

รายงานวิจัย เรื่อง โครงการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น : การเรียนรู้กระบวนการเสริม
ศักยภาพการวิจัยชุมชน ในพื้นที่อำเภอห้วยน้ำใหญ่ และอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

The Local History and Cultural Investigation : The Learning Process on Potential Enhancing
of the Community Researcher
in Wanyai District and Nong Sung District, Mukdahan Province.

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กีรติ บุญ จงวุฒิเวศย์
Asst.Prof. Kiriboon Jongwutiwes, Ph.D.
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มาเรียม นิลพันธุ์
Asst.Prof. Maream Nillapun, Ed.D.

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๗
Supported by The Office of the National Culture Commission
Ministry of Culture, 2004

รายการข้อมูลทางบรรณานุกรมหนังสือ

ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์.

รายงานวิจัย เรื่อง โครงการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น : การเรียนรู้กระบวนการ
การเสริมศักยภาพการวิจัยชุมชนในพื้นที่อำเภอห้วยน้ำใหญ่และอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร
/ ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์, มาเรียม นิลพันธุ์. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.

298 หน้า

1. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น – มุกดาหาร –วิจัย. 2. ชุมชน-วิจัย-มุกดาหาร.3. การค้นคว้า
สนเทศ-วิจัย. 4 นักวิจัยชุมชน. (1). มาเรียม นิลพันธุ์. (2). ชื่อเรื่อง

DS 589.ม7/ H 62.5

ISBN 974-9624-97-1

พิมพ์ที่ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม
ปีที่พิมพ์ : กันยายน ๒๕๔๘
จำนวนพิมพ์ : ๑๕๐ เล่ม

คำนำ

ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นเรื่องราวและวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชนมาเนิ่นนาน การวิจัยครั้งนี้เป็นอีกมิติหนึ่งของการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิชาการ นักวิจัย และคนในชุมชน โดยที่นักวิชาการและนักวิจัยมีบทบาทในการกระตุ้นหนุนเสริม เพื่อให้ศักยภาพของนักวิจัยชุมชนปรากฏชัด โดยข้อเท็จจริงแล้วภูมิปัญญาชุมชนและศักยภาพของชุมชนมีอยู่ในชุมชนตลอดมา และเช่นกันในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ นักวิจัยและนักวิชาการได้มีโอกาสเรียนรู้ร่วมกันกับคนในชุมชน มีโอกาสตั้งคำถามมากมายถึงเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับชุมชน และคนในชุมชนก็ได้มีโอกาสช่วยกันหาคำตอบ เพิ่มเติมคำถาม การที่คนส่วนใหญ่ในชุมชนลุกขึ้นมาตรวจสอบเรื่องราวของชุมชน ช่วยกันให้ข้อมูล ช่วยกันรวบรวมเรื่องราว กระบวนการทำงานครั้งนี้มิใช่เพียงเพื่อตอบคำถามนักวิจัย “คนนอก” เท่านั้นแต่เป็นการสืบค้นเรื่องราวเพื่อ “คนใน” เองด้วยเช่นกัน นักวิชาการและนักวิจัยได้มีโอกาส “เจริญสติ” จากกระบวนการครั้งนี้ และหากกระบวนการเรียนรู้เรื่องประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนคงอยู่กับคนในชุมชนเองแล้วคงไม่มีคำถามจากผู้เฒ่าที่ได้ถามคณะนักวิจัยในวันแรกว่า “ตะกอนอยู่ที่ไหน ทำไมจึงเพิ่งมาตอนนี้ จะไปกันหมดแล้ว”

ขอขอบคุณในน้ำใจไมตรีของผู้ที่ให้กำลังใจและช่วยเหลือทุกด้าน ดร.นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ ผู้อำนวยการจังหวัดมุกดาหาร ที่ปรึกษาโครงการวิจัย รองศาสตราจารย์สมประสงค์ น่วมบุญลือ และภาคีปฎิบัติเครือข่ายงานเพื่อนคณะวิจัยในชุดการเรียนรู้เรื่องเดียวกันแต่ต่างภาค ท่านพระครูสิทธิปัญญภรณ์ เจ้าอาวาสวัดสันกำแพงปลา และเจ้าอาวาสวัดช้างค้ำ เวียงกุมกาม จังหวัดเชียงใหม่ และขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม ที่ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยครั้งนี้

ความดีงามและคุณค่าของเอกสารงานวิจัยฉบับนี้เป็นของ “คนใน” ชุมชนห้วยน้ำใหญ่ และชุมชนบ้านภูทุกคน และขอบคุณอีกครั้งที่ให้โอกาส “คนนอก” ได้ร่วมเรียนรู้สิ่งดีๆ ในครั้งนี้

คณะผู้วิจัย

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม

กันยายน ๒๕๕๘

บทคัดย่อ

ชื่อเรื่อง	โครงการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น : การเรียนรู้กระบวนการเสริมศักยภาพการวิจัยชุมชนในพื้นที่อำเภอห้วยน้ำใหญ่ และอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร		
คำสำคัญ	การสืบค้น/ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น / การเสริมศักยภาพ / นักวิจัยชุมชน		
ชื่อผู้วิจัย	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิรินทร์ญา จงวุฒิเวศย์		
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มาเรียม นิลพันธุ์		

ปีที่พิมพ์เผยแพร่ ๒๕๕๘

การวิจัยเรื่อง โครงการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น : การเรียนรู้กระบวนการเสริมศักยภาพการวิจัยชุมชนในพื้นที่อำเภอห้วยน้ำใหญ่ และอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยมีข้อคำถามการวิจัย คือ ๑) นักวิจัยชุมชนมีศักยภาพในการสืบค้นประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมท้องถิ่น หรือไม่ อย่างไร ๒) รูปแบบ กระบวนการ และเทคนิคการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของคนในชุมชนเป็นอย่างไร ๓)ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนห้วยน้ำใหญ่ อำเภอห้วยน้ำใหญ่ และชุมชนบ้านภู อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหารเป็นอย่างไร

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ ผู้วิจัย สมุดบันทึกภาคสนาม กล้องถ่ายภาพ ประเด็นการเก็บข้อมูล ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ๒๕๕๗ ถึง เดือนกันยายน ๒๕๕๘ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่านักวิจัยชุมชนมีศักยภาพในการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นสามารถเก็บรวบรวม วิเคราะห์ตรวจสอบข้อมูลได้โดยจากการกำหนดประเด็นศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นร่วมกันของคณะนักวิจัยในช่วงแรกและจากการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้มีการเพิ่มเติมประเด็นใหม่ที่ชุมชนต้องการรู้อีกหลายด้าน มีผู้สนใจร่วมให้ข้อมูลมากขึ้น มีการนำเอกสาร ข่าวของ เครื่องใช้โบราณมาแสดง และในการตรวจสอบข้อมูลมีการอภิปรายถกเถียงกันอย่างกว้างขวาง ทำให้มีเอกสารและข้อมูลที่รวบรวมได้มากมาย

ด้านรูปแบบ กระบวนการ และเทคนิคการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของคนในชุมชนหรือนักวิจัยชุมชนนั้น ใช้รูปแบบการประชุมชี้แจงทำความเข้าใจโดยใช้กระบวนการทางสังคม และวัฒนธรรมผ่านงานบุญ งานประเพณีต่างๆของชุมชน ซึ่งใช้รูปแบบอย่างไม่เป็นทางการ แต่

บูรณาการผ่านกิจกรรมทางวัฒนธรรม ในลักษณะของการประสานงานแบบปากต่อปาก และผ่านการรื้อฟื้นความเป็นวัฒนธรรมชุมชน การจัดแสดงของเก่าและของมีค่าในหมู่บ้าน โดยมีการอธิบายเรื่องราวของสิ่งของประกอบและการเขียนเป็นเอกสาร มีนักวิจัยชุมชนหลายกลุ่ม ต่างวัย (เด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ ผู้เฒ่า ผู้อาวุโส) ต่างอาชีพ (ครู สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ชาวไร่ ชาวนา คนหาปลา คนทอผ้า พระ นักเรียน หมอยา เป็นต้น) มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พูดคุยหลายครั้งเพื่อตรวจสอบข้อมูลในทุกที่ทุกโอกาส โดยในกระบวนการเรียนรู้ี้คณะผู้วิจัยเป็นเพียงผู้เสริมศักยภาพให้แก่นักวิจัยชุมชน โดยการประสานงานระหว่างนักวิจัยชุมชน จัดประชุม จัดเวทีระดมความคิด ตั้งคำถาม ร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมกับชุมชน เสนอแนวคิด ให้คำปรึกษาให้กำลังใจ ช่วยเสริมมุมมองในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ประเด็นให้ชัดเจนขึ้น การลงพื้นที่ไปเยี่ยมและให้กำลังใจชุมชนอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ การร่วมกันตรวจสอบข้อมูล ร่วมกันวิพากษ์ วิจารณ์ เพื่อหาข้อสรุป หรือที่ชุมชนเรียกว่าการโสรหร หรือการโส การถกเถียงเชิงวิชาการในรูปแบบของชาวบ้าน

ผลการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของทั้งสองชุมชน เป็นประเด็นความสนใจของเจ้าของวัฒนธรรมในแต่ละชุมชน ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนห้วยน้ำใหญ่ มีการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพชุมชน ประวัติความเป็นมา ภาษาที่ได้รับอิทธิพลจากฝรั่งเศส คำสอย คำผญา การละเล่นพื้นเมือง เครื่องดนตรี เครื่องจับสัตว์น้ำ สุขภาพอนามัย การรักษาโรค ยาสมุนไพร เรือ และระบบเครือญาติ ส่วนประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นบ้านภู มีการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพชุมชน ประวัติความเป็นมา วัฒนธรรมประเพณีในรอบปี พิธีกรรม อาหารการกิน เพลง การรำ ดนตรี การทอผ้า การแต่งกาย ภาษา และความเชื่อ

กลยุทธ์ในการทำงานวิจัยกับชุมชนมีประเด็นบทเรียนที่สรุปจากการทำงานได้ คือ ควรทำงานในบริบทที่เป็นธรรมชาติ ยืดหยุ่น และมีพลวัตรในการทำงาน ให้เกียรติและคำนึงถึงศักดิ์ศรีของชุมชน สร้างความไว้วางใจ เปิดเผยข้อมูล ทำงานกับความหลากหลายของผู้คน ใช้การตั้งคำถาม เปิดโอกาสให้ชุมชนได้แสดงอัตลักษณ์ของตนเอง มองชุมชนแบบองค์รวม ให้การสนับสนุนตามความต้องการของชุมชนและ ทำงานในมิติของการเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับที่เท่าเทียมกัน

ข้อสรุปส่งท้ายจากงานวิจัยการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยกระบวนการเสริมศักยภาพนักวิจัยชุมชนครั้งนี้ พบว่าศักยภาพของนักวิจัยในชุมชนมีอยู่แล้ว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับที่จะนำออกมาใช้หรือไม่ และการได้มีโอกาสมองเห็น เข้าใจ ตรวจสอบตนเองและแสดงออก ทำให้พลังที่มีอยู่เดิมเต็มเต็มเต็มเพิ่มทวีคูณ ปรากฏเป็นความเข้มแข็ง กองงามรวมทั้งก่อให้เกิดสติปัญญาที่พร้อมจะเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาชุมชนของตนเองได้อย่างยั่งยืนตลอดไป

ABSTRACT

Research Title: The Local History and Cultural Investigation : The Learning Process on Potential Enhancing of the Community Researcher in Wanyai District and Nong Sung District, Mukdahan Province.

Key words: Investigation / Local History and Culture / Potential Enhancing / Community Researcher

Researcher: Asst.Prof. Kiriboon Jongwutiwes,Ph.D.
Asst.Prof. Maream Nillapun,Ed.D.

Publication: 2005

The Local History and Cultural Investigation : The Learning Process on Potential Enhancing of the Community Researcher in Wanyai District and Nong Sung District, Mukdahan Province was qualitative research working under the process of participatory action research. The research questions were 1) How did community researchers have the potentiality in investigating the local history and culture ? 2) What was their model, process and technique in investigating the local history and culture ? and 3) What was the local history and culture in Wanyai District and Nong Sung District, Mukdahan Province ?

The research instruments were the researchers, field notes, camera, and guideline for data collection. The research was conducted from July 2004 to September 2005 and content analysis was used to analyze the data. The findings were:

1) It was found that the community researchers had the potential in investigating the local history and culture. At first, the research guideline for data collection was set up in the research team meeting. During the data collection many new issues were added up for their own interest and the interest of the local people, who contributed documents and valuable things relating to their history were for display. Dialogues about the data on their history and culture were widely discussed.

2) In investigating the local history and culture, the community researchers could collect, analyze and edit data in the way of socialization and cultural process through the religious festivals and cultural festivals. The style was informal and the work was integrated with the community cultural activities such as talking with one another, display and explain the story of antiques and valuable things in the community. There were various group of the community researchers according to their ages, careers such as youth, student, elder, teacher, community leader, farmer, weaver, monk. The dialogue were made in many occasions during the research process. Within this learning process the research team was enhanced their potential by coordinating with the community researchers, arranging the meeting, questioning, participating in the local cultural activities, suggesting and moral supporting. The regularly data were collected, analyzed, criticized for conclusion during the research process which was called in the local word as "So Lae" or "So" means the local academic discussion.

3) The local history and culture in Ban Wanyai and Ban Pu in Nong Sung District were based on their interest. For the Ban Wanyai the study was related to their context, community history, dialects used for the local people, proverbs, games, musical instruments, fish catching tools, boats, health and herbs medicine, and relatives. For the Ban Pu's local history and culture the data collection was about community context, culture and custom, food, music, folk dance, weaving, dressing, language and belief.

To work well with the people in the community, the researchers should work in their natural context, be flexible and dynamic, give honor, and build trust and sincerity. Moreover, diversity of people and information, their identity should be concerned. Probe for information, holistic approach, supportive their need, and work as the equal share partner can also be effective strategies.

The last conclusion of this research state that the potential of community researchers were exist in the community, it depends on how to brings it out. The opportunity to understand and to express themselves can empower the local people as well. The result of this brings their strength, growth, and intelligence to sustain community development.

สารบัญ

คำนำ.....	๗
บทคัดย่อ	๙
สารบัญ.....	๗
สารบัญแผนภูมิ.....	๘

บทที่ ๑ บทนำ

ความสำคัญและที่มาของการวิจัย	๑
วัตถุประสงค์ในการวิจัย	๔
คำถามหลักในการวิจัย	๔
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๕

บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น	๖
การวิจัยชุมชนและการวิจัยแบบมีส่วนร่วม	๗
การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน.....	๙
ศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชน.....	๑๒
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๔

บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย

ชุมชนที่ศึกษา	๑๖
วิธีดำเนินการวิจัย.....	๑๖
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	๑๘
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๑๙
การตรวจสอบข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๑๙
ระยะเวลาในการวิจัย	๒๐

บทที่ ๔ กระบวนการเสริมศักยภาพการวิจัยชุมชน: บทบาทนักวิจัย

การประสานงานกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	๒๑
กำหนดแนวคิดในการศึกษา	๒๒

กระบวนการเสริมศักยภาพนักวิจัยชุมชน	๒๗
การเสริมศักยภาพนักวิจัยชุมชน	๔๓
การจัดเวทีระดมความคิด.....	๔๕
 บทที่ ๕ กระบวนการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น : บทบาทของชาวบ้าน ในการเป็นนักวิจัยชุมชน.....	 ๔๗
 บทที่ ๖ ผลการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนห้วยน้ำใหญ่ อำเภอห้วยน้ำใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร	
สภาพชุมชน.....	๕๕
ประวัติความเป็นมาของชุมชน	๕๗
วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม	๖๓
เครื่องล่อจับสัตว์น้ำ.....	๖๗
สุขภาพอนามัย การรักษาโรค หอมยาสมุนไพร	๖๙
ความสัมพันธ์	๗๓
การเดินทางติดต่อสื่อสารในชุมชนห้วยน้ำใหญ่	๗๔
 บทที่ ๗ ผลการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนบ้านภู อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร	
สภาพชุมชน.....	๗๗
ประวัติความเป็นมาของชุมชน	๘๐
วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม	๘๓
การแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ผู้ไท	๙๗
วรรณกรรมความเชื่อของผู้ไท	๙๘
ภาษาผู้ไท	๑๐๕
ภูมิปัญญา	๑๐๙
อาชีพ เครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน.....	๑๑๐
สุขภาพอนามัย.....	๑๑๕
ความสัมพันธ์	๑๑๕
การคมนาคมเดินทางติดต่อสื่อสารในชุมชน ระหว่างชุมชน.....	๑๑๖
การศึกษา	๑๑๗

บทที่ ๘ วิพากษ์กระบวนการเสริมศักยภาพนักวิจัยชุมชน

บทวิพากษ์.....	๑๑๙
ตรวจสอบข้อมูลหาแนวทางอนาคต.....	๑๒๕
กลยุทธ์การทำงานกับชุมชน.....	๑๓๐
บรรณานุกรม.....	๑๓๒
ภาคผนวก.....	๑๓๔
ภาคผนวก ก ร่องรอยการสืบค้นวัฒนธรรมท้องถิ่น กรณีศึกษาชุมชน ห้วยน้ำใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร.....	๑๓๕
ภาคผนวก ข ร่องรอยการสืบค้นวัฒนธรรมท้องถิ่น กรณีศึกษาชุมชน หนองสูง จังหวัดมุกดาหาร.....	๒๒๓
ภาคผนวก ค รายชื่อนักวิจัยชุมชน.....	๒๙๕
รายชื่อคณะผู้วิจัย.....	๒๙๘

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
๑ กระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัย	๘
๒ แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม	๒๔
๓ บทบาทนักวิจัยในกระบวนการเสริมศักยภาพการวิจัยชุมชน	๔๖
๔ บทบาทของชาวบ้านในการเป็นนักวิจัยชุมชน	๕๓

บทที่ ๑

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของการวิจัย

การพัฒนาประเทศไทยในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาได้มีการพัฒนาที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นโยบายของรัฐบาลหลายสมัยรวมทั้งผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงในบริบทโลก ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคมและวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ทับซ้อน กันมาหลายยุคหลายสมัยกว่าจะเป็นภาพของประเทศไทยเช่นทุกวันนี้ จากกระบวนการเปลี่ยนถ่ายการพัฒนาที่ถาโถมจากแรงกระทบของบริบทโลกทำให้ประเทศไทยพลิกโฉมเปลี่ยนแปลง จนหาอัตลักษณ์ของตนเองได้ยากยิ่ง ไม่ใช่เฉพาะในชุมชนเมืองเท่านั้น แต่ กระแสการพัฒนาที่ลบลือนอัตลักษณ์ของความเป็นไทย ยังได้แพร่กระจายไปสู่สังคมวัฒนธรรมระดับรากหญ้าในระดับชุมชน ท้องถิ่น ตลอดจนระดับหมู่บ้านอีกด้วย ดังนั้นสภาพของชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่จะมีสภาพเดียวกันจากการพัฒนาแบบสำเร็จรูป มีแบบแผนเดียวกันขาดความหลากหลายตามความแตกต่างของชุมชนแต่ละท้องถิ่น ทำให้ส่งผลต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม ศักยภาพของชุมชนถดถอยลง ความมั่งคั่งในมิติทางสังคมวัฒนธรรมเลือนหายไปจากชุมชนท้องถิ่น

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ (พศ.๒๕๔๕ – ๒๕๔๙) (๒๕๔๔: ข) ซึ่งให้เห็นการประเมินการพัฒนาในช่วง ๔ ทศวรรษที่ผ่านมา ว่าขาดสมดุล โดยประสบความสำเร็จในเชิงปริมาณ แต่ขาดความสมดุล ด้านคุณภาพ “จุดอ่อน” ของการพัฒนาที่สำคัญคือ ระบบบริหารทางเศรษฐกิจ การเมืองและราชการ ยังเป็นการรวมศูนย์อำนาจ และขาดประสิทธิภาพ...นอกจากนี้ความอ่อนแอของสังคมไทยที่ตกอยู่ในกระแสทุนนิยม วัตถุนิยมยังได้ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมมากขึ้นด้วย

ผลกระทบทางสังคมเหล่านี้ ก่อให้เกิดปัญหาครอบครัวแตกแยก ชุมชนล่มสลาย ชุมชนสูญเสียความเป็นปึกแผ่นอันเป็นหัวใจสำคัญของความเป็นชุมชน แผนวัฒนธรรมแห่งชาติในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ (พศ.๒๕๔๕ – ๒๕๔๙) ชุมชนขาดการพึ่งตนเองมีการพึ่งพิงภายนอกสูง ขาดอำนาจการต่อรองและการตัดสินใจ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเป็นมาของท้องถิ่น หรือประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบางส่วนขาดภาพที่สมบูรณ์ บางส่วนค่อยๆ เลือนหายไป บางชุมชนไม่เหลือภาพชุมชนของตนเอง มุ่งแต่การพัฒนาตามกระแสหลัก โดยไม่ได้ถอยมาตั้งหลักว่าศักยภาพของชุมชนมีอะไร จะพัฒนาอย่างไรบนฐานศักยภาพของชุมชนตนเอง ไม่เป็นการพัฒนาที่เลียนแบบชุมชนอื่นๆ โดยลืมนำถึงบริบทฐานราก ตัวตน ของตนเอง

ปัจจุบันท้องถิ่นต่างๆ เจ็บปวดกับบทเรียนการพัฒนาประเทศ และได้หันกลับมาทบทวนผลของการพัฒนาโดยเน้นการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองมากขึ้น ใช้กระบวนการเรียนรู้เป็นกลไกสำคัญ ตั้งอยู่บนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับความรู้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เงินทุนของท้องถิ่นเป็นหลัก (เสรีพงศ์พิศ. ๒๕๕๖: ๑๓,๙๗) นอกจากนี้ได้เสนอแนวคิดหลักการฟื้นฟู บูรณการชุมชน โดยผู้นำชุมชนและชุมชนทั้งหมดจะต้อง ๑) ร่วมใจ (มีเป้าประสงค์เดียวกัน Purpose) ๒) ร่วมคิด (หลักคิด หลักการ Principle) ๓) ร่วมมือ (ชุมชนและทุกคนมีส่วนร่วม Participation) ๔) ร่วมแรง (แบ่งงาน บทบาทหน้าที่ Organization) ร่วมแรงร่วมใจ ร่วมไม้ร่วมมือ ร่วมคิดร่วมทำ

ในการพัฒนาศักยภาพของชุมชน เพื่อให้สามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง จำเป็นต้องใช้กระบวนการหนุนเสริมทางวัฒนธรรม ซึ่งความหมายของวัฒนธรรม คือ เครื่องมืออุปกรณ์ที่มีประโยชน์และจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตร่วมกันเป็นหมู่คณะ ที่ร่วมรู้เข้าใจและใช้ตรงกัน การพัฒนาวัฒนธรรมจึงเป็นการปรับปรุงเครื่องมือใหม่ให้มีประสิทธิภาพตามความต้องการและความพอใจ ซึ่งสามารถพัฒนาได้ตามความจำเป็นและเหมาะสม

การพัฒนาศักยภาพของชุมชนบนพื้นฐานวัฒนธรรมมีปัจจัยที่ควรพิจารณา ๓ ประการ คือ

๑. ความเข้าใจลักษณะและขอบเขตของเรื่องที่ต้องการกระทำให้ตรงกันระหว่างผู้พัฒนากับผู้ถูกพัฒนา โดยผู้พัฒนาให้ชาวบ้านบอกเองว่าต้องการปรับปรุงส่วนใดเรื่องใด ด้วยวิธีการอย่างไร แล้วผู้พัฒนาช่วยเสริมสมทบความพยายามของชาวบ้านเพื่อปรับปรุงชีวิตของผู้กระทำเองจริงๆ
๒. ชีวิตของชาวบ้านเป็นรายบุคคลกับชีวิตของชาวบ้านทั้งชุมชนอาจมุ่งผลและเป้าหมายไม่เหมือนกัน ตราบใดที่ชุมชนมีเอกภาพและกลุ่มสามารถกดขี่ควบคุมบุคคลให้อยู่ในกรอบธรรมเนียมประเพณีเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เมื่อนั้นเป้าหมายที่มุ่งผลร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็มีได้
๓. ศักยภาพของชาวบ้านรายบุคคลต่างกับศักยภาพส่วนรวมของชุมชน ชุมชนที่มีความสามัคคี ยอมรับสติปัญญาและการนำของผู้นำธรรมชาติ ย่อมมีพลังความสามารถที่จะทำงานให้เกิดผลร่วมกันได้มาก ดังนั้นชุมชนชนบทควรมีเอกภาพ มีศักยภาพที่จะสามารถพัฒนาให้กิจกรรมสำเร็จได้

การพัฒนาวัฒนธรรมซึ่งไม่ได้ทำบนพื้นฐานของศักยภาพของชุมชนมีสาเหตุจาก ๑) จากการถูกสั่งบังคับของอำนาจภายนอกทางการปกครอง ๒) จากพลังและอิทธิพลของกลุ่มพ่อค่านักธุรกิจและสังคมภายนอกชุมชน ๓) จากความสนใจและความต้องการของชาวบ้าน

ศักยภาพที่จะทำให้เกิดการพัฒนา คือ ความสามารถที่จะเปลี่ยน จะลอง จะเสี่ยง หวังผลจากการกระทำอย่างใหม่ด้วยเครื่องมืออุปกรณ์ใหม่ที่ตนคิดได้เอง หรือเคยเห็นแบบอย่าง แต่หลักการที่สำคัญ คือ การให้สิทธิแก่เจ้าของที่จะพัฒนาชีวิตของเขาเองตามที่เขาเข้าใจและต้องการ ดังนั้นผู้พัฒนาควรมีฐานะเป็นผู้ช่วยเสริมปัญญาของชาวบ้าน และเพิ่มความสามารถของชุมชนจากพื้นฐานเดิมที่เขาอยู่แล้ว

นอกจากนี้ จักรทิพย์ นาถสุภา (๒๕๔๔ : ๕๒- ๕๗) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมชุมชน จากการค้นพบข้อเท็จจริงจากงานวิจัยเรื่อง “ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและวัฒนธรรมหมู่บ้านของชนชาติไทในและนอกประเทศไทย” ที่สนับสนุนแนวคิดเรื่อง “เศรษฐกิจวัฒนธรรม” ๓ ประการ คือ

๑) ชุมชนหมู่บ้านไทยมีลักษณะโบราณและความเป็นชุมชนเข้มข้น ชุมชนไทนอกประเทศมีระบบแบ่งที่ดินทำกินใหม่เป็นระยะตามขนาดของครอบครัว มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีพิธีกรรมที่แสดงความสำคัญของบรรพบุรุษ ผู้เฒ่าผู้แก่ ครอบครัว และชุมชน คุณลักษณะสำคัญของสังคมและวัฒนธรรมไทยเดิม สังคมและวัฒนธรรมชาวบ้านไทยเป็นอนาธิปไตยนิยม (anarchism)

๒) วัฒนธรรมของชนชาติไท เป็นวัฒนธรรมกลางที่เชื่อมชนชาติหลายชนชาติในเอเชียอาคเนย์ตอนบน ได้รับวัฒนธรรมและภาษาไทยเป็นสมบัติร่วมกันโดยความสมัครใจของทุกฝ่าย ซึ่งภายในเขตประเทศไทยก็มีเครือข่ายการแลกเปลี่ยนมากมายระหว่างชุมชนหมู่บ้านในอดีตและในปัจจุบัน เพื่อความพอเพียงยิ่งขึ้น (ชาวบ้านเรียกว่าเปลี่ยนกันกิน) ตลาดไม่ได้ขับเคลื่อนโดยกฎแห่งระบบทุนนิยม

สรุปได้ว่า สังคมไทยมีสถาบันหลักที่อุดมด้วยวัฒนธรรมแห่งชุมชน เป็นวัฒนธรรมแห่งการพึ่งพาอาศัย ผูกพันช่วยเหลือกัน โดยที่ทุกคนคำนึงถึงและยอมรับประโยชน์ของส่วนรวม จึงทำให้การพัฒนาแนวเศรษฐกิจวัฒนธรรมเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนไทยทั้งระดับชุมชนท้องถิ่นและระดับประเทศชาติ

จังหวัดมุกดาหารเป็นเมืองเก่าแก่ที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ จังหวัดมุกดาหารตั้งเป็นเมืองโดยเจ้าจันทกนิรีเจ้าเมืองโพนสิม ซึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงได้อพยพมาตั้งเมืองใหม่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขงตรงปากห้วยมุก เมื่อเดือน ๔ ปีพุทธศ. ๒๓๑๓ ให้ชื่อเมืองว่า “มุกดาหาร” และได้จัดลำดับเป็นจังหวัดที่ ๗๓ ของประเทศไทย

จังหวัดมุกดาหาร เป็นจังหวัดชายแดน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีอาณาเขตติดกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นพรมแดน แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๗ อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอเมืองมุกดาหาร อำเภอดงหลวง อำเภอคำชะอี อำเภอดอนตาล อำเภอนิคมน้ำอ้อย อำเภอวังสามหมอ อำเภอโพนสูง และอำเภอหนองสูง

การตั้งถิ่นฐานของคนในจังหวัดมุกดาหาร แบ่งเป็นชนเผ่าต่าง ๆ รวม ๘ เผ่า ได้แก่ ผู้ไทยย้อ ไทยข่า ไทยกระโซ่ ไทยกระเลิง ไทยแสก ไทยกุลา และไทยลาว แต่ละเผ่าจะอยู่รวมกลุ่มตามพื้นที่อำเภอต่าง ๆ ดังนี้

- ชาวผู้ไทย (ภูไท) ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่อำเภอหนองสูงและอำเภอคำชะอี
- ชาวไทยย้อ อยู่ในพื้นที่อำเภอวังสามหมอ
- ชาวไทยข่า อยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองมุกดาหาร และอำเภอดอนตาล
- ชาวไทยกระโซ่ (โส้) อยู่ในพื้นที่ในอำเภอโพนสูง

- ชาวไทยกระเลิง (ข้าเลิง) เป็นตระกูลเดียวกับชาวไทยข่า และชาวไทยโส่ อยู่ในพื้นที่อำเภอคำชะอี
- ชาวไทยแสก มีกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป
- ชาวไทยกูลา อยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองมุกดาหาร
- ชาวไทยลาว ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองมุกดาหาร

จากสภาพความหลากหลายทางวัฒนธรรมของจังหวัดมุกดาหาร ที่ประกอบด้วยคนหลายชนเผ่า การเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ติดกับแขวงสะหวันเขต ซึ่งเป็นแขวงที่มีความสำคัญของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และมีเส้นทางหลวงหมายเลข ๙ ตามความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศภายใต้ชื่อระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก ตะวันตก(East West Economic Corridor) ซึ่งประกอบด้วยประเทศเวียดนาม ลาว พม่า และไทยที่เชื่อมโยงไปสู่ประเทศเวียดนามได้ ทำให้จังหวัดมุกดาหารจัดได้ว่าเป็นประตูอินโดจีน ที่มีความสำคัญยิ่ง โดยมีคำขวัญของจังหวัดว่า “หอแก้วสูงเสียดฟ้า ภูเขาเทิบแก่งกระเบา แปรเผ่าชนพื้นเมือง ลือเลื่องมะขามหวาน กลองโบราณล้ำเลิศ ถิ่นกำเนิดลำผญา ตระการตาชายฝั่งโขง เชื่อมโยงอินโดจีน” ด้วยความน่าสนใจผนวกกับแนวคิดในการใช้วัฒนธรรมเพื่อเป็นกระบวนการในการพัฒนาศักยภาพของชุมชนดังกล่าว จึงทำให้คณะผู้วิจัยต้องการศึกษา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ พัฒนาศักยภาพของชุมชน ให้ชาวบ้านผู้ซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรมได้ศึกษาวิจัย สืบค้น เก็บข้อมูล เรียนรู้ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเอง เพื่อทราบพลังศักยภาพของท้องถิ่น และใช้ข้อมูลเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนต่อไป โดยใช้พื้นที่อำเภอหว้านใหญ่ และอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร เป็นพื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

๑. เพื่อเสริมศักยภาพนักวิจัยชุมชน ในการศึกษาสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น
๒. เพื่อกระตุ้นและขับเคลื่อนให้ชุมชนเป็นผู้ศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง
๓. เพื่อศึกษารูปแบบ กระบวนการวิจัย และเทคนิคการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของคนในชุมชน

คำถามหลักในการวิจัย

จากวัตถุประสงค์ในการวิจัย คณะผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นคำถามเพื่อหาคำตอบในการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

๑. นักวิจัยชุมชนมีศักยภาพในการสืบค้นประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมท้องถิ่น หรือไม่ อย่างไร
๒. รูปแบบ กระบวนการ และเทคนิคการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของคนในชุมชนเป็นอย่างไร
๓. ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนห้วยน้ำใหญ่ อำเภอห้วยน้ำใหญ่ และชุมชนบ้านภู อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหารเป็นอย่างไร

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น หมายถึง เรื่องราวความเป็นมา วิธีการดำเนินชีวิต การดำรงอยู่ การเรียนรู้ การถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นของชุมชน และผู้คนในชุมชน

การหนุนเสริม หมายถึง การบวนการในการส่งเสริม พัฒนา และเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง นักวิจัย นักวิชาการและคนในชุมชน เพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง

ศักยภาพ หมายถึง ความสามารถในการศึกษา สืบค้นอย่างเต็มที่ตามกำลังความสามารถ

วัฒนธรรมท้องถิ่น หมายถึง เรื่องราวความเป็นมา วิธีการดำเนินชีวิต การดำรงอยู่ การเรียนรู้ ซึ่งผ่านกระบวนการเลือกสรร และมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นของชุมชน และผู้คนในชุมชน โดยมีเอกลักษณ์เป็นของแต่ละท้องถิ่น

การสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น หมายถึง การบวนการค้นหา พยายามแสวงหาความรู้ เกี่ยวกับเรื่องราว ความเป็นมา วิถีชีวิต การดำรงอยู่ การเรียนรู้ การถ่ายทอดของชุมชน

นักวิจัย หมายถึง คณะผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยจากมหาวิทยาลัยศิลปากร จังหวัดนครปฐม

นักวิจัยชุมชน หมายถึง ชาวบ้าน คณะบุคคลในชุมชน ในชุมชนห้วยน้ำใหญ่ และชุมชนบ้านภู จังหวัดมุกดาหาร ที่มีส่วนร่วมในการบวนการวิจัย เพื่อสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชนของ ตนเอง

ชุมชนห้วยน้ำใหญ่ หมายถึง ผู้คนที่อยู่อาศัยบริเวณบ้านชะโนด บ้านพาลูกา และใกล้เคียงในเขตอำเภอห้วยน้ำใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร โดยใช้หน่วยของการศึกษาตามบริบททางวัฒนธรรมเป็นเกณฑ์

ชุมชนบ้านภู หมายถึง ผู้คนที่อยู่อาศัยบริเวณบ้านภู บ้านเป่า และใกล้เคียงในเขตอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร โดยใช้หน่วยของการศึกษาตามบริบททางวัฒนธรรมเป็นเกณฑ์

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัย เรื่อง การสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น : การเรียนรู้กระบวนการเสริมศักยภาพการวิจัยชุมชน ในพื้นที่อำเภอห้วยน้ำใหญ่ และอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร คณะผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้อง ๕ ด้านดังนี้

๑. ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น
๒. การวิจัยชุมชนและการวิจัยแบบมีส่วนร่วม
๓. การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน
๔. ศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชน
๕. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑. ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น

สีลาภรณ์ บัวสาย (๒๕๔๗: ๑๙-๒๐) ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น พบว่า ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ทางกายภาพที่ชาวบ้านใช้เป็นที่พักพิงเสวนา เช่น การสร้างสะพาน การตัดถนนผ่าตลาด การย้ายวัด การสร้างโรงเรียน รวมไปถึงการสร้างเขื่อนด้วย ทำให้คนที่เคยใช้ลำน้ำ หนองน้ำ วัด ตลาด หรือเส้นทางคมนาคมเดียวกันร่วมกัน เคยมีโอกาสพบปะพูดคุยจากกันต้องแยกจากกันไปหรือห่างกันออกไป ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้ความสัมพันธ์ของชุมชนที่เคยแน่นแฟ้นแผ่วจางลง ลักษณะการผูกสายสัมพันธ์และความแน่นแฟ้นของความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นนี้จะมีมากก่อนยุคเริ่มต้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และค่อยๆจางลงอย่างรวดเร็วหลังจากที่ฐานทรัพยากรถูกทำลายลงจนคนต้องอพยพโยกย้ายออกไปหางานทำในเมือง เป็นเหตุให้ชนบทอ่อนแอ เพราะกำลังคนและกำลังสมองที่จะพัฒนาท้องถิ่นโยกย้ายออกไปสร้างผลกระทบโดยตรงต่อการทำลายเครือข่ายทางสังคมในชนบท

ความรู้เกี่ยวกับเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนเฉพาะคนในชุมชนเป็นความรู้ในมิติทางวัฒนธรรม จะสืบทอดผ่านเครื่องมือทางวัฒนธรรม ได้แก่ ธรรมเนียม ประเพณี จารีต ฮีต-คอง ดำนา นาน เพลงกล่อมเด็ก สุภาษิต เรื่องเล่า เป็นต้น เกิดจากลักษณะเด่นของระบบความเชื่อเรื่อง “ผี” ผีของท้องถิ่นจะสัมพันธ์กับฐานทรัพยากรอันเป็นที่ตั้งของกลุ่มชน เครื่องมือที่สร้างขึ้นเพื่อสืบทอดระบบคุณค่าและความเชื่อ สะท้อนให้เห็นว่าคนในท้องถิ่นนั้นให้คุณค่าและความหมายกับอะไร มีอะไรเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจและสร้างความผูกพันทางจิตวิญญาณร่วมกัน และมีความเชื่ออย่างไร สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดเอกลักษณ์เฉพาะคนในท้องถิ่น คนรุ่นหลังมักเรียกความรู้ประเภทนี้ว่า “ภูมิปัญญา” คือ ความรู้ที่ถูกทดสอบซ้ำแล้วซ้ำอีก สามารถปรับใช้ได้จริงในบริบทใหม่

และทนทานต่อการพิสูจน์ด้วยหลักฐานหรือตรรกะวิธีคิดทางวิทยาศาสตร์ การถ่ายทอดความรู้ของชุมชนเป็นการเรียนแบบฝึกงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้บทเรียนหรือประสบการณ์ของคนที่เคยทำมาก่อน ความรู้จะถูกถ่ายทอดผ่านสถาบันศาสนา ผู้นำทางศาสนาจึงมักกลายเป็นผู้นำทางความคิดและความรู้ของชุมชน วัดยังเป็นแหล่งเรียนรู้และสืบทอดทางวัฒนธรรม เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เรียนรู้ความก้าวหน้าและความเคลื่อนไหวทั้งในและนอกชุมชน ซึ่งการจัดการศึกษาให้เกิดผลกระทบทางบวกต่อการเสริมสร้างระบบความรู้ของท้องถิ่นให้แข็งแกร่งมากขึ้นนั้น ต้องใช้กระบวนการสร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสานความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ยอมรับการดำรงอยู่ของชุดความรู้ของชาวบ้าน

๒. การวิจัยชุมชนและการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

๒.๑ การวิจัยชุมชน

การวิจัยในชุมชนมิใช่เป็นเพียงกิจกรรมเพื่อสร้างองค์ความรู้เท่านั้น แต่มีความสำคัญในฐานะเครื่องมือสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้มากขึ้น กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิชาการกับชาวบ้านยังมีผลต่อการปรับความสัมพันธ์ระหว่างคนที่ร่วมในกระบวนการวิจัยด้วยกัน บนฐานคิดของความเท่าเทียมกัน เกิดการขยายเครือข่ายทางสังคมของชาวบ้านให้กว้างขึ้น ซึ่งจะช่วยให้พลังในการพัฒนาตัวเองของท้องถิ่นเพิ่มขึ้นด้วยนั่นเอง (สีลาภรณ์ บัวสาย , ๒๕๔๗ : ๓๗-๓๘)

การวิจัยด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญานั้น ประกอบด้วยการวิจัยเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ในศิลปวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรม เครื่องดนตรี เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ และการแต่งกาย ซึ่งเกิดจากการผสมผสาน การแลกเปลี่ยน และการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งงานวิจัยเกี่ยวข้องของกับประเด็นสำคัญ ๓ ประการ คือ

ประการแรก การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งในด้านกฎหมาย การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เพื่อแสวงหารูปแบบที่เหมาะสมของการดำรงอยู่ร่วมกันของระบบที่แตกต่างกันอย่างหลากหลาย

ประการที่สอง การศึกษากระบวนการยอมรับในเรื่องความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับการเงื่อนไขกลไกและสถาบัน ทำให้กลุ่มชนชาติพันธุ์สามารถอยู่ร่วมกันได้ทุกระดับ

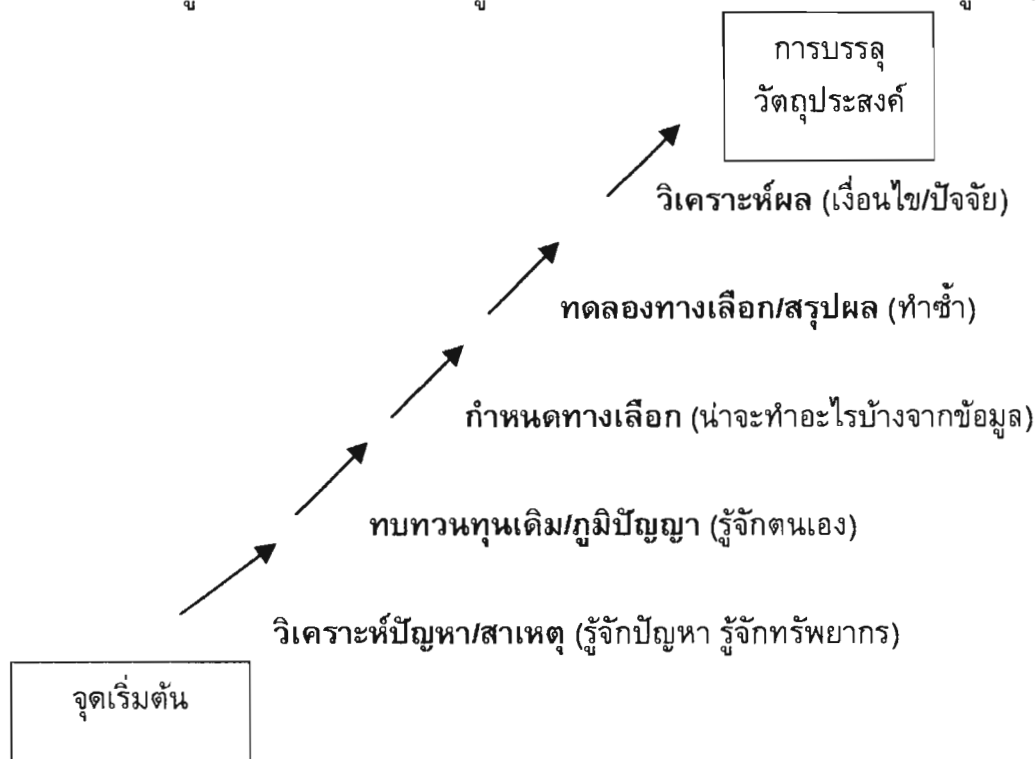
ประการที่สาม การศึกษาถึงเงื่อนไขและกลไกที่ก่อให้เกิดการกีดกันและความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคม เพื่อจะได้เข้าใจวิธีการแก้ไขปัญหาให้เกิดความเป็นธรรมกับทุกฝ่าย

ในกระบวนการวิเคราะห์และคิดโจทย์วิจัย นักวิจัยต้องให้ความสำคัญแก่การตีความแบบมีส่วนร่วม (Participatory interpretation) ต้องเน้นกระบวนการโต้เถียง หรือสร้างเครือข่ายของกลุ่มศึกษาให้เป็นเวทีของการแลกเปลี่ยนความคิด ซึ่งจะช่วยให้มองเห็นประเด็นการวิจัยได้อย่างกว้างขวาง เพราะการวิจัยทางสังคมศาสตร์เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนที่หลากหลาย จำเป็นต้องให้กลุ่มต่างๆ เหล่านั้นมีส่วนร่วมอยู่ในกระบวนการวิจัย เพื่อให้ได้มุมมองที่รอบด้านมากขึ้น

๒.๒ การวิจัยแบบมีส่วนร่วม

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๔๘ : ๒๕๖-๒๕๗) ได้กล่าวว่า งานวิจัยเชิงวัฒนธรรมจึงไม่ใช่การแสวงหาความรู้อย่างเดียว แต่ต้องเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการควบคู่ไปด้วย งานวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้ทำให้งานพัฒนากับงานวิชาการไปพร้อมกันได้ โดยผ่านกระบวนการวิจัยแบบที่ชาวบ้านมีส่วนร่วม ด้วยการเรียนรู้ความสัมพันธ์ที่ซับซ้อน ในการแยกแยะให้เห็นเงื่อนไขและปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาและยกระดับความรู้ให้เป็นพลังขับเคลื่อน จนสามารถปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ที่เป็นปัญหาได้ด้วยการเปลี่ยนทัศนคติและมุมมองที่แตกต่างกัน โดยไม่ได้ติดอยู่กับการมองเฉพาะจุดใดจุดเดียว

กระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัย มีรูปแบบ วิธีการ และกระบวนการ ดังแผนภูมิที่ ๑

แผนภูมิที่ ๑ กระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัย

ชลิดา บัณฑวงศ์ และอนุสรณ์ อุณโณ (๒๕๕๗ : ๘๓ - ๘๗) ได้ใช้เทคนิคและวิธีวิทยาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ในโครงการวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญา การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากหนองเสิงทราย” ซึ่งให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การพัฒนาโครงการวิจัย การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ และการสังเคราะห์ข้อมูล การเรียบเรียง จนเสร็จสิ้นกระบวนการวิจัย

๓. การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน

๓.๑ การเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้เป็นเรื่องของกระบวนการในการทำให้ผู้เรียนสามารถสร้างความรู้ของตัวเองและของกลุ่มขึ้นมาด้วยการเรียนรู้ ถึงวิธีการเรียนรู้ ผนวกกับการได้รับประสบการณ์จากสภาพแวดล้อมที่เป็นปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่จะทำให้สามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์เรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้สามารถแก้ไขปัญญาได้อย่างมีปัญญา การเรียนรู้เป็นพื้นฐานที่สำคัญของการดำเนินชีวิตซึ่งจะช่วยในการพัฒนาบุคคลทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ผู้ที่เรียนรู้ตลอดเวลาจะมีความรู้ ความคิดที่กว้างไกล ทันทเหตุการณ์ สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

อีลิจีโอ บี.บาซาคา (อ้างถึงในศักดิ์ชัย นิรัญทวี, ๒๕๕๑) ได้สรุปว่า การศึกษาที่เหมาะสมกับยุคโลกภิวัตน์ในศตวรรษที่ ๒๑ ต้องเป็นการศึกษาตลอดชีวิต หมายรวมถึงการเรียนรู้วิธีการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงในที่ทำงาน การสร้างบุคลิกภาพ การเรียนรู้มีสาระสำคัญ ๔ ประการ คือ

๑. การเรียนรู้เพื่อรู้ เป็นการเรียนรู้ถึงวิธีการเรียนรู้เพื่อให้ได้ประโยชน์จากการศึกษาตลอดชีวิต

๒. การเรียนรู้เพื่อทำ คือ การฝึกหัดอาชีพหรือการทำงาน จำเป็นต้องมีการพัฒนาความสามารถเผชิญหน้าในสถานการณ์ที่หลากหลาย

๓. การเรียนรู้เพื่อเป็น ทุกคนจำเป็นต้องมีอิสระเพิ่มขึ้น มีการตัดสินใจที่ถูกต้องและมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อการทำงานของตน

๔. การเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน ต้องเข้าใจผู้อื่น เข้าใจขนบธรรมเนียมประเพณีและจิตใจผู้อื่น
 วิกร ตันทวุฒโฒ (๒๕๒๐) ได้จำแนกการเรียนรู้ออกเป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๑. การเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบ เป็นกระบวนการที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับระบบสังคมและวัฒนธรรม บุคคลสามารถพัฒนาทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต ค่านิยม เจตคติ ประเพณี โดยอาศัยกระบวนการทางสังคม พฤติกรรมที่เป็นผลมาจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับวัฒนธรรมทางสังคม เป็นตัวกำหนดลักษณะการดำรงชีวิตของแต่ละบุคคล เป็นการเรียนรู้สิ่งต่างๆ ในชีวิตประจำวัน

๒. การเรียนรู้ที่มีรูปแบบ เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ที่มีลักษณะแน่นอน และมักเกิดขึ้นภายในสถาบันที่เรียกว่า สถาบันการศึกษา

ความหมายและความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ สามารถสรุปสาระได้ว่า เมื่อมีการเรียนรู้แล้วเกิดความรู้แก่ผู้เรียน โดยนำความรู้สืบทอดปฏิบัติผ่านช่องทางต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรม ประเพณี ค่านิยมตัวบุคคล วัฒนธรรมท้องถิ่น วิถีชีวิต ที่มีการเรียนรู้และการปฏิบัติเป็นเนื้อเดียวกัน และมีกระบวนการแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นที่มีมุมมองแตกต่างกัน กระบวนการเรียนรู้ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและค่อนข้างถาวรในเรื่องความรู้ ทักษะ และทักษะ

๓.๒ การมีส่วนร่วมของชุมชน

ความหมายของการมีส่วนร่วม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (๒๕๒๗ : ๑๘๓) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ (Mental and Emotional Involvement) ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (Group Situation) ผลของการเกี่ยวข้องเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการ(Contribution) เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น อีกทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (๒๕๒๕ : ๖) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาว่า หมายถึงกระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริมชักนำและสร้างโอกาสให้แก่ประชาชนในชุมชน ทั้งส่วนบุคคล กลุ่มชน ชุมชน สมาคม มูลนิธิ องค์กรอาสาสมัคร ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องหนึ่งเรื่องใดหรือหลายเรื่องรวมกัน

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (๒๕๓๗ : ๑๘๒ – ๑๘๓) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า เป็นการที่บุคคลหรือคณะบุคคลเข้ามาช่วยเหลือสนับสนุนทำประโยชน์ในเรื่อง หรือกิจกรรมต่างๆ อาจเป็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจหรือกระบวนการบริหาร

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (๒๕๓๔ : ๖๗) กล่าวว่า สาระสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นคือการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆอันมีผลกระทบมาถึงตัวประชาชน

ชูชาติ พ่วงสมจิตต์ (๒๕๔๐ : ๑๓) เห็นว่าการมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจในกิจกรรมต่างๆที่มีผลกระทบถึงตัวประชาชน

Putti (๑๙๘๗ : ๓๐๔) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นพื้นฐานของกิจกรรมต่างๆที่จะส่งผลให้การบริหารจัดการมีลักษณะกว้างขวาง ซึ่งเป็นทางหนึ่งที่จะทำให้การมีส่วนร่วมขยายไปสู่การปฏิบัติงานในระดับขององค์การ

Whang, In-Joung (๑๙๘๑ : ๙๐ – ๙๒) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า เป็นการชี้ให้เห็นถึงความสนใจของบุคคลหรือกลุ่ม ที่ต้องการจะให้การสนับสนุนช่วยเหลือด้านแรงงานหรือทรัพยากรต่อสถาบัน เพราะเล็งเห็นว่าการเข้าไปมีส่วนร่วมนั้นเกี่ยวข้องกับชีวิตของพวกเขาด้วย

Berkley (๑๙๗๕ : ๒๐๐) ได้ให้แนวคิดว่าการมีส่วนร่วม คือ การที่ผู้นำเปิดโอกาสให้ผู้ตามทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจในการทำงานเท่าที่จะสามารถกระทำได้

United Nations (๑๙๘๑ : ๔) ได้อธิบายความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในฐานะที่เป็นกระบวนการในการพัฒนาว่า หมายถึงการเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีพลังของประชาชนในด้านต่างๆ ได้แก่ ในการตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคมและการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ในการปฏิบัติตามแผนการหรือโครงการต่างๆ ด้วยความเต็มใจ

William Erwin (๑๙๗๖ : ๑๓๐) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาว่า หมายถึง กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิดร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง

ประเภทของการมีส่วนร่วม

เมตต์ เมตต์การุณจิต, ๒๕๔๗ ได้แบ่งการมีส่วนร่วมโดยทั่วไปเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. การมีส่วนร่วมโดยตรง ผู้ที่ที่รับผิดชอบกิจกรรมโดยตรง มักเปิดโอกาสให้บุคคลอื่นเข้ามามีส่วนร่วมในรูปของกรรมการที่ปรึกษาที่จะให้ข้อคิด ข้อเสนอแนะ เป็นการมีส่วนร่วมอย่างมีระบบ

๒. การมีส่วนร่วมโดยอ้อม เป็นเรื่องของการทำกิจกรรมหนึ่งให้บรรลุเป้าหมายอย่างไม่เป็นทางการ โดยไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ แต่เป็นเรื่องของการให้การสนับสนุน ส่งเสริมให้บรรลุเป้าหมาย เช่น การบริจาคเงิน ทรัพย์สิน วัสดุอุปกรณ์ แรงงาน เข้าช่วยสมทบ

ลักษณะของการมีส่วนร่วม

อาร์นสไตน์ (Arnstien ๑๙๖๙ : ๒๑๕-๒๑๗ อ้างในชูชาติ พวงสมจิตต์ , ๒๕๔๐ : ๑๘) เห็นว่าการมีส่วนร่วมจะมีลักษณะมากน้อยเพียงใด พิจารณาว่าผู้นำเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปร่วมในการใช้อำนาจ และมีบทบาทในการควบคุมได้เท่าใด อาร์นสไตน์ได้ใช้อำนาจการตัดสินใจเป็นเกณฑ์ในการบ่งบอกการมีส่วนร่วมโดยสรุปเป็นขั้นบันได (Participation Ladder) ๘ ขั้น จัดเป็น ๓ กลุ่มคือ

๑. การมีส่วนร่วมเทียม หรือไม่มีส่วนร่วม

๒. การมีส่วนร่วมพอเป็นพิธี หรือร่วมเพียงบางส่วน

๓. การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง คือ มีอำนาจและบทบาทมาก

บันไดแต่ละขั้นมีรายละเอียด ดังนี้

๑. ขั้นจัดฉาก (Manipulation) เป็นการเข้ามามีบทบาทเพื่อต้องการแสดงหรืออวดตนเองให้คนอื่นสนใจหรือรู้จักเท่านั้น เรียกว่า ขั้นเป็นหุ่นเชิด

๒. ขั้นบำบัดรักษา (Therapy) เป็นพฤติกรรมที่ผู้นำมุ่งหวังให้ทุกคนเชื่อฟังและปฏิบัติตาม

๓. ขั้นแจ้งข่าวสาร (Informing) เป็นลักษณะที่ผู้นำเปิดโอกาสให้ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วมเพียงเล็กน้อย เช่น เปิดโอกาสให้ซักถามข้อสงสัยตอนท้ายของการประชุม

๔. ขั้นให้คำปรึกษา (Consultation) เหมือนกับการนิเทศงานของผู้บริหาร ซึ่งรับฟังความคิดเห็นของผู้ร่วมงาน แต่จะปฏิบัติตามหรือไม่ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง

๕. ขั้นปลอบใจ (Placation) เป็นลักษณะที่ผู้นำทำที่เห็นด้วย แต่ในส่วนลึกมิได้เห็นด้วยกับข้อเสนอแนะ ซึ่งอาจเป็นเพราะข้อเสนอแนะนั้นไม่ตรงกับแนวคิดของผู้บริหารก็ได้

๖. ขั้นเป็นหุ้นส่วน (Partnership) เป็นการที่ผู้นำเปิดโอกาสให้ผู้ตามมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมกันตัดสินใจ

๗. **ชั้นมอบอำนาจ (Delegated Power)** เป็นการที่ผู้มีอำนาจมอบอำนาจหน้าที่ให้ผู้ตามปฏิบัติงานแทนมืออิสระในการแสดงความสามารถได้อย่างเต็มที่ เปิดโอกาสในการมีส่วนร่วมมากขึ้น

๘. **ชั้นควบคุมโดยประชาชน (Citizen Control)** เป็นลักษณะที่ผู้นำเปิดโอกาสให้ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจในกระบวนการบริหารอย่างแท้จริง เรียกว่า **ชั้นมีอำนาจและควบคุม**

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม แบ่งได้ ๖ ขั้น คือ

๑. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุ ตลอดจนความต้องการ
๒. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงาน
๓. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
๔. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ
๕. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล
๖. การมีส่วนร่วมในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลงาน

ผลของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนก่อให้เกิดผลใน 2 ด้าน คือ

๑. **การมีส่วนร่วมที่สร้างสรรค์ (Constructive Participation)** คือ การมีส่วนร่วมที่ทั้งสองฝ่ายพร้อมที่จะร่วมกันสร้างสรรค์ด้วยการปรับทัศนคติเข้าหากันเกิดการเรียนรู้และสร้างความเข้าใจ ซึ่งกันและกัน นำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจบนพื้นฐานที่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายพึงพอใจ
๒. **การมีส่วนร่วมที่มีความขัดแย้ง (Conflictive Participation)** คือการมีส่วนร่วมที่ทั้งสองฝ่ายมีอคติต่อกัน พยายามหักล้างความคิดซึ่งกันและกันโดยไม่มีการปรับทัศนคติเข้าหากัน การร่วมมือจึงแอบแฝงไว้ซึ่งความไม่จริงใจต่อกันในการดำเนินกิจกรรม

๔. ศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชน

๔.๑ ศักยภาพของชุมชน

พิทยา สายหู (๒๕๓๔ : ๑๑๑) ให้ความหมายของศักยภาพว่า คือ ความสามารถที่แฝงเร้นอยู่ในตัว ศักยภาพของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกันมีได้ทั้งทางดีและทางชั่ว มีได้ทั้งการแก้ปัญหาและการสร้างปัญหา ส่วนศักยภาพของบุคคลที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต คือ ความสามารถที่จะปรับให้เข้ากับเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมให้สนองความต้องการพอใจของตัวได้ ซึ่งสภาพแวดล้อมแบบแรก คือ สรรพสิ่งที่มีอยู่เองตามธรรมชาติ สภาพแวดล้อมแบบที่สองเกิดจากฝีมือสร้างทำของเพื่อนมนุษย์ในชุมชนในรูปวัตถุสิ่งของ และระเบียบกฎเกณฑ์ คนที่มีศักยภาพสูงสามารถเปลี่ยนสภาพแวดล้อมให้เข้ากับความต้องการของตนได้

ชุมชน คือ กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณหนึ่ง ซึ่งหมู่บ้านชนบทสมัยก่อนมีเอกภาพเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่หมู่บ้านในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์จนความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของชุมชนได้เสื่อมคลายไปเป็นชุมชนที่ไม่มีเอกภาพ

ดังนั้น ศักยภาพของชุมชน เป็นความสามารถที่จะทำอะไรร่วมกันในแนวทางเดียวกัน หรือทำอะไรที่ต่างเป็นอิสระแนวทางก็ได้ เป็นความสามารถในการสร้างสรรค์พัฒนา หรือทำลายก็ได้

๔.๒ ความเข้มแข็งของชุมชน

ปรัชญา เวสารัชช์ (๒๕๔๕ : ๑๒๖ - ๑๒๙) ได้เสนอกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน โดยกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้

๑. ระดมผู้รับผิดชอบเข้าร่วมดำเนินการ โดยสนับสนุนให้ผู้มีความรู้ความสามารถด้านต่างๆ ในชุมชนเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการจัดการกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน มีหน้าที่พิจารณาโนบาย ให้ความเห็นชอบโครงการ วางระบบจัดสรรทุน กำหนดกติกาการทำงานและส่งเสริมกิจกรรม รวมทั้งกำกับติดตาม สนับสนุนการปฏิบัติงานของคณะทำงานตามความเหมาะสม

๒. พัฒนาคนในชุมชน โดย ๑) ให้ความรู้ การอบรม การแนะนำในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ๒) ส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้วงจรการเรียนรู้ ในการรวมคน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียน และร่วมรับผลจากการกระทำ ๓) ส่งเสริมสนับสนุนและพัฒนาแกนนำระดับต่างๆในชุมชน ๔) แสวงหาความร่วมมือจากบุคลากรในสถาบันการศึกษาและศาสนสถาน ๕) จัดการศึกษาดูงานสำหรับผู้ในชุมชน เพื่อให้เห็นแนวปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ๖) สนับสนุนส่งเสริมกระบวนการพัฒนาต่างๆในชุมชน ๗) สนับสนุน ส่งเสริมการจัดการกระบวนการเรียนรู้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งให้ชุมชนโดยเคารพภูมิปัญญาเดิมของไทย และภูมิปัญญาเป็นฐานในการศึกษา ค้นคว้าเทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๘) สร้างจิตสำนึกและค่านิยมใหม่เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันให้ชุมชนเข้มแข็ง โดยคิดพึ่งตนเอง พึ่งพากัน และกำหนดทิศทางการพัฒนาได้ด้วยตนเอง

๓. ส่งเสริมและสนับสนุนให้สถานศึกษาและชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ โดย ๑) ทำความเข้าใจกับผู้รับผิดชอบสถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้ร่วมกันจัดทำแหล่งเรียนรู้ ๒) ประสานงานกับผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ในการวางแผน เพื่อพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง การระดมทรัพยากร การนำองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดทำฐานข้อมูลของชุมชน และการเสริมสร้างศักยภาพของผู้นำชุมชนในภาพรวม ๓) จัดเก็บข้อมูลของชุมชนในด้านต่างๆทั้งในเรื่องอาชีพ เศรษฐกิจ ความเชื่อศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี การเมืองการปกครอง สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ๔) ประสานและส่งเสริมให้แต่ละสถานศึกษาในชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการประชาคม การให้ประชาชนรวมกลุ่มเพื่อจัดกิจกรรม จัดเวทีชุมชน และจัดประชาพิจารณ์ในเรื่องต่างๆของชุมชน ๕) ประสานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

และสถานศึกษา เพื่อจัดทำแผนการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ๖) ร่วมกับสถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงาน และชุมชน เสนอข่าวหรือข้อมูลที่น่าสนใจให้ประชาชนรับทราบ

๔. ประสานความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) ให้สถานศึกษาในชุมชนท้องถิ่นเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยประชาชนสามารถเข้าไปศึกษาค้นคว้า ทดลอง และสาธิตสิ่งที่เป็นตัวอย่างของการพัฒนาในชุมชน ๒) ส่งเสริมให้ครู คณาจารย์ ผู้บริหาร บุคลากร ในสถานศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งนักเรียน นักศึกษาได้ร่วมกระบวนการชุมชน เพื่อเรียนรู้สิ่งต่างๆ และกรณีตัวอย่างจากสถานการณ์จริง และสนับสนุนให้นำข้อมูลข่าวสารจากชุมชน เข้ามาสู่กระบวนการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และการฝึกประสบการณ์วิชาชีพ ๓) จัดกระบวนการเรียนการสอน การวิจัย และการบริการวิชาการและการฝึกประสบการณ์วิชาชีพของ นักเรียน นักศึกษา ให้เห็นผล และมีผลต่อกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น และเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมและรับผิดชอบต่อกระบวนการเรียนการสอนการวิจัย และบริการวิชาการด้วย

๕. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชูพนิจ เกษมณี (๒๕๔๘) ศึกษาวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคกลาง ภาคประชาชน โดยศึกษาพื้นที่ในภาคกลาง ๗ พื้นที่ ๗ ประเด็น ได้แก่ ๑) ย้อนรอยอดีตชนเผ่าชู ๒) กระเหรี่ยงสวนผึ้งลูกขึ้นพูด ๓) สืบสร้างประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอัมพวาสอนนอกตำบลนางลี่ ๔) พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม พลวัตและการท้าทายลุ่มน้ำนครชัยศรี ๕) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงตำบลคลองด่าน ๖) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นวิถีชีวิตย่านตลาดพลู จากคลองบางหลวงถึงคลองด่าน ๗) ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนบ้านป่าต้นน้ำคลองระบม - สียัด ผลการวิจัยพบว่า ชาวบ้านในชุมชนหรือคนในสามารถให้ข้อมูลได้ถูกต้องจากความทรงจำ และใช้วิธีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีเวทีชาวบ้าน และชาวบ้าน แกนนำ รวมทั้งองค์กรในชุมชน มีส่วนร่วมและตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่น

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ (๒๕๔๖) ศึกษาวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคอีสาน ประวัติการขยายตัวในชุมชนลุ่มน้ำชี ๘ พื้นที่ ได้แก่ ๑) เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการลุ่มแม่น้ำชี ๒) วัฒนธรรมปลาและอาชีพประมงในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี ๓) การศึกษาสถานที่สำคัญในท้องถิ่นลุ่มน้ำชีโดยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ๔) รูปแบบการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนลุ่มน้ำชี ๕) วิถีและชีวิตคนจีนอีสานกับการขยายเมือง : ศึกษาเฉพาะร้อยเอ็ดและมหาสารคาม ๖) การขยายตัวของชุมชนเมืองลุ่มน้ำชีศึกษาเมืองร้อยเอ็ดและโยธธร ๗) ความหลากหลายทางชีวภาพกับชุมชนท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำชี โดยศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตามมิติเวลาทางประวัติศาสตร์จากปี ๒๔๐๘ - ๒๕๔๖ ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง คือ การเผยแพร่พุทธศาสนา

นิการธรรมยุตตินิกาย กลุ่มของเส้นทางรถไฟกรุงเทพ – นครราชสีมา การปฏิรูประบบการบริหาร และระบบราชการในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจพหุศักราช ๒๕๐๔ ปัญหาที่มีผลต่อชุมชน คือ การสูญเสียความสำนึกในการทำงานร่วมกัน ความสำนึกร่วมในสมบัติสาธารณะลดลง แต่ความสำนึกเป็นปัจเจกเพิ่มขึ้น ความเป็นวัตถุมากขึ้น วัฒนธรรมมีความแตกต่างกันน้อยลงคือวัฒนธรรมเกิดความคล้ายคลึงกัน

สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (๒๕๔๓) ได้เสนอแนวทางการสร้างมิติใหม่เพื่อการพัฒนางานวิจัยระดับท้องถิ่นไว้ ๕ ประการ คือ ๑) การเติมเต็มขีดความสามารถนักวิจัยที่ต่างระดับกัน คือนักวิจัยสมัครเล่นในท้องถิ่น นักวิจัยที่มีทฤษฎีรองรับ และนักวิจัยที่มีทั้งความชำนาญการทั้งด้านทฤษฎีและการใช้ทฤษฎี โดยให้นักวิจัยทั้ง ๓ กลุ่ม ทำงานร่วมกันอย่างมีระบบเพื่อสร้างนักวิจัยพัฒนา นักวิจัย และพัฒนางานวิจัยระดับท้องถิ่น ให้เติมเต็มซึ่งกันและกันได้เรียนรู้จุดอ่อนจุดแข็งไปพร้อม ๆ กัน โดยใช้โจทย์วิจัยและภูมิเขตในท้องถิ่นเป็นต้นแบบ ๒) การวิจัยในระดับท้องถิ่น ควรให้ความสำคัญต่อปัญหาส่วนจุลภาค มากกว่าหรือไม่หย่อนกว่าปัญหาส่วนมหัพภาค เพื่อความรู้จริง เฉพาะถิ่น เฉพาะประเด็น ควบคู่กับการเชื่อมโยงหาความต่าง ความเหลื่อมและความซ้อนทับในส่วนมหัพภาค อันจะนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ ทฤษฎี รวมทั้งแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาให้เอื้อประโยชน์ต่อผู้คน และวัฒนธรรม “ภายใน” โดยไม่สร้างปัญหา หรือไม่เกิดปัญหาจาก “ภายนอก” อันจะทำให้ชุมชนแต่ละชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ ๓) การทำงานวิจัยร่วมกันระหว่างนักวิจัยสาขาวิทยาศาสตร์กับนักวิจัยสาขาสังคมศาสตร์เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่บูรณาการระหว่างกายภาพและจิตวิญญาณ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพของผู้คน และวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อรู้จักและเข้าใจความเป็นคนและความเป็นท้องถิ่น อันเป็นรากฐานของความเป็นชาติ และความเป็นสากล ๔) ส่งเสริมให้ชาวบ้านมีส่วนในการสร้างเสริมและการบริโภคงานวิจัยอย่างมีระบบและเป็นรูปธรรม งานวิจัยที่เกี่ยวกับท้องถิ่น ควรมีส่วนงานที่ให้ชาวบ้านกลุ่มเป้าหมายได้มีส่วนบอกความต้องการ บอกปัญหา ก่อนนำมาตั้งโจทย์วิจัย และเปิดโอกาสให้ประชาคมในกลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน อย่างน้อยก็จะช่วยให้ชาวบ้านได้ วิถีคิดและวิถีทาง ในการวิเคราะห์สังเคราะห์ปัญหา และค้นเคยกับกระบวนการวิจัย เห็นความสำคัญของข้อมูลที่พึงมีพึงมีให้นักวิจัย และจะเป็นแนวทางหนึ่งที่ช่วยให้บริโณงานวิจัยง่ายและกว้างขวางยิ่งขึ้น ๕) ลักษณะเฉพาะของงานวิจัยสาขาสังคมศาสตร์ งานวิจัยสาขานี้ต้องใช้คนเป็นศูนย์กลาง ทั้งการตั้งโจทย์วิจัย การประมวลข้อมูลและการวิพากษ์ข้อมูล คนที่เป็นศูนย์กลางมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทั้งสถานที่ โอกาสที่จะพบปะกับนักวิจัยเปลี่ยนแปลงความคิด อารมณ์และท่าที ดังนั้นการเข้าถึงข้อมูลจึงยากที่ผู้วิจัยจะกำกับควบคุมเวลาที่ทำการศึกษาจึงกำหนดให้ชัดเจนแน่นอนได้ยาก จึงมักเสี่ยงต่อความล่าช้าเกินกำหนด ผู้วิจัยต้องหาวิธีสร้างปฏิสัมพันธ์เฉพาะตัวตามวัฒนธรรมของผู้ให้ข้อมูลเหตุนี้นักวิจัยทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ต้องเพิ่มความเป็นคนใจสู้ อดทน พยายาม และเสี่ยงเป็นทวิคูณ

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัย เรื่องโครงการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น: การเรียนรู้กระบวนการเสริมศักยภาพการวิจัยชุมชนในพื้นที่อำเภอห้วยใหญ่ และอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อเสริมศักยภาพชุมชนในการศึกษาสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น ๒) เพื่อกระตุ้นและขับเคลื่อนให้ชุมชนเป็นผู้ศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง และ ๓) เพื่อศึกษารูปแบบ กระบวนการวิจัย และเทคนิคการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของคนในชุมชน

จากวัตถุประสงค์ดังกล่าวคณะผู้วิจัยได้กำหนดคำถามการวิจัยว่า ๑) นักวิจัยชุมชนมีศักยภาพในการสืบค้นประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมท้องถิ่น หรือไม่ อย่างไร ๒) รูปแบบ กระบวนการ และเทคนิคการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของคนในชุมชนเป็นอย่างไร ๓) ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนห้วยใหญ่ อำเภอห้วยใหญ่และชุมชนบ้านภู อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหารเป็นอย่างไร การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

ชุมชนที่ศึกษา

การศึกษาวิจัย เรื่อง โครงการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์กระบวนการเสริมศักยภาพของนักวิจัยในชุมชนสองแห่ง คือ

ชุมชนห้วยใหญ่ อำเภอห้วยใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร

ชุมชนบ้านภู อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

การกำหนดขอบเขตชุมชนนั้น คณะผู้วิจัยใช้การกำหนดขอบเขตชุมชนตามบริบททางวัฒนธรรม โดยใช้มิติทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับชาติพันธุ์ และความสัมพันธ์เป็นเกณฑ์ในการกำหนดบริบทชุมชน โดยไม่ยึดตามการแบ่งพื้นที่ของหน่วยราชการ

วิธีดำเนินการวิจัย

คณะผู้วิจัยมีวิธีการศึกษาวิจัย ดังนี้

๑. การศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Analysis)

- การศึกษาชุมชน การศึกษาศักยภาพชุมชน
- กระบวนการทำงานและการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม
- การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)
- การศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น

- ประวัติศาสตร์เมืองมุกดาหาร

๒. การประสานงานกับชุมชนห้วยน้ำใหญ่และหนองสูง โดยประสานงานกับผู้นำท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยดำเนินการดังนี้

คณะผู้วิจัยประสานงานกับผู้นำท้องถิ่นในพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งมีความสนใจในประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งผู้นำท้องถิ่นทั้งสองพื้นที่มีความยินดีและเต็มใจในการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น อย่างไรก็ตามในช่วงแรกผู้นำชุมชนและชาวบ้านในท้องถิ่นยังขาดความเชื่อมั่นในการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมตนเอง และอ้างว่าไม่ได้เรียนหนังสือระดับสูง และจังหวัดมุกดาหาร รวมทั้งหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้เคยมีการศึกษาเก็บข้อมูลไว้แล้ว

สำหรับการประสานงาน คณะผู้วิจัยได้ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้แก่ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ที่ว่าการอำเภอ กลุ่มองค์กร แกนนำในชุมชน

การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และพัฒนาการของสังคมวัฒนธรรม จากผู้รู้ท้องถิ่น โดยเฉพาะผู้รู้ท้องถิ่นที่สำคัญของจังหวัดมุกดาหาร คือ คุณสุรจิต จันทรสาขา ซึ่งมีเชื้อสายเป็นลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหาร เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับความรู้พื้นฐานพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมของจังหวัดมุกดาหาร โดยได้ไปขอเรียนรู้อาจที่บ้านผู้รู้ซึ่งสะสมเอกสาร ตำรา ข้าวของ เครื่องใช้ที่สะท้อนรากของวัฒนธรรมที่ยาวนานจากเมืองมุกดาหารจนเป็นจังหวัดมุกดาหารในปัจจุบัน

๓. การจัดสนทนากลุ่มร่วมกับผู้นำ ผู้รู้ท้องถิ่นของชุมชนห้วยน้ำใหญ่ และชุมชนบ้านภูหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร เพื่อกระตุ้น หนุนเสริม ให้มีความตระหนักถึงความสำคัญของชุมชน และมีศักยภาพในการวิจัยชุมชน

๔. การจัดเวทีระดมความคิดเกี่ยวกับข้อมูลประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมท้องถิ่น

๕. การร่วมศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นร่วมกับนักวิจัยชาวบ้านซึ่งอยู่ในชุมชน

๖. การนิเทศ เสริมแรง และติดตามความก้าวหน้าในการเก็บรวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมท้องถิ่น

๘. การสร้างความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ (Rapport) กับผู้คนในชุมชน เป็นการไปขอความรู้ของคณะผู้วิจัยจากชาวบ้านในลักษณะต่าง ๆ เช่น การไปเยี่ยมบ้านผู้นำ การไปเยี่ยมบ้านชาวบ้าน เยี่ยมกลุ่มชาวบ้าน การไปพบปะผู้นำชุมชน ชาวบ้าน ที่วัด ศาลาการเปรียญ ในเทศกาลประเพณีสำคัญต่าง ๆ เช่น ฮีตสิบสอง ครองสิบสี่ การทอดกฐิน การทำบุญในวันพระ วันสำคัญทางศาสนา การไปเยี่ยมสถานศึกษาเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้บริหาร ครูผู้สอน นักเรียน การนำนักศึกษาปริญญาโทสาขาวิชาหลักสูตรและการนิเทศ ภาควิชาหลักสูตรและวิธีสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จังหวัดนครปฐม ไปศึกษาดูงาน เก็บข้อมูล แลกเปลี่ยนเรียนรู้และร่วมกิจกรรมในชุมชน

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการหุ่นเสริมศักยภาพชาวบ้านเพื่อเป็นนักวิจัยชุมชน ใช้วิธีดำเนินการ ดังนี้

๑. การสังเกต (Observation) โดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) โดยคณะผู้วิจัยเข้าไปร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เพื่อศึกษาสภาพชุมชนและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี เช่น การร่วมงานเผ่าภูไทมุกดาหารที่หนองสูง

๒. การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ (Formal Interview) เป็นการสัมภาษณ์ผู้รู้ท้องถิ่นของจังหวัดมุกดาหาร เพื่อเก็บรวบรวมเกี่ยวกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น

๓. การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (Informal Interview) เป็นการพูดคุยกับผู้นำ แกนนำ และชาวบ้านในชุมชน รวมทั้งการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) และการขอให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้บอกชื่อผู้รู้คนอื่น ๆ ต่อโดยใช้เทคนิคการขว้างลูกบอลหิมะ (Snowball Technique) เพื่อเก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนต่อ ๆ ไป

๔. การสัมภาษณ์แบบกลุ่ม (Group Interview) เป็นการที่ผู้วิจัยพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลชาวบ้านหรือแกนนำของชุมชนพร้อมกันเป็นกลุ่มหลาย ๆ คน บนศาลาวัด บ้านผู้นำ แกนนำ รวมทั้งบ้านชาวบ้าน

๕. การตรวจสอบข้อมูลโดยการจัดสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Dialogue) โดยคณะผู้วิจัยเสนอผลการศึกษาข้อมูลชุมชนแก่ผู้รู้ ผู้นำ แกนนำ และชาวบ้านในชุมชน เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง โดยการนำเสนอข้อมูลเพื่อให้คนในชุมชนได้มีโอกาสปรับแก้ไขข้อมูลให้ถูกต้อง

๖. การร่วมกิจกรรมของชุมชน เป็นการที่คณะผู้วิจัยเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนห้วยใหญ่ และหนองสูง ในโอกาสวันสำคัญหรืองานประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน ได้แก่ การทำบุญที่วัดในโอกาสสำคัญทางศาสนา งานประเพณีของหมู่บ้าน เช่น วันพระ วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันอาสาฬหบูชา วันออกพรรษา วันทำบุญข้าวประดับดิน วันทำบุญของหมู่บ้าน งานรวมเผ่าภูไทมุกดาหาร (จัดที่สนามในอำเภอหนองสูง) นอกจากนี้ยังได้มีการร่วมกับชาวบ้าน คณะครู และนักเรียนชั้นสูง เพื่อศึกษาสภาพธรรมชาติและบูรณาการกับการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษา การไปเยี่ยมชมสถานศึกษา ได้แก่ โรงเรียนบ้านหนองผือดอนม่วง โรงเรียนชุมชนบ้านชะโนด ๑ โรงเรียนบ้านเป่า โรงเรียนพลัษฎาภรณ์อุปถัมภ์ เป็นต้น การไปเยี่ยมชมสถานที่สำคัญของชุมชน เช่น วัดชะโนด วัดมโนภิรมย์ วัดศรีนันทาราม อนุสรณ์สถานบ้านพักอาศัยเดิมท่านหนูฮัก ภูมสะหวัน ตลอดจนบ้านผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้รู้ท้องถิ่นของแต่ละชุมชน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่สำคัญที่สุด คือ คณะผู้วิจัยทั้ง ๒ คน และที่ปรึกษาของงานวิจัย คือ รองศาสตราจารย์ สมประสงค์ นวมนบุญลือ ซึ่งต้องใช้วิธีการ แนวคิด (Approach) ที่เป็นกันเองทำตัวให้กลมกลืนกับผู้คนในชุมชน และใช้เครื่องมือวิจัยต่าง ๆ อีกได้แก่

- . สมุดบันทึกภาคสนาม (Field Notes)
- . กล้องถ่ายภาพ
- . คอมพิวเตอร์พกพา (Notebook)
- . LCD Projector
- . เทปบันทึกเสียง

๖. ประเด็นการเก็บข้อมูล ประเด็นคำถามที่สำคัญที่คณะผู้วิจัยร่วมกับแกนนำของชุมชนร่วมกันคิด เพื่อหาข้อสรุปของการศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน ประกอบด้วย

- ๖.๑ สภาพชุมชนขอบเขตที่ตั้งและภูมิประเทศ
- ๖.๒ ประวัติความเป็นมา เกี่ยวกับชื่อหมู่บ้าน การตั้งถิ่นฐานชาติพันธุ์ การเปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบัน
- ๖.๓ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมเกี่ยวกับ การละเล่น การแสดง ดนตรี ภาษา วรรณกรรม การแต่งกาย อาหารการกิน
- ๖.๔ ภูมิปัญญา บุคคลสำคัญ ผู้รู้ในชุมชน
- ๖.๕ อาชีพ การทำมาหากิน เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน
- ๖.๖ สิ่งก่อสร้างบ้านเรือน วัด
- ๖.๗ การศึกษา การเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้ของชุมชน
- ๖.๘ การปกครอง ผู้นำท้องถิ่น
- ๖.๙ สุขภาพอนามัย การรักษาโรค สมุนไพร
- ๖.๑๐ ความสัมพันธ์
- ๖.๑๑ การคมนาคม เดินทาง การติดต่อสื่อสารระหว่างชุมชน

การตรวจสอบข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ในระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูลมีการตรวจสอบข้อมูลตลอดระยะเวลา โดยคณะผู้วิจัย ๒ คน และที่ปรึกษางานวิจัย นอกจากนี้ยังมีนักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาหลักสูตรและการนิเทศ ภาควิชาหลักสูตรและวิธีสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จังหวัดนครปฐม และเจ้าหน้าที่ของสำนักงานจังหวัดมุกดาหาร ร่วมเก็บข้อมูลในชุมชนด้วยทุกครั้ง หลังจากกลับจากชุมชน

จะมีการแลกเปลี่ยนข้อมูล ถกเถียง เพื่อหาข้อสรุป หากยังไม่ได้ข้อสรุปก็จะนำไปเป็นประเด็นในการเก็บข้อมูลต่อไป

นอกจากนี้ยังมีการตรวจสอบข้อมูลสามเส้า (Data Triangulation) ในด้านระเบียบวิธีวิจัย (Methodology) คือ ใช้วิธีการเก็บข้อมูลหลายรูปแบบ คือ การสังเกต สัมภาษณ์ สทนากลุ่ม และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การตรวจสอบด้านเวลา (Time) เน้นการตรวจสอบในช่วงเวลาต่างกัน ตั้งแต่เข้ามิต ดี ๔ ดี ๕ สาย ป้าย เย็น กลางคืน

การตรวจสอบด้านสถานที่ (Place) ทั้งการเก็บข้อมูลที่วัด บ้านชาวบ้าน บ้านผู้นำท้องถิ่น ที่ทำการชุมชน ร้านค้า ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน รวมทั้งการตรวจสอบด้านบุคคล โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้คนหลายกลุ่ม ตั้งแต่ ข้าราชการ ผู้นำท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ครู ผู้บริหาร นักเรียน ผู้นำกลุ่ม ชาวบ้าน

เมื่อตรวจสอบข้อมูลแล้วมีการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ตามบริบทของแต่ละชุมชน

ระยะเวลาในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาเรียนรู้กับชุมชนห้วยใหญ่และชุมชนบ้านภู ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ๒๕๔๗ ถึงเดือนกันยายน ๒๕๔๘

ในช่วงเวลาการศึกษากว่า ๑ ปี คณะผู้วิจัยได้ร่วมศึกษาเรียนรู้กับชาวบ้าน ซึ่งเป็นนักวิจัยชุมชน ในบางโอกาสของฮีตสิบสองครองสิบสี่ (ครอง คือ แนวทางการดำเนินชีวิตมีทั้งหมด ๑๔ ข้อ) ในส่วนของฮีตสิบสอง (ฮีต คือ จารีตสิบสอง เป็นประเพณีทำบุญประจำปี ๑๒ เดือน) มีดังนี้

เดือน ๑ ประเพณีบุญกองข้าว เดือน ๒ ประเพณีบุญปีใหม่ เดือน ๓ ประเพณีบุญข้าวเจ้า เดือน ๔ ประเพณีบุญผะเหวด เดือน ๕ ประเพณีบุญสงกรานต์ เดือน ๖ ประเพณีบุญบั้งไฟ เดือน ๗ ประเพณีบุญซำระบ้าน เดือน ๘ ประเพณีบุญเข้าพรรษา เดือน ๙ ประเพณีบุญข้าวประดับดิน เดือน ๑๐ ประเพณีบุญข้าวสากหรือบุญกองข้าว เดือน ๑๑ ประเพณีบุญออกพรรษา เดือน ๑๒ ประเพณีบุญกฐิน

ทั้งนี้การได้เข้าร่วมกิจกรรมฮีตสิบสองนั้น คณะผู้วิจัยได้พบปะแลกเปลี่ยนพูดคุยกับชาวบ้านซึ่งเป็นนักวิจัยชุมชน และชาวบ้านในชุมชน นอกจากได้พูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้แล้ว ยังได้พบเห็นเรื่องราว สิ่งของเครื่องใช้ อุปกรณ์ การแต่งกาย อาหารการกิน และอื่น ๆ ตามแต่โอกาส

บทที่ ๔

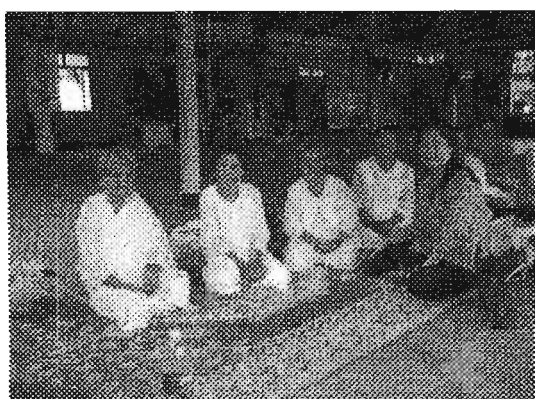
กระบวนการเสริมศักยภาพการวิจัยชุมชน: บทบาทนักวิจัย

การนำเสนอผลการศึกษาโครงการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น : การเรียนรู้กระบวนการเสริมศักยภาพการวิจัยชุมชนในพื้นที่อำเภอห้วยใหญ่และอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ในส่วนของบทบาทนักวิจัยได้มีกระบวนการทำงาน โดยรายละเอียดของการนำเสนอในบทนี้แสดงให้เห็นถึงขั้นตอนต่าง ๆ ของการทำงานของนักวิจัยเริ่มจากการประสานงาน การกำหนดแนวคิด การลงไปทำงานร่วมกับชุมชนห้วยใหญ่ และชุมชนบ้านภู ตามช่วงเวลาต่าง ๆ และสรุปแนวทางในการดำเนินงานเพื่อเสริมศักยภาพนักวิจัยท้องถิ่น ดังนี้

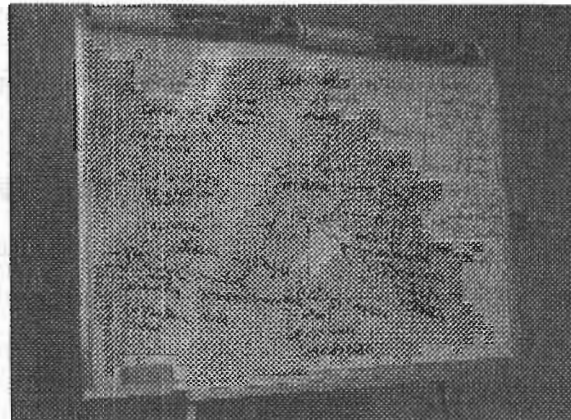
๑. การประสานงานกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

คณะผู้วิจัยได้ประสานงานกับตัวแทนของชุมชนโดยได้ประสานงานผ่านปลัดอำเภอห้วยใหญ่ และอำเภอหนองสูง โดยให้ติดต่อผู้รู้ และผู้ที่มีความสนใจเรื่องประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น และได้ประสานงานกับเจ้าหน้าที่วัฒนธรรมจังหวัดให้ทราบถึงการศึกษาในครั้งนี้ด้วย

นอกจากการประสานงานกับผู้เกี่ยวข้องแล้วคณะผู้วิจัยได้ติดต่อนัดหมายเพื่อพูดคุยกับผู้รู้เกี่ยวกับข้อมูลของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดมุกดาหาร คือ อาจารย์สุรจิต จันทรสาขา ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดมุกดาหาร และได้ขอสัมภาษณ์ในวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๗ โดยท่านได้เล่าเรื่องราวความเป็นมาของจังหวัดมุกดาหาร ประวัติตั้งแต่การเริ่มสร้างบ้านแปงเมือง และการก่อตั้งเป็นจังหวัด และได้ให้ข้อมูลเรื่องราวของบุคคลสำคัญรุ่นต่างๆ ของจังหวัด นอกจากการให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของจังหวัดแล้วท่านยังได้นัดหมายให้คณะผู้วิจัยได้ไปชมหลักฐานและวัตถุโบราณที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดมุกดาหารที่บ้านของท่านอีกในวันที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๗

พูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้านที่ศาลาการเปรียญ

คณะนักวิจัยและแกนนำชุมชนห้วยน้ำใหญ่ หนองสูงรวมทั้งเจ้าหน้าที่ของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดร่วมระดมสมองกำหนดแนวทางการศึกษาร่วมกัน

๒. กำหนดแนวคิดในการศึกษา

คณะผู้วิจัยได้นัดหมายผู้รู้ ผู้ที่มีความสนใจ และผู้เกี่ยวข้องมาประชุมร่วมกันเพื่อชี้แจงทำความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ และเพื่อกำหนดแนวทางในการศึกษาร่วมกัน ในการประชุมครั้งนี้จัดขึ้นในวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๗ ณ ห้องประชุมศาลากลางจังหวัดมุกดาหาร มีผู้เข้าร่วมประชุมจำนวน ๑๕ คนดังนี้

- นายปริญญา เมืองโคตร ประธานสภาวัฒนธรรม อำเภอห้วยน้ำใหญ่
- นายคำใหม่ ชันธแก้ว ผู้รู้ด้านวัฒนธรรม อำเภอห้วยน้ำใหญ่
- นายคา เมืองโคตร ผู้รู้ด้านวัฒนธรรม อำเภอห้วยน้ำใหญ่
- นายสุคม สุริยพงษ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองผือดอนม่วง อำเภอห้วยน้ำใหญ่
- นายไมตรี แสนประชุม ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านชะโนด ๑ อำเภอห้วยน้ำใหญ่
- นายนิรันดร์ อาจิวิชัย รองประธานสภาวัฒนธรรม อำเภอห้วยน้ำใหญ่
- นายกุลา ไตรยวงศ์ ผู้รู้ด้านวัฒนธรรม บ้านเป่า อำเภอหนองสูง
- นายถวัลย์ ผิวขำ อาจารย์โรงเรียนบ้านเป่าป่าแสด ตำบลบ้านเป่าอำเภอหนองสูง
- นายประยงค์ แสนสุข รองประธานสภาวัฒนธรรม อำเภอหนองสูง
- นายนิพนธ์ งานไว ที่ปรึกษากลุ่มอาชีพทอผ้าไหมบ้านภู อำเภอหนองสูง
- นางสาวสำหรับ งานไว ประธานกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมบ้านภู อำเภอหนองสูง

๑๒. นายสุพล คนขยัน นักวิชาการวัฒนธรรม จังหวัดมุกดาหาร

๑๓. นางศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ ผู้วิจัย

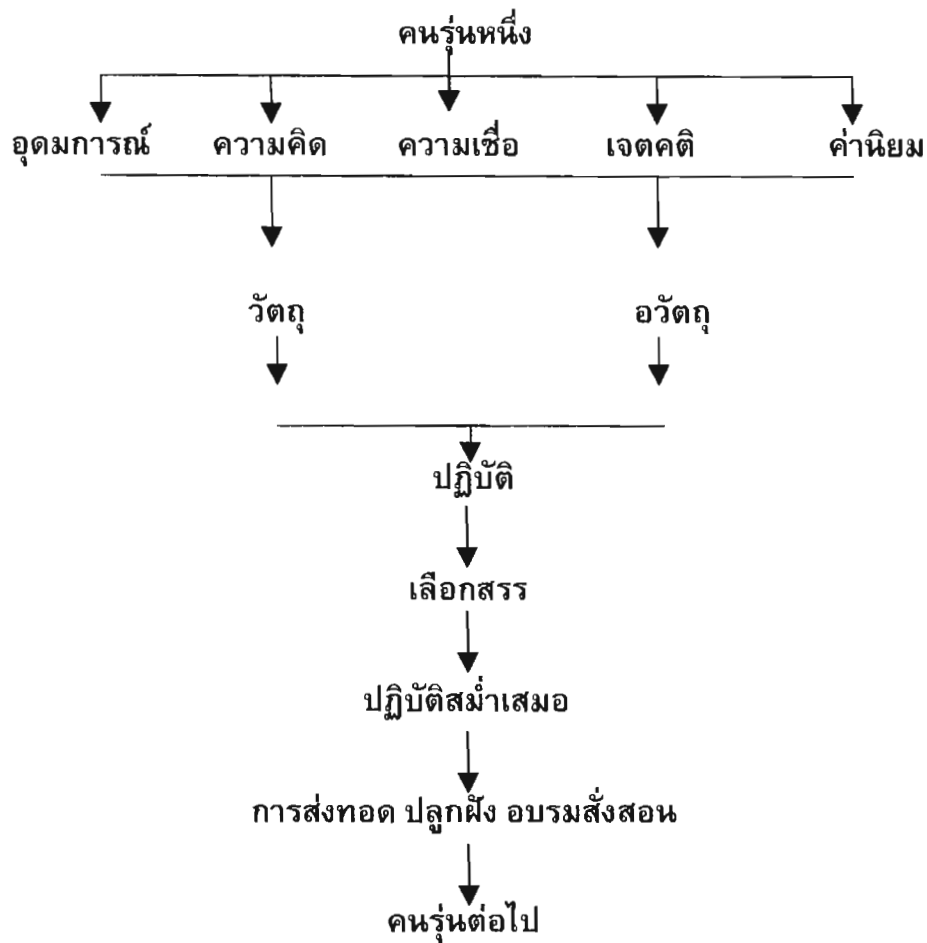
๑๔. นางมาเรียม นิลพันธุ์ ผู้วิจัย

๑๕. นายสมประสงค์ น่วมบุญลือ ที่ปรึกษาโครงการวิจัย

๑๖. นายพลพัฒน์ สุนทรส เจ้าหน้าที่ปกครองจังหวัด ผู้ประสานงานระดับจังหวัด
 ๑๗. นางไกรสร หันจางสิทธิ์ เจ้าหน้าที่สำนักงานจังหวัด ผู้ประสานงานระดับจังหวัด
 ๑๘. นางสาวสุจิตตา ศรศิลป์ เจ้าหน้าที่ปกครองจังหวัด ผู้ประสานงานระดับจังหวัด
 ๑๙. นางสาวอินฉวาท ศรีสะอาด เจ้าหน้าที่กาชาดจังหวัด ผู้ประสานงานระดับจังหวัด

เริ่มประชุมเวลา ๑๐.๐๐ น. คณะผู้วิจัยชี้แจงเรื่องการทำวิจัยประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งการวิจัยดังกล่าวจะต้องเป็นการวิจัยที่เกิดจากความร่วมมือของคนในชุมชน และคณะนักวิจัย การวิจัยแบบนี้ควรต้องทำงานร่วมกันทุกขั้นตอน โดยเริ่มจากการทำความเข้าใจเรื่องที่จะทำวิจัย ตกลงประเด็นในการวิจัย ร่วมกันเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และพิจารณาการนำผลจากการวิจัยไปใช้ประโยชน์ เมื่อได้อธิบายลักษณะการทำวิจัยแบบมีส่วนร่วมให้กับผู้มาร่วมประชุมทำความเข้าใจแล้ว คณะผู้วิจัยได้เริ่มกระบวนการโดยตั้งประเด็นคำถามเริ่มแรกว่า ชุมชนของเรามีความเป็นมาอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง หมู่บ้านเรามีจุดเด่นอะไรบ้างเพื่อให้ครอบคลุมการศึกษาที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น มีผู้เข้าร่วมประชุมหลายคนได้บอกว่าเรื่องการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมจังหวัดมุกดาหารนั้นได้เคยมีการศึกษามาแล้ว โดยทางจังหวัดบ้าง ทางกรมศิลปากรบ้าง และมีเอกสารงานเขียนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวอยู่แล้ว ซึ่งคณะผู้วิจัยได้อธิบายว่าในการศึกษารั้งนี้เป็นการศึกษาโดยให้คนในชุมชนเองเป็นผู้ศึกษาเรื่องราวของตนเอง ไม่ใช่เป็นคนนอก หรือนักวิชาการมาศึกษา ซึ่งในกระบวนการศึกษารั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการเสริมศักยภาพของนักวิจัยชุมชนเองด้วย เมื่อได้ชี้แจงดังกล่าวแล้วจึงได้ดำเนินการต่อโดยได้ให้คณะผู้เข้าร่วมประชุมได้ร่วมระดมความคิดเห็นกันว่าอะไรคือความหมายของคำว่า “ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม” การเสนอความคิดเห็นมีความหลากหลาย ในช่วงนี้คณะผู้วิจัยได้บันทึกความคิดเห็นที่ทุกคนเสนอบนกระดานแผ่นใหญ่ เพื่อให้ทุกคนได้เห็น และแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมได้ตลอด

เมื่อระดมความคิดเห็นได้ระยะหนึ่งแล้วได้สรุปผลจากการระดมความคิด และได้เชิญให้ รองศาสตราจารย์สมประสงค์ น่วมบุญลือ ที่ปรึกษาโครงการวิจัยให้แนวคิดเกี่ยวกับความหมายและขอบเขต ของวัฒนธรรม พร้อมนำเสนอภาพประกอบเกี่ยวกับการศึกษาวัฒนธรรมในพื้นที่อื่นๆให้เห็นเป็นตัวอย่างโดยการนำเสนอมีแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมตั้งแผนภูมิที่ ๒

แผนภูมิที่ ๒ แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

ผู้เข้าประชุมได้มีการพูดคุยซักถามและยกตัวอย่างข้อมูลท้องถิ่นของบ้านห้วยใหญ่ และบ้านหนองสูงประกอบอีกในหลายๆ มิติ เช่น เรื่องภาษา การแต่งกาย เครื่องมือเครื่องใช้ และสภาพบ้านเรือนทำให้เห็นภาพวัฒนธรรมชุมชนที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งเมื่อได้ให้ช่วยกันเพิ่มเติมแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม ได้แก่ ๑) การดำรงชีวิต อาชีพ การทำมาหากิน ๒) อาหารการกิน ๓) ชาติพันธุ์ เครื่องญาติ ๔) การแต่งกาย ๕) ภาษา/วรรณกรรม/สุภาษิต/คำพังเพย ๖) การคมนาคม ๗) พิธีกรรม/ประเพณี/ความเชื่อ ๘) การรักษาโรค หมอยา ๙) สิ่งปลูกสร้าง ๑๐) การละเล่น ๑๑) หัตถกรรม

จากนั้นคณะผู้วิจัยได้สรุปประเด็นที่ได้พูดคุยกันและได้ทำการรอบเพื่อสรุปแนวความคิดและเตรียมการ กำหนดวิธีการศึกษาและนักศึกษา เพื่อการศึกษาข้อมูลดังนี้

ประเด็น	เรื่องราวที่จะศึกษา	วิธีการศึกษา	ผู้ศึกษา
การดำรงชีวิต			
อาหารการกิน			
การแต่งกาย			
ภาษา/วัฒนธรรม			
พิธีกรรม/ประเพณี/ดนตรี			
ความเชื่อ			
สิ่งปลูกสร้าง(วัด/บ้านเรือน)			
การเล่น			
ประวัติความเป็นมา			
การศึกษา			
ภูมิปัญญา (บุคคลสำคัญ)			
การรักษาโรคพื้นบ้าน/หมอยา			
การเดินทาง/คมนาคม			
เครือญาติ/ชาติพันธุ์			

หลังจากการประชุมผู้เข้าประชุมจาก ๒ พื้นที่ได้แสดงความสนใจเกี่ยวกับเรื่องที่จะศึกษา และยินดีที่จะให้ความร่วมมือทำงานในครั้งนี้ร่วมกับคณะผู้วิจัย คณะผู้วิจัยจึงได้นำประเด็นที่ได้พูดคุยตกลงกันแล้วสรุป และจัดทำรายละเอียดเพื่อการเก็บข้อมูลส่งให้กับผู้ที่เข้าประชุมจากทั้ง ๒ ชุมชนเพื่อให้กำหนดตัวบุคคลในชุมชนให้และเก็บรวบรวมข้อมูล โดยคณะผู้วิจัยจะลงพื้นที่แต่ละแห่งเพื่อชี้แจงกับบุคคลอื่นๆในชุมชนที่สนใจจะร่วมงานในครั้งนี้อีกครั้งและได้กำหนดนัดหมายวันที่จะลงชี้แจงทำความเข้าใจและศึกษาชุมชนครั้งต่อไป เอกสารที่คณะผู้วิจัยได้ทำสรุปเพื่อเป็นแนวทางในการเก็บข้อมูลและได้จัดส่งให้ชุมชน โดยกำหนดประเด็นการศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น ดังนี้

๑. สภาพชุมชน
ขอบเขตที่ตั้ง/ ภูมิประเทศ
ผู้ศึกษา.....
๒. ประวัติความเป็นมา
ชื่อหมู่บ้าน/การตั้งถิ่นฐาน/ ชาติพันธุ์/ การเปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบัน
ผู้ศึกษา.....
๓. วัฒนธรรม/ประเพณี/พิธีกรรม
การเล่น/ การแสดง/ ดนตรี/ ภาษา/วรรณกรรม/กลอน/สุภาษิต/คำพังเพย/ลำนานา
ฮีตสิบสองคองสิบสี่/ประเพณี เกิด บวช แต่ง ตาย บายศรี ทำมาหากิน
ความเชื่อ/ การแต่งกาย/ อาหารการกิน
ผู้ศึกษา.....
๔. ภูมิปัญญา บุคคลสำคัญ ผู้รู้ในชุมชน
ผู้ศึกษา.....
๕. อาชีพ/ การทำมาหากิน/เครื่องมือเครื่องใช้ /จักสาน/เทคโนโลยี/ระบบการแลกเปลี่ยน
ผู้ศึกษา.....
๖. สิ่งก่อสร้าง/สถาปัตยกรรม/บ้านเรือน/วัด
ผู้ศึกษา.....
- ๗ การศึกษา การเรียนรู้/ การถ่ายทอดความรู้ของชุมชน
ผู้ศึกษา.....
๘. การปกครอง/ผู้นำท้องถิ่น
ผู้ศึกษา.....
๙. สุขภาพอนามัย/การรักษาโรค/หมอยา/สมุนไพร
ผู้ศึกษา.....
๑๐. ความสัมพันธ์
ผู้ศึกษา.....
๑๑. การคมนาคมเดินทาง /การติดต่อสื่อสารในชุมชน-ระหว่างชุมชน
ผู้ศึกษา.....

ข้อควรระวัง สำหรับผู้เก็บข้อมูล

ผู้เก็บข้อมูลสามารถเพิ่มเติมประเด็นอื่นๆ ได้อีกตามความสนใจ

วิธีการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลอาจลองเปรียบเทียบเรื่องราวประเด็นต่างๆ ในอดีตกับปัจจุบัน

อย่าลืมตรวจสอบข้อมูลจากหลายๆ แหล่ง

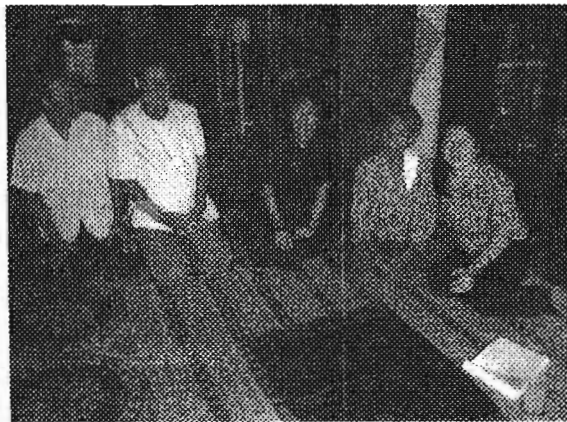
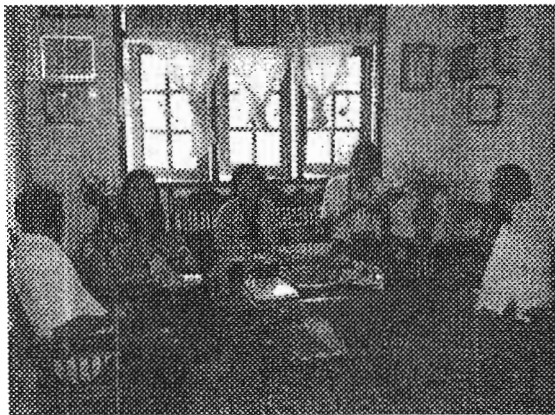
เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วให้รีบบันทึกและเขียนทันที มิฉะนั้นจะลืม

หากมีกล้องถ่ายรูปให้บันทึกภาพไว้ด้วยจะช่วยให้การเก็บข้อมูลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๓. กระบวนการเสริมศักยภาพนักวิจัยชุมชน

นอกจากการกำหนดให้ชุมชนได้ศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเองแล้ว เพื่อเป็นการสร้างเสริมศักยภาพนักวิจัยชุมชน คณะผู้วิจัยได้ร่วมศึกษาชุมชนในกระบวนการวิจัยครั้งนี้ด้วย โดยคณะผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย ซึ่งเป็นนักศึกษาปริญญาโท คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้ลงพื้นที่ชุมชนบ้านชะโนด และบ้านพาลูกา อำเภอหว้านใหญ่ และชุมชนบ้านภู อำเภอหนองสูง หลายครั้งเพื่อทำความเข้าใจกับพื้นที่และสำรวจข้อมูลจากสภาพจริงในพื้นที่ โดยแต่ละครั้งที่ได้ลงพื้นที่ได้ศึกษาข้อมูลต่างๆ ของชุมชนและก่อนการลงพื้นที่ทุกครั้งได้มีการนัดหมายวันเวลาที่จะไปตามความพร้อมของชุมชน หรือเมื่อมีเทศกาลต่าง ๆ โดยมีรายละเอียดการศึกษาชุมชนของคณะผู้วิจัย มีดังนี้

๓.๑ ชุมชนหว้านใหญ่ อำเภอหว้านใหญ่ การศึกษาพื้นที่ชุมชนหว้านใหญ่ คณะผู้วิจัย ได้ดำเนินการ ดังนี้

เยี่ยมบ้านแกนนำและผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชนหว้านใหญ่

วันพฤหัสบดีที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๗ “พบผู้เฒ่าผู้แก่”

อำเภอหว้านใหญ่ เดิมเป็นตำบลหว้านใหญ่ มี ๒๕ หมู่บ้านภายหลังได้เปลี่ยนเป็นอำเภอ คณะผู้วิจัยได้พบกับคณะผู้วิจัยชุมชนได้นำชมสถานที่สำคัญต่างๆ ในอำเภอและได้อธิบายประวัติความเป็นมาและเรื่องเล่าต่างๆ เกี่ยวกับแต่ละที่ให้คณะผู้วิจัยทราบ ได้มีการซักถามข้อมูลต่างๆ เพิ่มเติมอีกหลายประเด็น ในการศึกษาชุมชนในเบื้องต้นได้สำรวจสถานที่และพบปะกับบุคคลต่างๆ ดังนี้

วัดมโนภิรมย์ (วัดชะโนด) เป็นวัดที่ตั้งมานานคู่กับบ้านชะโนด เป็นศูนย์รวมทางศาสนาของผู้คนในชุมชนแห่งนี้ มีประวัติและเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับการสร้างบ้านเมืองหลายเรื่อง มีวิหารที่เป็นแบบศิลปะผสม เขมร ไทย ลาว ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของกรมศิลปากร และได้รับการบูรณะแล้ว มีพระพุทธรูปที่สำคัญและเป็นที่เคารพศรัทธาหลายองค์ เช่น พระองค์ดื้อ พระองค์แสน และพระงา เป็นต้น

ศึกษาสถานที่วัดโพธิ์ศรี ซึ่งสร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๐ ใช้เป็นสถานที่ตั้งที่ว่าการอำเภอห้วยใหญ่ชั่วคราวในคราวแรกตั้งอำเภอ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัดพระศรีมหาโพธิ์ เป็นวัดที่เก่าและมีความสวยงามในด้านการก่อสร้างมาก รูปทรงของวัดเป็นตึกทรงอาคารฝรั่งเศส นอกจากนี้ได้ไปศึกษาที่วัดลัฏฐิวัน บ้านชะโนด ตำบลชะโนด มีสิมโบราณ และภาพจิตรกรรมฝาผนัง มีพระพุทธรูปปางจำลองซึ่งสร้างตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๔ และมีงานปูนปั้นฝีมือท้องถิ่นหลายชิ้น

สัมภาษณ์คุณยายบานเย็น ศรีปทุมภรณ์ คุณยายมีอายุ ๘๒ ปี ประวัติเป็นลูกขุนห้วยใหญ่ เคยปกครองชุมชนห้วยใหญ่ ในการสัมภาษณ์ในวันดังกล่าวคุณยายได้นำ กะโหมกเก่าแก่ ที่ใช้เป็นส่วยข้าวเหนียว (ส่วยข้าวเหนียว) เพื่อให้ข้าวเหนียวเย็นเร็วขึ้นของมาให้คุณะผู้วิจัยชม หลังการพูดคุยจนคุ้นเคยกัน คุณยายได้นำผ้าถุงที่เป็นของเก่าที่คุณยายเก็บไว้มาให้คุณะผู้วิจัยได้ดูลวดลายด้วย

คุณะผู้วิจัยได้ไปพบครูและนักเรียนโรงเรียนบ้านหนองผือ โดยผู้อำนวยการโรงเรียนซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่ร่วมในคณะผู้วิจัยชุมชนได้นำชมโรงเรียน นักเรียนได้เล่นดนตรีโปงลางให้ชม และมีครูภูมิปัญญาชื่อนายคา เมืองโคตร ได้นำเครื่องมือดักสัตว์หลายชนิดมาให้ดูเช่น เครื่องดักหนู เครื่องดักสัตว์ตัวใหญ่ เครื่องดักนกคุ้ม เครื่องดักงู และดักปลาไหล เป็นต้นและได้เล่าว่ายังคงใช้อยู่ในปัจจุบันด้วย

วันอาทิตย์ที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๔๗ บ้านชะโนด อำเภอห้วยใหญ่

ในการลงพื้นที่ครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลและสถานที่ต่างๆ ดังนี้

วัดมโนภิรมย์ พบคณะผู้สูงอายุจำนวน ๕ คนมาถือศีลที่วัดในวันพระโดยจะมาทุก ๘ คำ และ ๑๕ คำได้บอกเล่าเรื่องราวของชุมชนความเป็นมาในการตั้งชุมชนและตั้งวัด โดยคณะผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า ผู้สูงอายุที่ได้สัมภาษณ์ต่างมีความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนโดยกล่าวว่า ในวัดมโนภิรมย์ว่ามีของดีและของสำคัญหลายอย่าง เป็นวัดหลวง มีพระหลวง “ເມີດຈັງຫວັດນີ້ມີແຕ່ທີ່ນີ້” ซึ่งหมายถึงว่าทั้งจังหวัดนี้จะมีที่นี้แห่งเดียว(สัมภาษณ์ ยายเต้า พาสึก อายุ ๘๓ ปี)

นอกจากของสำคัญต่างๆที่มีที่วัดแล้วยังมีประเพณีที่สำคัญอีกหลายอย่างเช่น ประเพณีการแข่งเรือ สงกรานต์ บุญบั้งไฟ(จัดทุกเดือน ๖ เพ็ง)

ได้บอกเล่าถึงระบบเครือญาติของคนในชุมชนว่ามีตระกูลใหญ่ๆอยู่ไม่กี่ตระกูล เช่น เมืองโคตร พาสึก พาลูกา ใจช่วง ใจสุก รูปตี

การถือศีลทำบุญจะนอนค้างคืนที่วัดไม่ทานอาหารเย็น การใส่ยุงก็จะพูดคำว่า “ไปไผไปมันยายก็มาอยู่ในศีลในธรรม” แล้วยุงก็จะไม่มารบกวน

คุณยายได้ให้ดูผ้าถุงที่ตนทอเองและให้อยู่เป็นผ้าย้อมครามลายนาคน้อย และบอกว่าลายผ้าที่ตนสามารถทอได้มีอีกหลายลายเช่นลายนก ลายหงส์ ลายมอม (สิงห์)

วัดศรีเจริญ สัมภาษณ์ผู้มาถือศีลที่วัดได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับท่านหนูฮัก ซึ่งบอกว่าคนในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นญาติกับท่านหนูฮัก และเป็นญาติพี่น้องกันเองแทบทั้งหมด นอกจากนั้นก็ยังมีญาติอยู่ที่เมืองสะหวันเขตอีกมาก มีการไปมาหาสู่กันอยู่เมื่อมีการทำบุญ หรือมีงานโดยจะมีเจ้าหน้าที่ทั้ง ๒ ฝ่ายมาประสานงานให้เมื่อข้ามเรือไปฝั่งลาวก็จะมีรถมารับซึ่งญาติที่อยู่ฝั่งลาวส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่รอบๆวัดใหญ่ไชยภูมิในตัวเมืองสะหวันเขต

ที่วัดมีตุ้งแขวนอยู่เป็นรูปต่างๆ ผู้ให้สัมภาษณ์บอกว่าส่วนใหญ่จะแขวนตุ้งช่วงก่อนสงกรานต์ เอาของเก่ามาแขวนไม่ได้ทำใหม่ เมื่อเสร็จงานก็จะเก็บ บางชิ้นหนูก็จะกัดไปแล้วและเมื่อชำรุดมากก็จะมีการใหญ่เพื่อทำเครื่องแขวนใหม่อีกครั้ง

นอกจากนั้นชาวบ้านยังได้เล่าถึงประเพณีการคลอดลูกในห้องที่มียาคูพูดว่า “ฝั่งสายแห่ ผึ้งสายบือ พื่อผ้าอ้อม” ซึ่งเป็นคำพูดที่คล้องจองกันหมายถึง การฝั่งสายรกของทารก ตัดสายสะดือ และกางผ้าอ้อม เมื่อคลอดลูกมากก็จะใช้ไม้เสียบ (ไม้ไผ่) ตัดสายสะดือ

วันอังคารที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ บ้านห้วยน้ำใหญ่ และบ้านชะโนด อำเภอ ห้วยน้ำใหญ่

พบปะพูดคุยกับคณะชาวบ้านผู้ร่วมวิจัยที่บ้านก้านันปริญา เมืองโคตร โดยมีผู้ร่วมสนทนาจำนวน ๘ คนคือ ก้านันปริญา ลุงคา อาจารย์โกมุท สอ.บุญเริ่ม พูลศรี (อบต.) อาจารย์ไมตรี (อาจารย์ใหญ่ รร. บ้านชะโนด ๑) อดีตพัฒนาชุมชน แม่บ้านและ ญาติ ก้านันปริญา

ช่วงแรกผู้วิจัยชาวบ้านได้นำข้อมูลที่หาและรวบรวมมาได้มาเสนอให้คณะผู้วิจัยดูโดยได้มาจากเอกสารและการสอบถามจากคนในชุมชนบางส่วนซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นข้อมูลที่เป็นข้อเขียนจากเอกสารและมีแหล่งอ้างอิงซึ่งชาวบ้านรู้สึกว่าการที่ได้มาครบถ้วนตามเอกสารแล้วและไม่มีความรู้เพิ่มเติมอีกซึ่งจะให้ถามผู้คนสูงอายุก็น้อยส่วนใหญ่เสียชีวิตหมดแล้ว คณะผู้วิจัยได้อธิบายเกี่ยวกับข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีอยู่ในปัจจุบัน และสามารถสืบค้นได้โดยผู้คนที่อยู่ในชุมชนและได้ตั้งคำถามที่เกี่ยวข้องกับการคมนาคมของชุมชนทางเรือ ซึ่งทำให้สามารถเปิดประเด็นเกี่ยวกับเรื่องเรือได้หลายชนิดเช่น เรือคอก เรือกบ (กาบ) เรือกะแซง เรือกะโน เรืออีปอก เรือสว่าง ซึ่งอาจารย์โกมุทได้อธิบายเรื่องราวเรือให้ โดยคณะผู้วิจัยได้ช่วยกำหนดประเด็นให้ว่าควรศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา อุปกรณ์ในการทำเรือ การใช้ประโยชน์ พัฒนาการ ปัจจุบันยังมีอีกไหม อยู่ที่ไหนบ้าง มีพิธีกรรม ข้อห้าม ความเชื่ออะไรบ้างเกี่ยวกับเรือ

จากนั้นได้มีผู้เปิดประเด็นเกี่ยวกับภาษาที่ใช้ในห้องถิ่น ซึ่งมีความหลากหลายเพราะมีการผสมกันของภาษาไทย ลาว และฝรั่งเศส เช่นการเรียกชื่อเรือกันโน จึงมีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับภาษาที่ชาวบ้านห้วยใหญ่ใช้พูดกันในชีวิตประจำวันเนื่องจากเมื่อ ๓๐ ปีที่แล้วประมาณปี ๒๕๑๐ เมืองสะหวันเขตมีความเจริญรุ่งเรืองมาก ได้รับอิทธิพลจากฝรั่งเศส ชาวบ้านห้วยใหญ่จึงนิยมไปทำงานและเรียนที่สะหวันเขต และเศรษฐกิจดีกว่าค่าเงินดีกว่า(สอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ คุณสุจิต จันทรสาขา) เช่นน้ำแข็ง ขนมันก็ต้องข้ามไปฝั่งสะหวันเขต ยกเว้นไปโรงพยาบาลจะมารับบริการที่มุกดาหาร ได้ช่วยกันยกตัวอย่างภาษาที่ใช้กันในปัจจุบันเช่น

เตะบอล – เตะบอล

เหยียบเบรค – พาแลง

สตาร์ทเครื่องรถ – ดิริเวอเรอ

ช่าง – แมคกานิค

กางเกงใน – สลิป

จาระบี – กะแลต (grease)

เสื้อกล้าม – มากะแลง

ยกทรง – เสื้ออ้อง

กุญแจเลื่อน - กุญแจบ็อกเล็ก

ได้มีคนเปิดประเด็นเรื่องการละเล่นในพื้นที่ซึ่งมีหลายอย่าง เช่น หมากเสียดพญา (หมาก สีเสียด พลุ ยา) คล้องช้าง หมากอี เสียงกลอง หมากยาดทุง (วังชิงธง) เครื่องเล่น และเครื่องดนตรีประกอบ เช่น ผางฮาด โหวด โดยมีอาจารย์ขวัญใจ (โรงเรียนหนองผือ)รับหาข้อมูล

นิทานก้อมเป็นนิทานสั้นๆ ส่วนมากเป็นเรื่องที่หักมุม ตลกโปกฮา เน้นเล่าเพื่อความสนุกสนาน ซึ่งอาจารย์โกมุท เป้าบาง รับจะไปสอบถามสามีคือ ดต.ทรงพล เป้าบาง ซึ่งมีนิทานก้อมมากกว่าร้อยเรื่องเล่าให้ฟัง และจะบันทึกพร้อมแปลเป็นภาษาไทยให้ด้วย นอกจากนิทานก้อมแล้วยังมีรำเพอะ เป็นการแสดงที่ใช้กลอนรำ ซึ่งมักจะเป็นคำพูดสองแง่สามง่าม คำสอย (คำเสริม เป็นสร้อยเพลง)ซึ่งหากสอยไม่ถูกกาลเทศะจะถูกปรับไหม

วันพุธที่ ๒๔ กันยายน ๒๕๕๗ อำเภอห้วยใหญ่

คณะผู้วิจัยได้ติดตามผลการเก็บข้อมูลของคนในชุมชน โดยคณะวิจัยท้องถิ่นได้นำข้อมูลที่เก็บได้มาเสนอและได้พูดคุยแลกเปลี่ยน ซักถามข้อมูลเพิ่มเติม ข้อมูลที่เก็บได้ในครั้งนี้คือเรื่อง

- เครื่องมือจับสัตว์น้ำ โดย นายประกอบ บางทราย และนางอภินยา วังทะพันธ์ อาจารย์โรงเรียนบ้านหนองผือดอนม่วง อำเภอห้วยใหญ่
- เครื่องดนตรี โดยอาจารย์ไมตรี แสนชุม อาจารย์โรงเรียนชะโนด ๑
- เรื่องเรือ โดยอาจารย์โกมุท

- เรื่องสุขภาพอนามัย การรักษาโรค หมอยา สมุนไพร
- เรื่องการเล่นของเด็ก โดย อาจารย์ขวัญใจ
- เรื่องภาษาที่ใช้ โดยคุณบุญเริ่ม พูลศรี

คณะผู้วิจัยพร้อมผู้ช่วยวิจัยซึ่งเป็นนักศึกษาปริญญาโท จำนวน ๖ คนได้ช่วยกันซักถามข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้รู้และชาวบ้านที่มาในวันนั้นได้ข้อมูลเพิ่มเติมมาสนับสนุนข้อมูลงานวิจัยอีกส่วนหนึ่งเช่นเรื่องอาหารการกิน การปรุงอาหาร และการกินผักพื้นบ้านต่างๆที่ใช้กินกับอาหารแต่ละชนิดเช่นการกินปลา ควรกินกับผักกาด ผักนางเลิส (อีเล็ค) ตะพลู ผักหูเสือ ยอดมะกอก ผักกาดอื่น (ผักกาดตด) ผักอีเสริม(สาระแหน่) ส่วน ผักแพว ผักคาวทอง ผักหูเสือ กินกับลาบ ผักชะแยงแก ผักกาดขี้หมู กินกับเมี่ยง เลือดเป้งเป็ด/หมู เป็นต้น ซึ่งคณะนักวิจัยชุมชนได้บอกว่าเรื่องเหล่านี้ทำกินกันอยู่ทุกวันแต่ไม่ได้มีการบันทึกไว้เป็นเรื่องเป็นราว และได้พาไปชมแปลงผักต่างๆที่ปลูกอยู่หลังบ้านในหลายๆครัวเรือนเพื่อใช้กินแนมกับอาหารประจำวัน

วันพฤหัสบดีที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๔๗ “ตรวจสอบข้อมูลและระดมความคิด”

จากการลงศึกษาข้อมูลชุมชนบางส่วนของนักวิจัยและการรวบรวมข้อมูลหลักที่คณะนักวิจัยชุมชนได้ศึกษามา คณะผู้วิจัยได้นำข้อมูลดังกล่าวมาเรียบเรียงและจัดทำเป็นเอกสารส่งกลับไปให้ชุมชนดูเพื่อพิจารณาทบทวนหรือเพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์ในประเด็นต่างๆและได้นัดหมายกับนักวิจัยชุมชนเพื่อตรวจสอบข้อมูล ในการประชุมครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมประชุมหลายท่านและมีผู้ทรงคุณวุฒิมาเพิ่มเติมและได้เล่าว่าได้ไปพบปะและสอบถามข้อมูลจากบุคคลต่างๆในชุมชนและได้ข้อมูลบางส่วนมาประกอบงานวิจัยสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง เช่น ได้ข้อมูลจากพระเจ้าคณะอำเภอ พระครูโอภาส ธรรมกิต ให้ข้อมูลว่าประวัติบ้านชะโนด คัดได้จากใบลาน ที่วัดมโนภิรมย์ และจากการไปสอบถามผู้สูงอายุหลายท่านพบว่าส่วนใหญ่จะหลงลืมไปเยอะแล้ว

ด้านการนำความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นไปสอนในโรงเรียน ครูยังไม่มั่นใจในข้อมูลที่เก็บได้จึงใช้เอกสารที่ สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติได้รวบรวมไว้แล้ว มาใช้อ้างอิงในการสอน

เกี่ยวกับเนื้อหาของงานวิจัยส่วนใหญ่ผู้มาประชุมได้อ่านเอกสารที่คณะผู้วิจัยส่งมาให้ล่วงหน้าแล้ว เมื่อเริ่มประชุมหลายท่านได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมเช่น ให้ปรับภาษาที่เขียน และการสะกดคำที่ผิด และได้ตรวจสอบข้อมูลสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งชุมชนจากแผนที่ ได้มีผู้นำข้อมูลประวัติหมู่บ้านมาให้เพิ่มเติม และให้ข้อมูลเกี่ยวกับเครื่องดนตรีและเครื่องมือจับสัตว์ ได้เพิ่มเติมข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีต่างๆ ในรอบปีของหว่านใหญ่

นอกจากนั้นคณะวิจัยได้ทบทวนประเด็นต่างๆ ที่ได้ศึกษามาและให้ข้อมูลเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ขึ้น เช่นเรื่อง ประเพณีต่างๆ ในรอบปีของท้องถิ่นว่าในแต่ละเดือนได้ทำอะไรกันบ้าง เช่น มีการทำบุญ เมื่อพระสงฆ์ปฏิบัติกรรมฐาน มีชาวบ้านไปตักบาตรและช่วยกันค้า (ดูแล) พระ ทำบุญ คุณหลาน เป็นการทำบุญที่ที่นาของตนเอง เพื่อรับขวัญข้าวในนาของตนเอง บุญกองข้าว เป็นการทำบุญที่วัด โดยเอาข้าวไปวัดเพื่อหาเงินเข้าวัด และบุญคุ้มบ้าน โดยทำบุญเป็นคุ้มบ้านต่างๆ เช่นคุ้มวัด คุ้มโรงเรียน คุ้มแม่น้ำ คุ้มดอนแม่แกง คุ้มนาสะโนน้อย เป็นต้น นอกจากพิธีการทำบุญต่างๆ แล้วยังมีคำพูดที่เป็นคติสอนใจเกี่ยวกับพิธีนี้ด้วยเช่น “ข้าวไม่มีลาน มานไม่มีพ่อ” หมายถึงผู้หญิงที่ท้องไม่มีพ่อ ทำบุญข้าวจี ทำบุญผะเหวด ซึ่งคนส่วนใหญ่ต้องเดินทางไปไหว้พระธาตุพนม โดยสมัยก่อนได้ชวนกันเดินเท้าไปใช้เวลา ๑ วัน และคนที่มาจากการอื่นที่อยู่ไกลๆ เช่น จากอุบล หรือ กาศสินธุ์ ต้องเดินทางรอนแรมมาเป็นเดือน ทำบุญสงกรานต์ มีประเพณีสองฝั่งโขง โดยชาวลาวได้ข้ามมารดน้ำดำหัวญาติผู้ใหญ่ ที่มีญาติกันอยู่ก็พักอยู่ ๒-๓ คืน และสมัยก่อนใช้เกวียน เป็นพาหนะในการแห่ทางสงกรานต์

นอกจากการทบทวนข้อมูลต่างๆ แล้วได้นัดหมายการพบปะกันครั้งต่อไปเพื่อรวบรวมข้อมูลให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

วันพฤหัสบดีที่ ๓ มีนาคม ๒๕๔๘ “มุมมองจากชุมชน”

ก่อนวันนัดหมายครั้งนี้คณะนักวิจัยได้เขียนสรุปบทบาทของนักวิจัยที่ได้ลงพื้นที่ไปทำงานร่วมกับคณะนักวิจัยชุมชน และการเก็บข้อมูลต่างๆ และทำเอกสารสรุปบทบาทการทำงานของคณะนักวิจัยชุมชนและได้ส่งไปให้ทางคณะนักวิจัยชุมชนได้อ่านล่วงหน้า เมื่อถึงวันนัดหมายได้เปิดประเด็นสนทนาเรื่องบทบาทที่คณะนักวิจัยชุมชนเก็บรวบรวมข้อมูล พบว่าชาวบ้านได้ตั้งข้อสงสัยในการศึกษาข้อมูลครั้งนี้ซึ่งคณะนักวิจัยชุมชนได้อธิบายให้ชาวบ้านเข้าใจ และได้รับความร่วมมืออย่างดี โดยชาวบ้านช่วยกันบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ ที่ตนรู้ดี เช่น เรื่องภาษาถิ่น ได้ช่วยกันหาคำต่างๆ ที่ชาวบ้านใช้พูดที่แตกต่างจากภาษาที่อื่นเพราะได้รับอิทธิพลจากภาษาฝรั่งเศส และภาษาลาว เพิ่มเติมในงานวิจัย นอกจากเรื่องภาษาได้มีชาวบ้านบางกลุ่มสนใจเรื่องประวัติหลวงพ่อเกลี้ยง และได้ดำริจะจัดทำ มีการตื่นตัวต้องการที่จะสืบค้นหาวงศ์ญาติของตระกูล โดยทางกำนันจะจัดทำสายสกุลต่างๆ

ความตื่นตัวของโรงเรียน ทางโรงเรียนได้มีการรื้อฟื้นให้มีการรำพื้นถิ่นเช่นรำเชิงसानผ่าย โดยเริ่มตั้งแต่การปลูกผ่าย การทอผ้า (โรงเรียนบ้านหนองผือดอนม่วง) และได้ฟื้นฟูเรื่องกลองยาว ในแต่ละหมู่บ้านในงานพิธีบวช แต่ง สงกรานต์ โดยทุกหมู่บ้านได้ตั้งคณะกลองยาว นอกจากนั้นทางสภาวัฒนธรรมอำเภอได้เสนอโครงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ศิลปะการเล่นกลองยาว จะมีการจัดงานให้ได้มาเล่นโชว์และของบประมาณมาสนับสนุน รวมทั้งจะจัดทำทำเนียบคนเก่ง(ศิลปิน)ในท้องถิ่น และทางโรงเรียนได้กล่าวว่าแต่เดิมการเรียนแบบถูกสั่งมีแบบเรียนสำเร็จรูป เรื่องราวต่างๆ

ของชุมชนสอนไม่ได้เพราะไม่มีในหลักสูตรแต่ปัจจุบันปรับแล้วและจะพัฒนาเรื่องต่างๆ เหล่านี้ให้อยู่ในหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียน

ฝ่ายสงฆ์ทางเจ้าคณะอำเภอได้มีแนวคิดที่จะจัดแสดงของโบราณ ของเก่าของชุมชนที่วัดลัฏฐิกวัน บ้านชะโนด

ในมุมมองของชาวบ้านพบว่าชาวบ้านมีความดีใจที่มีการฟื้นเรื่องประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นนี้ขึ้นมาและต้องการสืบค้นหาเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวกับประวัติ สายตระกูลของตน คิดว่าเมื่อได้หลักแล้วก็จะสามารถต่อยอดไปได้เรื่อยๆ ดังที่ชาวบ้านพูดว่า “พอได้ ก ก็ได้ ข.....ต่อไปเรื่อยๆ”

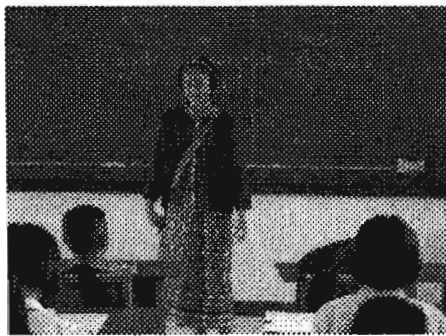
คณะนักวิจัยชุมชนได้มีความกังวลในเรื่องความถูกต้อง สมบูรณ์ และครบถ้วนของข้อมูล เช่นเรื่องภาษา การแต่งกาย อาหารการกิน ซึ่งเมื่อได้พูดคุยกันแล้วในกรณีความถูกต้องเรื่องภาษาควรต้องให้คนในชุมชนเป็นผู้เขียนเองตามลักษณะภาษาที่ใช้กันอยู่ และได้เปิดประเด็นเพิ่มเติมว่าในการวิจัยควรครอบคลุมเรื่อง พิธีกรรมต่างๆ เรื่องความเชื่อของคนในหมู่บ้านเช่นเรื่อง ดอนปู่ตา เป็นต้น ในการวิจัยครั้งนี้เป็นที่สนใจของคนในหมู่บ้านมาก คนเฒ่าคนแก่ได้ถามคณะนักวิจัยชุมชนว่า “เสร็จแล้วจะมีหนังสือให้ดูหรือเปล่า จะได้เก็บไว้เป็นประวัติ” ซึ่งในกรณีนี้คณะนักวิจัยชุมชนถือว่าการทำครั้งนี้เป็นการจุดประกายความคิดและคิดว่าจะสืบทอดเรื่องนี้ต่อไป โดยที่คนในชุมชนได้บอกว่า ตอนนี้ได้เริ่มเก็บรวบรวมเอกสารแล้วและจะค้นหาเพิ่มเติม และได้เสริมว่าการทำงานนี้เป็นการสร้างความเข้าใจ ความสัมพันธ์ รักสามัคคี ระหว่างเครือญาติ ทำให้เห็นโครงสร้างและพัฒนาการของชุมชน จากอดีต ถึงปัจจุบันและการศึกษาเรื่องนี้ทำให้มองเห็นแนวทางที่จะเลือกส่งเสริมประเพณีที่ดีงามของชุมชนได้เช่น การแข่งเรือโบราณต่างๆ เป็นต้น

ร่วมคิดร่วมสืบค้นระหว่างนักวิจัยชุมชนห้วยใหญ่

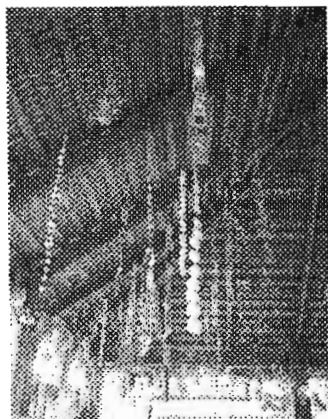
๓.๒ ชุมชนบ้านภูอำเภอหนองสูง วันที่พฤหัสบดีที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๔๗ “ศึกษาชุมชน ชมวัด และงานศิลป์”

การศึกษาพื้นที่ชุมชนบ้านภู อำเภอหนองสูง คณะผู้วิจัยร่วมกับคณะวิจัยชุมชนได้นัดพบกัน และคณะวิจัยชุมชนได้นำคณะผู้วิจัยชมพื้นที่ต่างๆในอำเภอหนองสูงดังนี้ โรงเรียนบ้านเป่า โดยได้พบกับนักเรียนโรงเรียนบ้านเป่าสังเกตการจัดการเรียนการสอน นักเรียนที่โรงเรียนนี้จะแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง (ชุดชาวผู้ไท) ได้ทดสอบโดยการซักถามความรู้เรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรมของท้องถิ่นของนักเรียน แนะนำการสอนโดยเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและได้มอบหมายให้ นักเรียนศึกษาเรื่องราวของชุมชนโดยการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุให้เล่าเรื่องเกี่ยวกับชุมชนให้เด็ก ๆ ฟังและบันทึกเป็นเรื่องเล่าจากผู้เฒ่าผู้แก่

พบปะพูดคุยกับชาวบ้านที่มาทำบุญที่วัดศรีนันทาราม อำเภอหนองสูง จำนวนประมาณ ๑๕ คนซึ่งจะผลิตเปลี่ยนหมอนเวียนเป็นแวรมาถวายอาหารเพลที่วัดทุกวันจาก ๒ หมู่บ้าน ประมาณ ๒๐ ครั้วเรือน โดยรอบแวรจะมาประมาณเดือนละ ๓ ครั้ง ซึ่งชาวบ้านจะกำหนดวันของตนเองตามวันที่ตรงกับของแต่ละช่วงเช่นคนที่มาวันที่ ๕ จะมาครั้งต่อไปวันที่ ๑๕ และ ๒๕ เป็นต้น แต่จะมีแม่ประจำที่มาทุกวันซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพ่อ แม่ของพระเณรในวัด

ที่วัดดังกล่าวมีเครื่องพะเหวดแขวนอยู่เป็นจำนวนมากซึ่งชาวบ้านจะช่วยกันทำในช่วงเดือน ๖ งานบุญพะเหวด ซึ่งมีชื่อเรียกตุ้มที่มีลักษณะต่างๆ กันไป เช่น ๑๖ ชั้นฟ้า ๑๕ ชั้นดิน/ตุ้มไม้/ตุ้มมอญ/ไซดอกไม้/เศวตฉัตรพัดจามร เป็นต้น การทำบุญพะเหวดต้องทำ ๓ ปีติดต่อกันแล้วเว้นไป ๑ ปี

ศึกษาวัดพุทธคิริ อำเภอนองสูง ซึ่งเป็นวัดที่คนสมัยก่อนเมื่อเดินทางมาถึงทาง ๓ แพร่ง มีความเชื่อโดยได้เอาหินมาวางที่ทาง ๓ แพร่งจำนวนมาก ต่อมาเมื่อมีถนน รพช. ตัดผ่านชาวบ้านได้รวบรวมเอาหินที่กองอยู่มาทำเป็นพระพุทธรูปโดยช่างที่ทำช่อช่างตาลเป็นช่างมาจากอำเภอนิคมน้ำจืด การจัดสร้างพระครั้งนี้มีกลุ่มหนุ่มสาว ชื่อกลุ่มศิรินคร ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๓ โดยกลุ่มหนุ่มสาวที่เข้ามาร่วมก่อตั้งส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง ๑๘-๑๙ ปี มีผู้หญิงประมาณ ๒๐ คน ผู้ชายประมาณ ๑๖-๑๗ คน เป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญ ในการทำงานชุมชนได้เป็นผู้ริเริ่มจัดกิจกรรมต่างๆขึ้น โดยจัดกิจกรรมรณรงค์เพื่อหาเงินในการสร้างวัดในครั้งนั้นได้เงิน ๗,๐๐๐ บาท ผู้ริเริ่มตั้งกลุ่มที่ยังคงเป็นแกนนำในชุมชนอยู่จนถึงปัจจุบันเช่น อาจารย์วิเชียร อาจารย์ถวัลย์ อาจารย์ถนอม อาจารย์ประยงค์ คุณสำหรับ เป็นต้น

ศึกษาวัดนราราม อำเภอนองสูง มีสิมทรงโบราณที่มีหลังคาลักษณะซ้อนๆกัน ๓ ชั้นซึ่งสร้างโดยช่างชาวเวียดนาม และได้วัดพิจิตรสังฆาราม มีธรรมมาส เสาเดียวที่มีลวดลายสวยงามคงลักษณะศิลปะพื้นบ้านไว้

วันจันทร์ที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๗ บ้านภู อำเภอนองสูง “พบชาวบ้าน ขึ้นภูจะก่อ”

พบปะพูดคุยกับชาวบ้านบ้านภู ที่ศาลาวัด มีชาวบ้านมากกว่า ๕๐ คน โดยทางคณะผู้วิจัยที่ได้มาประชุมร่วมกันครั้งแรกได้นัดหมายให้ทางเสียงตามสายของหมู่บ้าน ให้เป็นความสมัครใจของชุมชนเอง คณะผู้วิจัยได้แนะนำตนเอง และแนะนำคณะนักศึกษาก็ได้นำไปช่วยในการเก็บข้อมูล จากนั้นได้เล่าเรื่องที่จะศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นบ้านภู ชาวบ้านมีความสนใจมาก ได้ถามถึงประโยชน์ที่จะได้รับและจะทำกันอย่างไรบ้าง คณะผู้วิจัยได้ชี้แจงว่าการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ต้องเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลกันของคนในชุมชนเอง ให้ช่วยกันถามช่วยกันตอบ และช่วยกันตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลโดยคณะผู้วิจัยจากมหาวิทยาลัยที่มาจะเป็นผู้คอยช่วยเหลือสนับสนุนทางวิชาการอีกทางหนึ่ง ได้มีผู้เฒ่าพูดขึ้นว่า “ตะก่อนอยู่ไหน ทำไมจึงมาตอนนี จะไปกันหมดแล้ว” ซึ่งหมายถึงเมื่อก่อนคณะผู้วิจัย หรือนักวิชาการไปอยู่ที่ไหนกันจึงไม่สนใจชุมชน เพิ่งจะเข้ามาตอนนี้ซึ่งพอเฒ่าแม่เฒ่าก็แก่มากจะตายกันเสียหมดแล้ว ผู้ที่มาร่วมประชุมต่างให้ความร่วมมืออย่างดีและมีผู้สูงอายุบางคนร้องไห้เมื่อถึงเวลาที่คณะต้องกลับและได้ขอให้บอกกำหนดการครั้งต่อไปที่จะมาอีก โดยได้ชวนให้คณะผู้วิจัยมาร่วมในวันทำบุญใหญ่ครั้งหน้าและขอให้มาร่วมทานอาหารที่วัดด้วย ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ตกลงตามวันที่นัดหมาย นอกจากนั้นเนื่องจากการพบปะพูดคุยสัมภาษณ์กับคนหมู่มากทำได้ไม่ทั่วถึงมีคนหนุ่มบางคนได้พูดว่า มาครั้งนี้ยังไม่ได้คุยเลยรู้สึกน้อยใจ

นอกจากการมารวมตัวกันเป็นจำนวนมากของคนในชุมชนแล้วเมื่อได้พูดคุยกันสักระยะหนึ่ง และได้สอบถามเกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องใช้ได้มีคนนำเครื่องใช้ในสมัยก่อนที่มีอยู่ในชุมชนมาให้ดู และได้ช่วยกันจัดแสดงให้คณะผู้วิจัยชมเช่น เหยียดสตางค์สมัยก่อน พาน หม้อ ที่ติดฝ้าย เป็นต้น

ช่วงบ่ายคนในชุมชนได้ชักชวนให้คณะผู้วิจัยได้ไปสำรวจภูจะก่อ ซึ่งเป็นภูที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพรรณไม้นานาชนิด และมีความสวยงาม โดยคณะครูได้นำนักเรียนโรงเรียนบ้านภูชั้นประถม ๕ และ ๖ ไปร่วมเดินทางด้วยได้มีการให้นักเรียนได้ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องต่างๆบนภู โดยให้นักเรียนตอบคำถาม ท่องศัพท์ และกิจกรรมอื่นๆตลอดทางเป็นการจัดการเรียนการสอนจากสภาพจริงและบูรณาการในหลายๆวิชาเข้าด้วยกัน

วันอังคารที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๔๗ “พิธีบุญข้าวสาก บ้านภู”

คณะผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยได้ไปร่วมงานบุญข้าวสากที่บ้านภู ซึ่งเป็นประเพณีสืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ โดยได้เดินทางไปร่วมงานตั้งแต่เช้ามืด ในเวลาประมาณ ตี ๕ ความเชื่อเกี่ยวกับงานบุญข้าวสากคือ ในวันแรม ๑๔ ค่ำเดือน ๙ ของทุกปี เป็นวันเดือนดับซึ่งเป็นวันปล่อยผี การทำบุญในวันนี้เรียกประเพณี บุญข้าวประดับดิน โดยเป็นการทำบุญให้กับผีที่เร่ร่อนเป็นวันรับผี โดยหลังจากชาวบ้านได้ไปทำบุญที่วัดแล้ว ได้นำอาหารที่มากำบุญไปวางไว้ตามต้นไม้บริเวณวัดและที่ต้นไม้ตามต่างๆ เพื่อให้ผีทั้งหลายมารับส่วนบุญ และในระยะเวลา อีก ๑๕ วันต่อมาคือวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๐ หรือวันเดือนเพ็ญ ได้มีการทำบุญอีกครั้งเพื่อให้แก่ญาติพี่น้องผู้ที่ล่วงลับไปแล้วและเลี้ยงส่งผี เรียกว่าประเพณีบุญห่อข้าวหรือ บุญข้าวสาก ที่มาของคำข้าวสากมีคำอธิบาย ๒ ลักษณะคือ ๑) สมัยก่อนมีการดำข้าวแล้วนำมาทำบุญเป็นข้าวสาก และ ๒) มาจากคำว่าข้าวผาก เพื่อผากไปให้ผู้ที่ไม่ได้มาแล้วเพี้ยนเสียงเป็น ข้าวสาก โดยชาวบ้านเริ่มทยอยนำถาดข้าว (กะโด๊ก) ซึ่งประกอบด้วย ข้าวเหนียว ปลาอาหาร ผัก ผลไม้ และขนมข้าวเหนียวซึ่งส่วนใหญ่ทุกบ้านจะทำกันเอง นำไปวางเรียงรายที่ศาลาโดยมีผู้ที่เริ่มมาตั้งแต่เช้าประมาณตี ๕ ซึ่งมีความเชื่อว่าพระจะได้ฉันอาหารของตนเป็นคนแรกจะทำให้ได้บุญมาก และบุญจะได้ส่งไปให้ญาติผู้ล่วงลับในขณะที่เดียวกันหากนำอาหารไปถวายพระในตอนสาย อาหารจะอยู่ไกลทำให้พระฉันอาหารไม่ถึง วันนี้มีอาหารมากมายถาดอาหารจะวางอยู่ไกลพระฉันไม่ถึง ผู้ที่แบกถาดมาส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชาย เมื่อมาถึงได้วางถาดอาหารเรียงรายไว้ที่ศาลาวัดและได้กลับไปบ้านก่อนก็มี

ในพิธีบุญข้าวสากพระไต่เทศน์เรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติ ที่ก่อเกิดประเพณีงานทำบุญ เมื่อเสร็จพิธีกรรมบนศาลาแล้วชาวบ้านทุกคนได้ลงมาตั้งแถวเพื่อนำอาหารมาใส่บาตร โดยพระไต่เดินบิณฑบาตมาจากประตูวัดเรื่อยมาตามแถวให้ทุกคนได้ใส่บาตร จากนั้นได้ขึ้นบนศาลาอีกครั้งเพื่อฉันเช้า โดยชาวบ้านทุกคนได้มาช่วยกันจัดสำรับให้พระ เมื่อเสร็จพิธีแล้วชาวบ้านได้แยกย้ายกันกลับบ้านเพื่อไปจัดเตรียมห่อข้าวสาก

การห่อข้าวสาก ของที่ใส่ในแต่ละห่อประกอบด้วย ข้าวสาร ปลา เกลือ พริก ผลไม้ ขนมของแห้ง สตางค์ ดอกไม้ และบางห่อก็มีบุหรี หมากพลู การห่อใช้ใบตองห่ออาหารและทุกอย่างรวมกัน แล้วมีดอกไม้เสียบไว้ด้านบน ทำเป็นห่อเล็ก ๆ หลาย ๆ ห่อ ปัจจุบันมีบางบ้านที่ได้ใช้ใบตองห่อเป็นห่อเดียวขนาดใหญ่บ้างก็ใช้กระดาษหนังสือพิมพ์ห่อแทน

เรียนรู้การห่อข้าวสากที่บ้านภู หนองสูง

จากนั้นได้นำมาร้อยรวมกันใส่ดอกเป็นพวงเพื่อหิ้วไปวัด การทำบุญข้าวสากมีความเชื่อว่าเป็นการห่อข้าวให้ผีหรือญาติที่ล่วงลับไปแล้วนำกลับไปและนำไปฝากกับผีที่ไม่ได้ออกมาให้คนที่ใช้เวรใช้กรรมอยู่ได้มีกิน ซึ่งหากไม่ได้ทำบุญให้คนตายก็จะมีกินดังคำกล่าว “ จักละได้กิน มิได้กิน ไปขอกินกับหมู่ อ้องอ้ายกลับเมอ ” หมายถึง จะกินก็ไม่ได้กิน ต้องไปขอกินกับเพื่อน ร้องไห้กลับไปตกนรกเหมือนเดิม และมีความเชื่อว่าในวันนี้ให้ถือศีล โดยห้ามว่ากล่าวกัน ห้ามโกรธกัน และห้ามพูดส่อเสียด

ในการประกอบพิธีก่อนเพลได้มีการตีกลองโฮม (รวม) ที่วัดเป็นเสียงตุ้ม ตุ้ม เม้ง เพื่อเป็นการเตือนชาวบ้านให้รู้ว่าเป็นวันพระ สำหรับบ้านที่ไม่มีปฏิทิน ชาวบ้านได้นำข้าวสากที่ห่อของแต่ละบ้านไปรวมกันที่วัดเพื่อถวายพระและเมื่อเสร็จพิธีแล้วได้แจกจ่ายให้กับเด็กๆ ซึ่งมีเด็กนักเรียนจากโรงเรียนบ้านภูที่คุณครูพาไปร่วมงานทุกปีและเด็กอื่นๆ ในหมู่บ้านจำนวนมากรอรับแจกห่อข้าวสากเมื่อได้รับแจกห่อข้าวสากแล้วเด็กๆ ต่างรีบเปิดดูทันทีว่าในห่อของตนมีอะไรบ้าง บางคนได้รับเงินที่เจ้าของห่อใส่มาให้ก็ดีใจอวดกันเป็นที่สนุกสนาน

ในช่วงบ่ายคนในชุมชนได้เตรียมทำกัณฑ์หลอนโดยบ้านที่เป็นผู้ตั้งกัณฑ์จะเตรียมต้นไม้เป็นต้นกล้วยหรือกิ่งไม้ในท้องถิ่นไว้การตกแต่งแขวนประดับด้วยเงิน สมุด ดินสอ ปากกา ข้าวสาร เป็นต้นตามความเชื่อและศรัทธา โดยบางคนเชื่อว่าหากทำบุญด้วยเงินก็จะร่ำรวย หากทำบุญด้วย

หนังสือก็จะฉลาด การหามกัณฑ์หลอนไปวัดใช้คนหามโดยใช้ไม้คานเรียกว่าจะบู้ เป็นไม้ไผ่ที่นำมา ตัดเป็นท่อนไม่ต้องเกลาแล้วนำมาสอดเข้ากับต้นกัณฑ์หลอนเพื่อใช้หาม แล้วตั้งขบวนแห่ไป ใน ขบวนมีการฟ้อนรำ โดยชาวบ้านจะร่วมใจกันแต่งชุดพื้นเมืองผู้ไท รำหน้าขบวนแห่ไปตามหมู่บ้าน เมื่อถึงวัดได้แห่วนรอบวัด ๓ รอบแล้วนำต้นกัณฑ์หลอนไปถวายพระโดยไม่ให้เจาะจงพระที่จะเป็นผู้ รับ

ในการลงพื้นที่ครั้งนี้ชาวบ้านได้ชวนคณะผู้วิจัยไปสังเกตการเตรียมข้าวของต่างๆที่จะมา ร่วมงานบุญของคนในชุมชนหลายครัวเรือน โดยทุกบ้านจะยินดีที่จะเล่าเรื่องราวต่างๆที่เกี่ยวกับงาน บุญ ชักชวนให้ทานอาหารและแสดงการต้อนรับให้ชม นอกจากนั้นในครั้งนี้ชาวบ้านยังได้นำเครื่อง มือเครื่องใช้โบราณและของเก่าต่างๆที่ตนมีมาจัดแสดงให้คนในชุมชนได้ดู และให้คณะผู้วิจัยดูด้วย พบว่าในครั้งนี้มีของที่นำมาแสดงมากกว่าเดิมและทางชุมชนได้จัดทำทะเบียนรายชื่อของที่มี อายุ ประเมินของของแต่ละชิ้น ชื่อเจ้าของไว้ คณะผู้วิจัยได้สำรวจของต่างๆที่แสดง บันทึกภาพและให้ คำแนะนำในการเก็บดูแลรักษา และพูดคุยให้เห็นถึงคุณค่าของของเก่าที่มีในชุมชนจะสะท้อนให้เห็น ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนนี้ ให้คนในชุมชนแต่ละคนที่เป็นเจ้าของสิ่งมีค่านี้ได้ เก็บเอาไว้เพื่อให้ลูกหลานและคนในชุมชนได้เรียนรู้ต่อไป

วันเสาร์ที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๔๗ “ร่วมงานบุญ และเวทีระดมความคิด”

ชาวบ้านอำเภอหนองสูงได้นัดหมายคณะผู้วิจัยในวันที่มีการทอดกฐิน โดยคณะผู้วิจัยเดินทางไปถึงตอนเช้าได้เข้าร่วมขบวนแห่ มีการฟ้อนรำผู้ไท และการแต่งกายแบบพื้นเมืองของชาวบ้าน สวงามทั้งรุ่นเด็ก วัยรุ่น รุ่นผู้ใหญ่วัยกลางคน และผู้สูงอายุ ทั้งหญิงและชาย ขบวนแห่ได้เริ่มจาก ถนนเข้าหมู่บ้านแห่ไปยังบ้านที่เป็นเจ้าภาพองค์กฐิน ที่บ้านเจ้าภาพมีการทำอาหารเลี้ยง โดยมีชาวบ้านมาช่วยร่วมกันทำอาหารมากมายเป็นอาหารพื้นบ้าน มีทั้งขนมและผลไม้หลายชนิด คณะผู้วิจัย ได้ร่วมงาน ชมการแสดง และการร้องเพลงซึ่งมีการแต่งเพลงที่เกี่ยวกับชุมชนโดยได้รื้อฟื้นเพลงที่เคยแต่งเกี่ยวกับหมู่บ้านหนองสูงและได้แต่งเพิ่มเติมขึ้นอีกหลายเพลง อาจารย์ถวัลย์ได้ขอมให้เด็กนักเรียนและกลุ่มหนุ่มสาวร้องเพลงร่วมแสดงในงานนี้ด้วย ส่วนใหญ่ นอกจากเด็กๆแล้วคนในหมู่บ้านก็ร่วมร้องเพลงนี้ได้ด้วย เป็นความภูมิใจของคนในชุมชนทุกคนด้วย

ในช่วงบ่ายคณะผู้วิจัยและคณะนักวิจัยชุมชนได้ประชุมระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับผลงานวิจัยที่ได้เก็บข้อมูลในช่วงแรก โดยในครั้งนี้มีชาวบ้านที่สนใจร่วมประชุมด้วยจำนวนประมาณ ๕๐ คน ทุกคนได้ช่วยกันเสนอข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับงานที่ทำ มีการเขียนรายการข้อมูลต่างๆ บนกระดาน เพื่อให้เป็นข้อสรุปร่วมกัน

ชาวบ้านได้ช่วยกันเล่าอดีตที่เป็นความประทับใจและความภูมิใจของชุมชน การก่อตั้งชุมชน การต่อสู้เพื่อให้มีโรงเรียน กิจกรรมของกลุ่มหนุ่มสาว ความเหนียวแน่นในเรื่องวัฒนธรรมของชุมชน ทั้งเรื่องภาษา การแต่งกาย การพ้อนรำ งานเทศกาลต่างๆ ซึ่งลูกหลานของชุมชนมักจะกลับบ้านในช่วงเทศกาลสำคัญของหมู่บ้าน พัฒนาการของชุมชนจากเรื่องเล่าชาวบ้านเริ่มตั้งแต่ “เมื่อมีร่องเท้าแตะคูแรก” ประมาณ พ.ศ.๒๔๙๗-๒๔๙๘ ความเจริญและสิ่งใหม่ๆ เริ่มเข้ามา ต่อจากนั้นเมื่อถึงสมัยที่มีทหารจากสหรัฐอเมริกาที่มาทำงานในแถบอีสานมาเป็นล่ามและได้แต่งงานกับคนบ้านภู ปัจจุบันนามสกุล ศรียาภัย ชื่อนางเล็ก ศรียาภัย เคยเป็นนางงามนครพนม ฝรั่งเศสมาอยู่ในช่วงนั้นได้นำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ชุมชนด้วย

มีการพูดถึงหมอยาที่มีในชุมชนผู้เข้าร่วมพูดคุยต่างช่วยกันบอกเล่าและให้บันทึกไว้เช่น นายคำมี ปัทม อายุ ๔๗ ปี มีความรู้รักษาโรคภูสวด(งูสามทุ่ง) หรือภาษาภูไทเรียก “หนองแก้ว” ผู้เป็นพ่อได้ถ่ายทอดความรู้ให้ การรักษาคนป่วยจะมาหาให้เงิน ๑ บาท ดอกไม้ ๒ ดอก เทียน ๑ คู่ ผู้เป็นหมอ จะเป่า ๓ ครั้ง หากดี จะไม่เรียกค่าตอบแทน หากเป็นมากต้องเรียกค่ายาใหม่เป็นเหล้า กอง (๑ขวด) ไช่๑ ฟอง และดอกไม้ และมีหมอยาคนอื่นๆอีก นายไขศรี กลางประพันธ์ รักษาโรคทางทุม นายดำ อภิชัย และนายบ้าน รักษาฝีเข้าหรือไสยศาสตร์ นายสม กลางประพันธ์ หมอเข้าทรง นายเส็งทอง อาจิวิชัย เป็นหมอยาหม้อต้ม หมอสมุนไพรทั่วไป นายคำบง ปัทม เป็นหมอยาตั้ง (ลูกประคบ)

นอกจากเรื่องหมอยาแล้วได้พูดคุยเพิ่มเติมเรื่องผู้รู้ท้องถิ่นด้านอื่นๆด้วย เช่น คุณลุงสุพร โพธิราช อายุ ๘๐ ปี มีความรู้เรื่องหนังสือโบราณ การทำลายฉลุกระดาษติดโลงศพ และงานจักสานตาก้อ ไตรวงษ์ อายุ ๙๑ ปี มีความรู้เรื่องพิธีกรรมต่างๆ และการบายศรีสู่ขวัญ คุณยายวน หนองสูง อายุ ๘๑ ปี มีความรู้เล่าเรื่องราวสมัยก่อนได้ คุณยายคำตา ไตรวงษ์ เป็นหมอธรรม คุณตาผืนแสนสุข ซึ่งเป็นอดีตพระนักพัฒนาและผู้นำประชาธิปไตย คุณตากอดคำ นามเหลา และนายเตสุวรรณไตรย์ อายุ ๖๑ ปี เป็นเจ้าจำ (ศาลปู่ตา) คุณยายเก็งทอง บุรัตน์ อายุ ๗๐ ปี มีความรู้เรื่องผ้าลายมัดหมี่โบราณ นายสียอน ไตรวงษ์ นางบุญนาน น้อยคำยาง และนายท่า อาจิวิชัยมีความรู้เรื่องจักสาน นายแสนสว่าง สีดี สามารถประยุกต์ลายผ้าใหม่ นายผา และนางลอย ปัดทุม มีความสามารถด้านล้าผญา และคำสอย

จากคำบอกเล่าที่ได้จากการจัดเวทีระดมความคิดในเรื่องนี้ทางผู้บริหารโรงเรียนและคุณครูที่เข้าร่วมเสวนาด้วยคิดว่าจะสามารถมอบหมายให้นักเรียนได้ไปสอบถามศึกษาจากผู้รู้ และผู้สูงอายุในหมู่บ้านของตนเพื่อจัดทำเป็นเรื่องราวชุมชน ในการนี้คณะนักวิจัยได้นำหนังสือซึ่งทางคณะได้มี

ส่วนเสนอแนะให้ทางจังหวัดมุกดาหารจัดทำขึ้นชื่อหนังสือ “เรื่องจากผู้เฒ่าเล่าโดยผู้เยาว์” ซึ่งเป็นข้อเขียนของนักเรียนที่ได้ไปสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้เฒ่าในทุกอำเภอของจังหวัดมุกดาหารไปมอบให้กับคณะครูและนักวิจัยชุมชนเพื่อศึกษาใช้เป็นแนวทางในการรวบรวมเรื่องเล่าของชุมชน

นอกจากเรื่องของผู้รู้ในชุมชนแล้วทางผู้เข้าร่วมพูดคุยยังได้พูดถึงเรื่องอื่นๆ เช่น พูดถึงลักษณะของบ้านผู้ไทว่าเป็นอย่างไรและได้ช่วยกันบอกลักษณะว่า เป็นบ้านใต้ถุนสูง หลังคาสูง หลังเดี่ยว มีบันได ๗ ขั้นที่ยกขึ้นได้เพื่อป้องกันสัตว์ร้าย และขโมย ฝาขัดแตะ มีชานบ้าน มีห้องโสม (ห้องนอน) มีหิ้งพระ หรือ ห้องพระ มีครัวอยู่ด้านหลัง มีชานไขอาบน้ำ หลังคามุงหญ้าคา หรือไม้แป้นเกล็ด และจากเรื่องบ้านก็พูดต่อเรื่องเครื่องมือต่างๆที่ใช้ในครัวเรือน

ในการจัดเวทีระดมความคิดครั้งนี้ พบว่าได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะส่วนหนึ่งคือการนัดหมายที่ตรงกับวันหยุดพักผ่อนของหมู่บ้านทำให้มีผู้คนมาจำนวนมาก และเปิดโอกาสให้ได้มีกิจกรรมการแสดงออกทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนได้ ตั้งแต่เรื่องอาหารการกิน การแต่งกาย การฟ้อนรำ และการร้องเพลง การบายศรี ทำให้มีการฟื้นฟูเรื่องการฟ้อนรำ การร้องเพลงของชุมชนที่เคยแต่งและร้องกันในสมัยก่อน และการตั้งวงดนตรีพื้นเมืองของเยาวชน เป็นการใช้เวลาว่างมาช่วยฟื้นฟูและสร้างกิจกรรมร่วมของคนทุกกลุ่มในชุมชน ตั้งแต่กลุ่มแม่บ้าน พ่อบ้านมาช่วยกันทำอาหาร จัดชบวนแห่และฟ้อน กลุ่มเด็กวัยรุ่นและเด็กเล็ก ก็ร่วมแสดงฟ้อนรำและมียวงดนตรีของเด็กด้วย ผู้เฒ่าผู้แก่อยู่ที่องค์กรชุมชนและร่วมการบายศรีสู่ขวัญญาติที่มาร่วมงาน พบว่าในงานครั้งนี้ญาติๆของคนในหมู่บ้านที่ไปทำงานนอกชุมชนและต่างจังหวัดกลับมาจำนวนมากถือเป็นประเพณีที่สำคัญที่เป็นช่องทางในการร้อยรวมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชนนี้เข้าไว้ด้วยกัน

วันพฤหัสบดีที่ ๓ มีนาคม ๒๕๔๘ “ชุมชนตรวจสอบข้อมูล....โสเหล่งานวิจัย”

ก่อนถึงวันนัดหมายนักวิจัยได้รวบรวมและจัดทำข้อมูลเกี่ยวกับบ้านภูที่คณะนักวิจัยชุมชนและนักวิจัยได้ศึกษามาทั้งหมดส่งไปให้คณะนักวิจัยชุมชนได้อ่านก่อนและเมื่อถึงวันนัดหมายได้ไปพบและจัดสนทนาที่บ้านคุณนิพนธ์ และคุณสำหรับ งานไว้นับบรรยากาศที่เป็นกันเองมาก โดยคณะนักวิจัยชุมชนได้เปิดใจว่าในช่วงแรก จนถึงปัจจุบันก็ยังมีชาวบ้านมาถามอยู่ตลอดว่านักวิจัยมาทำไม ซึ่งก็ได้ช่วยกันอธิบายและในการทำงานครั้งนี้ส่วนใหญ่คนในชุมชนจะเป็นผู้ที่สืบค้นเรื่องราวของตนเอง คณะอาจารย์ซึ่งเป็นนักวิจัยจากภายนอกจะเป็นผู้มาช่วยสนับสนุนแนวทาง และรวบรวมจัดระบบข้อมูลให้คืนแก่ชุมชน จากนั้นได้ตรวจสอบข้อมูลต่างๆที่คลาดเคลื่อนในงานเขียน มีการถกเถียงกันอย่างกว้างขวางในหลายประเด็น โดยทุกคนจะเรียกการประชุมครั้งนี้ว่าเป็นการ “โสเหล่” ซึ่งเป็นภาษาถิ่นหมายถึงการพูดคุยถกเถียงเพื่อค้นหาความจริง นอกจากเรื่องที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลงานวิจัยแล้วในช่วงที่ผ่านมามีคณะนักวิจัยชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากหอกระจายข่าวของหมู่บ้านมากโดยได้ประกาศเรื่องการเก็บข้อมูลต่างๆของชุมชนและนำข้อมูลที่ได้มาแล้วสู่ชุมชนออกกระจายเสียงทุก

เข้า และได้มีดำริว่าน่าจะช่วยกันเชื่อมหอกระจายข่าวให้ได้ไกลทั่วถึงทั้งหมู่บ้านซึ่งน่าจะใช้งบประมาณไม่เกิน ๒-๓ พันบาทเพื่อเป็นการสร้างให้เกิดเวทีชาวบ้าน

วันเสาร์ที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๔๘ “นำคณะเยี่ยมชุมชน....แสดงศักยภาพ”

คณะนักวิจัยได้จัดโครงการนำนักศึกษาปริญญาโท จากคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จำนวน ๓๐ คนไปเยี่ยมหมู่บ้าน บ้านภู พร้อมฟังคำบรรยายสรุปข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน โดยก่อนหน้าที่จะไปคณะนักวิจัยได้ประสานงานล่วงหน้ากับคณะนักวิจัยชุมชน แจ้งการไปเยี่ยมชุมชน พร้อมขอให้ชุมชนจัดอาหารเย็นแบบพื้นเมืองเลี้ยงผู้ไปเยี่ยมมีพิธีต้อนรับบายศรีสู่ขวัญและการแสดงของกลุ่มคนในชุมชน

ในวันดังกล่าวอาจารย์ถวัลย์ ผิวขาว ได้เชิญผู้ที่เกี่ยวข้องในงานวิจัยทั้งหมดมา ผู้นำชุมชนผู้ใหญ่บ้านทั้ง ๒ หมู่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลและคณะ มาร่วมบรรยายสรุปแนะนำข้อมูลชุมชนแก่คณะผู้มาเยือน โดยได้กล่าวนำให้เห็นถึงความสามัคคีของชาวผู้ไท ที่มีความภูมิใจของทุกคนและจะเห็นได้ว่าวันนี้มีชาวบ้านมากันมากทั้งเด็ก ๆ และผู้สูงอายุก็มาด้วย จากนั้นได้บรรยายให้เห็นถึงพัฒนาการของหมู่บ้านโดยมีประเด็นสำคัญเช่น

ได้เริ่มมีการนำไฟฟ้าเข้าหมู่บ้านระยะทาง ๕ กิโลเมตร ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ โดยมีผู้นำคือผู้ใหญ่บ้านอภิชัย ซึ่งเป็นคุณพ่อของคุณสำหรับ และผู้ใหญ่ผู้นำชาวบ้านหาเสามาจากป่ามาทำเสาไฟฟ้าแรงสูงได้ ๑๒ เสา นับเป็นความภูมิใจของชาวบ้าน อีกเรื่องที่เป็นความประทับใจคือเรื่องการศึกษาของเด็กนักเรียนที่คนในชุมชนได้พยายามขอให้มีโรงเรียนมัธยม ได้ช่วยกันขอหลายวิธีจนในที่สุดได้เล่าว่ากลุ่มสตรีได้มีโอกาสทูลเกล้าถวายผ้าไหมให้สมเด็จพระบรมราชินีนาถ และได้ทูลขอโรงเรียนในปี ๒๕๑๗ ในที่สุดก็ได้โรงเรียนพล่งราษฎร์พิทยาสรร ในปัจจุบันที่ตั้งอยู่ระหว่างบ้านภู และบ้านเป่า

มีเรื่องเล่าที่เป็นปูมบ้านเมืองอีกเรื่องคือเรื่องของกลุ่มหนุ่มสาวศิรินคร ที่มีความเข้มแข็งโดยได้มีการจัดกิจกรรมเพื่อหาเงินและได้ขอเงินจากมูลนิธิมิตรภาพไทย-อเมริกันซึ่งขณะนั้นมี พอ. สายหยุด เกิดผล เป็นประธานได้เงินมา ๒๐,๐๐๐ บาท เพื่อย้ายอาคารเรียนและต่อเติมอีก ๑ ห้องเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ และในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้มีพิธีเปิด มีการฉลองโดยพอ. สายหยุด ได้นำนักโดดร่มดิ่งพสุธามาแสดงในงานด้วย ชาวบ้านต่างนึกว่าต้องใช้ที่กว้าง จึงช่วยกันถอนหลักในที่นา และขึ้นไปดูตามภูเขา แต่พอนักกระโดดร่มกระโดดลงมาตรงเป้าหมายที่อยู่กลางสนามพอดี จึงเป็นเรื่องเล่าที่จดจำชวนขำในความไม่รู้ไม่เคยเห็นของคนในชุมชน

ความภูมิใจในลักษณะอื่นๆที่ได้เล่าให้ผู้มาเยือนฟังคือ การเป็นหมู่บ้าน อพป. แล้วได้รับการคัดเลือกเข้าประกวดระดับจังหวัดและระดับภาค จนได้รับรางวัลที่ ๒ เรื่องผู้ใหญ่บ้านได้เป็นผู้ใหญ่บ้านดีเด่น และการรวมกลุ่มกันตั้งวงดนตรีพื้นเมือง มีแม่บ้านมาเป็นนางรำ และร้องเพลง ในปี ๒๕๔๑ บ้านภู ได้เป็นหมู่บ้านดีเด่นเรื่องวัฒนธรรม

ในปี ๒๕๕๗ เมื่อคณะนักวิจัยคณะนี้ได้เข้ามาทำงานวิจัยร่วมกับชุมชนชาวบ้านแล้วว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงต่างๆในชุมชนดังนี้

มีการฟื้นฟูรวมตัวกันของคณะดนตรีพื้นเมือง โดยให้กลุ่มแม่บ้านเป็นผู้ร้องเพลงและได้จัดซื้อเครื่องดนตรีเพิ่มเติม ฝึกให้เยาวชนเล่นดนตรี และฟ้อนรำ มีการฟื้นฟูการฟ้อนรำแบบต่างๆ ขึ้นมา

จัดให้มีถังขยะโดยแบบรังไข่ ฝังให้เท่ากันเป็นระยะทุกครัวเรือน การทำในลักษณะที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชน

มีการประชุมกลุ่มเยาวชนหลายครั้ง ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเด็กผู้หญิง เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาวัฒนธรรมชุมชน ให้ช่วยเก็บข้อมูลและสืบสาน เพราะเมื่อได้สอบถามข้อมูลจากเด็กๆ พบว่ามีหลายเรื่องราว เกี่ยวกับ สถานที่ ภูมิประเทศ ต่างๆในชุมชนที่เด็กไม่รู้จึงทำให้รู้สึกตกใจ

มีดำริที่จะจัดทำสวนหย่อมของชุมชน และให้มีการเสวนาตามกองไฟ สภาพอากาศของชุมชน

ในการประชุมครั้งนี้ได้มีข้อเสนอเพิ่มเติมจากคณะผู้มาเยือน โดยได้ให้คำแนะนำเรื่องการทำแผนชุมชนแบบง่ายที่ทุกคนมีส่วนร่วมได้ โดยเป็นแผนด้านกายภาพ ด้านสิ่งแวดล้อม และให้มีข้อมูลต่างๆ เพื่อใช้ในการวางแผน เช่นข้อมูลเรื่องวัฒนธรรม ประเพณี ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้อมูลผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน และในการวิเคราะห์โครงการต่างๆที่จะทำให้อยู่บนฐานที่ว่าเป็นโครงการที่ทำได้หรือไม่ เป็นโครงการที่ อบต. สนับสนุน หรือ เป็นโครงการที่ต้องให้จังหวัดหรืออำเภอสนับสนุน การมีแผนชุมชนไว้จะเป็นเครื่องมือที่ เตรียมพร้อมเพื่อให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างทันที่ และเป็นกระบวนการที่แสดงความเข้มแข็งของหมู่บ้านด้วย

ในการสร้างจิตสำนึกเรื่องวัฒนธรรมชุมชนควรให้ความสำคัญกับกลุ่มเด็กให้มีความรู้เพื่อการอยู่รอดได้ ให้มีการสอดแทรกในหลักสูตรโดยโรงเรียนต้องเข้าใจและรู้เรื่องชุมชน

คนในชุมชนได้สรุปและเสนอความต้องการดังนี้

ควรให้มีการสอนเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลักสูตรเช่น การทอผ้า การทำมาหากิน อาหาร ภาษา และอื่นๆ

รวบรวมเรื่องผู้รู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดทำเป็นฐานข้อมูล ในคอมพิวเตอร์ และให้ลงในระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์เพื่อสืบค้นได้

จัดชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้โดยให้คนที่สนใจมาศึกษาเรื่องราวต่างๆได้ กับบุคคล สถานที่จริง ให้ที่บ้านเป็นฐานเรียนรู้และประชาสัมพันธ์ให้คนมาศึกษาเรียนรู้

ควรให้มีการกระตุ้นซึ่งกันและกันในชุมชน และประสานให้มีหน่วยงานจากภายนอกเข้ามาสนับสนุนด้วยเช่นหน่วยงานวิทยาลัยชาวบ้าน จากจังหวัดศรีสะเกษ ที่มาร่วมในงานครั้งนี้ด้วย

๓.๓ ศึกษาเพิ่มเติมนอกพื้นที่

ในการทำงานวิจัยครั้งนี้ อยู่ภายใต้ชุดโครงการวิจัยสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งมีคณะผู้วิจัยภาคเหนือ ดำเนินการวิจัยในลักษณะเดียวกันอีก 2 พื้นที่ คือ โครงการวิจัยสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นไทยเขิน บ้านวัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ และโครงการวิจัยสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น กรณีศึกษาบ้านช้างค้ำ เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ คณะผู้วิจัยได้มีโอกาสไปร่วมเสวนาสรุป แลกเปลี่ยนการทำงานกับทีมวิจัยภาคเหนือในระหว่างวันที่ ๑๙-๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๗ ทำให้ได้ทราบถึงกลยุทธ์ในการทำงานของแต่ละทีมวิจัย ได้มีโอกาสพูดคุยกับคณะนักวิจัยชุมชนและได้เห็นพื้นที่ทำงานวิจัยตามสภาพจริง ข้อสรุปจากการไปร่วมศึกษาดูงานและเสวนาครั้งนี้พบว่า แต่ละโครงการวิจัยมีการทำงานที่แตกต่างกันตามสภาพบริบทของข้อมูลที่ได้มา มีจุดเน้นคนละด้าน เช่น ชุมชนวัฒนธรรมไทยเขิน จะเริ่มจากการที่คณะผู้วิจัยได้ไปศึกษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยเขิน ที่เมืองเชียงตุง รัฐฉาน ประเทศพม่า กระตุ้นให้มีความสนใจและสร้างจิตสำนึกเรื่องวัฒนธรรมท้องถิ่น แล้วกลับมาขยายผลเพิ่มเติมในบริบทของชุมชน โดยสรุปกิจกรรมหลักในการวิจัย ๔ กิจกรรมคือ ๑ สอุมพญาชุมชน ๒ รวบรวมข้อมูล ๓ ประชุมทีมวิจัยหลาย ๆ ครั้ง และ ๔ ย้อนรอยอดีต สำหรับทีมวิจัยบ้านช้างค้ำ เริ่มจากคำถามหลักที่ว่า โบราณสถานจะอยู่คู่ชุมชนได้อย่างไร มีการจัดเวทีประชุมได้พาลังกลุ่มเยาวชนมาร่วมกิจกรรม และช่วยเก็บรวบรวมข้อมูลให้ ซึ่งตัวอย่างงานวิจัยทั้ง ๒ โครงการ มีพระภิกษุ เป็นแกนสำคัญในการขับเคลื่อนงานวิจัย และจากการได้ไปศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยยังได้มีการติดต่อพูดคุย สอบถามทางโทรศัพท์อีก เพื่อทบทวนการทำงานของแต่ละทีม

๔. การเสริมศักยภาพนักวิจัยชุมชน

แนวทางในการดำเนินงานเพื่อเสริมศักยภาพนักวิจัยชุมชนในครั้งนี้โดยคณะผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนซึ่งทำงานโดยยึดหลักการมีส่วนร่วม ติดตาม นิเทศการเก็บข้อมูลของคณะนักวิจัยชุมชน มีการตรวจสอบข้อมูลซึ่งกันและกันกับข้อมูลของคณะผู้วิจัย รายละเอียดกระบวนการเสริมศักยภาพนักวิจัยชุมชนมีดังนี้

๑. มีการประชุมเพื่อชี้แจงทำความเข้าใจร่วมกันของคณะผู้วิจัยทุกคนอย่างละเอียด โดยเฉพาะกับนักวิจัยชุมชน คณะผู้วิจัยได้ชี้แจงในการประชุมที่ชุมชนอีกด้วยและการทำวิจัยครั้งนี้ให้เป็นความสมัครใจและมีความสนใจที่จะทำเองของทุกฝ่าย

๒. การสร้างความสัมพันธ์กับผู้คนในชุมชน คณะผู้วิจัยได้ทำความรู้จักสร้างความคุ้นเคยกับกลุ่มต่างๆ ในชุมชนในหลายลักษณะและหลายโอกาส ในช่วงแรกหลังจากคณะผู้วิจัยได้แนะนำตัวเองอย่างเป็นทางการแล้ว ได้ไปยังชุมชนเพื่อพบปะพูดคุยอีกหลายครั้ง เช่น การพบกับกลุ่มผู้ไปปฏิบัติธรรมที่วัด ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้หญิงที่มีอายุ กลุ่มนี้จะให้ข้อมูลเรื่องเล่า ประวัติหมู่บ้านตำนาน ได้มากและเป็นกลุ่มที่จะเชื่อมต่อไปถึงลูกหลานได้ด้วย การพบกับคณะครูและนักเรียนที่โรงเรียน

เรียนในชุมชน โรงเรียนในชุมชนเป็นแหล่งที่จะช่วยการส่งเสริมเรื่องวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่ดีมาก เพราะปัจจุบันบทบาทของสถานศึกษาเน้นการเรียนรู้เรื่องของชุมชน เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น และการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ในงานวิจัยเพื่อการสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนสามารถทำได้โดยผ่านทางนักเรียนให้ไปศึกษาจากคนในชุมชนหรือจากผู้สูงอายุ

๓. การกำหนดแนวทางและประเด็นที่วิจัยกำหนดร่วมกับนักวิจัยชุมชนโดยได้มีการจัดประชุมก่อนการทำวิจัยเพื่อระดมความคิดเห็นและสอบถามเพิ่มเติมประเด็นที่น่าสนใจอื่นๆ ตลอดระหว่างการวิจัย เพราะการวิจัยในลักษณะเช่นนี้สามารถเพิ่มเติมเรื่องราวได้ตลอดกระบวนการ

๔. คณะผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลร่วมกับคนในชุมชนโดยได้ช่วยในการตั้งประเด็นคำถามต่างๆที่เป็นมุมมองจาก"คนนอก" ที่มองเห็นและคิดว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจ สำหรับคนอื่นซึ่งในบางเรื่องคนในชุมชนเองอาจเคยชินไม่เห็นเป็นของแปลกน่าศึกษาเช่นเรื่องอาหารการกิน เรื่องการแต่งกาย เรื่องการเดินทาง เป็นการหนุนเสริมด้านวิธีการเก็บข้อมูลและประเด็นการวิจัย

๕. สนับสนุนเอกสารและตัวอย่างงานวิจัยในลักษณะงานวิจัยชุมชนให้นักวิจัยชุมชนได้ศึกษาตัวอย่างวิธีการเขียนและการศึกษา

๖. การสนับสนุนงบประมาณบางส่วนเพื่อช่วยในการประสานงานและการจัดทำเอกสาร ซึ่งงบประมาณดังกล่าวไม่ได้จัดเป็นงบประมาณหลักเพื่อว่าจ้างเก็บข้อมูลหรือจ้างทำวิจัยเพราะการเก็บข้อมูลทั้งหมดเป็นข้อมูลของคนในชุมชนที่รวบรวม สอบถามกันเองไม่ต้องใช้เงินซื้อมา เมื่อคณะผู้วิจัยได้สนับสนุนงบประมาณบางส่วนไป ชุมชนบ้านภู อำเภอนองสูงได้นำเงินดังกล่าวไปใช้เพื่อฟื้นฟูวัดของชุมชนที่เลิกไปแล้วขึ้นมาให้เด็กเยาวชนได้มีโอกาสเล่นและแสดง และชุมชนชะโนด อำเภอมัญจาคีรีได้นำเงินที่ได้รับไปสนับสนุนวงดนตรีโปงลางของโรงเรียนด้วยเช่นกัน

๗. มีการติดตาม การดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอ โดยส่วนใหญ่จะมีการนัดหมายการพบปะครั้งต่อไปกับคณะนักวิจัยชุมชน ไม่ทิ้งช่วงให้นานนัก และการไปศึกษาข้อมูลร่วมกับชุมชนในแต่ละครั้ง คณะผู้วิจัยได้กลับมาประชุม สรุปผลการเก็บข้อมูล ประเมินการทำงานของคณะนักวิจัยชุมชนดูความก้าวหน้า และปัญหาต่างๆ

๘. ร่วมกิจกรรมของชุมชน คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ในช่วงเวลาต่างๆที่ชุมชนมีกิจกรรม ในวันสำคัญ วันงานบุญประเพณี เพื่อศึกษาวัฒนธรรมจากการจัดกิจกรรมต่างๆ เห็นคุณค่าและความสำคัญ นอกจากการร่วมกิจกรรมในลักษณะงานประเพณีแล้วคณะผู้วิจัยได้ร่วมกิจกรรมสำรวจสภาพชุมชนด้วยเช่นการร่วมปีนขึ้นภูจะก่อ อำเภอนองสูง กับเด็กนักเรียน ผู้นำชุมชน ผู้รู้ กลุ่มแม่บ้าน ทำให้ได้มีโอกาสพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องต่างๆมากมาย

๙. การนำคนนอกเข้ามาศึกษาชุมชนเป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชนกลับมาสนใจเรื่องราวของตนเองเพราะเห็นว่าคนนอกเขามาไกลเพื่ออยากรู้เรื่องของเราแล้วเราไม่รู้เรื่องของตัวเองเลยก็จะดูอะไรอยู่ในการนี้คณะผู้วิจัยได้นำนักศึกษาปริญญาโทจากคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรไปเป็นผู้ช่วยวิจัย เก็บข้อมูลชุมชน และเรียนรู้จากชาวบ้านในหลายๆโอกาส

ด้วยและได้ร่วมฟังสรุปการบรรยายข้อมูลด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชน เพื่อให้เป็นการเสนอข้อมูลแก่สาธารณะ

๑๐. สนับสนุนแนวคิดทฤษฎี วิธีการ สถานภาพของนักวิจัย คณะนักวิจัยมีสถานภาพเป็นบุคลากรในสถาบันการศึกษา เป็นครู อาจารย์ มีส่วนทำให้คนในชุมชนให้ความเชื่อถือในเรื่องที่จะทำ และคิดว่าหากมีนักวิชาการร่วมทำงานอยู่ด้วยแล้วข้อมูลจะได้รับการยอมรับ และมีกระบวนการตรวจสอบความถูกต้อง ใช้ความเป็นนักวิชาการ นักปฏิบัติ แนะนำการทำงาน วิธีการและแนวคิด

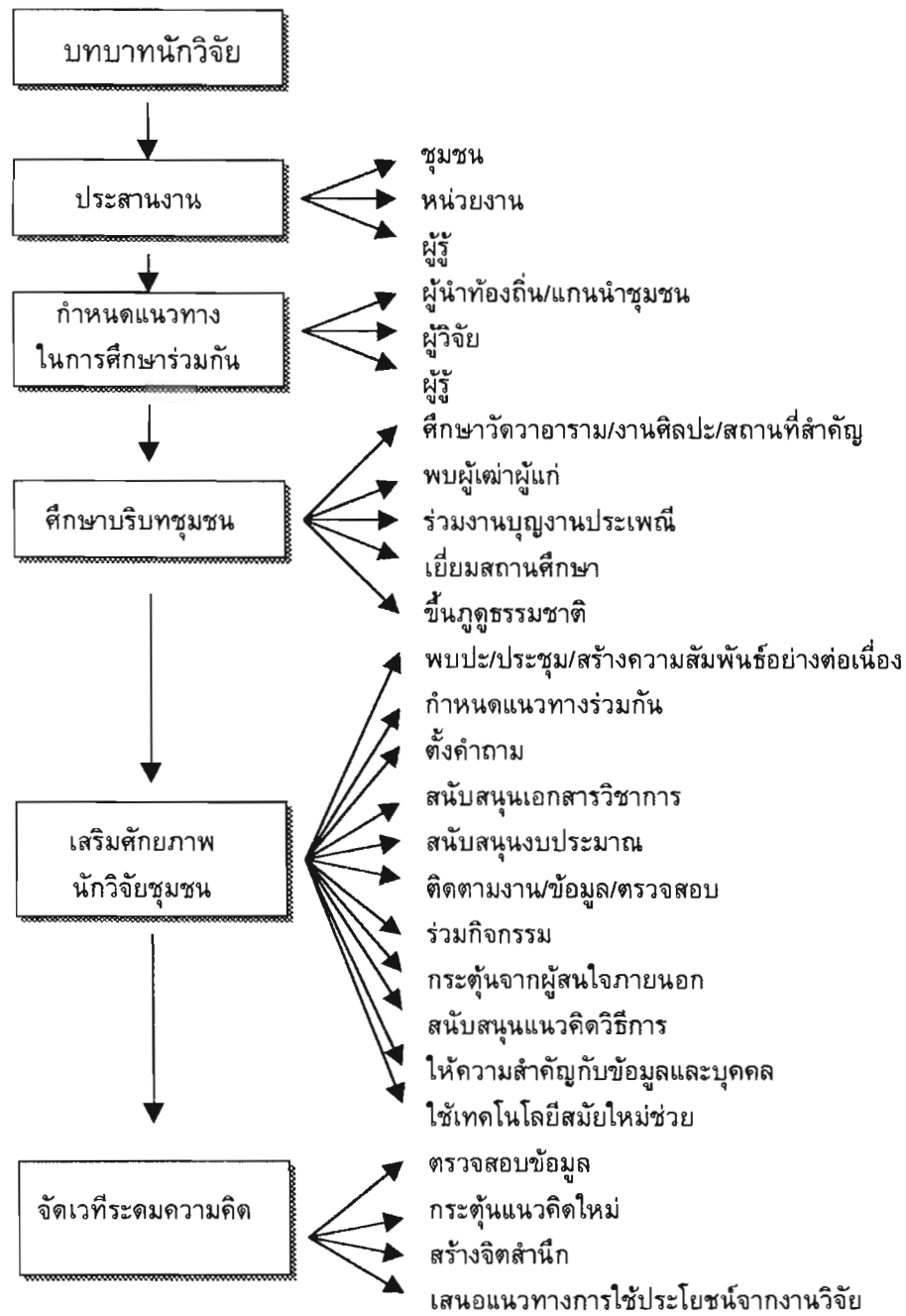
๑๑. การให้ความสำคัญกับข้อมูล และตัวบุคคล จากความเชื่อที่ว่าในชุมชนทุกชุมชนมีต้นทุนทางสังคมอยู่แล้วเมื่อต้องการเสริมศักยภาพการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนก็ควรมีช่องทาง มีเวทีให้ได้แสดง และสามารถจัดระบบเนื้อหาร้อยเรียงให้เป็นเรื่องราว ในการนี้คณะผู้วิจัยได้มีบทบาทเป็นเหมือนผู้อำนวยความสะดวก (facilitator) จัดกระบวนการคิด และช่วยเสริมข้อมูลบางส่วน จัดระบบข้อมูล และ จัดเวทีให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการนำเสนอ

๑๒. การใช้เทคโนโลยีช่วยในการหนุนเสริม ในการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลชุมชนทุกครั้งคณะผู้วิจัยได้มีการบันทึกภาพ และเสียงประกอบเรื่องราวต่างๆ เช่นเมื่อมีการแสดงของโบราณของชุมชนก็ได้บันทึกภาพด้วย เมื่อเรียบเรียงเนื้อหาจากข้อมูลคณะผู้วิจัยได้บันทึกข้อมูลควบคู่กับภาพ และนำกลับไปเสนอเพื่อตรวจสอบกับชุมชน ด้วยวิธีการดังกล่าวพบว่าช่วยในการอธิบายและทำให้ได้ข้อมูลย้อนกลับที่สมบูรณ์มาก เพราะเป็นการเสนอ ใน 2 มิติ คือข้อความและภาพประกอบ การนำเสนอน่าสนใจมีสีสัน ช่วยทบทวนความทรงจำในเรื่องต่างๆ ได้ดีเพราะมีภาพประกอบ และคนในชุมชนให้ความสนใจมากเพราะได้เห็นภาพตนเองในกิจกรรมต่างๆ

๕. การจัดเวทีระดมความคิด

ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้มีการจัดเวทีระดมความคิดในชุมชนทั้ง ๒ แห่งหลายครั้ง โดยรายละเอียดได้กล่าวไว้ในกระบวนการเสริมศักยภาพนักวิจัยชุมชนแล้วและเมื่อได้เขียนรายงานวิจัยเสร็จก่อนนำเสนอคณะผู้วิจัยได้ส่งเล่มให้กับคณะนักวิจัยชุมชนอ่านและตรวจสอบอีกพร้อมนัดวันเพื่อสรุปงานวิจัย และขอข้อเสนอแนะรวมถึงการเชื่อมโยงผลงานวิจัยไปสู่การทำงานในอนาคต และแนวทางการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น โดยรายละเอียดการประชุม ได้เสนอไว้ในบทที่ ๘ ต่อไป

กล่าวโดยสรุปบทบาทนักวิจัยในกระบวนการเสริมศักยภาพการวิจัยชุมชน มี ๕ ขั้นตอน คือ ๑) การประสานงาน ๒) การกำหนดแนวทางในการศึกษาร่วมกัน ๓) การศึกษาบริบทชุมชน ๔) การเสริมศักยภาพนักวิจัยชุมชน และ ๕) การจัดเวทีระดมความคิด โดยมีรายละเอียดเป็นกรอบแนวคิดในการทำงาน ดังแผนภูมิที่ ๓

แผนภูมิที่ ๓ บทบาทนักวิจัยในกระบวนการเสริมศักยภาพการวิจัยชุมชน

บทที่ ๕

กระบวนการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น

: บทบาทของชาวบ้านในการเป็นนักวิจัยชุมชน

ในชุมชนท้องถิ่นของไทยที่มีศักยภาพเป็นทุนเดิมอยู่ ทำให้คนในชุมชนท้องถิ่นนั้นอยู่รอดและเติบโตมาได้โดยไม่ต้องพึ่งพารัฐ จะเห็นได้ว่าแม้ในอดีต เมื่อรัฐไทยยังไม่เข้มแข็งหรือยังไม่สามารถเข้าถึงท้องถิ่นได้ ท้องถิ่นเขาก็อยู่มาได้และในบางที่กลับมีความเจริญก้าวหน้าระดับอาณาจักรความสามารถของท้องถิ่นในการปรับตัวและพัฒนาได้นั้นไม่ใช่เหตุบังเอิญ แต่เป็นเพราะในท้องถิ่นมีฐานของพลังที่ทำให้ท้องถิ่นนั้นสามารถจัดการตัวเองได้ และหาความสมดุล พอดีของท้องถิ่นได้ด้วย ฐานที่สำคัญของพลังท้องถิ่นประกอบด้วย ๔ ฐานที่สำคัญ คือ ๑) ฐานทรัพยากร ๒) เครือข่ายทางสังคม ๓) ระบบความรู้ ๔) วัฒนธรรมและความเชื่อ (ลีลาภรณ์ บัวสาย ๒๕๔๗ : ๑๐ - ๑๑)

ชุมชนใดที่มีฐานสำคัญเหล่านี้ แสดงให้เห็นว่าชุมชนเหล่านี้ยังเข้มแข็งอยู่ ซึ่งสะท้อนศักยภาพที่เข้มแข็งแม้ว่าจะปรับเปลี่ยนไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงหรือที่ฝ่ายรัฐเรียกกระบวนการพัฒนา ซึ่งส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน หากชุมชนใดมีพลังฐานรากที่มั่นคง ชุมชนนั้นก็คงอยู่หรือชุมชนใดที่เลือกรับกระแสกระบวนการพัฒนาที่เหมาะสมถึงวิถีชีวิตของชุมชนของตนก็เปิดรับวิถีใดที่ไม่เหมาะกับชุมชน ชุมชนนั้นก็ไม่ได้เปิดรับ และบางครั้งกระแสที่เปิดรับมาก็เกิดความทับซ้อนกับวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตดั้งเดิม เกิดกระแสความสงสัยการเปิดรับ หรือการต่อต้านทำให้ต้องใช้เวลาในการปรับตัว ดังนั้นชุมชนต้องเลือกพิจารณาให้เข้ากับกระแส ต้องไม่ลืมละทิ้งฐานรากของชุมชน โดยเฉพาะรากฐานที่เป็นวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน คือรากฐานทางวัฒนธรรม และการทำความเข้าใจวัฒนธรรมของชุมชนที่ดีที่สุด คือ การรู้จักวัฒนธรรมของตนเอง การสืบค้นวัฒนธรรมของตนเอง เพื่อให้เกิดความรู้ ความรัก ความตระหนักในวัฒนธรรมของตนเอง

จังหวัดมุกดาหาร เป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วยชาติพันธุ์ต่าง ๆ ดังคำขวัญส่วนหนึ่งของจังหวัดที่ว่า “แปดเผ่าไทยมุกดาหาร” ซึ่งแต่ละชาติพันธุ์มีความร่ำรวยทางวัฒนธรรม ทำให้จังหวัดมุกดาหารมีความร่ำรวยและหลากหลายทางวัฒนธรรมและในทำนองเดียวกันมีความยากสำหรับคนนอก (Outsider) ทางวัฒนธรรมในการเข้าไปศึกษา วิธีการที่ดีที่สุดในวิธีหนึ่ง คือ การให้ผู้คนในชุมชนผู้ซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรมได้ทำความเข้าใจศึกษาสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง

สำหรับชาวบ้านในชุมชนห้วยใหญ่ อำเภอห้วยใหญ่ และชุมชนบ้านภู อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร มีวิธีการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นหลากหลายวิธีการขึ้นอยู่กับลักษณะของข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลและประสบการณ์ของผู้เก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีรายละเอียดวิธีการเก็บข้อมูล ดังนี้

๑) การประชุมชาวบ้าน ชาวบ้านซึ่งเป็นนักวิจัยในชุมชนมีการประชุมชี้แจงทำความเข้าใจ และรับทราบวัตถุประสงค์ของการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยการที่ผู้นำชุมชนได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน ผู้นำกลุ่มสตรี รวมทั้งอดีตผู้นำท้องถิ่นทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีการร่วมประชุมกับคณะผู้ร่วมวิจัยที่ห้องประชุมศาลากลางจังหวัดมุกดาหาร ชาวบ้านมีการนัดหมายแกนนำของชุมชนซึ่งมีความสนใจในการเก็บรวบรวมข้อมูลมาปรึกษาหารือกันอย่างไม่เป็นทางการในช่วงเย็น หรือกลางคืน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับเวลาว่างพร้อมกันของแต่ละชุมชน ซึ่งการประชุมชาวบ้านซึ่งเป็นนักวิจัยชุมชนมีการประชุมร่วมกันเป็นระยะ ๆ อย่างต่อเนื่องทั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ (๑) เพื่อพัฒนาเสริมสร้างและพัฒนาความเข้าใจร่วมกัน (๒) เพื่อติดตามงาน และเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันในการเก็บข้อมูล ดังคำกล่าวของผู้นำชุมชนท่านหนึ่งที่กล่าวว่า เรามีการประชุมกลุ่มใหญ่ กลุ่มเล็ก กลุ่มน้อย โดยตลอดอย่างต่อเนื่องโดยมีคนเข้าร่วมประชุมมากบ้างน้อยบ้าง ขึ้นอยู่กับความสนใจเพราะไม่ได้บีบบังคับ ความสะดวกและความจำเป็น บางครั้งก็ประชุมที่โรงเรียน บางครั้งก็ที่บ้านผู้ใหญ่ บางครั้งก็บ้านใครก็ได้ที่สะดวก กลางวันบ้าง ค่ำบ้าง ดึกบ้าง บางทีก็ไม่ได้ประชุม แต่พามาเจอกันในโอกาสต่าง ๆ ตามงานวัด ร้านค้า ก็คุยแลกเปลี่ยนกันโดยตลอด ส่วนมากก็ประชุมตามเทศกาลทำบุญที่ศาลาวัด จับกลุ่มคุยกัน ช่วงแรก ๆ ก็มีกลุ่มเล็ก ๆ ต่อมาก็ขยายเพิ่มขึ้น ใครสนใจก็มาร่วมกันไม่ใช่เรื่องการบังคับ เป็นเรื่องของใจรักหมู่บ้าน ชุมชน ใครเห็นว่าเป็นประโยชน์ก็มาร่วมกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า การประชุมจะดำเนินการในลักษณะไม่เป็นทางการ ต่างเวลา ต่างสถานที่ ต่างบุคคลบ้าง แต่เป็นการร่วมกลุ่มคนที่มีความรัก สนใจ เห็นความสำคัญของชุมชนมาอยู่ร่วมกัน กล่าวได้ว่าเป้าหมายเดียวกัน

๒. การกำหนดผู้รับผิดชอบ ในการดำเนินงานของชุมชนจะมีการกำหนดผู้รับผิดชอบโดยมีการแบ่งงานตามประเด็นที่คณะผู้วิจัยและผู้นำชุมชนได้ร่วมกันกำหนดขึ้น ตามบริบทสภาพของชุมชน โดยการแบ่งความรับผิดชอบในการกำหนดประเด็นศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นแต่ละชุมชนขึ้นอยู่กับความรู้ความเข้าใจ ความสนใจ และความซื่อสัตย์ของข้อมูลในด้านเครือข่ายและด้านเอกสาร ทั้งนี้ความรับผิดชอบในการเก็บข้อมูลเมื่อกำหนดบุคคล และเรื่องราวแล้วได้มีการปรับเปลี่ยน ประเด็นความรับผิดชอบใหม่เนื่องจากมีปัญหาและอุปสรรคในการเก็บข้อมูล คือ ผู้เก็บข้อมูลไม่มีความเชี่ยวชาญในประเด็นนั้น ๆ ไม่มีเวลาหรือเวลาว่างของผู้เก็บข้อมูลซึ่งเป็นครูประถมศึกษาซึ่งรับราชการ ไม่ตรงกับเวลาว่างของชาวบ้าน อย่างไรก็ตามเครือข่ายชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพไม่ค่อยมีเวลาว่าง รวมทั้งเกิดความไม่เข้าใจในรายละเอียดของข้อมูลที่ต้องการหรือลักษณะของข้อมูลที่ต้องการ ซึ่งส่วนใหญ่มักมีความเข้าใจว่าเป็นการเก็บข้อมูลจากเอกสาร สิ่งของ ซึ่งเป็นข้อมูลที่เป็นรูปธรรมอย่างเดียวโดยยังไม่ได้เก็บข้อมูลในลักษณะอื่นๆ จากการไปสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลหลักในชุมชน ทั้งนี้ นักวิจัยชุมชนได้จัดแบ่งประเด็นความรับผิดชอบ เพื่อให้ครอบคลุมประเด็นต่างๆ ของชุมชน

๓. การประชาสัมพันธ์ของผู้นำชุมชน ในส่วนของการประชาสัมพันธ์ผู้นำชุมชนมีการประชาสัมพันธ์ถึงชาวบ้านในชุมชนหลายวิธี ได้แก่

๓.๑ หอกระจายข่าวของหมู่บ้าน ผู้นำชุมชนมีการประชาสัมพันธ์เรียกประชุมชี้แจงข้อมูลต่าง ๆ ผ่านหอกระจายข่าวของหมู่บ้านในช่วงเช้าและเย็นไปถึงแกนนำและชาวบ้าน

๓.๒ ประชาสัมพันธ์ที่ศาลาวัดในงานทำบุญหรือประเพณีสำคัญ ๆ ของชุมชนและการประชาสัมพันธ์ดังกล่าว ไม่ได้มุ่งเน้นข่าวสารเกี่ยวกับสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นเพียงอย่างเดียว แต่มีการบูรณาการหรือสอดแทรกกับข่าวของหมู่บ้าน หรือกิจกรรมทางวัฒนธรรมอื่น ๆ เช่น งานบวช งานแต่ง งานศพ งานบุญต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่มีกระบวนการถ่ายทอดข่าวทางวัฒนธรรมผ่านสื่อในโอกาสและเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความแยบยลในการจัดการ เพื่อมิให้ชาวบ้านในชุมชนรู้สึกว่าเป็นเรื่องหรือภาระสำคัญที่นอกเหนือจากวิถีชีวิต (Way of Life) ประจำวัน แต่การดำเนินงานสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้าน

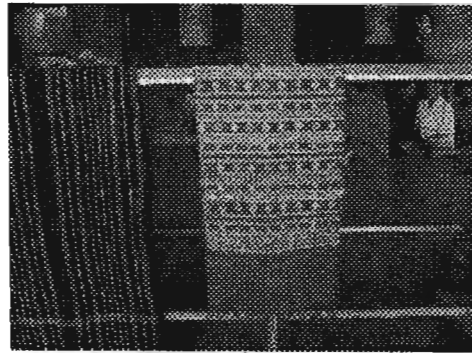
ชาวบ้าน นักวิจัยชุมชน ครู นักเรียนและคณะผู้วิจัยร่วมกันขึ้นภูเรียนรู้ธรรมชาติ

๔. การมอบหมายให้นักเรียนศึกษาเรื่องราวข้อมูลท้องถิ่น โดยผู้นำชุมชนซึ่งเป็นผู้บริหารและครูผู้สอนระดับประถมศึกษา มีการบูรณาการโดยการจัดการเรียนการสอนในสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น สังคมศึกษา ภาษาไทย การงานอาชีพ โดยผู้บริหารให้นโยบายและแนวทางแก่ครู และครูมอบหมายให้นักเรียนไปเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ จากผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน โดยคณะผู้วิจัยได้นำแนวคิดและตัวอย่างของหนังสือผู้ว่าราชการจังหวัด (ดร.นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์) ในขณะนั้น (ก่อน ๑ ตุลาคม ๒๕๔๗) ของการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหนังสือผู้เฒ่าผู้เฒ่า มาเป็นตัวอย่างให้ครูได้เป็นแนวทางในการมอบหมายงานให้นักเรียนเพื่อไปเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นจากผู้รู้ในชุมชน โดยประเด็นที่ให้นักเรียนเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่

- ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน
- ฃญา
- สถานที่อยู่อาศัย
- ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน
- การแต่งกาย
- ประเพณี
- อาหาร
- การทอผ้า
- ฯลฯ

การแต่งกายแบบผู้ไท

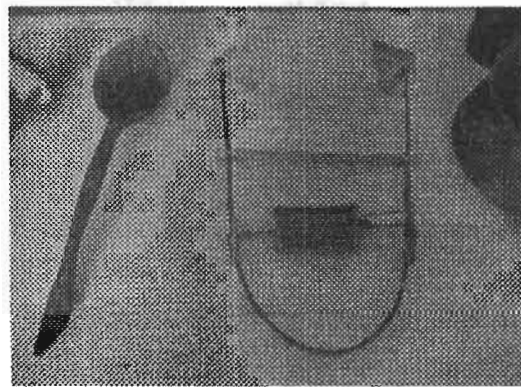
ผ้าสไบ หรือผ้าเบี่ยงของชาวผู้ไท

๕. การรื้อฟื้นความเป็นวัฒนธรรมของชุมชน โดยการฟื้นฟูวัฒนธรรมโง่งงของหมู่บ้าน (เฉพาะกรณีชุมชนบ้านภู อำเภอหนองสูง) ซึ่งในอดีตชุมชนบ้านภู อำเภอหนองสูง มีการรวมตัวกันของหนุ่มสาวผู้ไทในหมู่บ้านเพื่อระดมทุนในการสร้างวัดโดยการตั้งวงดนตรีโง่งง และมีสาวผู้ไทในหมู่บ้านเป็นนางรำ ซึ่งวงดนตรีดังกล่าวมีกิจกรรมต่อเนื่องอยู่ระยะหนึ่งแต่ภายหลังเกิดปัญหาบางประการจึงได้เลิกกันไป เมื่อมีการวิจัยเพื่อสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นโดยการร่วมกันของชาวบ้านกับคณะผู้วิจัยดังกล่าว แกนนำของชุมชนตระหนักถึงความสำคัญและมองเห็นแนวทางที่จะนำไปสู่การร่วมมือของชาวบ้าน จึงมีการรื้อฟื้นกิจกรรมดังกล่าวขึ้นอีกครั้ง ซึ่งเป็นการทำให้ชาวบ้านหันมารวมตัวและวงโง่งงดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชน นอกจากนั้นยังเน้นการร่วมมือกันจากรุ่นสู่รุ่น คือ รุ่นผู้อาวุโสสู่รุ่นเด็กเยาวชนที่เน้นนักเรียนได้มีกิจกรรมแสดงออกร่วมกันในโอกาสต่าง ๆ รวมทั้งมีการฝึกนักเรียน เยาวชน ชาวบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ ให้หันมาแต่งกายผู้ไท และมีการหัดฟ้อนรำไทมากขึ้น จากการสัมภาษณ์อาจารย์ถวัลย์ ผิวน้ำ ว่าพ่อแม่ นักเรียนหลายคนรู้สึกปลื้มอกปลื้มใจกับการที่ลูกหลานใส่ใจเห็นความสำคัญของความเป็นผู้ไท ซึ่งการแสดงดนตรีการฟ้อนรำ การแต่งกาย ทำให้ชุมชนมีการแสดงออกในชาติพันธุ์ของตนเองมากขึ้น

ดังจะเห็นได้จากพัฒนาการรวมตัวของชาวบ้านจากกลุ่มย่อยไปสู่กลุ่มเล็กและจากกลุ่มเล็กพัฒนาการสู่กลุ่มใหญ่และเกือบทั้งหมู่บ้านในที่สุด

นอกจากนี้ที่ชุมชนหนองสูงยังมีแสดงและการบายศรี โดยชาวบ้านและนักเรียน เพื่อต้อนรับคณะผู้วิจัยและผู้มาเยือนในโอกาสต่าง ๆ เป็นระยะ ๆ ซึ่งแกนนำชุมชนกล่าวว่าป็นยุทธศาสตร์การรวมตัวกันของชาวบ้านที่ช่วยหนุนเสริมความรักและใส่ใจชุมชนเป็นลำดับ

๖. กระบวนการแสดงของมีค่าของสำคัญของหมู่บ้าน โดยการนำของเก่าตั้งแต่สมัยอดีตมาแสดงให้ดูประกอบด้วยเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันได้แก่ ของใช้ในครัว ได้แก่ กะโปม กะติบ เครื่องมือทอผ้า ได้แก่ กี่ เครื่องมือล่าสัตว์ ได้แก่ ไซ ลอบ เครื่องดนตรี ได้แก่ โปงลาง เครื่องประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ได้แก่ ผ้าทอฝ้ายไหม เป็นต้น มาแสดงให้คณะผู้วิจัยดูในงานบุญของหมู่บ้านที่วัด จัดแสดงที่บ้านผู้นำท้องถิ่น ที่โรงเรียน ทำให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าตระหนักถึงความสำคัญและได้กลับไปนำของมีค่าของตนมาแสดงบ้าง และใส่ใจเห็นความสำคัญของสิ่งของของตนและเกิดความรักและหวงแหนในของดีมีคุณค่าของตนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ชาวบ้านมีความสนใจจะรวบรวมของเก่าของหมู่บ้านมาจัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์เล็ก ๆ ของหมู่บ้าน โดยอาจจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์เล็ก ๆ ในหมู่บ้าน โดยจัดแสดงที่วัดหรือที่โรงเรียน ทั้งนี้ก็เพื่อขยายแนวคิดให้ชาวบ้านทุกคนตระหนักถึงความสำคัญ และรักษาหวงแหนไว้เป็นสมบัติของชุมชนรวมทั้งเพื่อให้ลูกหลานได้เห็นคุณค่า

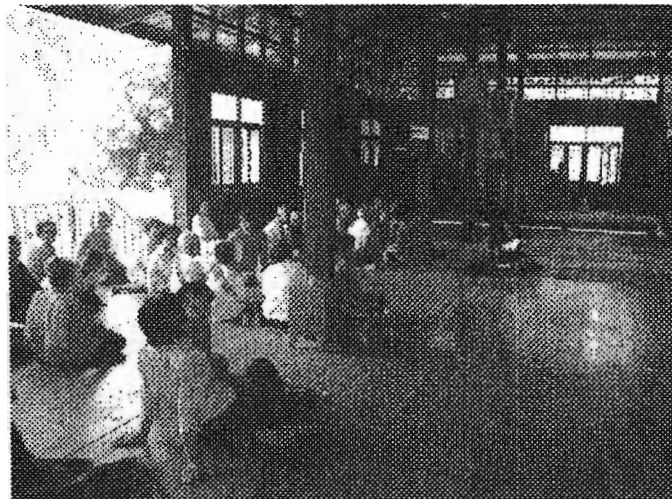
จัดแสดงเครื่องมือ เครื่องใช้ของชาวบ้าน

๗. การศึกษาจากเอกสาร ชาวบ้านมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารของชุมชน เช่น ประวัติชุมชน ประวัติวัด ประวัติพระพุทธรูปสำคัญ โดยเฉพาะที่ชุมชนห้วยน้ำใหญ่มีการเก็บรวบรวมไว้ ซึ่งเอกสารมีหลายชิ้นเป็นจำนวนมาก จึงมีการตรวจสอบข้อมูลในเรื่องหรือประเด็นเดียวกันจากเอกสารหลาย ๆ ชิ้น เพื่อพิจารณาว่ามีเรื่องราวสอดคล้องกันหรือไม่อย่างไร นอกจากเอกสารซึ่งเป็นของเก่า แล้วยังมีเอกสารเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนจากการที่วัดจัดพิมพ์ในโอกาสต่าง ๆ ของส่วนราชการ ส่วนจังหวัด ส่วนอำเภอ โรงเรียน พัฒนาชุมชน นักเรียนระดับผู้นำหรือผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านเป็นผู้เขียนขึ้นมาเนื่องในโอกาสต่าง ๆ เช่น พัฒนาการทางสังคม

วัฒนธรรม จังหวัดมุกดาหาร สังเขปจังหวัดมุกดาหาร พ.ศ. ๒๕๔๖ ประวัติโบราณตำนานเล่าขาน
ลานดนตรีพื้นบ้านอีสาน ๑๙ จังหวัด ประวัติวัดศีลนันทาราม ประวัติชาวผู้ไทหนองสูง เป็นต้น

๘. การนำนักวิจัยไปศึกษาแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เช่น สถานที่สำคัญของหมู่บ้าน วัด บ้าน
เก่า ภูเขา ป่าของชุมชน กับผู้นำท้องถิ่น เพื่อให้ นักวิจัยได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้านในชุมชนถึง
ความสำคัญ ประโยชน์ แนวคิด เพื่อสะท้อนความเป็นชุมชน

๙. การเก็บข้อมูลชุมชนโดยการสัมภาษณ์ ผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้อาวุโส ซึ่งเป็นผู้รู้ในหมู่บ้าน จาก
แกนนำซึ่งรับผิดชอบในแต่ละประเด็นด้วยตนเอง ซึ่งอาศัยการเก็บข้อมูลในโอกาสวันสำคัญและช่วง
เวลาต่าง ๆ เช่น ในงานบุญ งานประเพณี หรือระหว่างการพบปะพูดคุยในช่วงประกอบอาชีพ ทั้งนี้
ขึ้นอยู่กับความสะดวกโดยข้อมูลส่วนใหญ่ได้จากการบอกต่อจากผู้รู้สู่ผู้รู้คนอื่น ๆ ในลักษณะของ
เทคนิคการขว้างลูกบอล (Snowball Technique) ทำให้ผู้เก็บรวบรวมข้อมูลสามารถเก็บข้อมูลได้
ง่ายและครบถ้วน

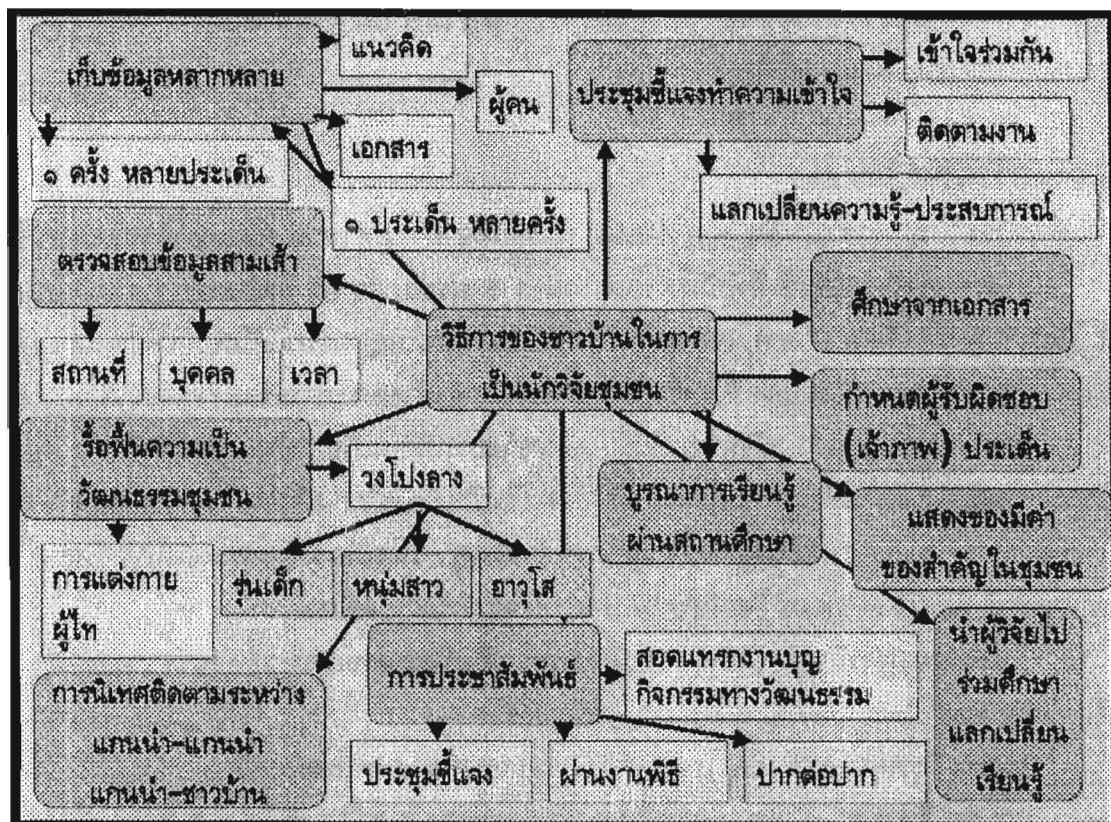
รวบรวมและเรียนรู้บนศาลาการเปรียญ

๑๐. การนิเทศติดตามการเก็บข้อมูลของผู้เฒ่าและแกนนำชุมชน เนื่องจากภายในชุมชนชาว
บ้าน ผู้นำ และแกนนำของชุมชนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันโดยเป็นเครือญาติกัน ทำให้มีการนิเทศให้นัก
ศึกษาติดตามงานเป็นระยะอย่างต่อเนื่อง เมื่อผู้เก็บข้อมูลมีปัญหาหรือเกิดความไม่เข้าใจ สามารถ
สอบถามแก้ไขปัญหาระหว่างเก็บรวบรวมข้อมูลได้ ทำให้สะดวกเนื่องจากผู้เก็บรวบรวมข้อมูลคือคน
ในชุมชนเอง ทำให้ทราบว่า จะเก็บข้อมูลเรื่องราวหรือประเด็นนี้กับใครได้อย่างไร และผู้เก็บข้อมูล
สามารถตรวจสอบข้อมูลได้

๑๑. การแบ่งงานระหว่างชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และแกนนำชุมชน มีการแบ่งงานในการสืบ
ค้นข้อมูลตามความสมัครใจของคนในชุมชน แต่ทั้งนี้มีการพิจารณาร่วมกันของชาวบ้านในชุมชน
เสนอว่าใครมีความเหมาะสม มีความรอบรู้ และเข้าใจหรือใกล้ชิดข้อมูลวัฒนธรรมในเรื่องใดได้ดี
กว่า ซึ่งส่วนใหญ่ผู้เก็บข้อมูลหรือนักวิจัยชุมชนนั้นจะเป็นครูซึ่งเป็นผู้อาวุโสในชุมชน ซึ่งชาวบ้านใน

ชุมชนส่วนใหญ่ให้ความเคารพนับถือ เช่น บ้านภูหนองสูง เนื่องจากเป็นครูอดีตผู้อำนวยการโรงเรียน ซึ่งเป็นสถานภาพทางราชการของฝ่ายรัฐ และในทำนองเดียวกันยังเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมของชุมชน ที่หัวหน้าใหญ่นักวิจัยชุมชนมีทั้งผู้บริหารโรงเรียน ครูและชาวบ้าน แต่ไม่ว่านักวิจัยชุมชนจะเป็นใครก็ตามทุกคนล้วนเป็นคนของชุมชน

จากบทบาทของชาวบ้านในการเป็นนักวิจัยชุมชน ดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า บทบาทของชาวบ้านมีความหลากหลายสรุปได้ดังแผนภูมิที่ ๔

แผนภูมิที่ ๔ บทบาทของชาวบ้านในการเป็นนักวิจัยชุมชน

บทที่ ๖

ผลการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนห้วยน้ำใหญ่

อำเภอห้วยน้ำใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร

การศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนห้วยน้ำใหญ่ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาร่วมกับนักวิจัยชุมชน โดยมีประเด็นการศึกษาในเรื่อง สภาพชุมชน ประวัติความเป็นมาของชุมชนวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม ภาษาที่ใช้ คำสอย การละเล่นพื้นเมือง เครื่องดนตรี เครื่องมือจับสัตว์น้ำ สุขภาพอนามัย การรักษาโรค ความสัมพันธ์และการเดินทางติดต่อสื่อสาร ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ส่วนใหญ่นักวิจัยชุมชนจะเป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูล และคณะนักวิจัยได้ร่วมพบปะพูดคุย ชักถาม และร่วมเก็บข้อมูลบางประเด็น เพื่อให้สมบูรณ์

ประวัติบ้านห้วยน้ำใหญ่โดยย่อ

บ้านห้วยน้ำใหญ่ ก่อตั้งมาเมื่อ พ.ศ. ๒๒๖๙ ผู้ก่อตั้งคือ ท้าวมหานาม ท้าวมหาคำ และท้าวสีหาบุตร เป็นต้นตระกูลท้าวคำสิงห์ มีพี่น้องตามมารวมอีก ๖ ครอบครัว คือ อพยพมาจากบ้านส่วยดอนโค ไม่น่าปรากฏ วัน เดือน ปี พ.ศ. ความเป็นมาของบ้านห้วยน้ำใหญ่ ต่อมาได้มีพวกข้าสามแสนมาปลุกวุ่นนานาชนิด ขนาดหนึ่งแปลง ที่ได้ห้วยผักชะ ห่างจากลำห้วยประมาณร้อยวาหลวง เมื่อคณะที่มาตั้งบ้านเรือนจึงขนานนามว่า “บ้านห้วยน้ำใหญ่” ตอนหลังมาเปลี่ยนเป็น “บ้านห้วยน้ำใหญ่” ไม่ปรากฏนามผู้เปลี่ยนแปลง สถานที่ปลูกวุ่นในสมัยก่อนปัจจุบันเป็นที่ก่อตั้งโรงเรียนบ้านห้วยน้ำใหญ่

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้ยกฐานะเป็นตำบลห้วยน้ำใหญ่ ในสมัยเจ้าคุณพระอนุชาตินายอำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม โดยมีก้านัน ปกครองหมู่บ้านตำบลดังต่อไปนี้

๑. หลวงเดชพลพัทตร์ (แก้ว) หรือสีหาบุตร ซึ่งเป็นบุตรของท้าวสีหานาม หลานท้าวคำสิงห์

- . ขุนวุ่น วิรุฬคราม (คี เมืองโคตร) ซึ่งเป็นเขยของหลวงเดชพลพัทตร์
- . นายอู่ สีหาบุตร เป็นเขยขุนวุ่นวิรุฬคราม ระหว่าง พ.ศ.ปี ๒๔๘๗-๒๔๑๖
- . นายแย้ม เมืองโคตร ระหว่าง พ.ศ.ปี ๒๔๑๖ – ๒๔๒๖
- . นายปริญญา เมืองโคตร เป็นหลานของขุนวุ่น วิรุฬคราม ระหว่าง พ.ศ.ปี ๒๔๒๖ – ๒๔๓๖
- . นายขันธ เมืองโคตร ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๓๖-๒๔๔๐
- . นายสวน ทองสวัสดิ์ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๐ – ๒๔๔๗
- . นายธนภุต เมืองโคตร ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๗ - ปัจจุบัน

เขตการปกครอง มีจำนวน ๕ หมู่บ้าน คือ

หมู่ที่ ๑ บ้านชะโนด

หมู่ที่ ๒ บ้านชะโนด

หมู่ที่ ๓ บ้านพาลูกา

หมู่ที่ ๔ บ้านพาลูกา

หมู่ที่ ๕ บ้านโพธิ์เจริญ

โรงเรียนมีสถานศึกษาตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงระดับขยายโอกาส

โรงเรียนในสังกัดสำนักงานประถมศึกษา มี ๒ โรงเรียน

. โรงเรียนบ้านชะโนด ๑

. โรงเรียนเมืองพาลูกาการภูมิ

การศึกษาสภาพชุมชน ของหมู่บ้านพาลูกา ต. ชะโนด หมู่ ๓

ขอบเขตที่ตั้ง/ภูมิประเทศ

ในอดีตที่ตั้งของชุมชนพาลูกานั้นมีพื้นที่ติดกับชายฝั่งโขงเป็นส่วนใหญ่ซึ่งแต่เดิมขอบเขตของชายฝั่งโขงนั้นมีขนาดความกว้างของแม่น้ำไม่กว้างมากนักสามารถที่จะพายเรือข้ามฝั่งไปได้โดยใช้เวลาไม่มากนัก แต่ปัจจุบันเนื่องจากแรงน้ำของแม่น้ำโขงมีความแรงของกระแสน้ำเพิ่มมากขึ้นจึงทำให้บริเวณของชายฝั่งทางด้านชุมชนพาลูกาเกิดการพังทลายของชายฝั่งปีละ ๓ – ๔ เมตร ทำให้แม่น้ำโขงมีความกว้างเพิ่มมากขึ้นจึงใช้เวลาในการเดินทางเพิ่มมากขึ้นและอันตราย

การปกครอง/ผู้นำท้องถิ่น

การปกครองภายในหมู่บ้านพาลูกาในปัจจุบันยังมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครอง คือ นายจำลอง พาลูกา

การคมนาคม/การติดต่อสื่อสารในชุมชนและระหว่างชุมชน

ในอดีตการคมนาคมและการสื่อสารส่วนใหญ่ของชาวบ้านพาลูกานั้นใช้การเดินทางด้วยเท้าเสียเป็นส่วนใหญ่ มีบางส่วนใช้การเดินทางโดยเรือ

๒. ประวัติความเป็นมาของชุมชน

ประวัติความเป็นมาของบ้านชะโนด อ.ห้วยใหญ่ จ.มุกดาหาร

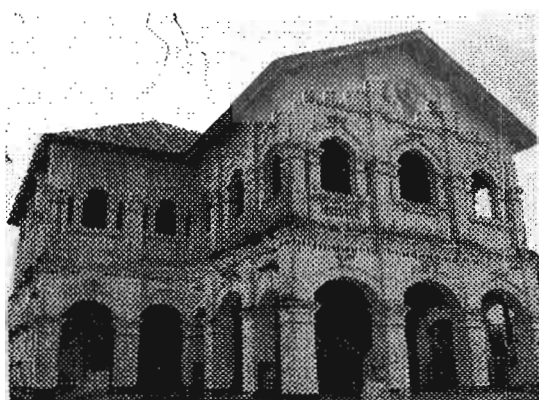
บ้านชะโนด เป็นชุมชนเก่าแก่มีประวัติความเป็นมายาวนานกว่า ๓๐๐ ปี ดังการให้คำสัมภาษณ์ของคุณยายทুম ใจสุข (บทสัมภาษณ์ : ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๗) กล่าวว่า ท้าวคำสิงห์ เป็นผู้รวบรวมคนมาจากฝั่งลาว ซึ่งเป็นคนไทยอีสาน มาตั้งบ้านเรือนอยู่ตรงริมห้วยชะโนด ซึ่งมีต้นชะโนดขึ้นอยู่มาก จึงตั้งชื่อว่าบ้านชะโนด แต่ในปัจจุบันที่บ้านชะโนด มีต้นชะโนดเหลืออยู่เพียงต้นเดียวอยู่ที่วัดมโนภิรมย์ บ้านชะโนดตั้งอยู่ที่อำเภอห้วยใหญ่ คำว่า ห้วย มาจากคำว่า วาน ซึ่งเป็นพืชสมุนไพรชนิดหนึ่ง ในสมัยก่อนมีดวงวานใหญ่อยู่ ๑ แปลง จึงเรียกว่า ห้วยใหญ่ แต่ในปัจจุบัน ไม่มีแล้ว

ท้าวสิงห์ และเสาบ้าน

อำเภอห้วยใหญ่

เดิมอยู่ในเขตเมืองพลาการภูมิ ซึ่งตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ เมื่อพ.ศ. ๒๔๐๙ ขึ้นเมืองมุกดาหาร เขตเมืองพลาการภูมิ ทางเหนือติดลำน้ำก่ำ ทางใต้ติดห้วยบางทรายเมืองพลาการภูมิ ถูกยุบลงเป็นหมู่บ้าน ขึ้นกับตำบลบ้านหว้าน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ ขึ้นกับท้องที่อำเภอมุกดาหาร ยกฐานะขึ้นเป็นกิ่งอำเภอห้วยใหญ่ เมื่อวันที่ ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๑ และยกฐานะเป็นอำเภอห้วยใหญ่ เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๖

ที่ว่าการอำเภอห้วยใหญ่ สมัยเริ่มแรก

บ้านชะโนดและเมืองมุกดาหาร

ประวัติชุมชนบ้านชะโนดมีความสัมพันธ์กับควบคู่กับเมืองมุกดาหาร เนื่องจากสถานที่ทั้งสองถือกำเนิดขึ้นพร้อมกันด้วยความสัมพันธ์กันอย่างบ้านเมืองพี่เมืองน้อง ตั้งแต่แรกเริ่มสร้างบ้านสร้างเมืองไม่อาจแยกแยะออกจากกันได้ ประวัติศาสตร์อันยาวนานของชุมชนทั้งสอง ได้บ่งบอกเรื่องราวของผู้มาตั้งถิ่นฐานมากมาย

ภูมิหลังและที่มาของบรรพบุรุษของชาวบ้านชะโนดและมุกดาหารแต่เดิมตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เขตเมืองมหาราช ลี้กเข้าไปทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงอยู่ในเขตประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปัจจุบัน บ้านเดิมนี้เรียกว่า “บ้านน่าน้อยอ้อยหนู” เมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๑๒๐ ท้าวหลวงและนางสิม สองสามีภรรยาได้เป็นหัวหน้านำผู้คนจำนวน ๖๐ ครัวเรือน อพยพจากบ้านน่าน้อยอ้อยหนูมาทางทิศตะวันตกเพื่อแสวงหาที่ทำกินใหม่ สาเหตุที่ต้องอพยพย้ายถิ่นฐานนั้นสันนิษฐานได้หลายประการ คือ

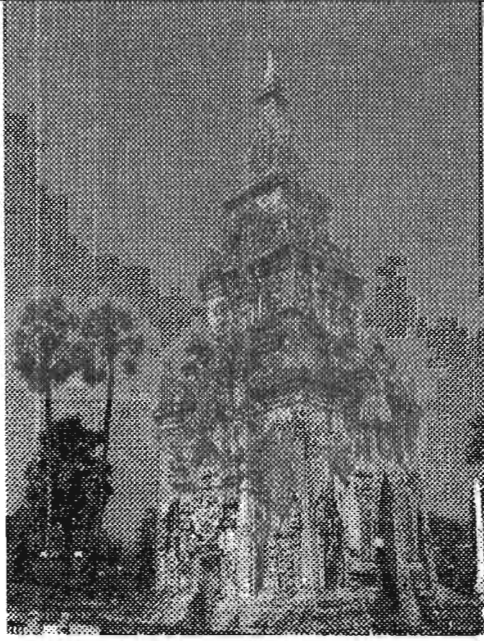
ประการแรกบริเวณบ้านน่าน้อยอ้อยหนูนั้นเป็นที่ดินมีความแห้งแล้งและขาดแคลนน้ำ

ประการต่อมาบ้านน่าน้อยอ้อยหนูในสมัยนั้นอยู่ใกล้เขตป่า ซึ่งมีสัตว์ป่าชุกชุมและจะทำร้ายสัตว์เลี้ยงสร้างความเสียหายให้กับชาวบ้าน

แต่เหตุผลที่น่าเชื่อถือได้มากที่สุดก็คือการแสวงหาที่ทำกินใหม่ที่อุดมสมบูรณ์กว่าที่เดิม มีเส้นทางคมนาคมสามารถติดต่อกับเมืองอื่นได้สะดวกกว่า ท้าวหลวงซึ่งเป็นผู้นำชาวบ้านได้อพยพผู้คนมาจนถึงบริเวณหนึ่งเห็นว่าพื้นที่อุดมสมบูรณ์ดีมีที่ทำมาหากินกว้างขวาง ไม่ไกลจากริมฝั่งแม่น้ำโขงนัก สามารถใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นทางคมนาคมสามารถติดต่อกับบ้านเมืองอื่น ๆ ได้สะดวก ทั้งในบริเวณนั้นมีพระเจดีย์ธาตุอิงฮัง ซึ่งตามตำนานกล่าวว่าสร้างโดยพระเจ้าศรีธรรมโศกในปี พ.ศ.๒๑๘๘ ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุมีความศักดิ์สิทธิ์มาก ท้าวหลวงจึงเล็งเห็นว่าเป็นบริเวณที่เหมาะสม จึงได้สร้างเมืองขึ้นที่ตงโพระหว่างบึงวะกับบึงขาม แล้วขนานนามเมืองใหม่ตามชื่อตัวเองกับภรรยาว่า “เมืองหลวงโพนสิม” ท้าวหลวงสร้างเมืองใหม่ขึ้นในปี พ.ศ.๒๑๔๐ ตรงกับสมัยอยุธยาตอนต้น ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยอมผู้เคยมีอิทธิพลในดินแดนแถบนี้เริ่มเสื่อมอำนาจลง เมืองหลวงโพนสิมจึงได้เจริญและเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว

ในปี พ.ศ. ๒๑๘๕ ท้าวหลวงครองเมืองได้ ๔๕ ปีก็สิ้นบุญ บุตรชายของท้าวหลวงสองคนได้เห็นว่าเมืองหลวงโพนสิมเริ่มคับแคบมีประชากรแน่นหนาที่ทำมาหากินไม่เพียงพอ สองพี่น้องจึงปรึกษากันถึงการขยับขยายไปสร้างบ้านเมืองใหม่ ประชุมแบ่งมรดกกันและปันครัวเรือน

“ครั้นถึงเดือน ๓ ขึ้น ๗ ค่ำ วันพฤหัสบดี พ.ศ. ๒๑๘๕ ปีวอก จัตวาศก บ่าวแก้วสิมพลี กียกครัวเรือนมาตั้งฝั่งแคมน้ำสายเหนือปากห้วยมุก มีพวกครัวลงมาด้วยประมาณ ๔๐ หลังคาเรือน ก็พากันตั้งบ้านอยู่在那้น แล้วพร้อมกันแปลงย้าว(เหยา)เรือนที่อยู่เสร็จแล้ว ก็สร้างวัดอุปถัมภ์ สร้างโรงธรรมด้วยหินแหมะควน แล้วให้ชื่อว่า วัดโนนแห่ (แร่) นานมาคนทั้งหลายจึงเรียกว่าท่าแห่ (แร่) ต่อมาถึงท่านฝรั่งเศสมาตั้งบ้านเป็นเมือง เรียกชื่อสุวรรณเขตอยู่เดียนั้น...” (ประวัติบ้าน, หน้า ๑๑)

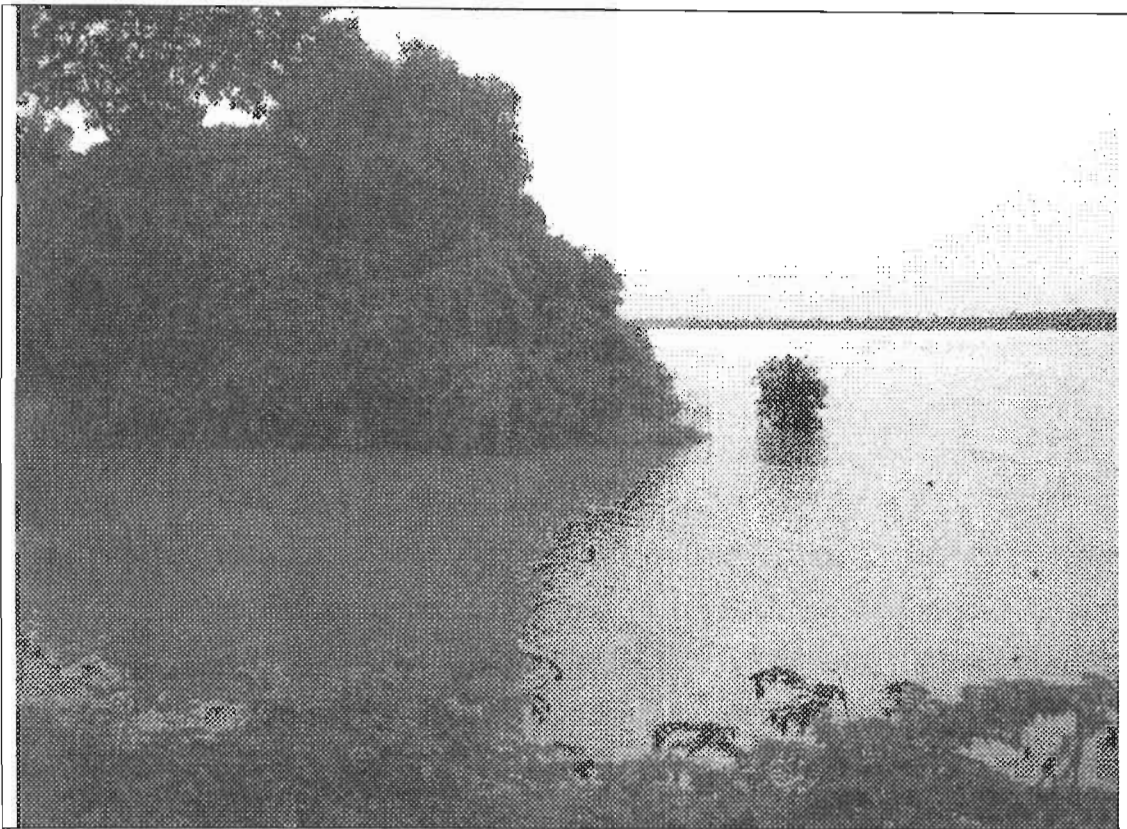
พระธาตุอิงฮัง (อิงรัง) เจดีย์ศูนย์กลางเมืองหลวง
โพนสิม แหล่งการตั้งถิ่นฐานของดั้งเดิมของกลุ่มชน
ที่มาตั้งถิ่นฐานที่ปากห้วยมุก อำเภอเมืองมุกดาหาร
และบ้านชะโนด อำเภอหว้านใหญ่ จังหวัด
มุกดาหาร

“ส่วนบ่าวคำสิงห์ (ผู้พี่) ก็ยกครัวและสัตว์พาหนะออกจากบ้านหลวงโพนสิม...” ไปทางเหนือ ข้ามดงชอต ออกสักระหว่างกลางห้วยผึ่งกับดงพายทง มาถึงลำห้วยบ่อ แล้วหยุดพักอยู่ที่ห้วยนั้น มีบ่อสองบ่อ บ่อหนึ่งมีเตา (ใช้เป็นอาหารได้) อีกบ่อหนึ่งมีผักอีอื่นมาก ได้ดูแลสัตว์อยู่ในวังห้วยนี้ บริเวณที่พักครัวอยู่นี้ปัจจุบันเรียกว่าท่าครัว เมื่อหยุดพักได้ ๖ วัน ก็ยกครัวออกจากห้วยบ่อมาทาง หางดงเปลือยทิศใต้ เลาะมาตามช่องดง ลงมาถึงแดนฝั่งแม่น้ำของ (โขง) บ่าวคำสิงห์ได้สำรวจสถานที่ที่จะตั้งหลักแหล่งจนทั่วแล้ว “...เห็นสมควรอาจจะมาจะตั้งอยู่ริมข้างฝั่งโขงเพียงท่าหินลาดใต้ ขึ้น มาถึงหินลาดเหนือเห็นจะเป็นบ้านมั่นคง เพราะมีพะลาน (ลานหิน) หินรองท่าอยู่หลายแผ่น เมื่อ พิจารณาเห็นด้วยปัญญาของตนแล้ว จึงบอกพวกครัวเรือนที่มาด้วยประมาณ ๓๐ หลังคาเรือน ก็ตั้ง ลงในที่นั้น”

เมื่อตั้งบ้านแต่แรกยังไม่มีชื่อบ้าน เวลาล่วงต่อมาได้ ๑ ปี มีพระธาตุองค์เดินมาแต่ทิศใต้มีนาม ว่า พระชาแก้ว บ่าวคำสิงห์ก็นิมนต์ให้อยู่โปรด แล้วสร้างกุฏิให้จำพรรษา พวกกันปั้นอิฐสร้างวิหาร ครั้นถึงวันศุกร์ เดือน ๓ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ก็พร้อมกันลงมือสร้างวิหาร ถึงเดือน ๕ พอสำเร็จ...” “... ครั้น ถึงเดือน ๖ ขึ้น ๙ ค่ำวันเสาร์ ลงมือก่อแท่นจะประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ในวิหารให้เป็นที่สักการะ บูชา...” “...ได้สร้างพระพุทธรูปเกษรดอกไม้นี้แต่ชาติก่อน... จึงพร้อมกันจัดหาเกษรดอกไม้มทั้งหลายน มีดอกชะโน (โสน) เป็นต้น ตากแห้งแล้วละลายเป็นผงตำสมเข้ากับดินประกาย จึงปั้นเป็นพระพุทธร รูปสถิตทั้งแท่น หน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๘ นิ้ว สูง ๕ ศอกเศษ...” แล้วถวายนามว่า “พระกระจวนชะ โน” บ้านก็ชื่อว่า “บ้านท่าชะโน” เรียกชื่อตามพระและท่าหินลาด

บ่าวคำสิงห์อยู่ต่อมาอีก ๒๕ ปี มีบุตร ๕ คน เป็นชาย ๒ คน ชื่อ มะหานาม กับอามาตย์ เป็นหญิง ๓ คน ชื่อ ทองสุข คำขาว และบุญลา ครั้นถึงเดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ วันเสาร์ บ่าวคำสิงห์ได้ให้ คนไปเชิญบ่าวสิมพลีผู้น้องที่ตั้งบ้านอยู่ที่ท่าแร่ให้ขึ้นมาประชุมกัน เพื่อจะยกครัวครอบครัวข้ามไป ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของฝั่งโขง โดยประชุมกันที่ดอนไก่อ (ตะไคร่น้ำ) ตกลงกันว่า บ่าวคำสิงห์จะยกครัว ข้ามฟากไปตั้งที่ปากห้วยชะโนด แต่ปากห้วยมาได้เพราะเป็นสถานราบดี เห็นจะเป็นบ้านใหญ่ขึ้นได้

ครั้น พ.ศ. ๒๒๓๐ ปีมะเมีย เดือน ๖ ขึ้น ๓ ค่ำ วันอังคาร “...บ่าวคำสิงห์ผู้พี่ก็ยกจากบ้านท่าชะโน ช้ามไปตั้งบ้านไต้ปากห้วยชะโนด ยกวัดไว้เหนือ บ้านอยู่ไต้ แต่วัดนั้นอยู่ใกล้ชดริมห้วยฝั่งใต้ จึงขนานนามชื่อว่า บ้านชะโนด...”

ปากห้วยชะโนด ไหลลงแม่น้ำโขง

เมื่อบ่าวคำสิงห์มาตั้งเป็นบ้านชะโนด ก็มีผู้คนยกครัวอพยพเข้ามาเพิ่มเติมจากที่ต่าง ๆ ดังนี้

๑. มีจำนวน ๑๐ ครัว ยกมาแต่บ้านเดื่องจัว(วัว)แดงจำปาศักดิ์ เดิมแต่ก่อนเป็นข้าพระธาตุพนม แต่ครั้งพระครูโพนชะเม็ก มาสร้างต่อเสาใหญ่พระธาตุพนมอยู่ ๓ ปี เมื่อเสร็จมีส่วนที่ถูกเกณฑ์ไปจำปาศักดิ์จำนวนมาก เมื่อพระครูชะเม็กมรณภาพ ครัวเหล่านี้จึงออกจากบ้านเดื่องจัว(วัว)แดงขึ้นมาถึงที่บ้านชะโน โดยมินายจักกะเป็นผู้ควบคุมครัวขึ้นมา เมื่อมาถึงบ้านท่าชะโนได้แบ่งออกเป็น ๒ หมวด นายจักกะข้ามไปอยู่บ้านชะโนดตงบ่าวคำสิงห์ นานมาได้บุตรหญิงคนหนึ่งชื่อหอม

๒. มีครัวจำพวกหนึ่ง ๖ หลังคาเรือน ออกมาตั้งเมืองมหาไชย กองแก้วหัวหน้าผู้เป็นใหญ่มา ๒ คน คือ เมืองชาย ๑ เมืองแพน ๑ เมืองแพนมาอยู่บ้านชะโนดด้วยบ่าวคำสิงห์ ก็มีบุตรหลานหญิงชายมากขึ้น

๓. มีครัวจำนวนหนึ่งประมาณ ๘ หลังคาเรือน ขึ้นมาแต่สะพายดอนโค แขวงเมืองจำปาศักดิ์ผู้เป็นใหญ่พาครัวขึ้นมาชื่อว่า เมืองโคก ก็มาตั้งอยู่บ้านชะโนดด้วยบ่าวคำสิงห์ ก็ยังมีบุตรหลานชายมากขึ้น ส่วนกวนเมืองโคกมีบุตรชายคนหนึ่งชื่อ บ่าวหอ มีบุตรหลานคนหนึ่งชื่อ บ่าวปะ (ซึ่งต่อมาเป็นผู้มีชื่อเสียงในทางพระพุทธศาสนาและดำเนินการสร้างวิหารวัดมโนภิรมย์)

ส่วนท้าวแก้วฉิมพลีหรือท้าวแก้วกิริยผู้เป็นน้องก็ได้นำญาติพี่น้องกับพวกพ้องจำนวน ๕๐ ครั้วเรือนเศษ อพยพไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองหลวงพนมสิม แล้วสร้างบ้านใหม่ขึ้นที่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขง บริเวณดังกล่าวเป็นที่ราบกว้างใหญ่ ที่ริมตลิ่งเต็มไปด้วยกรวดทรายจึงได้ตั้งชื่อบ้านใหม่ว่า “บ้านท่าแร่” ซึ่งคำว่า “แร่” มีความหมายว่า “กรวด” ในทางภูมิศาสตร์นั้น บ้านท่าแร่ของท้าวแก้วฉิมพลีกับบ้านท่าสะโนของท้าวคำสิงห์นั้นไม่ไกลกันเท่าไร อีกทั้งสองบ้านยังอยู่ติดแม่น้ำโขง จึงใช้เส้นทางน้ำเดินทางไปมาหากันได้ภายในระยะเวลาไม่ถึงหนึ่งวัน ความเป็นบ้านพี่บ้านน้อง จึงเกิดขึ้นในสมัยนี้ ปัจจุบันทั้งสองบ้านขึ้นกับเมืองคันทรูรี

หลังจากท้าวคำสิงห์และท้าวแก้วฉิมพลีตั้งบ้านท่าสะโนกับบ้านท่าแร่ได้ ๔๕ ปี ผู้คนก็เริ่มหนาแน่นอีกด้วยมีผู้อพยพจากที่อื่นมาอยู่เพิ่มเติมอีกหลายครั้ง สองพี่น้องจึงนัดประชุมปรึกษากันที่ท่าน้ำระหว่างกลางของสองหมู่บ้าน ณ บริเวณดอนไก่ไคร้พอก (ปัจจุบันนี้ชาวบ้านยังเรียกท่าประชุมอยู่) ทั้งสองพี่น้องตกลงกันว่าจะข้ามแม่น้ำโขงไปสร้างบ้านสร้างเมืองใหม่ ตามบันทึกของพระอุปัชฌาย์ บุญทวโร ได้กล่าวไว้ว่า

“พวกเราอยู่ที่ฝั่งนี้มานานแล้ว จะขยับขยายก็ลำบาก จักทำนาก็คับแคบ ถ้าเป็นทุ่งก็มีแต่น้ำท่วม เราทั้งสองควรยกไปเป็นจริง พี่จะไปตั้งที่ปากห้วยชะโนดมาได้ เพราะเป็นที่ราบดีเห็นจะตั้งเป็นบ้านใหญ่ขึ้นได้ ให้เจ้าน้องจงข้ามไปตั้งที่ป่าตาลใต้ปากห้วยมุก ที่นั้นมีตาลเจ็ดยอดอยู่ต้นหนึ่งในต้นตาลมีแก้วมุกดาอยู่ลูกหนึ่ง ที่นั่นเห็นจะมีความเจริญรุ่งเรืองจักเกิดเป็นเมืองขึ้นได้”

หลังจากที่ท้าวคำสิงห์กับท้าวแก้วฉิมพลีได้แยกย้ายกันสร้างบ้านชะโนดและมุกดาหารแล้วนั้น ผู้คนทางฝั่งลาวที่อยู่ทางบ้านท่าสะโนกับบ้านท่าแร่ตลอดจนบ้านอื่น ๆ ในแถบสุวรรณเขตและจำปาศักดิ์ต่างก็เห็นว่าฝั่งตรงข้ามทั้งสองมีความอุดมสมบูรณ์ดี อีกทั้งพื้นที่ทำกินก็มีมากมาย จึงได้พากันอพยพครั้วเรือนตามกันมาอีกหลายครั้งหลายหน จนทำให้บ้านชะโนดและมุกดาหารเติบโตขึ้นเป็นชุมชนใหม่ บ้านชะโนดนั้นได้เป็นต้นกำเนิดของชุมชนอื่น ๆ ในละแวกใกล้เคียงเช่น บ้านห้วยใหญ่ ซึ่งผู้นำในการตั้งหมู่บ้านคือสีหนามกับหมากคำ ทั้งสองเป็นหลานของท้าวคำสิงห์ บ้านห้วยใหญ่น้อย มีผู้นำคือ “ราชวงศ์เมือง” กับ “วงศาเสนา” นำชาวบ้านส่วนหนึ่งออกไปตั้งบริเวณที่ว่างระหว่างบ้านห้วยใหญ่กับบ้านชะโนด นอกจากนั้นในสมัยต่อมายังมีผู้นำคนอื่น ๆ ที่เห็นว่าบ้านชะโนดนั้นคับแคบไปแล้วจึงพาผู้คนอพยพไปแสวงหาที่ตั้งบ้านใหม่ในละแวกใกล้เคียงอีกซึ่งบ้านเหล่านั้นได้แก่บ้านนาดีและบ้านหนองผือ เป็นต้น

ส่วนท้าวแก้วฉิมพลีหรือท้าวแก้วกิริยทางมุกดาหารนั้นก็ได้ขยับขยายชุมชนออกไปเป็นลำดับ ในสมัยที่ตั้งมุกดาหารตรงกับสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา ท้าวแก้วฉิมพลีก็ได้ทำราชการกับพระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงสยาม ต่อมาทางส่วนกลางเล็งเห็นถึงความสำคัญของชุมชนจึงได้ตั้งให้เป็นเมืองเรียกว่า “เมืองมุกดาหาร” ดังปรากฏตามบันทึกโบราณเกี่ยวกับประวัติบ้านชะโนดและเมืองมุกดาหารว่า

“จำเดิมแต่นั้นมา บ้านชะโนดก็เป็นบ้านใหญ่ เต็มไปด้วยหลังคาเรือนถึงสามร้อย วัดวา ศาสนาก็รุ่งเรือง ไม่มีบ้านใดจะเปรียบเทียบได้ ส่วนบ่าวแกวฉิมพลีผู้น้องที่ตั้งอยู่ปากห้วยมุก ทำราชการแข็งขันขึ้นกับพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม พระองค์ก็โปรดอนุญาตให้ตั้งเป็นเมืองขึ้นว่าเมืองมุกดาหาร”

ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียเอกราชให้กับพม่า ประเทศชาติขาดผู้นำ เมืองมุกดาหารก็มีเจ้าเมืองปกครองกันต่อมาตามประสาเมืองเล็ก ๆ ที่อยู่ห่างไกลศูนย์กลางอำนาจการปกครองระดับประเทศ โดยมีบ้านต่าง ๆ โดยรอบเป็นบริวาร จวบจนกระทั่งสมัยที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงกอบกู้อิสรภาพและทรงรวบรวมประเทศให้เป็นปึกแผ่นขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เมื่อทรงย้ายราชธานีมาที่กรุงธนบุรีแล้ว ได้ทรงโปรดให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชขณะยังดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกทรงคุมไพร่พลมารวบรวมหัวเมืองทางอีสานและลาว ซึ่งในครั้งนั้นทรงเสด็จผ่านมาทางอุดรธานีเพื่อจะยกกองทัพไปตีกรุงเวียงจันทน์เมืองหลวงของลาว บรรดาเจ้าครองหัวเมืองน้อยใหญ่ต่าง ๆ ในมณฑลอีสานรวมถึงเมืองมุกดาหารด้วย ที่เห็นแสนยานุภาพในพระองค์กับเหตุผลที่เล็งเห็นว่าต่อไปกรุงสยามจะต้องเป็นประเทศที่เข้มแข็งควรจะเป็นที่พึ่งได้ ก็ต่างพากันเข้าร่วมยอมเป็นส่วนหนึ่งของสยามประเทศด้วยดี

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาเมืองมุกดาหารก็เป็นหัวเมืองของประเทศสยาม มีเจ้าเมืองปกครองโดยได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งจากพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงสยามเรื่อยมา เมื่อตำแหน่งเจ้าเมืองว่างลงก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งทายาทขึ้นเป็นเจ้าเมืองแทน เมืองมุกดาหารเติบโตและมีความสำคัญขึ้นเป็นลำดับ ทำหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่านในยามศึกสงคราม อีกทั้งยังมีหน้าที่รวบรวมไพร่พลเสบียงอาหารไว้ให้ทัพหลวงในยามที่จะยกทัพไปทำศึกสงครามในละแวกใกล้เคียงด้วย

ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดกบฏฮ่อขึ้นในประเทศลาวซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทย กบฏฮ่อตั้ง-กล่าวได้ลุกลามมาถึงหัวเมืองอีสาน จึงโปรดฯ ให้พลตรีเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) เป็นแม่ทัพไปปราบฮ่อ พอสงครามฮ่อสิ้นสุดลงทรงเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล อีสานได้ถูกแบ่งออกเป็นมณฑลลาวกาวและมณฑลลาวเฉียง เมืองมุกดาหารก็ถูกจัดให้เป็นหัวเมืองอยู่ภายใต้การปกครองแบบมณฑลลาวกาว

ต่อมามุกดาหารถูกยุบลงเป็นอำเภอขึ้นกับจังหวัดนครพนม และยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัดมุกดาหาร เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๕ ในขณะที่เดียวกันที่บ้านชะโนดยังคงรักษาความเป็นหมู่บ้านไว้เหมือนเดิม จำนวนบ้านเรือนอาจจะน้อยลงเสียด้วยซ้ำ เนื่องจากผู้คนจำนวนไม่น้อยที่พากันอพยพเข้าหาความเจริญด้วยการย้ายมาเข้ามาอยู่ในเมืองมุกดาหารซึ่งเป็นศูนย์กลางของการปกครองในระดับท้องถิ่น แต่ถึงกระนั้นความสัมพันธ์ฉันบ้านพี่เมืองน้องก็ยังคงมีอยู่ ดังจะเห็นว่าการที่ที่บ้านชะโนดต้องเผชิญกับอัคคีภัยในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ครั้งนั้นไฟได้เผาผลาญสร้างความเสียหายให้กับบ้านชะโนดอย่างใหญ่หลวง ชาวมุกดาหารก็ได้ช่วยในการฟื้นฟูหมู่บ้านขึ้นมาใหม่ เช่นเดียวกับบ้านท่าสะโนซึ่งอยู่คนละฟากฝั่งของแม่น้ำโขงก็ได้ส่งกำลังคนมาช่วย แต่จากการที่ไฟไหม้ในครั้งนี้ได้ทำให้จำนวนครัวเรือนของบ้านชะโนดลดลงไปอีกด้วยว่ามีผู้คนจำนวนไม่น้อยได้แยกตัวออกไปตั้งบ้าน

ใหม่ในที่อื่น เช่น บ้านดอนม่วง บ้านนาแพง และบ้านนาสองห้อง อย่างไรก็ตามบ้านชะโนดก็ยังคงได้รับการฟื้นฟู วัดวาอารามได้รับการซ่อมแซมบูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่

ประวัติศาสตร์ที่มีมายาวนานของสองชุมชนบนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง และ สายสัมพันธ์ที่ยังรากลึกลงในประวัติศาสตร์นั้น แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านชะโนดและชาวมุกดาหารยังคงมีสายสัมพันธ์ฉันท์พี่น้องรวมไปถึงการเชื่อมโยงต่อไปถึงสองชุมชนบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงคือบ้านท่าแร่และบ้านท่าสะโน ถึงแม้ว่าจะอยู่ภายใต้การปกครองคนละประเทศแล้วก็ตาม แต่กลุ่มคนทั้งหมดยังคงถือว่าพวกเขาเป็นพี่น้องกัน ไม่มีเส้นพรมแดนหรือแม้แต่น้ำโขงจะแบ่งแยกความเป็นพี่น้องออกจากกันได้ พวกเขาเคยช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาอย่างไรตั้งแต่อดีตกาล ในปัจจุบันนี้ก็ยังคงช่วยเหลือและไปมาหาสู่กันอย่างมิได้ขาด ดังจะเห็นได้จากการที่มี “งานบุญผะเหวดมุกดาหาร” ขึ้น ณ วัดมโนภิรมย์ ชาวมุกดาหารและชาวบ้านท่าสะโนต่างยินดีและพร้อมใจกันมาร่วมงานบุญที่พี่น้องบ้านชะโนดจัดขึ้น ความเอื้ออาทรความมีน้ำใจตลอดจนสายใยแห่งความเป็นพี่เป็นน้องของชาวบ้านท่าแร่ ชาวบ้านท่าสะโน ชาวมุกดาหาร และชาวบ้านชะโนด เปรียบได้ดั่งเสมือนสายน้ำแห่งแม่น้ำโขงที่ยังคงหล่อไหลอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน อย่างมีมิวันว่างเว้น

อำเภอหว้านใหญ่ เดิมเป็นตำบลหว้านใหญ่ มี ๒๕ หมู่บ้าน ภายหลังได้เปลี่ยนเป็นอำเภอหว้านใหญ่ หว้านใหญ่มีที่มาอยู่ ๓ แนวคิด คือ เดิมชื่อบ้านชะโนด ต่อมาได้มีจำนวนครัวเรือนมากขึ้นถึง ๓๐๐ ครัวเรือน ชาวบ้านจึงเรียกว่าบ้านใหญ่ เนื่องจากความไม่ชัดเจนในการออกเสียง เสียงจึงกลายเป็นหว้านใหญ่ (ข้อสังเกต แนวคิดนี้ มีกลุ่มคนพูดภาษา ไท-ลาว บางกลุ่มออกเสียงตัว บ ไม่ได้ แต่จะออกเป็น ว เช่น ไทใหญ่) แนวคิดที่สอง ชาวบ้านคาดว่าเมื่อก่อนมีบ้านจำนวนมาก จึงเรียกว่าบ้านใหญ่แล้วเพี้ยนมาเป็นหว้านใหญ่ (แนวคิดนี้มีข้อสังเกตว่า ถ้ามีบ้านมากน่าจะเรียกว่าดงบ้านหรือป่าบ้าน เช่น ดงหลวง ดงเร่ว ป่าเร่ว) แนวคิดที่สาม บอกว่าเรียกชื่อตามขุนหว้าน (แนวคิดนี้ข้อสังเกต คือ หว้านใหญ่ ตั้งมาก่อนขุนหว้าน)

๓. วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม

๓.๑ ภาษาที่ใช้

คณะนักวิจัยชุมชนได้ให้ความสนใจเรื่องภาษาที่ใช้ในหว้านใหญ่ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากคนฝั่งสะหวันเขตโดยเป็นภาษาฝรั่งเศสที่คนรุ่นเก่าเคยนำมาใช้ ในการนับถวญเริ่ม พูลศรีเป็นผู้รวบรวมและพอจะรวบรวมได้เล็กน้อย เนื่องจากคนรุ่นเก่า ผู้เฒ่าผู้แก่ส่วนมากเสียชีวิตไปแล้ว ที่เหลือก็หลงลืมจำไม่ได้เท่าที่พอจะรวบรวมได้มีดังนี้

* _ มองด์ซัว	หมายถึง	สวัสดี
* _ เลอวิลลา	หมายถึง	หมู่บ้าน
* _ ลาเมงซงด์	หมายถึง	บ้าน
* _ มังด์เซเรอลี	หมายถึง	กินข้าว
* _ อาบัวเดอโร	หมายถึง	กินน้ำ (ดื่ม)
* _ มังด์เซ	หมายถึง	กิน

* _ อาบัว	หมายถึง	ดีม
* _ มังต์เซรอเวียง	หมายถึง	กินเนื้อ (ชิ้น)
* _ มังต์เซรอกก	หมายถึง	กินไก่
* _ มังต์เซรอปอ	หมายถึง	กินหมู
* _ กู๊ดเซ	หมายถึง	นอน
* _ กู๊ดเซต็อกเมียบ	หมายถึง	นอนหลับ
* _ ตูเลอมงต์	หมายถึง	ลุกขึ้น
* _ ไชยิว	หมายถึง	นั่งลง
* _ ปารอมเมอร์เน	หมายถึง	ไปเที่ยว
* _ ปากอแนท	หมายถึง	ไม่รู้
* _ ราพีโซรี	หมายถึง	สาวงาม
* _ ราพีแรทเตอร์	หมายถึง	สาวขี้เหร่
* _ ดอนนีมัวลักซังต์	หมายถึง	ขอเงินด้วย
* _ ฟินีตู	หมายถึง	หมดแล้ว
* _ ราเพอร์แนท	หมายถึง	เก้าอี้
* _ ราพีโมแวร์	หมายถึง	ผู้หญิงไม่ดี
* _ ราพีมิกแลน	หมายถึง	ผู้หญิงขายตัว
* _ ตะเกียง มงซง	หมายถึง	ตะเกียงเจ้าพายุ

๓.๒ คำสอย คำสอยและคำผญาเป็นคำคม สุภาษิตสอนใจของชุมชนใช้เพื่อสั่งสอนหรือเพื่อใช้สนทนากันเพื่อความรื่นเริงหรือใช้ในการแสดง ลูกกา เมืองโคตร เป็นผู้รวบรวมไว้ ตัวอย่างเช่น

- . ผัวน้อยเอาไว้วาง ผัวหลวงเอาไว้อีก
- . นกกระจิบบินข้ามปลายไฟ มันสิไปใสกะช่าง หัวมันเกาะขี้ค่านแนมมัน
- . สอย ๆ พี่น้อยฟังสอย น้ำท่วมข้าวเห็นแต่ใบวี น้ำท่วมโรงสีขี้แกลบพูล่างง่าง
- . สอย ๆ พี่น้องฟังสอย ปุ๋ยใส่ข้าวนั้นแม่นปุ๋ยเคมี ปุ๋ยใส่หมากสาละ ผัดแม่ขี้ไก่ไป

คำผญา

๑. อันผู้เฒ่าทำคุณมาก่อน เลี้ยงลูกหลานให้ใหญ่ย่อน เสมอหน้าฟ้ากัน เพิ่นเฮาใหญ่แล้ว ให้เลี้ยงเพิ่นแทนคุณให้อุดหนุนการงานเปลี่ยนมือแทนท่าน ให้ดำรงไว้วงศ์ตระกูลพ่อแม่ กันเฮ็ดดีแท้ ๆ จังสิได้ สิบมูน ท่านเอ๋ย ดังรายละเอียดในภาคผนวก ก

๓.๓ การละเล่นพื้นเมือง

คณะกรรมการชุมชนได้รวบรวมกิจกรรมการละเล่นพื้นเมือง ในลักษณะต่าง ๆ และได้จัดทำเป็นเอกสารเพื่อใช้สอนนักเรียนด้วยเช่น กิจกรรมคึกคักม้าหลังโปก การเล่นต่อไก่ หาบน้ำข้ามห้วย หมากแห้งแรงร่า เกมเตยต้นเต้น เกมกะลามหาสนุก หมากหัวกาทะโหลก ม้าก้านกล้วย

หมากดาบสวรรค์ หมากโจมตั้งนั่งเมือง ซึ่งรวบรวมโดย อาจารย์ ขวัญใจ เป้าบาง ดังรายละเอียดในภาคผนวก ก

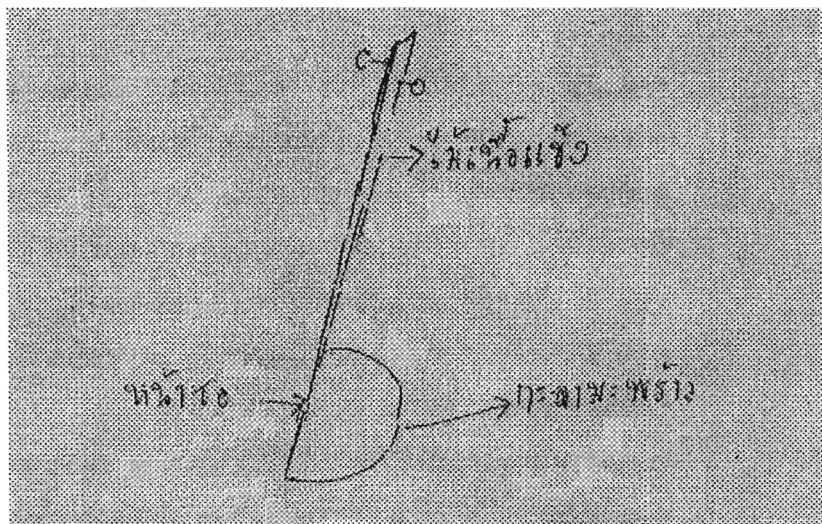
๓.๔ เครื่องดนตรี

จากการสัมภาษณ์ นายไมตรี แสนบุษุม (ผู้บริหารโรงเรียนชะโนด ๑, ๒๕๕๗) ซึ่งเป็นผู้รู้ในท้องถิ่นด้านเครื่องดนตรี คือ คุณลุงสมบุญ กองเมือง เป็นผู้ให้ข้อมูล พบว่า เครื่องดนตรีแบ่งเป็น ๔ ประเภท คือ เครื่องดีด เครื่องสี เครื่องตี เครื่องเป่า สามารถอธิบายรายละเอียดได้ดังต่อไปนี้

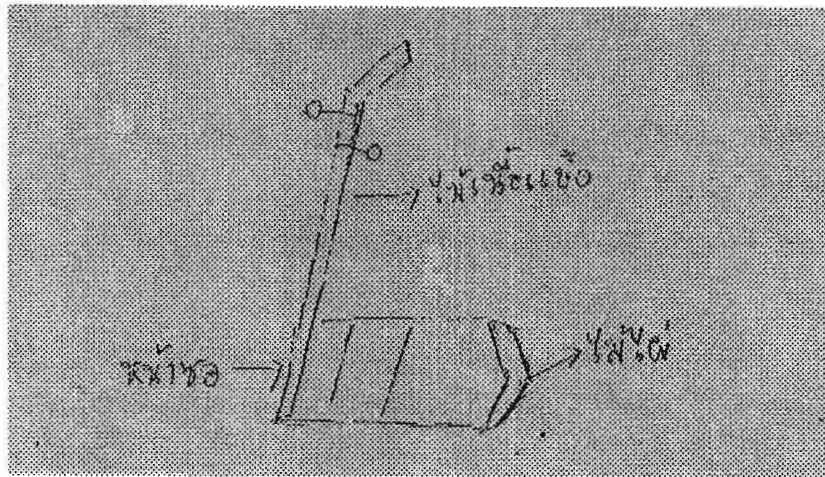
๓.๔.๑ เครื่องดีด ส่วนมากเป็นพิณ ชาวบ้านจะเรียกพิณว่า กระจับปีบ้าง โตดโตงบ้าง สมัยก่อนพิณจะมี ๓ สายคอเดียว มีลักษณะเป็นทรงกลมและทรงรี ปัจจุบันพัฒนาเป็น ๔ สาย ๒ คอ และเพิ่มลักษณะเป็นรูปหัวใจ ตรงปลายของพิณมีการแกะสลักเป็นรูปหัวพญานาค/หางหงส์ เนื่องจากคนรุ่นเก่าในสมัยก่อนผูกพันกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เคารพพญานาค เนื่องจากมีความเชื่อว่าบรรพบุรุษเป็นพญานาค โดยใช้พญานาคเป็นพาหนะในการเดินทางจากเมืองลาว พิณหรือโตดโตงทำไม้เนื้อแข็ง คือ ไม้สัก ที่ใช้ไม้สักเพราะเบา เสียงกังวาน ทนทานและไม่ผุง่าย สายของโตดโตงในสมัยก่อนใช้ลวดเส้นเล็ก ๆ มาทำสาย ถ้าไม่มีจะใช้สายเอ็นแทน แต่สายเอ็นจะไม่ทนจะหย่อน เครื่องดีดจะใช้งานรื่นเริง เช่น พิธีแต่งงาน (ขบวนแห่ขันหมาก) ถ้าในวัดจะใช้แห่พระเวสสันดร

๓.๔.๒ เครื่องสี ได้แก่

- ซอฮู้ ทำด้วยกะลามะพร้าว มีคันทัก เรียกอีกชื่อ "ซอกะลา"

- ซอด้าง ทำด้วยกระบอกไม้ไผ่ เรียกอีกชื่อว่า “ซอกระบอก”

- ซอกระบั้ง ทำด้วยกระบอกไม้ไผ่ทั้งชุด ไม่มีคันชัก ใช้กระบอกไม้ไผ่ทั้งข้อเจาะรูยาวลงมาเลย มี ๒ สาย
- ซอกระปิบ ใช้ปิบทำ เนื่องจากในสมัยก่อนมีปิบน้ำมันหาง่ายจึงนำมาใช้แทนกะลา, กระบอก

๓.๔.๓ เครื่องตี ได้แก่

๓.๔.๓.๑ กลอง แบ่งเป็น

- กลองหาง (กลองยาว)
- กลองเพล
- กลองตุ้ม ยาวประมาณ ๖๐ เซนติเมตร เสียงดังตุ้ม ๆ ใช้ตอนแห่พระอุปคุต แห่พระเวฬุ สมัยก่อนรอบวัดจะทำผาม (หมายถึง เอาเสามาผูกด้วยทางมะพร้าวทั้งหมด ข้างล่างเอาฟางปู แล้วเอาเสื่อไปวางทับ แล้วนำกลองตุ้ม โดดโตง แคน เลาะผามออกจากหมู่บ้านหนึ่งไป)
- กลองจิ่ง ใช้ตีเพื่อให้เกิดเสียงดัง ใช้เป็นกลองแข่งขัน แข่งว่าเสียงใครจะดังกว่ากัน จะสั้นกว่ากลองตุ้ม มีสองหน้า (หน้าหนึ่งกว้าง หน้าหนึ่งเล็ก) แต่ใช้ตีหน้าเดียว มีมากแถวอำเภอดอนตาว
- กลองส่วนใหญ่ใช้หนังวัวทำ ไม่ใช้หนังควาย เพราะหนา ขึงลำบาก ไม่ขุ่นใช้ทำกลองได้ดีที่สุด (ชาวบ้านเรียกไม้ขุ่นว่า “ไม้หมากมี”) ซึ่งเป็นไม้เนื้ออ่อน ปัจจุบันใช้ไม้จัก ไม้ลัง ซึ่งเป็นไม้เนื้อแข็งทำ ในสมัยก่อนใช้ไม้ไผ่ทั้งข้อ เจียนให้เหลือเยื่อ เอาตี้วมาขึง ๒ เส้น แล้วเอาไม้ขึงให้ตึงแล้วใช้ตี เส้น ๒ เส้นนี้ใช้แทนกลองได้เลย (แต่ อาจารย์ใหญ่ ไม่รู้จักชื่อ และในตอนเด็กยังได้ตีอยู่)

๓.๔.๓.๒ ฆ้อง แบ่งเป็น

- ฆ้องใหญ่
- ผ่างฮาด คล้ายคล่องใหญ่ แต่ไม่มีหัว ใช้คู่กับกลองตุ้ม ใช้ในการแห่
- ฆ้องลา ลักษณะเด่น มีตุ้มนิดเดียวตรงกลาง
- ระฆังแบน ใช้ทำสัญญาณประกอบพิธีทางศาสนา เช่น ทำวัตรเช้า, ทำวัตรเย็น ทำมาจากทองเหลือง โดยไม้ที่ใช้ตีต้องเป็นโคนไม้ไผ่เล็กและต้นจะทำให้เสียงดี
- กรับ (กั๊บกั๊บก) ส่วนใหญ่ใช้ไม้พยูงจะทำให้เสียงดี ใช้ในการรำวง หวายเป็นรำวง

๓.๕ เครื่องเป่า

- แคน ทำด้วยไม้ไผ่แบน
- โหวด ไม่มีลิ้น ใช้ลมเป่า (เหมือนเป่าขวด) มีมานานแล้วตั้งแต่มีไฟฟ้า โดยจะเอาโหวดติดไปกับไฟฟ้า โดยนำ ขี้สูด เอามาติดระหว่างโหวดกับไฟฟ้า (ปัจจุบันใช้ยางมะตอย) เพื่อไฟฟ้าขึ้นเสียงดัง ไม้ที่นำมาโหวดเป็นไม้ที่ใช้ทำปีปัจจุบันนำมาใช้ในวงโปงลาง
- ปี่เลา ยาว ๔๓ เซนติเมตร ทำด้วยไม้กะแสน เป็นไม้ชนิดเดียวกับแคนมี ๕ รู

๔. เครื่องล่อมจับสัตว์น้ำ (จากการสัมภาษณ์ กำนันปริญญ เมืองโคตร วันที่ ๒๙ กันยายน ๒๕๕๗ หมู่บ้านห้วยใหญ่)

จากการสัมภาษณ์กำนันปริญญ เมืองโคตร ท่านได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเครื่องมือที่ใช้จับสัตว์น้ำหรือใช้หาปลาในหมู่บ้านห้วยใหญ่ ซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายชนิด ส่วนใหญ่จะมาจากไม้ไผ่ เพราะมีอยู่มาก ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกันไปแล้วแต่วัตถุประสงค์ในการใช้ประโยชน์ บางชนิดใช้จับปลาที่มีขนาดใหญ่ บางชนิดใช้จับปลาเล็กปลาน้อย บางชนิดใช้เหยื่อล่อ เหยื่อที่นำมาใช้ส่วนใหญ่จะเป็น รำ, ปลวก, ไข่เดือน, ลูกปลาทัวเล็ก ๆ จากการสัมภาษณ์ลูกกำนันปริญญ เมืองโคตร ท่านได้ให้รายละเอียดของเครื่องมือจับปลาชนิดต่างๆ ดังนี้

๔.๑ โทง เป็นเครื่องมือจับปลาที่ทำมาจากไม้ไผ่ สานหนา ๆ ไม่มีรู จะมีงาอยู่ทางด้านล่าง เพื่อให้ปลาว่ายเข้ามา (งาอยู่ด้านล่าง การวางโทงต้องไม่ให้ถึงพื้นดิน) โดยจะใช้เหยื่อล่อปลาให้มาติดกับเหยื่อที่ใช้ คือ จะนำเอารำมาผสมกับปลวก

๔.๒ ไซ เป็นเครื่องมือจับปลา ทำมาจากไม้ไผ่ มีลักษณะกลมยาว จะมีงาอยู่ด้านข้างให้ปลาเข้าไป ใช้จับปลาตัวเล็ก ๆ เช่น ปลาหมอ (ปลาแข็ง) ใช้จับปลาในบริเวณที่มีน้ำไหล

๔.๓ คาน เป็นเครื่องมือจับสัตว์ ทำมาจากไม้ไผ่ (มีงาอยู่ด้านข้าง เวลาตั้งต้องให้ถึงดิน) ใช้รำ, ปลวก เป็นเหยื่อล่อ

๔.๔ ซ่อน เป็นเครื่องมือหาปลามีลักษณะกลมเล็ก ปากกว้าง จับทั้งปลาเล็กและปลาใหญ่ ทำง่าย

๔.๕ สุ่ม ทำจากไม้ไผ่ เป็นเครื่องมือจับปลาหรือกบ ใช้หาปลา/กบ บริเวณหนองน้ำตื้น ๆ

๔.๖ เบ็ด / คันเบ็ด ทำจากไม้ไผ่, สายเอ็น, เบ็ด เป็นส่วนประกอบ (สมัยก่อนใช้สายป่าน, ปอ ทำสาย) ใช้เหยื่อล่อ คือ ไล่เดือน หรือลูกปลาตัวเล็ก ๆ

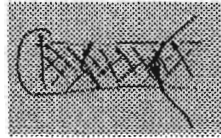
๔.๗ เบ็ดสาย หรือ เบ็ดเผือก ทำจากสายป่าน/สายเทือง ปัจจุบันทำจากเอ็น

๔.๘ เบ็ดคันยาว ทำจากไม้ไผ่คันยาว ๆ หรือก้านยาว ใช้เหยื่อล่อ (เหยื่อล่อที่มีชีวิต เช่น กบ ปลาเป็น) สมัยก่อนใช้ป่าน ใช้เทือง ปัจจุบันใช้เอ็น

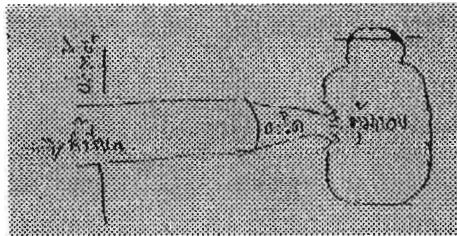
๔.๙ ไชกบ ทำจากไม้ไผ่ มีงาทางปาก กบจะเข้าทางปาก (งา) เวลาใช้ต้องเอาไปฝังดิน ให้เหลือเฉพาะปาก ใช้เหยื่อล่อ (ของเน่า ปลาเน่า) เอาไปฝังลึกน้อย พอตัวที่ ๑ เข้าก็จะเรียก ตัว อื่น ๆ ด้วย

๔.๑๐ โมงหรืออวน เครื่องมือจับปลาของชาวบ้านในริมแม่น้ำโขง ทำจากยาง พลาสติก หรือสายไนลอน

๔.๑๑ นาง เป็นเครื่องมือจับสัตว์บก ที่มีขนาดใหญ่ เช่น กวาง, แก้ง, หมูป่า ทำจากปอ แก้ว/ไนลอน

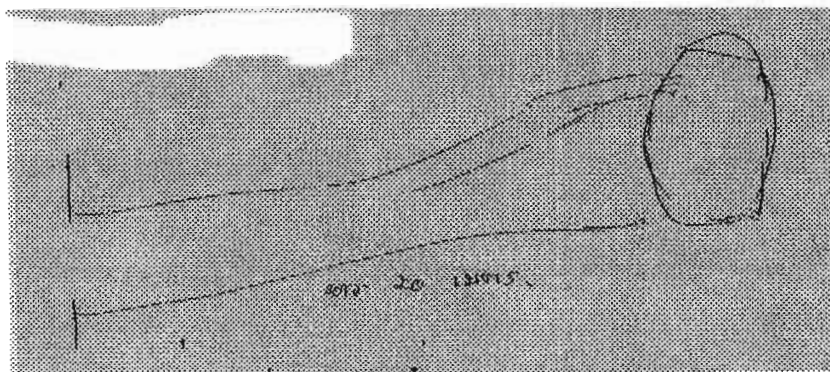

๔.๑๒ ลอบนอน ใช้จับปลาน้ำไหล

๔.๑๓ ตุ่มกรอง ใช้จับปลาเล็กและปลาใหญ่

๔.๑๔ หลีหางเหิน เป็นเครื่องมือจับปลาขนาดใหญ่ เวลาทำต้องร่วมกันทั้งหมู่บ้าน พอได้ ปลา ก็จะแบ่งกัน (แบ่งเท่า ๆ กันทุกบ้าน)

เครื่องมือจับสัตว์น้ำในสมัยโบราณ

นอกจากการเก็บรวบรวมข้อมูลของนักวิจัยแล้วในส่วนคณะนักวิจัยชุมชนได้มีการรวบรวมเครื่องมือจับสัตว์น้ำในสมัยโบราณอีกหลายชนิด เช่น โทง, ไซ, ลาน, ซ่อน, สุ่ม, เบ็ด, โมงหรืออวน (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ก เอกสารหมายเลข ๓)

๕. สุขภาพอนามัย การรักษาโรค หมอยา สมุนไพร

ในเรื่องนี้นักวิจัยชุมชนได้ร่วมกันศึกษาเอกสารโบราณและสอบถามข้อมูลประกอบ ดังนี้

โรคยาปรมาลาภา : ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ

ไม่ว่าสมัยใด คำกล่าวนี้ ทุกคนก็ปรารถนา

การรักษาสุขภาพอนามัยของคนสมัยก่อน การแพทย์ และการเผยแพร่ความรู้เรื่องสุขภาพยังไม่เจริญ คนในสังคมจึงใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการค้นหาและลองผิดลองถูกในการใช้ยารักษาสุขภาพและรักษาโรค

การรักษาสุขภาพด้านสุขนิสัยในกิจวัตรประจำวัน เริ่มจากการตื่นนอน ดังนี้

- การแปรงฟัน

คนสมัยก่อนใช้ถ่านในการแปรงฟันและขัดฟันให้ขาว บางคนใช้เปลือกข่อยนำมาทุบปลายข้างหนึ่งทำแปรงสีฟัน ขัดฟันให้ขาว การกำจัดกลิ่นปาก ใช้วิธีอมเกลือ ขัดฟันด้วยเกลือ การเคี้ยวหมาก ถึงแม้จะทำให้เหงือกแดง ดำ แต่ก็เป็นที่รู้จักกำจัดกลิ่นปากที่ดีที่สุด และเปลือกหมากดิบยังนำมาผ่าเป็นกลีบตัดครึ่ง และใช้ขัดฟันให้ฟันขาวอีกด้วย

- การบำรุงรักษาหน้า

บางคนล้างหน้าด้วยน้ำข้าวหม่า หรือน้ำมวก (น้ำข้าวข้าว) ที่ได้จากการหม่าข้าวเหนียวค้ำดิน ตีนเข้ามาเมื่อหนึ่งข้าวเหนียว ก็จะวิดน้ำข้าวหม่า หรือน้ำมวกล้างหน้า น้ำมวกจะมีรสเปรี้ยว นิดหน่อย กัดผิวหน้าทำให้หน้าขาว บางคนก็นำดินประสิวมาเผาไฟ แล้วนำไปบดให้ละเอียดเป็นแป้งทาหน้า บ้างก็นำดินประสิวที่เผาไฟบดละเอียดมาผสมกับน้ำมะนาวพอกหน้า บ้างก็นำดินประสิวเผาไฟบดละเอียดไปคั่วผสมกับไข่ขาวให้น้ำแห้ง แต่ระวังไม่ให้ไหม้ นำมาเป็นแป้งทาหน้า บางคนก็นำน้ำมะขามเปียกขัดหน้าให้ขาว บ้างก็นำน้ำมะขามเปียกผสมกับน้ำผึ้งขัดหน้าเป็นการบำรุงผิวน้ำ หรือใช้น้ำผึ้งอย่างเดียวทาหน้าเป็นการบำรุงผิวน้ำ

- การสระผม

คนในสมัยก่อนใช้น้ำมวกสระผม น้ำมวกค้ำดินจะเป็นกรด มีรสเปรี้ยว นิด จะกัดให้หนังศีรษะขาวสะอาด และไม่เกิดรังแคอีกด้วย หากต้องการให้ผมมีกลิ่นหอมและเป็นเงางามก็จะชะโลมผมด้วยน้ำมะกรูด โดยนำผลมะกรูดมาผ่าครึ่งแล้วบีบน้ำมาชะโลมผมหลังจากสระด้วยน้ำมวก

- การอาบน้ำ

สมัยก่อนไม่มีสบู่ ชาวบ้านจะใช้ใบผักไหมไค้ มาขยี้ให้เกิดฟอง แล้วขัดตามผิวดตัว ผักไหมไค้ เป็นต้นไม้ชนิดเถาวัลย์ ใบแหลมยาว มักจะเกิดในดงริมแม่น้ำโขงที่มีทราย หลังจากน้ำลด และชอบเกิดในที่ที่มีต้นไค้และเลื้อยขึ้นตามต้นไค้ ชาวบ้านเรียกผักไหมไค้ คุณสมบัติ ใบผักไหมไค้เมื่อขยี้กับน้ำจะเกิดฟอง ชาวบ้านจึงนำมาแทนสบู่

- การรักษาผิว

ได้แก่การใช้มันทาเป็นการบำรุงผิวทำให้ผิวดี หลังจากการทำนา ไม่ว่าจะเสร็จจากการดำนา หรือเกี่ยวข้าว ผิวชาวนาโดยเฉพาะมือ เท้า เล็บมือ เล็บเท้า จะดำเป็นคราบ ชาวนาจะทำความสะอาดให้ตัวเอง ให้กันและกันในหมู่เพื่อนสนิท ด้วยการนำน้ำมะนาว หรือน้ำมะเฟือง หรือเนื้อของหมากคั่วที่มีรสเปรี้ยวมาขัดมือ เท้า เล็บมือ เล็บเท้า จนคราบดำหลุดออกหมด คราบดำจะหลุดออกอย่างง่ายดาย

- การบำรุงรักษาของท่านชาย

การทำยาชูกำลัง สมัยก่อน ชาวบ้านจะต้มเหล้ากลั่นไว้ดื่มเอง และนำสมุนไพรที่เชื่อว่าเป็นยาชูกำลังมาดองกับเหล้า สมุนไพรชูกำลังที่วานี้ได้แก่ สมุนไพรที่ได้จากพืชและสัตว์ที่มีสรรพคุณทางยา ได้แก่

- ยาชูกำลังจากเขาไก่ (กระเจง)

ชาวบ้านเชื่อว่าไก่เป็นสัตว์ป่าที่มีเขาเป็นของวิเศษ เพราะไก่เป็นสัตว์ที่มีเขาแต่น้อยนักที่จะได้เห็นเขาของไก่ หากผู้ใดพบไก่ที่มีเขาถือว่าเป็นโชค จะตัดเขาของไก่มาทำยาได้ สารพัดนึก ชายก็ได้อาตม เพราะที่สำคัญเขาของไก่เป็นยาชูกำลังที่วิเศษที่สุด เขาไก่นำไปผสมน้ำดื่มหรือนำไปดองกับเหล้า หากใครได้ดื่ม จะทำให้เกิดกำลังวังชา เกิดความรู้สึกต้องการทางเพศ ร่างกายแข็งแรง ปราศจากโรคภัยทั้งปวง

- ยาชูกำลังที่ได้จากชีโผนเม่น

โผน : หมายถึง กระเพาะอาหาร

ชีโผน : หมายถึง กากอาหารที่อยู่ในกระเพาะอาหาร

ชาวบ้านเชื่อว่า เม่นเป็นสัตว์วิเศษ กินแต่อาหารสะอาด วันหนึ่งจะดำดินกัดกินรากไม้ที่เป็นสมุนไพรถึง ๕๐๐ ชนิด ดังนั้น สมุนไพรทุกอย่างที่อยู่ในป่า จะมารวมอยู่ในกระเพาะอาหารของเม่น ที่ชาวบ้านเรียกว่า ชีโผนเม่น โดยไม่ต้องไปเสาะแสวงหาสมุนไพรในป่าให้เหนื่อยยาก หากเข้าไปล่าสัตว์ในป่า ล่าเม่นสักตัวหนึ่ง ชาวบ้านจะนำเนื้อเม่นไปประกอบอาหารรับประทาน นำชนเม่นไปทำปิ่นปักผม นำชีโผนเม่นไปตากแดดให้แห้ง การตากแดดจะต้องตากให้ได้เจ็ดหมากเจ็ดแดด จึงจะนำไปห่อด้วยผ้าขาว และดองกับเหล้าขาว ในขวดโหล ต้องให้ได้เจ็ดวันเจ็ดคืนจึงดื่มเป็นยาชูกำลังดีมาก

มีตลกเล่นของคนชอบนั่งวงล้อมตีหม้อเหล้ายาตองเล่ากันว่า หากผู้ใดได้ตีหม้อเหล้าตองที่ตองด้วยเขาไก่และขี้ไผ่น้ำมัน จะออกฤทธิ์ เกิดกำลังวังชามหาสาร หากไปปัสสาวะใส่ต้นไม้ต้นไม้โต ต้นไม้นั้นก็จะเจริญงอกงามในทันตา หากสุนัขตัวใดได้ไปดมกลิ่นปัสสาวะนั้น ก็จะออกฤทธิ์เกิดกำลังและต้องการทางเพศ เป็นกำลังถึงกับเดินไปด้วยตัวไปด้วย นี่เป็นเพียงตำนานบอกต่อกันมาในวงของคนตีหม้อเหล้าสมุนไพร

- สมุนไพรจากพืชที่เป็นยาตองเหล้าชูกำลัง ได้แก่ ก่อมกอยลดขอน, หัวคอนกะแต, ฮากฮูนไห้, นิ้วมือพระฤๅษี, เสาวนีย์เหล็ก, สาวน้อยดกเตย เป็นยาชูกำลังใช้ตองเหล้าตีหม้อ
- การบำรุงรักษาแม่อยู่กรรม

แม่อยู่กรรม : หมายถึง หญิงที่คลอดลูกใหม่ ๆ แล้วอยู่ไฟ เรียกว่า แม่อยู่กรรม

อยู่ไฟ : หมายถึง หญิงที่คลอดลูกใหม่นอนบนเตียงไม้ไผ่ใต้เตียมมีถ่านไฟ ข้างเตียงมีกองไฟสองกอง กองหนึ่งมีหม้อต้มน้ำสำหรับอาบ กองหนึ่งมีหม้อต้มน้ำสำหรับดื่ม แม่อยู่กรรมจะต้องอยู่กับความร้อน ต้มน้ำร้อน ทั้งนี้เพื่อให้มดลูกปรับสภาพเขาอยู่และสร้างน้ำนมให้ลูก ความอ่อนเพลียจากการเบ่งคลอด เลือดลม และระบบการไหลเวียนของโลหิตจะเข้าสู่ภาวะปกติ กล้ามเนื้อจะได้กระชับและหายเจ็บป่วย การกินอาหารต้องกินอย่างระมัดระวัง เลือกกินอาหารที่ไม่แสลง หากกินของผิด (ผิดสำแดง) จะทำให้เกิดอาการปวดหัว เวียนศีรษะ และเกิดโรคแทรกซ้อน หากกินของผิดต้องมียาแก้ เช่น จางจิต น้ำต้มยานางแดง และแก้มะขาม และแก้อาการของผิตดินัก

เคส่า : หมายถึง ข้อห้าม คือ ห้ามกินอาหารที่จะทำให้แสลง

- สมุนไพรที่ต้มในหม้อน้ำดื่ม ได้แก่ แก่นแดง ฝักจากต้นหัวลิง วานหัว ยานางแดง
- สมุนไพรที่ต้มในหม้ออาบน้ำ ได้แก่ ใบเบา ใบหนาด
- การทำยาไล่ยุง

สมัยก่อน ยุงชุมชุม กัดผู้คนและสัตว์เลี้ยง ทำให้คนเป็นไข้ป่ากันมาก การจะซื้อขี้ผึ้งมาทางก็ไม่ค่อยมีขาย ชาวบ้านไม่มียากันยุง จึงไล่ยุงด้วยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านไล่ยุงได้ผลดีนัก เพียงแต่นำก้อนขี้ควายขี้วัวแห้ง ซึ่งชาวบ้านก็เลี้ยงวัวควายอยู่แล้ว นำมาก่อไฟจุดไว้ใต้ถุนบ้าน ก็เกิดควัน ซึ่งมีกลิ่นฉุน ทั้งยุง แมลงหวี่ และแมลงต่าง ๆ ที่รบกวนคนและสัตว์เลี้ยง ได้กินก็จะบินพ่ายหนีไป

ด้านการรักษาโรค

การรักษาโรคสมัยก่อน ซึ่งไม่มีโรงพยาบาลและหมอแผนปัจจุบัน หมอยาจึงเป็นที่พึ่งของชาวบ้านยามป่วยไข้ ยาที่ใช้รักษาก็ล้วนแต่เป็นยาสมุนไพร ทั้งสมุนไพรที่ได้จากพืชและสัตว์ที่มีสรรพคุณทางยา หมอยาจะศึกษาสืบทอดจากบรรพบุรุษจากต้นตระกูลสู่ลูกหลาน และจะสืบเสาะหาสมุนไพรจากป่าและที่ต่าง ๆ เพื่อรักษาคนป่วยในหมู่บ้าน และบ้านใกล้เคียง บางทีคนในหมู่บ้านก็มาให้ ถ้ารู้ว่าพืชชนิดใดเป็นสมุนไพร สัตว์ชนิดนี้ให้สรรพคุณทางยาที่หมอต้องการไว้รักษาคนป่วย ส่วนคำรักษาก็ไม่ได้เรียกร่องมากมายแล้วแต่คนป่วยจะให้เพราะคนที่มารักษาก็ล้วนแต่คนยากจนทั้งนั้น

สมุนไพรที่หมอใช้รักษาโรค ได้แก่

- **เขาเยื้อง (เลียงผา) สรรพคุณ** รักษาแผลสด แผลเน่า ฝี
วิธีใช้ ใช้เขาฝนกับน้ำทาบบริเวณแผลที่ถูกหนามตำ จะเป็นแผลสดหรือเป็นหนองแล้ว เมื่อทาด้วยน้ำฝนเขาเยื้องแล้วบีบแผล หนามจะพ่นออกมาโดยไม่รู้ตัว
- **ใบผักกาดช้าง หรือใบหญ้าเทิน (ใบสาบเสือ) สรรพคุณและวิธีใช้** ใช้ใบอ่อนเคี้ยวแล้วใส่แผลสด จะห้ามเลือดได้หยุดไหลทันตา และยังรักษาแผลอีกด้วย
- **ยางยอ สรรพคุณ** ใช้รักษาโรคปากนกกระจอก
วิธีใช้ เคี้ยวใบอ่อนของยางยอจะมียางไหลออกมา นำยางไปบดทาบริเวณที่เป็นปากนกกระจอกจะหาย

- **ต้นตำลึง สรรพคุณ** รักษาโรคหูดเป็นน้ำหนวก
วิธีใช้ ตัดต้นตำลึงไม่แก่หรืออ่อนเกินไป ยาวประมาณ ๑๐ เซนติเมตร มาเป่าให้น้ำในหลอดลำต้นเข้าในรูของผู้เป็นโรคหูดน้ำหนวก ไม่กี่ครั้งก็จะหาย
- **ยางเป่า สรรพคุณ** ใช้ห้ามเลือด
วิธีใช้ ใช้ใบอ่อนเคี้ยวใส่แผลสด จะทำให้เลือดหยุดไหล
- **การรักษาโรคริดสีดวงทวาร**

โรคริดสีดวงทวารมีารักษาหลายขนาน ที่จะนำเสนอนี้เป็นวิธีที่ดัดดัด และนั่งรมควันสมุนไพร สมุนไพรที่ใช้ได้แก่ ต้นงวงช้างและเครือพู โดยการถนอมต้นงวงช้าง ๗ ต้น ตัดเครือพู ๗ ลำ มาหั่นครกกัน แบ่งหม้อหนึ่งต้มน้ำดื่ม แต่มีเคล็ดลับอยู่ว่า เวลาไปเก็บสมุนไพรทั้งสองชนิดนี้จะต้องไปในคืนเดือนดับและต้องแก้ผ้าซ่อนจอนและต้องไม่ให้ใครเห็นเด็ดขาด เครือพูก็ต้องลักขโมยเอาด้วย หากไม่ทำตามเคล็ดลับนี้ หมออย่าจะไม่รับรองการหายของคนไข้ แต่หากทำตามที่บอกรับรองว่าหายแน่นอน

- **การรักษาโรคด้วยหมอผี**

การป่วยไข้ของคนสมัยก่อน ชาวบ้านมีความเชื่อว่าการกระทำด้วยไสยศาสตร์จากบุคคลอื่น บ้างก็คิดว่า เกิดจากภูตผีปิศาจ ได้แก่ ผีปอบ ผีฟ้า ผีป่า ผีเจ้าที่ ที่โกรธและกระทำให้เจ็บป่วย วิธีรักษาต้องให้ผู้มีเวทมนต์ หรือวิชาอาคมรักษา ที่เรียกว่าหมอผี หมอผี ก็ถือว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านแขนงหนึ่ง ที่ให้ขวัญกำลังใจผู้ป่วยให้มีกำลังใจหายจากการป่วยไข้ได้ ปัจจุบันชาวบ้านก็ยังมีความเชื่อถือในการรักษาโรคบางโรคด้วยการเป่าเสกด้วยเวทมนต์อยู่ เช่น

- **โรคเริม (งูสวัด)** ผู้ป่วยจะถือหมากแห้ง พร้อมกับขันห้า คาย ๑๒ บาท ไปขอให้หมอเสกเป่าให้
- **กระดูกหัก** ผู้ป่วยจะถือหมากแห้ง พร้อมกับขันห้า คายกครู ๑๒ บาท ไปขอให้หมอเสกเป่าให้
- **โรคตาแดง ปวดหัว ปากนกกระจอก เวียนศีรษะ โรคทางทุม และโรคอีก** หลายโรคที่ยังพึ่งการเสกเป่าด้วยเวทมนต์จากหมอเป่า

- การรักษาโรคด้วยวิธีกายภาพบำบัด

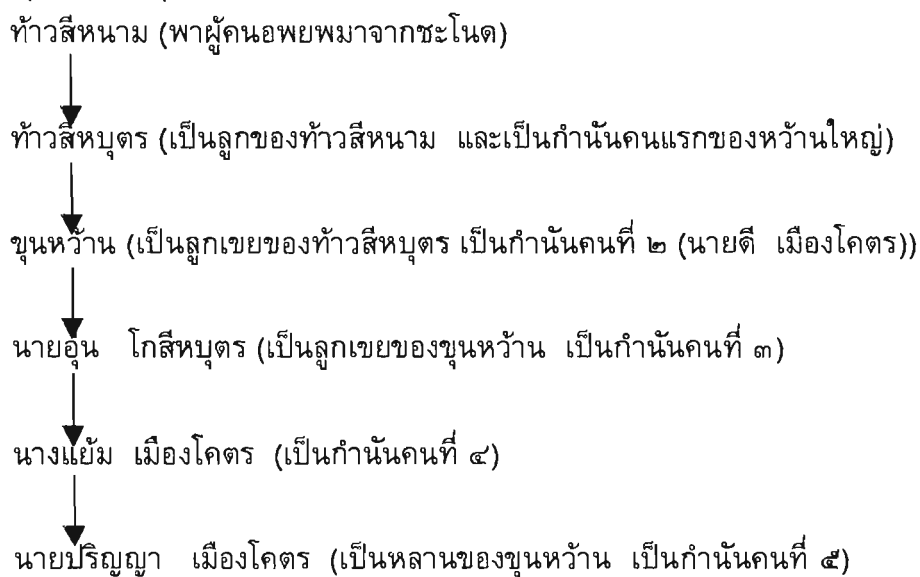
เป็นการรักษาโรค ด้วยการบีบ นวด ตามเส้น เอ็น นวดตามจุดต่าง ๆ ของร่างกาย เพื่อบำบัดรักษาโรค และคลายเครียดได้ดีอีกด้วย

๖. ความสัมพันธ์

ความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนห้วยน้ำใหญ่ มีความสัมพันธ์กันในลักษณะเครือญาติ มีการชุมนุมเพื่อช่วยเหลือกัน โดยเฉพาะในการทำบุญที่วัด ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจที่สำคัญของชาวห้วยน้ำใหญ่ และภายในชุมชนยังมีการปกครองโดยใช้ระบบคุ้ม เพื่อให้การร่วมมือช่วยเหลือกันในการทำงานและมีการแข่งขันกันระหว่างคุ้มด้วย เช่น การรักษาความสะอาด ซึ่งการ ปกครองโดยใช้คุ้มจะทำให้มีความสะดวกและประหยัดเวลาในการติดต่อสื่อสาร โดยซอยแบ่งเขตแบ่งคุ้ม จึงเอื้อบ้านใกล้ ๆ กันซึ่ง ๑ คุ้ม ประกอบด้วย ๑๕ หลังคาเรือน

นามสกุลใหญ่ ๆ ในห้วยน้ำใหญ่ มี ๓ นามสกุล ประกอบด้วย เมืองโคตร ใจสุข และใจช่วง ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของคุณลุงอุทัย ใจสุข อายุ ๖๗ ปี ที่กล่าวว่า “คนใช้นามสกุลเมืองโคตร มีประมาณ ๗๐๐ ครอบครัว ใจสุข มีประมาณ ๒๐๐ ครอบครัว และใจช่วง ๑๕๐ ครอบครัว”

ทางด้านการปกครองมีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ ซึ่งมีการสืบทอดการเป็นผู้นำและการปกครอง จากรุ่นไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ดังนี้

ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของคุณตาปริญญา เมืองโคตร ที่กล่าวว่า “ตาเป็นกำนันคนที่ ๕ ของห้วยน้ำใหญ่ ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากชุนห้วยน้ำ”

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนห้วยน้ำใหญ่ นอกเหนือจากมีการทำบุญตามประเพณีร่วมกันแล้ว ยังมีการรวมกลุ่มประกอบกิจกรรมอื่น ๆ เช่น สหกรณ์การค้า สหกรณ์ออมทรัพย์ ซึ่งจะสอดคล้องกับคำกล่าวของคุณลุงอุทัย ใจสุข ที่กล่าวว่า “มีการรวมตัวทำสหกรณ์ร้านค้าและสหกรณ์ออมทรัพย์ แต่สหกรณ์ออมทรัพย์ล้มเลิกไปแล้ว เนื่องจากการไม่เข้าใจกันของสมาชิก”

๗. การเดินทาง ติดต่อสื่อสารในชุมชนห้วยใหญ่

แต่เดิมเมื่อประมาณ ๖๐ ถึง ๗๐ ปีที่ผ่านมาการคมนาคมขนส่งของหมู่บ้านในช่วงระยะแรกของการตั้งหมู่บ้านนั้น การเดินทางติดต่อระหว่างหมู่บ้านและเมืองส่วนใหญ่ใช้การเดินทางเท้าเพื่อนำสินค้า เช่น ผัก ผลไม้ ข้าว ของป่า เป็นต้น ไปขายที่เมืองมุก หรือปัจจุบันคือมุกดาหารต้องเดินทางผ่านหมู่บ้านชะโนด พาลูกา ทรายน้อย ทรายใหญ่ สงเปือย นาโปใหญ่ นาโปน้อย และเมืองมุก โดยเฉพาะเมื่อเหนื่อยจะมีจุดพักเหนื่อยตามหมู่บ้านต่าง ๆ เป็นระยะ ดังที่แม่เฒ่าผู้ซึ่งมาถือศีลในวันพระ (การถือศีลในวันพระเป็นการถือศีลในวัดพระแปดคำและสิบห้าคำของช่วงเช้าพรรษา โดยถือศีลแปดในเดือนเก้าถึงสิบเอ็ด โดยชาวบ้านจะมาถือศีลเป็นกลุ่มเล็ก ๆ นุ่งขาวห่มขาว นอนพักค้างคืนที่วัดและกลับในเช้าวันรุ่งขึ้น ซึ่งผู้ชายจะพักค้างคืนในโบสถ์และผู้หญิงจะพักค้างคืนบนศาลาวัด มีการสวดมนต์ปฏิบัติธรรมในช่วงเย็นและเช้าวันรุ่งขึ้น) สำหรับระยะเวลาในการเดินทางจากหมู่บ้านชะโนดไปเมืองมุกใช้เวลาตั้งแต่เช้าถึงเย็น ดังการให้สัมภาษณ์ของนางลำเปียร ใจสุข (บทสัมภาษณ์ : ๑๕ สิงหาคม ๒๕๔๗) ที่กล่าวว่า “เมื่อสมัยยายยังสาวอายุยังไม่ถึง ๒๐ ยายก็เดินจากชะโนดไปมุก เหนื่อยที่ไหนพักตรงนั้นโดยอาศัยร่มไม้ พอายเป็นสาวขึ้น ยายก็พายเรือไปขายของที่สะพานเขต ต่อมามีถนนตัดเข้ามาในหมู่บ้านทำให้การเดินทางสะดวกขึ้น ยายก็ขึ้นรถ”

ปฏิบัติธรรม คนขวามือเป็นเครื่องญาติของท่านหนูฮัก

ส่วนผู้ที่อยู่ริมแม่น้ำโขง มักนิยมเดินทางโดยเรือพาย ต่อมาเมื่อประมาณ ๔๐ ถึง ๕๐ ปีที่ผ่านมา มีการพัฒนาเป็นรถยนต์หางยาว ทำให้ใช้การเดินทางสะดวกขึ้นและใช้เวลาน้อยลง ขนส่งของได้มากขึ้น และมีการขนส่งเชิงพาณิชย์ โดยเก็บค่าโดยสารคนละ ๕ บาท ต่อมาการเดินทางสมัยใหม่เขามามีการตัดถนนลูกรังในการเดินทาง คนในหมู่บ้านก็จะเดินทางโดยใช้รถจักรยาน รถมอเตอร์ไซด์ และรถปิกอัพ เพื่อขนส่งสินค้าและเมื่อมีการพัฒนาถนนหนทางให้สะดวกสบายขึ้น มีรถโดยสารสองแถวให้บริการในการเดินทางจากหมู่บ้านไปเมืองมุกมากขึ้น ทำให้การเดินทางไประหว่างหมู่บ้านชะโนดกับเมืองมุกสะดวกยิ่งขึ้น ทั้งในเรื่องของการศึกษา การค้าขาย และการรักษาสุขภาพซึ่งสอดคล้องการให้คำสัมภาษณ์ของลำเปียร ใจสุข (บทสัมภาษณ์ : ๑๕ สิงหาคม ๒๕๔๗) ที่กล่าวว่า “มีถนนก็ดี เจ็บไข้ไปหาหมอก็สะดวกสบาย แต่มีถนนทำให้รายจ่ายเพิ่มขึ้น สมัยก่อนก็หาผักหาหญ้ากินได้ แต่เดี๋ยวนี้ใส่ยาก็ต้องซื้อ”

สำหรับในปัจจุบันการค้าขายระหว่างไทยกับลาว ชาวลาวจะเอาบกกับเขียดและหน่อไม้มาขายในฝั่งไทย และซื้อผัก น้ำปลา น้ำมัน ผงชูรส และเสื้อผ้ากลับไป

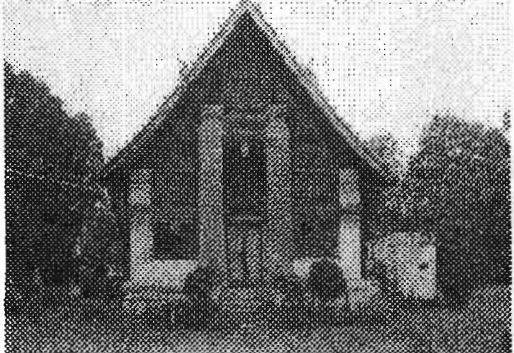
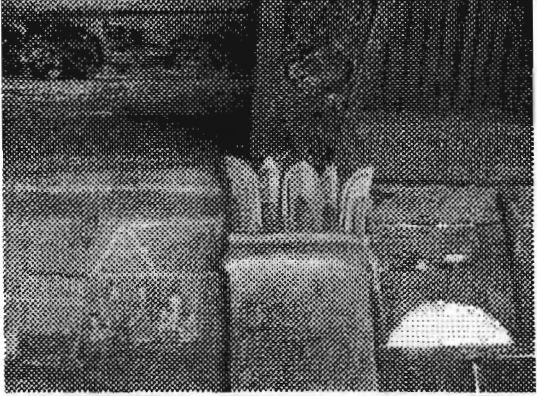
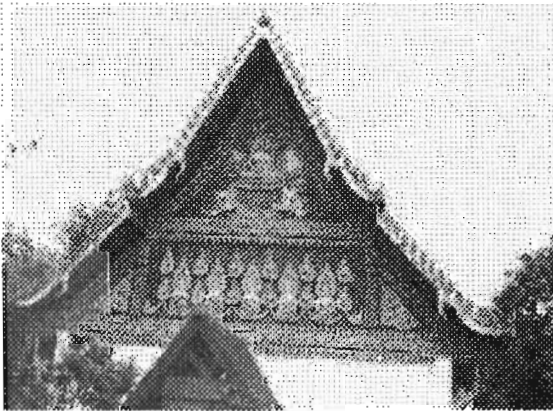
คนในหมู่บ้านชะโนดส่วนใหญ่เป็นชาวไทยอีสาน และมีคนจำนวนหนึ่งที่อพยพมาจากลาว ดังการให้คำสัมภาษณ์ของนางลำเปียร ใจสุข (บทสัมภาษณ์ : ๑๕ สิงหาคม ๒๕๔๗) ซึ่งสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์แม่เฒ่าผู้ซึ่งมาถือศีลในวันพระที่วัดศรีเจริญ คือ นางยัง ปัญญา (บทสัมภาษณ์ : ๑๕ สิงหาคม ๒๕๔๗) ที่กล่าวว่า “เดิมพ่อหลวงรักเป็นคนในเมืองมุก แต่มีการอพยพไปอยู่ที่สุวรรณเขต และมีชาวลาวอพยพมาอยู่ในเมืองมุก ไทยกับลาวจึงเป็นพี่น้องกัน ไทยเป็นเมืองอ้าย ลาวเป็นเมืองฮ้อง มีการไปมาหาสู่กัน”

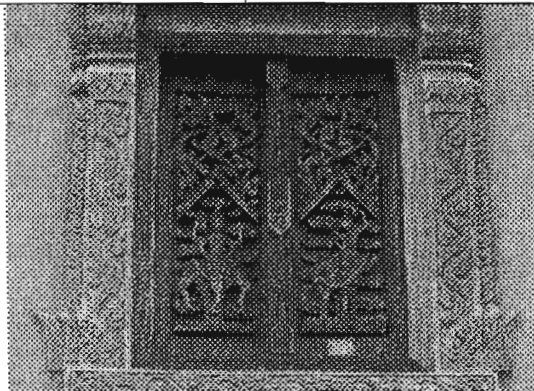

อนุสรณ์สถาน บ้านเดิมของท่านหนูฮัก พุมิสะหวัน เสาผูกผ้าสีแดง คือเสาบ้านที่ยังเหลืออยู่

คณะนักวิจัยชุมชนได้รวบรวมเรื่องเกี่ยวกับการเดินทางทางน้ำโดยใช้เรือ ซึ่งมีเรือลักษณะต่าง ๆ โดย อาจารย์โกมุท เบ้าบาง ได้รวบรวมไว้มี เรือคอ เรือกลีบ อุปกรณ์ต่าง ๆ ในเรือ ได้แก่ กาบสา สะแนน หมากกะลก และได้เขียนถึงประโยชน์และวิธีใช้ของแต่ละอุปกรณ์ด้วย (ดูภาคผนวก ก)

ในชุมชนห้วยใหญ่ มีวัด จิตรกรรมและสิ่งที่สะท้อนถึงประวัติ ความเป็นมาของชุมชนห้วยใหญ่

	
วิหารวัดมโนภิรมย์ด้านหน้าและด้านข้าง ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ของชุมชน	
	
จิตรกรรมและงานสลักไม้ในสิมวัดศรีมหาโพธิ์	โขน สัตว์ในจินตนาการ
	
ธาตุลัญจิกวัน แบบสถาปัตยกรรมคล้ายพระธาตุพนม	หน้าบันด้านหลังวิหารวัดลัญจิกวัน

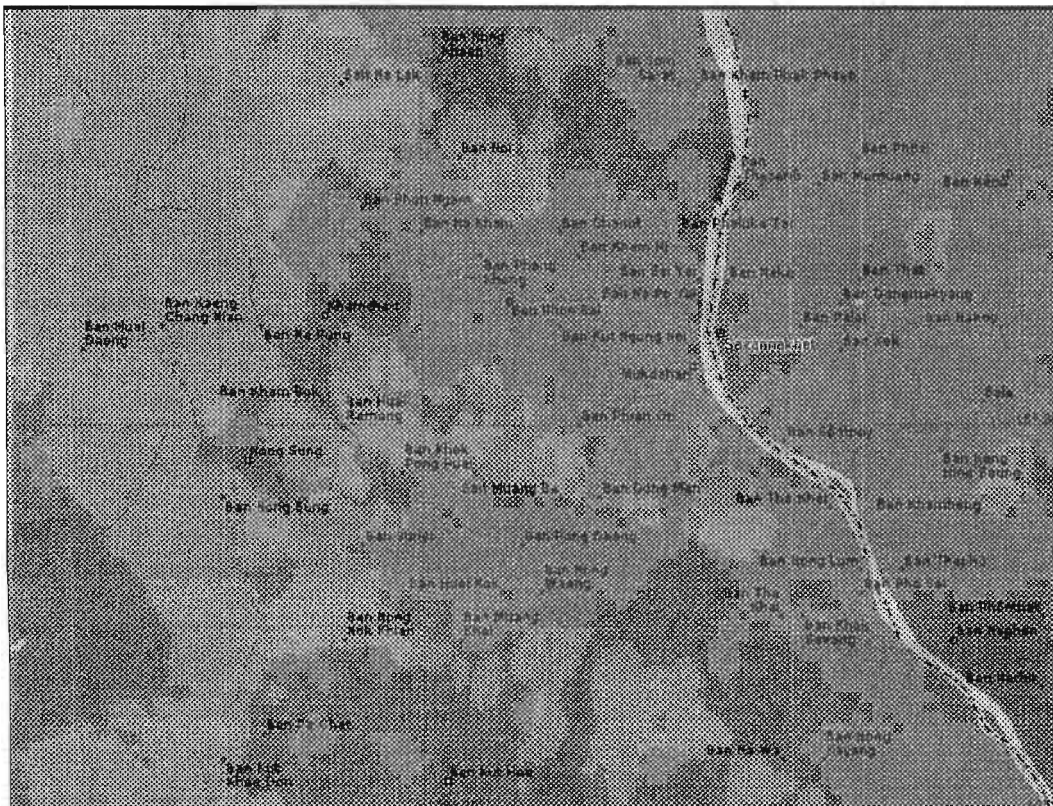
งานไม้สลัก สิมวัดศรีเจริญ ซึ่งแสดงถึงฝีมือของคนในชุมชน

ผลการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนบ้านภู
อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

๑. สภาพชุมชน

ชุมชนบ้านภู ครอบคลุมหมู่ที่ ๑ และหมู่ที่ ๒ ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ มี ๒๓๕ ครัวเรือน ประชากรประมาณ ๑,๓๐๐ คน แยกเป็นหมู่ที่ ๑ จำนวน ๑๑๕ ครัวเรือน ประชากรชาย ๒๗๐ คน หญิง ๓๕๐ คน หมู่ที่ ๒ จำนวน ๑๒๐ ครัวเรือน ประชากรชาย ๒๕๐ คน หญิง ๓๓๐ คน มีพื้นที่ประมาณ ๖๕๒ ไร่

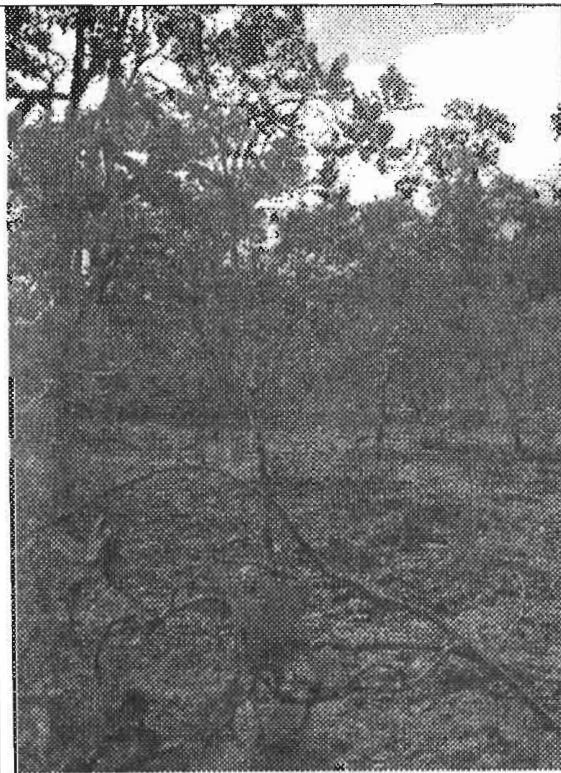
ทิศเหนือ	จรด	บ้านหนองโ	บ้านป่าเม็ก	ภูจอกก่อ
ทิศใต้	จรด	บ้านเป่า	ภูผาขาว	
ทิศตะวันออก	จรด	บ้านนาหนองแคน	ภูผาแดง	
ทิศใต้	จรด	ภูหินเหล็กไฟ	ภูผาขาว และอำเภอนองพอก	จังหวัดร้อยเอ็ด

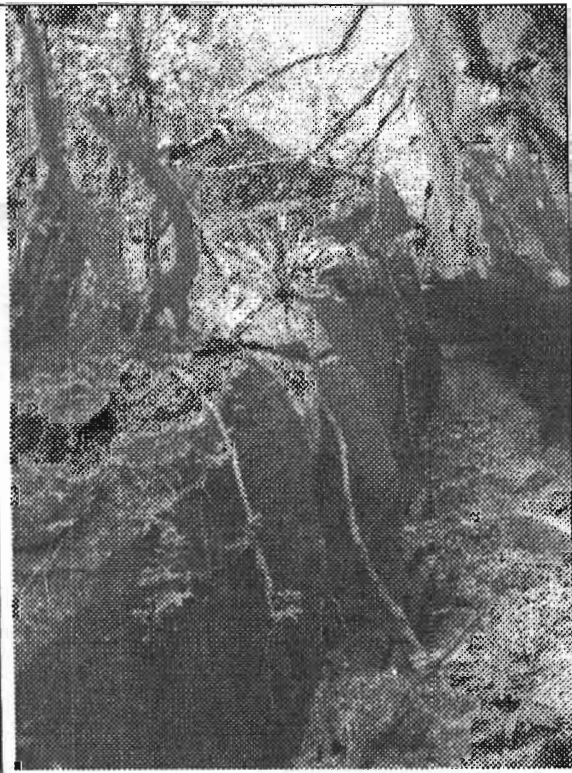
สภาพภูมิศาสตร์ บ้านภูเป็นภูเขาสลับซับซ้อน ในอดีตบริเวณเทือกเขาเหล่านี้เต็มไปด้วยป่าไม้ พืชพรรณธรรมชาติ และสัตว์ป่านานาชนิด ปัจจุบันป่าไม้ถูกทำลายไปมาก เนื่องจากชาวบ้านได้ทำการโค่นถากถาง เพื่อประกอบอาชีพ และนำไม้มาสร้างบ้านเรือน ซึ่งได้ทำลายทั้งป่าสัตว์ป่า และน้ำ

ภูมิประเทศ บ้านภูตั้งอยู่บนเนินเขาเตี้ย ๆ มีภูเขาล้อมเกือบรอบ ระหว่างหมู่บ้านกับภูเขาหรือเนินเขาเตี้ย ๆ ชาวบ้านเรียกภูจ้อก้อหรือภูจะก้อ รอบ ๆ หมู่บ้านเป็นที่ราบลุ่ม เหมาะแก่การเพาะปลูก ทำนา ทำไร่ (ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านภู จากหนังสือทำวัตรสวดมนต์แปล, ๒๕๔๗)

“ในสมัยก่อนมีหมู่บ้านชื่อ หลุบภู คำว่า ภู มาจากคำว่า ภูเขา คุณตากอดคำ นามเหลา (บทสัมภาษณ์ : ๑๖ สิงหาคม ๒๕๔๗) เล่าให้ฟังว่า ในสมัยก่อนบ้านภู เรียกว่า หลุบภู ที่เรียกเช่นนี้เพราะ หมู่บ้านอยู่ในที่ต่ำลงไปแล้วมีภูเขาอยู่ล้อมรอบหมู่บ้าน เช่น ภูผาแดง ภูผาขาว ภูจ้อก้อ ภูหินเหล็กไฟ” (คุณลุงผั้น แสนสุข)

ลานข่อยซึ่งอยู่หินบนภูจะก้อ ซึ่งเต็มไปด้วย ต้นข่อย

ถ้ำช้างสี บนภูจะก้อ

ถ้ำช้างสี	ธารต้นน้ำที่ภูจะก่อ ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากน้ำ

ลักษณะภูมิประเทศของบ้านภูเป็นเนินเขาที่สลับซับซ้อนล้อมรอบหมู่บ้านดังการให้คำสัมภาษณ์ของ นายกุลา ไตรยวงศ์ อดีตผู้ใหญ่บ้าน (บทสัมภาษณ์ : ๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๗) ที่กล่าวว่า ในสมัยก่อนที่ลุงอยู่นั้นพื้นที่ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านล้อมรอบด้วยภูเขาที่สลับซับซ้อนกันหลายภูประกอบด้วย ภูจะก่อ ภูจ้อก่อ ภูผาแดง ภูผาขาว ตอนนั้นภูเขาที่ลุงเห็นเต็มไปด้วยป่าไม้ พืชพรรณธรรมชาติและสัตว์ป่านานาชนิด มีให้จับจำนวนมากแต่ปัจจุบัน ป่าไม้ได้ถูกทำลายไปมากมายเนื่องจากการสร้างถนนหนทาง และชาวบ้านได้ทำการโค่นถางป่า เพื่อประกอบอาชีพหารายได้จับสัตว์ป่ามาเป็นอาหารบ้าง ไม่ในป่าบางส่วนก็นำมาสร้างบ้านเป็นที่อยู่อาศัย แต่ปัจจุบันนี้บ้านในหมู่บ้านส่วนใหญ่ใช้ปูนในการก่อสร้างบ้าน แต่ยังมีบางบ้านที่เป็นไม้ทั้งหลัง บริเวณโดยรอบของหมู่บ้านนี้ตั้งอยู่บนเนินเขา และเป็นที่ลุ่มซึ่งเหมาะแก่การเพาะปลูก ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก พวกแม่บ้านจะมีอาชีพรองลงมาคือ การทอผ้าไหม ผ้าฝ้าย ซึ่งมีอยู่หลายลวดลายแต่ที่ลุงกุลาชอบมากที่สุด คือ ลาดขัดมัดหมี่ สาเหตุที่ชาวบ้านเลือกทำอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักเนื่องจากในหมู่บ้านจะมีลำห้วยอยู่ ๓ สายที่ชาวบ้านอาศัยในการทำเกษตร ลักษณะภูมิอากาศของหมู่บ้านนั้นลุงกุลา ไตรยวงศ์ กล่าวว่า แต่ก่อนลักษณะอากาศนั้นถูกต้องตามฤดูกาล อากาศสดชื่น แต่ลุงสังเกตว่าเดี๋ยวนี้อากาศเปลี่ยนไปจากเดิมมาก รู้สึกได้ว่าฤดูร้อนนั้นอากาศร้อนจัด ส่วนฤดูหนาวนั้นอากาศหนาวจัด และฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล และไม่ชุกเหมือนแต่ก่อน เนื่องจากป่าไม้ถูกทำลายไปมาก รวมทั้งประชากรของหมู่บ้านมีจำนวนมากขึ้น มีทั้งคนในพื้นที่ที่เป็นผู้ไท และ

บุคคลภายนอกหมู่บ้านเข้ามามีครอบครัวที่นี่ จากการสำรวจของนายกุลา ไตรยวงศ์ ผู้ใหญ่บ้านภูเก่า ชาวบ้านภูเฉพาะหมู่ที่ ๒ นั้น มีจำนวนประมาณ ๕๐๐ คน ซึ่งมีพื้นที่ในหมู่บ้านทั้งหมดประมาณ ๒,๖๐๐ กว่าไร่ ซึ่งอาณาเขตพื้นที่ทางด้านเหนือจรดตำบลหนองสูง อำเภอหนองสูง ทางทิศใต้ จรดบ้านเป่า อำเภอหนองสูง ทิศตะวันออกจรดบ้านนาหนองแคน ตำบลหนองสูง ทิศตะวันตกหนองพอกจรดเขตจังหวัดร้อยเอ็ด ในปัจจุบันบ้านภูแบ่งออกเป็น ๒ หมู่บ้าน โดยแต่ละหมู่บ้านจะแบ่งออกเป็นคุ้ม โดยใช้เกณฑ์ในการแบ่งคุ้มโดยการวัดจากลำห้วย และถนนเป็นเกณฑ์ ซึ่งแต่ละคุ้มจะมีผู้ดูแลคุ้มอยู่

สำหรับหมู่ที่ ๑ บ้านภู มีทั้งหมด ๙ คุ้ม ได้แก่ ๑) คุ้มเนตรวงศ์ ๒) คุ้มทิตติราช ๓) คุ้มราชวิวงศ์ ๔) คุ้มมหาเสนา ๕) คุ้มวรสาร ๖) คุ้มพระอินทร์ ๗) คุ้มพรมสุรินทร์ ๘) คุ้มพิมราช ๙) คุ้มสุตสะแนน

ส่วนหมู่ที่ ๒ มีทั้งหมด ๙ คุ้ม ได้แก่ ๑) คุ้มสุวรรณ ๒) คุ้มโชคสมบัติ ๓) คุ้มพรมบาล ๔) คุ้มเมืองนนท์ ๕) คุ้มแพ่งคำวัง ๖) คุ้มเทพราช ๗) คุ้มหาญชัย ๘) คุ้มมหาสงคราม ๙) คุ้มสุโพธิ์

ภูมิอากาศ เนื่องจากบ้านภูอยู่ในหุบเขา ป่าไม้ถูกทำลายไปมาก ผลคือ ในฤดูร้อนอากาศร้อนจัด ฤดูหนาว อากาศหนาวจัด และฝนไม่ตกชุกดังเช่นในอดีต เนื่องจากป่าไม้ถูกทำลายจากการบุกรุกขยายพื้นที่ทำกินของชาวบ้านในหมู่บ้านนั่นเอง เนื่องจากชาวบ้านต้องการพื้นที่ทำการเกษตร จึงหักล้างถางป่า ความเป็นภูเป็นเขาจึงลดน้อยลง เมื่อป่าเขาลดน้อยลง อากาศจึงไม่เป็นไปตามฤดูกาล ไม่มีป่าไม้จึงขาดความชุ่มชื้น ไม่มีต้นไม้ปกคลุมพื้นดิน และดูดซับน้ำ ภูเขาจึงพังทลายลง

๒. ประวัติความเป็นมาของชุมชน

บ้านภูเป็นหมู่บ้านที่มีชาวผู้ไททั้งหมด บ้านภูเป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลบ้านเป่า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร แต่เดิมบ้านภูเป็นส่วนหนึ่งของเมืองหนองสูง ซึ่งเมืองหนองสูงตั้งเป็นเมืองในสมัยรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันศุกร์ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๘ ปีมะโรง (ตรงกับวันที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๘๗) ซึ่งเป็นชาวผู้ไทที่อพยพมาจากเมืองคำอ้อ (ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง) ในแคว้นสิบสองจุไทย (ดินแดนลาวปัจจุบัน) โดยรัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าตั้งท้าวสีหนามจากเมือง คำอ้อ เป็นพระไกรสรราช เจ้าเมืองหนองสูง ขึ้นกับเมืองมุกดาหาร ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่ห้วยทรายถึงท้องที่อำเภอนาแก จังหวัดนครพนมในปัจจุบัน เมื่อปี ๒๔๕๐ ยุบเมืองหนองสูง เป็นอำเภอหนองสูง ปี ๒๔๖๐ เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอนาแกหนองสูงเป็นตำบลขึ้นกับอำเภอมุกดาหาร และต่อมาขึ้นกับอำเภอคำชะอี อยู่ถึง ๗๘ ปี และได้ยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอหนองสูงในปี ๒๕๒๘ ต่อมาปี ๒๕๓๖ ยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอหนองสูง

ต่อมาชาวผู้ไทในลาวลงมาตั้งบ้านเมืองอยู่ทางตอนใต้ของเวียงจันทน์ มีเมืองหลายเมือง ได้แก่ เมืองวัง เมืองเซโปน เมืองพิณ หรือแขวงสุวรรณเขต ในปัจจุบัน

ชาวผู้ไทอพยพจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงคราวสงครามสมัยรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๙) เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนีย์) เป็นแม่ทัพยกไปปราบ และมีนโยบายให้อพยพชาวผู้ไท ข่า กะโซ่ กะเลิง ให้มาตั้งบ้านเรือนอยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง (ภาคอีสานของประเทศไทย) เพื่อมิให้เป็นกำลัง

แก่เวียงจันทน์และญวนอีก จึงได้กวาดต้อนพวกผู้ไทจากเมืองวัง เมืองเซโปน เมืองพิณ เมืองนอง เมืองคำอ้อเขียว ให้มาตั้งบ้านเรือนในเขตเมืองนครพนม สกลนคร กาฬสินธุ์ และมุกดาหาร จึงมีชาวผู้ไทอยู่ในเมืองเรณูนคร เมืองพรรณานิคม เมืองกุสินารายณ์ เมืองภูแล่นช้าง เมืองวาริชภูมิ เมืองหนองสูง

สำหรับเมืองหนองสูง เป็นชาวผู้ไทที่อพยพจากเมืองวัง และเมืองคำอ้อเขียว ทางฝั่งซ้าย แม่น้ำโขง อพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตงบังอี ในเขตเมืองมุกดาหาร โดยมีท้าวสีหนามจากเมืองคำอ้อเขียวพาผู้คนอพยพมาสวามิภักดิ์พึ่งบรมโพธิสมภารและตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ริมสระน้ำหนองสูง ในเขตตงบังอี เมื่อปี และเรียกตัวเองว่า “บ้านบังอี”

ต่อมา เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๒๔ ชาวบ้านบังอีได้พากันอพยพลงมาทางใต้ โดยการนำของเจ้าสุโพธิ์สมบัติ เจ้ามหาสงคราม เจ้ามหาเสนา เจ้ากิตติราช พร้อมด้วยสมัครพรรคพวกอีกประมาณ ๒๐ ครั้วเรือน ส่วนหนึ่งนั้นได้มาหาที่ทำกินใหม่ และอีกส่วนหนึ่งได้อพยพเข้ามาอยู่ที่บ้านป่าเม็ก และบ้านนาหนองแคน ด้วยสาเหตุสำคัญดังนี้

๑. ที่ตั้งหมู่บ้านตั้งอยู่ริมห้วยบังอี ฤดูฝนน้ำหลากท่วมหมู่บ้านทุกปี
๒. เกิดโรคระบาด คือ โรคท้องร่วง (ชาวบ้านเรียกว่า โรคห่า) หลังน้ำท่วมทุกปี
๓. ที่ทำกินคับแคบเกินไป
๔. การเดินทางยากลำบาก เพราะมีบางครอบครัวมีที่นาอยู่ปากภูไปทางทิศใต้ และต้องเดินทางไปกลับทุกวัน เช่น เจ้าโฮดสมบัติ (นาน้ำลำปัจจุบันส่วนมากเป็นของท่าน)
๕. สาเหตุที่สำคัญที่สุดที่ทำให้เกิดการอพยพครั้งใหญ่นี้ คือ ในปีนั้นมีคนพบเสือกำลังกินม้าอยู่ที่ป่าละเมาะริมหมู่บ้าน ตามคติโบราณกล่าวไว้ว่า “เสือตัวไหนที่กินม้าต่อไปจะกินคน” ชาวบ้านกลัวเสือจะกินคน จึงพากันอพยพหนี โดยพากันอพยพลงมาทางใต้ และได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางฝั่งขวาของลำห้วยกระเบน (เป็นนาบ้านฮ้างปัจจุบัน) สำหรับเจ้ากิตติราชได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ทางฝั่งซ้ายของห้วยกระเบน มาอยู่กับเจ้าเมืองนนท์ บิดาของเจ้าเนตรวงศ์ ซึ่งได้เข้ามาอยู่ก่อนหน้านี้นี้แล้วประมาณ ๕ - ๖ ปี แต่เนื่องจากเจ้าเมืองนนท์ เป็นผู้มีคาถาอาคมมาก ชาวบ้านเขาว่าเป็น “ปอบ” จึงพากันขับไล่ให้หนีออกจากบ้านไป เจ้าเมืองนนท์ก็พาลูกเมียมาอยู่ที่นาตรงฝักชะยาในปัจจุบัน และเรียกหมู่บ้านใหม่นี้ว่า “บ้านหลบภู”

“ปอบ” คือ ผีดิบ ถ้าเข้าสิงคนไหนแล้ว ถ้าไล่ไม่ออกอาจทำให้คนถูกสิงนั้นตายได้ เรียกว่า “ผีปอบกิน”

เมื่อเข้ามาอยู่ที่บ้านหลบภูก็ช่วยกันสร้างฐานะของตน โดยแต่งตั้งให้เจ้าสุโพธิ์สมบัติ เป็นหัวหน้า ทุกคนพากันจับจองที่ดินอันกว้างใหญ่ไพศาลในหุบเขานี้ตามชอบใจ ตามความพึงพอใจ เพราะในสมัยนั้นหุบเขานี้มีเพียง ๒ หมู่บ้านเท่านั้น คือ บ้านหลบปิ้ง กับบ้านหลบภู ดังนั้นจะเห็น ได้ว่าชาวบ้านภูในปัจจุบันมีที่นาอยู่ถึง บ้านเป่า บ้านคำพี แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านหลบภูก็ยังคงมีความเป็นอยู่ไม่ค่อยปกติสุขนัก กล่าวคือต้องพบกับภัยธรรมชาติในฤดูฝนน้ำท่วมทุกปีเหมือนอยู่ที่บ้านบังอี แต่ก็ยังอาศัยอยู่ตรงนี้ได้ประมาณ ๓๐ ปีกว่า ๆ

ประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๕ จึงพากันย้ายจากฝั่งขวาตั้งอยู่ในภู (เนินเขา) ซึ่งเป็นที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบัน และบริเวณฝั่งขวานี้คงปลอดภัยจากน้ำท่วมแน่ แต่ก็มีบางพวกไม่แน่ใจว่าจะปลอดภัย จากน้ำอีก ก็ย้ายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในโนนป่าเป้า ซึ่งสูงกว่าในหลุมภู ผู้ที่เป็นหัวหน้าในการย้ายครั้งนี้ คือ เจ้าสงครามและลูกหลานของท่าน อีกประการหนึ่งที่ตรงนี้ก็ใกล้กับที่ทำกิน เรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านป่าเป้า” เนื่องจากบริเวณนี้มีต้นป่าขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก

เมื่อย้ายมาอยู่ในภูแล้วก็ย้ายวัดมาด้วย ได้ช่วยกันสร้างวัดใหม่และเกิดผู้นำคนใหม่เนื่องจาก เจ้าสุพรรณสมบัติถึงแก่กรรม เจ้าวรสารลูกชายซึ่งเป็นคนหนุ่ม ได้ทำงานสร้างบ้านสร้างเมืองเคียงป่าเคียงไหล่กับเจ้าสุพรรณสมบัติ ซึ่งเป็นบิดาเสมอมา ดังนั้นเมื่อสิ้นบุญเจ้าสุพรรณสมบัติ ชาวบ้านจึงยกเจ้าวรสาร ขึ้นเป็นหัวหน้า และประจวบเหมาะกับทางราชการได้ทำการสำรวจเขตแดน สำรวจเมืองและหมู่บ้าน บ้านหลุมภูก็ถูกกำหนดให้ชื่อว่า “บ้านภู” หมู่ที่ ๖ ตำบลหนองสูง อำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม มีเจ้าวรสารเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก

ชาวบ้านภูอาศัยอยู่ด้วยกันอย่างสุขสบายตลอดมา เจ้าวรสารสิ้นบุญแล้วชาวบ้านก็เลือกนายลือ แก้วศรีนวม ลูกชายคนเล็กของเจ้าเมืองนนท์ ขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้านใน พ.ศ. ๒๔๗๐

ประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๖ นายลือ แก้วศรีนวม ได้ลาออกจากผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านภูได้คัดเลือกนายคำจันทน์ น้อยทรงค์ ลูกชายคนแรกของเจ้าพิมราช ขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้านแทน ต่อมา นายคำจันทน์ น้อยทรงค์ ได้ลาออกอีก ประกอบกับทางราชการเห็นว่าในหุบเขานี้ มีหมู่บ้านมากแล้ว จึงแยกออกให้เป็นตำบล คือ ตำบลหนองสูงได้ มีท่านขุนอมรศักดิ์ดาเดช ชาวบ้านเรียกว่า “เจ้าขุนละมอ” เป็นกำนันคนแรก บ้านภูก็ถูกกำหนดให้เป็นบ้านภู หมู่ที่ ๑ ตำบลหนองสูงได้ อำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม มีนายกาบ ปัทม ลูกชายเจ้าเทพราช เป็นผู้ใหญ่บ้าน เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐ ต่อมาเมื่อ นายกาบ ถึงแก่กรรม ชาวบ้านได้เลือกนายเปรี้ยว สุวรรณไตรย์ ขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้าน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ ทางราชการได้แยกหมู่บ้านภู ออกเป็น ๒ หมู่บ้าน คือ บ้านภู หมู่ที่ ๑๐ เลือกนายถ้ำ อาจวิชัย เป็นผู้ใหญ่บ้าน

พ.ศ. ๒๕๑๔ นายเปรี้ยว สุวรรณไตรย์ ได้ลาออกจากผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านได้เลือกนายผืน แสนสุข ขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑

พ.ศ. ๒๕๒๓ ทางราชการได้กำหนดหมู่บ้านและตำบลใหม่ คือ กำหนดให้มีตำบลบ้านเป้า และกำหนด หมู่บ้านใหม่ จากบ้านภู หมู่ที่ ๑๐ ตำบลหนองสูงได้ ให้เป็นหมู่ที่ ๒ ตำบลบ้านเป้า

พ.ศ. ๒๕๒๖ นายผืน แสนสุข ได้เกษียณอายุ ชาวบ้านได้เลือก นายบุญส่ง นามเหลา ขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑ แทน

พ.ศ. ๒๕๒๗ นายถ้ำ อาจวิชัย ครบเกษียณอายุชาวบ้านได้เลือก นายกุลา ไตรวงศ์ ขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๒ แทน

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๑ ผู้ใหญ่กุลา ไตรวงศ์ เกษียณอายุชาวบ้านเลือก นายทรง กลางประพันธ์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน บ้านภู หมู่ที่ ๒ จนถึงปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ผู้ใหญ่บุญส่ง นามเหลา เกษียณอายุ ชาวบ้านเลือก นายสนาม แสนวิเศษ เป็นผู้ใหญ่บ้าน บ้านภู หมู่ที่ ๑ จนถึงปัจจุบัน

๓. วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม

บ้านภูเป็นหมู่บ้านของชาวผู้ไทที่มีวัฒนธรรมผู้ไท

สิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นผู้ไท คือ

- ผิวขาว สวยเนียน
- ภาษา คำและสำเนียง มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง
- การแต่งกาย หญิงผู้ไทนุ่งผ้าซิ่นสีดำ ดิ้นซิ่นมีลายเรียกว่า ซิ่นทิว สวมเสื้อแขนยาว ผู้ชายใส่ชุดหม้อฮ่อม ผ้าของผู้ไทจะเป็นไหมเส้นเล็ก ละเอียดย นิยมเอาผ้ามาอวดทั้งความสวย และฝีมือการทอในงานบุญต่าง ๆ
- หนุ่มจีบสาวดูกันที่ฝีมือการทอผ้า แต่ปัจจุบันคนรุ่นใหม่ไม่ทอผ้า เพราะไม่มีเวลา ต้องเดินทางเรียนหนังสือ แต่สามารถทอได้
- ในเดือนเมษายน จะเป็นเทศกาลการเล่านิทาน
- วิถีชีวิตคนผู้ไทกินอยู่อย่างประหยัด และพอเพียง อาหารมักเป็นพืชผักพื้นบ้าน

ศิลปะการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์ของผู้ไท

ชาวผู้ไทในหมู่บ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร มีศิลปะการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์และโดดเด่น ที่ควรศึกษา อนุรักษ์ และถ่ายทอดให้คงอยู่คู่กับชาวผู้ไท ได้แก่ การฟ้อนผู้ไท การรำผู้ไท การรำมวยโบราณ ดนตรีพื้นบ้านผู้ไท ดังนี้

การฟ้อนผู้ไท

การฟ้อนผู้ไท หมายถึง การกำหนดท่ารำตามกลอนการรำผู้ไท ซึ่งทำรำนั้นจะมีจังหวะช้าหรือจังหวะเร็ว ขึ้นอยู่กับทำนองของกลอนลำ โดยกลอนลำของของชาวผู้ไทส่วนใหญ่ จะมีทำนองช้าและไพเราะอ่อนหวาน ทำรำจึงมีความสวยงามอ่อนช้อย ประณีต แตกต่างจากท้องถิ่นอีสานอื่น ๆ เช่น การรำผู้ไทสามเผ่า (เผ่ามุกดาหาร สกลนคร เรณูนคร) ส่วนทำนองการฟ้อนและการรำที่เหมือนท้องถิ่นอีสานอื่น ๆ เช่น รำเหย้าไข่มดแดง เช็งกะลา และระบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น การฟ้อนผู้ไทจัดว่าเป็นศิลปะการแสดงที่มีชื่อเสียงของชาวผู้ไท ซึ่งจะควบคู่ไปกับการรำผู้ไท

การฟ้อนรำผู้ไท

องค์ประกอบของการฟ้อน

๑. ผู้แสดงการฟ้อนผู้ไทอาจจะมีผู้ฟ้อนเป็นหญิงล้วนหรือมีทั้งทำฟ้อนชายและทำฟ้อนหญิง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะเนื้อหาของท่าที่ฟ้อน และจำนวนผู้ฟ้อนก็อาจจะมีตั้งแต่สองคนขึ้นไปถึงร้อยคนก็ได้ ทั้งนี้ก็แล้วแต่ความเหมาะสมต่าง ๆ

๒. การแต่งกาย เครื่องแต่งกายฝ่ายหญิง ประกอบด้วย เสื้อ ผ้าซิ่น ผ้าสไบ ดอกไม้ ตุ่มหู สร้อย สังวาล เข็มขัด เสื้อฝ่ายหญิงเป็นเสื้อแขนกระบอก หรือแขนสามส่วน คอรัดหรือคอธรรมดา ตรงปลายแขนหรือปลายคอเสื้ออาจทำเป็นแถบสี หรือแถบผ้าขิดที่สวยงาม ส่วนผ้าซิ่นนั้นอาจจะเป็นผ้าฝ้ายย้อมครามหรือสีดำ หรืออาจจะเป็นผ้ามัดหมี่มีดินเป็นลายขิดที่สวยงาม ผู้ที่ผ้าซิ่นที่แยกกับเสื้อ จำเป็นต้องใส่เข็มขัด เช่น เข็มขัดนากหรือเงิน แต่ผู้ที่ใส่ชุดเสื้อและผ้าถุงต่อกันไม่จำเป็นต้องใช้เข็มขัด แต่ก็ยังนิยมทำเป็นแถบสีคาดไว้แทนเข็มขัด ผ้าสไบก็เป็นของที่จำเป็นมากสำหรับ ผู้ฟ้อนฝ่ายหญิง บางท่านก็เรียกว่าผ้าเปี่ยงหรือแพรขาว อาจเป็นผ้าขิดหรือผ้าถัก ใช้พาดบนไหล่ซ้าย หรือพันเฉียงไหล่ซ้ายกับลำตัวด้านขวา หรือคล้องคอก็มี นอกจากนี้ฝ่ายหญิงก็นิยมปักดอกไม้สดแซมไว้ที่ผม มีตุ้มหูและสร้อยสังวาล ส่วนฝ่ายชายนิยมใส่เสื้อม่อฮ่อมสีครามหรือสีดำแขนสั้น กางเกงขาก้วยสีเดียวกัน ใช้ผ้าขาวม้าคาดเอว และมีสร้อยสังวาล เช่นเดียวกันกับฝ่ายหญิง บางทีคณะฟ้อนผู้ไทอาจจะให้หญิงแต่งตัวเป็นชาย โดยการนุ่งกางเกงขาสั้นและใส่เสื้อม่อฮ่อม ผ้าขาวม้าคาดเอว และคาดศีรษะ

การแต่งกายของผู้ไท

๓. เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบ เครื่องดนตรีที่สำคัญที่สุด ได้แก่ แคนและกลองหาง นอกจากนี้อาจจะมีพิณ กระจับปี ซอ ปี หมากกลิ้งกล่อม (โปงลาง) กลองตุ้ม ลึง (จิ้ง) แส้ง (ฉาบ) กรับ ฉิ่ง และพังกาต (ฆ้องโบราณไม่มีปี่ม) เป็นต้น

๔. เพลงที่ใช้บรรเลงประกอบ เพลงที่ใช้บรรเลงประกอบการฟ้อนผู้ไทไม่มีการกำหนดทำนองที่แน่นอนแต่อย่างใด แต่ส่วนใหญ่แล้วเป็นเพลงแคนลายผู้ไทใหญ่หรือผู้ไทน้อย ข้อสำคัญอยู่ที่จังหวะลีลาของเพลงและจังหวะลีลาของเสียงกลอง ซึ่งวรรคหรือประโยคหนึ่ง ๆ ของเพลงจะมีสี่จังหวะ ในการบรรเลงจะมีการขับร้องหรือไม่ก็ได้

๕. จังหวะ ลีลาของเสียงกลอง เสียงกลองเป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อจังหวะลีลาของการฟ้อน ซึ่งจังหวะลีลาของเสียงกลอง แบ่งออกเป็นหลาย ๆ อย่างดังตัวอย่างต่อไปนี้

- จังหวะช้า ๔^๔ ปะ ปะ โทน โทน
- จังหวะเร็ว ๔^๔ เช่น จังหวะฟอนเซ็ง ปะ โทน ปะ โทน ปะ โทน โทน
- จังหวะไทยดำรำพัน ๔^๔ ปะ ปะ โทน โทน
- จังหวะลำเพลิน ๔^๒ ปะ ปะ โทน โทน หรือ 4 ปะ ปะ ปะ ปะ ปะ ปะ โทน โทน

รำผู้ไท

รำผู้ไท หมายถึง การขับร้องกลอนลำที่เป็นทำนองดั้งเดิมของชาวผู้ไท ซึ่ง “กลอนลำ” คือ การขับร้องด้วยการประกอบทำรำ ผู้ขับร้องหรือผู้ลำ เรียกว่า “หมอลำ” โดยมีทั้งหมอลำฝ่ายชายและหมอลำฝ่ายหญิง อาจจะมีคนเดียวหรือหลายคนก็ได้ ขึ้นอยู่กับลักษณะและประเภทของการรำ สำหรับประเภทของการลำผู้ไท สามารถแบ่งตามลักษณะของจุดมุ่งหมายและประโยชน์ได้ ดังนี้

๑. ลำเลาะบ้าน เป็นการรำของพวกคนหนุ่มที่พากันเดินไปตามทางในหมู่บ้านยามค่ำคืน เพื่อไปเกี้ยวสาว (จีบสาว) ขณะเดินทางไปบางคนก็เล่นดนตรี เช่น เป่าแคน ต่อย กระຈប់ปี (ตีตพิน) เป่าปี่ ต่อยหีน (ตีตจ้องหนอง) บางคนก็ลำได้ก็ลำประสานเสียงกับเครื่องดนตรีการลำในลักษณะอย่างนี้จึงเรียกว่า “ลำเลาะบ้าน”

๒. ลำเลาะภู เป็นการรำของหนุ่มหรือสาว หรือผู้มีอารมณ์สุนทรีย์ขณะออกไปตามไร่นาหรือภูเขา เช่น ไปเก็บผักหวานหาฟืนหรือของป่าอื่น ๆ เมื่ออยู่ตามธรรมชาติที่น่ายินรมย์ ก็มักจะอดรำไม่ได้ จึงเกิดการรำขึ้น หนุ่มบางคนก็ประทับใจเสียงสาวที่รำอยู่เชิงภูเขาก็ก่ออารมณ์ผูกพันถึงกับตามไปเกี้ยวพาราสีจนได้แต่งงานกันก็มี

๓. ลำเลาะตูป เป็นการรำเกี่ยวกับระหว่างหนุ่มสาวที่ไปเที่ยวงานเทศกาลที่สำคัญ คือ งานบุญผะเหวดมหาชาติ ซึ่งแต่ละหมู่บ้านก็จะมีที่พักชั่วคราวสร้างไว้ต้อนรับภายในวัด ปะรำที่พักที่สร้างขึ้นนี้เรียกว่า “ผาม” หรือ “ตูป” ส่วนในหรือส่วนที่ยกพื้นเป็นที่สูงก็จะเป็นที่พักของพระภิกษุสามเณร ปะรำส่วนนอกก็จะเป็นที่พักของอุบาสกอุบาสิกาที่มาในงานรวมทั้ง สาว ๆ ที่มาก็จะพากันนั่งอยู่ตามขอบปะรำเหล่านี้ หนุ่มทั้งหลายพร้อมด้วยเครื่องดนตรี อันได้แก่ แคน ซอ และกระຈប់ปี ก็พากันเดินเลาะเลียบตูป มองหาสาวสวยที่ถูกใจเข้าไปลำเกี้ยวฝ่ายหญิงอาจตอบด้วยคำผญา (คำเกี้ยว ที่กล่าวเป็นกลอน) การลำแบบนี้เรียกว่า “ลำเลาะตูป”

๔. ลำลงช่วง เป็นการรำเกี่ยวกับระหว่างหนุ่มสาวขณะลงช่วง เช่น ฝ่ายในหน้าหนาวสาวผู้ไทจะพากันรวมกลุ่มกันขึ้นฝ้ายตามบริเวณลานบ้าน โดยสร้างเป็นยกพื้นปูด้วยฟาก มีสาวประมาณ ๓ - ๕ คน นำหลาขึ้นฝ้ายของตนมาตั้งบนยกพื้นทำงานไปเรื่อย ๆ ตรงกลางช่วงหรือข้างช่วง จะมีไฟกองใหญ่ก่อไว้ให้ความอบอุ่นตลอดเวลา พวกหนุ่มก็จะพากันตระเวนหาเกี้ยวสาวตามช่วงต่าง ๆ ถ้าชอบสาวที่ช่วงก็จะพากันแวะมาลำเกี้ยวฝ่ายสาวก็จะตอบด้วยผญา การรำชนิดนี้จึงเรียกว่า “ลำลงช่วงขึ้นฝ้าย” หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “ลำลงช่วง”

๕. ลำเสี่ยงโชคชะตา เป็นการลำเสี่ยงเพื่อทำนายโชคชะตาราศี แทนที่จะดูดวงแล้วทำนายด้วยคำพูดธรรมดา ก็เป็นการทำนายด้วยการลำให้ฟัง ซึ่งจะลำทำนายกันเป็นรายปีไปเลยทีเดียว โดยส่วนมากจะตรวจดูโชคชะตา ในปัจจุบันหมอลำผู้ชายจะใช้เครื่องดนตรีประกอบหรือไม่ก็ได้ การลำเสี่ยงโชคชะตาเป็นการลำที่ชาวผู้ไทนิยมมากชนิดหนึ่ง

๖. ร้าอวยพร เป็นการร้าอวยพรขอบคุณแก่ผู้นำจิตผู้จ้จมาร่วมทำบุญในงานซึ่งอาจจะ เป็นงานบุญที่วัดหรืองานบุญที่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ญาติผู้ล่วงลับหรือ ที่เรียกว่า “บุญแจกข้าว” การร้านี้หมอล้าผู้ชายจะร้าโดยไม่ต้องใช้ดนตรีประกอบ เพราะผู้ฟัง ต้องการฟังเฉพาะเสียงล้าอวยพรของหมอล้าเท่านั้น

๗. ร้าในพิธีเหยา พิธีเหยาเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการรักษาผู้ที่เจ็บป่วย ซึ่งในพิธีนี้ใช้ การร้าเป็นหลักและใช้แคนเป็นเครื่องดนตรีประกอบการร้า ผู้ร้าในพิธีเหยา มีผู้หญิงหลายคนใช้วิธี ผลัดเปลี่ยนกันล้า

ร้ามวยโบราณ

การร้ามวยโบราณ หมายถึง ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวเองของลูกผู้ชาย โดยใช้พลังกำลัง ในร่างกายอย่างทันทีทันใด ไม่ต้องเสียเวลาหาอาวุธชนิดอื่น การร้ามวยโบราณเรียกกันได้หลายชื่อ เช่น มวยลาว เสือลากหาง ฯลฯ ซึ่งนั่นก็คือมวยโบราณในปัจจุบันนั่นเอง

ท่าการร้ามวยโบราณ

ท่าการร้ามวยโบราณมี ๓ ระยะ คือ

ระยะที่ ๑ ขบวนการแห่มวยโบราณ มีทั้งหมด ๙ ท่า คือ

- ๑ ท่ากาเดินก้อน
- ๒ ท่าหะพาย
- ๓ ท่าย้ายสามเสา หรืออย่างสามขุม
- ๔ ท่าनावैयाไผ่
- ๕ ท่าไก่ลูกแตก หรือท่าตบผาบปราบมาร
- ๖ ท่าช้างม้วนวง
- ๗ ท่าทวงฮักกวัชู้
- ๘ ท่าแหลวดลา กาดากปีก
- ๙ ท่าเลาะเลียบตูบ

ระยะที่ ๒ ท่าไหว้ครูหรือท่าร้าเดี่ยว มีทั้งหมด ๑๔ ท่า

๑. ท่าเสือออกเหล้า
๒. ท่าเสือสำอย่างสามขุม
๓. ท่ากุมภภัณฑ์คอยทัพ
๔. ท่าสิงหอกโมกศักดิ์
๕. ท่าตบผาบปราบมาร
๖. ท่าทะยานเหยื่อเสือลากหาง กวางเหลียวหลัง
๗. ท่าไก่เลียบเสา
๘. ท่าพระรามनावคัศร
๙. ท่ากินนรเข้าถ้ำ
๑๐. ท่าเตี้ยต่ำเสือหมอบ

๑๑. ทำทรีพีชนพ้อ

๑๒. ทำล่อแก้วเมขลา

๑๓. ทำม้ากระที่บโรง

๑๔. ทำช้างโบลงทะเลลายป่า

ระยะที่ ๓ การต่อสู้

มวยโบราณไม่มีการต่อสู้แบบเข้าคลูกวงใน ทั้งนี้เพราะจะทำให้เห็นลีลาท่าพ้อนรำน้อยไป แต่นักมวยโบราณจะเข้าเล่นงานคู่ต่อสู้พร้อมนับถอยออกมารำมวยโบราณเป็นระยะ ๆ แล้วจึงบุกเข้าไป มวยโบราณจะไม่มีการใช้หมัด เพราะนักมวยโบราณจะรำเรียนคาถาอาคม แสวงหาอาจารย์มวยที่สามารถเป่ามนต์ให้ตนได้ เช่น มนต์ฟ้าผ่า ซึ่งเชื่อว่าสามารถปราบคู่ต่อสู้ได้เพียงแต่ใช้ ฝ่ามือ ฎโบหน้าเบา ๆ ใบหน้าจะแตกเหมือนกับถูกชกแรง ๆ และที่ขาดไม่ได้สำหรับนักมวยโบราณคือ ดาบคงกระพันชาตรี ดังนั้น นักมวยจึงต้องแสวงหาอาจารย์ที่เก่งกล้าที่สามารถสักร่ายหรือยันต์ ให้ตนอยู่คงกระพันได้

องค์ประกอบของการรำมวยโบราณ

๑. นักแสดง : เป็นผู้ชายล้วน ๆ ไม่จำกัดจำนวน

๒. การแต่งกาย : นุ่งโจงกระเบนแบบหยักครึ่งปลอยชายกระเบนห้อยลงมาพองาม มีตะกุดรัดต้นแขน สวมมงคลที่ศีรษะ

๓. ลายสัก : เป็นสัญลักษณ์แห่งความเข้มแข็ง เป็นที่พึงพอใจของสตรีเพศ บางรายอาจมีคติในเรื่องความคงกระพันผสมกับความสวยงามด้วย มักจะสักเป็นรูปสัตว์ที่หน้าอก เช่น ครุฑ เสือ หนุมาน พญานาค ส่วนตามโคนขาจะสักลายเป็นรูปพืชผัก เช่น ลายต้นข้าว ลายผักแว่น เป็นต้น

๔. ทำร้ายรำ : จะใช้ลีลาอกำปกริยาของสัตว์ เช่น ช้าง ม้า วัว ไก่ กวาง นก มาดัดแปลงด้วยลีลาของนักมวย แล้วเคลื่อนไหวเหวี่ยงย่างให้เข้ากับเสียงดนตรี

๕. ดนตรี : บรรเลงเสียงดนตรีลายผู้ไทน้อย ใช้เสียงกลองเป็นหลักเพื่อใช้จังหวะประกอบที่ชุมชนได้รับ คือ ชาวชนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรม เป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เสริมรายได้ให้กับตนเอง สร้างชื่อเสียงให้กับชุมชน และเป็นการได้มีส่วนร่วมในการทำงานกับชุมชนด้วย

ดนตรีพื้นบ้านผู้ไท

เครื่องดนตรีที่ใช้มีไห ๔ ไห พิณ แคน ฉิ่ง ฉาบ โปงลาง ในปัจจุบันได้มีการประยุกต์เอา กีตาร์และกลองชุดเข้ามาด้วย เพื่อเพิ่มความสนุกสนานเพลิดเพลินมากขึ้น ดนตรีโปงลางของชาวผู้ไท มีลักษณะแตกต่างจากโปงลางถิ่นอีสานอื่นๆ คือ จังหวะและท่วงทำนองจะบ่งบอกว่าเป็นของชาวผู้ไท เนื้อร้องที่ประกอบจะใช้ภาษาผู้ไทในการขับร้อง

พิธีกรรม

พิธีกรรมใน ตำบลบ้านภู อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และในปัจจุบันก็ยังคงถือปฏิบัติไว้อย่างเหนียวแน่นคือ พิธีเหยา ทั้งนี้เพราะชาวผู้ไทมี

ความเชื่อทางไสยศาสตร์ และอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยมีความเชื่อว่า การสร้างขวัญและกำลังใจ หรือเป็นการตอบสนองทางด้านจิตใจ พิธีกรรมที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวผู้ไท ได้แก่ พิธีเหยา

พิธีเหยา หมายถึง พิธีกรรมที่สร้างขึ้น เพื่อใช้รักษาผู้ป่วยที่ชาวผู้ไทมีความเชื่อว่า ถูกกระทำ โดยการไปล่วงเกินวิญญาณ (ผีเจ้าปู่เจ้าตา) หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ โดยหมอเหยาจะเป็นผู้ประกอบพิธี

หมอเหยา ชาวผู้ไทมีความเชื่อว่า หมายถึง ผู้ที่เลี้ยงวิญญาณไว้และเป็นผู้ปฏิบัติเครื่องสังเวทวิญญาณของชาวบ้าน บางครั้งเรียกว่า คนทรง หมอเหยาส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง ส่วนวิธีการสืบทอดการเป็นหมอเหยานั้น หมอเหยาจะเป็นผู้มาเสี่ยงทายจนทราบสาเหตุว่าป่วยเพราะวิญญาณหมอมาเข้าทรง (ภาษาผู้ไทว่า ผีหมอเยอะเยอะ) แล้วหมอเหยาจะถามผู้ป่วยว่า จะรับการสืบทอดการเป็นหมอเหยาหรือไม่ เมื่อตกลงรับคำแล้ว ผู้ป่วยก็จะมีอาการดีขึ้น และกลายเป็นหมอเหยาสืบทอดพิธีเหยาต่อไป

ความสำคัญของพิธีเหยา

ในอดีตพิธีเหยามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวผู้ไทเป็นอย่างมาก เนื่องจากสาเหตุ
๓ ประการ ดังนี้

๑. เกิดจากความเชื่อของคนในท้องถิ่นเกี่ยวกับปัญหาการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อถึงคราวเกิดโรคภัยไข้เจ็บหรือโรคระบาด เกิดภัยวิบัติจากธรรมชาติที่เกินขีดความสามารถของคนธรรมดาจะแก้ไขได้ คนในท้องถิ่นจึงมีความเชื่อว่า เกิดจากการดลบันดาลของอำนาจลึกลับหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านได้กระทำการล่วงเกินหรือลบหลู่ จึงไปหาหมอเหยามาประกอบพิธี เพื่อบำบัดรักษาผู้ป่วยหรือหาวิธีการแก้ไขให้ดีขึ้น

๒. เกิดจากการที่ชาวบ้านไปประกอบอาชีพในท้องที่ต่าง ๆ เช่น ไร่ นา ห้วย หนอง ป่า เขา เป็นต้น อาจมีการไปกระทำผิดล่วงเกินสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือผีบรรพบุรุษ (ผีเจ้าปู่เจ้าตา)

๓. เนื่องจากการคมนาคมของชุมชนไม่สะดวก อยู่ห่างไกลจากสถานพยาบาล ต้องใช้เวลานานในการเดินทาง และเสียค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลมาก ถึงแม้ญาติผู้ป่วยจะมีการใช้สมุนไพรเข้ามาช่วยในการรักษา แต่ไม่สามารถช่วยให้อาการของผู้ป่วยดีขึ้น จึงต้องหันมาพึ่งหมอเหยา เพื่อให้รักษาหรือหาวิธีการแก้ไขให้ผู้ป่วยมีอาการดีขึ้น

ปัจจุบันพิธีเหยาได้ลดบทบาทและความสำคัญลง เนื่องจากชาวผู้ไทส่วนใหญ่หันไปนิยมใช้บริการสถานพยาบาล สถานอนามัยประจำตำบล เพราะสะดวก ไม่ยุ่งยาก และอีกอย่างชาวผู้ไทสมัยใหม่ได้รับการศึกษามากขึ้น แต่พิธีเหยาก็น่าจะสูญหายไป เพราะยังมีชาวผู้ไทบางส่วนซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุยังคงนิยมวิธีการรักษาโดยพิธีเหยา หรือขอคำปรึกษาจากหมอเหยา

พิธีเหยา

คนผู้ไทในสมัยก่อนเชื่อว่าคนที่เจ็บป่วยมีสาเหตุมาจากการกระทำของผีต่าง ๆ ดังนั้นจึงมีพิธีรักษาที่เรียกว่าพิธีเหยา

เครื่องประกอบในพิธีเหยา ได้แก่

๑. เหล้าพื้นเมือง
๒. ไก่ต้ม จะเป็นตัวผู้หรือตัวเมียก็ได้
๓. ไข่ไก่ดิบ ๑ ฟอง
๔. ดาบ (จ้าว)
๕. ด้ายสายสิญจน์สีขาว
๖. ข้าวสาร

ผู้ที่ทำพิธีเหยาเรียกว่าหมอเหยา จะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายก็ได้ แต่เป็นผู้ที่มีความรู้ด้านไสยศาสตร์ และหมอแคน

ขั้นตอนพิธีเหยา

เตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ พร้อมแล้วก็นำคนป่วยมานอนใกล้กับบริเวณที่ทำพิธีเหยา หมอเหยาใช้ด้ายสายสิญจน์คาดศีรษะ แล้วดูดเหล้าจากไห หลังจากนั้นก็จะทำพิธีเพื่อเสี่ยงทายโดยการปักจ้าวลงในขันข้าวสาร หากจ้าวตั้งได้แสดงว่าพิธีศักดิ์สิทธิ์และผู้ป่วยก็จะหาย ตามความเชื่อว่าหมอเหยาเป็นผู้ที่มีผีสำหรับมาบอกหมอเหยาว่าผู้ป่วยเป็นอะไร และถูกผีชนิดไหนทำให้เจ็บป่วย เมื่อรักษาหายแล้ว ผีที่อยู่ในผู้ป่วยต้องการอะไรก็ให้อุทิศส่วนกุศลไปให้ด้วยสิ่งนั้น

“ปัจจุบันไม่มีพิธีเหยาอีกแล้ว เพราะคนไม่เชื่อเรื่องผี พิธีเหยาในบ้านภู เริ่มหายไปตั้งแต่ประมาณปี ๒๕๔๘” เพราะมีหมอแผนปัจจุบันซึ่งผ่านการเกณฑ์ทหารและได้ฝึกกับหมอทหารจนสามารถรักษาได้ ผู้คนก็นิยมหันมารักษา และปัจจุบันก็ไปรักษาที่โรงพยาบาล (คำสัมภาษณ์คุณลุงผัน แสนสุข : ๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๗)

ประเพณี

ชาวผู้ไทในบ้านภู อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่ควรอนุรักษ์ และควรแก่การศึกษาเพื่อนำมาเผยแพร่และถ่ายทอดให้รุ่นลูกหลาน ได้แก่ ประเพณีการเกิด ประเพณีบุญพระเวด ประเพณีการบวช ประเพณีการล้างบ้าน ประเพณีบายศรีสู่ขวัญ ประเพณีแต่งงาน และประเพณีสงกรานต์ ดังต่อไปนี้

ประเพณีการเกิด

ประเพณีการเกิด เมื่อเด็กคลอดออกมาจะมีการตตรก ภาษาผู้ไท เรียกว่า ตัดไส้ปือ (สะดือ) และก่อนตตรกต้องใช้ด้ายผูกให้แน่น แล้วใช้ถ่านไฟรอง ในการตตรกนั้น จะใช้ ไม้คม ๆ ตัด เรียกว่า ไม้กะแสน (ไม้ไผ่เสียมไม้คม) แล้วนำรกไปโรยเกลือก่อนนำไปฝัง เพื่อป้องกันไม่ให้เด็กท้องเสีย การฝังรกต้องเลือกที่ฝังตามความเหมาะสมและความเชื่อ เช่น ถ้าฝังใส่ร่องถนนจะทำให้เด็กรู้ครรลอง (แนวทาง) ในการดำเนินชีวิต ถ้าฝังที่หัวบันไดมีความเชื่อว่า จะทำให้เด็กเมื่อโนขึ้นแล้วไม่พลัดพรวดไปอยู่ไกล ๆ เป็นต้น การนำรึกไปฝังต้องใช้มือขวาหึง เพื่อให้เด็กมีความชำนาญในการใช้มือข้างขวา หรือหัวทั้งสองข้างเพื่อให้เด็กมีความถนัดทั้งสองมือ ก่อนฝังรกต้องมีการทำเคล็ด (อุบาย) ในพิธีก่อน เช่น บิดาที่จะนำรึกไปฝังต้องทำจิตใจให้สบาย เพื่อเด็กนั้นจะได้มีความเจริญก้าวหน้า

หน้าในชีวิต เมื่อฝังเสร็จแล้ว จะก่อกองไฟทับไว้เป็นระยะเวลา ๓ วัน เพื่อให้รูกแห้งไม่เน่าเปื่อย เมื่อทำความสะอาดตัวเด็กเรียบร้อยแล้ว ต้องหาผู้ที่รับเด็กไปใส่ที่นอนบนหลังกระดัง (เพราะกระดังอ่อนนุ่มคล้ายสปริง) เมื่อรูกแห้งหรือหลุดออก จึงจะนำไปใส่อยู่ ผู้รับเด็กครั้งแรกจะมีการคัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติที่ดี เช่น สวย ขยัน มั่งมี เป็นต้น เมื่อรับเด็กไปเข้าที่แล้วจะกระแทกพื้น แรง ๆ ๒ ที ใช้ด้ามพราหรือวัตถุที่ใช้ทำงานกระแทกพื้น หรือใช้หนังสือตบพื้นแทน เพื่อป้องกันไม่ให้เด็กสะดุ้ง ตกใจง่าย เสร็จแล้วเอาไข่ไก่ที่มีผิวและรูปทรงดี ล้างใส่น้ำแล้วนำมาอาบให้เด็ก เพื่อให้เด็กมีผิวพรรณสวยงาม สำหรับแม่เด็กนั้นต้องเข้าไปอยู่ไฟ (อยู่กรรม) บนแคร่ (สะแนน) ซึ่งทำด้วย ไม้ไผ่ ก่อนอยู่ไฟต้องเสียพิษไฟเสียก่อน โดยอมเกลืออ่านคาถาคำว่า จีปีเสติ แล้วเป่าจากสะโพก (หัวตะโพกไฟ) น้ำร้อนจะไม่ลงร่างกาย เมื่ออยู่ไฟต่อไปอีก ๕ วัน จึงสระผมอีกครั้ง เรียกว่า สระหัวห้า ต่อจากนั้นจะอยู่ไฟอีกกี่วันก็ได้แต่ต้องไม่เกิน ๒๑ วัน ก่อนออกจากการอยู่ไฟต้องสระผมแล้วอาบน้ำเย็นเป็นอันเสร็จพิธีอยู่ไฟ

ประเพณีบุญผะเหวด

ประเพณีบุญผะเหวด หรือ ประเพณีบุญพระเวส เป็นประเพณีที่ทำการมาตั้งแต่สมัยโบราณซึ่งจะมีการทำพิธีต่อเนื่องกันประมาณ ๒ - ๓ วันชาวบ้านที่ไปประกอบอาชีพในจังหวัดอื่น ๆ เมื่อทราบข่าวว่าหมู่บ้านของตนเองจะมีงานบุญผะเหวดก็จะกลับมาร่วมงานบุญเพราะนอกจากจะได้ร่วมงานทำบุญ และยังได้พบปะกับญาติสนิทมิตรสหายที่กลับมาเยี่ยมบ้านในวันบุญผะเหวดด้วย บุญผะเหวดหรือบุญมหาชาติจะกำหนดทำกันในเดือนสี่ จึงเรียกกันว่าบุญเดือนสี่และถือเป็นประเพณีของชุมชนที่มีการทำบุญร่วมกันหลายหมู่บ้าน เพราะมีการเชิญหมู่บ้านใกล้เคียงมาร่วมงานบุญด้วย โดยวัดประจำหมู่บ้านที่เป็นเจ้าภาพจะส่งใบฎีกาบอกบุญไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงให้ทราบและเชิญมาร่วมในบุญด้วย ก่อนจัดงานชาวบ้านและวัดจะมีการประชุมปรึกษาหารือกันเรื่องการจัดงานให้เรียบร้อยก่อนชาวบ้านจะมีการจัดเตรียมอาหารคาวหวาน ขนมข้าวต้มและจัดหาปัจจัยไทยทานใส่กัณฑ์เทศน์เพื่อถวายพระภิกษุสามเณร

ความเชื่อเกี่ยวกับบุญผะเหวด ชาวผู้ไทมีความเชื่อในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับปราชญ์ในเรื่องการจัดงานบุญผะเหวดว่า ครั้งหนึ่งพระมัลลย์หมื่นมัลลย์แมน ได้ขึ้นไปไหว้พระธาตุเกตแก้วจุฬามณีในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระศรีอริยเมตไตรยได้ดำรัสสั่งพระมัลลย์ว่า ถ้ามนุษย์อยากพบพระองค์จงอย่าได้ทำบาปหนัก ได้แก่ การฆ่าหรือการข่มเหงบิดามารดา สมณะพราหมณ์ อาจารย์ ทำร้ายพระพุทธเจ้าและยุยง พระสงฆ์ให้แตกแยกกัน ให้ถอดสำหังฟังเรื่องมหาเวทสันดรชาดกให้จบในวันเดียวกัน เมื่อฟังแล้ว นำเอาไปประพฤติปฏิบัติจะได้พบพระศาสดาของพระองค์เมื่อพระมัลลย์กลับมาถึงโลกมนุษย์จึงได้บอกให้มนุษย์ทราบ ด้วยเหตุนี้ผู้ปรารถนาจะพบศาสนาพระศรีอริยเมตไตรยจึงร่วมกันทำบุญผะเหวดและถือปฏิบัติสืบต่อกันมา

การเตรียมงานบุญผะเหวด ก่อนจะมีงานบุญผะเหวด ชาวบ้านจะร่วมกันจัดทำดอกไม้ประดับตกแต่งศาลาโรงธรรม มีพวงมาลัย ผู้หญิงจัดหมากพันคำ เมี่ยงพันคำ เทียนพันแท่ง รูปพันอันและข้าวตอก ดอกไม้ไว้บูชาถวาย (คาถาที่เป็นภาษามาลีสันสกฤตในกัณฑ์ต่าง ๆ รวม ๑,๐๐๐

คาถา) เอาธงใหญ่ปักรอบโรงธรรมนอกศาลาในทิศทั้งแปดเพื่อหมายความว่า เป็นเขตปลอดภัยป้องกันพญามารไม่ให้ย่างกรายเข้ามาใกล้ การแห่ผะเหวดเข้าเมือง นิยมจัดพิธีแห่งในช่วงบ่าย ประมาณบ่ายโมงถึงบ่ายสามโมงเย็น ชาวบ้านจะรวมกันเพื่อจัดขบวนแห่พระภิกษุสงฆ์ไปอัญเชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง โดยสมมติให้พระเวสสันดรและนางมัทรีอยู่ในป่าหรือทุ่งนาแห่งใดแห่งหนึ่ง หรือจะจัดเอาสถานที่สมมติขึ้นตามแต่ลักษณะภูมิประเทศจะอำนวย ก่อนเริ่มต้นในการแห่จะมีการอาราธนาศีลและรับศีลห่าก่อนแล้วทำพิธีบายศรีสู่ขวัญพระเวสสันดรกับนางมัทรี มัคทายกจะนิมนต์พระเทศน์กัณฑ์กัณฑ์เสร็จแล้ว อัญเชิญพระเวสสันดรและนางมัทรีเข้าเมือง พร้อมกับมีการแห่ผ้าผะเหวดถึงวัด มีการแห่รอบศาลาโรงธรรม โดยเวียนขวา ๓ รอบ แล้วนำผ้าผะเหวดแขวนไว้รอบศาลาอุโบสถจนกว่างานบุญผะเหวดแล้วเสร็จ

ประเพณีการบวช

เมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ จะมีการทำบุญประจำปีโดยชาวผู้ไทจะร่วมใจกันจัดงานบุญ ขึ้นมีการจัดตั้งกองบวช ในพิธีการบวชจะประกอบด้วยเม็งซึ่งมีผู้มีจิตศรัทธาจัดขึ้นในบ้านของตน เพื่อเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้วและมีการบอกบุญไปยังเพื่อนบ้าน และชาวบ้านใกล้เคียงให้มาร่วมทำบุญ ซึ่งผู้ที่มาร่วมทำบุญจะนำปัจจัยไทยทานเป็นสิ่งของเครื่องใช้เงินร่วมบริจาคทำบุญด้วยชาวบ้านเรียกกันว่า การ “เพาะบุญ”

เมื่อมีการบวชจะต้องมีการแห่เม็ง กองอัฐ (เครื่องอัฐบริหาร ๘) ที่นำไปแห่ เรียกว่า “การแห่เม็ง” เป็นประเพณีที่ชาวบ้านทำต่อเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ เชื่อกันว่าเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้วหรือเป็นการถวายปัจจัยไทยทานให้แก่พระสงฆ์จะมีการแห่รอบหมู่บ้าน ๑ รอบ แล้วเข้าวัดแห่รอบพระอุโบสถ ๓ รอบ เสร็จแล้วนำไปไว้บนศาลาโรงธรรมพอถึงวันรุ่งขึ้นก็จะทำการถวายพระสงฆ์ สิ่งที่ต้องมีในกองอัฐ (กาตั้งเม็ง) ได้แก่

๑. เครื่องอัฐบริหาร ๘ (มีดตัดเล็บ มีดโกน ผ้าไตร กล้องเข็ม ผ้ากรองน้ำ (ธรรมกา) กระโถน กาน้ำ บาตร)
๒. ดาลปัตร
๓. คันกรวด
๔. หมอนอย่างต่ำ ๖ ใบ
๕. ผ้าห่ม
๖. เทียนกาบเทียนต้น ใช้มะพร้าวอ่อนทำเป็นแห้วบัว ดอกบัว ๓ ดอก ก้านบัว ๓ ก้าน ซึ่งทำด้วยเทียน

สิ่งของทั้งหมดนี้ เมื่อนำมารวมกันเรียกว่า กองอัฐ กองอัฐทั้งหมดจะถูกนำมากองไว้บนปราสาทซึ่งทำด้วยไม้ มีลักษณะคล้ายเตียง ประดับตกแต่งด้วยผ้าขาวโดยใช้ผ้าขาวทางทำเป็นหลังคา นอกจากนั้นยังมีต้นเงินอีก ๒ ต้น จัดวางไว้ใกล้กองอัฐซึ่งต้นเงินทำด้วยฟางข้าวเอาไว้สำหรับติดเงินที่ชาวบ้านนำมาร่วมทำบุญ นอกจากนี้ยังมีการทำด้วยสายสิญจน์นำไปปลุกเสกน้ำมันต์ที่วัดในวันถวายกองอัฐแล้วนำมาแจกจ่ายกันทำฝ่ายผูกแขนเพื่อปัดรังควานและเป็นสิริมงคล

ชายอายุครบ ๒๐ ปี หรือมากกว่านั้น เป็นวัยที่อยู่ในเกณฑ์ที่ถือว่ามีความใจคองหนักแน่น อดทนต่อความจริง ความกระหายได้ ก็เตรียมตัวบวช เตรียมเครื่องอัฐบริขาร คือ สบง จีวร สังฆาฏิ บาตร มิดโกน รัตประคต หม้อกรองน้ำ รวม ๘ อย่างไว้ให้ครบก่อนบวชประมาณ ๑๕ วัน หรือ ๑ เดือน ต้องนำลูกหลานที่จะบวชไปฝากอยู่กับพระเพื่อท่องขานนาคแล้วซ้อมพิธีบวชในเวลาอันสมควร ซึ่งเรียกว่า นาค ขณะเป็นนาคจะไม่ให้เที่ยวเตร่ เพราะถ้าไปมีเรื่องทะเลาะวิวาท หรือก่อเหตุอื่น ๆ จะไม่สามารถบวชได้ พ่อแม่หรือผู้ปกครอง จึงกวตขันลูกหลานของตนเป็นพิเศษ

คำว่า นาค แปลตามศัพท์ว่า ผู้ประเสริฐผู้ไม่ทำบาปจะหมายความว่าผู้ที่บวชเป็น ผู้ประเสริฐเป็นผู้ที่ไม่ทำบาป เมื่อผู้จะบวชอยู่กับพระสงฆ์พอสมควรแล้ว ครั้นใกล้จะถึงวันบวชมีธรรมเนียมปฏิบัติว่า ต้องนำดอกไม้ ธูปเทียนไปขอลาญาติพี่น้อง และผู้หลักผู้ใหญ่ที่ตนเคารพนับถือ เมื่อขอลาแล้วจึงเริ่มพิธีบวช ก่อนบวชหนึ่งวันในเวลายืน มักมีการทำขวัญนาค นาคต้องโกนศีรษะแต่งตัวเข้าไปนั่งประจำที่ประกอบพิธีทำขวัญ มีบายศรี และแก่นเวียนเทียน บรรดาญาติพี่น้องมิตรสหายมานั่งล้อมเป็นวง มีบริวารต่าง ๆ เช่น บาตร ผ้าไตร และเครื่องสักการะ นำมาตั้งที่ทำขวัญด้วยพราหมณ์ (ผู้ประกอบพิธีทำขวัญ) เริ่มประกอบพิธีกล่าวเป็นทำนองเทศน์มหาชาติ เมื่อจบตีฆ้องและโห่ ๓ ลา การทำขวัญเป็นการปลูกให้เกิด ปิติโสมนัสแก่ญาติมิตร และผู้บวช ทำให้ญาติและผู้บวชปลื้มใจ เมื่อจบทำขวัญก็เปิดแก่นเวียนเทียน เวียนไปจนรอบอุโบสถ เป็นเสร็จพิธีทำขวัญ

การบวชต้องบวชในอุโบสถ เพราะอุโบสถอยู่ภายในเขตสีมา การบวชนั้นเป็นสังฆกรรมอย่างหนึ่งต้องทำในเขตสีมา เมื่อนาคเข้าอุโบสถแล้ว จะจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย และมานั่งประจำที่ประกอบพิธี บรรดาญาติมิตรเข้าไปนั่งประชุมในอุโบสถอย่างเป็นระเบียบ ญาติ ผู้ใหญ่จึงมอบผ้าไตรคุกเข่าประนมมือ เข้าไปทามกลางพระสงฆ์ เพื่อขอบรรพชาต่อพระอุปัชฌาย์ พระสงฆ์ที่นั่งในพิธีบวชมีประเพณีปฏิบัติดังนี้ ถ้าเป็นท้องถิ่นที่นิมนต์พระสงฆ์ไม่สะดวกต้องมีอย่างน้อย ๕ รูป หรือเป็นท้องถิ่นที่นิมนต์พระสงฆ์ได้สะดวกต้องมีอย่างน้อย ๑๐ รูป ถ้าจะมีเกินกว่า กำหนดนี้ก็ ได้ และมีพระเถระรูปหนึ่งเป็นพระอุปัชฌาย์ (พระประธานในการบวช) และเป็นผู้คอยตรวจตราโทษของผู้บวช

อนึ่ง ผู้ที่บวชแล้วมีชื่อเรียกว่า พระบว้าง สรณะบว้าง ภิกษุบว้าง บรรพชิตบว้าง ที่เรียกว่าพระ เพราะเป็นผู้ประเสริฐควรกราบไหว้บูชา เรียกว่า สรณะ เพราะเป็นผู้สงบ ระวังจากความชั่ว เรียกว่า ภิกษุ เพราะเป็นผู้รับ คือ รับเครื่องไทยทานจากทายก อีกอย่างหนึ่งเพราะเป็นผู้เห็นภัย ในการอยู่ครองเรือน เรียกว่า บรรพชิต เพราะเป็นผู้เว้นจากการครองเรือน ทุกอย่างเหล่านี้เป็นคำเรียก ผู้อุปสมบท

ประเพณีการล้างบ้าน (การชำระบ้าน)

เป็นประเพณีที่ชาวผู้ไททำหลังจากสิ้นสุดการทำบุญประจำปี หรือบุญผะเหวดสาเหตุที่ต้องมีการล้างบ้านเพื่อปัดเป่าสิ่งไม่ดี เช่น โรคภัยไข้เจ็บ สิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ให้หมดสิ้นไป เพื่อความเป็นสิริมงคลและความอยู่เย็นเป็นสุข การล้างบ้านจะทำกันทุกครัวเรือนโดยจะมีการแห่คล้ายการแห่กลองยาว มีดนตรีประกอบเช่น ฆ้อง กลองร่วมบรรเลง เมื่อขบวนแห่ถึงบ้านใดบ้านนั้นก็จะต้องเตรียมสำหรับไว้เลี้ยงมีขนมหวาน ข้าวต้ม หรือมีอาหารต่าง ๆ ก็จะนำมาเลี้ยงแขก เมื่อทานข้าวร่วม

กันเสร็จแล้วจะมีการให้พรและเริ่มการล้างบ้าน มีการสาดน้ำเล่นกันอย่างสนุกสนาน ถ้าน้ำในโอ่งใน
ถังที่เหลืออยู่จะเททิ้งหมด เพราะถือว่าเป็นการล้างต้องล้างทุกอย่าง อาหาร เครื่องดื่มที่เหลืออยู่ใน
บ้านนั้นจะนำมาเลี้ยงกันให้หมด ไม่ให้เหลือเอาไว้เพราะถ้ายังเหลืออยู่การล้างบ้านก็จะไม่สมบูรณ์

ความเชื่อเกี่ยวกับการล้างบ้าน ถ้าบ้านใดล้างบ้านก็จะประสบแต่ความสุขไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ
เบียดเบียน เพราะถือว่าได้ล้างสิ่งที่ไม่ดีออกไปหมดแล้ว แต่ถ้าบ้านใดไม่ได้ล้างบ้านการเป็นอยู่หรือ
การดำรงชีวิตจะไม่สงบสุข ใครที่ขับรถหรือเดินทางก็จะได้รับอุบัติเหตุ หรือการค้าขายไม่เจริญรุ่ง
เรือง ปัจจุบันนี้ประเพณีการล้างบ้านจะกระทำเมื่อสิ้นสุดงานบุญพะแหวด และสิ้นสุดช่วงเทศกาล
สงกรานต์ และตามด้วยประเพณีการล้างบ้าน ทั้ง ๓ ประเพณี จะกระทำต่อเนื่องกันตามลำดับ เป็นอัน
เสร็จงานประเพณีในปีนั้น ๆ

ประเพณีการบายศรีสู่ขวัญ

ชาวผู้ไทในตำบลบ้านภู อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร มีการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ
เป็นการส่งเสริมให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต เพราะเชื่อว่าคนเราทุกคนมีสิ่งหนึ่งเป็น
มิ่งขวัญ คือ สิริประจำอยู่ในตัวบุคคล ถ้าขาดหรือละระดับลง จะมองเห็นได้ชัดว่า ผู้นั้นมีผิวพรรณไม่
เปล่งปลั่ง ผู้ไทเรียกว่า หน้าล้าตาลาย มีลักษณะไม่ผุดผ่อง เขาเรียกว่า ขวัญหายหรือขวัญไม่อยู่ใน
เนื้อในกายเสียแล้ว ต้องมีการเฉลิมขวัญให้ดังเดิม ขวัญนั้นมีอยู่ ๓๒ ขวัญ มี ผม ขน เป็นต้น ขวัญ
พิเศษอีก ๙๒ ขวัญ และเจตสิกอีกก็ได้ตั้งคำสูตรขวัญตอนหนึ่งว่า “สามสิบสองขวัญให้มาเต้าเก้าสิบ
สองขวัญให้มาโฮม” อย่างไรก็ตามความเชื่อถือแต่โบราณก็มีได้ไร้สาระเลย ผลที่ได้ก็คือ ทำให้จิตใจ
ของผู้ที่ได้รับการสู่ขวัญดีขึ้นกว่าเดิม เมื่อจิตใจดีขึ้นแล้ว ผิวพรรณก็จะเปล่งปลั่ง ชาวผู้ไทมีการ
บายศรีสู่ขวัญตั้งแต่แรกเกิด เริ่มแต่เมื่อออกกรรม (ออกจากการอยู่ไฟ) ทารกแรกเกิดจะได้รับการสู่
ขวัญ เรียกว่า การรับขวัญ มีญาติพี่น้องร่วมกันมารับขวัญเท่าที่จะมาได้ จะให้ของขวัญแก่เด็กก็ให้ใน
โอกาสนี้ ของขวัญที่นิยมให้มักจะเป็นสร้อยคอ กำไลหรือเครื่องประดับอื่น ๆ ที่ทำจากทองคำ เงิน
และนาก แต่ก่อนชาวผู้ไทแยกคำว่าบายศรีสู่ขวัญไว้คนละอย่าง บายศรีใช้สำหรับพระภิกษุสามเณร
เรียกว่า บายศรีพระ ส่วนสู่ขวัญนั้นใช้กับคนทั่วไป แต่ปัจจุบันนี้ใช้คำว่า บายศรีสู่ขวัญ

พานบายศรี (ชาวผู้ไทเรียกว่า ขันหมากเบ็ง หรือ ขันมะเบ็ง) จัดใส่พานหรือขันโตก เอา
ไข่ต้ม ไก่ต้ม หัวหมูต้ม ข้าวต้ม ของหวาน มีกล้วยสุกหรือผลไม้ ข้าวสุก ดอกไม้ รูปเทียน เทียนวัดคิ
ง (ตัว) คือ เทียนวัดรอบตัวรอบหัว ของผู้เป็นเจ้าของขวัญที่จะบายศรีสู่ขวัญ สำหรับเสื่อ เครื่องนุ่ง
ห่ม และเครื่องประดับของเจ้าของขวัญจัดเตรียมให้พร้อม โดยแยกสัดส่วนของเครื่องประกอบพิธีที่
เป็นอาหาร จัดคายเป็น (ตำขวัญข้าว) ของพราหมณ์สู่ขวัญไว้อีกหนึ่งขวัญ ส่วนด้ายผูกแขนจัดไว้ในพาน
ขวัญ เพื่อให้ผู้มาผูกแขนผู้เป็นเจ้าของขวัญ

เมื่อตั้งพานบายศรีสู่ขวัญแล้วญาติพี่น้องทุกคนจึงเข้ามานั่งล้อมเป็นวง พราหมณ์สู่ขวัญก็
เริ่มจุดรูปเทียนและกล่าวคาถาสสูตรขวัญ จนจบพิธีบายศรีสู่ขวัญ พราหมณ์สู่ขวัญจะเริ่มผูกแขนให้
เป็นคนแรก พร้อมกับบอวยพรให้กับผู้ประกอบพิธี ดังตัวอย่างคำบอวยพร (ภาษาผู้ไท) “ดีกวาดเข้า
ขวัญเข้ามาโฮม ขวัญมาพูนแขนยก ชักแขนไว้ ขวัญเข้าอย่าได้หนี เอาะเนาะไปไก่ ๓๒ ห่อ มาเต้า
๙๒ ขวัญห่อมาโฮม” หรือ “นอนหลับห่อฝันได้เงินหมื่น นอนตื่นห่อฝันได้เงินแสน แหมมือไปห่อ

“ได้แก่วมณโฑติ โทษฮ้ายยามาผ่าน มารฮ้ายยามาเบียด” เป็นต้น แล้วผูกข้อมือด้วยด้ายสายสิญจน์ต่อไป ผู้อื่นเรียงลำดับกันเข้าไปผูกแขนเมื่อผูกหมดทุกคนแล้ว พรหมณสู่วัญจะต้องนำเหล่าและถือเอาใบพลูจุ่มน้ำเหล้าใส่ฝ่ามือทุกคนที่เป็นเจ้าภาพหรือญาติพี่น้องที่มาร่วมในงานพิธีบายศรีสู่วัญเหมือนกับเป็นการปัดรังควาญให้ คือ ปัดเอาเสนียดจัญไรออกไปเสร็จแล้ว ทุกคนจะเอามือลูบศีรษะด้วยน้ำเหล้าที่พรหมณสู่วัญให้ที่ฝ่ามือ เป็นอันเสร็จพิธี

สิ่งของที่นำมาบายศรีสู่วัญนั้น มีทั้งเครื่องอุปโภคบริโภค คือ ของใช้และของกิน ตามฐานะของบุคคล เช่น เด็กนิยมใช้ไข่ไก่ หนุ่มสาวใช้ไก่ต้ม พ่อบ้านแม่เรือน ใช้หมู วัว ควาย แต่เปิดและม้าชาวผู้ไทไม่นิยมนำมาใช้เป็นเครื่องประกอบในพิธีบายศรีสู่วัญ การบายศรีสู่วัญได้วิวัฒนาการมามาก ถ้าแขกผู้มีเกียรติและผู้สูงศักดิ์มีการบายศรีประกอบ นับว่าเป็นการให้เกียรติสมฐานะการทำบายศรีสู่วัญเป็นเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทที่สมควรอนุรักษ์ ส่งเสริม เพราะเป็นสิ่งที่เชิดหน้าชูตาและเป็นที่ประทับใจแก่ผู้มาเยือนเป็นอย่างยิ่ง เป็นการผูกจิตมิตรภาพอันมีคุณค่า

ประเพณีการแต่งงาน

ชาวผู้ไทถือว่าการแต่งงานเป็นการเริ่มต้นชีวิตครอบครัว ผู้ที่จะมีครอบครัวได้ก็คือ ชายหญิงที่อยู่ในวัยอันสมควรที่จะเป็นสามีภรรยากันได้ โดยชอบด้วยขนบธรรมเนียมประเพณี และตัวบทกฎหมายของสังคม การแต่งงานของชาวผู้ไทที่แตกต่างจากถิ่นอีสานอื่น ๆ อย่างเด่นชัด คือ การแต่งงานของผู้ไทจะต้องมีล่ามหรือพ่อล่าม

พ่อล่าม คือ ผู้ที่เจ้าบ่าวเจ้าสาวเคารพนับถือ แต่ส่วนมากผู้ที่มีหน้าที่หาพ่อล่ามคือฝ่ายเจ้าบ่าว พ่อล่ามเปรียบเสมือนพ่อของคู่บ่าวสาวหลังแต่งงาน จะเป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ย เมื่อสามีภรรยาหลังแต่งงานมีการทะเลาะเบาะแว้งกัน พ่อล่ามหนึ่งคน สามารถมีลูกล่ามได้หลายคู่

หน้าที่ของพ่อล่ามคือ จะต้องเป็นผู้รับสินสอดจากพ่อแม่จริงของเจ้าบ่าว เพื่อเดินทางไปทำการสู่ขอเจ้าสาวก่อนที่ขบวนเจ้าบ่าวจะเดินทางไปถึงบ้านเจ้าสาว หลังจากที่คู่บ่าวสาว แต่งงานไปแล้ว ชีวิตครอบครัวอาจจะไม่ราบรื่น เกิดปัญหาทะเลาะเบาะแว้ง กระทั่งกระทบกระทั่งกัน บางครั้งอาจรุนแรงจนต้องให้พ่อแม่ทั้งสองฝ่ายมาเจรจากัน และพ่อแม่ของทั้งสองฝ่ายก็จะเข้าข้างลูกของตัวเอง ทำให้เกิดปัญหาไม่สิ้นสุด ไม่สามารถเข้าใจกันได้จนอาจเกิดการหย่าร้าง ดังนั้นจึงมีพ่อล่ามเพื่อทำหน้าที่มาเป็นคนกลาง เพื่อมาไกล่เกลี่ย โดยจะไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เพราะทั้งลูกล่ามและสะใภ้ ล่ามถือเป็นลูกแท้ ๆ ของพ่อล่าม คำพูดของพ่อล่ามถือเป็นสิทธิ์ขาด ทั้งลูกล่าม สะใภ้ล่ามและพ่อแม่ ผู้เฒ่าผู้แก่ของทั้งสองฝ่ายต้องเชื่อฟัง ถ้าลูกล่ามทั้งสองมีปัญหาที่จะอยู่กันไม่ได้จริงๆ ยังไงก็จะหย่ากันให้ได้ พ่อล่ามก็อาจจะมียุวิธี เช่น อาจให้ทั้งสองฝ่ายแยกกันอยู่ก่อน ๗ วัน ๑ เดือน หรือ ๓ เดือน โดยยังไม่ต้องหย่าเพื่อทดสอบดูว่าทั้งสองฝ่ายจะหย่ากันได้จริงไหม แต่ส่วนมากจะแยกกันอยู่ชั่วคราว และพ่อล่ามไกล่เกลี่ยให้คืนดีกันเหมือนเดิม จากนั้นพ่อล่ามจะอบรมและให้โอวาทต่อหน้าผู้ใหญ่ ทั้งสองฝ่าย ประเพณีการแต่งงานมีขั้นตอนหรือพิธีการที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

การสู่ขอ เป็นพิธีการเริ่มแรกของประเพณีการแต่งงาน และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องเป็นสิริมงคลของชายหญิงที่จะเป็นสามีภรรยา และเป็นการให้เกียรติแก่ฝ่ายหญิงด้วย การเป็นสามีภรรยาโดยการสู่ขอแต่งงานตามประเพณีเป็นสิ่งที่ได้รับความนิยมยกย่อง เพราะชอบด้วยระเบียบแบบแผน

จารีตประเพณีที่ได้รับการพิจารณาจากสังคมว่าเป็นสิริมงคล การสืบทอดกันตามประเพณีนั้นทำเป็น ๒ ขั้นตอน คือ การทาบทามและการสืบทอด

การทาบทาม เป็นการเริ่มต้นของการสืบทอด โดยฝ่ายชายจัดผู้ใหญ่ที่ได้รับการยกย่องนับถือ จะเป็นชายหรือหญิงก็ได้ เป็นพ่อล่ำม ไปพูดจาทาบทามผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง ว่าฝ่ายหญิงจะเต็มใจยินยอมยกลูกสาวให้หรือไม่ เมื่อฝ่ายหญิงไม่ขัดข้อง จะมีการเรียกสินสอดทองหมั้น เรือนหอ ตลอดจนการกำหนดวันเวลาที่ผู้ใหญ่ฝ่ายชายจะมาสืบทอดต่อไป

การสืบทอด เป็นเรื่องที่ฝ่ายชายจัดทำภายหลังได้รับทราบจาก พ่อล่ำม แล้วว่า ฝ่ายหญิงไม่ขัดข้อง และฝ่ายชายก็ตกลงจะปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของฝ่ายหญิง การสืบทอดนั้นจะมอบให้เป็นหน้าที่ของพ่อล่ำมหรือผู้ปกครองของฝ่ายชาย หรือจะไปทั้งพ่อล่ำมและผู้ปกครองของฝ่ายชายก็ได้ เพื่อยืนยันว่ายอมรับข้อเรียกร้อง ตลอดจนทำความสนิทสนมกันไว้มากยิ่งขึ้น พร้อมกันนั้นจะได้ปรึกษาหารือเรื่องพิธีหมั้น พิธีแต่งงานหรือหาฤกษ์ยามกันต่อไป

การหมั้น คือการมอบสิ่งของให้ฝ่ายหญิง เพื่อแสดงความมั่นหมายว่าจะแต่งงานด้วย ซึ่งสิ่งของที่จะมอบนั้นเรียกว่าทองหมั้น หรือของหมั้น จะเรียกทองหมั้นเป็นคู่กันกับเงินว่าสินสอดทองหมั้น ทองหมั้นนั้นอาจจะเป็นทองแท่ง หรือทองรูปพรรณ อาจเป็นสร้อยทอง แหวน ก็ได้ สินสอดทองหมั้นที่จะนำไปมอบให้ฝ่ายหญิง นิยมเอาใส่ในขัน เรียกขันนั้นว่า ขันหมากขันหมั้น ในวันนั้นจะมีหมากพลูด้วย โดยถือว่าหมากพลูเป็นเครื่องแสดงถึงความมีอัธยาศัยไมตรี

การจัดพิธีแต่งงาน ตามที่นิยมก่อนวันแต่งงานประมาณ ๒ สัปดาห์ จะมีการส่งบัตรเชิญไปยังญาติมิตรที่เคารพนับถือให้ทราบกำหนดวัน เวลา และสถานที่ที่จะจัดงาน เมื่อถึงวันแต่งงาน เจ้าบ่าวจะแห่ขบวนมาบ้านเจ้าสาว เจ้าบ่าวจะเตรียมกาน้ำใส่น้ำหอม พร้อมกับเทียน ๑ คู่ มีเพื่อนเจ้าบ่าว ๑ คน เจ้าบ่าวจะสะพายย่าม ภายในย่ามจะมีเงินทองและของคำคุณ (สิ่งของที่เป็นมงคล) เมื่อถึงบ้านเจ้าสาว จะมีการกันประตูเงินประตูทอง เจ้าบ่าวจะผ่านเข้าไปได้ต้องมีของตอบแทน เมื่อถึงบันไดจะมีการล้างเท้า เรียกว่า การล้างตีนเขย โดยจะมีคนล้างเท้าให้อาจจะเป็นน้องสาวของเจ้าสาวก็ได้ เมื่อขึ้นไปถึงบนบ้านจะมีการบายศรีสู่ขวัญ พอพราหมณ์ทำพิธีเสร็จ พ่อล่ำมจะเอาไขตัม (เครื่องประกอบในพานบายศรี) มาแบ่งครึ่งวางใส่มือเจ้าบ่าวเจ้าสาว แล้วจะเอาเกลือ พริก ข้าว ใส่มือเจ้าบ่าวเจ้าสาวแล้วผูกแขนให้พร เมื่อบายศรีสู่ขวัญเสร็จ ญาติก็จะเข้ามาร่วมผูกแขนเจ้าบ่าวเจ้าสาว ผูกแขนเสร็จ คู่บ่าวสาวจะเอาข้าวของมากราบขอบคุณ (สมมา) พ่อล่ำม เสร็จแล้วมีการเลี้ยงพาเขย คือการเลี้ยง บรรดาเขยและญาติเขยให้อิ่มหนำสำราญ จากนั้นเมื่อเสร็จพิธีจากบ้านเจ้าสาว จะย้ายมาสมมาที่บ้านเจ้าบ่าว และที่บ้านเจ้าบ่าวจะมีการผูกแขนรับสะใภ้ และเอาข้าวของที่เตรียมมาสมมาญาติฝ่ายชาย เสร็จแล้วจะมีการเลี้ยงอาหารญาติที่มาร่วมงาน เมื่อเสร็จพิธีที่บ้านเจ้าบ่าว เจ้าสาวจะเดินทางไปส่งพ่อล่ำม และเมื่อถึงบ้านพ่อล่ำม เจ้าบ่าวเจ้าสาวจะมีการสมมาแม่ล่ำม แม่ล่ำมจะให้พรและให้เงินเป็นค่าตอบแทนแก่คู่บ่าวสาว และมีการมอบล่ำมคือ ให้สิทธิ์แก่พ่อล่ำมให้การดูแลบ่าวสาว ญาติฝ่ายเจ้าสาวก็จะทำการลาล่ำม คือลากลับบ้าน โดยนำเจ้าสาวไปด้วย ส่วนเจ้าบาวก็จะกลับบ้าน เจ้าบ่าวพอดกเย็นจะมีการแห่เจ้าบ่าว เรียกว่า แห่เขยไปยังบ้านเจ้าสาว แต่ชาวผู้ไทจะแห่เจ้าสาวไปอยู่บ้าน เจ้าบ่าว เพราะชาวผู้ไทจะแต่งสะใภ้เข้าบ้าน

หนุ่มสาวในสมัยก่อนส่วนใหญ่จะพบและชอบพอกันในงานบุญ ประเพณี ต่าง ๆ เมื่อฝ่ายชายชอบใจฝ่ายหญิง ก็จะมาหาที่บ้านเพื่อให้อยู่ในสายตาของพ่อแม่ฝ่ายหญิงโดยจะมาในเวลากลางคืนเนื่องจากกลางวันทุกคนต้องไปไร่นา และทำงานอื่นๆ การมาหา ฝ่ายชายจะมากันเป็นกลุ่ม และใช้แคนเป็นเครื่องมือในการเกี้ยวสาว เมื่อมาถึงก็จะมีการลงโจง ฝ่ายชายจะทำการสุมไฟ ฝ่ายหญิงก็จะปั้นฝ้าย (เข็นฝ้าย) พิธีแต่งงานสมัยก่อนจะเกิดขึ้นได้พ่อแม่จะต้องรับรู้ก่อน เมื่อทั้งสองตกลงใจกันแล้วฝ่ายชายก็จะพาพ่อแม่มาบอกกล่าวกับพ่อแม่ฝ่ายหญิง เมื่อพ่อแม่ฝ่ายหญิงตกลง ฝ่ายชายก็จะหาคนกลางจัดการทุกอย่างแทน ซึ่งเรียกว่า พ่อล่อม จะเป็นผู้ที่ชาวบ้าน นับถือ ทำหน้าที่ทุกอย่างแทนพ่อแม่ฝ่ายชาย แม้กระทั่งหลังแต่งงานแล้วหากมีปัญหา ก็จะทำหน้าที่ ไกลเกลี้ยให้

การจัดพิธีแต่งงาน ฝ่ายชายต้องสร้างเรือนสู่ (เรือนหอ) ในบริเวณบ้านฝ่ายหญิง โดยยังไม่สร้างถาวร เมื่อหลังแต่งงานและมีลูก ๒ - ๓ คน แนใจแล้วว่าจะไม่ย้ายไปไหนก็จำสร้างบ้านที่ถาวร ฝ่ายหญิงจัดทำหมอน ผ้าห่ม ผ้าถุง ผ้าขาวม้า เพื่อใช้ในเรือน และสำหรับการสมมา (ขอขมา) ญาติผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิดของฝ่ายชาย ส่วนฝ่ายชายจะใช้เทียนคู่ และดอกธูปสำหรับขอขมาญาติฝ่ายหญิง

การจัดพิธีแต่งงานฝ่ายชายจะยกขันหมากมาทำพิธีที่เรือนสู่ แล้วทำพิธีสู่ขวัญ การแต่งงานของคนผู้ไทไม่มีการบังคับว่าจะต้องแต่งกับคนเผ่าผู้ไทด้วยกัน แต่เมื่อแต่งแล้วคนต่างเผ่าที่มาแต่งงานด้วยต้องเป็นผู้ไท

“ปัจจุบัน ขึ้นตอนต่าง ๆ ได้หายไปเกือบหมดแล้ว เพราะหนุ่มสาวไปเรียน แล้วแต่งงานกับคนจากถิ่นอื่น

“ปัจจุบันการแต่งงานกับฝรั่งเป็นเรื่องที่ดี เงินดี ” (คำสัมภาษณ์แม่เฒ่าบ้านภู : ๑๖ สิงหาคม ๒๕๔๗)

ประเพณีงานศพ

งานศพ พิธีงานศพแยกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. งานศพที่ตายปกติ เช่น เจ็บป่วย พิธีงานศพจะทำบุญสวดอภิธรรม เป็นเวลา ๒ - ๓ วัน แล้วจะนำไปเผา หลังจากเผาก็เก็บกระดูกและนำกระดูกเข้าเก็บที่ธาตุ เมื่อถึงวันศีลก็จะไปบูชา

๒. ศพที่ไม่ปกติ เช่น อุบัติเหตุ ต้องนำศพไปทำพิธีเผา หรือฝังทันที หลังจากนั้น อีก ๑ ปี จึงไปเก็บกระดูกมาเพื่อทำบุญ เพราะเชื่อว่าคนที่ตายผิดปกติวิญญาณตกใจและกลับมาที่บ้านไม่ได้ ในการเก็บกระดูกต้องนิมนต์พระ ๔ รูป พร้อมเครื่องสังฆทาน และต้นเงินหรือต้นผึ้งเพื่อใช้สำหรับพระประพรมน้ำมนต์ เมื่อทำบุญกระดูกแล้ว จึงนำกระดูกเข้าเก็บในธาตุเช่นเดียวกับศพปกติ

ประเพณีสงกรานต์

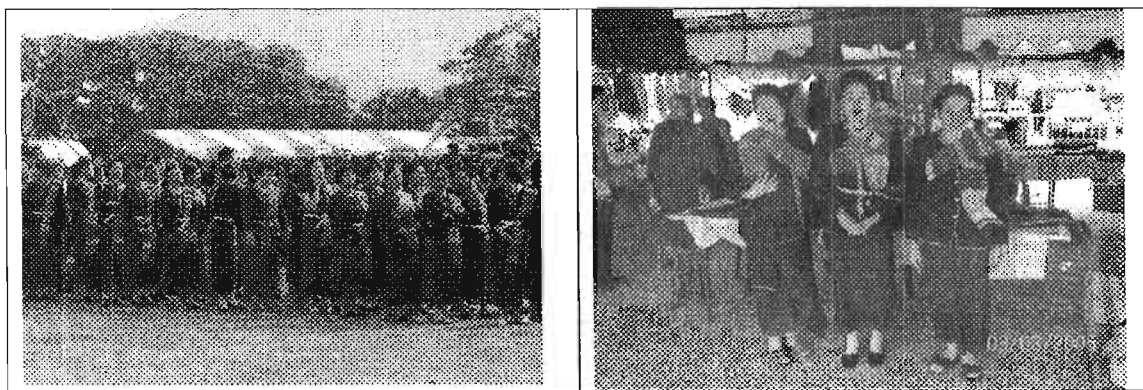
ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีขึ้นปีใหม่ของคนผู้ไท ซึ่งเหมือนกับชาวอีสาน ถิ่นอื่นๆ ประเพณีสงกรานต์จะมีการทำบุญตักบาตรที่วัด การสงฆ์น้ำพระพุทธรูป มีดอกไม้ธูปเทียน ไปบูชา แล้วเอาน้ำหอมประพรมที่องค์พระพุทธรูป เป็นการแสดงความเคารพบูชา และสงฆ์น้ำในวันสงกรานต์ ในวันนี้จะทำเป็นรางน้ำเทน้ำสงฆ์ลงไปรางให้ไหลตกไปถึงพระพุทธรูป นอกจากนี้ยังสงฆ์พระสงฆ์ เสร็จแล้วพระให้ศีลให้พร การรดน้ำดำหัว การรดน้ำผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือในวันนี้เพื่อขอศีล

ขอพรจากท่าน เมื่อถึงวันกำหนดจะรดน้ำก็เชิญผู้ใหญ่นั่งบนตั่ง เตี้ยง หรือเก้าอี้ ลูกหลาน จะเอาน้ำรดและเอาน้ำหอมพรม ท่านให้ศีลให้พร แล้วก็ผ้านุ่งผ้าห่มให้ท่านเปลี่ยน การรดน้ำผู้ใหญ่ก็ต้องเตรียมผ้าใหม่มาให้ผลัด

ประเพณีสงกรานต์ มีกิจกรรมที่สำคัญ นอกเหนือจากการรดน้ำดำหัวคือ การทำบุญตักบาตรในตอนเช้า และสงฆ์พระพุทธรูปในตอนบ่าย คนหนุ่มสาวมีส่วนสำคัญในการสร้างบรรยากาศความรื่นเริง และสีสันในงานวันสงกรานต์ เนื่องจากมีการเล่นสาดน้ำ ปะแป้งปะน้ำหอม แก่นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในงานและยังมีการจัดการแข่งขันกีฬาพื้นบ้าน เช่น ขาโกลกเถก ชักเย่อ วิ่งกะลา (กะโป้) ตีป๊อบ ปิดตาตีหม้อ เป็นต้น นอกจากนี้ชาวผู้ไทยังมีการต่อเจดีย์ทราย การปล่อยนกปล่อยปลา ในช่วงกลางคืนจะมีมหรสพ เช่น หมอลำกลอน หมอลำซิ่ง ภาพยนตร์ มาสร้างความสนุกสนาน โดยชาวผู้ไทจะไม่นิยมเล่นสงกรานต์แบบรุนแรง ยังคงยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติแบบดั้งเดิม

๔. การแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ผู้ไท

การแต่งกายของชาวผู้ไทในปัจจุบัน ยังคงเป็นไปตามแบบดั้งเดิมเหมือนท้องถิ่นอีสานทั่วไป แต่ที่เห็นโดดเด่นเป็นพิเศษ คือ การแต่งกายในโอกาสพิเศษ การแต่งกายในโอกาสพิเศษ หมายถึง การแต่งกายเมื่อจะประกอบพิธีกรรมสำคัญ หรือเนื่องในเทศกาลสำคัญต่างๆ เช่น งานแต่งงาน งานบวช งานสำคัญของทางราชการ ชาวผู้ไทจะนิยมสวมใส่ผ้าไหมที่มีลวดลายโดดเด่น และสีสันสวยงาม ผู้หญิงจะใส่ผ้าชิ้นใหม่ สวมเสื้อแขนยาว มีผ้าพาดไหล่ หรือผ้าสไบ พาดบ่า สวมเครื่องประดับที่เป็นสิ่งของมีค่าตามฐานะของผู้สวมใส่ อาจจะเป็นทอง นาก เงิน หรือลูกบิดที่ทำจากหินในรูปแบบของสร้อยคอ สร้อยข้อมือ ต่างหู และแหวน ลักษณะเด่นของการแต่งกายที่แปลกไปจากถิ่นอีสานอื่น ๆ คือ การใช้เครื่องประดับพันที่มวยผม หลาย ๆ รอบ (เกล้าผม) ส่วนฝ่ายชายนิยมสวมชุดผ้าไหม

สาวผู้ไทร่วมกันแต่งกายชุดผู้ไทในงานทอดกฐิน

๕. วรรณกรรมความเชื่อของไทย

วรรณกรรมความเชื่อที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวผู้ไท และมีความสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิตความเป็นอยู่ ได้แก่ ฃญาผู้ไท นิทานผู้ไท ความเชื่อของชาวผู้ไท ดังต่อไปนี้

ฃญาผู้ไท

ฃญา หมายถึง คำสำนวนหรือสุภาษิตที่ชาวอีสานนิยมพูดจากัน ส่วนใหญ่หนุ่มสาวนิยมเกี้ยวพาราสีกันมักจะพูดโดยมีความหมายโดยนัย เพราะเห็นว่าเป็นคำพูดที่มีความหมายดี การคมคายและยังมีความหมายหลายแง่มุมอีกด้วย คำฃญาที่หนุ่มสาวใช้โต้ตอบกันเรียกว่า “ฃญาเครือ” ส่วนฃญาที่ใช้พูดเชิงสั่งสอนว่ากล่าวเตือนบุตรหลานนั้นต่างกับฃญาเครือเพราะใจความมุ่งที่จะให้สติเตือนใจ ซึ่งฃญาเหล่านี้เป็นคำสำนวนที่ใช้จดจำกันมาหรือจดจำมาจากหมอลำ และคำเทศน์ของพระสงฆ์และสำนวนในวรรณกรรมบ้าง ประเภทของฃญามีดังนี้

๑. ฃญาบาทเดียว คำฃญาบาทหนึ่งมี ๖ - ๘ คำ เวลาพูดจะแบ่งเป็น ๒ วรรค มีคำที่สัมผัสกันเช่น

- หมาหลายเจ้า กินข้าวหลายเชื่อน
- กินข้าวโต โส่ความเพิน

๒. คำฃญาซ้ำคำหน้า คือ คำฃญาที่จะขึ้นต้นด้วยคำหน้า วรรคตรงกันเป็นคำซ้ำคำ เล่นคำทำให้มีความหมายเด่นขึ้นมาอีก เช่น

- เจ้าเชื่อนพาเว้า เจ้าเหล่าพากิน
- เอ็นกินแล่นโส่ เอ็นใช้แล่นหนี
- อยากจนให้ซี้ดี อยากมิให้เฮ็ดงาน

๓. คำผลาล้อคำ เป็นการนำคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันหรือตรงข้ามกันมาสร้างประโยคให้มีความหมายโดดเด่นขึ้น เช่น

- สิถิมก็เสียดาย สิบายก็ซี้เตียด
- นั่งให้เบิ่งที่ หนีให้เบิ่งบอน
- เฮ็ดนอย่าแพงกล้า ไปค้ออย่าแพงทิน

ตัวอย่างเกี้ยวสาว

- ถ้าอ้ายตายเป็นหวัฆมัน ดินภูซันน้องกะสินำไปก่น
- เกิดเป็นคนมันบ่ได้กล่อมกลิ้ง ตายเป็นหวัฆมันยังสิได้กล่อมคิง
- คั่นอ้ายตัวน้องให้อ้ายตายเป็นกระต่าย น้องสิตายเป็นซิงคั่นก้อมไปหาอ้อมอยู่คู่

ดอน

- ว่าบ่มีซู้ คือเป็นหยอยยับย่างว่าตะล่งเจ้าบ่กว้าง ส่างมาได้ผูกควาย
- ตกกะเทินได้กำคอแซ่ บ่ยอมให้หางมันฟาด น้มมือข้อยสิแน่นคอแซ่ลงซัดม
- น้องนี้ไปค้อยท่า กกสิดาจนว่าก่อง กกดอกทองจนว่าเน็ง คอยอ้ายก็บ่เห็นว่า

เสือกินคือบ่เห็นอ้ายลาก ว่านาคกินคือบ่เห็นอ้ายแก่ หรือว่าเงือกปากแหล่ แซ่ปากกว้าง อมอ้ายเข้าฮวมวังแล้วบ้อ

- เกลี้ยงบักเต๋อ แมงไม้อยู่ใน เกลี้ยงบักไฟผัดมีในสามสี่ บัดเจ้าเกลี้ยงหมากมี ผัดหนามอ้อมอยู่คุโต
- น้องนี้เปรียบเหมือนไก่ผู้น้อย ตบปีกสอนขัน ว่าอยากขันไปหลาย ตนโต ผักยังอ่อน ว่าอยากตบปีกถ้า ว่าอยากอ้าปากขึ้น ว่าย่านไก่ผู้เฒ่า

นิทานผู้ไท

ชาวผู้ไทใน ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร มีความสามารถในการถ่ายทอดความคิด สติปัญญา และความเชื่อของสังคมสู่ลูกหลานโดยใช้นิทานเป็นสื่อ ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างสติปัญญา ให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินและเป็นการสร้างความสัมพันธ์ในกลุ่มให้รู้จักกันมากยิ่งขึ้น นิทานสามารถสร้างความฉลาดรอบรู้ให้ทั้งผู้ฟังและผู้เล่า ดังนั้นจึงถือได้ว่านิทานเป็นมรดกทางปัญญาที่มีค่าอย่างยิ่งและนิทานที่ใช้เล่าต่อกันมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีด้วยกันหลายประเภทดังนี้

๑. เทพนิยาย หมายถึง นิทานเกี่ยวกับเทวดานางฟ้า และเป็นเรื่องราวที่มีความมหัศจรรย์เหนือธรรมชาติ ได้แก่ เรื่องนางไก่แก้ว และท้าวสุพรรมนโมกขา
๒. นิทานปรัมปรา หมายถึง นิทานรุ่นเก่าแก่ที่แสดงพฤติกรรมของตัวละครว่าเกี่ยวข้องกับ ผูกพันอยู่กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ได้แก่ เรื่องนางหอมธู ตามหาแม่ นางแดงอ่อน และท้าวกาพเกษ
๓. ตำนาน หมายถึง เรื่องที่เล่าต่อ ๆ กันมามีลักษณะปรุงแต่งมาจากเรื่องจริงบ้างไม่จริงบ้าง ได้แก่ น้ายวพิเศษ และก่องข้างน้อยฆ่าแม่
๔. นิทานเรื่องสัตว์ หมายถึง นิทานที่เอาสัตว์เป็นตัวละครในเรื่องและสัตว์นั้นพูดได้ มุ่งเน้นเนื้อหาความเพลิดเพลินอาจแทรกคติธรรมหรืออุทาหรณ์ ได้แก่ ลิงกับเต่า ทำไม ภูเหลือมจึงไม่มีพิษ ทำไมกากับนกยูงจึงเป็นศัตรูกัน และเสือทำไมตัวลาย
๕. นิทานคติ หมายถึง นิทานที่แทรกคำสอนข้อเตือนใจ ข้อคิดหรือสุภาษิตให้แก่ ผู้ฟังโดยวิธีการบอกตรง ๆ หรือบอกเป็นอุทาหรณ์ เรียกนิทานนี้ว่านิทานคติธรรม ได้แก่ เรื่องน้ำอดน้ำทนจะได้ทองคำเป็นทอง ลูกสะใภ้จ้องทอง นกกระจอกสองผัวเมีย ท้าวว้าวทองไขวพิเศษ แม่ย่าเกลียดลูกสะใภ้ กำนักร้าผีน้อย ท้ายกำพลอยทุกขะตะ แก้ออดแก้ทนถึงจะได้ทองคำเป็นทองท้าวกำพราและท้าวตอดช่างขอขี้ตะหนี่
๖. นิทานอธิบายเหตุ หมายถึง นิทานที่พยายามอธิบายสิ่งที่มนุษย์สงสัยและหาคำตอบไม่ได้ เนื้อหาจะมุ่งไปที่การตอบคำถามว่าทำไมเพื่ออธิบายความเป็นมาของสิ่งเหล่านั้น ได้แก่ เรื่องหมากแดงลาย ดาวลูกไก่ กำนักร้าพาซื้อ หมูเพื่อนและเงินทอง พระยาคันคาก และแก้วหน้าม้า
๗. นิทานภูตผี หมายถึง นิทานที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับภูตผี ปีศาจ อำนาจลึกลับที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีความจริงและเป็นเรื่องจริง ได้แก่ เรื่องปลาแข่งดำ
๘. นิทานมุขตลก หมายถึง นิทานที่มุ่งแสดงความขบขันเป็นสำคัญ บางครั้งอาจมีลักษณะหยาบโลนปนอยู่บ้าง โครงเรื่องไม่สลับซับซ้อนและเป็นเรื่องสั้น ๆ แก่นเรื่องอยู่ที่การใช้คำและกลวิธีของผู้เล่า ส่วนใหญ่สอดแทรกการอบรมสั่งสอนโดยอาจแบ่งเป็นแง่มุมเพศศึกษาโดยแสดง

ออกในเชิงขบขัน เยาะหยัน ล้อเลียนเสียดสีเป็นนัย ๆ ได้แก่ เรื่องถูกเหลี่ยมไหนหนอ แก๊บนหลอน สาวไทยแซก ยอขาผู้เฒ่า อ้ายเชียงเดสองพี่น้อง กินสอง เจ้าพ่อสังลุย ใครจะได้มรดกของปู่ ดาวเสด็จ สดชื่นจัง เข้ามาทีละคน เฮียโฮยห่อน เอามันเต็มที อีนายหมอยยาว อำกินหุ้มเที่ยงหมอยเหยา แม่เสียวกับสาวกกะเบือ ปลาไหล ทากาว ฉีลูกสะไภ้ดั่ง ผากเยียว หอมจริงหรือและหอยเข้าท้อง

ความเชื่อผู้ไท

ชาวผู้ไทมีความเชื่อเกี่ยวกับหลาย ๆ เรื่อง ทั้งความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่มีผลต่อการดำรงชีวิต ดังนี้

๑. ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล ชาวผู้ไทมีรากฐานความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลมาจาก ความเชื่อทางศาสนา สิ่งแวดล้อม อาชีพ การศึกษา และประสบการณ์จากคำบอกเล่าของชาวผู้ไท กล่าวคือ เมื่อครั้งปู่ ย่า ตา ยาย เคยเล่าให้ฟังว่า ชาวผู้ไทไม่ค่อยคบกับบุคคลภายนอก เพราะความอายจากการแต่งตัวและที่อยู่อาศัยที่แตกต่างจากชาวอีสานถิ่นอื่น ๆ และคิดว่าตนเองเป็นคนป่าเขา แต่คนชาวผู้ไทนั้นส่วนใหญ่เป็นคนขยันหมั่นเพียร มีความซื่อสัตย์ มักอาศัยรวมกันอยู่เป็นกลุ่มใหญ่ มีการคบค้าสมาคมอยู่ในกลุ่มเดียวกัน ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีของตนอย่างเหนียวแน่น มีการนับถือกันในการให้เกียรติผู้มีอาวุโสภายในครอบครัวและระบบเครือญาติทั้งเพศหญิงและเพศชาย ยกย่องนับถือคนมีศีลธรรม มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น ผู้ชายจะให้เกียรติสตรีที่มาเป็นภรรยา มีความขยันกิริยามารยาทดี อ่อนน้อม มีธรรมาศัยที่ดีงาม มีความสามารถในการทำงานบ้าน ตลอดจนสามารถปฏิบัติตนภายในครอบครัวได้เป็นอย่างดี เข้ากับญาติพี่น้องฝ่ายสามีได้ และสตรีชาวผู้ไท ก็จะเลือกสามีที่ดี มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ทำหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัวและปฏิบัติต่อญาติภรรยาหรือญาติของตน

หลักเกณฑ์และข้อห้ามในการเลือกคู่ครองแต่โบราณ ดังนี้

๑. ห้ามเลือกผู้ที่มีสายเลือดเดียวกันมาเป็นคู่ครอง ได้แก่ บิดา มารดา บุตร หรือญาติพี่น้องที่เกิดจากพ่อแม่เดียวกัน

๒. ห้ามมีความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างบุตรที่เกิดจากพี่น้องหรือพ่อแม่ ไม่ว่าจะเป็เพศใดก็ตาม

๓. ห้ามมีความสัมพันธ์ทางเพศก่อนแต่งงาน หนุ่มสาวชาวผู้ไทมีอิสระในการเลือกคู่ครอง เมื่อชายมีความสนใจกันก็จะตกลงร่วมชีวิตกัน ฝ่ายชายก็จะส่ง "ล่ำม" ไปโลม คือ ไปสู่ขอทางญาติฝ่ายหญิง ตกลงกันตามประเพณี

ความสัมพันธ์ระหว่างเครือเรือนต่าง ๆ กลุ่มครอบครัวผู้ไท นอกจากมีความสัมพันธ์ในทางเครือญาติแล้ว ยังมีความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจ โดยการพึ่งพาอาศัยกันระหว่าง ผู้ใกล้ชิดกัน ช่วยเหลือกันในทุก ๆ ด้าน เช่น ช่วยกันประกอบพิธีทางศาสนา ร่วมกิจกรรมทางด้านการบันเทิง การใช้แรงงานช่วยเหลือกันในยามเจ็บป่วยเมื่อทุกข์ยากได้รับความเดือดร้อน ครอบครัวของชาวผู้ไท ตำบลลำน้เป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร มีความสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่น เป็นครอบครัวที่อบอุ่น ผู้หญิงชาวผู้ไทจะให้ความสำคัญแก่สามี รักและเคารพ ช่วยเหลือสามีเป็นอย่างดี บุตร

และจิตตาของชาวผู้ไทปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบ เคารพเชื่อฟังบิดา มารดา และผู้อาวุโส ชาวผู้ไทให้ความสำคัญต่อบุคคลที่อยู่ใกล้ชิดตัว และบุคคลที่ได้รับแต่งตั้งจากทางราชการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สารวัตร ครู ข้าราชการ และบุคคลที่สังคมชาวผู้ไทยอมรับและไว้วางใจ เช่น หมอเหยา พระสงฆ์ เป็นต้น

ชาวผู้ไทปัจจุบันมีความเชื่อว่า บุคคลที่ดีจะต้องเป็นผู้ที่มีความเชื่อถือจากสังคม เป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพดี รักพวกพ้อง มีความกระตือรือร้นในการทำงาน ซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น มีความเฉลียวฉลาด มีความคิดเริ่มสร้างสรรค์ มีร่างกายแข็งแรง มีความเสียสละ กล้าหาญ เป็นที่พึ่งของชาวผู้ไท ให้ความสำคัญเป็นธรรม มีความอดทน เป็นต้น

๒. ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ ชาวผู้ไทตำบลบ้านภู มีวิถีชีวิตในการอยู่ร่วมกันด้วยการพึ่งพาอาศัยกัน ตลอดจนอาศัยสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ซึ่งมาจากธรรมชาติ เนื่องมาจากสถานที่อยู่อาศัยอยู่กับธรรมชาติ ป่า เขา แม่น้ำ ครอบครัวของชาวผู้ไทมีที่ทำมาหากินจากภูผาแดง ภูจ้อก้อ ภูผาขาว ดังนั้น ภูเขา ป่าไม้จึงมีความผูกพันกับชาวผู้ไทมาก ชาวผู้ไทอนุรักษ์ทรัพยากรที่อยู่ในป่าเขา เพราะเชื่อว่าการทำลายธรรมชาติและตัดไม้ทำลายป่าจะทำให้วิญญาณที่อยู่ตามป่าเขาโกรธจะสามารถบันดาลให้มีอันเป็นไป เกิดการเจ็บป่วยอยู่ตลอดปี หรืออาจจะถึงตายได้ ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติของชาวผู้ไทที่สำคัญมีดังนี้

๑. ความเชื่อเกี่ยวกับน้ำ น้ำเป็นสิ่งที่ให้คุณประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับชาวผู้ไทในตำบลบ้านเป้า ใช้ในการอุปโภคและบริโภค ใช้ชำระล้างร่างกาย ใช้ประโยชน์ทางด้านเกษตรกรรม ใช้เป็นหลักในการปลูกข้าวและทำนา นอกจากนั้นแหล่งน้ำยังอุดมไปด้วยสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นประโยชน์ในด้านอาหารอีกด้วย น้ำจึงมีคุณค่าต่อการครองชีพของชาวผู้ไทมาก

๒. ความเชื่อเกี่ยวกับดิน ดินเป็นปัจจัยสำคัญเป็นบ่อเกิดแห่งพืชพันธุ์ธัญญาหาร และเป็นที่ตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ดินให้ประโยชน์ต่อชาวผู้ไทในการทำนา ทำไร่ ชาวผู้ไทเชื่อว่า ถ้าไม่ปล่อยที่ดินให้ว่างเปล่าก็จะทำให้ชาวผู้ไท มีพืชสวนกินตลอดปี ซึ่งการทำพืชสวนพืชไร่นี้จะกระทำหลังฤดูทำนา

๓. ความเชื่อเกี่ยวกับลม ไฟ ชาวผู้ไทเชื่อว่าส่วนหนึ่งของชีวิต เพราะเขาต้องมีอากาศหายใจ ถ้าไม่มีอากาศเข้าจะต้องตายทันที นอกจากนี้ลมยังช่วยทำให้ไฟติดใช้ในการหุงต้มอาหาร ชาวผู้ไทในตำบลบ้านเป้าจะบูชาไฟว่าเป็นสิ่งที่ร้อนแรง และสามารถทำลายได้ทุกอย่าง ดังนั้นความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ จึงนับว่าเป็นบ่อเกิดของผลิตผลทางเศรษฐกิจ เนื่องจากธรรมชาติเป็นแหล่งทำมาหาเลี้ยงชีพชาวผู้ไทกตัญญูต่อธรรมชาติ ไม่ทำลายธรรมชาติ ซึ่งเป็นแหล่งทำมาหาเลี้ยงชีพก็จะทำให้ท้องถิ่นของชาวผู้ไทเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ทุกฤดูกาล ไม่ประสบปัญหาหาวาตภัย อัคคีภัย และภัยพิบัติอื่น ๆ

๔. ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติเป็นเรื่องที่ผูกพันทางจิตใจเกี่ยวเรื่องภูตผีวิญญาณตลอดจนปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ความเชื่อที่ฝังแน่นของชาวผู้ไทในสิ่งเหนือธรรมชาติมีดังนี้คือ

๑. ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือวิญญาณ ชาวผู้ไทในตำบลบ้านภู ได้ให้ความสำคัญแก่ผีและเทวดา โดยปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้ด้วยพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นประจำ เช่น โชคกลาง ฤกษ์ยาม เลี้ยงผี จะเห็นได้จากพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวผู้ไท รวมทั้งพิธีเหยา หรือการเลี้ยงผีฟ้า

๒. ความเชื่อเกี่ยวกับการผิดวิญญาณ ชาวผู้ไทในตำบลบ้านภูเชื่อว่า ผีมีความสัมพันธ์กับตนตั้งแต่เกิดจนตาย โดยแสดงออกด้วยวิธีเคารพบูชา หวงแหน ย่าเกรงเอื้อเพื่อผือแผ่แก่ผีบ้าน ผีเรือน ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตา ชาวผู้ไทจะปฏิบัติตนตามฮีดสิบสองครองสิบสี่ เพราะถ้าประพฤติดิฉันของคลองธรรม ก็จะทำให้ผีดผี ผิดงกล่าวนี้ลงโทษให้มันเป็นไปต่าง ๆ นานา ถ้าเป็นผู้ประพฤดีดี ผีเหล่านี้ก็จะให้คุณโดยบันดาลให้ครอบครัวประสบความสุข ความเจริญ นอกจากนี้ผียังคุ้มครองติดตามไปพิทักษ์รักษาให้ปลอดภัย

๓. ความเชื่อในการสู่ขวัญ ชาวผู้ไทเชื่อว่าขวัญและกำลังใจเป็นสิ่งสำคัญ ถ้ามีญาติมิตรสหาย หรือผู้ที่นับถือสนิทสนม มาทำความเจริญให้แก่ท้องถิ่น ชาวผู้ไทจะให้การต้อนรับด้วยการบายศรีสู่ขวัญ โดยมีความเชื่อว่า ขณะที่เดินทางมายังถิ่นผู้ไทนี้ขวัญได้แวะเวียนตามสถานที่ต่าง ๆ ตามที่เดินทางผ่านมาเพลินยังไม่รู้ทิศกลับจึงต้องเรียกขวัญ เพื่อให้ขวัญกลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว ทำให้อยู่เย็นเป็นสุข โดยการผูกข้อมือด้วยฝ้าย โดยเชื่อว่าฝ้ายที่ผูกนั้นเป็นสะพานเชื่อมโยงและมีความผูกพันระหว่างขวัญและคน

๔. ทศนะของชาวผู้ไทในเรื่องของสิ่งเหนือธรรมชาติ มักจะนำเอาพิธีกรรมมาเกี่ยวข้องกับผสมผสานกับความเชื่อ เช่น พิธีของหมอปล่อง หมอเหยา ซึ่งใช้เป็นที่พักทางใจ นอกจากนั้นยังเป็นการรวมเครือญาติในสังคมในขณะประกอบพิธีกรรมด้วย ความเชื่อดังกล่าวยังมีมาจนถึงทุกวันนี้

๕. ความเชื่อเป็นเรื่องของทางจิตใจ เป็นแรงอำนาจอันเร้นลับแฝงอยู่ภายใต้จิตใจ ความเชื่อของชาวผู้ไท เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องอาหาร ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องการรักษาโรค ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องที่อยู่อาศัยและเครื่องมือเครื่องใช้ นอกจากนั้นยังมีความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล ธรรมชาติ และสิ่งที่เหนือธรรมชาติ

๖. ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องอาหาร ชาวผู้ไทมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องอาหารมาก เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับข้าว ซึ่งเป็นความเชื่อที่แนะนำให้มีการปฏิบัติตาม ดังนี้

๑. ข้าวที่ถวายพระควรเป็นข้าวกันหวด เพราะเป็นข้าวที่นึ่งสุกก่อน ส่วนข้าวที่อยู่ข้างบนนั้นอาจเป็นข้าวที่นำมาอุ่น

๒. ข้าวที่เหลือจากใส่บาตรแล้วควรปั้นเป็นก้อนวางไว้ตามเสารั้วเพื่อให้ทานแก่นกและภูตผี

๓. การตักบาตร ควรใส่แต่ข้าวสุก ส่วนกับข้าวนั้นนำไปถวายพระที่วัด เพราะถ้าใส่ลงไปพร้อมกันในบาตร จะทำให้อาหารรวมกันหมด ไม่สามารถรับประทานได้

๔. ความเชื่อเกี่ยวกับข้อห้าม ชาวผู้ไทในตำบลบ้านภู เรียกว่า “คะลำ” คำว่า คะลำ เป็นภาษาอีสาน ชาวผู้ไทใช้คำนี้ในความหมายเดียวกัน คะลำเป็นข้อห้ามมิให้ประพฤติเป็นของต้องห้าม ไม่ดี ไม่งาม ไม่เหมาะสมเป็นบาปเป็นกรรม ถ้าทำอีกต่อไป ผู้เฒ่า ผู้แก่ท่านหักท้วงว่า คะลำ คะลำจึงเป็นคำศักดิ์สิทธิ์ ผู้ทำจะไม่กล้าทำอีกต่อไป คะลำจึงเป็นประเพณีสืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้ ชาวผู้ไทเข้าใจคำว่า คะลำ อย่างซาบซึ้ง แปลเป็นไทยง่าย ๆ ก็คงจะใกล้เคียงกับคำว่า “ของแสลงในชีวิตนั่นเอง” ตัวอย่างการคะลำมีดังต่อไปนี้

คะลำการกิน

๑. ไทย (คน) เรือนเดียวกันกินพร้อมกัน ผู้น้อยกินก่อนผู้ใหญ่
เมียกินก่อนผัว จ้าว (สามเณร) กินก่อนพระ
 ๒. ผู้ใหญ่กินเจียน (คน) ผู้น้อย ผัวกินเจียนเมีย
 ๓. เอาเจียนกินให้เป็นทาน
 ๔. กินข้าวบ้อด (ปิด) ฝาติบฝาก่อง (กระติบข้าวหรือกลองข้าว) บ่อฮู้เก็บ
ฮู้เมีย (เก็บให้เรียบร้อย) บ่อล้างถ้วยล้างชาม
 ๕. กินข้าวฮ้าปากแลบลิ้นเลียปาก กินคำใหญ่ กินเสียงดัง กินบ่เป็นยาม
(กินไม่เป็นเวลา) บรูจักประมาณ
 ๖. ถ่มน้ำลาย คายขี้มูกเวลากินอาหาร
 ๗. กินข้าวมือซ้าย เวลากินขวา (พูด) กั้นเอามือเท้าซ้ายซ้ายด้านขวา
เวลากินอาหารเคี้ยวบ่แหลกแล้วกลืน
 ๘. กินข้าวกับซัน (เนื้อ) วัว ซันควาย ซึ่งเป็นสัตว์มีคุณ
 ๙. กินหมดเกลี้ยงกินบ่ เหลือ (เหลือ)
 ๑๐. กินข้าวบ่สงอา กินปลาบ่สงปู่ย่าตายาย
 ๑๑. กินอิ่มแล้วบ่ยกมือไหว้พ่าวัว (ไม่ไหว้แม่โพสพ)
 ๑๒. กินข้าวโต โสความเฟิ่น (กินข้าวเรา คอยกันเรื่องผู้อื่น)
- #### คะลำการยืม
๑. ผู้หญิงยืมเยี่ยว
 ๒. ผู้น้อยยืมไถลผู้ใหญ่ (ยืมคำหัวผู้ใหญ่)
 ๓. ไก่ (สะไก้) เขย ยืมไถลเข้าโคตรลุงตา (ญาติผู้ใหญ่ของคู่สมรส)
- #### คะลำการเดิน
๑. ผู้น้อยย่าง (เดิน) ไถลผู้ใหญ่ เขยย่างไถลเจ้าโคตรลุงตา
 ๒. ขึ้นเรือนบ่ล้างตีน ย่างทีบ (กระทีบ) ตีนขึ้นบันได ย่างเทิง (บน) เรือน
แรง ย่างลากตีน (เดินลากเท้า)
 ๓. เมียย่างเอาตีนขึ้น (ชายผ้าถุง) บันปายหลังผัว
 ๔. ย่างก่อนเจ้าหัว (พระภิกษุ) เว้า (พูด) หยอกเจ้าหัว เข้าวัดเว้าเสียงดัง
เข้ามาเข้าวัดเลี้ยงวัวควายในวัด

๕. อย่าอยู่ใกล้เจ้าหัว (พระภิกษุ) อย่าเหยียบเงาเจ้าหัว
๖. นุ่งผ้าตะเตี่ยว (ลอยชาย) ย่างผ่านลุงตาเจ้าโคตร
๗. ไปจอบเขาเข้าพื้นทานขวัญกัน (ไปแอบฟังผู้อื่นนินทา)
๘. ไปค้าร่วมทีนกัน (ร่วมทุน)
๙. ไปเอาบุญก่ายบ้าน (ไปงานติดต่อกันหลายหมู่บ้าน) บัญแสงสู้้งาย (ไม่

คำนึงถึงเวลากิน หมายถึง เสียเวลาทำมาหากิน)

๑๐. ผัวไปค้า เมียแต่งเพศแต่งทรง (แต่งกายให้งามกว่าปกติ)
๑๑. ไปโฮ (ไล่) เนื้อออกซื้อมัน
๑๒. ไปบ่ช่าง ย่างบ่งาม (ไปไม่ดี เดินไม่เรียบร้อย หมายถึง ประพฤติ

ตนไม่เรียบร้อย)

๑๓. ไปบ่ลา มาบ่คอบ (บอกกล่าว)

กะล่ำการนั่ง

๑. ผู้น้อยนั่งสูงกว่าผู้ใหญ่ ไร่ (สะไร่) เขยนั่งไขว่ห้าง ต่อหน้าเจ้าโคตรลุง

ตา (ญาติผู้ใหญ่ของคู่สมรส)

๒. ผู้นั่งขัดสมาธิ
๓. นั่งขัดสมาธิพิงเทสน์ นั่งกินข้างพิงคำบอก คำสอน
๔. นั่งตัน (ขวาง) ประตู นั่งหมอน นั่งกลางผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่
๕. ผู้นั่งนั่ง ผู้นั่งยืนไว้ (พูด) กัน

กะล่ำการนอน

๑. นอนคว่ำ นอนหงาย และนอนตะแคงซ้าย (ให้นอนตะแคงขวา)
๒. นอนหัวไปทิศทางตะวันตก
๓. เมียตื่นนอนหลังผัว
๔. นอนหงายเลียคมดาบ คาบนมเมีย เลียคมมีด
๕. นอนปล้ำดิน ตื่นปล้ำหน้า

กะล่ำเกี่ยวกับงานศพ

๑. คนตายอายุไม่ถึง ๑๐ ปี ตายลงท้อง ตกน้ำตาย ตกเรือตาย ฟกบวม ตาย ข้างเหยียบตาย เสือกัดตาย งูกัดตาย ควายขวิดตาย ตกต้นไม้ตาย หมีกัดตาย รบกันตาย ลงแดงตาย เผาศพเหล่านี้ คะล่ำ

๒. กินข้าวเงื่อนผี

๓. หามศพผ่านนาเขา

๔. ปลง (วาง) ศพกลางทาง

๕. หามศพไปแล้วเหยียวยหลัง

กะล่ำทั่วไป

๑. เอาเชิง (ชาย) ผ้า เชิงแพรเช็ดหน้า คะล่ำ

กะล่ำ

๒. ฟน (ลับ) มีด พร้า หอก ตาบ สิว ขวาน และปัตเหือน ยามกลางคืน

๓. เอาของสูงไว้ต่ำ ของต่ำไว้สูง กะล่ำ
๔. ทูบตี เตะ ถีบ ม้างเหือน กะล่ำ (รื้อเรือน)
๕. เว้าพันตัว หัวสิ้นเพิน กะล่ำ (พูดโอ้อวด หัวเราะดังกว่าผู้อื่น)
๖. ปากก่อนกวาน ขานก่อนเจ้า กะล่ำ (พูดและขานก่อนผู้ใหญ่)
๗. ตัดก่อน (ไม้กลอน) ฮอนซี่ (ฟันซื่อให้ขาด) กะล่ำ
๘. แบกพินบ่แก้มัดขึ้นเหือน กะล่ำ
๙. กะลำน้า กินต่อน กะล่ำ (เกลียดตัวกินไข่ เกลียดปลาไหลกินน้ำแกง)
๑๐. บ่เอิ้น (เรียก) กะขาน บ่วานกะช่วย
๑๑. ใส่บาตรถามเจ้าหัว (พระภิกษุ)
๑๒. ชั่งอยขอนแก่น นอนสุบยา
๑๓. ฮากไม้ (รากไม้) สอนขวาน (หมายถึงเด็กสอนผู้ใหญ่)
๑๔. ย้ายคันทนา ย้ายประตู
๑๕. ผัวเมียผิดกัน ข่มเหงกัน ต่กัน
๑๖. จ่ายเงินแดง (เงินปลอม) แปลงเงินตัวง (เงินขาว)
๑๗. คันมิ (ไม้) ลูก ปลุกมิ (ไม้) ตื่น
๑๘. ขี้คันคาก (คางคก) จา (ว่าจะ) แบกขอนยาง
๑๙. ไข่ (เขยื่อน) ขอนหาตะเข็บ
๒๐. หึงสองผัว เจ้าหัว (พระภิกษุ) สองวัด

๖. ภาษาผู้ไท

ภาษาผู้ไท เป็นภาษาที่ใช้สื่อสารในชีวิตประจำวัน ซึ่งภาษาผู้ไทมีสำเนียงแตกต่างไปจากภาษาไทยกลางเพราะว่าลักษณะของภาษาผู้ไทนั้นจะพูดแปร่งไปจากภาษาไทยกลางแต่ฟังไพเราะ เพราะมีเสียงสระและพยัญชนะบางตัวที่ชาวผู้ไทออกเสียงด้วยการแปร่งเสียงไปจากภาษาไทยกลาง และสำเนียงอีสาน ดังตัวอย่างการใช้ภาษาผู้ไทต่อไปนี้

๑. คำที่มีสระ เอีย เอือ อัว จะเป็นสระเอ เออ โอ เช่น

ผัว – โผ	เลือด – เลิด	เขียด – เคด
เมีย – เม	สวน – โซน	เสือ – เสอ
เขียน – เชน	เมือง – เมิง	ด่วน – โดอน
๒. สระโอ โอ อัย บางคำจะเป็นสระเออ เช่น

ไต้ – เต้อ	ใส่ – เซอ
ให้ – เห้อ	ใหม่ – เมอ
๓. พยัญชนะ ว บางคำจะเป็น ห เช่น

เขียง – เ هنگ	ขาย – หาย

ของเขา – หองเขา เขา (สัตว์) – เหา

๔. พยัญชนะ ร เป็น ฮ

รอย – ฮอย รีบ – ฮีบ เรือน – เอ็น

ร้อง – ฮ้อง เรือ – เอือ

๕. คำบางคำที่สะกดด้วย ก จะไม่มีเสียงตัวสะกด และสระจะเป็นสระเสียงสั้น เช่น

แตก – ต๊ะ ปาก – ป๊ะ สาก – ซะ

แบก – แบ๊ะ ผูก – พุ

๖. คำบางคำที่มีสระเสียง อี จะเป็นเสียงสระ เออ เช่น

ลึก – เลิก ผึ่ง – เฟิ่ง ครึ่ง – เคิ่ง

๗. คำบางคำมีคำเรียกเฉพาะที่ไม่มีเค้าของภาษาไทยเลย เช่น

หัวเข่า – โหโค้ย ผู้ใด, ใคร – เพอ

ไปไหน – ไปซิเลอ ท้ายทอย – กะตัน

สิ่งของหาย – เฮ้ ผิดไข – มีไข

หายเจ็บหายไข้ – ดีเจ็บดีไข้ อยากกินข้าว – เยอะกินข้าว

ตาตุ่ม – ป่อมเพอะ

หากนำภาษาผู้ไทมาเปรียบเทียบกับภาษาไทยกลาง พบว่า คำในภาษาผู้ไทจะคล้ายกับคำในภาษาไทยกลาง เพราะเป็นภาษาตระกูลเดียวกัน แต่มีความหมายต่างกันบ้าง คำที่คล้ายกันมาก เช่น ไก่ – ไก่ ปิ่น – ปิ่น นัวกลาง – นัวทาง คล้ายในระดับปานกลาง เช่น ปาก – ป๊ะ เสือ – เซอ คล้ายกันเล็กน้อย เช่น แขน – แหน บันได – กันใต้ ส่วนที่ต่างกัน เช่น มะละกอ – มะฮู พระ-ญา คุณเณร – โจ้น้อย ส้มโอ – มะแก้ง

การเปรียบเทียบภาษาไทยกลาง/ภาษาอีสาน/และภาษาผู้ไท ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

	ภาษากลาง	ภาษาอีสาน	ภาษาผู้ไท
๑.	คำเรียกญาติ		
	ย่า	แม่ย่า	ญ่า
	ปู่	พ่อบุ่	ปู่
	ตา	พ้อตา, อีตา	พ้อตา, พ้อใหญ่,
	ยาย	ยายเฒ่า, แม่ใหญ่	อีนาย, แม่นาย
	พ่อ	พ้อ, อีพ้อ	พ้อ
	แม่	แม้, อีแม้	แม้
	พี่สาว	เอื้อย	เอื้อย
	พี่ชาย	อ้าย	อ้าย
	อา	อา (ญ), อาว (ชาย)	อา,อาว
	ป้า	ป้า	แม้ป้า, ป้า

	เมื่อย	เมื่อย	เม
	ผัว	ผัว	โผ
๒	คำเรียกอวัยวะ		
	มือ	มือ	มือ
	นิ้วโป้ง	นิ้วโป	นิ้วโป
	นิ้วชี้	นิ้วชี้	นิ้วชี้
	นิ้วกลาง	นิ้วกาง	นิ้วกาง
	นิ้วนาง	นิ้วนาง	นึ่งนาง
	นิ้วก้อย	นิ้วก้อย	นิ้วก้อย
	พิน	เขี้ยว	แห้ว
	หลังมือ	หลังมือ	สันมือ
	ภาษากลาง	ภาษาอีสาน	ภาษาผู้ไท
๓.	คำเรียกอวัยวะ (ต่อ)		
	หนวด	หนวด	โนด
	แขน	แขน	ແ່ນ
	หัวเข่า	หัวเข่า	ໂຫໂຄ້ຍ
	ตาตุ่ม	ตุ้มม่อง	ປ້ອມເພອະ
๓.	คำกริยา		
	เดิน	ย่าง	ย่าง
	วิ่ง	แล่น	ແລ້ນ
	โกรธ	เคียด, ชัง, สุน	ฮ้าย
	พูด	เว้า	เว้า
	ทำ	เฮ็ด	เฮ็ด
	รัก	มัก	มัก
๔.	คำนามทั่วไป		
	ทางเกว	ส่ง	ซัง
	กระตุม	กระตุม	กระติง
	รองเท้า	เกิบ	เกิบ
	เสื้อ	สาด	ซาด
	ช้อน	ช้อน, บ่วง	โป่ง
	ดินสอ	สอ	สอ
	เรือน	เฮียน	เฮียน
	ยุ่งข้าว	เล้าข้าว	เล้าข้าว
	จอบ	หมากจก	หนอจก

เข้มขัด	เข้มขัด	มัดแอ่ว
พ่อค้า	นายฮ้อย	นายฮ้อย
สะพาน	ขัว	โข
เจ้าเมือง	เจ้าเมือง, พ่อเมือง	เจ้าเมิง

คำศัพท์ต่าง ๆ ที่ชาวผู้ไทใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งสามารถได้ยินบ่อย ๆ ซึ่งขออธิบายเป็นคำ ๆ ดังต่อไปนี้

เรือน	ออกเสียงเป็น	เฮิน
ใครมา	“	เพอมา
ไปไหน	“	ไปซิเลอ
เกลือ	“	เก้อ
ให้	“	เห้อ
เสือ	“	เสอ
รสกลมกล่อม	“	โน
มะม่วง	ออกเสียงเป็น	มะม้ง
ซ้อน	“	โปง
สลัว	“	พอซุ่มลุ่มซ่มล้าว
นาน	“	เหิง
ดวงจันทร์	“	อีเก็ง
ถ่ายรูป	“	ทายรูป
เกวียน	“	เกน
ลูกสะไภ้	“	ลูแพ้อ
สามี	“	โผ
ภรรยา	“	เม
อ้วน	“	ตุ้ย
อ่อนแอ	“	ขี้แบะ
งาม	“	ซั๊บ
เหงื่อ	“	เห่อ
ทำงาน	“	เฮ็ดจะ
เณร	“	โจ้น้อย
จมูก	“	ฮูตัง
ปาก	“	ปะ

๗. ภูมิปัญญา

จากการศึกษาชุมชนชนบ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๗ ทำให้ทราบถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวหมู่บ้านว่าในสมัยก่อนบ้านภูยังเป็นป่าเขาที่อุดมสมบูรณ์ มีสัตว์นานาชนิดทำให้ชาวบ้านที่เป็นผู้ขายมีงานที่นอกเหนือจากการทำนา คือ การล่าสัตว์มีอุปกรณ์ล่าสัตว์อยู่หลายชนิด เช่น ดาหนาง ซึ่งหมายถึงตาข่ายที่ใช้ไล่สัตว์ให้วิ่งเข้าใส่ (คำสัมภาษณ์ของนายยนต์ กลาง ประพันธ์) ไม่ไผ่หลาว หน้าไม้ บั้งพู่ (จะนำมาให้ดูในคราวต่อไป) เป็นต้น ส่วนผู้หญิงก็มีหน้าที่ในการทำผ้าสำหรับใช้ห่มให้กับสมาชิกในบ้าน ในการถ่ายทอดวิธีการเหล่านี้ สู้คนรุ่นใหม่นั้นหาได้น้อยมาก เพราะเยาวชนส่วนใหญ่ต้องไปโรงเรียนเรียนหนังสือทำให้ ไม่มีเวลาในการทำงานที่จะต้องใช้ความสามารถและการฝึกฝนอย่างดี และความสัมพันธ์ของลูกหลานกับคนเฒ่าคนแก่ที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านนั้นเกือบจะไม่มีแล้วดังคำกล่าวของคุณลุงยนต์ที่ว่า “การศึกษาทำให้คนในครอบครัวนั้นห่างกัน” ส่วนการรักษาสุขภาพอนามัยของชาวบ้านภูนั้นเมื่อสมัยก่อนมีการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคแต่ในสมัยนี้ไม่มีการรักษาแบบนั้นอีกแล้ว จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านหลายท่านบอกว่าหาหมอดีกว่า แม้แต่คุณตาท่านหนึ่งเมื่อเกิดอาการไม่สบายก็ยังนิยมที่จะไปหาหมอจนคุณยายที่เป็นภรรยาถึงกับบ่นว่า “นิดหน่อยก็จะไปหาหมอ” และยังมีคุณลุงท่านหนึ่งบอกในขณะที่เดินขึ้นภู่ว่า “สมุนไพรในป่าไม่รู้จักแน่ว่าเป็นอะไร หาหมอดีกว่า”

ส่วนการเล่นของเด็กบ้านภูในสมัยก่อนที่ปัจจุบันไม่มีการเล่นกันอีกแล้ว เช่น หมากลีเกิ้ล หมายถึง การเล่นที่นำไม้มาเหลาให้เป็นท่อนเล็ก ๆ จากนั้นก็นำมาโยนช่วงบนหลังมือเหมือนหมากรุกเก็บ ถ้าไม่หล่นลงบนพื้นหมดหรือเหลืออยู่บนหลังมือเป็นคู่จะตาย (ไม่ได้เล่นต่อ) แต่ถ้า เหลืออยู่บนหลังมือเป็นเลขคู่จะได้เล่นต่อ เป็นต้น (สัมภาษณ์นายยนต์ กลางประพันธ์)

ศูนย์รวมจิตใจของชาวผู้ไท คือ วัด เพราะจะมีการชุมนุมของชาวบ้านที่วัด และมีการประชุมของผู้นำท้องถิ่นกับชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ ดังการให้คำสัมภาษณ์ของนางนารี แสนโคตร (บทสัมภาษณ์ : ๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๗) กล่าวว่า “ผู้เฒ่าผู้แก่จะมีการจัดเวร (กลุ่มแม่เฒ่าจำนวนประมาณ ๑๐ คน ซึ่งผลัดเปลี่ยนกันนำอาหารเพลมาถวายพระสงฆ์ที่วัดศรีนันทาราม) มาถวายอาหารเพลพระที่วัดทุกวัน” และมีประเพณี “อีตลีสองครองสิบสี่” (อีต คือจารีต ๑๒) เป็นประเพณีทำบุญประจำปี ๑๒ เดือน ๆ ละ ๑ ครั้ง ดังนี้

- เดือน ๑ ประเพณีบุญกองข้าว
- เดือน ๒ ประเพณีบุญปีใหม่
- เดือน ๓ ประเพณีบุญข้าวจี
- เดือน ๔ ประเพณีบุญบั้งไฟ
- เดือน ๕ ประเพณีบุญสงกรานต์
- เดือน ๖ ประเพณีบุญผะเหวด (บุญพระเวส)
- เดือน ๗ ประเพณีบุญซำระบ้าน
- เดือน ๘ ประเพณีบุญเข้าพรรษา
- เดือน ๙ ประเพณีบุญข้าวประดับดิน

เดือน ๑๐ ประเพณีบุญข้าวสากหรือบุญกองข้าว

เดือน ๑๑ ประเพณีบุญออกพรรษา

เดือน ๑๒ ประเพณีบุญจุน

เป็นประเพณีงานบุญของชาวไทย ในงานบุญนี้ ชาวผู้ไททั้งหมดจะพร้อมใจกันแต่งกายด้วยชุดผู้ไท โดยใส่เสื้อแขนกระบอกสีน้ำเงินขลิบแดง ผ้าทอลายทิวสีดําแดง และใส่ผ้าสไบ และมีการร่วมตัวเพื่อช่วยงานบุญทั้งผู้เฒ่าผู้แก่ คนหนุ่มสาวและเด็ก ๆ นอกจากงานบุญที่จัดขึ้นที่วัดแล้ว ถ้ามีงานที่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นงานแต่งหรืองานศพ จะไปร่วมงานกันทุกคน

ครอง ๑๔ ครองมาจาก ครรลอง หมายถึง แนวทางดำเนินชีวิตเพื่อให้เป็นสิริมงคลต่อตนเอง และครอบครัว ดังนี้

๑. เมื่อได้ข้าวใหม่ ให้หนึ่งใส่บาตรพระสงฆ์ก่อน จึงพากันกิน (อย่ากินก่อนพระสงฆ์ ไม่ใช่แค่ข้าว ผลผลิตในส่วนอื่นอย่างอื่นก็เช่นเดียวกัน เช่น ในสวน มีถั่ว มีแตง ลูกแรก ต้องทำทานก่อน ดังนี้

๒. อย่าโลภตาหยอย อย่าถอยตาซัง (อย่าโกงตาซัง) อย่าปลอมแปลงเงิน อย่ากล่าวคำหยาบ

๓. ให้พากันทำด้วยวัด (กำแพง/รั้ววัด) และตั้งหอผีบ้าน

๔. ล้างเท้าก่อนขึ้นบ้าน

๕. วันโกน (วันศีลน้อย) ให้ขอขมาบันได เตาไฟ ประตูด้วยดอกไม้

๖. ล้างเท้าก่อนเข้านอน

๗. วันศีล (ศีลใหญ่) ให้ขอขมาผัว ด้วยดอกไม้ เทียนคู่

๘. นิมนต์พระสงฆ์สูตรคุณเอือน ทำสังฆทาน (บุญเอือน) ปีละ ๑ ครั้ง

๙. พระมาบิณฑบาต อย่าให้พระรอ

๑๐. เมื่อพระสงฆ์เข้าบิณฑบาตร ให้จัดถวายดอกไม้ รูป เทียน ทุกรูป

๑๑. เห็นพระสงฆ์ผ่านมา ให้นั่งลงพนมมือ แล้วค่อยถามหรือไม่ถามก็ได้

๑๒. ไม่เหยียบเงาพระสงฆ์

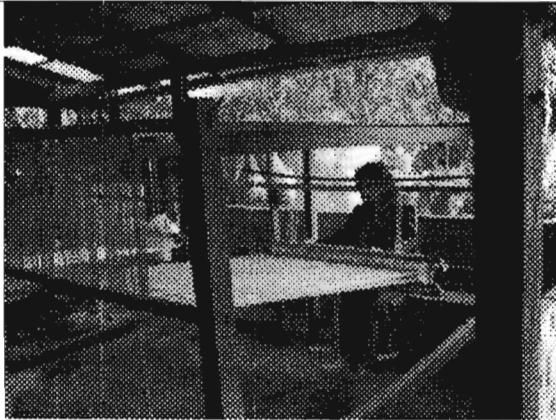
๑๓. ไม่นำอาหารที่กินแล้วไปถวายทานให้พระสงฆ์ แม้ให้สามีของตนกินก็เป็นบาป

๑๔. ไม่เสพเมถุนวันพระ (วันศีลใหญ่)

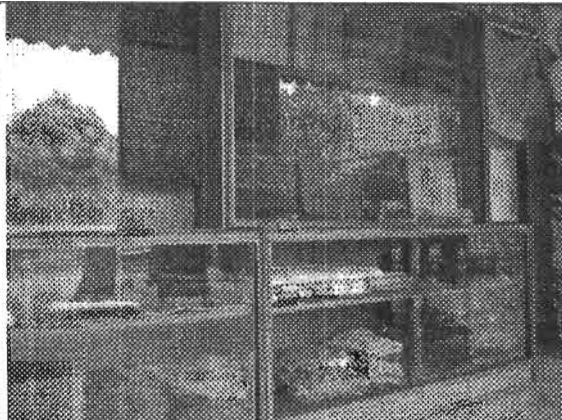
๘. อาชีพ เครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน

ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนา ทำไร่ อาศัยน้ำจากธรรมชาติ ซึ่งได้ผลผลิตไม่มากนัก อาชีพเสริม คือ การทอผ้า ซึ่งดั้งเดิมได้ทอสำหรับใช้นุ่งห่มให้กับสมาชิกในบ้าน และสืบทอดให้คนรุ่นต่อไปในปัจจุบัน การถ่ายทอดวิธีการทอผ้าสู่คนรุ่นใหม่ได้น้อยลง เนื่องจากเยาวชนส่วนใหญ่ต้องไปศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนตามระบบการศึกษาปัจจุบัน ทำให้ไม่มีเวลาในการเรียนรู้และฝึกฝนในการทอผ้าซึ่งต้องใช้ผู้หญิงก็มีหน้าที่ในการทอผ้าสำหรับใช้นุ่งห่มให้กับสมาชิกในบ้าน ในการถ่ายทอดวิธีการเหล่านี้สู่คนรุ่นใหม่ได้น้อยมาก เพราะเยาวชนส่วนใหญ่ต้องใช้ความสามารถและการฝึกฝนอย่างดี และความสัมพันธ์ของลูกหลานกับคนเฒ่าคนแก่ที่เป็นภูมิ

ปัญญาชาวบ้านนั้นเกือบจะไม่มีแล้วดังคำกล่าวของคุณลงยนต์ที่ว่า “การศึกษาทำให้คนในครอบครัวนั้นห่างกัน” (นายยนต์ กลางประพันธ์)

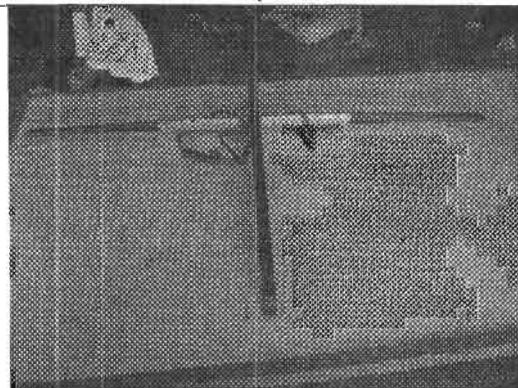

ชาวบ้านกำลังทอผ้า

ร้านขายผลผลิตของหมู่บ้าน

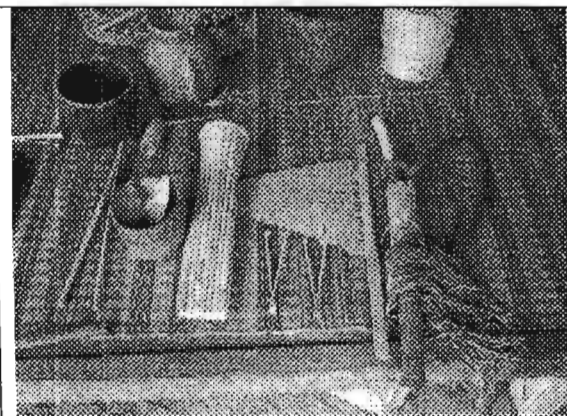
จากการสนทนากับนายยนต์ กลางประพันธ์ ชาวบ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๔๗ ทำให้ทราบว่า “ในสมัยก่อนบ้านภูยังเป็นป่าเขาที่อุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่านานาชนิด ทำให้ชาวหมู่บ้านที่เป็นผู้ขายมีงานที่นอกเหนือจากการทำนาคือ การล่าสัตว์มีอุปกรณ์ล่าสัตว์อยู่หลายชนิดเช่น ดาหนาง ซึ่งหมายถึงดาขายที่ใช้ไล่สัตว์ให้วิ่งเข้าใส่ ไม้ไผ่หลาว หน้าไม้ บั้งพู่ เป็นต้น

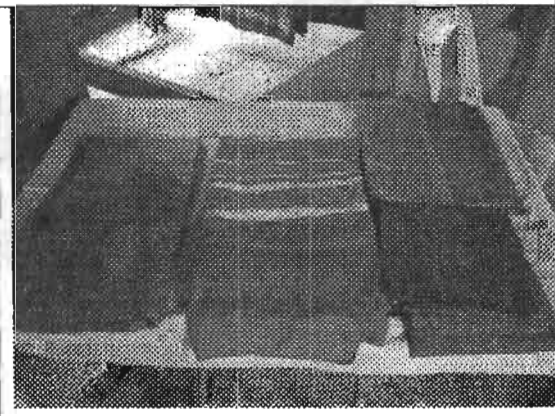
หน้าไม้

กะลามะพร้าวใส่อาหาร

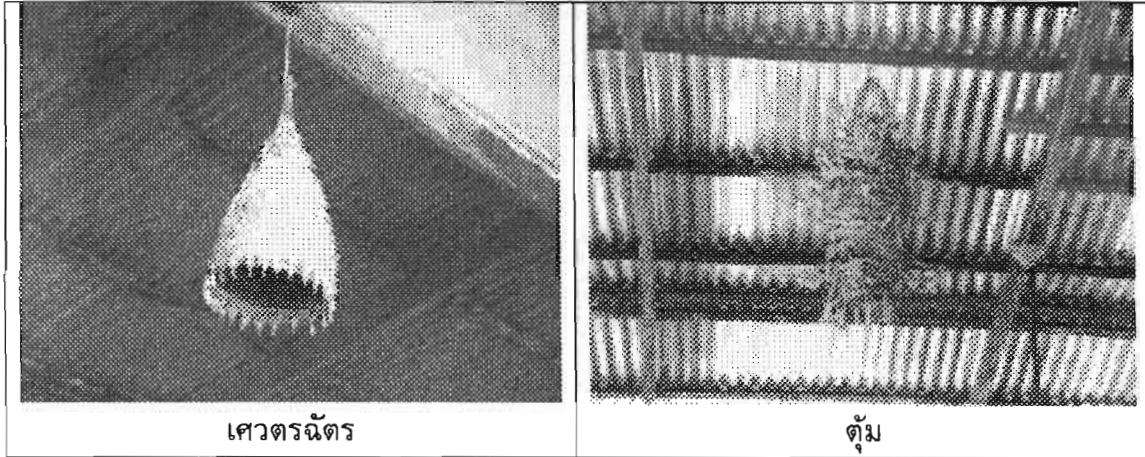
ขามกะลา ปลูกมีดหวาย พัด ดาบด้ามงา

ผ้าไหมภูไท

๙. สิ่งก่อสร้าง/สถาปัตยกรรมบ้านเรือน วัด

ในชุมชนบ้านรูของชาวผู้ไท มีสิ่งก่อสร้าง บ้านเรือน วัด และสถาปัตยกรรมที่สะท้อนวัฒนธรรมที่มีความวิจิตร สวยงาม ดังนี้

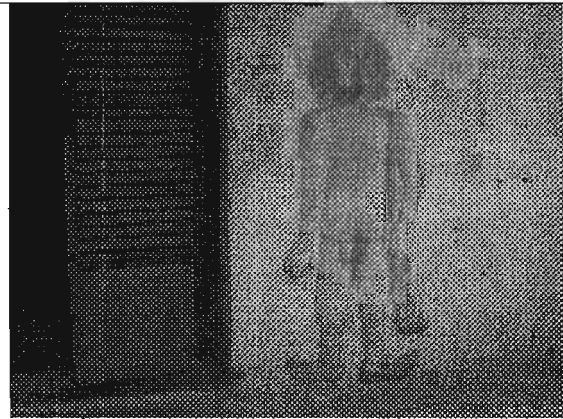
ในบริเวณวัดศรีนันทาราม มีสิ่งของที่บอกเรื่องราวสะท้อนความเป็นผู้ไท

สิม (พระอุโบสถ)เก่า ก่ออิฐถือปูน ตั้งอยู่บนฐานบัวสูงประมาณ ๑ เมตร อาคารแบ่งเป็นสองส่วน ส่วนหน้ามีเสา ๔ ต้น แบ่งด้านหน้าออกเป็น ๓ ช่องแต่ละช่องส่วนบนโค้งเป็นรูปครึ่งวงกลม ส่วนที่อยู่ติดกับพื้นเป็นลูกกรงสูง ส่วนตรงกลางเป็นบันไดทางขึ้น เหนือวงโค้งบันได เป็นรูปคล้ายคนแบกหรือเหนียวที่จับติดผนัง คนที่ว่านี้คล้ายอัปากกว้างหรืออาจเป็นครายาว (ซึ่งมองไม่เห็นความชัดเจน) เหนือวงโค้ง ๒ ช่องข้างช่องกลาง เป็นรูปคล้ายเสือหรือแมว ที่หัวเสาทำคล้ายกลีบบัวจงกล มีรูปเป็นคานพาดหัวเสา เหนือคานพาดหัวเสา ตรงกลางเป็นรูปกระถางบูชา สองข้างกระถางบูชาเป็นรูปแจกัน เหนือกระถางบูชาขึ้นไปเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นนูนต่ำประทับนั่งบนตั้ง ที่ชาตั้งเป็นลายคล้ายลายจีน

ด้านยาวแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนที่เป็นชานด้านหน้ากว้างประมาณ ๑ เมตร เจาะเป็นช่อง ส่วนบนโค้ง ส่วนล่างเป็นลูกกรง ตัวสิมแบ่งออกเป็น ๓ ห้อง แต่ละห้องมีหน้าต่างรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เหนือหน้าต่างเป็นซุ้มประตูทำเป็นวงโค้งแบบตะวันตก มีการวาดลวดลายประกอบ แต่ละซุ้มไม่เหมือนกัน

ส่วนต่อจากชานสิมเป็นประตู สองข้างประตูสิม เป็นปูนปั้นหุ่นตัวรูปคนแต่งกายชุดทหารถือปืน ภายในสิมมีพระพุทธรูปปูนปั้น ด้านข้างมีจิตรกรรมฝาผนังเป็นพระพุทธรูปปางต่าง ๆ จำนวน ๖ ปาง และเป็นที่เก็บของเก่า เช่น ฝางฮาด อุปกรณ์และเครื่องมือเครื่องใช้บางอย่าง

รูปปูนปั้นทหารด้านข้างประตูสิมเก่า วัดศรีนันทาราม

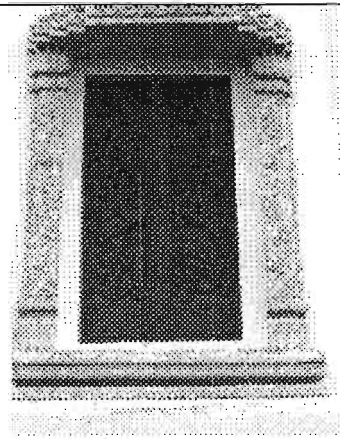
จิตรกรรมฝีมือช่างพื้นบ้าน ในสิมวัดศรีนันทาราม

ฝาผนังด้านนอกด้านหลังสิม ส่วนหน้าบันเป็นรูปคล้ายอสุรกายนาค และจากพื้นสิมทำเป็นรูปเสาช้างเดียวกับด้านหน้าขึ้นไประงับคาน

สิม (พระอุโบสถ) ใหม่ เป็นสถาปัตยกรรมทรงไทยปัจจุบัน ฐานสูง บันไปมีสิงห์เฝ้าบันได เลียนแบบสิงห์วัดเบญจมบพิตร ประตูและบานหน้าต่าง เป็นไม้สลัก แต่ละบานลวดลายต่างกัน เป็นฝีมือช่างตาล จากอำเภอนิคมคำสร้อย

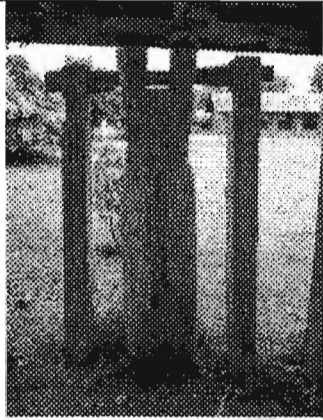

สิมใหม่ วัดศรีนันทารามด้านหน้า

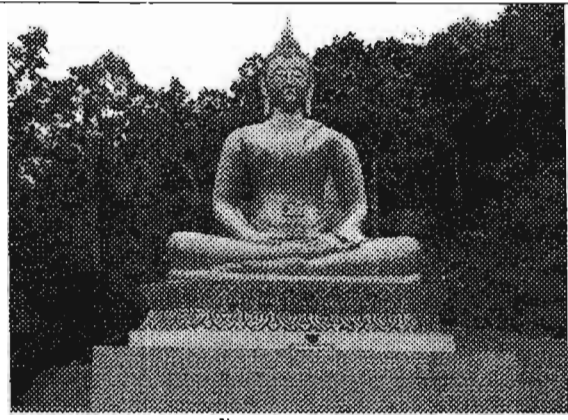

งานสลักไม้ที่สิมใหม่ วัดศรีนันทาราม

โปง คือ ไม้ที่ขุดภายในกลวง ก้นตัน ใช้ตีให้เกิดเสียงดังในการบอกสัญญาณ โปงนี้เสียงดังไกลในที่ราบไม่น้อยกว่า ๓ กิโลเมตร

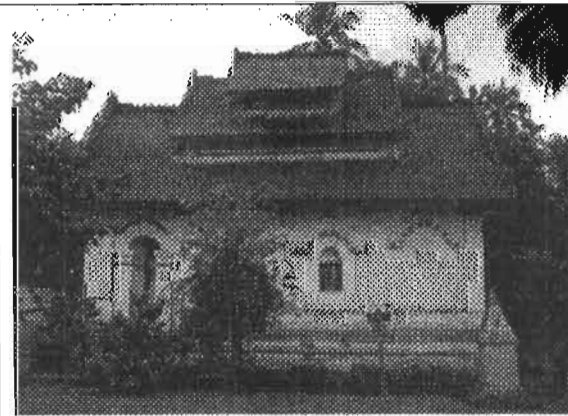
โปง วัดศรีนันทาราม บ้านภู ต.บ้านเป้า อ.หนองสูง

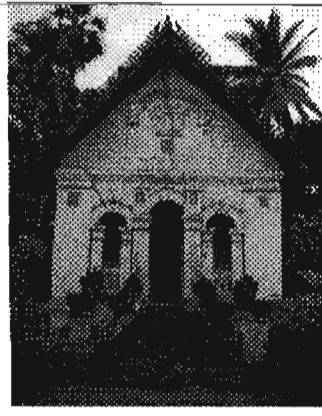
พระพุทธรูปปูนปั้นปางสมาธิวัดพุทธคีรี บ้านภู

วัดพุทธคีรี บริเวณใกล้วัดพุทธคีรีนี้ แต่เดิมเป็นทางสามแพร่ง และเป็นทางผ่านของผู้เดินทาง การเดินทางนี้ คนสมัยก่อนนิยมเอาหินมากองที่ทาง ๓ แพร่ง เพื่อขอให้มีความแข็งแรงในการเดินทางต่อไป และจำนวนจึงมีเพิ่มขึ้น ต่อมาเมื่อสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทได้ตัดถนนผ่านชาวบ้านเรียกกันว่าถนน รพช. ชาวบ้านจึงนำหินที่กองไว้ที่ทางสามแพร่งมาก่อเป็นส่วนโครงในการปั้นเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ศิลปะแบบสุโขทัย ช่างที่ปั้นพระพุทธรูปนี้มีชื่อที่ชาวบ้านเรียกว่า ช่างตาล เป็นช่างที่มาจากอำเภอนิคมน้ำอ้อย การสร้างพระพุทธรูปนี้เริ่มจากการรวมตัวของเป็นกลุ่มหนุ่มสาว เรียกชื่อว่า กลุ่มคีรีนคร ถือได้ว่าเป็นการรวมตัวของเยาวชนกลุ่มแรกที่มีบทบาทสำคัญในการทำงานชุมชน ด้วยการจัดรวางหาเงินมาเพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน

วัดนราราม มีสิมโบราณ ตัวสิมเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนแบบตะวันตก หลังคาลักษณะซ้อนๆกัน ๓ ชั้น แต่ละชั้นมีเชิงชายที่มีการวาดลายประกอบ ซึ่งสร้างโดยช่างชาวเวียดนาม ด้านหน้ามีบันไดทางขึ้น เหนือบันไดเป็นซุ้มประตูโค้ง สองข้างบันไดเป็นช่องกระหนาบสองข้างส่วนที่ติดกับพื้นชานเป็นลูกกรง ส่วนบนเป็นซุ้มประตูโค้งเช่นกันซึ่งได้รับอิทธิพลจากฝรั่งเศส

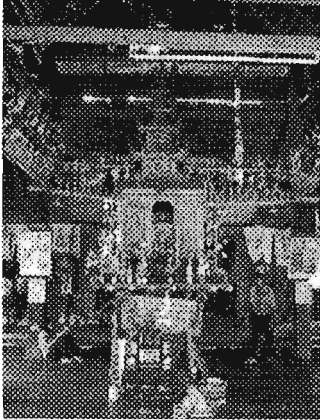
สิมวัดนรารามด้านข้าง

สิมวัดนรารามด้านหน้า

วัดพิจิตรสังฆาราม มีธรรมมาส ที่มีเสาเดียวเป็นธรรมมาสที่มีความสวยงาม ตั้งอยู่ที่ หอแจก (ศาลาการเปรียญ) มีบันไดนาคแยกส่วนออกจากธรรมาสน์ ใ้ว่างทอดขึ้นทางด้านหลังธรรม

มาสส์ ตัวธรรมมาสส์มีลวดลายประกอบ ยอดธรรมมาสส์เป็นทรงปราสาท รอบ ๆ มีตุ๊กประดับมากมายหลายแบบ

ธรรมมาสส์เสาเดียว วัดพิจิตรสังฆาราม

ธรรมมาสส์และตุ๊กประดับที่วัดพิจิตรสังฆาราม

๑๐. สุขภาพอนามัย

ในด้านสุขภาพอนามัย ชุมชนบ้านภูยังมีการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค เช่น ไม้แดง นำเอาแก่นมาต้มน้ำกินเพื่อขับน้ำคาวปลา ให้มีกำลังวังชา เร่งน้ำนม หลังการคลอดลูก นำเปลือกมาต้มแล้วเอามาบด ห่อด้วยผ้าสีด้า เอาไปนึ่ง แล้วนำมาคลึงเวลาฟกซ้ำดำเขียว (คุณลุงผั่น แสนสุข) ส่วนการรักษาสุขภาพอนามัยของชาวบ้านภูนั้นเมื่อสมัยก่อนมีการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค แต่ในสมัยนี้ไม่มีการรักษาแบบนั้นอีกแล้วจากการสัมภาษณ์ ชาวบ้านหลายท่านบอกว่าหาหมอดีกว่า แม้แต่คุณตาท่านหนึ่งเมื่อเกิดอาการไม่สบายก็ยังนิยมที่จะไปหาหมอจนคุณยายที่เป็นภรรยาถึงกับบ่นว่า "นิดหน่อยก็จะไปหาหมอ" และยังมีคุณลุงท่านหนึ่งบอกในขณะที่เดินขึ้นภู่ว่า "สมุนไพรในป่าไม่รู้จักแน่ว่าเป็นอะไร หาหมอดีกว่า" (นายยนต์ กลางประพันธ์)

๑๑. ความสัมพันธ์

คนในหมู่บ้านมีความสามัคคีรักใคร่กลมเกลียวกัน วิถีชีวิตมีความผูกพันกับศาสนา ผู้เฒ่าผู้แก่จะชอบไปทำบุญที่วัด ทำให้ความเชื่อในเรื่องผีหมดไป ดังการให้คำสัมภาษณ์ของคุณยายคำตา ไตรยวงศ์ กล่าวว่า ในสมัยก่อนคนจะเชื่อเรื่องผี เวลาไม่สบายจะคิดว่าผีทำแล้วจะให้หมอเหยา รักษาแต่เดี๋ยวนี้ชาวบ้านไม่เชื่อแล้ว เวลาไม่สบายก็จะไปหาหมอที่สถานอนามัย

นอกจากนี้ ยังพบว่าภายในชุมชนยังมีความสัมพันธ์ในด้านอื่น ๆ อีก เช่น ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มทอผ้า กลุ่มหัตถกรรม กลุ่มหาของป่า กลุ่มเลี้ยงวัว และการเล่นหมากรูกของวัยรุ่นชาย ซึ่งรวมตัวทำกิจกรรมนี้ ทำให้เกิดความสามัคคีกัน ดังการให้คำสัมภาษณ์ของนางแต้ม วงศ์ชมพู (บทสัมภาษณ์ : ๑๖ สิงหาคม ๒๕๔๗) ที่กล่าวว่า "บ้านภูทำมาหากินง่าย ของกินอุดมสมบูรณ์ ผัวสวย คนก็สวย และสามัคคีกัน และไม่เหมือนที่อื่น ๆ"

ปัจจุบันความสัมพันธ์คนในบ้านภูจะมีความสัมพันธ์กันในลักษณะเครือญาติ ทั้งเป็นญาติพี่น้องกันตามสายเลือดกันและเครือญาติที่ไม่ใช่ญาติพี่น้องกันตามสายเลือดกัน แต่มีการนับถือ

เป็นพี่น้องกันเนื่องจากได้มีการร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน พบว่าตระกูลใหญ่ของหมู่บ้านประกอบด้วยนามสกุลปัทม สุวรรณไตรย์ กลางประพันธ์ ไตรวงศ์ และอาจวิชัย ซึ่ง ส่วนใหญ่จะแต่งงานกับคนในชุมชน มีบางส่วนแต่งงานกับคนนอกชุมชน ดังการให้คำสัมภาษณ์ของนางแต้ม วงศ์ชมภู (บทสัมภาษณ์ : ๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๗) ซึ่งสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของนางนารี แสนโคตร (บทสัมภาษณ์ : ๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๗) ที่กล่าวว่า “การแต่งงานกับใครก็ได้ ถ้ามาอยู่ที่นี่ต้องถือผู้ไท”

๑๒. การคมนาคมเดินทาง การติดต่อสื่อสารในชุมชนระหว่างชุมชน

ในด้านของการเดินทาง การสื่อสารในสมัยก่อนจนถึงปัจจุบันนั้น แต่เดิมที่มีความยากลำบากมากกว่าในปัจจุบันในหลาย ๆ ด้าน ดังคำกล่าวของนายกุลา ไตรวงศ์ อดีตผู้ใหญ่บ้าน (บทสัมภาษณ์ : ๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๗) กล่าวว่า เดิมสมัยก่อนนั้นลงเดินทางด้วยเท้าด้วยความยากลำบาก เพราะบ้านไม่มีเกวียน แต่ชาวบ้านสมัยนั้นส่วนใหญ่มักเดินทางด้วยเท้าเนื่องจากยังไม่มีรถยนต์ ต้องเดินเท้าข้ามภูไปทำนา โดยเดินตัดออกไปจากหมู่บ้านแต่เช้ามีด บางทีก็เดินลัดเลาะตามห้วยไป ชาวบ้านบ้างก็เดินไปหาของป่าล่าสัตว์เพื่อนำมาแลกเปลี่ยนกันเสียส่วนใหญ่ มีการนำมาขายให้กันส่วนน้อยในสมัยนั้น การลำเลียงขนส่งของก็ยากลำบากต้องหาบสิ่งของนั้นไป คนที่มีเกวียนก็ใช้เกวียน อย่างเป็นทางการพระธาตุพนมก็ต้องเดินทางด้วยเท้าไปใช้เวลา ๓ วัน โดยพักตามหมู่บ้าน จนกว่าจะถึงพระธาตุพนม หากอยากติดต่อบอกเล่าแก่ญาติต้องเดินไปบอกเล่าเอง หากตัวเองจะมีงานบุญในบ้าน เช่น งานบุญจะทำบุญทำทานเราต้องเดินทางไปบอกแก่ญาติด้วยตัวเอง ถ้าอยู่คนละหมู่บ้านก็จะใช้เวลาในการเดินทางหลายชั่วโมง แต่การเดินทางและการสื่อสารในปัจจุบันนั้นเปลี่ยนไปอย่างมากมีความสะดวกสบายและทันสมัยรวดเร็ว ในการเดินทางระหว่างหมู่บ้านหรือเด็กเดินทางไปเรียนก็จะใช้รถสองแถว การเดินทางออกนอกหมู่บ้านก็จะมีรถทัวร์ซึ่งมีท่ารถอยู่ที่บ้านเป้าซึ่งมีการแวะรับผู้โดยสารที่บ้านภู ด้านการติดต่อสื่อสารปัจจุบันมีความสะดวกในการลำเลียงขนส่งของ โดยมีไปรษณีย์และโทรศัพท์แต่ละบ้าน รวมทั้งมีสื่อใช้ได้สะดวกถ้าเป็นบริเวณที่มีการรับส่งสัญญาณ ถ้าไม่มีเสาจะไม่มีการสัญญาณและมีตู้โทรศัพท์ประจำหมู่บ้าน การติดต่อสื่อสารกันภายในหมู่บ้านบริเวณบ้านใกล้เคียงกันจะเดินทางไปบอกกันและหมู่บ้านยังมีระบบเสียงตามสายภายในหมู่บ้าน

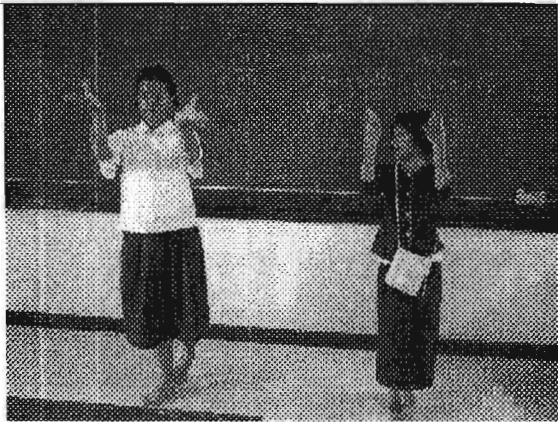
จากคำสัมภาษณ์นางแต้ม วงศ์ชมภู และนางนารี แสนโคตร วันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๗ ณ วัดศรีนันทาราม ร่วมกับแม่เฒ่าจำนวน ๕ คน และหญิงสาว จำนวน ๒ คน ให้ข้อมูลว่า

แต่เดิมเมื่อประมาณ ๕๐ ปีที่ผ่านมาการคมนาคมขนส่งของหมู่บ้านในช่วงระยะแรกของการตั้งหมู่บ้านนั้น การเดินทางติดต่อระหว่างหมู่บ้านและเมืองส่วนใหญ่ใช้การเดินทางเท้าเพื่อนำสินค้าเช่น ผัก ผลไม้ ข้าว ของป่า เป็นต้นไปขายที่เมืองมุก (ปัจจุบันคือมุกดาหาร) สำหรับระยะเวลาในการเดินทางจากบ้านภูไปเมืองมุกใช้เวลาตั้งแต่เช้าถึงเย็น ดังการให้คำสัมภาษณ์ของนางแต้ม วงศ์ชมภู (บทสัมภาษณ์ : ๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๗) ที่กล่าวว่า “สมัยยายเด็ก ๆ อายุประมาณ ๑๔-๑๕ ปี ไปเมืองมุกใช้เวลา ๑ วัน ออกจากบ้านภูสองโมงเช้า ถึงเมืองมุก สามโมงเย็น และกลับถึงบ้านภูสามทุ่ม ระหว่างเดินทางเจอสัตว์ต่าง ๆ เช่น เสือ กวาง ลิง เป็นต้น พออายุประมาณ ๒๐ ปี เริ่มมีเกวียนเทียมวัวไป ยายเอาฝ้าย พริก และข้าวไปขายในเมือง ไปสองโมงเช้าถึงเที่ยง ขายเสร็จก็

กลับถึงราวหกโมงเย็น โดยขายข้าวสารได้เกวียนละ ๖๐๐ บาท ซึ่งเตี้ยวันนี้ขายได้เกวียนละ ๖,๐๐๐ – ๗,๐๐๐ บาท แต่ก่อนปลูกข้าวใช้ปุ๋ยคอก แต่เตี้ยวันนี้ใช้ปุ๋ยเคมี เมื่อยายอายุ ๔๕ ปี มีถนนลูกรังและเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๐ มีการพัฒนาหมู่บ้าน มีถนนลาดยาง มีถนนกิติ ทำให้ไปง่ายมาง่าย สภาพของหมู่บ้านในสมัยก่อนกับปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมาก โดยเฉพาะในด้านการคมนาคมจะสะดวกสบายมาก ด้านการศึกษาเด็กสมัยนี้จะเรียนหนังสือแทบทุกหลังคาเรือน ด้านการทำมาหากินมีการรวมกลุ่มอาชีพ เช่นทอผ้าไหม ทอผ้าฝ้าย เพาะเห็ด (คุณลุงผัน แสนสุข)

๑๓. การศึกษา

การศึกษา บ้านภู มีโรงเรียนประถมศึกษา ๑ โรงเรียน คือ โรงเรียนบ้านเป่า ระดับมัธยมศึกษา ๑ โรงเรียน คือ โรงเรียนพลิงราษฎร์อุปถัมภ์ มีศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ ๑ แห่ง ส่วนใหญ่เรียนตามการศึกษาภาคบังคับ มีจำนวนน้อยที่ได้ศึกษาต่อในระดับสูง ปัจจุบัน ประชาชนมีความตื่นตัวในการศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษามากขึ้น มีลูกหลานชาวบ้านภูส่วนหนึ่งไปเรียนต่อระดับ

วัฒนธรรมภูไทในโรงเรียน

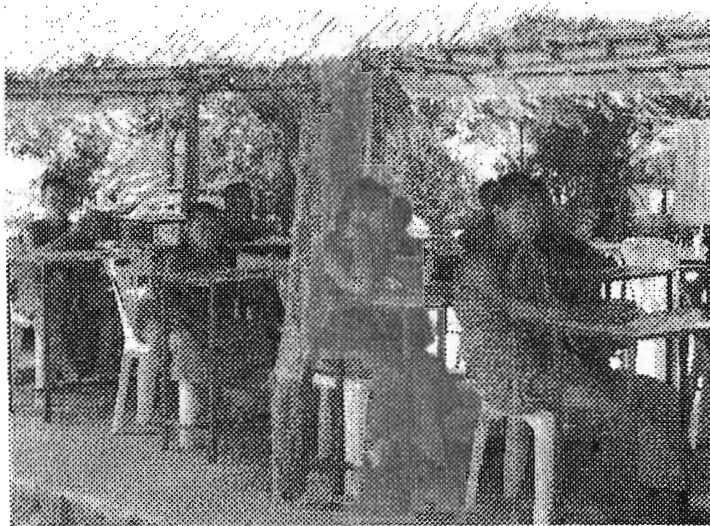

เครื่องแบบ "ไท"

มัธยมศึกษา ระดับอาชีวศึกษาในเมืองมุกดาหาร และส่วนหนึ่งไปศึกษาต่อที่ขอนแก่น อุบลราชธานี นครพนม สกลนคร และลูกหลานของชาวผู้ไทที่มีรายได้ดีบางส่วนไปเรียนต่อที่กรุงเทพมหานครแต่การที่ลูกหลานชาวผู้ไทไปเรียนหนังสือในโรงเรียน สถานศึกษาก็ส่งผลต่อวัฒนธรรมผู้ไท เนื่องจากมีการเปิดรับกระแสวัฒนธรรมนอกชุมชนเพิ่มมากขึ้นดังที่ผู้เฒ่าผู้แก่ท่านหนึ่งให้ข้อมูลว่า “เตี้ยวันนี้เด็กบ้านเราไปเรียนในเมืองมุก กรุงเทพฯ กันหมด กลับมาบ้านแล้วเขาไม่สนใจความเป็นผู้ไทหรือ และเด็ก ๆ ไม่มีเวลาช่วยงานบ้าน ช่วยทอผ้าและลูกหลานก็ไม่ค่อยเห็นความสำคัญ กลายเป็นเด็กทันสมัยกันไปหมด”

โรงเรียนในชุมชนทั้ง ๒ แห่งได้พยายามส่งเสริมความเป็นผู้ไท โดยการให้นักเรียนแต่งกายชุดผู้ไทในวันศุกร์ มีการส่งเสริมการรำผู้ไท การแสดงดนตรี การส่งเสริมให้ครูใช้แหล่งการเรียนรู้ท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอน

นอกจากการศึกษาในระบบโรงเรียนแล้ว ในชุมชนบ้านภู พระสงฆ์และเถรมีการเรียนธรรมศึกษาที่วัด ชาวบ้านที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่มีการมาฟังเทศน์ ฟังธรรมที่วัดในวันพระ

พระสงฆ์และเถรวัดศรีนันทาราม เรียนธรรมศึกษาที่วัด

ชาวบ้านมาทำบุญและฟังเทศน์ฟังธรรม ในวันสำคัญทางพุทธศาสนา

บทที่ ๘

วิพากษ์กระบวนการเสริมศักยภาพนักวิจัยชุมชน

บทวิพากษ์

จากโจทย์คำถามการวิจัยของงานวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยได้ร่วมกับชาวบ้านนักวิจัยชุมชนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้ได้บทเรียนว่าหากหนึ่งปีที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันจนที่พี่น้องแบบญาติมิตรในความสัมพันธ์เชิงระนาบ ซึ่งมีใช้ความสัมพันธ์เชิงระบบราชการในลักษณะแนวดิ่งทำให้เกิดบทสรุปเพื่อตอบโจทย์ใหญ่ของงานวิจัย ๓ ข้อคือ

๑. นักวิจัยชุมชนมีศักยภาพในการสืบค้นประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมท้องถิ่นหรือไม่อย่างไร
๒. รูปแบบกระบวนการและเทคนิคการสืบค้น ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของคนในชุมชนเป็นอย่างไร
๓. ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนห้วยน้ำใหญ่ อำเภอห้วยน้ำใหญ่ และชุมชนบ้านภู อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร เป็นอย่างไร

คณะผู้วิจัยได้ไปแสวงหาคำตอบในสถานการณ์ที่เป็นธรรมชาติของชุมชน เน้นการทำความเข้าใจเป็นองค์รวมตามพื้นฐานของวัฒนธรรมแต่ละชุมชน เป็นการติดต่อโดยตรงกับกลุ่มผู้คน ซึ่งเป็นเป้าหมายของการวิจัย ไม่ละเลยบริบทของชุมชน และคำนึงถึงพลวัตของชุมชน รวมทั้งมุ่งเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัยในลักษณะเก็บเล็กผสมน้อย ค่อย ๆ แสวงหาแล้วตีความ ยืดหยุ่นแปรสภาพตามบริบท มีความหลากหลายในการแสวงหา แต่ความเป็นตัวตนของผู้วิจัย ที่ปะทะสังสรรค์กับผู้คนในชุมชนนั้นเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุด ที่ทำให้ได้บทเรียนหลากหลายมิติ หลากแง่มุม

๑. เพื่อตอบโจทย์ปัญหาข้อที่ ๑ จากการทำงานร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัยและนักวิจัยชุมชนพบว่า นักวิจัยชุมชนมีศักยภาพในการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยในกระบวนการทำงานดังกล่าวนักวิจัยชุมชนได้มีการสืบค้นข้อมูลหลายด้านจากเดิมที่ได้ประชุมกำหนดประเด็นไว้ในตอนแรก เมื่อทำงานได้สักระยะหนึ่งคนในชุมชนได้แสดงความสนใจ และเพิ่มเติมข้อมูลต่าง ๆ ทำให้มีประเด็นที่ขยายนอกเหนือจากการกำหนดครั้งแรกหลายอย่างเช่น การให้ศึกษาเรื่องเรือ และภาษาฝรั่งเศสของชุมชนห้วยน้ำใหญ่ การตรวจสอบของเก่าที่มีอยู่ในชุมชน และพื้นฟูเรื่องดนตรีเพลง และการฟ้อนรำของชาวชุมชนหนองสูง เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้จากตัวอย่างเอกสารภาคผนวกที่คณะผู้วิจัยได้รวบรวมไว้เป็นตัวอย่าง

และในการทำงานชาวบ้านได้มีการถกเถียง พุดคุย ตรวจสอบเรื่องชื่อเรียกต่าง ๆ ภาษาที่ถูกต้องกันหลาย ๆ ครั้ง โดยแต่ละเรื่องมีผู้ให้ความสนใจร่วมวงสนทนามาก และได้ให้ความร่วมมือเก็บข้อมูลมาสมทบเพิ่มเติมอีกหลาย ๆ ครั้ง เช่น ชุมชนห้วยน้ำใหญ่ มีวงสนทนาระหว่างผู้ใหญ่ในชุมชน ทั้งผู้นำที่เป็นทางการคือสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้บริหารโรงเรียนระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ครูผู้สอนในโรงเรียน และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ อดีตกำนัน

อดีตผู้นำกลุ่มในชุมชน ได้ถกเถียงหาข้อสรุปของเรือกันโน หรือ เรือกะโน หรือ เรื่อสะโน ซึ่งเรียกชื่อตามภาษาฝรั่งเศสนั้น เรียกอย่างไรให้ถูกต้อง ทำให้เกิดประเด็นมอบหมายให้มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องเรือ

สำหรับชุมชนบ้านภูมีการถกเถียง วิพากษ์วิจารณ์เพื่อหาข้อสรุปหรือที่ชาวบ้านภูเรียกว่า โสเห่ หรือ โส วิธีการโส หรือโสเห่นี้น่าสนใจของชาวบ้านภู ท่านหนึ่งคือนายประยงค์ แสนสุข ให้ความหมายของโสเห่ว่า “เป็นการสัมนนา การอภิปราย การถกเถียงกัน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความรู้ ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อให้ได้คำตอบเป็นข้อสรุป” เช่น ผู้เฒ่าผู้แก่ โสกัน เรื่องผ้าทอ ผ้าทอคัน ผ้าตีนคัน หรือกรณีไหนใช้ทอคันวันช่องว่างระหว่างทอ แคบหรือห่าง หรือเส้นทอเล็กหน้อยอย่างไร ซึ่งบางเรื่องใช้เวลาในการโสกว่าจะได้ข้อสรุป โดยที่ต่างคนต่างให้ข้อมูล ต่างให้ความรู้ ต่างให้ข้อมูลที่แสดงความเก่าของข้อมูลเพื่อแสดงว่าใครรู้มาก่อนใคร ใครรู้มากกว่าใคร และยืนยันว่าข้อมูลของตนเองถูกต้อง นอกจากนั้นยังหาหลักฐานให้เห็นจริง โดยใส่มาให้ดู หรือนำมาโชว์ (แสดง) ให้คณะผู้วิจัยได้เห็น

บางกรณีแม้จะมีของที่เหมือนกันแต่รูปแบบ ลักษณะต่างกันก็พยายามชี้แจงให้เห็นความเหมือนความต่างของวัตถุ สิ่งของ ตัวอย่างที่สะท้อนความมีศักยภาพของนักวิจัยชุมชนได้แก่ ลุงคา เมืองโคตร แห่งชุมชนห้วยน้ำใหญ่ ได้พยายามเสนอข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องของบ้านห้วยน้ำใหญ่ ในรูปของเอกสารที่หน่วยงานต่าง ๆ รวบรวมเกี่ยวกับห้วยน้ำใหญ่ไว้ ต่อมาได้พยายามรวบรวมเขียนเอง ซึ่งช่วงแรกก็มีมาเพียง 2-3 บรรทัด และต่อมาภายหลังข้อมูลก็พรั่งพรูมากขึ้น จากเอกสาร จากข้อเขียน จากคำบอกเล่า การพาไปดูของจริง การนำของจริงมาแสดง

ก้านันปริญา เมืองโคตร อดีตกำนันตำบลห้วยน้ำใหญ่ ผู้พักอาศัยริมน้ำโขง ได้พยายามสืบค้นเรื่องราวต้นความเป็นเครือญาติ ระหว่างไทย ลาว ความเป็นเพื่อนพี่น้องระหว่างผู้คนสองฝั่งโขง ห้วยน้ำใหญ่ (ไทย) และท่าสะโน (ลาว) ความเป็นคนบ้านเดียวกันระหว่างไทย ลาวซึ่งแต่เดิมไม่ได้แยกจากกันอย่างชัดเจนด้วยความเป็นประเทศ ตัวอย่างเช่น ท่านอดีตประธานประเทศลาว คือท่าน หนุฮัก พุมสะหวัน ซึ่งเป็นคนพาลูกา ห้วยน้ำใหญ่ ซึ่งเป็นประธานประเทศลาว ซึ่งทำให้คนห้วยน้ำใหญ่ เกิดความภาคภูมิใจ นอกจากนี้ก้านันปริญา ยังได้พยายามแสดงแผนภูมิเครือญาติ เพื่อลำดับความเป็นญาติพี่น้องของผู้คนในชุมชน

ลุงคา เมืองโคตร ครูภูมิปัญญาแห่งโรงเรียนบ้านหนองผือที่มีความรอบรู้ในหลายๆเรื่อง ในช่วงแรกได้นำเครื่องมือเครื่องใช้เครื่องใช้หลายชนิดมาให้คณะผู้วิจัยดู จากการได้ร่วมงานและแลกเปลี่ยนกันตลอดมาลุงคาได้ช่วยในการสืบค้นเรื่องอื่นๆอีกหลายเรื่อง ได้นำเอกสาร หนังสือเก่ามาประกอบการพูดคุยและให้เป็นหลักฐานข้อมูล ทำให้พบว่าลุงคามีความรอบรู้มาก รวมทั้งการร้องเพลงทำนองสรภัญญะ การให้ข้อมูลเรื่องคำสอย คำผญา และอื่นๆ

แม่สำหรับ งานไว สาวสวยบ้านภู อดีตนางรำ กลุ่มหนุ่มสาว คีรีนคร ปัจจุบันเป็นประธาน กลุ่มแม่บ้านทอผ้าบ้านภู เป็นผู้นำกลุ่มสตรีของหมู่บ้าน ได้พยายามลำดับขั้นตอนการทอผ้าจากอดีตสู่ปัจจุบัน และแสดงถึงอุปกรณ์ เครื่องมือที่ใช้ในการทอผ้า วิวัฒนาการของเครื่องมือ อุปกรณ์ทอผ้า

พ่อล่าม ประยงค์ แสนสุข อดีตผู้บริหารโรงเรียนชุมชนบ้านหนองสูง ผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือเป็นพ่อล่าม หรือผู้ที่เป็นคนกลาง คอยไกล่เกลี่ยข้อพิพาทหรือความไม่เข้าใจกันระหว่างคู่สมรส หรือผู้ที่มีความไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเกรงใจ พ่อล่ามได้เขียนเอกสารเกี่ยวกับบ้านภู ผู้ไท ในโอกาสและวาระต่าง ๆ และในการวิจัยครั้งนี้ พ่อล่ามได้เขียนข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นบ้านภู ให้แก่คณะผู้วิจัย จากประสบการณ์ความเป็นผู้ไทแห่งบ้านภูที่ยาวนานมากกว่า 60 ปี

ครูถวัลย์ ผิวขำ ครูผู้สอนแห่งโรงเรียนบ้านเป่า ผู้เป็นกำลังสำคัญในการสืบค้นประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนบ้านภู ผู้ที่ชักชวน ชี้นะ ชักนำให้คนในบ้านภูได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มเด็กนักเรียนให้รำผู้ไทหรือฟ้อนผู้ไท กลุ่มหนุ่มสาวผู้ไทสมัยเดิมสามารถรวมตัวกันอีกครั้ง เป็นการหวนกลับคืนของวงดนตรีพื้นบ้านภูอีกครั้ง มีการแต่งเพลงเกี่ยวกับบ้านภู เช่น เพลงผู้ไทบ้านภู เพลงบ้านภูอุดมดี เพลงบ้านภูน่ายุ เป็นต้น

จากตัวอย่างที่สะท้อนมาให้เห็นเป็นเพียงเสี้ยวหนึ่งของความเอาจริงเอาจังนับร้อยเรื่องเบื้องหลังที่สะท้อนศักยภาพของชุมชนแห่งมุกดาหาร ที่สามารถศึกษาสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนได้ในรูปแบบของนักวิจัยชุมชน บนความร่วมมือร่วมใจของคณะนักวิจัย

๒. รูปแบบ กระบวนการ และเทคนิค การสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของคนในชุมชน ในกระบวนการทำงานครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์บทบาทของนักวิจัย และนักวิจัยชุมชนผู้ซึ่งทำงานร่วมกัน โดยสรุปรูปแบบการทำงานมีดังนี้

นักวิจัยมีรูปแบบในการดำเนินงานเพื่อเสริมศักยภาพของนักวิจัยชุมชนโดยยึดหลักการทำงานแบบมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน มีการประชุมชี้แจง กำหนดประเด็นการวิจัยร่วมกัน ร่วมเก็บข้อมูล สนับสนุนเอกสาร นิเทศติดตามการทำงาน ร่วมกิจกรรมในงานประเพณีเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน นำคนนอกเข้ามาศึกษาเรียนรู้ ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนจากคนในชุมชนเอง

นักวิจัยชุมชน มีวิธีการในการทำงานโดยมีการประชุมชี้แจงทำความเข้าใจ แลกเปลี่ยนความรู้-ประสบการณ์ นำของเก่าและของมีค่าสำคัญมาจัดแสดง สอดแทรกเรื่องการสืบค้นข้อมูลในงานบุญ กิจกรรมทางวัฒนธรรม มีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เรื่องราวผ่านงานพิธี งานบุญ เสี่ยงตามสาย ปากต่อปาก ประชุมชี้แจงตามหอย่อมบ้าน คุ่มบ้าน เป็นครั้งคราวตามความจำเป็นและโอกาส ซึ่งไม่ต้องใช้ระบบราชการ เป็นหนังสือแต่เป็นการประสานสัมพันธ์แบบชาวบ้าน ซึ่งใช้ความเป็นเครือญาติ ความเป็นผู้ไทด้วยกัน

การร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านในการสืบค้นวัฒนธรรมท้องถิ่นมีความหลากหลายในกลุ่มอายุ กลุ่มเพศ กลุ่มประเภทผู้นำเป็นทางการและไม่เป็นทางการ กลุ่มอาชีพ จะเห็นได้ว่ามีหลากหลายอายุรุ่นเด็กสู่รุ่นผู้เฒ่า ทั้งชายหญิง ทั้งผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีทั้งอาชีพทำนา ทำสวน ทำไร่ ครู นักเรียน แม่บ้าน กำนันผู้ใหญ่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล ข้าราชการบำนาญ เยาวชนหนุ่มสาวในหมู่บ้าน

การแสดงดนตรี เพลง เป็นเรื่องของความบันเทิง สนุกสนาน ที่สะท้อนเรื่องราวของประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมชุมชน เนื่องจากชุมชนทั้งสองแห่งมีความหลากหลาย การที่จะทำให้คนในชุมชนได้รับรู้ เข้าใจ รัก ตระหนัก เห็นความสำคัญ ห่วงแหน เห็นคุณค่านั้น จำเป็นต้องผ่านสื่อหรือวิธีการ ช่องทางที่น่าสนใจร่วมสมัยกับผู้คนในชุมชน เพื่อหันเหดึงดูดความสนใจ และทำให้ผู้คนทุกคนทุกกลุ่ม สามารถรวมตัวกันได้เพราะดนตรีและเสียงเพลงไม่มีขอบเขต พรหมแดนของเพศ วัย ดังนั้นการสืบค้นประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ผ่านสื่อที่รังสรรค์ความสุขให้แก่ผู้คน จะช่วยทำให้คนรับรู้ และเห็นความสำคัญ ดึงดูดความสนใจ

การให้การยอมรับนับถือผู้อาวุโส ผู้นำทางความคิด ผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้นำทางปัญญา เช่น ผู้ประกอบพิธีทางศาสนา ผู้ประกอบพิธี ผู้รักษาโรคในหมู่บ้าน ครู-อาจารย์ พระ พ่อเฒ่าแม่เฒ่า อดีตกำนันผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของคนในหมู่บ้าน ได้ช่วยชี้แจง ทำความเข้าใจกับผู้คนในชุมชน ได้ศึกษาเก็บข้อมูล รวบรวมข้อมูลจากประสบการณ์ในวิถีชีวิตอันยาวนาน และผ่านกระบวนการตรวจสอบในวิถีแบบของชาวบ้านคนแล้วคนเล่า ผ่านการโสหุ่ย (โส) ถกเถียงในโอกาสต่าง ๆ ทั้งงานพิธีทำบุญ ประเพณีที่วัดและบ้านผู้อาวุโส บ้านผู้นำต่าง ๆ ทำให้ได้ข้อมูลที่ผ่านการขัดเกลา ตรวจสอบจากผู้รู้กับสิ่งเรื่องราวที่เรียนรู้มาตลอดชีวิต

รูปแบบ กระบวนการ และเทคนิคต่าง ๆ เหล่านี้ก่อให้เกิดการเอาใจใส่ สนใจ ใฝ่รู้ที่จะเรียนรู้ สืบค้นประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง ที่มีรากเหง้ามายาวนาน ดังคำพูดที่ว่า “การรู้จักตน ทำให้เข้าใจตน”

๓. การศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชนทั้ง 2 ชุมชน ปรากฏผลดังนี้

ชุมชนห้วยน้ำใหญ่ ได้มีการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นในเรื่องเกี่ยวกับ

สภาพชุมชนโดยย้อนสภาพอดีตการตั้งบ้านเรือนริมแม่น้ำโขง สภาพชายฝั่งที่ถูกกัดเซาะ การเปลี่ยนทำเลที่ตั้งตลอดมา

ประวัติความเป็นมา สามารถย้อนอดีตไปถึงช่วงที่บ่าวคำสิงห์ เริ่มมาตั้งบ้านเมืองเป็นบ้านชะโนด และมีเรื่องราวที่เล่าต่อมามากจนถึงปัจจุบัน ซึ่งข้อมูลดังกล่าวชาวบ้านได้ช่วยกันรวบรวมเก็บไว้

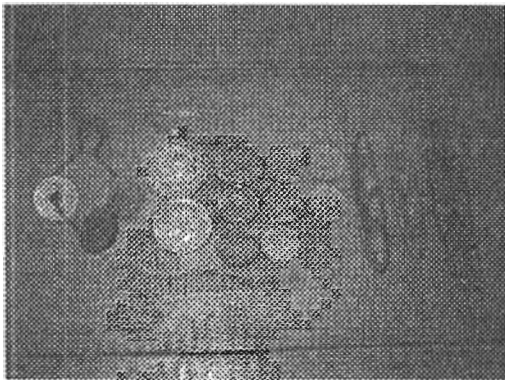
วัฒนธรรมประเพณีและพิธีกรรม ในการศึกษาเรื่องนี้ได้แบ่งประเด็นการศึกษาเป็นเรื่องต่าง ๆ คือ

เรื่องภาษา ซึ่ง หวานใหญ่ ได้รับอิทธิพลด้านการใช้ภาษาฝรั่งเศส ซึ่งมาปกครองสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และเมื่อมีการติดต่อค้าขายและไปมาหาสู่กันฉันท์ญาติมิตร จึงมีการใช้ภาษาดังกล่าวในหวานใหญ่ด้วย

คำสอย คำผญา เป็นคำสอนในเชิงเปรียบเทียบกับเรื่องราวต่าง ๆ ตามวิถีพื้นบ้าน

การเล่นพื้นเมือง เป็นการรวบรวมเรื่องการเล่นต่าง ๆ ที่เคยเล่นกันในกลุ่มชนโดยอาจารย์ขวัญใจ พูลศรี เป็นผู้ร่วมวิจัยและได้ศึกษารวบรวมไว้

เครื่องดนตรีได้รวบรวมจากการให้ข้อมูลของผู้รู้ในท้องถิ่นเป็นเครื่องดนตรีประเภทต่าง ๆ เช่น เครื่องตีต เครื่องสี เครื่องตี และเครื่องเป่า

เหรียญสตางค์ที่ชาวบ้านรวบรวมไว้

เครื่องมือจับสัตว์น้ำ เป็นการรวบรวมเครื่องมือจับสัตว์น้ำประเภทต่าง ๆ และมีตัวอย่างเครื่องมือจับสัตว์น้ำในสมัยโบราณ ประกอบด้วย โทง โซ่ ลาน ช้อน สุ่ม เบ็ด โมง เป็นต้น

สุขภาพอนามัย การรักษาโรคและยาสมุนไพร โดยรวบรวมข้อมูลจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

ความสัมพันธ์ของคนในกลุ่มชนได้ศึกษาถึงตระกูลต่าง ๆ การปกครอง ผู้นำชุมชน

การเดินทางติดต่อสื่อสาร ได้สอบถาม สัมภาษณ์ การคมนาคม ของหมู่บ้านในช่วงแรกของการตั้งหมู่บ้าน การใช้เรือในการติดต่อสื่อสารระหว่างเมือง ซึ่งทำให้มีการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมเรื่องเกี่ยวกับเรือชนิดต่าง ๆ ที่ใช้อีกหลายอย่าง

ชุมชนบ้านภู อำเภอหนองสูง ได้มีการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นในเรื่องเกี่ยวกับ

สภาพชุมชน ศึกษาอาณาเขตพื้นที่ชุมชน สภาพภูมิศาสตร์ ภูมิประเทศต่าง ๆ ของชุมชน ภูมิอากาศ

ประวัติความเป็นมา ย้อนถึงการตั้งเมืองในสมัยรัชกาลที่ 3 การให้เจ้าเมืองมาครองและการอพยพของชาวผู้ไทจากลาวมาตั้งถิ่นฐานอยู่ และรายชื่อผู้ใหญ่บ้านจากรุ่นแรกถึงปัจจุบัน

วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม การศึกษาถึงสัญลักษณ์ของคนผู้ไท ศิลปะการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น การฟ้อน การเล่นดนตรี เพลง

การรำผู้ไท ซึ่งมีท่วงทำนองที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง มีท่ารำต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเชื่อของคนในชุมชน

พิธีกรรม ได้มีการศึกษาถึงพิธีเหยาที่เป็นพิธีกรรมที่จัดทำขึ้นเพื่อใช้รักษาผู้ป่วยที่มีความเชื่อว่าถูกกระทำโดยวิญญาณและคนในชุมชน มีความเชื่อในพิธีนี้ว่าจะช่วยให้หายได้

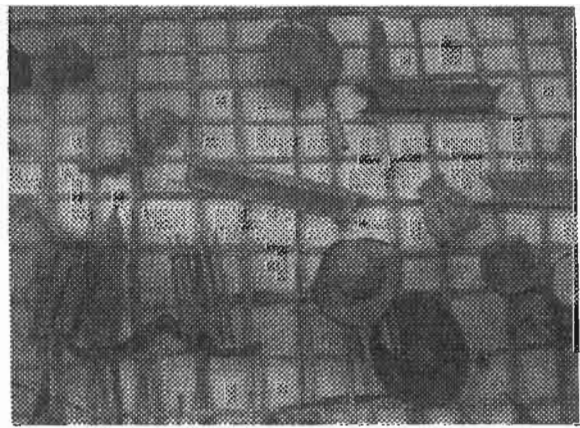
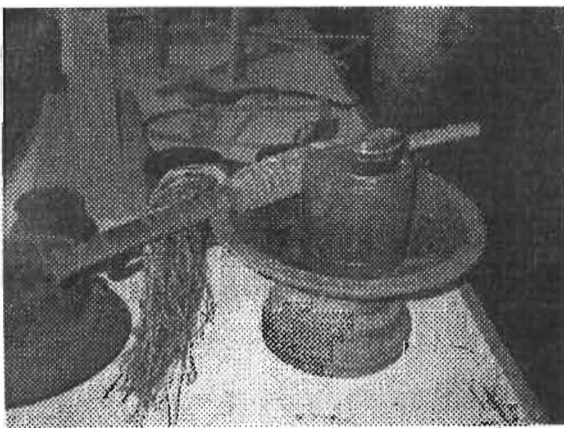
ประเพณีต่าง ๆ ในชุมชนได้แก่ ประเพณีการเกิด บุญผะเหวด ประเพณีการบวช การล้างบ้าน บายศรีสู่ขวัญ การแต่งงาน งานศพ งานสงกรานต์ ซึ่งชาวผู้ไทจะมีประเพณีต่าง ๆ ที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง

การแต่งกาย ที่ยังคงลักษณะตามแบบดั้งเดิม และชาวผู้ไทจะนิยมแต่งกายในโอกาสพิเศษ ในงานประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน มีลักษณะการแต่งกายที่บ่งบอกความเป็นผู้ไทเด่นชัด

วรรณกรรมและความเชื่อของผู้ไท ได้มีข้อมูลเกี่ยวกับผญาผู้ไท นิทานผู้ไท ความเชื่อผู้ไทมีความเชื่อหลาย ๆ เรื่องเกี่ยวกับบุคคล ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีต่อการดำรงชีวิต

ภาษาผู้ไท เป็นภาษาที่ใช้ในการสื่อสารประจำวัน จะมีสำเนียงแตกต่างไปจากภาษาไทยกลางและภาษาอีสานทั่วไปจะมีคำเฉพาะบางคำเป็นภาษาของตนเอง

ภูมิปัญญาภูมิปัญญาในหลายเรื่อง เช่น การทอผ้า ล่าสัตว์ การใช้สมุนไพรทำยา

ของเก่าและเครื่องมือใช้สอยในชีวิตประจำวัน

อาชีพ เครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ได้ศึกษาถึงอาชีพต่าง ๆ ที่มีในชุมชน เช่น เกษตรกรรม ทอผ้า มีการนำอุปกรณ์เครื่องมือ เครื่องใช้เกี่ยวกับอาชีพต่าง ๆ มาจัดแสดงให้ชมด้วย

สิ่งก่อสร้าง สถาปัตยกรรม บ้านเรือน มีวัดหลายวัดที่ได้ไปศึกษาที่มีลักษณะศิลปะแบบอีสาน

ความสัมพันธ์ ได้ศึกษาความสัมพันธ์กันในเรื่องต่าง ๆ ความเป็นเครือญาติของสายตระกูลต่าง ๆ ที่มีอยู่ไม่กี่ตระกูลในชุมชน

การคมนาคมเดินทางติดต่อระหว่างชุมชน ได้ศึกษาการเดินทางติดต่อระหว่างหมู่บ้านและเมืองในช่วงแรกที่ต้องเดินเท้า เพื่อนำสินค้าไปค้าขายและการเดินทางด้วยเกวียน เป็นต้น

โดยสรุป ผลการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนห้วยใหญ่ และชุมชนหนองสูง ได้มีประเด็นการศึกษาที่คล้ายคลึงกันโดยศึกษาจากสภาพชุมชน ประวัติความเป็นมา วัฒนธรรมประเพณี ภาษา การรักษาโรคจากสมุนไพร การคมนาคมติดต่อสื่อสาร ความสัมพันธ์ของตระกูลต่าง ๆ และระบบเครือญาติในชุมชน

อย่างไรก็ตามในการศึกษาทั้ง ๒ พื้นที่ก็มีข้อต่างซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่ เช่น ห้วยใหญ่จะมีการศึกษาเรื่องเรือแบบต่าง ๆ และเครื่องมือจับสัตว์น้ำ เพราะอยู่ติดแม่น้ำโขง ในขณะที่ชุมชนบ้านภู ซึ่งมีวัฒนธรรมแบบผู้ไทได้มีการศึกษาเรื่องพิธีกรรม ความเชื่อต่าง ๆ ของชาวผู้ไท การรำ และการแสดงการแต่งกาย รวมถึงการทอผ้า ซึ่งเป็นศิลปะที่เกี่ยวข้องกับวิถีแห่งวัฒนธรรมชนเผ่าผู้ไท และแม้ว่างานวิจัยโดยคณะผู้วิจัยจากภายนอกจะเสร็จสิ้นลงตามกำหนดการทำงานของระบบแล้ว แต่ข้อมูลทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนยังคงอยู่กับชุมชน และคนในชุมชนที่มีไฟแห่งการทำวิจัย เพื่อสืบสานเรื่องราวต่อไปไม่รู้จักจบสิ้น

ตรวจสอบข้อมูล...หาแนวทางอนาคต

นอกจากการตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ข้อแล้ว คณะผู้วิจัยได้นัดหมายกับนักวิจัยชุมชนและผู้คนในชุมชนเพื่อร่วมกันสรุปงานวิจัย วิเคราะห์และวิพากษ์ เพื่อหาแนวทางการใช้ข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น ในการวางแผนการทำงานของชุมชน ในวันอาทิตย์ที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๘ ทั้ง ๒ ชุมชนคือชุมชนห้วยใหญ่ที่บ้านก้านันปริญา เมืองโคตรโดยมีนักวิจัยชุมชนเข้าร่วมพูดคุยหลายท่านส่วนที่ชุมชนบ้านภู อำเภอหนองสูงจัดประชุมที่ศาลาวัดศรีนันทาราม มีนักวิจัยชุมชนและชาวบ้านที่มาถือศีลในวันพระ ๑๕ ค่ำ ร่วมในการสรุปงานครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้จัดส่งเอกสารงานวิจัย ไปให้ชุมชนได้ศึกษาล่วงหน้า และได้เตรียมประเด็นคำถาม พร้อมทำสรุปประเด็นสำคัญต่าง ๆ ที่ได้ในการศึกษานำเสนอให้ชุมชนดู และวิพากษ์แต่ละประเด็นร่วมกัน

ประเด็นคำถามที่ใช้เป็นแนวทางในการพูดคุยมีดังนี้

๑. ก่อนที่นักวิจัยเข้ามาคนในชุมชนมีการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นหรือไม่อย่างไร
๒. มีการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นในเรื่องใดบ้าง อย่างไร
๓. หลังจากคณะนักวิจัยมาร่วมศึกษาสืบค้นข้อมูลร่วมกับคนในชุมชนแล้วคนในชุมชนได้มีการสืบค้นเพิ่มเติมเพิ่มขึ้นหรือไม่ อย่างไร
๔. คนในชุมชนใช้วิธีการหรือทำอย่างไร จึงสืบค้นข้อมูลวัฒนธรรมท้องถิ่นได้

๕. คนในชุมชนมีความคิดเห็นอย่างไรกับนักวิจัย

๖. คนในชุมชนมีแนวทางในการใช้ประโยชน์จากข้อมูลวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างไร

การดำเนินการเพื่อตรวจสอบข้อมูล คณะผู้วิจัยดำเนินการดังนี้

๑. คณะผู้วิจัยสรุปการดำเนินงานตามโครงการวิจัยตั้งแต่เริ่มแรกจนถึงปัจจุบัน โดยเริ่มจากการชี้แจงเจตนารมณ์ของคณะผู้วิจัย ความเป็นมาของโครงการวิจัย วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย การดำเนินงานร่วมกับนักวิจัยอาวุโส ผลการวิจัยที่ได้โดยสรุปและความตั้งใจ ความคาดหวังของคณะผู้วิจัยต่อนักวิจัยในชุมชน

๒. สรุปบทบาทของนักวิจัยที่ดำเนินการในชุมชน หลังจากนั้นให้นักวิจัยในชุมชนได้ให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

๓. สรุปบทบาทของคนในชุมชนในการเป็นนักวิจัยชุมชนได้ให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

๔. เสนอประเด็นคำถามหลักที่สะท้อนต่อที่ประชุมนักวิจัยชุมชน เพื่อให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในแต่ละประเด็น ผลการตรวจสอบข้อมูลมีดังนี้

ประเด็นคำถามข้อที่ ๑ ก่อนนักวิจัยมาศึกษาข้อมูลในชุมชน คนในชุมชนมีการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นหรือไม่อย่างไร

ทั้งสองชุมชนต่างให้ข้อมูลสอดคล้องกันว่ายังไม่ได้ดำเนินการสืบค้นข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น ดังคำกล่าวที่ว่า

“แต่ก่อนชาวบ้านอยู่เฉย ๆ ทำมาหากินไปวัน ๆ แต่พอนักวิจัยมา ชาวบ้านหลายคนสนใจและสงสัยว่าทำไม มาทำอะไรกัน” (ชุมชนห้วยใหญ่)

“ก่อนหน้านี้ไม่ต้องสืบค้น แต่มีการปฏิบัติตามประเพณีอยู่แล้วตามที่เคยทำ ๆ กันมา เมื่อนักวิจัยมา ชาวบ้านที่คิดอยู่บ้างแล้วก็คิดลึก คิดลงลึกไปอีก คนที่ไม่เคยคิดก็สงสัยว่าทำไมต้องมาสืบค้น ใครจะค้น เมื่อค้นได้แล้วใครจะเอาไปทำอะไร อย่างไร จะเอาไปทำอะไรต่อ” (ชุมชนบ้านภู)

ประเด็นคำถามข้อที่ ๒ มีการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นอยู่บ้างแล้ว ในเรื่องใดบ้าง อย่างไร

คนในชุมชนห้วยใหญ่ มีการสืบค้นกันบ้างอย่างไม่เป็นทางการตามความสนใจ ใฝ่รู้ของแต่ละคน เช่น

ลุงคา เมืองโคตร ผู้รู้แห่งชุมชนห้วยใหญ่ สนใจประวัติศาสตร์ความเป็นมาของวัด พระ ผู้เฒ่าผู้แก่ เครื่องมือจับสัตว์

สถานศึกษา คือโรงเรียนบ้านชะโนด มีการให้นักเรียนชั้นประถมศึกษารวบรวมคำผญา และนำมารายงานหน้าเสาธงบ้าง แต่ยังไม่มีการจัดทำเป็นระบบ มีการให้นักเรียนไปรวบรวม เครื่องมือ

ที่สะท้อนวิถีชีวิตภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการทำมาหากินมาจัดนิทรรศการไว้หลังห้องเรียน ครูมีการให้นักเรียนไปสอบถามข้อมูลต่าง ๆ จากชาวบ้านเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการเรียนรายวิชาต่าง ๆ

ลุงอุทัย ใจสุข ได้รวบรวมประวัติความเป็นมาของหวานใหญ่ เขียนเป็นเอกสารไว้แต่ไม่ได้จัดเป็นระบบตามที่ตนเองสนใจ แต่ยังไม่ได้นำไปใช้ประโยชน์หรือเผยแพร่ ดังที่ลุงอุทัยพูดว่า “ได้เก็บความเป็นมาของหวานใหญ่ไว้ แต่ก่อนไม่รู้จะเอาไปให้ใคร แต่พอนักวิจัยมา ข้อมูลที่เก็บไว้ก็ได้ใช้ประโยชน์”

ลุงคำใหม่ มีการเก็บรวบรวมไว้บ้างตามแบบของพัฒนาชุมชน (ลุงคำใหม่ เป็นอดีตพัฒนาชุมชน) แต่ไม่ได้เขียนสรุปไว้ รู้ว่าหมู่บ้านเรามีอะไรดีบ้าง ใครเป็นเครือญาติใคร ผู้เฒ่าผู้แก่ แต่ละคนเก่งเรื่องใด รู้ว่าครูหรือชาวบ้านแต่ละคนสนใจเรื่องอะไรกัน แต่ยังไม่ได้นำรวบรวมไว้ ซึ่งคนในชุมชนหวานใหญ่มีพัฒนาการมาเป็นลำดับ ค่อยเป็นค่อยไปตามแนวคิดของคนจีนคือ

“เริ่มจาก หิว คือชาวบ้านมีการหิวของไปขาย พอมีเงินมากขึ้น คนต้องการซื้อของมากขึ้นก็ขยายเป็น หาบ ซึ่งชาวบ้านสามารถนำไปขายได้จำนวนมากขึ้น และพัฒนาเป็น หา ซึ่งชาวบ้าน ๒ คนต้องช่วยกันหาช่วยกันยก และขยับเป็น ห้าง โดยการเปิดร้านจำหน่ายสินค้าอยู่กับที่ให้ชาวบ้านคนอื่นมาซื้อเอง ไม่ต้องนำสินค้าไปเร่ขาย”

สำหรับชุมชนบ้านภู ข้อมูลที่รู้และมีการสืบค้นไว้ ส่วนใหญ่ผู้ที่รวบรวมไว้เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ เจ้าอาวาส ครู และชาวบ้านที่สนใจรวบรวมไว้ เช่น พ่อล่ำม ประสงค์ แสนสุข สนใจให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมชาวผู้ไท เกี่ยวกับฮีตครอง การแต่งกาย อาหาร วัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวผู้ไท

ครูวัลย์ ผิวขาว ได้ส่งเสริมให้นักเรียนเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับชุมชน ผู้บริหารโรงเรียนบ้านเป่า ส่งเสริมสนับสนุนให้นักเรียนแต่งกายชุดผู้ไทไปโรงเรียนวันศุกร์ และส่งเสริมการทำหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งขานรับนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ ผ่านสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และผ่านสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุดรธานี

สำหรับ งานไว ประธานกลุ่มส่งเสริมสตรีผู้ไทผู้มีความสามารถในการทอผ้าไหม และรังสรรค์ลายผ้าแปลกใหม่บ้านพื้นฐานของวัฒนธรรมผู้ไท ได้คิดค้นปรับเปลี่ยนประยุกต์การทอผ้าบนพื้นฐานของผู้ไท

ประเด็นคำถามข้อที่ ๓ หลังจากคณะนักวิจัยมาร่วมศึกษาสืบค้นข้อมูลกับคนในชุมชนแล้ว คนในชุมชนได้มีการสืบค้นเพิ่มขึ้น หรือไม่ อย่างไร

ทั้งสองชุมชนได้มีการเปลี่ยนแปลงมีพัฒนาการให้ความสนใจในการสืบค้นข้อมูลเพิ่มขึ้น คือจากเดิมที่ไม่เคยทำก็ทำ จากเดิมที่สนใจอยู่บ้างก็สนใจเพิ่มขึ้น จากที่เคยศึกษารวบรวมไว้เป็นงานอดิเรก หรือใช้ในกิจกรรมของวัด ก็ให้ความสำคัญมากขึ้น ดังที่พ่อล่ำม ประสงค์ แสนสุข แห่งบ้านภู หนองสูงกล่าวว่า “ชาวผู้ไทมีวัฒนธรรมประเพณีเรื่องราวที่ยาวนานน่าสนใจ ได้พยายามรวบรวมและเขียนไว้จากประสบการณ์การเป็นผู้ไทในสายเลือด จึงเขียนเรื่องราวจากชีวิตจริง” นอกจาก

นี้ลุงดา เมืองโคตร ยังได้กล่าวว่า “ความรู้ที่อยู่ในอกอัดแน่นมานานวันนี้ได้บอกให้ผู้คนเขารู้ว่าชาวบ้านห้วยใหญ่มีของดี” รวมทั้งลุงอุทัย ใจสุข ได้สะท้อนให้เห็นแนวคิดที่นักวิจัยเข้ามาในชุมชนทำให้ได้มีการสืบค้นประวัติความเป็นมาของชุมชนมากขึ้น และจัดเป็นระบบ มีการรวบรวมไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น มีการรวบรวมลักษณะของเรือ ภาษาฝรั่งเศสที่ยังใช้อยู่ในห้วยใหญ่ เครื่องมือจับสัตว์ การละเล่นพื้นเมือง เครื่องดนตรี ซึ่งแต่เดิมการศึกษานั้นยังไม่ได้มีการจัดระบบไว้ มีแต่การพูดแลกเปลี่ยนกันระหว่างกลุ่มผู้รู้ผู้สนใจ หรือไปรวบรวมเอกสารต่าง ๆ ที่สนใจเก็บไว้ แต่ยังไม่ได้เรียบเรียง

นอกจากนี้แล้วแกนนำของหมู่บ้าน ยังได้พยายามนำอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ของเก่า ของดี ในหมู่บ้านมาจัดแสดงที่สะท้อนให้เห็นถึงความตระหนัก เห็นคุณค่าของชาวบ้าน ซึ่งแต่ละคนต่างนำเอาของมีค่าของตนเองมาจัดแสดงที่บ้านให้คณะนักวิจัยดู เมื่อชาวบ้านคนอื่นเห็นของที่แสดงแล้ว หลายคนพูดว่า “ของแบบนี้ที่บ้านก็มี” หรือบางคนพูดว่า “ที่บ้านมีเก๋กว่านี้อีก” รวมทั้งบางคนวิ่งกลับไปบ้านเพื่อกลับไปเอาของ ๆ ตนมาแสดง หรือนำมาให้ผู้วิจัยดูบ้าง

นอกเหนือจากเรื่องของการเรียบเรียงเป็นเอกสาร การแสดงของเก่าแล้ว ข้อมูลเชิงประจักษ์อีกมิติหนึ่งที่สะท้อนถึงการเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนบ้านภู หนองสูง คือการแต่งกายแบบผู้ไทของชาวบ้านผู้เฒ่าผู้แก่รวมทั้งนักเรียน มีการนำผ้าซิ่น (ผ้าถุง) ผ้าแถบ เสื้อที่เป็นของเก่าแก่มาแต่งในโอกาสงานบุญ งานประเพณีและโอกาสสำคัญต่าง ๆ

ส่วนชุมชนห้วยใหญ่ ในสถานศึกษา โรงเรียนบ้านหนองผือดอนม่วง มีการปรับปรุงวงดนตรีไปกลางของโรงเรียนใหม่ มีกิจกรรมการฝึกให้นักเรียนได้แสดงในงานต่าง ๆ ของชุมชน ชุมชนบ้านภูมีกลุ่มนักเรียน เยาวชน คนหนุ่มสาวเรารักบ้านภู มีวงดนตรีของกลุ่มเยาวชนบ้านภู ซึ่งเป็นการริเริ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมผู้ไท ที่สืบทอดจากคนหนุ่มสาวชาวบ้านภู เมื่อยี่สิบปีก่อน

เพลงของชุมชนเป็นอีกมิติหนึ่งที่สะท้อนความใส่ใจในการสืบทอดวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน คือชุมชนห้วยใหญ่ มีบทเพลงจากชุมชน ทำนองสรภัญญ์ชื่อเพลง “ขออำนาจและอวยพร” ส่วนชุมชนบ้านภู มีบทเพลง “บ้านภูน่าอยู่” คำร้องโดยอาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ และมีบทเพลงที่เกี่ยวกับชุมชนทั้งสองอีกหลายบทเพลง ดังแสดงในภาคผนวก ก

เมื่อพิจารณาในมิติการเพิ่มขึ้นในเชิงปริมาณ อาจกล่าวได้ว่า ช่วงแรก ๆ ที่คณะนักวิจัยเริ่มเข้าชุมชน จนถึงเมื่อสิ้นสุดโครงการวิจัย ชาวบ้านซึ่งเป็นนักวิจัยในชุมชน รวมทั้งชาวบ้านที่คณะวิจัยพบปะ ร่วมกิจกรรมด้วยในแต่ละครั้งนั้นมีปริมาณเพิ่มขึ้น มีคำถาม มีประเด็นเรื่องราว ข้อเสนอแนะ ประเด็นแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ

ประเด็นคำถามข้อที่ ๔ คนในชุมชนใช้วิธีการหรือทำอย่างไรบ้าง จึงสืบค้นข้อมูลวัฒนธรรมท้องถิ่นได้

คำตอบจากชาวบ้านพบว่า ทั้งสองชุมชนใช้วิธีการอย่างไม่เป็นทางการ คือการพบปะพูดคุยกับผู้เฒ่าผู้แก่ แกนนำของชุมชน ในโอกาสวันสำคัญทางศาสนา หรืองานเลี้ยง งานวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน รวมทั้งการประชุมของหมู่บ้าน (ชุมชน) สำหรับในสถานศึกษา (โรงเรียนประถมศึกษา) เนื่องจากนักวิจัยชุมชนกลุ่มที่เป็นชาวบ้าน และเป็นครู (ผู้บริหารและครูผู้สอนในโรงเรียน) ได้พยายามผลักดันให้วัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น บูรณาการในการจัดการเรียนการสอน ในลักษณะของหลักสูตรท้องถิ่น การไปศึกษาจากแหล่งเรียนรู้ และผู้รู้ (ตามบ้านผู้รู้ท้องถิ่น ผู้เฒ่า ผู้แก่ วัด ภู) และการให้นักเรียนได้เขียนเรียงความเกี่ยวกับชุมชน เป็นต้น

นอกจากนี้วิธีการที่แยกกายของชาวบ้านทั้งสองชุมชนที่ได้เล่าให้นักวิจัยฟังว่า “พวกเราใช้เรื่องของกิจกรรมทางวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสื่อ เพื่อไปสู่การสืบค้นข้อมูลวัฒนธรรมท้องถิ่น” ซึ่งให้เห็นว่า เป็นวิธีการ กระบวนการสืบค้นที่บูรณาการกับวัฒนธรรม ประเพณี ทำให้การสืบค้นนั้นไม่ใช่ ภาระหรืองานใหม่ของชาวบ้านซึ่งเป็นนักวิจัยในชุมชน แต่เป็นการกลมกลืนไป ไม่แปลกแยกกับวิถีชีวิต รวมทั้งเป็นการกระตุ้นความต้องการของนักวิจัยชุมชนที่สนใจ เรื่องวัฒนธรรมท้องถิ่นอยู่บ้างแล้ว ให้มาร่วมศึกษาด้วยเพราะไม่ได้เป็นการเพิ่มงาน แต่เป็นการเรียบเรียง ดังที่ลุงคา เมืองโคตร และอาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า กล่าวว่า “พวกเราทำกันอยู่แล้ว แต่คณะวิจัยมาช่วยกระตุ้น ผลักดัน ส่งเสริม ให้กำลังใจ เป็นที่ปรึกษาให้มีการจัดระบบที่เป็นเรื่องเป็นราวเพิ่มมากขึ้นเท่านั้นเอง”

ประเด็นคำถามข้อที่ ๕ คนในชุมชนมีความคิดเห็นและคิดอย่างไรต่อคณะนักวิจัย

จากคำพูดหนึ่งของชาวบ้านที่พูดว่า นักวิจัยน่าจะมานานแล้ว แต่ก่อนอยู่ที่ไหน ทำไมเพิ่งมาตอนนี้ พวกเราผู้เฒ่าผู้แก่จะไปกันหมดแล้ว แสดงให้เห็นถึงความคิดของชาวบ้านที่เปิดรับคณะผู้วิจัย ต้องการให้คณะผู้วิจัยมาศึกษา กระตุ้น ช่วยเหลือแนะนำ และชาวบ้านได้ข้อสรุปจากการร่วมคิดของคณะนักวิจัยว่า ทุกอย่างที่เป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านคือวัฒนธรรม “กินข้าวก็วัฒนธรรม ผักก็วัฒนธรรม เสื่อก็วัฒนธรรม คำสอยผญาก็วัฒนธรรม งานบุญเลี้ยงผี ก็วัฒนธรรม”

ชาวบ้านมีความคิดเห็นว่าคนนอก (คณะนักวิจัย) ช่วยกระตุ้น ช่วยเสริมแต่คนใน (นักวิจัยชุมชน) เป็นผู้สืบค้น เพราะคนในชุมชนจะรู้ดีที่สุดว่าวัฒนธรรมของตนเองเป็นอย่างไร ไม่มีใครรู้ดีเท่าตัวของเราเอง แต่ชาวบ้านต้องการคำแนะนำ คำปรึกษาจากคณะนักวิจัย และต้องการให้มาเยี่ยมอีก ดังคำพูดที่ว่า “อย่าทิ้งพวกเรา ไปแล้วกลับมาอีก หากพวกเรามีข้อสงสัยข้องใจ ช่วยกันหาไขบ้าง”

ประเด็นคำถามข้อที่ ๖ คนในชุมชนมีแนวทางจะใช้ประโยชน์จากข้อมูลวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างไรบ้าง

ชุมชนห้วยน้ำใหญ่ ต้องการให้ใช้ประโยชน์จากข้อมูลท้องถิ่น เพื่อดำเนินการดังนี้

๑. ให้โรงเรียนจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อให้นักเรียนได้เรียนเรื่องวัฒนธรรมท้องถิ่น
๒. ให้โรงเรียนโดยครูได้ส่งเสริมให้นักเรียนได้ไปสอบถาม เรียนรู้จากผู้เฒ่าผู้แก่ โดยการไปสอบถามจากผู้เฒ่าผู้แก่ เพื่อมิให้ผู้เฒ่าผู้แก่เหงา และบุคคลเหล่านี้มีความรู้อยู่แล้ว ความรู้จะได้ไม่ตายไปกับตัว

๓. ควรนำข้อมูลที่รวบรวมมาได้ มาตรวจสอบและจัดพิมพ์เป็นเอกสาร หนังสือ รวบรวมไว้ให้ลูกหลานได้อ่านได้ศึกษา เช่น เรื่องเรือ การละเล่นพื้นบ้าน

๔. ควรมีการสืบค้นวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยขยายกลุ่มเป้าหมาย สู่นักเรียนในโรงเรียนให้มากขึ้นกว่าเดิม ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้เฒ่าผู้แก่เท่านั้นที่จะสืบค้นวัฒนธรรมท้องถิ่น

ส่วนชุมชนบ้านภู อำเภอหนองสูง เสนอแนวทางการใช้ประโยชน์ สืบเนื่องจากการสืบค้นข้อมูลวัฒนธรรมท้องถิ่น ไว้ดังนี้

๑. นำไปพัฒนาเป็นแผนของชุมชน โดยผ่านองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น
๒. สร้างศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมผู้ไทย เพื่อเป็นศูนย์ข้อมูลของหมู่บ้าน โดยให้ชาวบ้านร่วมกันจัดตั้งเพื่อลูกหลานบ้านภู
๓. สถานศึกษานำข้อมูลทางวัฒนธรรมไปจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อสอนนักเรียนให้มีความรัก ความภูมิใจในความเป็นผู้ไทย รวมทั้งให้นักเรียนไปศึกษาเรียนรู้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน เช่น ภู ร้านค้า ชุมชน วัด บ้านผู้เฒ่าผู้แก่ บ้านแกนนำชุมชน เป็นต้น

๔. ควรมีการถอดองค์ความรู้ของชุมชน เป็นเอกสารหรือสื่อที่อ่านง่ายในรูปหนังสือ แผ่นซีดี (CD) บทเพลง

๕. ควรประสานงานกับวัฒนธรรมจังหวัดถึงกิจกรรม ประเพณีของผู้ไทย ในลักษณะแผนกิจกรรมทางวัฒนธรรมของผู้ไทย เพื่อให้มีผู้ใหญ่ของบ้านเมือง ของจังหวัด ผู้คนมาดูงานหรือเที่ยวบ้านภู

กลยุทธ์การทำงานกับชุมชน

ในการได้มีโอกาสทำงานวิจัยร่วมกับชุมชนครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้เรียนรู้ และสรุปบทเรียนไว้เพื่อทบทวนเป็นข้อสังเกตสำหรับตนเองและฝากไว้ให้ผู้ทำงานเกี่ยวกับชุมชนได้คิดทบทวนบางประเด็นดังนี้

๑. การทำงานกับชุมชนควรใช้วิธีการศึกษาจากสภาพธรรมชาติ (Natural Setting) เป็นวิธีการทำงานที่ศึกษาสภาพชุมชนจากสภาพปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เป็นจริงของชุมชนและสอดคล้องกับสภาพวิถีชีวิตของคนในชุมชน เป็นการทำงานที่ไม่อยู่ในลักษณะที่เป็นภาระเพิ่มเติม

๒. ควรให้เกียรติยกย่อง ยอมรับผู้คน คำถึงถึงคุณค่า ศักดิ์ศรี และวัฒนธรรมของชุมชนที่ทำงานด้วย ใช้หลักฟังมากกว่าพูด

๓. สร้างความไว้วางใจ ความสัมพันธ์แบบญาติกับผู้คนในชุมชน ไม่แปลกแยกและทำตัวเสมือนเป็นสมาชิกของชุมชน

๔. ทำงานร่วมกับคนหลาย ๆ กลุ่ม ที่มีบริบททางสังคม วัฒนธรรมแตกต่างกัน

๕. ใช้กระบวนการซักถามเพื่อให้คิดอย่างลุ่มลึก กระตุ้นให้ช่วยกันมีส่วนร่วมในการหา

คำตอบ

๖. เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้แสดงอัตลักษณ์ของตนเอง และเห็นคุณค่าในสิ่งที่เขาแสดงออกมา

๗. ใช้หลักการทำงานแบบยืดหยุ่น ให้สอดคล้องตามสภาพ บริบทของชุมชน

๘. ใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบค่อยเป็นค่อยไป อย่าด่วนสรุป จนกว่าจะเห็นประเด็นที่

ชัดเจนแล้วจึงค่อยหาข้อสรุป

๙. มองชุมชนทั้งระบบแบบองค์รวม มองให้เห็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงของมิติต่าง ๆ

๑๐. มีพลวัตรในการทำอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ ไม่ทิ้งชุมชน

๑๑. ทำงานบนพื้นฐานของต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชน โดยไม่เน้นแนวคิดของ “คนนอก” เป็นหลัก

๑๒. เปิดเผยและร่วมรับรู้ข้อมูลความก้าวหน้าในการทำงานซึ่งกันและกัน

๑๓. มีการตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาระหว่างกระบวนการศึกษา

๑๔. การสนับสนุนและช่วยเหลือควรอยู่บนพื้นฐานความต้องการของชุมชน

๑๕. การทำงานโดยทั้งผู้วิจัยและคนในชุมชน มีบทบาทในการเป็น “ผู้ให้” และ “ผู้รับ”

อย่างเท่าเทียมกัน

“ขอบคุณทุก ๆ ท่าน ขอให้ร่วมวิจัย ชุมชนจะยั่งยืน ทุกอย่างช่วยกันทำ	พวกเรานั้นซาบซึ้งใจ กันไปตลอดกาล เพราะเราฟื้นฟูวัฒนธรรม ก็จะนำความเจริญ”

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ และคนอื่นๆ. (๒๕๔๖) รายงานการวิจัย : การพัฒนากระบวนการเรียนรู้เรื่องสมุนไพรชุมชนปลูกไม้ลาย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม. นครปฐม: โรงพิมพ์เพชรเกษมการพิมพ์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (๒๕๔๔). รวมบทความแนวคิดเศรษฐกิจชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิถืทรรศน์.
- ชลิตา บัณฑิตวงศ์และอนุสรณ์ อนุโณ. (๒๕๔๗). ความรู้และกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน. นนทบุรี: คณะกรรมการจัดงานมหกรรมเกษตรยั่งยืน.
- ชูชาติ พ่วงสมจิตต์. (๒๕๔๐). "การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนประถมศึกษาในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานคร" ปรินญาณินพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาบริหารการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชูพินิจ เกษมณี. (๒๕๔๘). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคกลาง ภาคประชาชน. เอกสารพิมพ์เผยแพร่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (๒๕๔๓). วาทกรรมการพัฒนา. (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ วิทยาษา.
- ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. (๒๕๔๖). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคอีสาน ประวัติศาสตร์ของการขยายตัวของชุมชนลุ่มแม่น้ำชี. เอกสารพิมพ์เผยแพร่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (๒๕๒๗). "การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท" กลวิธีแนวทางวิธี การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การศึกษานโยบายสาธารณะสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโอบอุ้น. (๒๕๔๘). นวัตกรรมการเรียนรู้: คน ชุมชน และการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข
- ไพรัตน์ เดชะรินทร์. (๒๕๒๕). ทบทวนการพัฒนาชนบทไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญผล.
- วิโรจน์ สนิทกรณ์. (๒๕๔๗). เรื่องจากผู้เฒ่าเล่าโดยผู้เยาว์. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ลีโอ แลนด์เท จำกัด.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (๒๕๓๔). การพัฒนาชุมชนจากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร: บางกอกบล๊อค.
- เมตต์ เมตต์การุณจิต. (๒๕๔๗). การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม. กรุงเทพมหานคร: บั๊ค พอยท์.
- สีลาภรณ์ บัวสาย. (๒๕๔๗). พลังท้องถิ่น: บทสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).

- สีลาภรณ์ นาคทรพ.(๒๕๓๙). "การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน" การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศ. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์.(๒๕๔๓). "แนวทางการสร้างมิติใหม่เพื่อพัฒนางานวิจัยระดับท้องถิ่น" วารสารสถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.มกราคม-มิถุนายน.
- เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. (๒๕๓๗). เอกสารการสอนชุดวิชาสัมมนาปัญหาและแนวโน้มทางการบริหารการศึกษา หน่วยที่ 7. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิราช.
- เสาวภา พรศิริพงษ์ และขวัญจิต ศศิวงศาโรจน์.(มปป.) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคกลาง "วิถีชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรี". สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (๒๕๓๘). ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ปริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง
- (๒๕๔๔). มิติชุมชน : วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิอำนาจและการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (๒๕๔๑). ภูมิปัญญาชาวบ้าน : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้แก้ปัญหาของชาวบ้านไทย. มูลนิธิภูมิปัญญา.
- อมรวิรัช นาคทรพ และดวงแก้ว จันท์สระแก้ว (เรียบเรียง). (๒๕๔๑). การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม: ข้อคิด แนวทาง และประสบการณ์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อลิศรา ชูชาติ. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยนโยบายทางการศึกษา, ๒๕๔๑

ภาษาอังกฤษ

- Arnstien, S.R. (1969). "A Ladder of Citizen Participation" Journal of the American Institute of Planners. Vol. Xxxv No.4, July
- Berkley, G.E. (1975). The Craft of Public Adminstration. Boston: Allyn And Bacon Inc.
- Putti, Joseph M. (19..). Management : A Functional Approach. Singapore: McGraw-Hill.
- United Nations. (1978). Popular Participation in Descision Making for Development. New York: United nations Publication.
- Whang, In-Joung. (1981). Management of Rural in Korea : The Saemaul Undong. Seoul: National University Press.

ภาคผนวก

- ก. ร่องรอยการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น กรณีศึกษาชุมชน
ห้วยน้ำใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร
- ข. ร่องรอยการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น กรณีศึกษาชุมชนบ้านภู
จังหวัดมุกดาหาร
- ค. รายชื่อนักวิจัยชุมชน

ภาคผนวก ก

ร่องรอยการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น กรณีศึกษา
ชุมชนห้วยน้ำใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร

รวบรวมข้อมูลโดย นักวิจัยชุมชนห้วยน้ำใหญ่

ประเด็นข้อมูล

ผู้รวบรวมข้อมูล

ข้อมูลเรียบเรียงโดยนักวิจัยชุมชน

๑. เรื่องเรือ

อาจารย์โกมุท เป้าบาง

๒. คำสอย

อาจารย์โกมุท เป้าบาง

๓. เอกสารตัวอย่างเครื่องมือจับสัตว์น้ำ

ลุงคา เมืองโคตร

อาจารย์ประกอบ บางทราย

อาจารย์อภินยา วังทะพันธ์

๔. ภาษาฝรั่งเศสที่ใช้ในหว่านใหญ่

นายบุญเริ่ม พุนศรี

๕. การละเล่นเด็ก

อาจารย์ขวัญใจ เป้าบาง

๖. บทกล่อมลูก

ลุงคา เมืองโคตร

๗. ตัวอย่างเครื่องมือจับสัตว์ในท้องถื่น

คณะครู อาจารย์โรงเรียนบ้านหนองผือดอนม่วง

๘. ตัวอย่างคำผญา/ความหมาย

นักเรียนโรงเรียนชุมชนบ้านชะโนด๑

๙. คำกลอน/คำประพันธ์

ยายหนูพอน เมืองโคตร

ข้อมูลรวบรวมจากเอกสาร

๑๐. ตัวอย่างเอกสารหนังสือ"อนุสรณ์บ้านชะโนดอายุครบ ๓๐๐ ปี นักวิจัยชุมชน

๑๑. ตัวอย่าง เอกสารหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการสวดสภัญญะ โรงเรียนบ้านชะโนด๑

๑๒. ตัวอย่าง เอกสารแนะนำองค์การบริหารส่วนตำบลหว่านใหญ่ ปลัดสุพจน์ แสนสุริวงศ์

๑๓. เอกสารสถาปัตยกรรมประเภทที่อยู่อาศัยและอาคารทางศาสนา อาจารย์มิ่งคล กิตติยศธาตา

อาจารย์สุพัตรา กิตติยศธาตา

๑๔. เอกสารประวัติท่านหนูฮัก พุมสะหวัน, ต้นตระกูลท้าวคำสิงห์ และรายชื่อผู้ปกครองชุมชน

อาจารย์สุคม สุริยพงษ์

๑๕. ตัวอย่างเอกสารหนังสือหว่านใหญ่แห่งความหลัง

พุลสวัสดิ์ อาจวิชัย ผู้เขียน

๑๖. ตัวอย่าง เอกสารประวัติบ้านชะโนด

นักวิจัยชุมชน

เรือเรือ

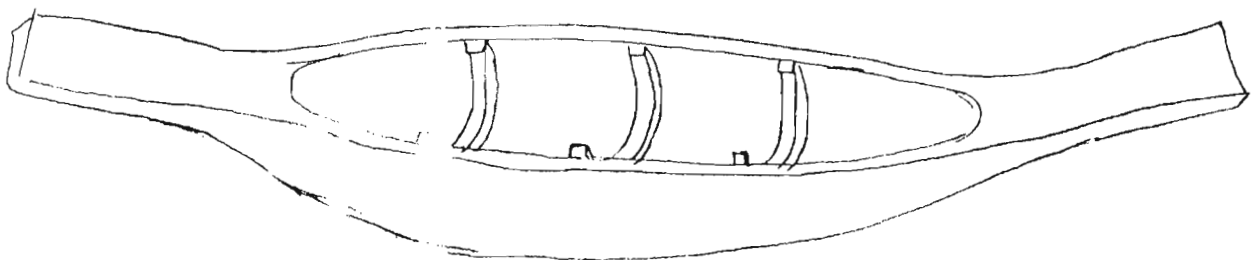
โดย อาทศ โสพฤก ้นาบาง

แม่ไก่ไข่ เป็นเส้นทอตามเข็มนาฬิกา ของชาวบ้านที่อาศัยบริเวณ
เป็นแม่ไก่ไข่ และยังมีเส้นทอของชาวบ้านที่อาศัยบริเวณ
อื่น มีปลาไก่ไข่คล้ายชนิดเดียวกัน เรือจึงเป็นภาษา
ที่ชาวบ้าน ใช้เป็นภาษาในครอบครัวทุกบ้านของชาวบ้าน
ไม่ทอที่เมืองสุพรรณบุรี และเรือในครอบครัวในแม่ไก่
และในครัวเรือนอีกมากมาย

เรือที่ ใช้ทำแก

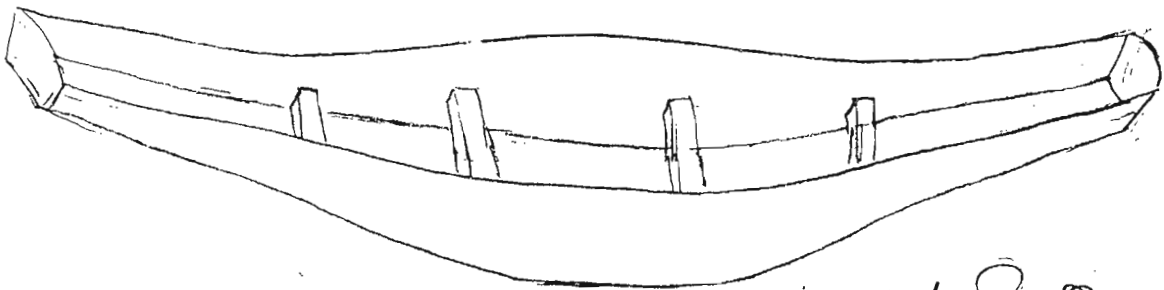
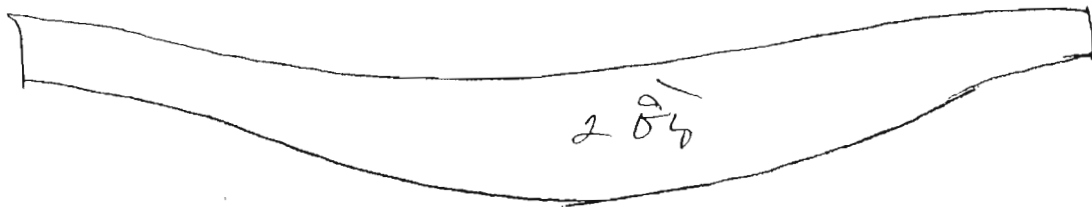
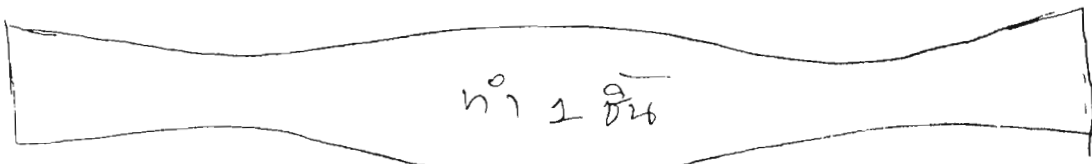
1 เรือ๑๑

เรือ๑๑ เป็นเรือที่ทำจากทอไม้ ไม้ต้นในทุ่งที่
มา ขุดเอาในทุ่งหญ้า เป็นเรือทอตามเข็มนาฬิกา
มีปากเรือทอ ๒๒ นิ้ว มีปากเรือทอ ๒๒ นิ้ว
ในเรือทอโดย ใช้ไม้ (ซี่) ทำจากทอไม้ ๒๒ นิ้ว
มา พันในเรือ ๑๑ นิ้ว แล้วพันกับ น้ำไม้ทอ แล้วพัน
อุดรอยรั่วเรือ ๑๑ นิ้ว

๒ รั้วกลิ้ง

รั้วกลิ้ง ทำจาก การนำไม้ไผ่ผ่าจากท่อนยาวๆ มา เพี้ยนแบบ
แล้วใช้ขวาน ตาก สอนให้ไม้ ๑๕ ท่อน แล้วนำ ไม้ไผ่ ทำซี่
มา ประกอบกันให้ขึงให้ตึงๆ ฟูฟืด

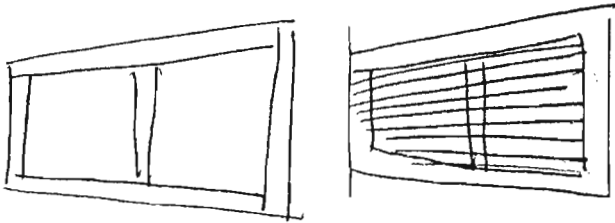

เมื่อทำเสร็จแล้ว มีรูปทรงในรั้วแบบนี้ เมื่อใช้รั้วนี้ขึง
ตามระดับของรั้วแล้ว ขึงในท่อนรั้วไว้ได้

- การสา การสา หมายถึง การขึงรั้วใน ท่อนรั้วที่ขึง
แล้ว ขึงรั้ว ขึงรั้ว การสา ขึงรั้ว ขึงรั้ว ขึงรั้ว
การสาทำจากท่อนไม้ไผ่ มา ทำเป็นซี่ แล้วนำ มา ขึง
รูปทรงของสาเป็นแบบ ขึงรั้ว ขึงรั้ว (ทำรั้ว ขึงรั้ว)
และ ขึงรั้ว ทำการสาให้รั้ว ขึงรั้ว

- ๖๖๔๔ ๖=๑๑๔๔ เป็น ๖๖๔๔ ที่ทำจากไม้ไผ่ยาว
๖๔๔๔ แล้วนำมอดด้ายขึ้นเป็น ๖๔๔๔ แล้วนำมอด
ด้วยไม้ไผ่ใน ๔ ๕

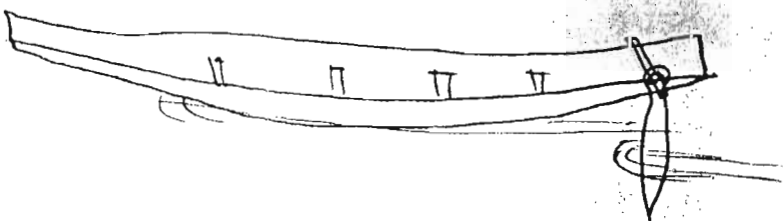
๖๖๔๔ ๖๔๔๔=๑๑๔๔ นำไปมอดด้ายขึ้นเป็น ๖๔๔๔
๖๔๔๔ มอดด้ายขึ้นเป็น ๖๔๔๔

- ๖๖๔๔ ๖๔๔๔ เป็น ๖๔๔๔ ที่ทำจากไม้ไผ่ยาว
นำมอดด้ายขึ้นเป็น ๖๔๔๔ แล้วนำมอดด้ายขึ้นเป็น ๖๔๔๔
๖๔๔๔ มอดด้ายขึ้นเป็น ๖๔๔๔

๖๖๔๔ ใน ๖๔๔๔ ๖๔๔๔

๖๖๔๔ นำ ๖๔๔๔ ๖๔๔๔ ๖๔๔๔ ๖๔๔๔ ๖๔๔๔
๖๔๔๔ ๖๔๔๔ ๖๔๔๔ ๖๔๔๔ ๖๔๔๔ ๖๔๔๔ ๖๔๔๔ ๖๔๔๔
๖๔๔๔ ๖๔๔๔ ๖๔๔๔ ๖๔๔๔ ๖๔๔๔ ๖๔๔๔ ๖๔๔๔ ๖๔๔๔

- ၁၇ ဝိဇ္ဇာ

- ចង់ឃ្លាតចោល កាំព្រួញ ឆាក្រោម រើសរកក្រណាត់ ដៃក្នុងស្រែចំការ
នៃរដ្ឋបាលក្រុង ដើម្បីរើស ថៅកែក្នុងស្រែ ដៃក្រណាត់
ក្រោម ព្រួញ ដៃក្រណាត់ ក្រោម រើសរកក្រណាត់ ក្រោម
ដៃកាំព្រួញ ចង់រកក្រណាត់ ក្រោម ដៃកាំព្រួញ ក្រោម
ដៃកាំព្រួញ ក្រោម ដៃកាំព្រួញ ក្រោម ដៃកាំព្រួញ ក្រោម

หอยปากกลมใบ รสขม
(เนื้อ) หอยนี้คือตังกอยหรือตังกอยขาว มีรสขมมากจนเกินไป ถ้ารับประทานมากเกินไปจะทำให้เกิดอาการท้องอืดท้องเฟ้อ และอาจมีอาการคลื่นไส้ อาเจียนได้ หอยนี้ยังใช้เป็นยาขับพยาธิได้ หอยนี้ยังใช้เป็นยาขับพยาธิได้ หอยนี้ยังใช้เป็นยาขับพยาธิได้

(มติ) อ้าวนี่ซบมาปาทองนี่ห่อห่อเขาเดินแท้นอ จหน้าซบแล้วคก(เขอก)จิฉกข่มมัน
โธษแม่อ้ายเขือกินข้าว สำนึกทำหื้ออั้น ประทุมณีได้ไว้ในมืออ้ายเขาอ้ายแม่แม่มี ค้าแม่ว่าจัน
อ้ายเป็นตราบแปดแปด อ้ายได้ไว้คิดเล่นลวงล่อนลอกข่มขืน โธษอ้ายเขือกินข้าวอ้อมพาเขือก
กินปลาอ้อมตัวค กินกัลลวอ้อมตัวกินมีอ้อมกาม อามกัอ้อมตอน เมื่อนอ้อมอ้อมอ้อม น่มม้าย
จ้องข่มได้มกันักได้มอ

(๕๔๖) ดันหองว่าจับขึ้นยี่สิบแล้วมุดเข้าหัว มาหาเต่ามาตอแล้วมีมุดเข้าหัว อ้าปากออกมื่อ
 มาหาน้องคนทางม้นมีตอ คนทางมากมีแต่มีนมากค่อม คนทางยี่สิบมีแต่มีนมากค่อม, ใช้น
 ร้อยฟ้าเป็นเรือมาหาลือมตีหู คนทางแลมมีแต่ตอคั่น คนทางยี่สิบมีแต่ตอคั่น มอญลีฟ้าเห็นตอเข้า
 มอญลีฟ้า ดันหองไปมีนเข้าพมแต่ขาวมตอเอง ดันอ้าปากมีนออกพมแต่ขาวมตอคั่น อ้าปาก

เครื่องมือจับสัตว์น้ำ

โดย

1. นายประกอบ บางทราย

อาจารย์ 2 ระดับ 7

2. นางอภินยา วั่งทะพันธ์

อาจารย์ 2 ระดับ 7

โรงเรียนบ้านหนองผือดอนม่วง

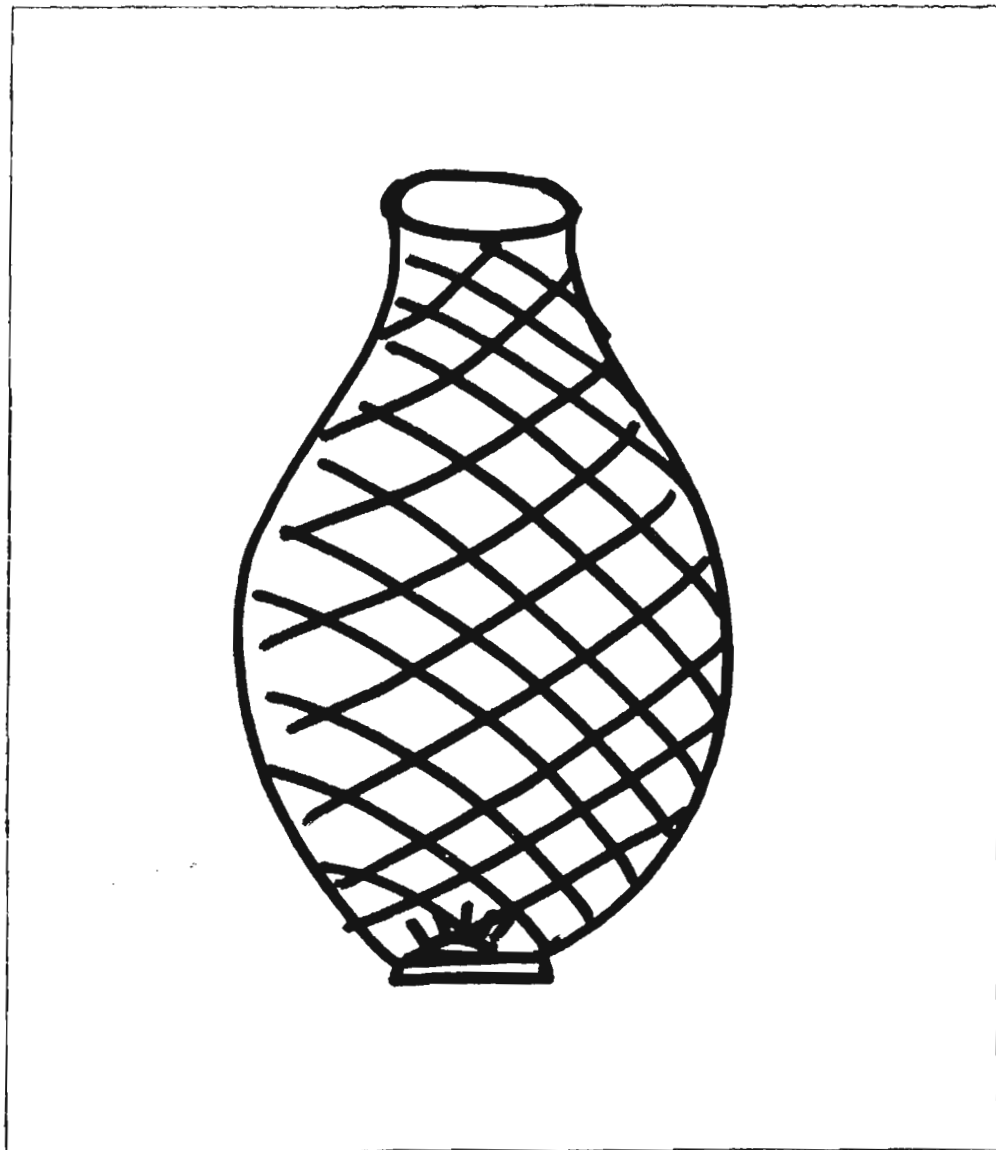
อำเภอห้วยใหญ่

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามุกดาหาร

เครื่องมือจับสัตว์น้ำในสมัยโบราณ

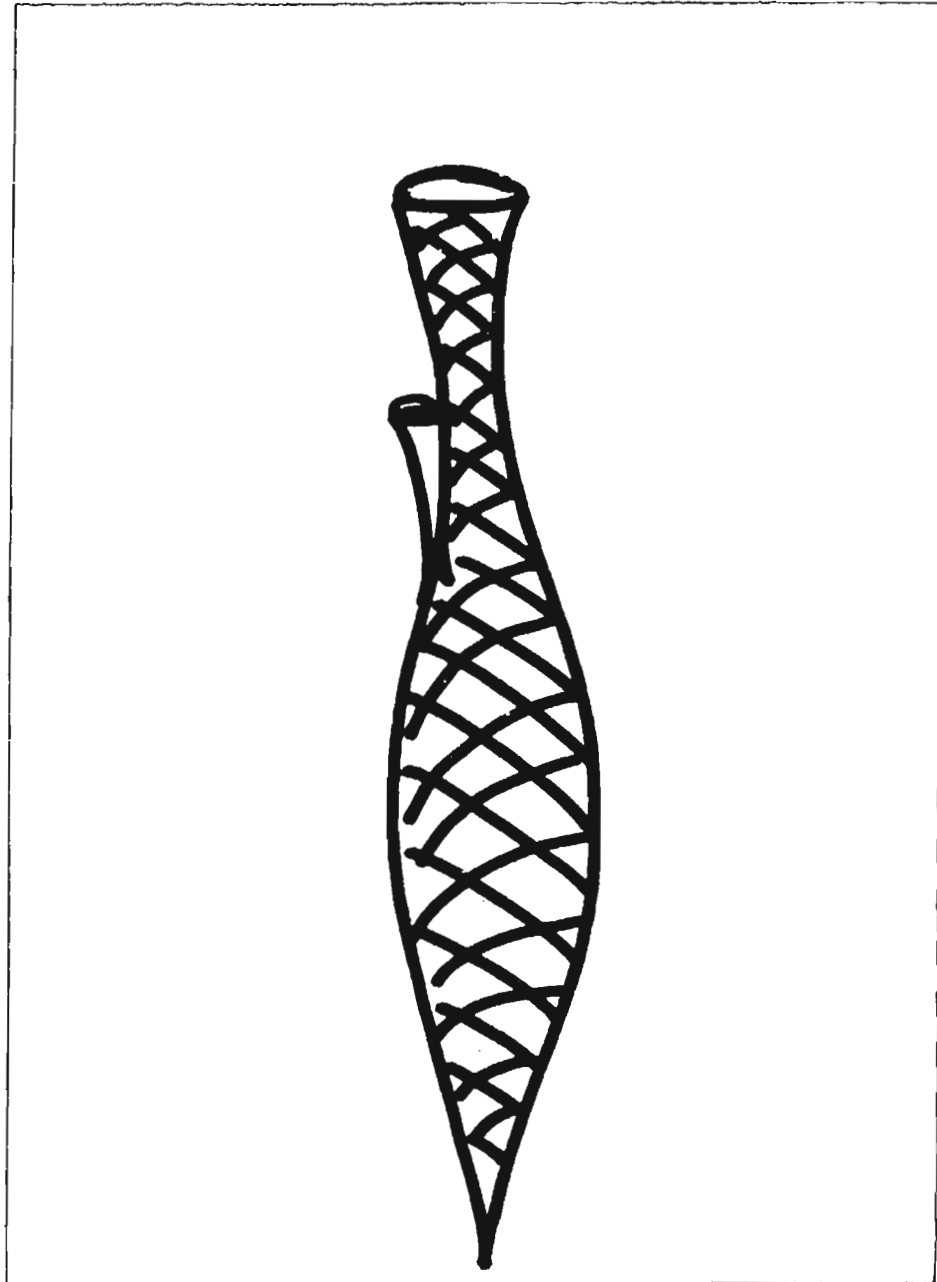
1. โทง เป็นเครื่องมือหาปลาของคนโบราณที่อาศัยอยู่ใกล้แม่น้ำ ทำจากไม้ไผ่ โดยเอารำละเียยคล่อปลา

รูปร่างลักษณะ

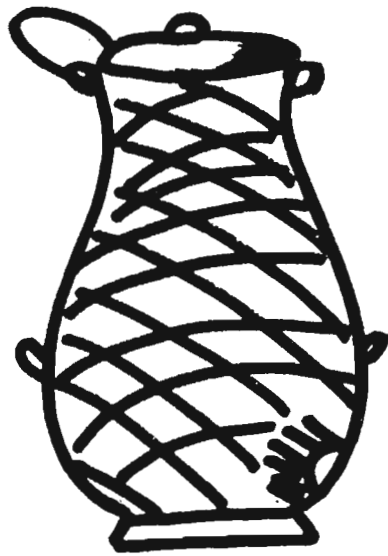
2. ไซ เป็นเครื่องมือหาปลาของคนในชนบท ในภาคอีสาน ทำจากไม้ไผ่ มีลักษณะกลม ยาว มีที่ปลาเข้าไซด้านข้าง ใช้ดักปลาในบริเวณที่มีน้ำไหล

รูปร่างลักษณะ

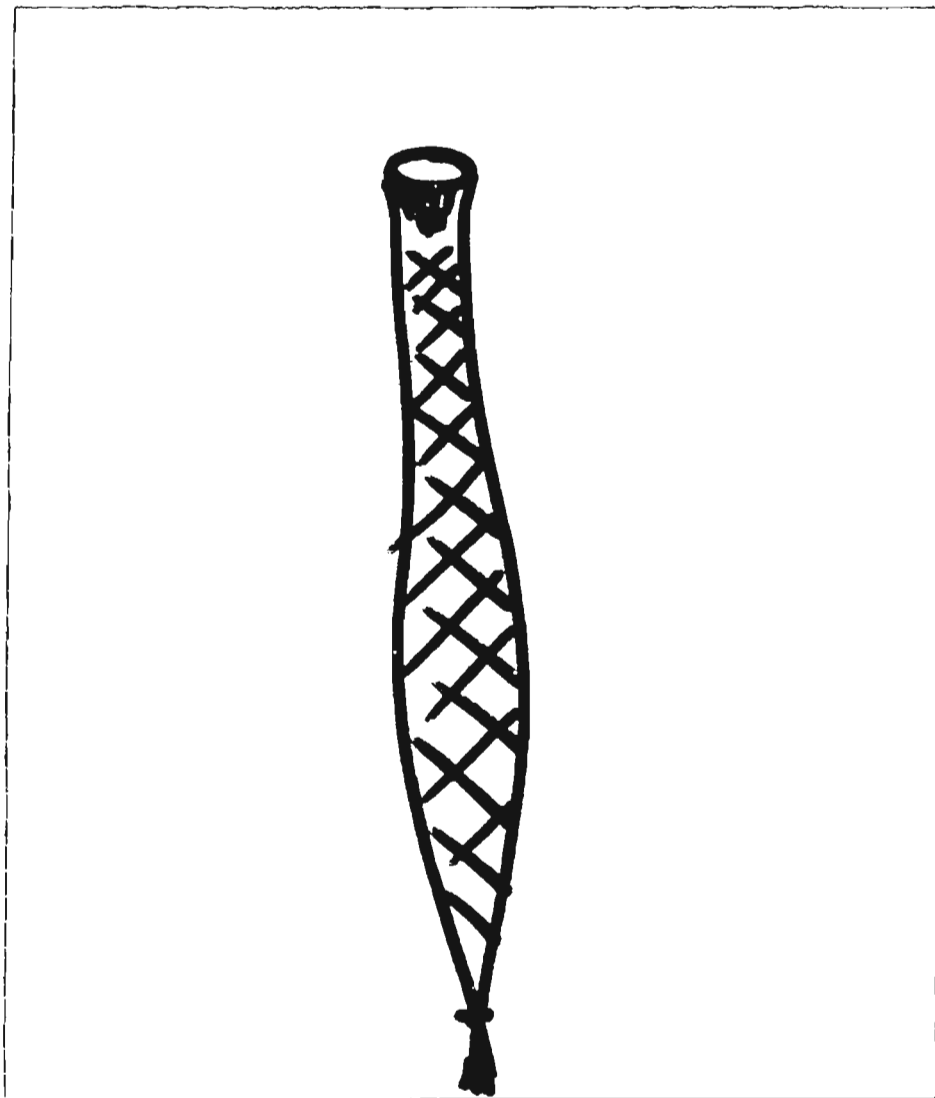
3. ตาน เป็นเครื่องมือหาปลาของคนที่ย้ายอยู่ใกล้แม่น้ำ ประดิษฐ์จากไม้ไผ่ มีลักษณะเล็กกว่า โทง

รูปร่างลักษณะ

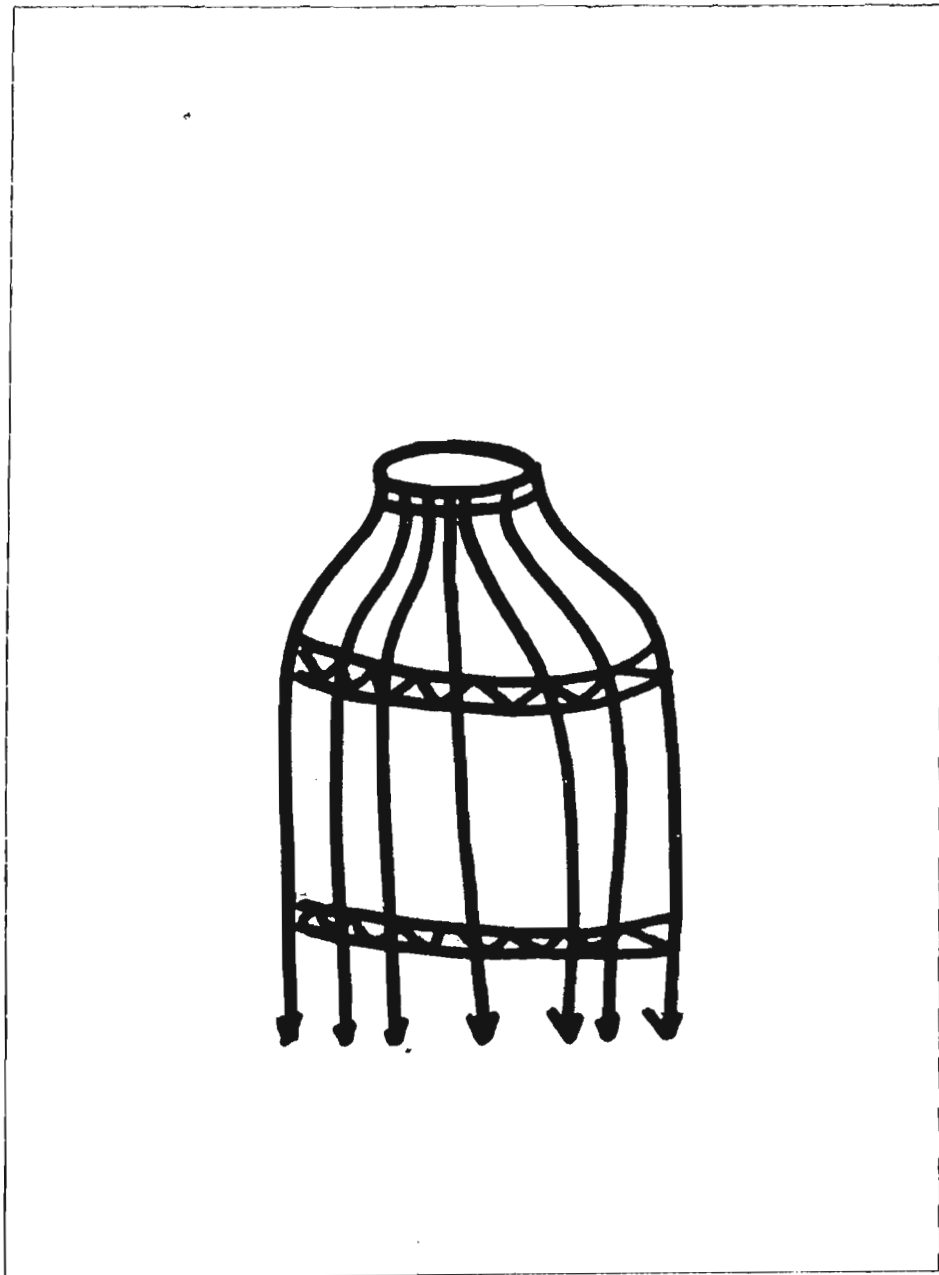
4. ซ่อน เป็นเครื่องมือหาปลาของชาวนาในชนบททั่วไป มีลักษณะกลมเล็กกว่า ไซ มีปากสำหรับให้ปลาเข้าไปใน ซ่อน ทำจากไม้ไผ่

รูปร่างลักษณะ

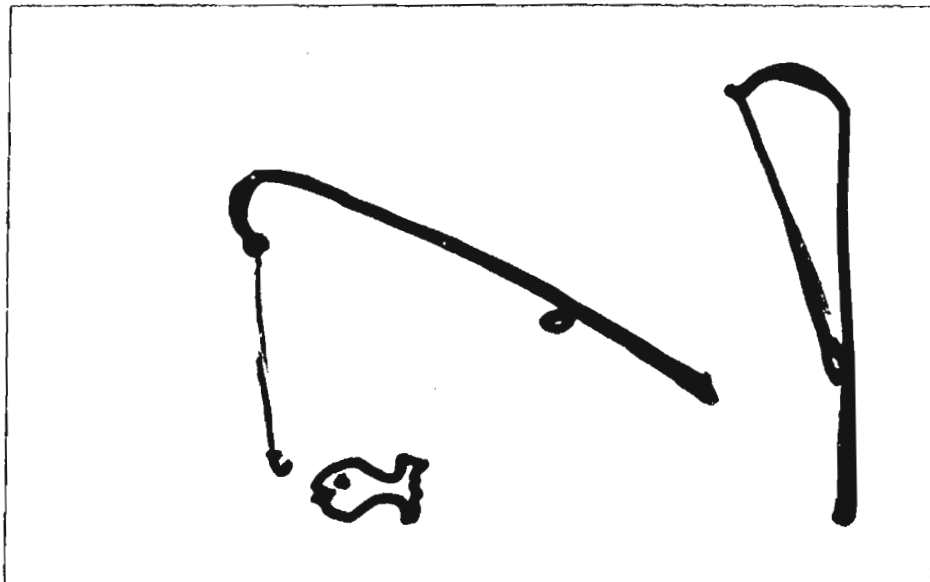
5. **ส้อม** เป็นเครื่องมือหาปลา หรือ หากบ ในทุ่งนาของชาวนาของชาวนา ที่มี
หนองน้ำตื้น ๆ ทำจากไม้ไผ่

รูปร่างลักษณะ

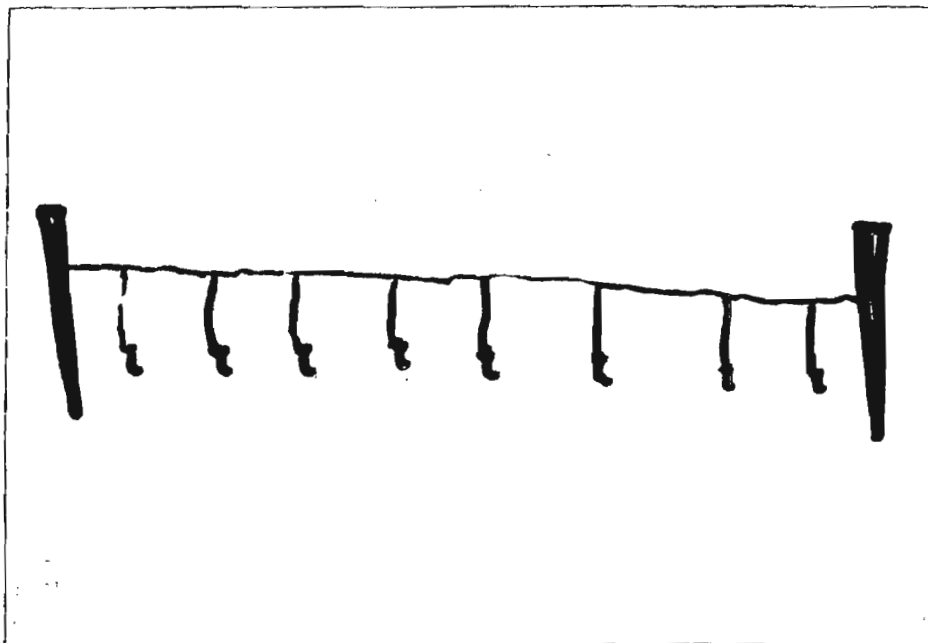

6. **เบ็ด** เป็นเครื่องมือหาปลาในแม่น้ำ มีอยู่หลายชนิด มีไม้ไผ่เป็นส่วนประกอบ หรือมีสายอื่น มีเบ็ด เป็นส่วนประกอบ

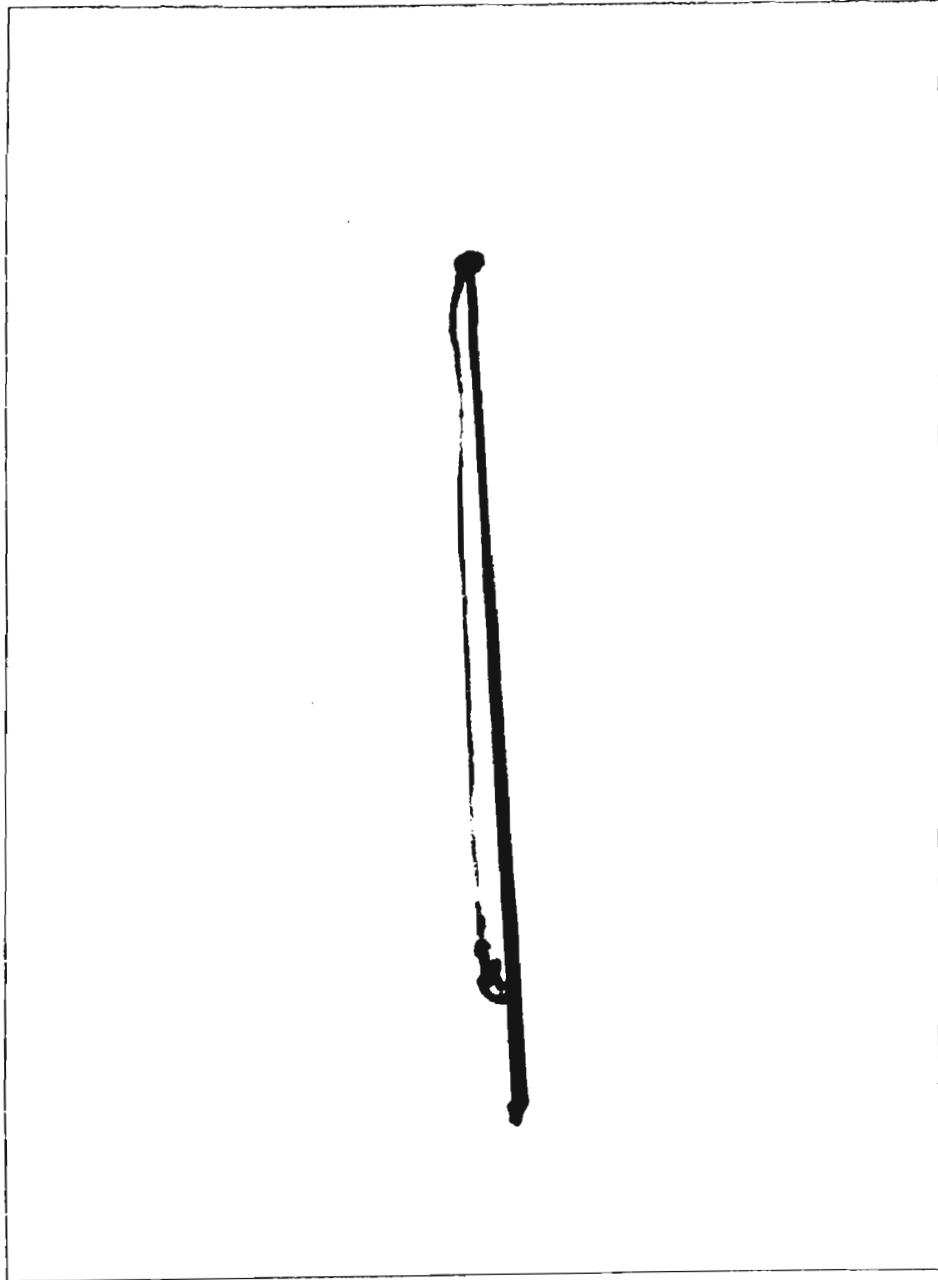
6.1 เบ็ดคัน

6.2 เบ็ดสาย

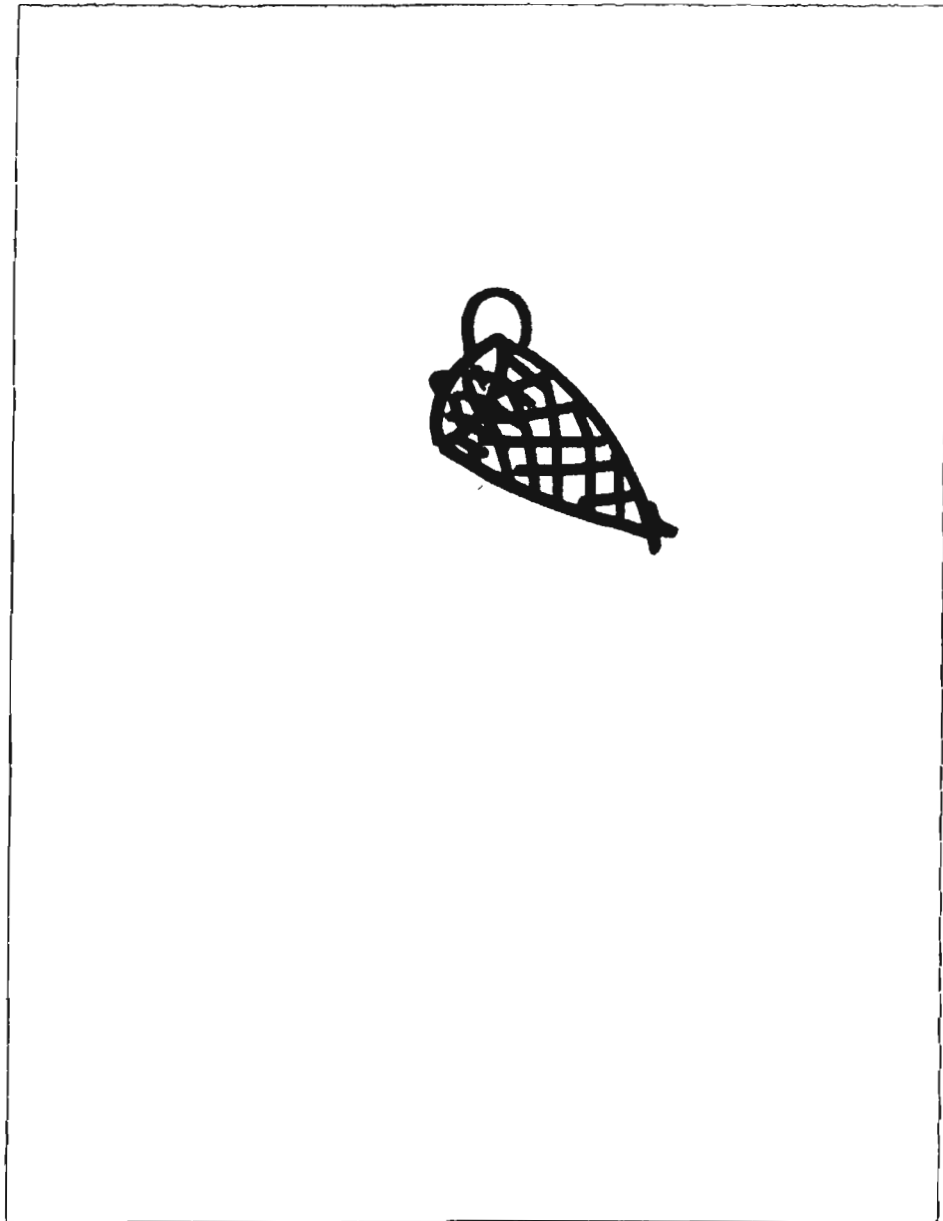

6.3 เปิดกันยาว

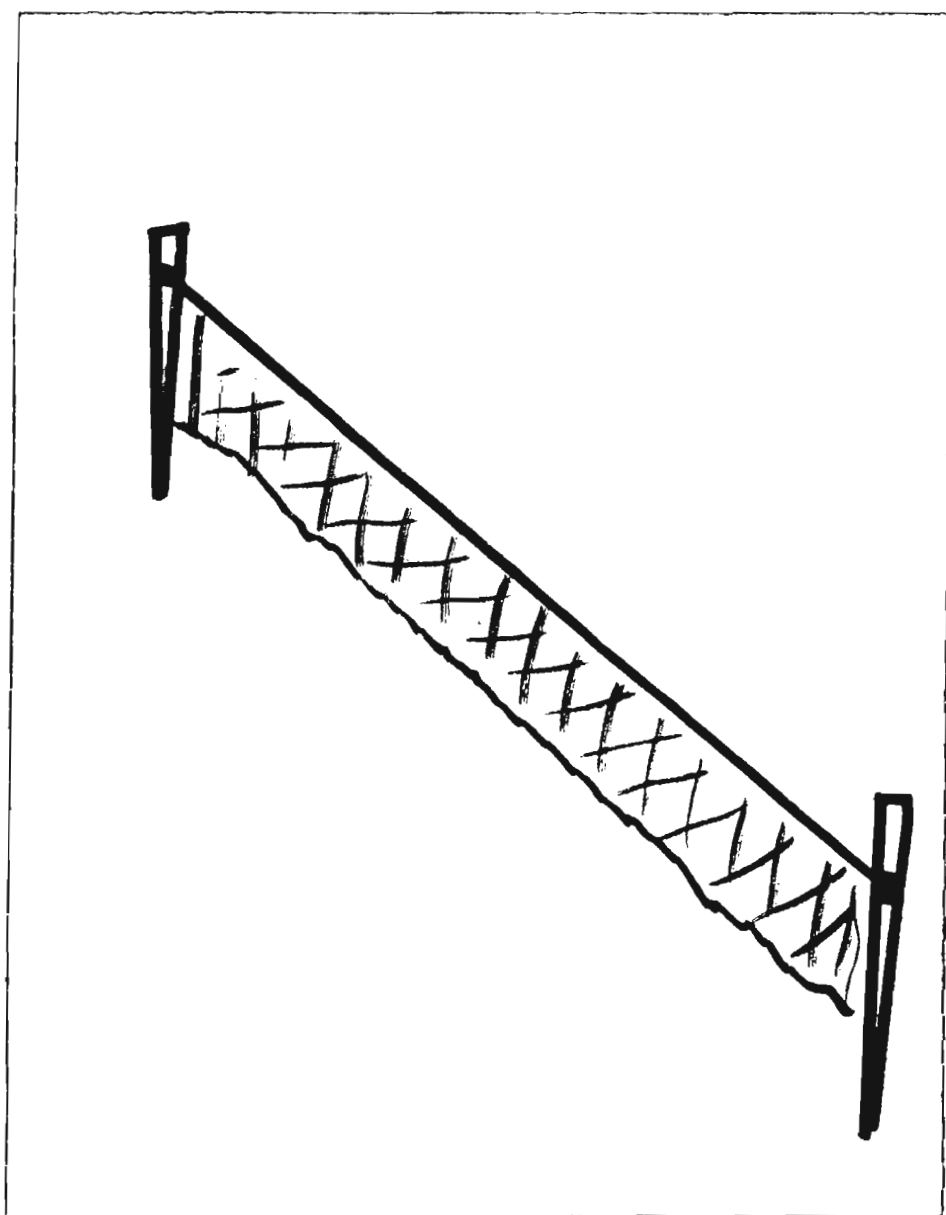
7. ไซกบ เป็นเครื่องมือหากบของชาวนาในชนบททำจากไม้ไผ่ หากบโดยหลุม
มีเหยื่อปลาเน่าตัวล่อกบ

รูปร่างลักษณะ

8. โพง หรือ อวน เป็นเครื่องมือหาปลาของชาวบ้านในริมแม่น้ำโขง ทำจากยาง พลาสติก หรือสายไนล่อน ใช้ในการดักปลา

รูปร่างลักษณะ

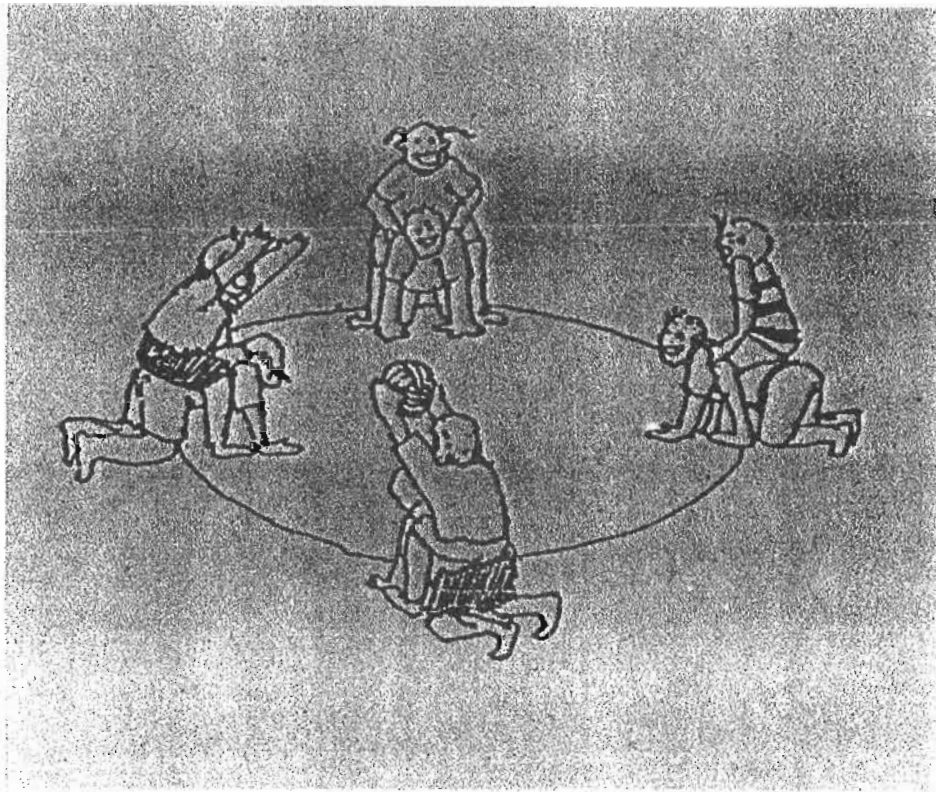
ภาษาฝรั่งเศสที่คนรุ่นเก่าเคยนำมาใช้ และพอจะรวบรวมได้นิดหน่อย
เนื่องจากคนรุ่นเก่าผู้เฒ่าผู้แก่ส่วนมากเสียชีวิตไปแล้ว ที่เหลือก็หลงลืมจำไม่ได้
เท่าที่จะพอรวบรวมได้มีดังนี้

*- มองต์ซัว	ความหมาย (แปลว่า)	สวัสดี
*- เลอวิลลา		หมู่บ้าน
*- ลาเมซงต์		บ้าน
*- มังต์เซเรอลี		กินข้าว
*- อาบัวเคอโร		กินน้ำ (ดื่ม)
*- มังต์เซ		กิน
*- อาบัว		ดื่ม
*- มังต์เซเรอเวียง		กินเนื้อ (ชิ้น)
*- มังต์เซเรอกีก		กินไก่
*- มังต์เซเรอปอ		กินหมู
*- กู๊ดเซ		นอน
*- กู๊ดเซด็อกเมียง		นอนหลับ
*- ตูเลอมงต์		ลุกขึ้น
*- ไชยี่วู		นั่งลง
*- ปารอมเมอร์เน		ไปเที่ยว
*- ปากอแนท		ไม่รู้
*- ราฟี่ไซรี		สาวงาม
*- ราฟี่แรทเตอร์		สาวซีเห่
*- ดอนนีมัวลักซังต์		ขอเงินด้วย
*- ฟินีตู		หมดแล้ว
*- ราเพอร์แนท		แก้
*- ราฟี่โมแวร์		ผู้หญิงไม่ดี
*- ราฟี่มิกแลน		ผู้หญิงขายตัว

วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๓
ผู้จัดทำ : นายแพทย์ วิชาญ วิชาญ (๑๕๕๕)

กิจกรรมที่ ๑

คีตกัมมำหล้งโปก

ที่มา

การเล่นมำหล้งโปก เป็นการเล่นในท้องถิ่นพื้นเมืองอีสานที่มีมาแต่โบราณ สืบทอดกันมา จะมีการละเล่นอยู่เกือบทุกท้องที่ การเล่นมำหล้งโปกฟังจะหายไปเมื่อ ๓๐ ปีล่วงมาแล้ว เรา ควรสืบทอดการเล่นไว้ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้รู้จัก และอนุรักษ์ไว้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไป

จำนวนผู้เล่น

- ให้เล่นเป็นคู่ ไม่จำกัดจำนวน

สื่อประกอบกิจกรรม

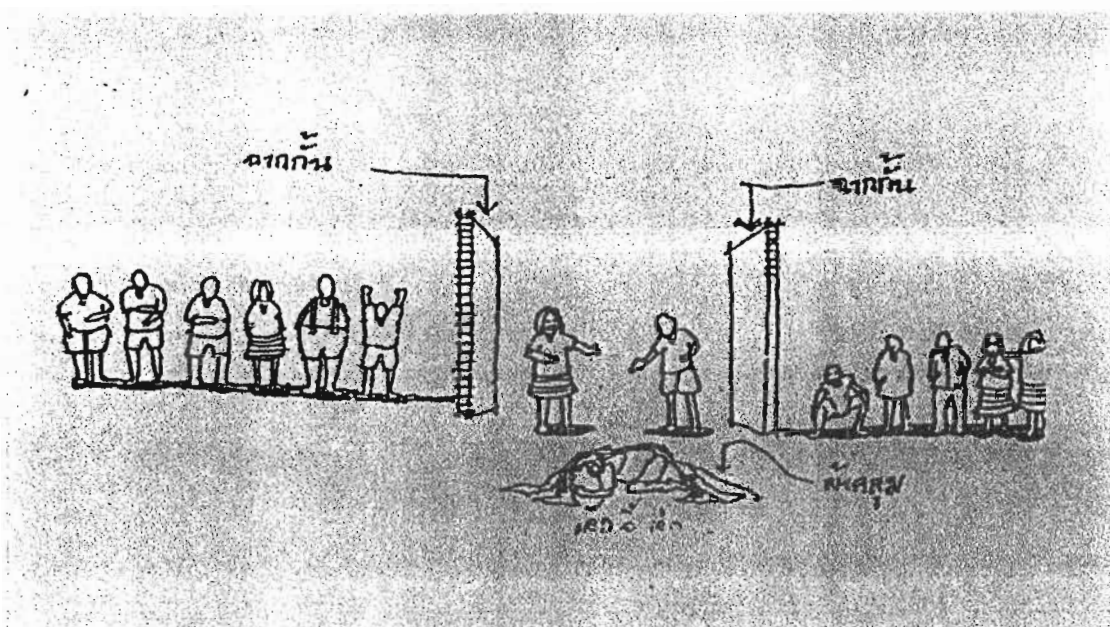
๑. ภาพมำ
๒. เครื่องประกอบจังหวะ
๓. เนื้อเพลง “มำว้าง”
๔. ลูกบอล (หรือม้วนผ้ากลม ๆ แทนลูกบอล)

วิธีเล่น

๑. แบ่งผู้เล่นออกเป็น ๒ ฝ่าย ให้อีกฝ่ายถือลูกบอล อีกฝ่ายเป็นม้า
๒. ให้แต่ละฝ่ายตกลงกติการ่วมกัน และกำหนดเวลาเล่น
๓. เริ่มต้นให้ฝ่ายที่ถือลูกบอลเป็นฝ่ายขี่ม้า
๔. โยนลูกบอลเพื่อรับ – ส่งไปมาในแต่ละคู่ จะเรียงคู่หรือโยนสลับไป – มาก็ได้
“เมื่อลูกบอลตกดิน ฝ่ายที่เป็นม้าจะวิ่งเก็บลูกบอล เพื่อปาใส่ฝ่ายที่ขี่ ฝ่ายที่ขี่ก็จะวิ่งหนีหรือหลบลูกบอล ถ้าลูกบอลถูกคนใดคนหนึ่ง ฝ่ายที่ขี่จะหมดสิทธิต้องเปลี่ยนเป็นม้าแทน”
๕. เมื่อหมดเวลาครูและนักเรียนร่วมกันสรุปผลการเล่น และมีการบันทึกผลประจำวันไว้สรุปในวันสุดสัปดาห์

กิจกรรมที่ ๒

การเล่นต่อไก่

ที่มา

การต่อไก่เป็นวิธีการหาอาหารบริโภคในครัวเรือนวิธีหนึ่งในสมัยก่อน โดยการจับไก่ป่ามาเลี้ยงให้เชื่อง แล้วนำไปต่อเอาไก่ที่อยู่ในป่าเพื่อนำมาทำอาหาร คนในสมัยนั้นจึงได้ประยุกต์มาเป็นการละเล่นของเด็กเพื่อความสนุกสนาน นิยมเล่นในเวลากลางคืนโดยเฉพาะคันท้องขึ้น

จำนวนผู้เล่น

ไม่จำกัดจำนวน

สื่อประกอบกิจกรรม

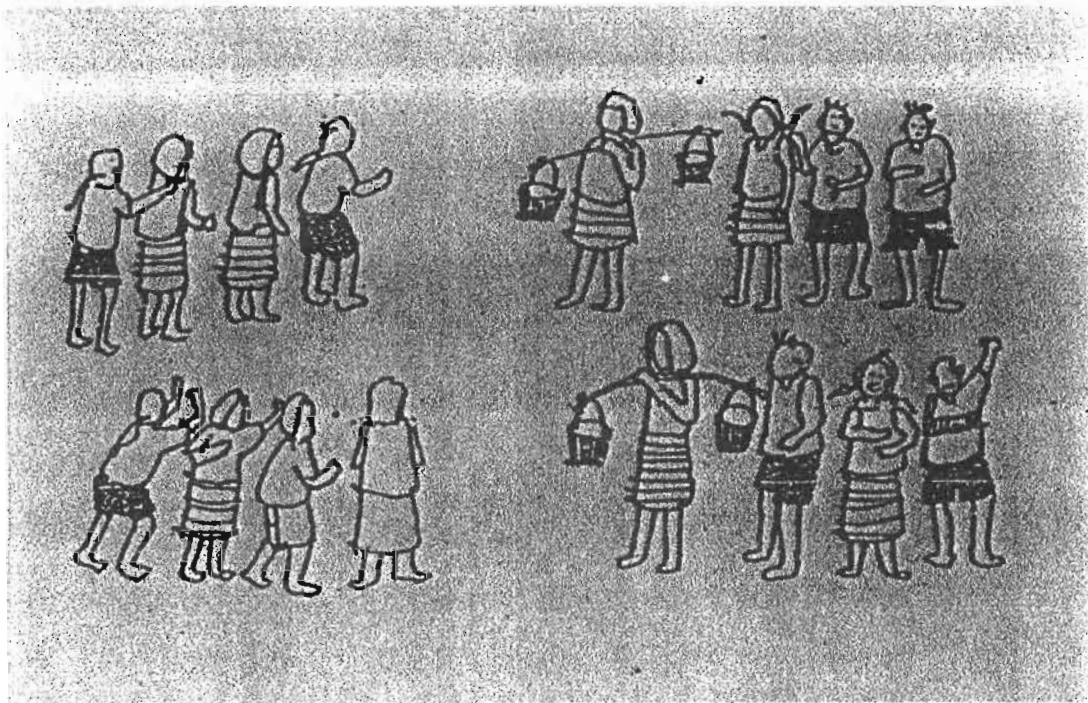
ผ้าคลุมสีเข้มทีละ ๑ ผืน

วิธีเล่น

๑. แบ่งนักเรียนออกเป็น ๒ ฝ่าย ๆ ละเท่า ๆ กัน มีนักเรียนคนหนึ่งเป็นกรรมการ
๒. ผู้เล่นทั้งสองฝ่ายผลัดเปลี่ยนเป็นฝ่ายทายและฝ่ายถูกทาย เริ่มเล่นโดยฝ่ายทาย จะเลือกตัวแทน ๑ คน ฝ่ายถูกทายจะใช้ผ้าคลุมตัวเด็กที่เป็นตัวแทนไก่ แล้วให้ตัวแทนพาไก่ที่ใช้ผ้าคลุมออกมาส่งเสียงขันให้ตัวแทนอีกฝ่ายตรงข้ามทาย ถ้าทายถูกก็จะได้ไก่ไป ถ้าทายไม่ถูก ๓ ครั้ง ฝ่ายที่ให้ทายจะเอาไก่กลับไป และเปลี่ยนให้ฝ่ายทายเอาไก่ของเขามาขันให้ฝ่ายถูกทาย เป็นฝ่ายทายบ้าง สลับกันไปจนกว่าจะหมดทุกคน หากฝ่ายไหนได้ไก่มากกว่าเป็นฝ่ายชนะ

กิจกรรมที่ ๓

หาบน้ำข้ามห้วย

ที่มา

การเล่นหาน้ำข้ามห้วย เป็นการเล่นพื้นเมืองของอำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหาร อำเภอคงหลวงมีพื้นที่เป็นภูเขา ชาวบ้านประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ มีเรื่องเล่ากันว่า นานมาแล้ว...ในฤดูแล้ง มีสองสามีภรรยาคนหนึ่ง ภรรยาท้องแก่ใกล้คลอดเต็มทน บ้านอยู่บนเขา วันนั้นภรรยาคลอดลูก หลังจากให้ภรรยาอยู่กรรม (อยู่ไฟ) แล้ว ผู้เป็นสามีก็ลงไปดักน้ำที่เชิงเขา ซึ่งต้องข้ามลำห้วยไป อารามดีใจที่ได้ลูกคนแรก และรีบร้อนจะไปดูแลภรรยาที่อยู่กรรม สามีก็หาน้ำเดินขึ้นเขาว่าจะถึงบ้านน้ำในหาก็กระฉอกออก เกือบหมด ทำให้ผู้เป็นสามีต้องเที่ยวดักน้ำ ขึ้น – ลงเขา หลายเที่ยว

จำนวนผู้เล่น

ไม่จำกัดจำนวน

สื่อประกอบกิจกรรม

๑. ถุงพลาสติกขนาดพอเหมาะกับวัย
๒. ไม้คาน
๓. นกหวีด

วิธีเล่น

๑. นักเรียนจับไม้สั้น – ไม้ยาว ไม้สั้นอยู่ข้างเดียวกัน ไม้ยาวอยู่ข้างเดียวกัน
๒. ครูกำหนดระยะทางการแข่งขัน
๓. ครูและนักเรียนตกลงกติกาการเล่นหาน้ำข้ามห้วย (ฝ่ายใดหาน้ำถึงที่หมาย น้ำเหลือมากและรวดเร็ว ฝ่ายนั้นชนะ)
๔. ครูแจกอุปกรณ์การเล่นฝ่ายละ 1 ชุด (ถุงมีน้ำหรือทรายเต็ม)
๕. ครูเป่านกหวีดเริ่มการแข่งขัน
๖. ระหว่างการแข่งขันแต่ละฝ่ายจะร้องเชียร์ฝ่ายตัวเอง

ผลการพัฒนา

๑. พื้นฟูการเล่นพื้นเมือง
๒. เด็กมีพัฒนาด้านร่างกายแข็งแรง ทั้งกล้ามเนื้อใหญ่, เล็ก
๓. เด็กมีการเคลื่อนไหวจังหวะคล่องแคล่วประสานสัมพันธ์กัน
๔. เด็กได้รับความสนุกสนานในการเล่นเกม

กิจกรรมที่ ๔

หมากแห้งเรีงรำ

ที่มา

หมากแห้งเรีงรำ ในสมัยก่อนเรียกชื่อว่า หมากแห้ง เป็นการละเล่นพื้นเมืองของคนไทยในภาคอีสานเกือบทุกจังหวัด โดยเฉพาะจังหวัดมุกดาหาร จะรู้จักและเล่นการละเล่นพื้นเมืองชนิดนี้กันอย่างแพร่หลาย ส่วนมากผู้เล่นจะเป็นเด็กซึ่งเล่นได้ทั้งหญิงและชาย นับว่าเป็นการละเล่นที่ให้ความสนุกสนานในเวลาว่างของคนไทยในแถบนี้เมื่อสมัยก่อน

จำนวนผู้เล่น

เป็นทีม ทีมละ ๖ - ๘ คน

สื่อประกอบกิจกรรม

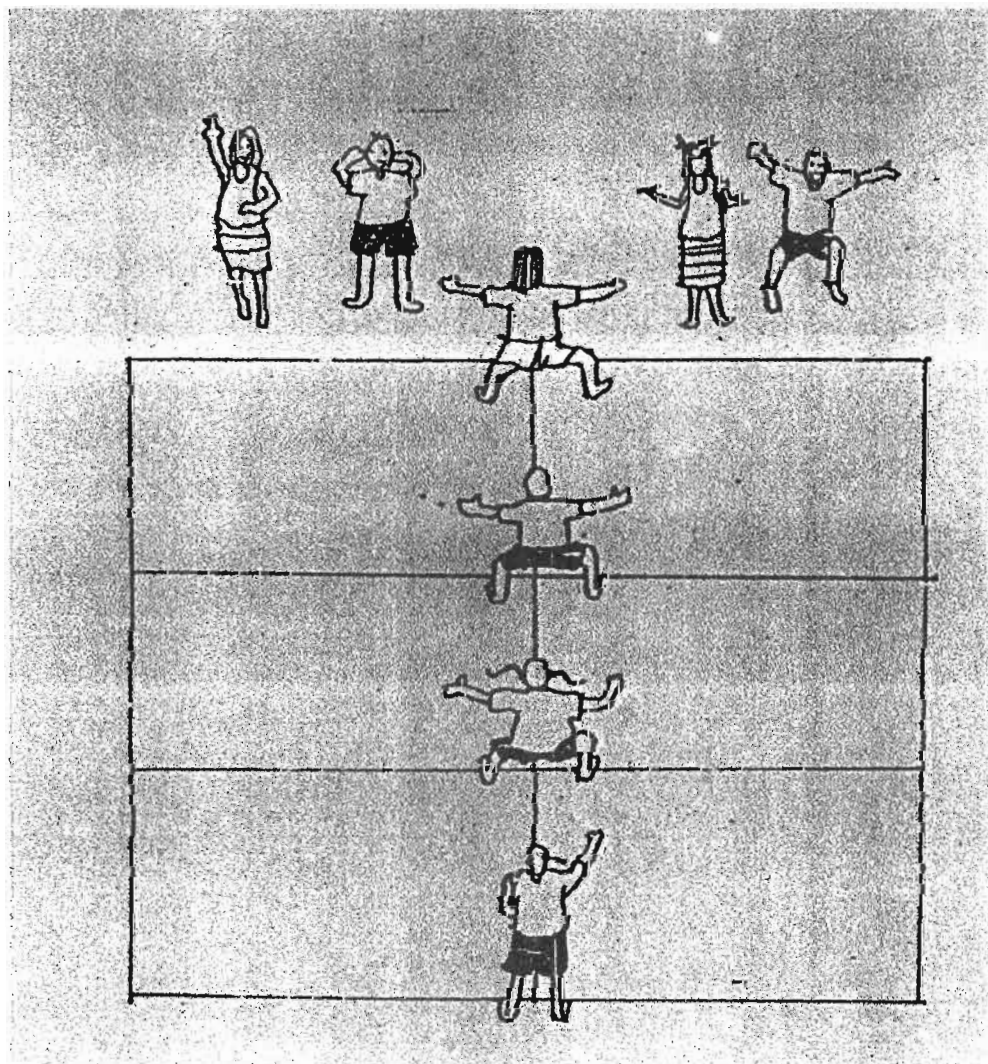
ไม่มี

วิธีเล่น

๑. แบ่งผู้เล่นเป็น ๒ ทีม
๒. เขียนวงกลมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๔ - ๖ เมตร
๓. ผู้เล่นทีมที่ 1 อยู่ในวงกลม (ผู้หนี) ทีมที่ ๒ อยู่นอกวงกลม (เป็นแห่ง)
๔. ฝ่ายที่เป็นแห่งจะเล่นทีละคนต้องพยายามไล่แตะฝ่ายตรงข้ามให้ได้ ผู้ถูกแตะต้องออกจากการเล่น
๕. คนที่เป็นแห่ง (คนเดิม) ไล่แตะไปเรื่อย ๆ ถ้าเท้าแตะพื้นเมื่อใดหมดสิทธิ์ต้องออกจากการเล่น เปลี่ยนให้คนอื่นในทีมของตนทำหน้าที่เป็นแห่งแทน
๖. ทีมใดหมดก่อนเป็นฝ่ายแพ้

กิจกรรมที่ ๕

เกมเคยตื่นตื่น

ที่มา

เกมเตยตื่นต้นเป็นการละเล่นพื้นเมือง ที่ได้ไปสอบถามจากภูมิปัญญาชาวบ้านที่เล่าสืบต่อกันมา โดยสอบถามจากนายนัน แห้งแรง บ้านส้มป่อย ตำบลนาสีนวล อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

จำนวนผู้เล่น

จะเล่นทีมละ ๓ - ๖ คน โดยไม่จำกัดว่าจะเป็นชายหรือหญิง จำนวน ๒ ทีม

สื่อประกอบกิจกรรม

นกหวีดหรือเครื่องให้สัญญาณ

วิธีเล่น

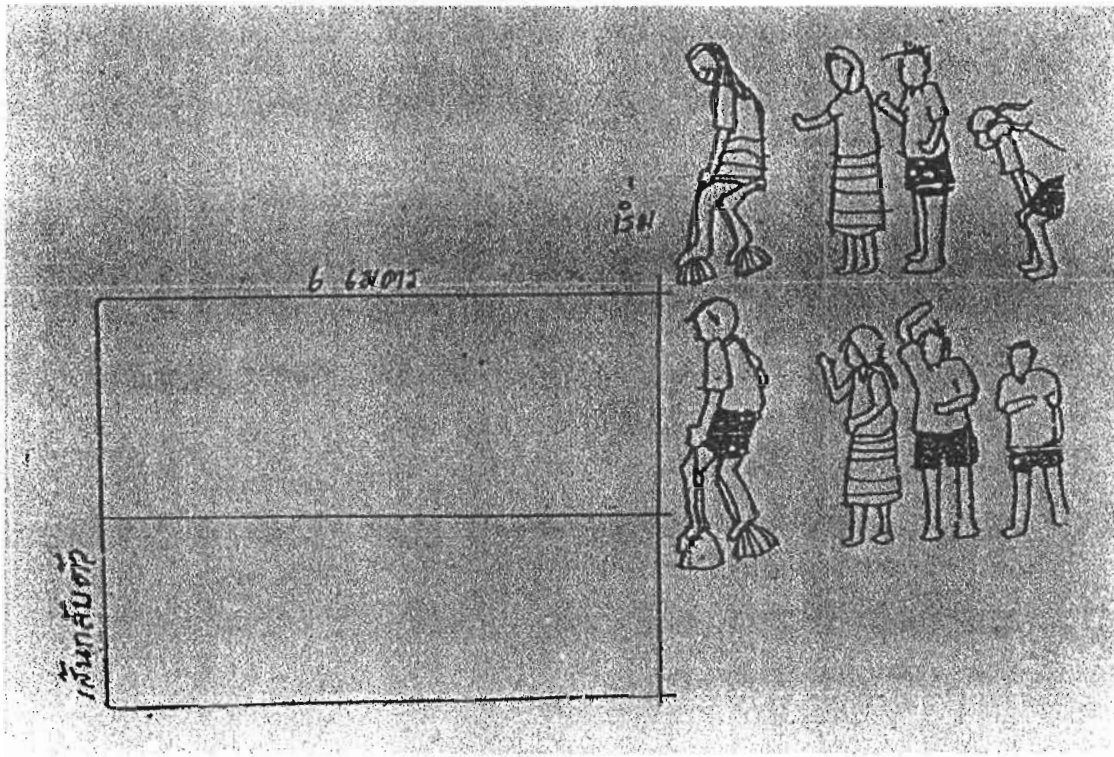
๑. ชีดเส้นแบ่งช่องตามจำนวนผู้เล่น ๑ กลุ่ม ช่องระยะห่างแต่ละช่องประมาณความกว้าง ๓ เมตร ยาว ๓ เมตร
๒. แบ่งนักเรียนออกเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มละเท่า ๆ กัน ให้หัวหน้ากลุ่มออกมาเป่ายี่งุบแข่งกัน ใครชนะจะเป็นผู้เล่นก่อน ใครแพ้เป็นฝ่ายกัน
๓. ครูให้สัญญาณนักเรียนที่เป็นหัวหน้ากลุ่มที่ได้เล่น ไปแตะมือคนที่กันอยู่ข้างหน้าก่อน และพยายามยิ่งผ่านแต่ละช่องให้ได้ ถ้าใครถูกแตะก่อนจะได้อกจากการเล่นจนเหลือคนสุดท้าย ถ้าผ่านได้หมดกลับมาที่เดิมได้ ก็จะร้องว่า “เตย” จะเป็นฝ่ายชนะและได้เล่นต่อไปอีก

ผลของการพัฒนา

๑. เด็กเล่นเกมได้อย่างถูกต้องและสนุกสนาน
๒. เด็กเกิดความคล่องแคล่ว ว่องไว
๓. เด็กมีไหวพริบในการแก้ปัญหาได้ดี

กิจกรรมที่ ๖

เกมกะลามหาสนุก

ที่มา

เกมกะลาเป็นการเล่นพื้นเมืองของภาคอีสาน ที่เล่นสืบต่อกันมาระยะหนึ่ง มีช่วงหนึ่งที่หายไป แล้วนำมาฟื้นฟูขึ้นมาใหม่เพื่อเป็นการอนุรักษ์การเล่นพื้นเมือง โดยสอบถามจากภูมิปัญญา นางพิศ ศรีสุนนท์ บ้านเหล่าสิ่อม

จำนวนผู้เล่น

แบ่งเป็น ๔ แถว แถวละประมาณ ๔ - ๗ คน หรือแล้วแต่ความเหมาะสม

สื่อประกอบกิจกรรม

๑. กะลา
๒. เชือก
๓. นกหวีด เครื่องให้สัญญาณ

วิธีการเล่น

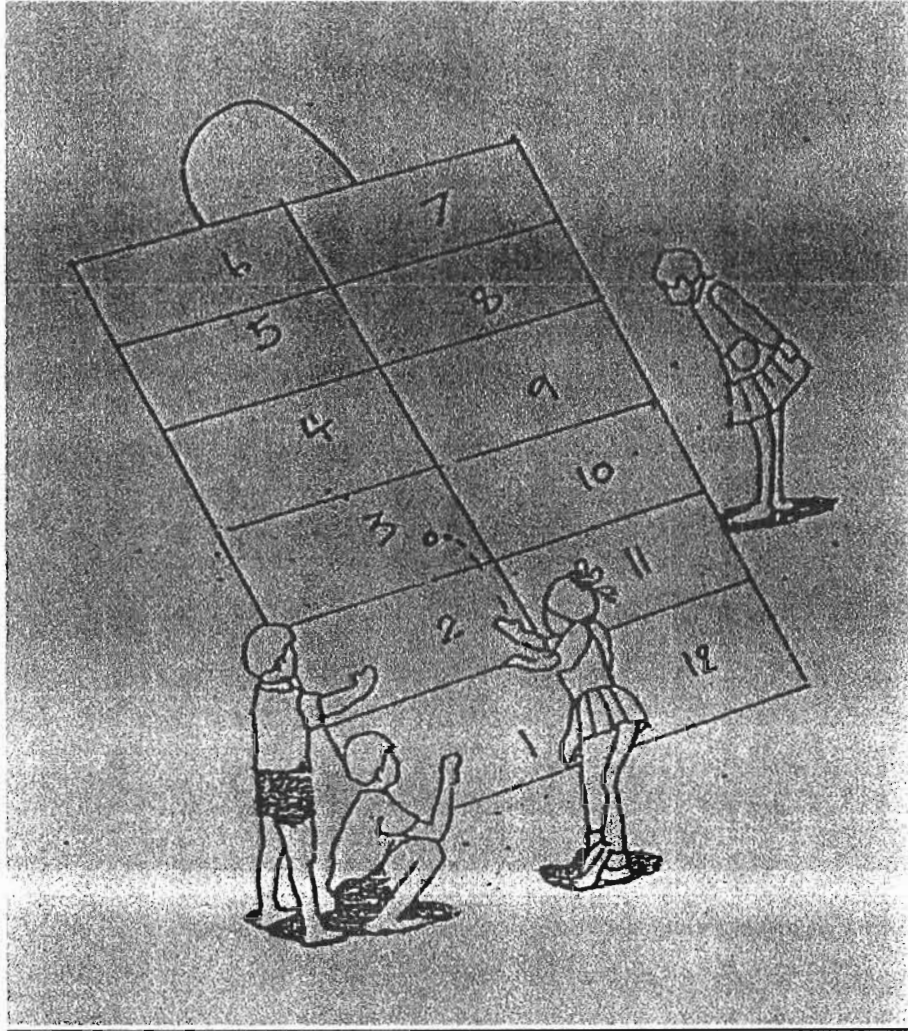
๑. แบ่งนักเรียนตามความเหมาะสม
๒. ชิดเส้นเริ่มต้น แล้วเส้นกลับตัวให้ห่างกันประมาณ ๖ เมตร
๓. ให้แต่ละกลุ่มเข้าแถวตอน ระยะห่างระหว่างกลุ่มพอประมาณ
๔. ให้คนข้างหน้าแต่ละกลุ่มยืนอยู่ที่จุดเริ่มต้นและยืนอยู่บนกะลา โดยที่ส้นเท้าไม่โดนพื้น
๕. มือทั้งสองข้างจับเชือกให้ตึง
๖. ครูเป่านกหวีดให้สัญญาณเริ่มเล่น เมื่อไปถึงเส้นกลับตัวให้วกกลับมาที่จุดเริ่มต้น ส่งกะลาให้เพื่อนในกลุ่ม ให้คนต่อไปแล้ววิ่งไปต่อท้ายแถวตัวเอง
๗. นักเรียนคนต่อไปก็ทำแบบเดียวกัน แถวไหนหมดก่อน แถวนั้นชนะ

ผลของการพัฒนา

๑. พัฒนากล้ามเนื้อส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย
๒. พัฒนาด้านจิตใจเกิดความสนุกสนานร่าเริง
๓. การเล่นร่วมกับเพื่อนอย่างมีความสุข
๔. รู้จักเปรียบเทียบและสังเกต
๕. รู้จักคิด ตัดสินใจและแก้ปัญหา

กิจกรรมที่ ๗

หมากหัวกาทะโหลก

การละเล่นพื้นบ้านของเด็กชาวอีสาน ซึ่งนิยมเล่นกันในยามว่างได้ร่มไม้

จำนวนผู้เล่น

แบ่งเป็นทีม ทีมละเท่า ๆ กัน ไม่จำกัดจำนวน

สื่อประกอบกิจกรรม

ก้อนหินแบนคนละหนึ่งก้อน หรืออุปกรณ์อื่นที่มีลักษณะคล้าย ๆ กัน

วิธีเล่น

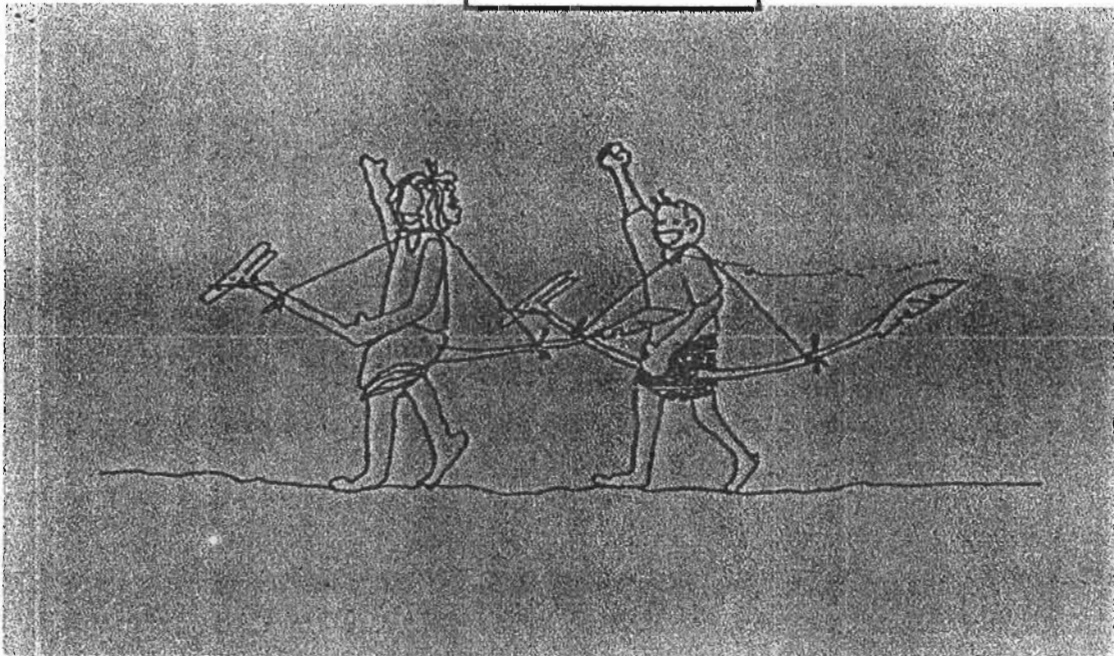
๑. ตีตารางเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและแบ่งเป็นช่องตารางได้ ๑๒ ช่อง
๒. ขีดเส้นครึ่งวงกลมตรงยอดกลางของตาราง (ดังรูปภาพประกอบ) ซึ่งเรียกว่า หัวกะโหลก
๓. แบ่งผู้เล่นออกเป็น ๒ ทีม ทีมละเท่า ๆ กันตามความเหมาะสม
๔. หัวหน้าทีมแต่ละกลุ่มโยนก้อนหินเสี่ยงทายลงบนหัวกะโหลก ทีมไหนได้ใกล้ที่เส้นยอดหัวกะโหลกจะได้เล่นก่อน
๕. โดยก้อนหินใส่ตารางที่ ๑ แล้วเดินขาเดียว เตะก้อนหินให้ผ่านตามลำดับ หมายเลขที่กำหนดในตารางโดยไม่ให้ออกนอกเส้น
๖. ผู้เล่นสามารถหยุดพัก แต่ไม่ให้เท้าและพื้นยังอยู่ในตารางที่ก้อนหินนั้นอยู่
๗. ระหว่างการเล่นถ้าก้อนหินของผู้ใดออกนอกเส้นตารางหรือตัดเส้นตาราง หรือขาของผู้เล่นและพื้นทั้งสองข้างถือว่าแพ้ต้องออกจากการแข่งขัน
๘. ถ้าผู้เล่นทีมใดสามารถเตะก้อนหินผ่านทุกช่องมีสิทธิโยนเสี่ยงทายเอาเมืองหนึ่งครั้ง โดยนั่งหันหลังอยู่ตรงหัวกะโหลก โดยให้โยนให้ข้ามศีรษะ ถ้าก้อนหินตกในช่องใดโดยไม่ออกนอกตารางหรือคาบเส้นให้กากบาททับช่องนั้นเป็นเจ้าของเมือง
๙. เมื่อเล่นรอบใหม่ สามารถพักเท้าได้ ๒ เท้าตรงเมืองตนเอง โดยพูดว่า “จ๊ับ” ทีมฝ่ายตรงข้ามต้องเตะก่อน และกระโดดข้ามช่องนั้น
๑๐. ฝ่ายใดได้เมืองมากที่สุด (ช่องสี่เหลี่ยมกากบาท) จนฝ่ายตรงข้ามไม่สามารถกระโดดข้ามได้ ฝ่ายนั้นเป็นฝ่ายชนะ

ผลของการพัฒนา

ผู้เรียนมีสุขภาพแข็งแรงมีการทรงตัวที่ดีขึ้น ร่างกายแข็งแรงเข้ากับเพื่อนคนอื่นได้รู้จักคิดวางแผนและแก้ปัญหาในการเล่นได้

กิจกรรมที่ ๘

ม้ก้านกล้วย

ที่มา

จังหวัดทางภาคอีสานส่วนใหญ่นิยมปลูกกล้วย เนื่องจากปลูกง่ายและให้ประโยชน์หลายประการ อีกทั้งสมัยก่อนไม่มีของเล่นจำหน่าย ถึงมีก็ราคาแพง ดังนั้นพ่อแม่ผู้ปกครองจึงได้นำ ก้านกล้วยมาประดิษฐ์เป็นของเล่นให้บุตรหลานเล่นเพื่อเป็นการประหยัดและเป็นการส่งเสริมให้เด็กประดิษฐ์ของเล่นจากสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัว

จำนวนผู้เล่น

ไม่จำกัดจำนวน

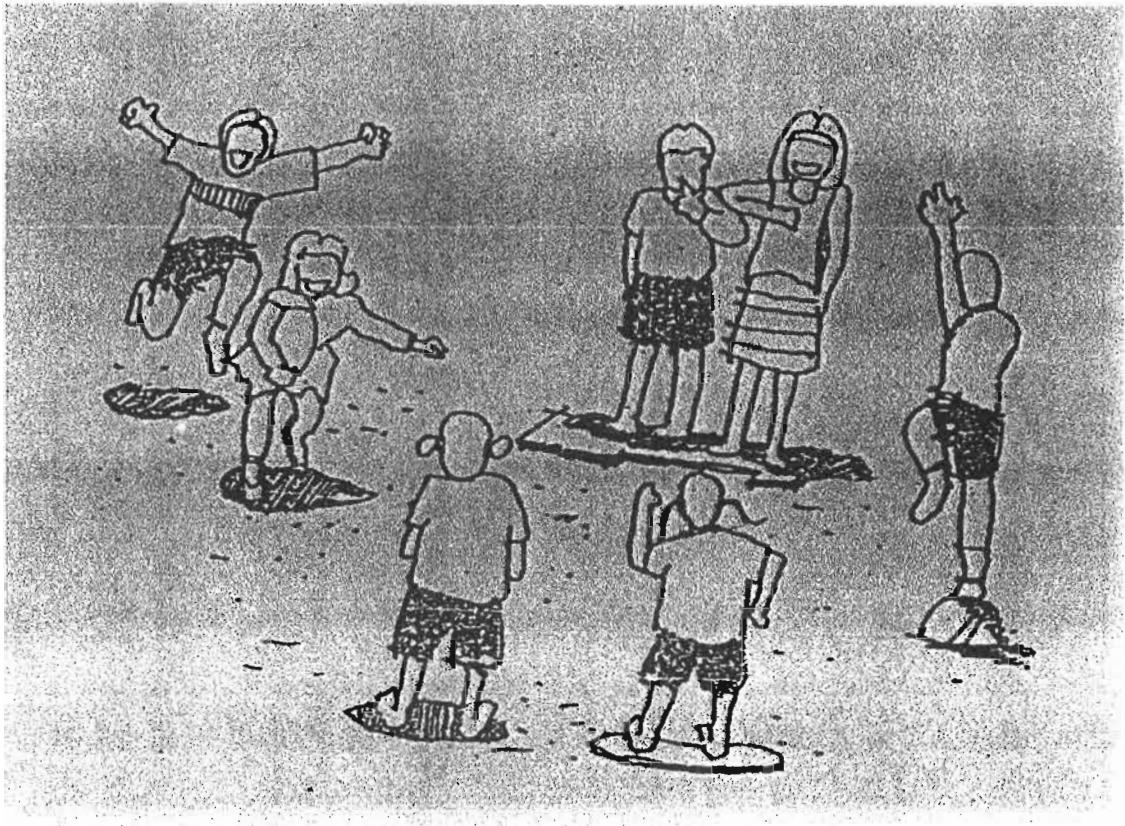
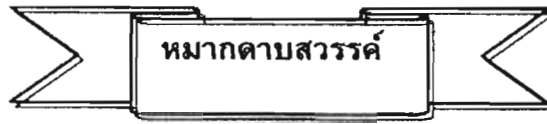
สื่อประกอบกิจกรรม

ม้ก้านกล้วย

วิธีการเล่น

๑. แบ่งผู้เล่นเป็นทีม ๆ ละเท่า ๆ กัน
๒. จัดทำสนามแข่งขันเป็นรูปวงกลม โดยให้มีทั้งต้องกระโดดข้ามและต้องลอดสลัดกัน อย่างละ ๓
๓. ทุกทีมเข้าแถวตอน แล้วเริ่มการแข่งขันโดยให้ม้กล้วยที่อยู่ข้างหน้าวิ่งไปให้ครบ ๑ รอบ โดยเมื่อถึงอุปกรณ์ลอดหรือกระโดดข้ามก็ให้ปฏิบัติตามเมื่อครบรอบแล้วให้มาแตะมือผู้เล่นม้กล้วยต่อไป ทีมใดที่ม้กล้วยครบทุกตัวก่อนทีมนั้นเป็นทีมชนะ

กิจกรรมที่ ๔

ที่มา

“หมากดาบสวรรค์” เป็นการละเล่นพื้นเมืองอย่างหนึ่งของภาคอีสาน ชื่อเดิมว่า “หมากดาบ” เพื่อความเพลิดเพลินจึงเพิ่มคำว่าสวรรค์ต่อท้าย ซึ่งสมัยก่อนชาวไรชาวนาได้ออกไปไร่ไปสวนเพื่อทำมาหากิน ในขณะที่พ่อแม่ทำงาน ลูก ๆ เล่นกันตามลำพัง ลูก ๆ ได้เดินไปเหยียบใบไม้แห้งกิ่งก้าน ด้วยความกลัวก็กระโดดขึ้นเหยียบท่อนไม้ (ขอนไม้) บังเอิญในท่อนไม้นั้นมีมดแดงเต็มไปหมด ด้วยความกลัวมดแดงก็กระโดดลงพื้นดิน พอเท้าถึงพื้นดินก็เหยียบถูกกิ่งก้านอื่น ด้วยความกลัวก็วิ่งไปหาขึ้นท่อนไม้ท่อนอื่น ๆ ไปเรื่อย ๆ เด็ก ๆ เกิดความสนุกสนานกับการกระโดดขึ้นลง พอตอนเย็นกลับมาบ้านเล่าให้พ่อ – แม่ฟัง พ่อแม่ก็เลียบอกว่าดีแล้วลูกเกิดเป็นคนต้องรู้จักป้องกันตัว รู้วิธีเอาตัวรอด พอวันต่อไปเด็ก ๆ ก็ชวนกันเล่นวิ่งขึ้นลงบนขอนไม้ และชวนเพื่อน ๆ เล่นจนกลายเป็นการละเล่นพื้นเมืองอย่างหนึ่งเรียกว่า “หมากดาบสวรรค์”

จำนวนผู้เล่น

ไม่จำกัดจำนวนผู้เล่น

สื่อประกอบกิจกรรม

ท่อนไม้หรือแผ่นไม้

วิธีเล่น

๑. ครูให้สัญญาณโดยการเป่านกหวีดให้เด็กมารวมกัน
๒. ครูแจกไม้สั้นไม้ยาวให้เด็กเพื่อเสียงท่ายพร้อมกับร่วมกันร้องเพลงไม้สั้น – ไม้ยาว
๓. เด็กที่ได้ไม้สั้นก็จะลงลงพื้นสนามสมมุติเป็นดาบ เด็กที่ได้ไม้ยาวก็จะวิ่งหนีไปเหยียบท่อนไม้ (แผ่นไม้)
๔. เด็กคนที่เป็นดาบก็จะเดินไปใกล้ ๆ เพื่อนที่ยืนอยู่บนท่อนไม้ พร้อมกับพูดคำคล้องจองว่า “ไม้เหยียบไม้เป็นไส้กะลอ”
๕. เด็ก ๆ ที่ยืนอยู่บนท่อนไม้ก็จะเปลี่ยนที่ในขณะที่เพื่อน ๆ เปลี่ยนที่นั้น เด็กที่เป็นดาบต้องวิ่งอย่างรวดเร็ว ถ้าใครช้าก็จะถูกคนที่เป้นดาบวิ่งไปเตะแล้วจะเปลี่ยนมาเป็นดาบแทน ถ้าเพื่อน ๆ เหยียบดิน ดาบพูดต่อว่า “ไม้เหยียบดินดินกุดดินขาด” พูดสลับไปมาระหว่าง “ไม้เหยียบดินดินกุดดินขาด” กับ “ไม้เหยียบดินไม้เป็นไส้กะลอ” เพื่อที่จะได้เปลี่ยนตัวผู้เล่นมาเป็นดาบแทนตัวเอง

กิจกรรมที่ ๑๐

หมากโจมตั้งนั่งเมือง

ที่มา

“หมากโจมตั้งนั่งเมือง” เพื่อความไพเราะจึงได้คิดเพิ่มเติมเป็น “หมากโจมตั้งนั่งเมือง” เป็นการละเล่นที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ เป็นการละเล่นท้องถิ่นพื้นเมืองของภาคอีสานเผ่าภูไท อำเภอลำทะเมนชัย และอำเภอนางรอง เป็นการเล่นเพื่อความสนุกสนานและแลกเปลี่ยนการยกน้ำหนักเพื่อน เพื่อแสดงถึงการมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง การทรงตัวที่ดี ที่ควรส่งเสริมให้เด็ก ๆ ได้เล่นและอนุรักษ์การเล่นนี้ไว้สืบต่อไป

จำนวนผู้เล่น

ไม่จำกัดจำนวน

สื่อประกอบกิจกรรม

เพลง คำคล้องจอง

แม่หนูตาตาหนุ่ของเฝ้าหนุ่ตาหนุ่ ขอนี้เฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่ของเฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่

อันนี้เฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่ของเฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่ ขอนี้เฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่ของเฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่

อันนี้เฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่ของเฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่ ขอนี้เฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่ของเฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่

อันนี้เฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่ของเฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่ ขอนี้เฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่ของเฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่

บทที่ ๒.

อันนี้เฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่ของเฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่ ขอนี้เฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่ของเฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่

อันนี้เฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่ของเฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่ ขอนี้เฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่ของเฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่

บทที่ ๓.

อันนี้เฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่ของเฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่ ขอนี้เฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่ของเฝ้าหนุ่ตาตาหนุ่

[illegible]

No

Date _____

บทที่ ๑๑ เรื่อง สิ่งแวดล้อม ๒๐๖๓ แม้จะมีข้อถกเถียงเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือ แต่ก็เป็นเอกสารที่น่าสนใจ

ถ้าช้อกชูกศร ตรงมาเมื่อมองหน้ามัน แล้วได้กลิ่นอะไร ไม่รู้ว่าทำไมถึงไม่แตะแตะมาฝากลูก
ไม่ทราบว่ากลิ่นนั้นจะมีอันอะไรบ้าง แต่เมื่อได้มองใกล้ๆแล้วก็ไม่กลิ่นอะไรเลย อันนี้เป็นความจรรี
รอนแม่ ไม่เข้าใจว่าทำไมจรรีถึงไม่แตะแตะมาฝากลูก เพราะว่าแม่ได้เอาน้ำนั้น มาผสมกับน้ำร้อนแล้ว
จรรีแม่เมื่อได้กลิ่นนั้นแล้วคือต้องมารองน้ำใกล้ๆลูกๆ ในน้ำได้มาดมกลิ่นนั้นแหละ เพราะว่าได้กลิ่น
แม่จรรีแล้ว

১৩৩৭

๑๐๑ ๑๐๒ หอหน้าพี่เขย ๔ ล้มตนาหน้าพี่เขย

แม่เฒ่าพญาฮักมาหนอใจ

ພັດທະນາໂຮງຮຽນສູນພັດທະນາ

กษัตริย์ของเมืองแพะ

๑. ต้นหอมและตะไคร้หอม

សំណួរ ១ ចំណាត់ការ

๒๓๖๔

โตนลึงก์เขื่อนกาสุก

[illegible]

ผอ. สรรพสามิตชลบุรี

สำนักหอสมุดกลางจังหวัดนนทบุรี

1670YUWAKKNNHBYLZ

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 84

စတုရန်းဂံဝယ်၌ အမှတ်

ក្រៅពីនេះក៏មានការបំបែកផងដែរ

ရွှေမုခ်သိင်္ဂါဝါဒနာမူလ ၁၀၁

11/28/2020

กบฏของนายเจ้าเมืองเชียงใหม่

1. ପ୍ରତିଷ୍ଠାପନା

၈၀၂၇၇ ခုနှစ်ကမ္ဘာပေါက်

หน้า ๑๑๑ อักษรพิมพ์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔

អរិយធម៌ខ្មែរក្នុងសង្គម

പകരമെടുത്തുകൊടുക്കുക

๗๐๐ นกและนกขมิ้นไปพบ

ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ

ИПЛАНИЗОВАННОЕ

542 ၇
၁၈၈၅ ခုနှစ်

၁။ အိမ်ထောင်စု

๕๖๖ ๖ ๖๖ ๖

มทกลอมลูกอีกแบบหนึ่ง มทที่ 1.

Date

๑๑๑
๐๐๐

หอมส้านล่างล้นตาห่มสีกล่อม

แม่ไปไร่ไถ่เก๋มมากจนล้นตา

แม่มีมือขาวแล้วหอมอู่สาในแม่

มทที่ 2.

๑๑
๐๐

หอมส้านล่างล้นตาห่มสีกล่อม

แม่ไปไร่ไถ่เก๋มมากจนล้นตา

แม่ได้ก็ปลูกมากถั่วหัวน้อย

ปลูกในหมักพื้

มทที่ 3.

๑๑
๐๐

หอมส้านล่างล้นตาห่มสีกล่อม

แม่ไปไร่ไถ่เก๋มมากจนล้นตา

พ่อเจ้าหนี้ซื้อข้าวทั้งท้าว

หาออกดีด้วยสี

หอมอู่แก้วล้นแล้วแม่สี. 1. กว

แม่ไปไร่ไถ่เก๋มมากจนล้นตา

เจ้าแม่หอมแม่แม่สีขมแม่แม่สีขม

ในเจ้าหอมแล้วล้นตาในแล้ว

ลาวได้ก็ปลูกมากถั่วหัวน้อย

แม่ได้ก็ปลูกมากถั่วหัวน้อย

ได้แต่แม่ปลูกทั้งหัวแม่พื้ในแม่

หาเจ้าหอมแล้วล้นตาในแล้ว

แม่ไปไร่ไถ่เก๋มมากจนล้นตา

ซุหที่๑๖. 1. 1.

ข้าวและแม่

๑๑
๐๐

1.

หนังสือรวบรวมข้อมูลเครื่องมือจับสัตว์

เรื่อง

เครื่องมือจับสัตว์ในท้องถิ่น

โดย

คณะครู-อาจารย์โรงเรียนบ้านหนองผือคอนม่วง

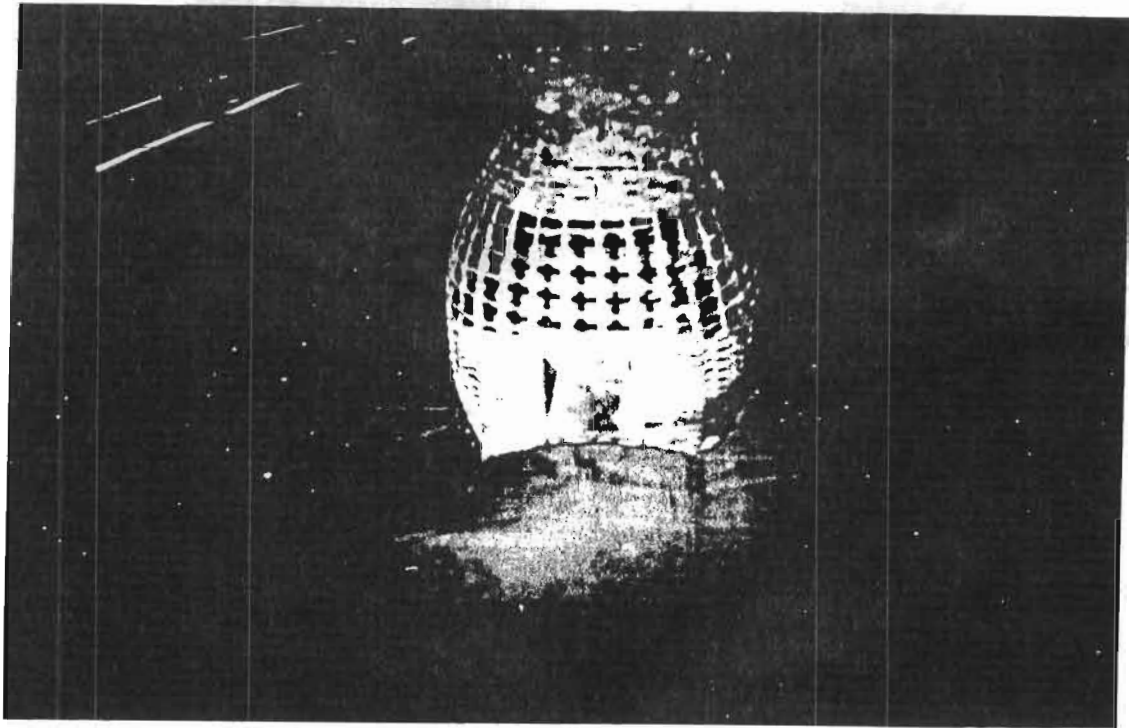
อำเภอห้วยน้ำใหญ่

จังหวัดมุกดาหาร

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
ไซคักกบ	1
สะดุ้ง	2
ก้นดักหนู	3
จันปลา	4
ฟักพรว	5
น่วง	6
คุ้มต๋อนก	7
บั้งลัน	8
มวยนั่งข้าว	9
สู้บปลาไหล	10
คังบาน	11
สวิง	12
ฉมวก (แหยม)	13
ไซจับปลา	14
ซึง	15
ไซกบ	16
เบ็ดหลัก	17
ขา	18
ผีน้อย	19
เรือหาปลา	20
หน้าแก้ง	21
แห้ว	22
ป้ามผา	23
ก้นดักสัตว์	24
สะแนน	25
คุ้มก่อง	26

ชื่อ ไซดักกบ

ประโยชน์ ไซดักกบ เป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งของชาวบ้านที่ใช้ในการจับกบเพื่อนำมา
เป็นอาหาร

วิธีใช้ ชูลหูลุมให้พอดีกับเครื่องมือดักกบในบริเวณที่คาดว่าจะมีกบ จากนั้นนำเหยื่อที่ทำจาก
ปลา โดยสับให้ละเอียดมาใส่บริเวณปากเครื่องดักกบ เพื่อล่อกบมากินเหยื่อและหลงเข้าไปใน
เครื่องดักกบ พอถึงตอนเช้าผู้เก็บก็นำเครื่องมือกับเหยื่อ

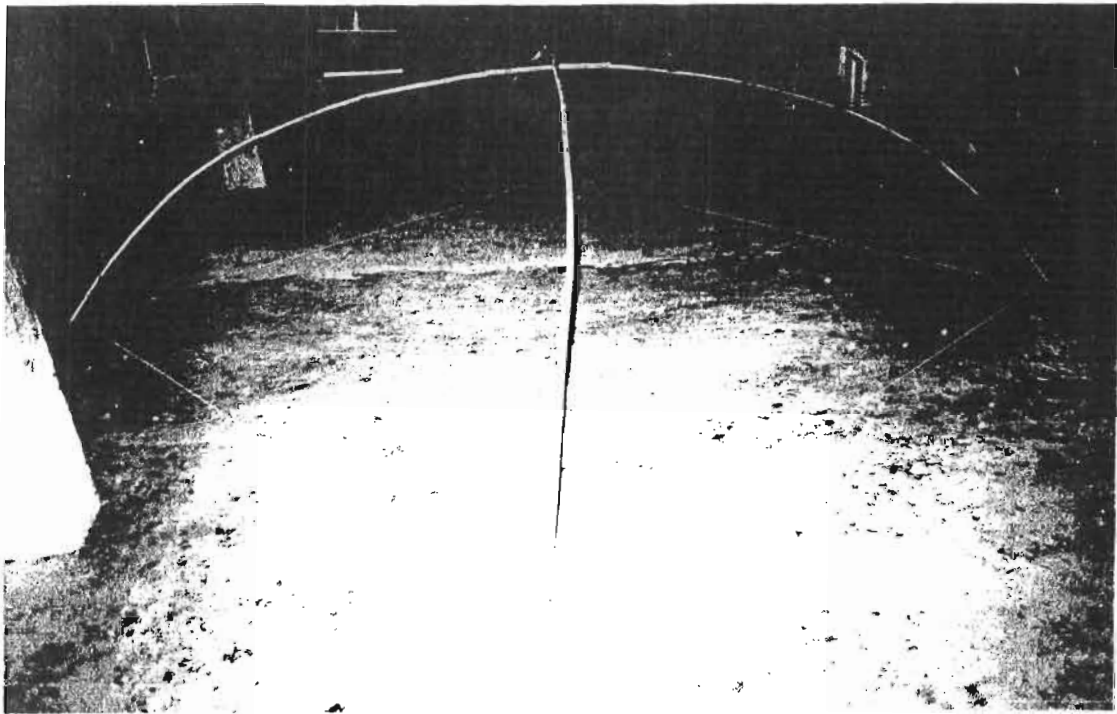
วิธีทำ ไซดักกบ นำไม้ไผ่สีสุก (ไม้ไผ่บ้าน) มาผ่าเป็นชิ้นเล็ก ๆ แล้วเหลาให้ละเอียดนำมาสาน
เป็นรูปทรงคylinder ข้างบนนี้

ที่มาของไซดักกบ

เครื่องมือไซดักกบชนิดนี้ได้รับทวเณรและห้จากคุณพ่ออ่อน ใจช่วง ชาวบ้าน
บ้านหนองผือ ตำบลห้วยน้ำใหญ่ อำเภอห้วยน้ำใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร

รวบรวมโดย เด็กหญิงกรรณิกา หาญมนตรี

ชื่อ สะดุ้ง (ยอ)

ประโยชน์ของสะดุ้ง (ยอ) เป็นเครื่องมือจับปลาชนิดหนึ่งของชาวบ้านและคนทั่วไปที่นำไปใช้ในการจับปลา

วิธีใช้สะดุ้ง (ยอ) นำค้ำสะดุ้งหรือ (ก้น) สะดุ้งมาวางไว้ นำขาสะดุ้งสี่ขามาสอดใส่หูสะดุ้งทั้งสองข้าง ให้สะดุ้งกางออกเป็นรูปสี่เหลี่ยมแล้วนำไปวางไว้บริเวณน้ำไหลวนใช้เวลาสักกระยะหนึ่งจึงยกขึ้นมาแล้วจับปลาไปเป็นอาหารต่อไป

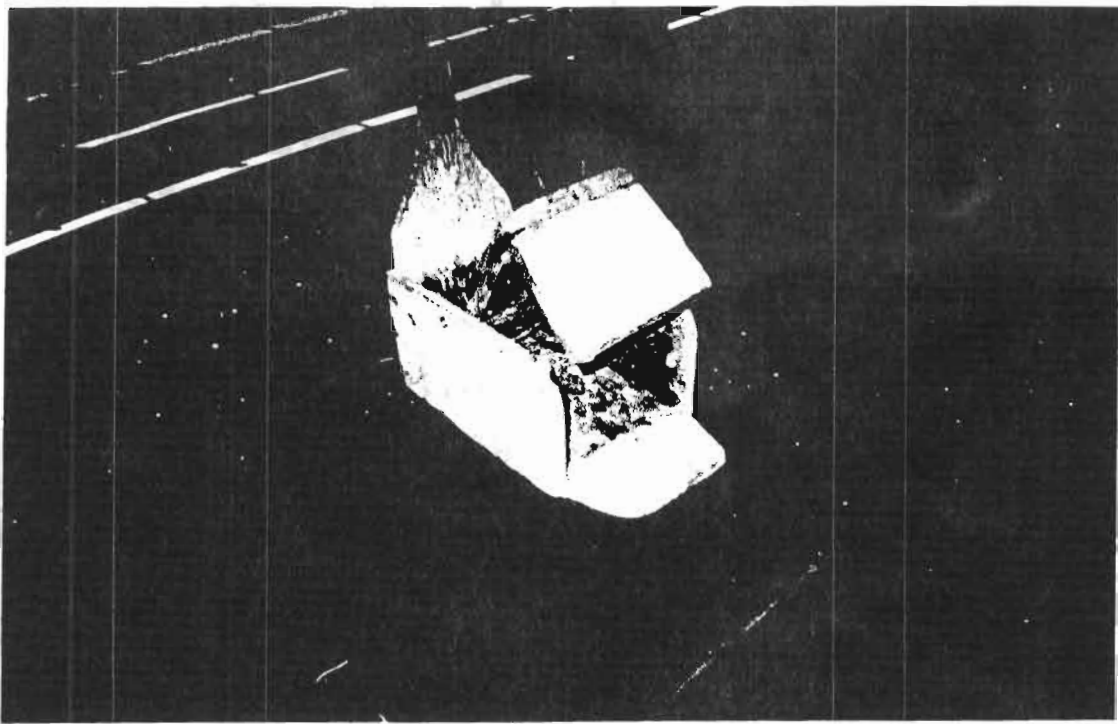
วิธีทำสะดุ้ง (ยอ) ค้ำสะดุ้งทำจากไม้ไผ่ มีหูสี่หูทำจากไม้ไผ่หรือท่อพีวีซีก็ได้ และขาสะดุ้งมีจำนวนสี่ขาทำจากไม้ไผ่ สำหรับขาข้างทำจากค้ำสานเป็นตาถี่ ๆ หรือห่าง ๆ ตามความต้องการของผู้ใช้

ที่มาของสะดุ้งหรือยอ

เครื่องมือชนิดนี้ได้รับความนิยมแพร่หลายทุกพื้นที่ภาคเหนือตอนบน เมืองโคตร ชาวบ้านบ้านหนองผือ ๑ ตำบลห้วยใหญ่ อำเภอห้วยใหญ่ จังหวัดนุกาหาร

รวบรวมโดย เด็กหญิงประภัสรา เมืองโคตร

ชื่อ กัดักหนุ

ประโยชน์ของกัดักหนุ เป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งของชาวบ้านทั่ว ๆ ไปของภาคอีสาน ที่นำมาใช้ประโยชน์โดยการใช้เพื่อกำจัดหนูภายในบ้านหรือจับหนูมาเพื่อเป็นอาหารต่อไป

วิธีใช้กัดักหนุ นำข้าวเหนียวที่สุกแล้วมาจี้ให้หอมแล้วเตรียมเครื่องมือกัดักหนุนำข้าวจี๊ มาวางไว้ด้านในตรงไกของเครื่องมือ เมื่อหนูได้กลิ่นหอมของข้าวจี๊ หนูจะเข้าไปกินอาหารเครื่อง กัดักหนุจะลั่นไกแล้วสามารถจับหนูไปทำลาหรือเป็นอาหารได้

วิธีทำกัดักหนุ เครื่องมือกัดักหนุทำจากไม้กระแทกเนื้อแข็งตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยม ฝาด้านบน สามารถเปิดปิดได้ ทำเคียวไก ด้านในมีเชือกโยงลงมาหาเคียวไกสำหรับเป็นกลไกให้หนูติด กับ คัดักหนุต่อไป

ที่มาของกัดักหนุ

กัดักหนุเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งที่สามารถกำจัดหนู ได้รับความอนุเคราะห์จาก คุณดาเดช เมืองโคตร ชาวบ้านบ้านหนองผือ ตำบลห้วยบใหญ่ อำเภอห้วยบใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร

รวบรวมโดย เด็กหญิงกรรณิศา พานวรรณตรี

[illegible]

๑๑.๑	ชื่อ	สถานที่/ความหมาย
1 สิงหาคม 2546	สุคันธา	<p>ผู้สูงอายุ</p> <p>เป็นผู้นำคนหนึ่งที่กล้า กระทำในสิ่งที่คนอื่น
คิดกับครอบครัวและลูกน้อง เป็นตัวอย่างที่ดี
ต่อผู้สูงอายุ   ความหมาย   การเป็นผู้นำที่ดีจะต้องมีสติปัญญา ทำหน้าที่ดี ไม่เอาเปรียบคนอื่น
ในหน้าที่การงาน ไม่เอาเปรียบคนอื่น</p>
4 สิงหาคม 2546	สุจิตา	<p>ผู้สูงอายุ</p> <p>มีความรักใคร่ปรองดอง
กับลูกหลานที่สืบทอด หน้าที่ไม่ลืมหูลืมตา</p> <p>ความหมาย</p> <p>ผู้ที่รักใคร่ปรองดอง 107 คน ผู้ที่รักใคร่ปรองดอง</p>
6 สิงหาคม 2546	นางสาวสุภาวดี	<p>ผู้สูงอายุ</p> <p>มี 6 คน อายุ 60 ปี</p> <p>อายุ 66 ปี อายุ 68 ปี อายุ 70 ปี</p> <p>อายุ 72 ปี อายุ 74 ปี อายุ 76 ปี</p> <p>ความหมาย</p> <p>มีอายุยืนยาว สุขภาพแข็งแรง
ดีใจที่ได้เห็นทุกคน อายุยืนยาว</p>
7 สิงหาคม 2546	กัญญา	<p>ผู้สูงอายุ</p> <p>กรรมสั่งใจ โสภณสั่งใจ</p> <p>บางกะปิ บ้านแก้ว สั่งใจคนดี</p> <p>ผู้สูงอายุ</p> <p>ความหมาย</p> <p>งานที่ได้รับมอบหมาย 100% ไม่เคยผิดพลาด ไม่เคย
บกพร่อง มีคุณภาพ</p>

๑๑.๑.๑

ว.อ.ว.	ชื่อ	เลขที่ / ความหมาย
1. อ.อ. ๑๖	ร้อยโท	<p>ผู้บังคับกอง
คือผู้บังคับกอง
จึงได้กลับกองแล้ว
ผู้บังคับกอง
ความหมาย คือ กองคนซึ่งมีกำลังพล
กองร้อยร้อยคน</p>
13 อ.อ. ๑๖	ร้อยโท	<p>ผู้บังคับกอง
คือผู้บังคับกอง
ความหมาย คือ กองคนซึ่งมีกำลังพล
กองร้อยร้อยคน</p>
14 อ.อ. ๑๖	ร้อยโท	<p>ผู้บังคับกอง
คือผู้บังคับกอง
ความหมาย คือ กองคนซึ่งมีกำลังพล
กองร้อยร้อยคน</p>
5. อ.อ. ๑๖	ร้อยโท	<p>ผู้บังคับกอง
คือผู้บังคับกอง
ความหมาย คือ กองคนซึ่งมีกำลังพล
กองร้อยร้อยคน</p>

๑๕/๑๐/๖๖

ดรุณ
ตำกลอน / ตำประเพณี

ยายนพพอน เว็ทโตท

* กลอนหัวน้อย แม่

มดมีจะได้อกล่าว มรวดีไว้ธรรวกลองหัวน้อย แม่

ในล้นขบถอไธราศ ยมมีเหตุเกิดที่มานชกชกอล
มัวหม่นมัวจักษุหัก จะกล่าวถึงลกกำพร้า ชื่อเจ้าทอล
ได้อม ๖ ฝนตกหม่นอล จะกล่าวถึงเจ้าทอล ทดดาบไม้ธนา
เจ้าทอลทำหมักแม่ ก้นหม่นล้นบแก รอแม่ไม่หม่น
เจ้าทอลหรือทอล จมตลาลย หรือจมนล้นล้น ทั้งจ่ม ทอลธนา
จะกล่าวถึงแม่ขอลเจ้าทอล ทมธนาคล่องหัวน้อย ไม่ล้นลกทอล
ทอลธนาหรือจมนล้นล้น ไธเจ้าธนาทอล สกนทอล
แม่ธนาทอลล้นล้นล้น ไธล้นล้นล้น สกนทอล
มีล้นล้นล้นล้นล้นล้น สกนทอลล้นล้นล้น แม่ธนาทอล
เจ้าทอลหรือทอลล้นล้นล้น ยมทอลล้นล้นล้น ล้นล้นล้น
กลองหัวน้อยในล้นล้นล้นล้น ไธย. ไธย. มีล้นล้นล้น
แม่ธนาทอลล้นล้นล้น ล้นล้นล้นล้นล้นล้น ไธย. ไธย. ไธย.
ก้นล้นล้นล้นล้นล้นล้น ล้นล้นล้นล้นล้นล้น ไธย. ไธย. ไธย.
เจ้าทอลหรือทอลล้นล้นล้น ไธย. ไธย. ไธย. ไธย.
แม่ธนาทอลล้นล้นล้นล้น ไธย. ไธย. ไธย. ไธย.

ธนาทอลล้นล้นล้น ไธย. ไธย. ไธย.

ทอลทอล ล้นล้นล้น ไธย. ไธย. ไธย.
ธนาทอลล้นล้นล้น ไธย. ไธย. ไธย.
ธนาทอลล้นล้นล้น ไธย. ไธย. ไธย.
ธนาทอลล้นล้นล้น ไธย. ไธย. ไธย.
ธนาทอลล้นล้นล้น ไธย. ไธย. ไธย.

ศีลห้ากับงูเห่า

ยังมีนิทานเก่า จะมาเล่าให้ท่านฟัง
 ได้ฟังแล้วหรือยัง นิทานตั้งแต่โบราณ
 อยู่เมืองทันตะคาม จำเอาไว้ในตำนาน
 มีชายผู้เก่งกล้า รับศีลห้าประจำใจ
 วันหนึ่งไปไถหา เสร็จแล้วมาปล่อยควายไป
 ควายเดินกินหญ้าใกล้ จึงนำไปเอาควายขึ้น
 ขึ้นไปไม่เองอยู่ จึงมีงูเห่ามกัดกิน
 ฉายนั้นตกใจตื่น งูยิ่งกลืนเข้าทุกที
 มีมืออยู่ในมือ แต่ใจหรือศีลห้าดี
 จะฟันจะทุบดี ก็ไม่ดีทั้งมืดไป
 ยึดศีลบริกรรม กล่าวคำว่า“ปาณาติยะ”
 ร่างกายร้อนเหมือนไฟ งูเห่าใหญ่ก็คืบคลาน
 ไม่นานงูก็คลาย จากร่างกายไปจากคน
 ศีลห้าได้บันดาล ให้พ้นภัยอันตราย
 อานิสงค์ของศีลห้า มีค่ามากหากบรรยาย
 ถึงแม้ว่าเราตาย ศีลทั้งหลายคุ้มครองเรา (ที่วัดฯ)

๑๒ บทกวีพระรัตนตรัย ๑๒

ไตรปิฎกวิมลคุณคุณาธิปไตย ๑

พระธรรมมีอภินิหาร ๑

พระธรรมมีอภินิหาร ๑

พระธรรมมีอภินิหาร ๑

ไตรปิฎกวิมลคุณคุณาธิปไตย ๑

ขอวันภาควัฒนธรรม ๑

ขอวันภาควัฒนธรรม ๑

ขอวันภาควัฒนธรรม ๑

มาลาตองตอกไม้ ๑

ขอบูชาคุณพระพุทธรูป ๑

มาลาตองตอกไม้ ๑

ขอบูชาคุณพระพุทธรูป ๑

มาลาตองตอกไม้ ๑

ขอบูชาคุณพระพุทธรูป ๑

มาลาตองตอกไม้ ๑

ขอบูชาคุณพระพุทธรูป ๑

มาลาตองตอกไม้ ๑

ขอบูชาคุณพระพุทธรูป ๑

มาลาตองตอกไม้ ๑

ขอบูชาคุณพระพุทธรูป ๑

มาลาตองตอกไม้ ๑

ขอบูชาคุณพระพุทธรูป ๑

มาลาตองตอกไม้ ๑

ขอบูชาคุณพระพุทธรูป ๑

บ้านนิคมเกษตรกรรมพาราณสี

๑๖๖๖ พ.ศ. ๒๕๐๖ มุขมนตรี

๑๐ ก.ย. ๔๓

มหาส. ปี ๒๕๐๖

ประวัติบ้านชะโนด

บ้านชะโนด เป็นบ้านเก่าแก่ เป็นบ้านพ่อเมืองแม่ของชุมชน
หลายหมู่บ้านในท้องที่อำเภอหว้านใหญ่ เช่น หวานใหญ่ หวานน้อย
นาดี หนองผือ คอยม่วง นาแพง นาสองทอง โนนสว่าง และโคก-
นาสร้าง บ้านชะโนดมีประวัติและความงามเป็นมาช้านานถึงบัดนี้เป็นเวลา
300 ปี

ภูมิหลังและที่มา บรรพบุรุษที่เป็นปู่ย่า ตา ทวด ตั้งถิ่นฐาน
อยู่ในกลางดงเขนย เขตเมืองมหาชัย ประเทศลาวทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง
มีชื่อในถิ่นเดิมชื่อว่า “บ้านน้อยน้อยหน่า” ซาคิดกันว่าเป็นเชื้อชาติลาว
ในประวัติศาสตร์กล่าวว่า iva คินแดงที่เรียกว่าแก้วสุวรรณภูมิ
คือลุ่มแม่น้ำโขงและแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนที่ไทยจะอพยพลงมาจากจีน
ตอนใต้ ได้มีคนชาติฮั่นอาศัยอยู่ก่อนแล้ว 3 ชาติ คือ เจมร มอญ และ
ลาว

พ.ศ. 2120 ท้าวหลวงและนางสีมาสองสามี-ภรรยา เป็น
หัวหน้านำครอบครัวอพยพพึ่งจำนวน 60 ครอบครัวอพยพจากถิ่นเดิมคือ
บ้านน้อยน้อยหน่าทางฝั่งแม่น้ำโขงทิศตะวันตก เพื่อแสวงหาที่สร้าง
บ้านแปงเมืองใหม่ สาเหตุที่ย้าย คือ

1. บ้านเมืองเดิมตั้งอยู่กลางดงเป็นท่อนสูงกันดารน้ำ
2. มีสัตว์ป่าชุกชุม สัตว์ร้ายทำลายสัตว์เลี้ยง
3. เพื่อแสวงหาเส้นทางคมนาคม ซึ่งมีทางน้ำเพียงทางเดียว
4. เพื่อให้อยู่ใกล้เจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

พระเจดีย์ชัยพระธาตุอิงรัง ซึ่งบรรพบุรุษพระบรมสารีริกธาตุ ที่พระ-
เจ้าศรีธรรมโศทร และพระติจจุ ได้ทรงสร้างไว้เมื่อ พ.ศ. 218 เพื่อ
จะปลุกการบูชาและยึดเหนี่ยวเป็นทางใจ

อุปนิสัยของบรรพบุรุษชาวนาน้อยน้อยนั้น ตามประวัติท่านพระ-
อุปัชฌาย์ กล่าวไว้ดังนี้

“ยังมีบุคคลจำพวกหนึ่ง มีกรยาเจตยฉลาดด้วยปัญญา คือฉลาด
ในการเลี้ยงสัตว์พาหนะ มี ช้าง ม้า วัว ควาย หมู หมา เป็ด ไก่
หนึ่ง ฉลาดด้วยการทำไร่ทำสวนปลูกแต่งเตา ข้าวสาลี ให้เกิดเป็นหมาก
ผลิตภัณฑ์”

พ.ศ. 2153 ซึ่งตรงกับสมัยอยุธยาตอนต้น คือรัชกาลของ.....
ท้าวหลวงได้นำพวกพ้องมาถึงกรุงโพธิ์ไกลพระธาตุอิงรัง (โพธิ์ = จอม-
ปลวก) จึงได้ตั้งเมืองใหม่ขึ้นที่กรุงโพธิ์ระหว่างบึงวะ กับ บึงขาม แล้ว
ขนานนามเมืองใหม่ตามชื่อตัว ภรรยา และชื่อของว่า “เมืองหลวงโพธิ์
สุม” ท้าวหลวงครองเมืองอยู่ได้ 45 ปีจนอายุ 93 นางสุมมาอายุ 96 ก็ถึง
ถึงอายุขัย

พ.ศ. 2185 บุตรชายของท้าวหลวงเจ้าเมืองโพธิ์สุม 2 คน เห็นว่า
ประชากรหนาแน่นที่ทำมาหากินคับแคบขยายลำบาก จึงปรึกษากันเพื่อ
ไปสร้างบ้านแปลงเมืองใหม่อกที่ริมฝั่งแม่น้ำโขง โดยทำการสังฆพินาศ
ญาติพวกพ้องส่วนหนึ่ง 30 ครอบครัวยกไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือไป
ตั้งบ้านชนทรมฝั่งโขงให้ชื่อว่า “บ้านท่าสะโน (โสน)

ในระยะเวลานี้เดียวกัน คือวันพฤหัสบดี ขึ้น 7 ค่ำ เดือน 3
ปีออก ท้าวแก้วจิมพลณ์น้องชายท้าวคำสิงห์บุตรเจ้าเมืองโพธิ์สุม ได้นำญาติ

พวกพ้องจำนวน 40 ครอบครัวเศษ ย้ายไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้แล้ว
สร้างบ้านชนใหม่ทรมฝั่งโขง ณ ที่แห่งนี้เป็นที่ราบกว้างใหญ่ ค้างคัมไป
ด้วยกรวยทราย ได้สร้างวัดด้วยกรวยทราย จึงให้ชื่อบ้านใหม่ว่า
“บ้านท่าแร่ (แร่ = กรวย)” ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2439 ลาวตกเป็นอินโดจีน
ของฝรั่งเศส ๆ และลาวเลยตั้งเป็นเมืองท่าฝงโขง ให้ชื่อตามลาวว่า
“เมืองสุวรรณเขต”

บ้านชะโนดและเมืองมุกดาหาร

หลังจากท้าวคำสิงห์และท้าวจิมพลได้ตั้งบ้านท่าสะโนและบ้าน
ท่าแร่ได้ 45 ปี ประชากรก็เริ่มหนาแน่นประกอบกับมีครอบครัวลาวอพยพ
มาเพิ่มเติมนอก สองพี่น้องจึงได้ประชุมปรึกษากันทำนุบำรุงระหว่างกลางของ
2 หมู่บ้านเมืองมุกดาหาร ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 5 ปีวอก ณ ตอนใต้ ไกรพอก
(ปัจจุบันยังเรียกทำประชุมอยู่) มีมติประชุม 2 พี่น้องและคณะญาติคือ
ตกลงจะข้ามไปตั้งบ้านเมืองที่ฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ที่ประวัติของพระ-
อุปัชฌาย์ ได้กล่าวและทำนายไว้ดังนี้

“พวกเราอยู่ที่ฝั่งนกนมนานแล้ว จะขยายยากลำบาก จะทำนา
ก็ลำบาก ถ้าเป็นทุ่งก็แห้งท่วม กรวยทาง 2 ยกไปเป็นจริง พี่จะไป
ตั้งที่ปากห้วยชะโนดมาได้ เพราะเป็นสถานที่ราบคู้เห็นจะเป็นบ้านใหญ่
ขึ้นได้ ให้เจ้าน้องจงข้ามไปตั้งที่ปากตาลใต้ปากห้วยมุก ที่นี้มีศาลเจียยก
อยู่ต้นหนึ่ง มีแก้วมุกดาอยู่ลุดหนึ่งในศาลท่านน สถานท่านนเห็นจะมี
เจริญรุ่งเรือง เห็นจักเกิดเป็นเมืองขึ้นได้”

ทั้งนี้ ท้าวคำสิงห์และท้าวแก้วจิมพลจึงเตรียมการที่จะย้ายจากฝั่งซ้ายมาสู่ฝั่งขวาของแม่น้ำโขง โดยท้าวแก้วจิมพลข้ามจากบ้านท่าแร่ (เมืองสุวรรณเขต) มาทางเมืองใหม่ได้ปากห้วยมุก ดังชื่อเมืองตามชื่อแควดังกล่าวว่ากันว่า “เมืองมุกดาหาร” เมื่อ พ.ศ. 2230 มุกดาหารมีความเจริญขึ้นตามลำดับ มีประชากรเพิ่มเติมและอพยพติดตามมามิได้ขาด จึงขยับขยายไปยังศรีบุญเรือง เหล่าคราม พราหมณ์ ป่าไร่ ห้วยกลอย และ ห้วยสะแบกในเวลาต่อมา

บ้านชะโนดคงชนเมืองวันอังคาร ชน 3 ค่ำ เดือน 6 ปีมะเมีย พุทธศักราช 2230 พร้อมกับเมืองมุกดาหาร โดยท้าวคำสิงห์เป็นผู้ชวน ชน ป่าชะโนด ได้ปากห้วยชะโนดและยึดถือ ต้นชะโนดเป็นสัญลักษณ์จึงให้ชื่อว่า “บ้านชะโนด”

เกี่ยวกับการสร้างวัดซึ่งเป็นสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งในการสร้างบ้านแบ่งเมืองนั้น มีคำกล่าวขานกันว่า ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ 3 สถาบัน มีความสำคัญต่อประเทศไทย บ้าน วัด โรงเรียนมีความสำคัญต่อชุมชน ฉะนั้น

แต่ในการสร้างวัดกับบ้านสำหรับบ้านชะโนดและเมืองมุกดาหารในแรกเริ่มนั้น มิได้บอกชัดแจ้งว่า ได้สร้างวัดใดในวัน เดือน ปีใด แต่เมื่อสันนิษฐานได้ว่าแต่ละแห่งได้สร้างบ้านกบวัดพร้อมกัน ดังกล่าวตามประวัติบ้านชะโนด ดังนี้

“ครั้นพุทธศักราชล่วงไปได้ 2230 ปีมะเมีย เดือน 6 ชน 8 ค่ำ วันอังคาร ท้าวแก้วจิมพลยกจากท่าแร่ข้ามไปตั้งบ้านได้ปากห้วยมุก ยก

วัดไว้เหนือ ไกลจากปากห้วยมาได้ประมาณ 1 เส้น เพราะทนเป็นเนินสูง”

“ท้าวคำสิงห์ ผู้พักยกจากบ้านท่าสะโน ชำไม่ไปตั้งบ้านได้ปากห้วยชะโนด ยกวัดไว้เหนือ บ้านอยู่ใต้ แควต้นน้อยใกล้ขั้วริมหัวฝั่งใต้ ดังนั้นคงไม่มีปัญหา บ้านกบวัดคงพร้อมกันแน่นอน

ตั้งแต่แรกตั้งเป็นชนมาถึง พ.ศ. 2480 ระยะเวลา 250 ปีความเป็นบ้านพมืองนองยังดำรงคงอยู่ด้วยดี เห็นได้ชัดเมื่อเกิดภัยแล้งและงานฉาบกิจของอุปัชฌาย์ ก็ได้รับการสงเคราะห์และความอุปถัมภ์อย่างเปี่ยมล้น แต่ปัจจุบันสภาพสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา ฯลฯ เปลี่ยนแปลงแต่ความเป็นพมืองนองยังคงอยู่ดังเดิม

บ้านชะโนด หลังจากตั้งชนและสร้างวัดอารามจนเป็นปึกแผ่นมั่นคงแล้ว มีครอบครัวลาวได้อพยพมาเพิ่มอีกหลายครั้งดังนี้

1. บ้านเคี้ยวแดง มีผู้อพยพมาจากบ้านเคี้ยวแดงมาเพิ่มอีก 10 ครอบครัว เดิมทีเคี้ยวคนลาวเผ่าเป็นเข้าพระราชทานพมอเคยอาศัยอยู่ในถ้ำอยู่ก่อนแล้วแต่ครั้งพระครูโพนสะเม็ก พระครูสุนไช พระธาตุนามได้พร้อมกันมาปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม จากเสใหญ่ ถึง โคมวงศา 3 ปี ก็กลับนครจำปาศักดิ์ ซากลับไปนั้นได้กวาดต้อนผู้คนเข้าพระราชดลงไปถวายมากมาย ครั้นพระครูโพนสะเม็กถึงแก่กรรมภาพลง ครอบครัวลาวเหล่านั้นจึงเดินทางย้อนกลับมายังเขตพระราชทานพมออีก บรรดาลาว 10 ครอบครัวเข้ามาทางท่าสะโนบ้านเดิมและข้ามต่อมาอยู่ร่วมกับท้าวคำสิงห์ที่บ้านชะโนด มีท้าวจักระ เป็นหัวหน้า

2. พวกเมืองมหาชัย มีพวกทยกมาจากเมืองมหาชัยจำนวน 6 กรอบครัว คนสำคัญ ชื่อ เมืองชัย และเมืองแพน
3. บ้านสะฝ่าย ดอนโคะ ยมอีกพวกหนึ่งย้ายมาจากบ้านสะฝ่าย ดอนโคะ แขวงนครจำปาศักดิ์ จำนวน ๘ ครัวเรือน มีเมืองโครก เป็นหัวหน้า บุตรหลานในตระกูลนี้เป็นคนเฉลียวฉลาด ส่วนใหญ่ย้ายไปอยู่ บ้านหว้านใหญ่กับสีหานาม และหมาก่า

ท้าวคำสิงห์ได้นำญาติพี่น้องสร้างบ้านแปงเมือง สร้างวัดในภิรมย์ จัดสรรที่ทำมาหากิน ทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา บวชเรียนศึกษาพระธรรมวินัย และกัมมการต่าง ๆ โดยเฉพาะบุตรของเมืองโครก ชัยหอ และหลานชื่อ กัสปะ บรรพชาเมื่ออายุ 13 ปี มีความรู้แตกฉานมาก ทั้งคู่ เมื่ออายุครบ 20 ปี ก็อุปสมบทเป็นภิกษุ ส่งไปศึกษาต่อที่นครเวียงจันทน์ จนสอบไล่ได้บาลีชั้นสูง และแตกฉานในธรรมวินัยตลอดกัมมการต่าง ๆ จนเป็นที่ปรากฏเลื่องลือ จึงโปรดเกล้าให้เข้าเฝ้า ภายหลังเมื่อถวายพระพรลากลับได้กราบทูลเป็นทัพพพระราชาททยั จึงโปรดเกล้าพระราชทานวัสดุก่อสร้าง มี อิฐ ปูน เหล็ก แก้ว ทอง และสี พร้อมด้วยนายช่างจากราชสำนัก 3 คน คือ ไซติ จะ และ โมฆ ลงแพกว้าง 10 วา ยาว 20 วา ล่องจากนครเวียงจันทน์มาสร้างโบสถ์และพัทธสีมาวัดโนนภิรมย์ บ้านชะโนด

ตามประวัติบ้านชะโนดของพระอุปัชฌาย์บุญ ได้กล่าวไว้ดังนี้

“พระเจ้าแผ่นดินกรุงรัตนโกสินทร์ทรงทราบเหอ กฤติศของทรงบวง มีคุณวิญญูเป็นคนสมควรจะพอกับพัทธสีมาและวิหาร กับนายช่าง 3 คน

ชื่อจารย์ไซติ 1 จารย์ชะ 1 จารย์โมฆ 1 แต่งแพใหญ่บรรทุกของ มีท่านหอและพระภิกษุสละ และนายช่างทั้ง 3 คน เป็นต้น กล้องมาสร้างวัดบ้านชะโนดเมื่อพุทธศักราชล่วงไปได้ 2296 ปีมะเส็งเดือน 12 เพญวันพุธ สามบั้งสำเร็จบรรพทุกสิ่ง วิหารหนทางยาว 10 วา ทางขวาง 6 วา หน้าต่างรดด้วยลายคำ (หน้าบัน) วัชชะโนดก็ปรากฏเรื่องงามฤชา กนทงหลายกนิมยินดี จึงเอาช่างพลายใหญ่ตัวหนึ่งมาถวายท่านหอ ชื่อว่า “ช้างเคน”

เกี่ยวกับความเจริญรุ่งเรืองในลำดับต่อมาประมาณ พ.ศ. 2300-2400 ได้กล่าวไว้ว่า

“จากเดิมแต่เมื่อบ้านชะโนดเป็นบ้านใหญ่ เต็มไปด้วยหลังคาเรือนถึง 300 วัดวาศาลากรูปร่าง เรืองโรจน์ไม่บ้านใดจะเปรียบเทียบได้ ส่วนบ้านแก้วฉิมพลีผู้น้อง ทดงอยู่ปากห้วยมุก ทำราชการแข่งขันกับพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม พระองค์ก็โปรดอนุญาตให้ตั้งเป็นเมืองขึ้นชื่อว่า “เมืองมุกดาหาร”

ในระยะเดียวกัน คือตั้งแต่ พ.ศ. 2300-2400 นมการขยายขยายหมู่บ้านจากเดิมไปตั้งเป็นชุมชนใหม่ดังนี้ คือ

1. บ้านหว้านใหญ่ ผู้นำไปตั้งคือ สีหานาม กับ หมาก่า เป็นหลานท้าวคำสิงห์ทงกู ผู้ติดตามไปด้วยส่วนใหญ่นั้นพวกที่มาจากสะฝ่าย ดอนโคะ (ปัจจุบันสำเนียงพูดยังคงคล้ายกันอยู่) สัญลักษณ์ที่ใช้เรียกชื่อบ้านนั้น กล่าวไว้ว่า

“ได้ปากห้วยผกจะ มีบ้านร้างขนาดใหญ่เท่านั้น แปลง ซึ่งชำรุดแล้วได้ปลูกไว้นานแล้ว”

จึงตั้งชื่อว่า “บ้านวานใหญ่” ตอนหลังเพี้ยนเป็น “วานใหญ่” จะด้วยเหตุใดไม่ปรากฏ

พ.ศ. 2444 บ้านวานใหญ่ได้รับการยกฐานะเป็นตำบลวานใหญ่ ในสมัยที่เจ้าคุณพระอนุชาธิบดีเป็นนายอำเภอมุกดาหาร มีกำนันเรียงตามลำดับ ดังนี้

- (1) หลวงเดชพลพัตร์ (แก้ว) หรือ สีหาบุตร บุตรของสีหานาม หลานท้าวคำสิงห์
- (2) ขุนหวนวิรุฬคาม (คิมองโคตร) เขยของหลวงเดชพลพัตร์
- (3) นายอุ่น โกสิยบุตร พ.ศ. 2487—พ.ศ. 2516
- (4) นายแย้ม เมืองโคตร พ.ศ. 2516—พ.ศ. 2527
- (5) นายปริญญา เมืองโคตร ปัจจุบัน

สำหรับขุนหวนวิรุฬคามนั้นเกิดที่บ้านเดิมคือ ท่าสะโน มารดาชื่อนางผอง หลานท้าวคำสิงห์ ปิตุช้อยบุเร่ือง เป็นบุตรชายเจ้าเมืองโขง เดินทางมาทํากาญจิงได้สมรสกับนางผอง ได้บุตรชายชื่อยังค (ขุนหวนวิรุฬคาม) ตามประวัติกล่าวไว้ดังนี้

“กรมนางผองออกจากอยู่ไฟได้ประมาณ 10 วัน บ่าวบุญเรืองก็กลับคืนเมืองโขง เพราะกะฉนดญาติและเจ้านายทางเมืองเดิม มีรายงานให้คนมาตามเอาไปจัดการทางโน้น บ่าวก็กินเปรียบเหมือนช้างบึงจะนาเคนของพระเวสสันดร คือแม่ช้างเหาะมาแต่ป่าหิมพานต์ มาคลอตุลกูไว้ในโรงช้างของพระเจ้ากรุงสขย แล้วก็เหาะไปอยู่ป่าหิมพานต์ตามเดิมฉันใด บ่าวก็เหาะเหมือนฉันนั้น”

อย่างไรก็ตามบ่าวกิงหรือ ขุนหวนวิรุฬคาม เมื่อได้เป็นกำนันแทนพ่อตากกล่าวไว้ว่า เป็นนักปกครอง เป็นนักพัฒนา บำรุงพุทธศาสนา จัดการศึกษา โดยมีนายจิม เมืองโคตร ครูใหญ่ของการฝึกสอนเป็นเรี่ยวแรงสำคัญ ซึ่งยังอยู่ในความทรงจำของอนุชนรุ่นต่อมา

บ้านวานใหญ่ ได้รับการยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอเมื่อ 16 เดือนกันยายน พ.ศ. 2520

2. บ้านวานน้อย ผู้นำคือ ราชวงศ์เมือง กับวงศาเสนา นำชาวบ้านส่วนหนึ่งออกไปตั้งระหว่างกลางบ้านวานใหญ่กับบ้านเดิม เรียกชื่อตามกันว่า “บ้านวานน้อย”

3. บ้านนาค ผู้นำไปตงคือ ราชวัตร กับท้าวทา ทงนโนไกลออกไปจากบ้านเดิมไปทางตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 5 กิโลเมตร ตรงกับบ้านวานใหญ่ไปทางตะวันตก อยู่ระหว่างกตมกุดขอนแก่นและหัวชะโนด ผู้นำคือสมบุรณ์ จึงตั้งชื่อว่า “บ้านนาค”

4. บ้านหนองผือ โพร้สระราช กับ แสนจันทร์ เป็นหัวหน้าไปตงชน ตั้งอยู่ระหว่างกลางหนองผือ หนองโน และลำห้วยชะโนด ใกล้บ้านเดิมไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 4 กิโลเมตร ให้ชื่อตามชื่อแหล่งน้ำนั้นว่า “บ้านหนองผือ”

จากลัทธิมาทางวัดและบ้านชะโนดคือ ท้าวคำสิงห์นำญาติสร้างบ้านแปงเมือง สร้างวัด บวชเรียนบุตรหลาน บำรุงพุทธศาสนา ปกครองลูกหลานอยู่ตราบเท่าอายุขัยเมื่อ พ.ศ. 2269 บุตรหลาน เหลน ก็จัดการปกครองสืบต่อกันไป

หลักสูตรท้องถิ่น
ประกอบการสอนวิชาภาษาไทย
การวาดสรภัญญะ

รวบรวมโดย
นางบุญเพ็ญ ก้องเสียง
อาจารย์ ๒ ระดับ ๗
โรงเรียนบ้านชะโนด ๑
เขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดมุกดาหาร

คำนำ

หลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง"การสวดสารภัญ" จัดทำขึ้นเพราะเป็นความต้องการของนักเรียนที่จะนำทำนองสารภัญมาประยุกต์ใช้ในบทเรียน แต่เมื่อนักเรียนได้ศึกษาและสอบถามบุคคลในท้องถิ่นเกี่ยวกับการสวดสารภัญ ส่วนใหญ่มีความเห็นว่าน่าจะมีการจัดการเรียนการสอนเรื่อง "การสวดสารภัญ" ขึ้นในโรงเรียน ดังนั้นนักเรียนจึงได้ไปศึกษารายละเอียดทั้งหมดจากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ข้าพเจ้าจึงได้จัดทำเป็นหลักสูตรเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอน

ในโอกาสนี้ใคร่ขอขอบคุณ นางกอง เมืองโคตร ที่ให้ความร่วมมือในการจัดทำหลักสูตรเรื่องนี้เป็นอย่างดี

(นางบุญเพ็ญ ก้องเสียง)

๑๐ ตุลาคม ๒๕๔๖

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
การสอดสารภัญ	๑
คำอธิบายรายวิชา	๑
จุดประสงค์	๑
ความเป็นมาของสารภัญ	๒
ประโยชน์ของการร้องสารภัญ	๒
ทำนองการขับร้องสารภัญ	๓
ขั้นตอนการขับร้องสารภัญ	๔
ตัวอย่างบทสารภัญ	๕

การสวดสารภัญ

คำอธิบายรายวิชา

ศึกษา บทสวดสารภัญที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตน โดยศึกษาเกี่ยวกับเนื้อเรื่อง สำนวนภาษาและแนวคิดคติสอนใจ ความรู้สึกนึกคิด ค่านิยม ความเป็นอยู่และขนบธรรมเนียม ประเพณีของสังคม เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจและเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น

จุดประสงค์

๑. เพื่อให้เห็นคุณค่าของการสวดสารภัญซึ่งถือว่าเป็นวัฒนธรรมของท้องถิ่น
๒. เพื่อให้เห็นคุณค่าของบุคคลในท้องถิ่นและรักษาภูมิปัญญาของท้องถิ่นมิให้สูญหาย
๓. เพื่อให้นักเรียนได้รับข้อคิด คติสอนใจ รวมถึงคุณธรรมและจริยธรรมที่สอดแทรกอยู่ในบทสวดสารภัญ
๔. เพื่อให้นักเรียนมีความสำนึกรักและหวงแหนถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง

ความเป็นมาของสารภัญ

สรภัญญะ แปลว่า ร้องด้วยเสียง ร้องทำนองไพเราะ คำไทยจะใช้คำว่า สารภัญ การร้องสารภัญ เป็นการร้องด้วยเสียงที่ไพเราะจริงๆ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างที่ร้องๆกันมา หลายชั่วอายุคน

ฉันทลักษณ์ที่จะเอามาขับร้องเป็นทำนองสารภัญนั้นมีหลายประเภท แต่ที่นิยมใช้กันมากมี ๖ ประเภท ได้แก่

๑. ปฏฐยาวัตรฉันท์ ๘
๒. อินทรวีเชียรฉันท์ ๑๑
๓. อุเปนทรวีเชียรฉันท์ ๑๑
๔. อินทรวงศ์ฉันท์ ๑๑
๕. วังสัฏฐฉันท์ ๑๒
๖. วสันตติลกฉันท์ ๑๔

ที่กล่าวมานี้ทั้งหมดจะแต่งด้วยภาษาบาลี ซึ่งต่อมาพุทธศาสนิกชนก็นิยมนำมา แต่งด้วยโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน เป็นภาษาไทย เพื่อให้เข้าใจความหมายได้ง่ายขึ้น

ประโยชน์ของการร้องสารภัญ

การขับร้องสารภัญหรือการขับร้องด้วยเสียงไพเราะมีอานิสงส์ดังนี้

๑. เป็นการจูงใจให้เราอยากเรียนอยากท่องในเรื่องที่เราไม่อยากเรียนอยากท่อง
๒. ช่วยให้จำเรื่องราวได้ดีขึ้น
๓. สามารถโน้มน้าวจิตใจผู้อื่นให้สนใจฟัง
๔. ได้ความรู้ไปพร้อมกับความสนุกสนานเพลิดเพลิน
๕. สามารถเผยแพร่หรือถ่ายทอดความรู้ ความคิด คติธรรมที่จำเป็นแก่สังคม

ทำนองการขับร้องสารภัญ

ปราชญ์ผู้รู้ชาวเมืองอุบลราชธานี ท่านได้กล่าวไว้ว่า การร้องรำก็ดี การร้องสารภัญก็ดี การเทศน์ก็ดี มีท่วงทำนองอยู่ ๑๑ อย่าง ดังต่อไปนี้

๑. นกเขาเหิน เป็นทำนองที่มีเสียงสูงขึ้น สูงขึ้นจนสุดเสียงแล้วค่อยๆแผ่วลงอุปมาเหมือนนกเขาเล่นลมในตอนเช้าบินขึ้นสูงในแนวตรงแล้วค่อยๆลงในแนวโค้งนอนกิ่งดังทำนองนกเขาเหินนี้ นิยมใช้เป็นทำนองเทศน์มัทรี

๒. ช้าหล่มบ้า เป็นการใช้จังหวะเสียงหนักลงต่ำ ขึ้นช้าแต่ลงเร็ว ทำนองช้าไม่เร่งรีบ ไม่สั้นไม่ยาวไปเรื่อยๆ ยึกๆ ยักๆไม่ขาดสาย อุปมาเหมือนพลายสาร(ช้าง)เดินในหล่มโคลน

๓. ช้างเทียมแม่ เป็นท่วงทำนองการร้องที่สลับลูกคู่ หรือร้องซ้ำอีกในบทต้น แล้วบาทหลังลงได้โดยไม่ต้องร้องซ้ำเหมือนในบาทต้น อุปมาเหมือนลูกช้างจะไม่ตามหลังแม่จะเดินเทียมแม่ในส่วนหน้าเสมอ

๔. ปลาสร้อยเล่นหาด คือทำนองปลาสร้อยเล่นน้ำเทียบฝั่งที่มีหาดทรายมีเสียงสูงต่ำสลับกันไป และมักจะร้องซ้ำบาทหลังอีกครั้งจึงจะลงได้ อุปมาเหมือนปลาสร้อยที่ไปกันเป็นหมู่ที่หาดน้ำตื้นหน้าเดือน ๑๑-๑๒ ตอนน้ำลงก่อนปลาจะว่ายน้ำหนี เราจะเห็นปลาตัวขาวๆ เห็นหางเพรียวๆน่าดูมาก ทำนองเดียวกัน การร้องสารภัญทำนองนี้ก่อนลงบาทหลังก็ต้องร้องซ้ำอีก

๕. กาเดินก้อน เป็นการขับร้องทำนองสั้น ไม่เน้นเสียงแต่จะเน้นจังหวะเหมือนกาเดินหาเหยื่อตามก้อนขี้ไถ เช่น

“ สงฆิโศสวทศาสดา รับปฏิบัติมา

แต่องค์สมเด็จภควันต์ ”

๖. ลมพัดไผ่ เป็นการขับร้องที่ใช้ทำนองสั้น ขึ้นลงได้พร้อมกัน อุปมาไผ่ที่ลู่ลมได้พร้อมกัน

๗. ลมพัดพร้าว เป็นท่วงทำนองยาว เชื้อนเสียงจะลงไม่พร้อมกัน เสียงจะแบ่งจากหัวแถว แล้วลงมาปลายแถวไม่พร้อมกัน แต่จะเป็นจังหวะต่อกันไม่ขาดตอน อุปมาเหมือนลมพัดทางมะพร้าว ไม่ใช่พร้อมกัน แต่จะต่อเนื่องไม่ขาดสายกัน ในการขับร้องทำนองนี้จะจูงใจผู้ฟังให้เคลิ้มคล้อยตามได้ดีนัก

๘. หมาหย่าหาด ส่วนใหญ่เป็นการขับร้องแบบทำนองเร่งรีบและซ้ำๆ วกวนไม่ชัดเจนทั้งสระและพยัญชนะ หรือไม่ก็เป็นการขับร้องที่จำเนื้อไม่ค่อยได้ ได้นำลิ้มหลัง ผิดๆ ถูกๆ ท่วงทำนองไม่มีรูปแบบ ไม่เข้าหลักสากล ทำนองหมาหย่าหาด ปราชญ์อีสานถือว่าไม่ดี ใช้ไม่ได้ไม่ควรให้รางวัล

๙. แมงกูดอมดอก เป็นท่วงทำนองโยนๆ เป็นเสียงเรียบเสมอ แต่ฟังดูแล้วเหมือนอยู่ไกลเหมือนอยู่ไกล ทำจิตใจผู้ฟังให้หวามหวิว อุปมาเหมือนเสียงปีกแมลงกูดอมดอกไม้ ตอนแมลงกูดอนตัวก่อนที่จะโฉบลงบนดอกไม้ ทำนองนี้ มักจะใช้กับดนตรีประเภทแคน ซอ และซุง (พิณ)

๑๐. ภูไทเลาะตูบ เป็นทำนองกลางๆ จะไพเราะก็ไม่ใช่ จะไม่ไพเราะก็ไม่เชิง จะมีเนื้อหาสาระก็ไม่ใช่ จะไม่มีก็ไม่เชิง อุปมาชาวภูไทเดินรอบกระท่อม จะเข้าไปก็ไม่เข้า จะนั่งพักนอกกระท่อมก็ไม่นั่ง หรืออุปมาเหมือนพระเอกขี่ม้าเลียบค่าย จะเข้าโจมตีก็ไม่เข้า จะควมม้าหนีก็ไม่ทำ ทำนองนี้จะใช้กับเครื่องดนตรีประเภท แคน ซอ ซุง (พิณ)

๑๑. นกไสบินขอมท่ง หรือเรียกอีกอย่างว่า ทำนองหงส์เหิน เป็นการขับร้องทำนองเร่งรีบโดยไม่ค่อยสนใจผู้ฟังเท่าไร ส่วนใหญ่ผู้ฟังจะหันเข้าไปสนใจเอง เพราะทำนองมันเร้าใจ ทำนองนี้เป็นที่นิยมของชาวจังหวัดขอนแก่น ชัยภูมิ

ขั้นตอนการขับร้องสารภัญ

๑. กราบ ๓ ครั้ง เพื่อระลึกถึง คุณพระพุทธรูป คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์

๒. กล่าวนมโม ๓ จบ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

แนะนำ

องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำใหญ่

อำเภอห้วยน้ำใหญ่

จังหวัดมุกดาหาร

ทำถูก

คิดเป็น

ประชาชนมีส่วนร่วม

***** (*) *****

คำนำ

เอกสารองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำใหญ่ ฉบับนี้จัดทำขึ้นเพื่อแนะนำและเผยแพร่องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำใหญ่ ต่อเจ้าหน้าที่สำนักงานคณะกรรมการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ในวันที่ 18 สิงหาคม 2547 ณ ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำใหญ่

ข้อมูลในเอกสารเป็นข้อมูลโดยสรุป เกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปและข้อมูลอื่นๆ ขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำใหญ่

องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำใหญ่

17 สิงหาคม 2547

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
- ข้อมูลทั่วไป	1
- ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ	1
- ข้อมูลด้านสังคม	2
- ข้อมูลด้านโครงสร้างพื้นฐาน	2
- ข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	3
- ข้อมูลปัญหาที่สำคัญและแนวทางแก้ไข	4
- แนวทางพัฒนาและผลการพัฒนาที่ผ่านมา	4
- ข้อมูลด้านการบริหาร	7

วงศ์การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำใหญ่

1. ข้อมูลทั่วไป

1.1 ที่ตั้ง

1. จัดตั้งเป็น องค์การบริหารส่วนตำบล เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2540
2. ที่ตั้งเลขที่ 55 หมู่ 3 ถนนริมโขง ตำบลห้วยน้ำใหญ่ อำเภอห้วยน้ำใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร 49150

1.2 พื้นที่

1. มีพื้นที่ 19 ตารางกิโลเมตร หรือ 11,762 ไร่

1.3 อาณาเขต

<u>ทิศเหนือ</u>	จดตำบลปางงาม อำเภอห้วยน้ำใหญ่
<u>ทิศใต้</u>	จดตำบลชะโนด อำเภอห้วยน้ำใหญ่
<u>ทิศตะวันออก</u>	จดแม่น้ำโขงและ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
<u>ทิศตะวันตก</u>	จดตำบลคำป่าปลาย อำเภอเมืองมุกดาหาร

1.4 การปกครอง แบ่งออกเป็น 11 หมู่บ้าน

- หมู่บ้านปลอดยาเสพติด 2 แห่ง

1.5 ประชากร

1. จำนวนราษฎร ทั้งสิ้น 4,688 คน ชาย 2,378 คน หญิง 2,310 คน
2. จำนวนครัวเรือน 986 ครัวเรือน

2. ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ

2.1 อาชีพของราษฎร

1. เกษตรกร จำนวน 783 ครัวเรือน
2. อื่น ๆ จำนวน 203 ครัวเรือน

2.2 รายได้ของครัวเรือน

1. รายได้ของครัวเรือนเฉลี่ยต่อปีสูงกว่า 20,000 บาทขึ้นไป จำนวน 986 ครัวเรือน

2.3 ผลผลิตหรือสินค้า / บริการ ที่สำคัญของตำบล ได้แก่

1. ผลิตภัณฑ์จากผ้าฝ้าย
2. น้ำปลา , น้ำพริกแม่น้ำโขง

2.4 กลุ่มประชาชนด้านเศรษฐกิจ

1. การรวมกลุ่มเพื่อการอาชีพ จำนวน 37 กลุ่ม สมาชิกรวม 1,156 คน
2. การรวมกลุ่มเพื่อการออมทรัพย์ จำนวน 11 กลุ่ม สมาชิกรวม 731 คน
มียอดเงินออมรวม 1,699,985 บาท

2.5 การพาณิชย์

1. มีร้านค้าเบ็ดเตล็ด 53 แห่ง ร้านอาหาร 3 แห่ง โรงสี 23 แห่ง สถานที่จำหน่ายกรวดทราย 2 แห่ง ปั้มน้ำมัน 3 แห่ง ตลาดสด 1 แห่ง

3. ข้อมูลด้านสังคม

3.1 การศึกษา

1. โรงเรียนระดับประถมศึกษา จำนวน 5 แห่ง ครู/อาจารย์ 33 คน นักเรียน 660 คน
2. โรงเรียนระดับมัธยมศึกษา จำนวน 1 แห่ง ครู/อาจารย์ 33 คน นักเรียน 542 คน

3.2 การศาสนาและวัฒนธรรม

1. ราษฎรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ โดยมีวัด 8 แห่ง สำนักสงฆ์ 1 แห่ง และมีประเพณีวัฒนธรรมพื้นเมืองที่สำคัญ เช่น ประเพณีสงกรานต์ , ประเพณีแข่งเรือ , ประเพณีบุญข้าวเปลือก เป็นต้น

3.3 การสาธารณสุข

1. สถานพยาบาล

- สถานีอนามัย จำนวน 1 แห่ง
- โรงพยาบาล จำนวน 1 แห่ง
- คลินิก จำนวน 1 แห่ง

2. บุคลากร

- แพทย์ จำนวน 2 คน
- พยาบาล จำนวน 24 คน
- ทันตแพทย์ จำนวน 2 คน
- เภสัชกร จำนวน 3 คน
- เจ้าพนักงานสาธารณสุขชุมชน จำนวน 2 คน
- อสม. จำนวน 77 คน

4. ข้อมูลด้านโครงสร้างพื้นฐาน

4.1 ด้านคมนาคม การคมนาคมภายในตำบล

1. ทางบก รวมระยะทาง 44.337 กิโลเมตร ประกอบด้วย
 - ถนนคอนกรีต 15 สาย รวมระยะทาง 6.862 กิโลเมตร
 - ถนนลาดยาง 4 สาย รวมระยะทาง 17 กิโลเมตร
 - ถนนลูกรัง / ดิน 24 สาย รวมระยะทาง 20.475 กิโลเมตร
2. ทางน้ำ รวมระยะทาง 4 กิโลเมตร

**สถาปัตยกรรมประเภท
ที่อยู่อาศัยและอาคารทางศาสนา
โดย**

1. นายมงคล กิตติยธาดา

อาจารย์ 2 ระดับ 7

2. นางสุพัตรา กิตติยธาดา

อาจารย์ 2 ระดับ 7

**โรงเรียนบ้านหนองผือดอนม่วง
อำเภอห้วยใหญ่**

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามุกดาหาร

บทที่ 3

สถาปัตยกรรมเมืองมุกดาหาร

มุกดาหารเดิมเป็นอำเภอหนึ่ง ซึ่งขึ้นอยู่กับจังหวัดนครพนม ได้รับการตั้งเป็นจังหวัดเมื่อ พ.ศ.2525 นับว่าเป็นจังหวัดที่ 73 ของประเทศไทย ประวัติการตั้งเมืองมุกดาหาร มีตำนานเล่าว่าสืบต่อกันมาว่า แต่เดิมบริเวณปากห้วยมุก เคยเป็นเมืองโบราณร้างมาก่อน ต่อมาในปี พ.ศ.2310 เจ้ากินรีได้อพยพผู้คนมาจากทางฝั่งแม่น้ำโขง เพื่อมาตั้งเมืองใหม่ ณ ที่นี้ ขณะที่ตั้งเมืองอยู่นั้น ภิกษุรูปหนึ่งได้เห็นดวงแก้ว สีสดใส ลอยออกมาจากตาลเจ็ดยอดในเวลากลางคืน และลอยกลับที่เดิมในเวลาเช้ามืด เจ้ากินรีจึงได้ให้นามแก้วนั้นว่า "แก้วมุกดา" และเรียกเมืองที่สร้างใหม่ว่า "เมืองมุกดาหาร"

มุกดาหารเป็นจังหวัดเล็กๆ ซึ่งมีเสน่ห์ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวมิใช่น้อย บริเวณริมน้ำโขงมีวัดเก่าและบ้านเรือนแบบเก่า แบบใหม่ เรียงรายเป็นแถวเป็นแนว ร้านอาหารริมน้ำขายอาหารที่ปรุงด้วยปลาสดๆ จากแม่น้ำโขงและอาหารพื้นเมือง อาหารญวน มีรสชาติถูกปากทั้งคนท้องถิ่นและผู้ไปเยือน มีให้เลือกหลายร้าน นอกจากนี้ยังมีร้านจำหน่ายสินค้าจากอินโดจีน ราคาถูกให้เลือกมากมาย

เนื่องจากมุกดาหารเป็นเมืองที่มีชนกลุ่มน้อยในอีสานอาศัยอยู่หลายเผ่าและเป็นเมืองเก่าแก่ ทำให้มีศิลปสถาปัตยกรรมอยู่มากมาย ซึ่งจะแบ่งตามประเภทของการใช้สอย ดังนี้คือ

1. ที่อยู่อาศัย
2. อาคารทางศาสนา

สถาปัตยกรรมประเภทที่อยู่อาศัย

ในพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร จากการสำรวจศึกษางานสถาปัตยกรรมที่ใช้อยู่อาศัยโดยทั่วไปแล้ว มีลักษณะใหญ่ ด้วยกัน 3 อย่าง คือ

1. เฮือน (เรือน)
2. เล้าข้าว
3. เกียงนา

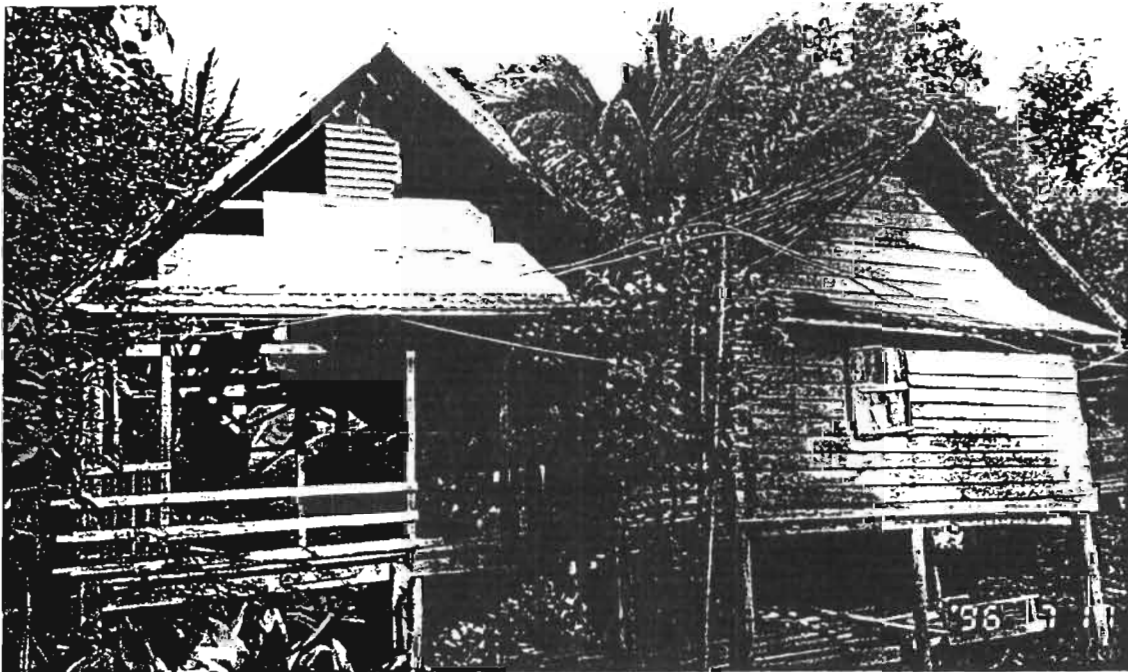
1. **เอือน (เรือน)** หมายถึง ที่พักอาศัยที่มีการยกเสาสูงใต้ถุนโล่ง (มีใต้ล่าง) ซึ่งมีองค์ประกอบและเนื้อที่ใช้สอยส่วนต่างๆ ดังนี้

1.1 เอือนใหญ่ ส่วนมากจะมีความยาว 3 ช่วงเสา ใต้ถุนโล่ง เรียกว่า เอือน 3 ห้อง (เรือน 3 ห้อง) มีชั้นบน 3 ส่วน คือ

- ห้องเป็งเป็นห้องนอนของลูกชาย ฝาผนังสำหรับไว้ของที่เคารพบูชา เช่น พระพุทธรูปหรือรูปบูชาต่างๆ
- ห้องพ่อ-แม่ บางทีก็มีฝากัน บางทีก็โล่ง
- ห้องนอนลูกสาว (มีฝากันและประตูในกรณีมีลูกชายจะให้นอนห้องนี้ ภาษาอีสานเรียกห้องส้วม ถ้าเป็นห้องสุขาภาษาอีสานเรียก ถาน ส่วนลูกชายจะย้ายไปนอนนอกชานที่มีหลังคาคลุม)

ชั้นล่าง

- จะเป็นคอกวัวควายส่วนหนึ่ง
- บริเวณพักผ่อนตอนกลางวัน เพราะชั้นบนร้อน บริเวณใช้ทำหัตถกรรม พื้นบ้าน
- ใต้พื้นบ้านมีหิ้งไว้ใส่ของ เช่น จอบ เสียม ของใช้ทำไร่ ไถนา

เอือนหัวลอย (เรือนแปด)

ดานฝา

ได้ว่าเอื้อ
คือ เอื้อ

ความฉะ
เพราะจ
ประทา
ใหญ่

เขื่อนหัวลอยและบริเวณครัวต๋องจากเขื่อนใหญ่

1.2 เกยหรือซานโล่ง (ซานที่มีหลังคาคลุม)

ชั้นบน

- พื้นเกยจะมีระดับต่ำกว่าพื้นเขื่อนใหญ่โดยจะมีพื้นไม้เหยียบขึ้นไป เข้า
เขื่อนใหญ่ ประโยชน์ใช้สอยของเกยเป็นที่นอนสมาชิกที่รับแขก
ทานอาหาร

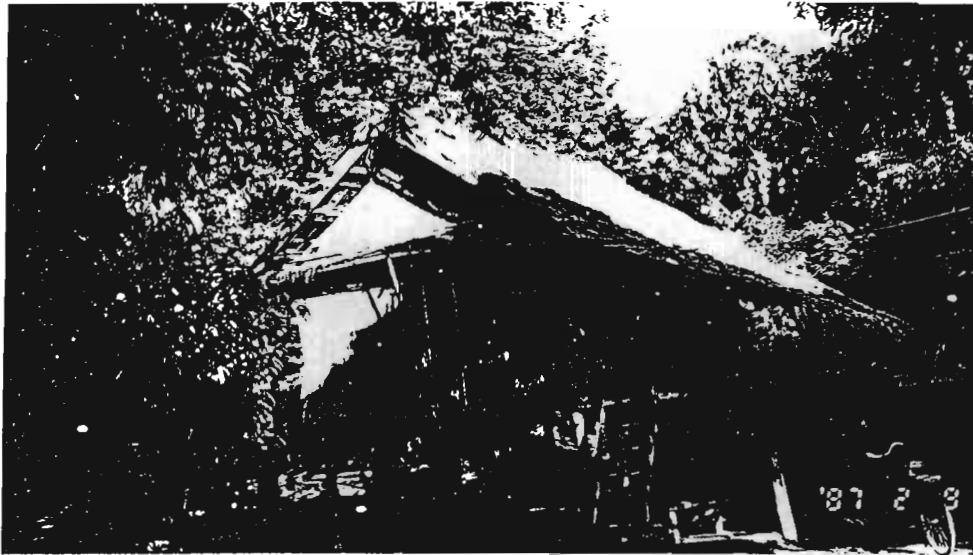
ชั้นล่าง

- จะไม่ค่อยใช้ประโยชน์มากนักเพราะได้ทุนเดี่ยจะมีใช้ประโยชน์อยู่บ้าง
ก็เก็บของและผลผลิตทางการเกษตร

1.3 เขื่อนหัวลอย (เรือนแฝด) โครงสร้างของเรือนทั้งซื่อ (คานหลังคา) และ
คานฝาอกไว้กับเขื่อนใหญ่ ระดับพื้นเท่ากัน ในบางกรณีเขื่อนหัวลอยจะลดต่ำกว่าพื้นเขื่อนใหญ่

คานพื้นจะไม่ฝากกับเสาเรือนใหญ่ แต่จะเพิ่มเสาแถวเล็กรับต่างหากจะเห็น
ได้ว่าเขื่อนใหญ่จะมีมากกว่าหนึ่งหลังนั้นหายากมากเพราะโครงสร้างของสังคมครอบครัวเป็นต้น ๆ หนึ่งหลัง
คือ เมื่อครอบครัวขยายโตขึ้นจะแยกเรือนไปสร้างอีกหลังดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1.4 ซานแดด (ซานนอก) ระดับพื้นของซานแดดจะลดระดับลงมามากทั้งนี้ เป็น
ความฉลาดของคนสมัยเก่าที่คิดว่าการหาน้ำหรือยกน้ำขึ้นไปบนซานเพื่อนำไปใช้ทำครัวจะได้ไม่เหน็ดเหนื่อย
เพราะจะมีความสูงที่เหมาะสม ประโยชน์ใช้สอยเป็นที่ปูลาด (เสื่อ) นั่งพักผ่อนเฝ้ากลมและรับ
ประทานอาหารในตอนเช้า เย็น ซานแดดจะมีหลายแห่ง คือซานแดดด้านหน้า และด้านหลังเขื่อน
ใหญ่ จะเป็นที่ใช้สอยในตอนเย็นและตอนเช้าโดยอาศัยเงาของเขื่อนใหญ่เป็นร่ม ส่วนมากจะไม่มี

เอือนเสากลม มีเกล

ระเบียงกันตงทั้งนี้ในเวลากลางวันเด็กเล็กจะนำมาเลี้ยงใต้ล่าง (ใต้ถุน) บ้าน ในบางกรณีชานที่เชื่อมต่อระหว่างเอือนใหญ่กับเอือนไฟ (เรือนครัว) บางทีก็เรียกว่า ชานมน ซึ่งประโยชน์ใช้สอยก็ไม่ได้ต่างกับชานแดด ชั้นล่างของชานแดดไม่ค่อยจะใช้ประโยชน์มากนัก เพราะใต้ถุนเตี้ย

1.5 เอือนไฟ (เอือนครัว) ชั้นบนส่วนมากจะเป็นเอือน 2 ห้อง (เรือน 2 ห้อง) โครงถึงกันเป็นครัวปรุงอาหาร ประกอบด้วย กระบะดินรองพื้น สำหรับก่อไฟไม่มีเตาแต่จะมีก้อนหิน 3 ก้อน (ก้อนเล่า) รองกันภาชนะหุงต้มบริเวณภายในทั่วๆ ไปเป็นที่เก็บภาชนะ อาหารแห้ง ชั้นล่าง

ใช้เก็บฟืนและไม้ที่สะสมไว้สร้างเอือนเพราะส่วนนี้ไม่ตากฝน โครงสร้างของเอือนไฟจะไม่ฝากกับโครงของชาน ฉะนั้นจึงสามารถรื้อไปปลูกเป็นเอือนเหยาได้ในบางกรณี

1.6 ช้างแอ่งน้ำ (ร้านแอ่งน้ำ) ลักษณะเป็นเพิงหมาแหงน มีร้านสำหรับวางของ น้ำดินเผาพร้อมฐานรองระยะความสูงของแอ่งน้ำสูงพอเหมาะกับการยัดก้นน้ำกินด้วยกระบวยมะพร้าวได้

1.7 เอือนชู (เอือนเสากลม) ลักษณะของเสาจะเป็นเสาทากโดยใช้ขวานถากต้นไม้ทั้งต้น ความกว้างของเหลี่ยมถากจะกว้างเท่าๆ โครงขวาน ถ้านับดูจะราวๆ 11-13 โครง ดูไกลๆ มีลักษณะกลม ถัดดูใกล้ๆ จะเป็นเสา 11-13 เหลี่ยม เอือนเสากลมแบ่งออกเป็น

1. เอือนเสากลม มุงหญ้า ฝาแฉ่มฟาก (ฝาไม้ไผ่) ลักษณะใช้ไพรหญ้าคา หรือไพรแฝก (หญ้าต้นยาว) มุงเป็นหลังคา โครงยังใช้ซอกไก่, ซ้อ, ระแนง, สะยัว (จันทน์) เป็นไม้ยูงแต่จะเพิ่มกลอนไม้ไผ่ (จันทน์พลางเป็นไม้ไผ่) ยึดกันด้วยการเข้าไม้, เดื่อยและเดวี ฝากนางที่ ยังไม่แห้งเมื่อแห้งแล้วจะแข็งเหนียว สำหรับการมุงหญ้าหญากับไม้ไผ่ให้ตอกไม้ไผ่ขัด หน้าจั่ว

ประวัติท่านหนูฮัก พุมสะหวัน

ท่านหนูฮัก พุมสะหวัน อดีตประธานประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เกิดเมื่อวันที่ 27 เมษายน 2456 ที่บ้านพาลูกา ตำบลชะโนด อำเภอหว้านใหญ่ จังหวัดมุกดาหารในปัจจุบัน ท่านเป็นบุตรของ แม่ญาทูน กับพ่อเดมาพัก โดยมีพี่น้องอยู่ 4 คน คือ 1.ท้าวทัก (เสียชีวิตแล้ว) 2. ท่านหนูฮัก พุมสะหวัน 3.แม่ญาสีดา 4.ท้าวพูแซ(เสียชีวิตแล้ว)

แม่ญาทูน เป็นบุตรสาวของแม่ญาแพงแสนกับญาหลวงสีหาบุตร(ตัน)และมีพี่น้องอยู่ 4 คน คือ 1 พ่อญาหลวงโพธิ์ (เคยเป็นเจ้าเมืองแก้งกอก แขวงสะหวันนะเขต โดยมีชื่อเต็มว่า พระยาโพธิ์ดอมรฤทธิธาดา)

2 พ่อญาหมอก เป็นพ่อค้า และนักการเกษตรของแขวงสะหวันนะเขต

3.แม่ญารจ

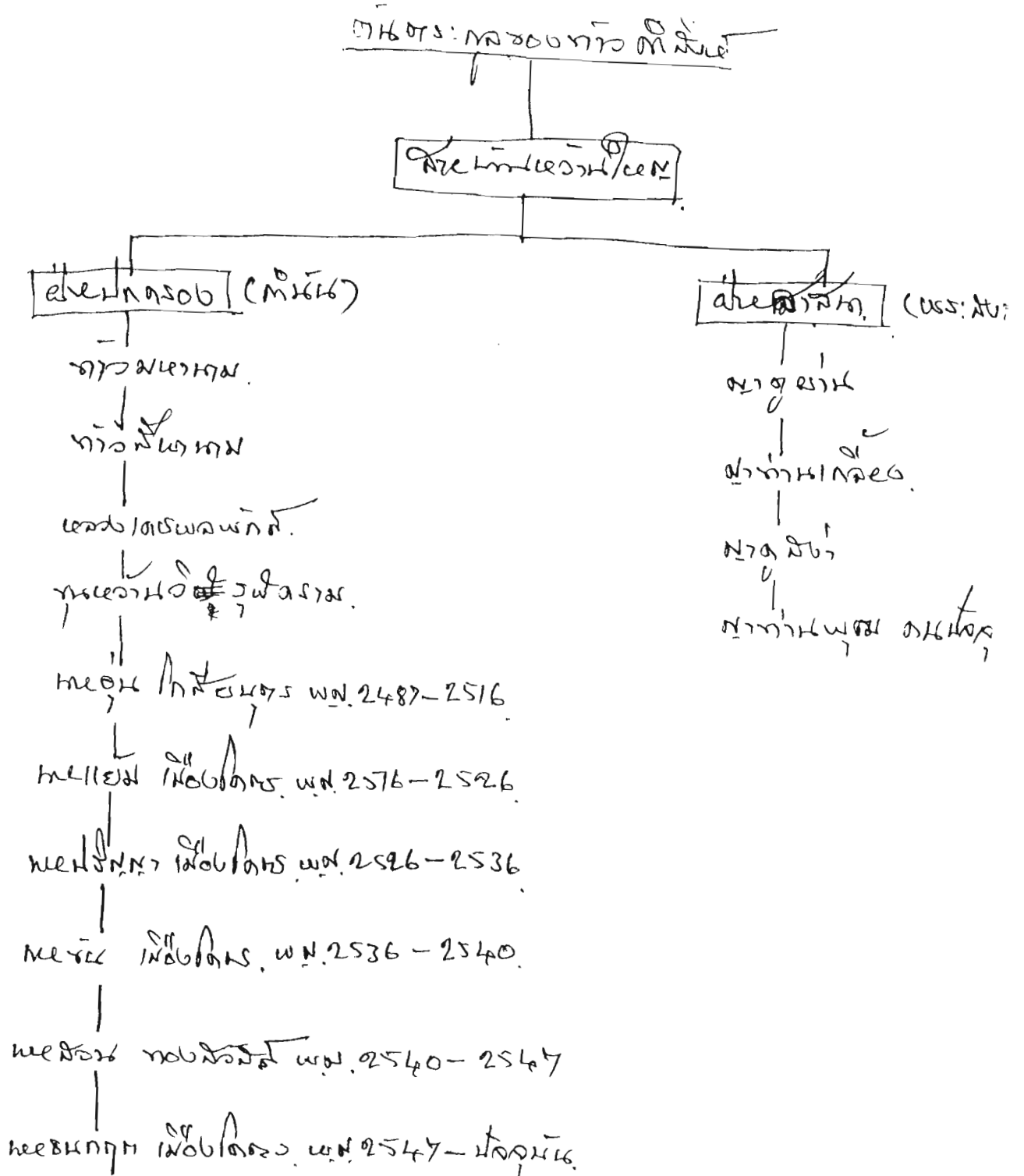
4 แม่ญาทูน (แม่ท่านหนูฮัก)

แม่ญาแพงแสนเป็นบุตรสาวของพระอมรฤทธิธาดา(ตัด)ที่เกิดกับแม่ที่เป็นชาวเมืองมุกดาหาร

ท่านหนูฮัก พุมสะหวัน ไปอยู่สะหวันนะเขต เมื่อ ปี พ.ศ. 2466 ด้วยมีคุณลุง (พ่อญาหลวงโพธิ์และพ่อญาหมอก) ไปอยู่ก่อนแล้ว

ผู้ให้ข้อมูล นายเบย ปัญญา อดีตกำนันตำบลชะโนด ปัจจุบัน นายก อบต ชะโนด

ผู้บันทึก นายสุคม สุริยพงษ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองผือดอนม่วง

ՄԱԿԱՐԻԻԼԱՆՑԱՅԻՄԻԿԱՆՈՒՄԻ 16/12/2022.

ՀԱՅ.ՆՍՈՒՄՆԻ.

1	နေ့စဉ်: နံနက် ၁၀ နာရီ - ၅ နာရီ	၁၆ နေ့. ၂၀ - ၅ နေ့. ၂၀.
2	၁၀ နာရီ - ၁၂ နာရီ	၆ နေ့. ၂၀ - ၂၂ နေ့. ၂၄
3	၁၂ နာရီ - ၁၄ နာရီ	၂၃ နေ့. ၂၄ - ၂၄ နေ့. ၂၅
4	၁၄ နာရီ - ၁၆ နာရီ	၈ နေ့. ၂၅ - ၂၀ နေ့. ၂၇
5	၁၆ နာရီ - ၁၈ နာရီ	၅ နေ့. ၂၇ - ၁ နေ့. ၃၁
6	၁၈ နာရီ - ၂၀ နာရီ	၁ နေ့. ၃၁ - ၁၈ နေ့. ၃၅
7	၂၀ နာရီ - ၂၂ နာရီ	၂၀ နေ့. ၃၅ - ၈ နေ့. ၃၅

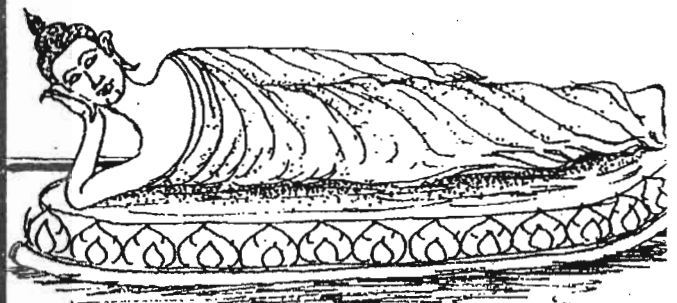
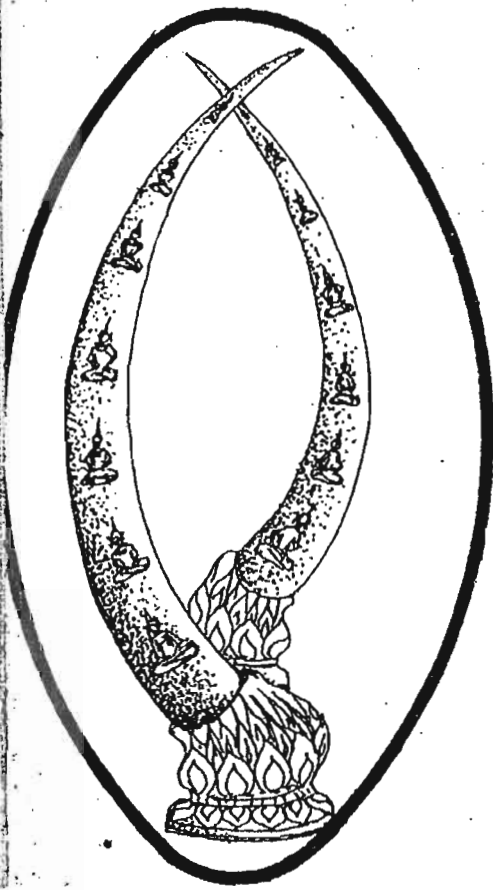
ಖಗ್ರಾ: 11^{ನೇ} 10/10 2018. 2535

4. निम्नलिखित दो-दो

- [illegible]

เอกสารหมายเลข ๑๕

ห้วงใหญ่แห่งความหลัง

บุลลวิไลย์ อากวิชัย ผู้เขียน
สุรสาวิทย์ วรภาพ แบบบท

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

กล่าวถึงทุกประเทศในโลก โดยไม่เว้นไว้แต่ประเทศใดเลย ย่อมประกอบด้วยชนหลากหลายเผ่าพันธุ์ดำรงอยู่ ซึ่งเป็นปกติวิสัยที่แท้ของสังคมมนุษย์ชาติ

ประเทศไทยของเราก็หาได้แปลกแยกออกจากคำกล่าวนี้ไม่ ดังจะพบว่า แม้แต่ภายในจังหวัดมุกดาหารเพียงจังหวัดเดียวเท่านั้น ยังมีคนหลายชาติ หลายภาษา หลายเผ่าพันธุ์ นับเฉพาะชนพื้นเมืองดั้งเดิมเท่านั้น ยังมีถึง 8 เผ่า คือ อีสาน ผู้ไทย ข่า แสก ย้อ กะเลิง กะโซ่ กุลา และหาค นับชนเผ่าอื่นซึ่งมาอาศัยปะปน เพิ่มเติมอีกแล้วย่อมมากมายหลายเผ่า อาทิ จีน ญวน แวก เขมร ลาว ฝรั่งเศส นิโกร ฯลฯ (อาจเป็นผู้มาทำงาน เป็นบุตรเขย สะใภ้)

จากชนหลายเผ่าพันธุ์ที่อาศัยอยู่ภายใต้พระบรมโพธิสมภารขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แห่งราชอาณาจักรไทย ทุกชนเผ่าต่างมีจิตสำนึกในพระมหากษัตริย์ และมีความสำนึกร่วมว่า “เราเป็นคนไทย” ย่อมมีความรัก ห่วงแหน ในถิ่นแผ่นดินไทยด้วยความจริงใจ

การที่จะให้คนส่วนใหญ่ในชาติ ได้ทราบประวัติความเป็นมา และเกิดความซาบซึ้ง (ออนซอน) ในความเป็นไทยนั้น นับว่าเป็นเรื่องยากที่จะก่อให้เกิดแบบสมบูรณ์ได้ เนื่องจากเป็นเรื่องกว้างขวาง และห่างไกลตัวผู้คนที่หลากหลายเผ่าพันธุ์เกินควร

ยุทธโยบายที่สามารถทำให้คนในชาติ ซึ่งมีอยู่หลายเผ่า หลายท้องถิ่น เกิดความสนใจใฝ่ศึกษาประวัติศาสตร์ไทย และเกิดความซาบซึ้งในที่สุดนั้น สิ่งจำเป็นในเบื้องต้น จะต้องทำให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีความชัดเจน แล้วจัดส่งเสริมให้คนในแต่ละท้องถิ่น ได้มีโอกาสศึกษาประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิต ภูมิปัญญา ที่เกี่ยวข้องกับตน ให้เข้าใจ ซาบซึ้ง เมื่อทำได้ถึงขั้นนี้แล้ว โดยธรรมชาติของมนุษย์ย่อมเรียกร้อง อยากรู้เห็นความเป็นมา ของชนเผ่าอื่น อำเภออื่น จังหวัดอื่น ที่มีความใกล้เคียงกับเผ่าตน ท้องถิ่นของตน แล้วในที่สุดจึงจะสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ไทยทั้งหมด

ด้วยความเชื่อมั่นดังกล่าว ผู้เขียนในฐานะที่ให้ความสำคัญและสนใจในประวัติศาสตร์อย่างยิ่ง จึงตระหนักและรับเอาภารกิจอันหนักอึ้งของชาวห้วยใหญ่ กระทำการอันประจักษ์เป็นสะพานเชื่อมระหว่างอดีตกับปัจจุบันของห้วยใหญ่ ให้สืบทอดถึงกันได้โดยไม่ขาดสาย

บทที่ 2

เจาะเวลาหาอดีตถิ่นห้วยน้ำใหญ่

2.1 ชนชาติดั้งเดิมในท้องถิ่นห้วยน้ำใหญ่

ครั้งหนึ่ง นานมาแล้วก่อนที่ชาวห้วยน้ำใหญ่จะอพยพมาอยู่ที่นี่ ยังมีเรื่องเล่าสืบขานต่อกันมา และมีร่องรอยหลักฐานหลงเหลืออยู่บ้าง แต่ไม่ชัดเจนเท่าที่ควร จึงจำเป็นต้องอาศัยหลักฐานจากพื้นที่บริเวณใกล้เคียงมาวิเคราะห์เทียบเคียง พบว่า เดิมมีชนชาติดั้งเดิมอาศัยอยู่หลายพวกหลายเผ่าพันธุ์ ซึ่งนักประวัติศาสตร์แต่ละท่านกล่าวถึงไว้ ดังนี้

W.A.R..wood (อ้างถึงใน มาตยา อิงคนารณ, 2529) กล่าวว่า ชนชาติดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย มีอยู่ 3 เชื้อชาติ คือพวกเนกริโต พวกอินโดนีเซียน(ปัจจุบันคือเขมรและชาวกูย) และพวกละว้า โดยเฉพาะพวกละว้า เดิมอยู่กระจัดกระจายหลายแห่งในภาคเหนือและพม่า แล้วเริ่มอพยพเข้ามาอยู่ในดินแดนไทย ตั้งแต่ก่อนพุทธกาล โดยตั้งภูมิลำเนาอยู่ 3 แคว้น คือ

- (1) แคว้นโยนก อยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย
- (2) แคว้นทวารวดี อยู่ทางภาคกลางของประเทศไทย
- (3) แคว้นโคตรบูรณะ อยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

ต่อมามีชนชาติใหม่ในตระกูลมอญ-เขมร ได้เข้ามามีอำนาจและตั้งถิ่นฐานในอาณาจักรทั้ง 3 แคว้นนี้ ทำให้พวกละว้าสิ้นสุดอำนาจลง และพวกมอญ-เขมร หมดสิ้นอำนาจ เมื่อพุทธศตวรรษที่ 16

สังคีต จันทนโพธิ์ (2540) บันทึกเกี่ยวกับพวกละว้าว่า พวกละว้าเป็นคำที่ชาวพื้นราบใช้เรียกคนพวกหนึ่ง ซึ่งตัวคนพวกนี้เรียกตนเองว่า ลัวะ (ปัจจุบันเป็นชาวไทยภูเขาพวกหนึ่ง) เป็นชนชาติดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ถึง 6 ประเทศ คือ

- (1) ประเทศไทย แถบภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคเหนือ
- (2) ประเทศพม่า แถบรัฐฉาน(ไทยใหญ่)
- (3) ประเทศจีน ตอนใต้ของมณฑลยูนนาน
- (4) ลาว
- (5) เวียดนาม
- (6) กัมพูชา อยู่แถบทางตอนเหนือ

ละว้า อาศัยอยู่ในพื้นที่ประเทศดังกล่าว ก่อนที่ชาวไทย ลาว ไทยใหญ่ จีนฮ่อ เวียดนาม ขอมเขมร มอญ จะอพยพมาอยู่เสียอีก

บทที่ 3

การสร้างบ้านแปลงเมืองในท้องถิ่นห้วยน้ำใหญ่

ในบทนี้ ผู้เขียนจะนำท่านไปพบกับเหตุการณ์สร้างบ้านแปลงเมืองในพื้นที่อำเภอ ห้วยน้ำใหญ่ พร้อมทั้งพลิกฟื้นปฐมาภรณ์ในแต่ละหมู่บ้าน(ถ้ามี) โดยนำเสนอเรียงตามลำดับของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามลำดับก่อนหลัง ดังนี้

3.1 เมืองพาลูกาการภูมิ

เมื่อ พ.ศ. 2130 (สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดมุกดาหาร, 2529) ตรงกับสมัยของ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ครองกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 2091-2111) ได้มีประชาชนเชื้อชาติลาว(ไทยอีสาน) ประมาณ 15 ครอบครัว อพยพจากเมืองโพนสูงและบ้านโพนสิม ผังซ้ายแม่น้ำโขง(ปัจจุบันอยู่บริเวณพระธาตุอิงฮัง เมืองกันทะบุรี แขวงสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว) มาตั้งบ้านให้ชื่อว่า “บ้านพาลูกา” และในกาลต่อมาได้มีผู้อพยพมาเพิ่มเติมอีกเป็นจำนวนมาก จนกลายเป็นหมู่บ้านใหญ่

พระครูโสภาธรรมกิจ(2530) ได้กล่าวพาดพิงถึงบ้านพาลูกา ว่า บ้านพาลูกา เป็นชุมชนหนึ่งที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง อยู่ติดต่อกับบ้านชะโนดตามริมฝั่งไปทางใต้ โดยมีบ้านเรือนเกือบบดกัน แต่มีหลักเขตแดนปักไว้นานแล้ว บ้านนี้ตั้งขึ้นเมื่อใด ภูมิหลังมาจากไหน ไม่มีหลักฐานแน่ชัด แต่สันนิษฐานว่ามีมานานแล้ว และคงจะมีมาก่อนที่จะมีบ้านชะโนดเสียอีก โดยมีข้อพิสูจน์และเหตุผลประกอบ ดังนี้

(1) หาดที่ตั้งเป็นที่ราบกว้างใหญ่ อุดมสมบูรณ์ทั้งที่ราบใกล้ฝั่งและที่ราบไกลฝั่งแม่น้ำโขง หากบ้านชะโนดมาตั้งอยู่ก่อน น่าจะขยับขยายยึดครองเป็นที่ทำกินลงมาทางใต้ แต่เท่าที่สังเกตแล้ว ชาวชะโนดเมื่อเพิ่มจำนวนขึ้นเท่าไร ก็ยังขยับขยายไปทางเหนือเรื่อย ๆ ซึ่งแสดงว่ามีบ้านพาลูกาอยู่ก่อนแล้ว

(2) ตอนตั้งบ้านพาลูกาเป็นเมือง ระหว่าง พ.ศ. 2409 -2442 นั้น ตามประวัติบ้านชะโนดพบว่า บ้านชะโนดกำลังมีความเจริญรุ่งเรืองเต็มที่ แต่กลับตั้งบ้านพาลูกาเป็นเมืองขึ้นตรี ซึ่งแสดงว่าทางราชการหรือเจ้านายในสมัยนั้น คงคำนึงถึงความเก่าแก่ดั้งเดิมของบ้านพาลูกา มาประกอบการตั้งเมือง

(3) ตามประวัติของวัดและหลักฐานวัดร้างในบ้านพาลูกาปัจจุบัน มีสภาพเก่าแก่และมีประวัติความเป็นมายาวนาน น่าเชื่อว่า บ้านพาลูกาตั้งมาก่อนบ้านชะโนด

สุรจิตต์ จันทสาขา (ม.ป.พ) เขียนหนังสือมุกดาหารในอดีตว่า

ประวัติบ้านชะโนด

บ้านชะโนด เป็นบ้านเก่าแก่ เป็นบ้านพ่อเมืองแม่ของชุมชนอื่น
หลายหมู่บ้านในท้องที่กิ่งอำเภอหว้านใหญ่ เช่น หว้านใหญ่ หว้านน้อย
นาดี หนองผือ คอนม่วง นาแพง นาสองท้อง โนนสว่าง และโคก-
น้ำสร้าง บ้านชะโนดมีประวัติและความเป็นมายาวนานถึงบัดนี้เป็นเวลา
300 ปี

ภูมิหลังและที่มา บรรพบุรุษที่เป็นปู่ย่า ตา ทวด ตั้งถิ่นฐาน
อยู่ในกลางดงเขนย เขตเมืองมหาชัย ประเทศลาวทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง
มีชื่อในถิ่นเดิมชื่อว่า “บ้านน่าน้อยอ้อยหนู” ชาติกำเนิดเป็นเชื้อชาติลาว

ในประวัติศาสตร์กล่าวไว้ว่า ดินแดนที่เรียกว่าแคว้นสุวรรณภูมิ
คือลุ่มแม่น้ำโขงและแม่น้ำเจ้าพระยานี้ก่อนที่ไทยจะอพยพลงมาจากจีน
ตอนใต้ ได้มีคนชาติอื่นอาศัยอยู่ก่อนแล้ว 3 ชาติ คือ เขมร มอญ และ
ลาว

พ.ศ. 2120 ท้าวหลวงและนางสืมาสองสามี-ภรรยา เป็น
หัวหน้านำครอบครัวพวกพ้องจำนวน 60 ครอบครัวเศษย้ายจากถิ่นเดิมคือ
บ้านน่าน้อยอ้อยหนูมาทางฝั่งแม่น้ำโขงทิศตะวันตก เพื่อแสวงหาที่สร้าง
บ้านแปงเมืองใหม่ สาเหตุที่ย้าย คือ

1. บ้านเมืองเดิมตั้งอยู่กลางดงเป็นที่ดอนสูงชันการนำ
2. มีสัตว์ป่าชุกชุม สัตว์ร้ายทำลายสัตว์เลี้ยง
3. เพื่อแสวงหาเส้นทางคมนาคม ซึ่งมีทางน้ำเพียงทางเดียว
4. เพื่อให้อยู่ใกล้เจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

พวกพ้องจำนวน 40 ครอบครัวเศษ ย้ายไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้แล้ว
สร้างบ้านขึ้นใหม่ที่ริมฝั่งโขง ณ ที่แห่งนี้เป็นที่ราบกว้างใหญ่ ตลิ่งเต็มไปด้วย
ถั่วยกรวดทราย ได้สร้างวัดด้วยกรวดทราย จึงให้ชื่อบ้านใหม่ว่า
“บ้านท่าแร่ (แร่ = กรวด) ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2439 ลาวตกเป็นอินโดจีน
ของฝรั่งเศส ๆ และลาวเลยตั้งเป็นเมืองท่าที่ฝั่งโขง ให้ชื่อตามลาวว่า
“เมืองสุวรรณเขต”

บ้านชะโนดและเมืองมุกดาหาร

หลังจากท้าวคำสิงห์และท้าวฉิมพลีได้ตั้งบ้านท่าสะโนและบ้าน
ท่าแร่ได้ 45 ปี ประชากรก็เริ่มหนาแน่นประกอบกับมีครอบครัวลาวอพยพ
มาเพิ่มเติมอีก สองพี่น้องจึงนัดประชุมปรึกษากันที่ท่าน้ำระหว่างกลางของ
2 หมู่บ้านเมื่อวันเสาร์ ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 5 ปีวอก ณ ตอนใต้ ไกรพอก
(ปัจจุบันยังเรียกท่าประชุมอยู่) มติที่ประชุม 2 พี่น้องและคณะญาติคือ
ตกลงจะข้ามไปตั้งบ้านเมืองที่ฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ดังที่ประวัติของพระ-
อุปัชฌาย์บุ ได้กล่าวและทำนายไว้ดังนี้

“พวกเราอยู่ฝั่งนกนมนานแล้ว จะขยายขยายก็ลำบาก จะทำนา
ก็กับแคบ ถ้าเป็นทุ่งก็มีแต่หน้าท่วม ควรเราทั้ง 2 ยกไปเป็นจริง พี่จะไป
ตั้งที่ปากห้วยชะโนดมาได้ เพราะเป็นสถานที่ราบดีเห็นจะเป็นบ้านใหญ่
ขึ้นได้ ให้เจ้าน้องจงข้ามไปตั้งที่ป่าตาลใต้ปากห้วยมุก ที่นั้นมีตาลเจ็ดยอก
อยู่ต้นหนึ่ง มีแก้วมุกดาอยู่ลูกหนึ่งในตาลต้นนั้น สถานที่นั้นเห็นจะมีความ
เจริญรุ่งเรือง เห็นจักเกิดเป็นเมืองขึ้นได้”

ภาคผนวก ข

**ร่องรอยการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น กรณีศึกษา
ชุมชนบ้านภู จังหวัดมุกดาหาร
รวบรวมข้อมูลโดย นักวิจัยชุมชนบ้านภู**

ประเด็นข้อมูล

ผู้รวบรวมข้อมูล

ข้อมูลเรียบเรียงโดยนักวิจัยชุมชน

๑. โฮมเหง้า เฮาผู้ไทย	นายประยงค์ แสนสุข
๒. ประวัติศาสตร์หมู่บ้านบ้านภู/
รายชื่อกลุ่ม	อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ
๓. คำกลอนพุทธทำนาย	พระครูนนทสารโสภิต เจ้าอาวาสวัดศรีนันทาราม บ้านภู
๔. สภาพของชุมชน	อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ
๕. เพลงผู้ไทยบ้านภู	อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ
๖. บทประพันธ์ แก้วเต็กดี	อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ
๗. บทประพันธ์ร่อนเหลือเมื่อฝนแล้ง	อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ
๘. รายชื่อเยาวชนบ้านภูประจำปี ๒๕๔๗	อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ
๙. ข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น ชุมชนบ้านภู	นายประยงค์ แสนสุข
๑๐. ข้อมูลฮีตสิบสอง คองสิบสี่	นางสาวอินทวา ศรีสะอาด

โฮมเหง้า เขาผู้ไทย

ประยงค์ แสณสุข ผู้เขียน

ตามประวัติศาสตร์ชาติไทย คนไทยเป็นชนชาติที่เก่าแก่ชาติหนึ่ง เดิมอาศัยอยู่ทางตอนใต้ประเทศจีน ต่อมาได้อพยพลงมาทางใต้เรื่อยๆ จนถึงเขตที่อาศัยอยู่ในปัจจุบัน ตามประวัติศาสตร์พบว่า อพยพเป็น ๒ พวกใหญ่ๆ คือ

พวกที่หนึ่ง อพยพลงมาตามลำน้ำสาละวิน เข้าไปอยู่ในประเทศพม่า (มียนมา) เป็นเงี้ยว ฉาน เรียกตนเองว่าไทยใหญ่ ตั้งบ้านเรือนอยู่แถวเชียงตุง บางพวกอพยพเลยไปถึงอินเดีย เรียก ไทยอาหม

พวกที่สอง อพยพลงมาตามลำน้ำโขง เข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ อันเป็นที่อยู่ของชนชาติ ลาว ญวน เขมร เรียกตนเองว่า ไทยน้อย

มีคนไทยพวกที่ไม่ได้อพยพลงมาด้วย ก็ตกค้างตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ตอนใต้ของประเทศจีนต่อไป ปัจจุบันอยู่ในมณฑลยูนนานของจีน

ส่วนหนึ่งในจำนวน พวกไทยน้อย ดังกล่าว มีชนกลุ่มน้อยอยู่กลุ่มหนึ่ง เรียกตนเองว่า ผู้ไทย หรือ ภูไท ปัจจุบันได้อพยพไปอยู่ในหลายพื้นที่ เช่นที่ เมืองแฉ่ง (เขินเบียนฟู) ประเทศเวียดนาม ที่เมืองบก เมืองวัง เมืองคำฮ้อ เมืองพิน เมืองอาดสะพอน อยู่ในแขวงสุวรรณเขต ประเทศลาว ในประเทศไทย ก็อยู่กัน หลายบ้าน หลายเมือง หลายจังหวัด ที่ เรณูนคร นาแก จังหวัดนครพนม ที่พรรณานิคม สว่างแดนดิน วาริชภูมิ วานรนิวาส โพนนาแก้ว น้ำอูน ภูคบก จังหวัดสกลนคร ที่ภูฉิน นารายณ์ เขาวง นาตู จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่หนองสูง คำชะอี นิคมคำสร้อย คอนตาล ดงหลวง อำเภอมือง จังหวัดมุกดาหาร ที่อำเภอลานสกา (บางคำบล) จังหวัดอำนาจเจริญ และที่คำบลห้องแซง อำเภอลือเมฆา จังหวัดยโสธร นอกจากนี้แล้วยังมีชาวผู้ไทยที่ได้ย้ายถิ่นฐานไปทำมาหากินในต่างจังหวัดจนกลายเป็นชุมชนใหญ่ เช่น ที่เมฆาคี และหนองพอก จังหวัดร้อยเอ็ด ที่บ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ที่เซกา จังหวัดหนองคาย ที่ไพสาลี จังหวัดนครสวรรค์ แถวระยอง ปราจีนบุรี ไม่น้อยเลย

สรุปแล้ว กล่าวได้เลยว่า ผู้ไทยเราอยู่กันกระจัดกระจาย หลายบ้านหลายเมือง หลายจังหวัด และตั้งหลักแหล่งอยู่ถึง ๕ ประเทศ (จีน พม่า เวียดนาม ลาว และไทย) ดังกล่าวแล้ว แต่ไม่ว่าจะอยู่ที่ใด วัฒนธรรมทางภาษา อันเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่น ยังคงเหมือนกัน “ไปสิเลอ” “มาตะเลอ” สำเนียงอาจจะเพี้ยนไปบ้างตามอิทธิพลภาษาถิ่นใกล้เคียง

ผู้เขียนมีแนวความคิดว่า ควรจัดงานชุมนุมพบปะ ระหว่างชาวผู้ไทยด้วยกัน ซึ่งจะส่งผลให้สังคมมั่นคง เข้มแข็งยิ่งขึ้น เกิดความสงบ สันติสุขในหมู่คณะทุกระดับ ประกอบกับปัจจุบันการคมนาคมก็สะดวกสบายพอสมควร จึงน่าจะมิจานนี้ “โฮมเหง้า เขาผู้ไทย” เป็นอย่างยิ่ง โดยยึดเอา

หน้า ๒

งานศิลปวัฒนธรรมประเพณี กิจกรรมทางศาสนาเป็นหลัก ก็น่าจะได้ และควรมอบให้ สภาวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น เป็นเจ้าภาพ

สำหรับกิจกรรมในการพบปะกันนั้น ควรฟื้นฟูเอาศิลปวัฒนธรรมชาวไทยในอดีตกาลที่กำลังจะสูญไป หรือว่าสูญไปแล้ว มาสืบสานกันใหม่ ผสมผสานกับวิถีชีวิตของสังคมเราในปัจจุบัน น่าจะมีอย่างน้อย ๖ - ๗ กิจกรรม ดังนี้

งานบุญตักบาตร เอาสุมเอาสอย ค่อยคำผญา ช้อสินค้าพื้นเมือง

ชมกีฬาพื้นบ้าน สำนวนผูกเสี่ยว ฟ้อนเกี้ยวรำผู้ไทย

๑.งานบุญตักบาตร (สูญไปแล้ว)

งานบุญตักบาตร เป็นงานบุญประจำปีเป็นประเพณีนิยมของชุมชนในแต่ละหมู่บ้านของชาวไทยแต่โบราณ จะจัดงานในระหว่างเดือนสี่ถึงเดือนเจ็ด งานใหญ่จัด ๒ คืน ๓ วัน เรียกว่า บุญมหาชาติ หรือบุญพระเวส ถ้าจัดเล็กก็ ๑ คืน ๒ วัน เรียกว่า บุญเบิกแผ่นก แต่ไม่ว่าจะจัดงานใหญ่หรือเล็ก จะมีสาระสำคัญที่ต้องปฏิบัติ คือการตักบาตร เพื่อให้เป็นที่พักชั่วคราวของพระภิกษุสงฆ์ และญาติโยมผู้มาร่วมงาน ซึ่งเจ้าภาพต้องไปใส่ตักถาดนิมนต์มา บางหมู่บ้านก็มามาก บางปีจนล้นตักต้องขยายตักออกไปอีกก็มี ตักจะตั้งเรียงรายไปรอบๆ วัด ผู้มาร่วมงาน (มาเอาบุญ) ก็จะอยู่ในตักตลอดงานจนเลิก เรื่องอาหารการกิน เจ้าภาพจะจัดหามาค้ามาขอ จะไม่ให้ขาดตกบกพร่องเลย งานงานเล็กเช่นกัน เมื่อถึงเวลาทำพิธีทางศาสนาก็จะออกจากตักไปร่วมพิธีนั้นๆ เช่นแห่เม็ง แห่พระเวส หรือบางครั้งก็เดินเที่ยวดูการละเล่นพื้นเมืองต่างๆ ตามอรัญญิก ก็ได้

๒. เอาสุมเอาสอย (ยังมีอยู่ที่บ้านหนองโอ ตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร)

เอาสุมเอาสอย เป็นกิจกรรมหนึ่งในงานประจำปี จะมีเฉพาะงานบุญปางใหญ่ คืองานบุญพระเวส เท่านั้น เป็นพิธีกรรมขับไล่ผีป่าให้ออกจากบ้านจากเมือง ตามความเข้าใจของผู้เขียน เข้าใจว่า ผู้เล่นหรือผู้แสดงจะเป็นชายล้วน แบ่งออกเป็น ๒ พวก พวกหนึ่งแสดงเป็นพวกผีป่า มอมหมั่นอมคา เนื้อตัว ให้นมอมแมมเข้าไว้แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าขาดๆ วีนๆ พิเรนๆ ฟ้อนมาในหมุกทองดุ่ม ด้วยกลาอิสรเสรีอย่างเต็มที่ ไม่จำกัดจำนวน โดยมีสุราเป็นยากระสาย แล้วมานอนราบบนพื้นดินบริเวณที่กำหนดให้ อีกพวกหนึ่งแสดงเป็นหมอเหยา มีหมอแคน หมอปี่ มีคณะติดตามมาด้วยสี่ห้าคน พร้อมเครื่องคาย มาเหยา มาดำ ได้ผีให้หนีออกไป ดังนี้ รายละเอียดต้องถามผู้รู้ทางบ้านหนองโอ หรือจะมาสัมผัส การเอาสุมเอาสอย ในปางบุญเดือนหกที่บ้านหนองโอ ตำบลโนนยาง ได้ทุกปี

๓. พุคค่อยผญา

ผญา (พะหย) เป็นคำคมที่ผู้รู้ได้ค้นสัจจะจากถั่วไร่ ไร่สำหรับเกี่ยวพาราสีของชายหนุ่มหญิงสาวในสมัยอดีต เป็นลักษณะคำคล้องจอง ก็จดจำกันต่อๆ มา กลอนคำคล้องจองนี้ ถ้านำมาพูดก็คือ ผญา แต่ถ้าเอามาเล่า ก็เป็นกลอนคำผู้ไทยเราคิดี นี่เอง ดังนั้นในงานบุญตักบาตร จะมีการเล่าผญา

หน้า ๓

ดูของหนุ่มว่าผู้ไทย สาวผู้ไทยก็จะออกมานั่งหน้าดูบ เนื้อหาสาระของกลอนจะเป็นการเกี้ยวพาราสี คิดห้อยต่อว่าสาวต่างๆ นานา ฝ่ายสาวผู้ไทยที่ใจกล้าก็ล้าตอบออกมา แต่ถ้าถ้าไม่เป็น ก็พูดออกมา ก็กลายเป็นการพูดต่อยผลญา ถ้าผู้สาวคิดไม่ได้หรือคิดไม่ทัน ผู้เฒ่าผู้แก่ที่นั่งอยู่ในดูบนั้น ก็จะพูดแทน ตอบโต้กันไปเรื่อยๆ อย่างสนุกสนาน อีกหน่อยก็สว่างอย่างไม่รู้ตัว อันนี้แหละคือการพูดต่อยผลญา

๔. ชื่อสินค้าพื้นเมือง

สมัยก่อนสิ่งของเครื่องใช้พื้นบ้าน ทำไว้ใช้สอย มากกว่าเป็นการค้าการขาย เป็นของฝาก เป็นของที่ระลึกสำหรับผู้ที่เคารพรัก เป็นเครื่องสมมา ในคราวแต่งงาน เช่น ผ้าห่ม ผ้านวม แพร แพร ขาวม้า ผ้าไตรผืน ผ้านุ่ง ผ้ามัดหมี่ เครื่องจักสานต่างๆ เหล่านี้ก็ทำไว้ใช้สอยเท่านั้น

แต่ในปัจจุบันนี้ สิ่งของเครื่องใช้เหล่านี้ กลายเป็นสินค้าพื้นเมืองไปแล้ว ไม่ใช่เฉพาะเพียงแค่นี้ ยังมีอย่างอื่นอีกมากมาย ประเภทอาหารก็มี เครื่องดื่มก็มี ขนมก็มีอีกมากมายหลายชนิด กลายเป็นสินค้า ค้าบลด ผลิตภัณฑ์ (OTOP) ไปแล้ว จึงสมควรให้โอกาสสินค้าพื้นเมืองเหล่านี้ ได้เปิดตัวชมกีฬาพื้นบ้าน

กีฬาพื้นบ้านมีหลายประเภท เช่น การแข่งกลอง มวยวัด หัวล้านชนกัน ปีนเสาไม้ไผ่ ชิงมะพร้าว แข่งขันโองต่าง แข่งขันไม้โย่งหย่าง การละเล่น มะบ้า มะคาง มะต่อไก่ มะมีตุก มะคิงเคว มะยู่สาว ฯลฯ

เริ่มแรกนี้ ควรเป็นกีฬาสาริดก่อน

๖. ตำราผูกผูกเดี่ยว

ในขณะที่มาเที่ยวงานบุญแต่ละงาน หลังจากได้กินได้ดื่มร่วมกัน ได้รู้จักกันพอสมควรแล้ว เพื่อเป็นการกระชับความสัมพันธ์ยิ่งขึ้น ก็อาจจะมีการผูกแขนเป็นเดียวกัน แต่ไม่ใช่ว่าจะผูกแขนเป็นเดียวกับใครๆ ก็ได้ เหมือนสหายในอดีต ต้องคำนึงถึง รูปร่างหน้าตาคล้ายกัน อายุเท่ากัน นิสัยใจคอคล้ายกัน รสนิยมเหมือนกัน และ ฯลฯ เหมือนกัน

ดังนั้นมาถึงแล้วทั้งที ก็ควรหาเสี่ยวให้ได้ ถ้าไม่ได้ก็ไม่เป็นไร อย่างน้อยเราก็มีคนที่เรารู้จัก เขาเขารู้จักเราแล้วหลายคน เบอร์โทรฯก็ได้แล้วหลายเบอร์ คู่หมั้นแล้ว

๗. กีฬาพ็อนรำผู้ไทย

พ็อนผู้ไทย เป็นกิจกรรมความบันเทิง เป็นส่วนหนึ่งของขบวนกลองคู่หมั้นพ็อนกินเหล้า ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเข้าดูบเข้าฮอย เพราะขบวนกลองคู่หมั้นพ็อนไปจนทั่วทั้งหมู่บ้าน ซึ่งบ้านแต่ละบ้านจะจัดสุรา อาหารไว้ต้อนรับ ผู้เฒ่า ผู้แก่ หนุ่มๆ ที่ชอบสนุกก็จะไปร่วมพ็อนรำรำตามลีลาผู้ไทย ตามจังหวะกลอง ฉาบ และปางฮาด ช้าเร็วขึ้นอยู่กับจังหวะกลอง มีหลายท่ารำ หรือหลายลายหาดูได้ยากแล้ว จะเห็นมืออยู่ที่เรณูนคร เรียกพ็อนผู้ไทย และที่สกลนคร เรียกมวญ โบราณ นั้นแหละ ขนานแท้และดั้งเดิม ที่เราเห็นพ็อนในวงกลองยาว เป็นพ็อนผู้ไทยประยุกต์

หน้า ๔

ปัจจุบันศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้หาดูได้ยาก หรือไม่เห็นอีกแล้ว นอกจากจะมีการฟื้นฟู ส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์กันอย่างจริงจัง ทั้งภาครัฐและองค์กรส่วนท้องถิ่น คิดว่า “งานโสมหงั่ว เขาผู้ไทย” นี้จะเป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์ในเรื่องเหล่านี้ได้ไม่มากนักน้อย

วิธีการจัด

คือผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนกันเป็นเจ้าภาพ โดยแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ

ระดับ ๑ ระดับจังหวัด เชิญอำเภอต่างๆ มาร่วม หมุนเวียนกันเป็นเจ้าภาพ ควรจัด ๒ ปี/ครั้ง

ระดับ ๒ ระดับประเทศ เชิญจังหวัดต่างๆ มาร่วม หมุนเวียนกันเป็นเจ้าภาพ ควรจัด ๓ ปี/ครั้ง

ระดับ ๓ ระดับสากล เชิญประเทศต่างๆ มาร่วม หมุนเวียนกันเป็นเจ้าภาพ ควรจัด ๔ ปี/ครั้ง

การเชิญมาร่วม หมายถึงเชิญกลุ่มผู้ไทยที่อาศัยอยู่ในอำเภอ ในจังหวัด ในประเทศนั้นๆ เข้าร่วม และจะหมุนเวียนไปทุกแห่งที่มีพวกเราอาศัยอยู่ ปฏิบัติเหมือนกันกับการแข่งขันกีฬาระหว่างประเทศ

เป็นอย่างไรรับ แนวคิดนี้ ผู้เขียนเห็นว่าพอมีทางเป็นไปได้ หรืออย่างไรโปรดได้แสดงความคิดเห็นส่งคืนให้สภาวัฒนธรรมอำเภอหนองสูงด้วย จักเป็นพระคุณอย่างยิ่ง เช่นปีนี้หนองสูงเป็นเจ้าภาพ ก็เชิญกลุ่มผู้ไทยอำเภอต่างๆ ในจังหวัดมุกดาหาร มาร่วมงาน ระดับประเทศ และระดับสากลก็จัดทำเองเดียวกัน จัดหมุนเวียนกันไปเรื่อยๆ ส่วนกิจกรรมนั้นสามารถปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมได้ ขอเพียงว่า สิ่งเหล่านั้นคือ มรดกผู้ไทย หากปฏิบัติได้เช่นนี้ไปเรื่อยๆ แล้ว สังคมจะมีความเข้มแข็ง และมั่นคงยิ่งขึ้น

~~~~~

หมายเหตุ คัดลอกมาจากหนังสืออนุสรณ์งานเปิดอนุสาวรีย์พระไกรสรราช หน้า ๔๘- ๕๑

สภาวัฒนธรรมอำเภอหนองสูง

ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน บ้านภู
 รายชื่อ คุณปู่ย่า ตายาย อายุ 60 ปี ขึ้นไป
 ชาวบ้านภู ตำบล บ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัด มุกดาหาร
 ณ วันที่ 2 สิงหาคม 2547

โดย ด.อ.อัครเดช ฌองจำ

ชาย

กลุ่มที่ 1 นายก่อ ไตรยวงศ์ นายเลื่อน ช่อวงศ์ นายบัวทอง คนหาญ นายคำคุณ แก้วศรีนวม
 นายประยงค์ แสนสุข นายหนูคอน ไตรยวงศ์ นายสำราญ ไตรยวงศ์

กลุ่มที่ 2 นายถ้ำ อาจริชัย นายสม กลางประพันธ์ นายบุญยืน นามเหลา นายควน ศรีสะอาด
 นายเงิน กลางประพันธ์ นายคำมาย อาจริชัย นายวิไล หนองสูง นายกองแก้ว สุนทรส

กลุ่มที่ 3 นายแพง ปัทม นายเลียง แสนสุข นายกุล ไตรยวงศ์ นายลำทอง จันทรเต็ม นายกุล ไตรยวงศ์
 นายสว่าง หนองสูง นายเฉย จันทรเต็ม นายลี ไตรยวงศ์ นายมัง ไตรยวงศ์ นายเทียน นามเหลา

กลุ่มที่ 4 นายวันแก้ว สุนทรส นายชิด แสนสุข นายเป่าน กลางประพันธ์ นายจัน นุรัตน์
 นายใบ จันทรเต็ม นายลัง จันทรเต็ม นายโฮม ผิวจำ นายฉลาด แสนโคตร

กลุ่มที่ 5 นายดุ่น น้อยทรงค์ นายบุญจันทร นามเหลา นายนารี สุนทรส นายไทย สุนทรส
 นายแทน สุนทรส นายสำราญ แสนสุข นายรินทอง แสนสุข

กลุ่มที่ 6 นายคำบุญ ปัทม นายคำบน ปัทม นายจัน อาจริชัย นายจุ่ม อาจริชัย นายชนัด
 กลางประพันธ์ นายผจญ แก้วหาญ นายอินทวา นามเหลา

กลุ่มที่ 7 นายกอดคำ นามเหลา นายพรม แสนวิเศษ นายสุทร โพธิราช นายทองมี ปีก
 จิพันธ์ นายจัน อาจริชัย นายเค สุวรรณไตรย์ นายถาว์วัน วิเศษศรี

กลุ่มที่ 8 นายผั่น แสนสุข ด.ต.นิกร สุขบัติ นายบรรจง กลางประพันธ์ นายสมหมาย
 ทาสีเพชร นายยอดไทย คนขยัน นายคำบง ปัทม นายจ็อก จันทรเต็ม นายบุญส่ง นามเหลา

กลุ่มที่ 9 นายทองมา สุนทรส นายพา ปัทม นายนุ้ย แก้วศรีนวม นายสมบัติ สุนทรส
 นายจอน ไตรยวงศ์ นายบุญถึง แก้วศรีนวม นายบุญโต แสนสุข

ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน บ้านภู
รายชื่อคุณปู่ย่า ตา ยาย อายุ ๖๐ ปีขึ้นไป
ชาวบ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร
ณ วันที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๔๗

หญิง

- กลุ่มที่ ๑   นางแถม อาจวิชัย นางไตร กลางประพันธ์ นางเพชร แก้วศรีนวม นางลัย มหาอุป
 นางแนะ ผิวข้า นางบานเย็น ไตรยวงศ์ นางบุญชิน แสนสุข นางซุน ผิวข้า
 นางทุม ไตรยวงศ์ นางทองเลื่อน ไตรยวงศ์
- กลุ่มที่ ๒   นางแป้ม อาจวิชัย นางทา ศรีสะอาด นางเครือวัลย์ กลางประพันธ์ นางคำบ่อ
 มหาอุป นางกองใจ สุนทรส นางจันทร์เพ็ง อาจวิชัย นางเสมียน หนองสูง
 นางมะลิจันทร์ นามเหลา นางพอใจ กลางประพันธ์ นางบุญเตรียม แก้วศรีนวม
 นางทูลลา กลางประพันธ์
- กลุ่มที่ ๓   นางเกียงทอง บุรัตน์ นางมอน แสนสุข นางบุญใจม ไตรยวงศ์ นางอัมพร
 ไตรยวงศ์ นางสงวน อาจวิชัย นางวาด จันทร์เต็ม นางปราณี ปัทม แม่ตรง
 ไตรยวงศ์ นางอัมพร ไตรยวงศ์ นางคำกอง ปัทม นางซัน ไตรยวงศ์
 นางปาย นามเหลา นางบัวลา ปัทม
- กลุ่มที่ ๔   นางมณีเทศ จันทร์เต็ม นางนวล ไตรยวงศ์ นางแถม ละครไทย นางใส สุนทรส
 นางไทย แสนสุข นางอินทร์รอง กลางประพันธ์ นางน้อย จันทร์เต็ม นางใบบก
 จันทร์เต็ม นางนารี แสนโคตร นางประชุม ช่อวงศ์ นางกาศแก้ว นันทวงศ์
- กลุ่มที่ ๕   นางเก็น น้อยทรงค์ นางบุรี อาจวิชัย นางกุหลาบ ปัทม นางเพ็ญพระจันทร์
 อาจวิชัย นางสุทิน จันทะมาตย์ นางสะอาด แสนสุข
- กลุ่มที่ ๖   นางบุตร สุวรรณไตรย์ นางเชื่อน วิเศษศรี นางคำหล่อ สุนทรส นางกง คณขยัน
 นางแก้ว วังวงศ์ นางบุญศรี นามเหลา นางกาเฉย สุนทรส นางคำบ้อง นามเหลา
 นางค้อม สุวรรณไตรย์
- กลุ่มที่ ๗   นางวันคำ โพธิราช นางศรีคำ ปักขิพันธ์ นางน้อม นามเหลา นางสาว ปักขิพันธ์
 นางทองเล็ง อาจวิชัย นางแขว น้อยทรงค์ นางสมพงษ์ สุนทรส นางน้าว สุนทรส
- กลุ่มที่ ๘   นางเกตุแก้ว แสนสุข นางอุไร สุขบัติ นางผ่องใส กลางประพันธ์ นางบรรยารัตน์
 ปัทม นางแซ้ว บุรัตน์ นางใจม บุรัตน์
- กลุ่มที่ ๙   นางลอย ปัทม นางประนอม ไตรยวงศ์ นางแตน อาจวิชัย นางเฉย น้อยทรงค์
 นางศรีฉลาด แก้วศรีงาม นางหนูเล็ก ศรีวิไล นางจต สุนทรส

3 ค่ำกลอนพุทธทำนาย

ขบเมื่อยาว ๆ ฟาฝนหลังรินไหล ฟังยินลมไกวกวัด เมฆพะโยมดังก้อง มองดูอาไป
น้ำไหลนองอำแผ่นดินแปดขึ้นเพ็งแจ่มส่องใส จักได้คิดกล่าวแก้แป้นคำฝัน ของพระยา
ปัสเสนกราบทูลพระองค์เจ้า พระก็เฝ้าหนห้องดาวัตถิเมืองใหญ่ เชตวันว่าไว้เรารู้สืบมาปาง
นั้นราชาเจ้าปัสเสนนิทระเน่ง พระก็ฝ่ามhlakล่าวเลยสะดุ้งตื่นนอน พระจึงเกิดเดือดร้อนใน
ราชหฤทัยเพราะพระทรงนิมิตหลากกะใจเหลือล้น ฉันทิดแท้สุบินประหลาดต่าง ก็บ่เคยช่าง
พ้ออิงง้อจระอา พระบ่ช้าเร็วรีบไปพลาญถึงพระเชตวันบ่อนพระองค์สถิตย์ยัง วอนนั่งทำว
นมัสการก้มกราบ นบนอบน้อมทูลไหว้กล่าววคดี วันคืนนี้เป็นประหลาดคำฝันอัศจรรย์พิลึก
ต่างหลังเหลือล้น ขอพระทำนายให้หายคิ่งในราชขอแก์โลกะนาถเจ้าแกลงว่าผู้ฟัง พอเมื่อ
ปัสเสนไหว่นาโถตามเหตุ พระจึงเทเทศน์ไว้ในเบื้องสูงตนิกาย ทรงบรรยายชักเหตุมาแจ้ง
พระก็ทรงแสดงหัวข้อคำฝันขึ้นบอก ทาสนาเราพระพุทธเจ้าชายช้อยเจ้าชิเห็น มันจักเป็น
เชิญช่องมัวหมองค่อยเงียงศาสนาเบี่ยงค่อยคอยถ่อนหากชิเห็นเป็นนำปีเดือนส่วยวันคืนบ่
คือเก่า ทาสนาพระพุทธเจ้าเลยเข้าครึ่งกลาง

ข้อ ๑ นั้นฝันว่าวัวบักต่างทั้งสี่สี่ตัว พากันเล่นถดถามาแต่ทิศทั้งสี่ วัวบ่มีคนขี่คนขับ
คนบาย ปรากฏว่าดำกันตายเอาสาแท้ ๆ เล่นมาแล้วก็จึงแวไปคนละทางพระจึงเทศนาแก
องค์พระยาเจ้าทาสนาเลยล่องเข้าสองพันปลายก็จักเดือดร้อนใหญ่ ฝนบ่อำข้าวกล้านาชิแล้ง
ไผ่ผง เดือนหกก็ชิเป็นเดือนห้าเดือนเมษาชิเป็นเดือนสี่เห็นแต่เมฆกลีบฟ้าไหลยั่วผ่านมา มี
แต่ฟ้าตั้งเค้าคือเหง่าฝนชิตก หน้อยก็ว่าโยพัตเมฆหนีเสียเสียง ถึงเมื่อยามนาแล้วบ่มีฝนจัก
ท่าเห็นแต่ฟ้าตั้งเค้ามาแล้วก็เล่าหาย คนชิตายอิดข้าวกินกลอยนับมือเล่า ฝนบ่อำข้าวกล้า
เมืองบ้านบ่อยู่เย็น เป็นนำสังขารข้อปีเดือนบ่คือเก่าพระยาเอย คนชิอิดอยากข้าวมีองบ้าน
วุ่นวาย ชิเกิดโจรผู้ร้ายยาดแย่งชิงของ ไผ่ผู้มีเงินทองชิวังยามจนแจ้งเป็นนำอัศจรรย์แท้
เวหาอากาศ ฝนบ่ย้อยบ่หยาดอำไรอำนา พอแต่ตั้งขึ้นมาชิหายไปวับแวบคาชิอิดฮอดแกลบ

เกลือไถในรัง ผิดแต่ครั้งหลัง ๆ โลกาฟ้าวัง นี่แม่นคำอธิบายข้อคำฝั้นถ้วนหนึ่งพระยาเอย เป็นตั้งวัวแล่นหุ้มมาแล้วก็เล่าหาย

ข้อ ๒ นั้นฝันต่างภายหลัง มาเกิดอนิจจังดอกรงค์ดอกคู่ตั้งแต่ครั้งอิปุกียังบ่เคยเห็น ก็เลามาข้างเป็นไม้อ่อนเป็นดอกคันบ่ได้พอกพอกพอกบิพพอวา เหลียวดูพวงบุปผาจอจีบ้านจุ่ม บ่อจันนาไม้บานจีเป็นกลุ่มสารพัดดอกไม้เป็นปุ่มอ่วงหอม ให้ออยขอมไปถ่อนนารีน้อย อ่อน ซิเอาผิวเข้าซ้อนนอนกลิ้งกล่อมสอง พอแต่มพองขึ้นซิเอาผิวเอียงอ่วม ก็ซิมิลูกน้อย คอยให้จ้องนมอายุบ่สมพอมิซู้พัฒมิผิวเสียก่อน แล้วเล่ามิลูกอ่อนน้อยดังดูนม องค์พระโคดมเจ้าสรณทรัสสอง พระจึงแย้มโอษฐ์เอื้อนไขให้ดูฟัง อายุเขากำลังล่องเข้าถึงสิบปีซิมิ ผิวก็ง่อม ให้ออยขอมเบิ่งท่อนกายซ้อยศาสนา

ข้อ ๓ นั้นฝันว่า วัวแม่จ้องขอกินนมลูก ก็หากบ่ถูกแท้ออจู้ลูกกิน เมื่อนั้นรินทรง เจ้าเทศนาไขกระอุปดูรามหาราชเจ้ากายหน้าต่อไป ลูกซิโลเสียทิมสองเชื้อพ่อแม่ ปล่อยให้สองแจ่มเข้านอนเฝ้าอยู่เรือน ลูกก็ซิบเยื่อนตื้อต่อคำสอน เกิดเป็นคนแสนงอนหากินไป เขาซิบเอาใจพ่อแม่มารดา ใหญ่มาแล้วก็ซิวแสวงหาเอาผิวนอนซ้อน แล้วเล่าโลดไ้ตายยายพ่อแม่ ปล่อยให้ทุกยากร้ายนอนเฝ้าอยู่เรือน บ่มีผู้หาน้ำตักแต่งอาหาร การหนาหนักก็บ่มีไผ่คำ นับว่ากรรมของเฒ่าชราผาอด บ่มีผู้อุปฐากเจ้าสองเฒ่าช่วยแรงซิดีไปขอข้าวอาหารนำลูก บ่คิดเห็นตั้งแต่พ่อแม่ต้อมเพียรเลี้ยงให้ใหญ่มา อุปมาคือตั้งวัวแม่จ้องขอกินนม ลูกคันบ่ถูกจ้งเว้าเรานี้เทศนา

ข้อ ๔ นั้นฝันว่ามีคนเอาวัวน้อยเทียมไถลากแก้ววับเคยแท้ ๆ ก็จำให้ลากไป แนววัวคนบ่ทันเคยใช้ซิปาไปบ่ถึกฮ่อง แม่นซิจ้องเชือกไว้ดังได้กับฟัง อุปมาคือตั้งการเมืองยุ่งแสนทวิแวนมากมีแต่คนหนุ่มน้อยแปงสร้างแต่งเมือง มีแต่ทางซิบเกิดเรื่องยาตแย้งผิดกัน แนางต่างคนต่างดันถึกคำกันว่า หน้อยก็ครองเมืองเตรับทำตามฮิดเก่า เลยเล่าปล่อยแสนเก่า เขาซำบ่เฮ็ดนำ บ่มียาแย่งย่านการเมืองซิบเคียงซุ่น หน้อยก็เลยวุ่นเมืองบ้านวุ่นวาย คือเอา

ดั่งวัวน้อยเทียมไถบ่เข้าท่า วัวบ่เคยดี ๆ ซิพาเจ้าแล่นหนี พอดีไปตำไม้ขุนตอกันทั้ง ก็เลย
นั่งจ้อก้องลงม่อเมื่อยมโน

ข้อ ๕ ปัญจโมที่ห้าพระยาใหญ่ปัสเสน ผ่านเห็นอาชาไนย ม้าตัวเดียวมีสองปาก
ส่วนทางดากันจี้ก็มีแท่นป้องเดียวปากหนึ่งเกี่ยวกินเคียงหญ้าอ่อน ปากหนึ่งบ่เคี้ยวอ่อนกิน
หญ้าบ่ให้เห็น ข้อนี้เกรงท้อเป็นเชื้ของประชาชนพวกฟ้องพวกไพร่พระยาเอเยเหตุผู้ใหญ่
โลกเลี้ยวดินจ้างอิมบ่เป็นความนอกว่าได้ ๆ ความในมันบ่แม่น คอยแต่เห็นกระดูกพวกไพร่
น้อยสองข้างหว่างจ่าเลย เบิ่งเพิ่นว่ายัวะเย้ยจ่าเลยโจทก์ทั้งสอง ปองกินทางดินใหม่ไพร่
เมืองสองข้าง หาทางเอาเงินเข้ากระเป่าโตให้มันตั้งให้มันตั้งอยู่เรื่อยคือน้ำแม่ทะเล เป็นน้ำ
สงสารเด่ประชาชนพวกไพร่ ความบ่ใหญ่เขาก็ทำเพศให้เหลือบ้านลั่นเมือง แนมทอว่าเกิด
เรื่องก็แม่นท่าเขากินศีลบ่มีในตัวชั่วชามนามซ้ำได้เป็นนายศาลกล้าตุลาการชี้ขาด คอยแต่ทำ
อุบาทว์ให้เมืองบ้านขุนมัวคอยแต่ทำชั่วเข้าเวจ้หม้อใหญ่ นรกไฟแห่งร้องเฟื่อนเข้าอยู่บ่เขา

ข้อ ๖ นั้นผ่านเห็นโถลาดเกลี้ยงเป็นลาดทองคำหมากดำบักแดงเวียนขึ้นไปนอน
เล่น ทั้งเล่าเป็นขี้เรือนเวียนกันขึ้นไปนั่ง ก็ดั่งโตผู้เกลี้ยงเวียนขึ้นนั่งโตคำฝั้นนี้เปรียบได้
คนบาปหินชน ซิได้เอาตนเป็นนั่งสูงเหนือเจ้าอันว่าฝูงเขาเข้าเสนาตั้งแต่เก่า ซิได้ลงอยู่ใต้
วิสัยเงื้อมแห่งพาล คอยเบิ่งเดอกายหน้าศาสนาพระโคคำพ้อใกล้ฮอดถึงถึงระหว่างนั้นหัน
ลิ่วก๊วกกลาง บอกว่าทางคนร้ายซิกินเมืองเลี้ยงไพร่มีแต่คนบาปไปซิกินเป็นเจ้านั่งเมือง มีแต่
เคื่องคำร้องประชาชนพวกไพร่ ราษฎรใหญ่น้อยชินนอนเลี่ยนกึ่งหนาม หุแต่ความยากยุ่ง
มุงมิดเต็งอกราษฎรนอนบ่เต็มตาหลับจ่นมาการใช้ พอปานไฟลามไหม้ดอนเลากกลางไร่ หนี
ก็หนีบ่ได้ ไฟไหม้ลวบลน

ข้อ ๗ นั้นผ่านว่ามีคนผ่านรัชชงเขือก้าว เขือกก็ยาวหย่อนเลี้ยวลงพื้นฮอดดิน
หมอกก็ยิดดีผ่านหันเอาอยู่ไว้ ๆ หมากี้แดงอยู่ใต้พัดกุดเล่นบ่เหลือ หย่อนลงไปบ่ได้กุดน้ำกิน
นำ หมอกก็ทำเพียรอดบ่เขายังผ่านอัศจรรย์ใจแท้กิดกินบ่มีจ้งโสดกลงบ่ได้ไปหน้าคำใดอุปไมย
พอรู้สุบินมหาราช ศาสนาพระพุทธเจ้าอนาลัมมังติเห็น คันทาเลยล่องเข้าสองพันปลายนั้น

จึงใกล้ชิดแหม่น มันจักเกิดเดือดร้อนนอนน้ำกับเย็น ถ้าฝันนี้เปรียบได้เปรียบใส่ภริยา เขาก็จักเป็นโจรลักผ้าทอมขี้ผ้าเป็นคนหาได้ทางเมียเอาไปจ่าย ได้ท้อใดกับอันถนัดขึ้นดังโพน เมียหากเป็นโจรร้ายขโมยเอาไปจ่ายเอาไปชุกเชื้อให้ขายผู้รักขุ มันเอาไปทอมขี้ปูลูตาโหด โทษเพราะตัวเล่นขี้หาได้กับเหลือ เอาไปเล่นโบกเบี้ยไฟฟ่องของพนัน หันหาความจับหายห่อนดิ มีสั่งได้ อัจฉรย์ใจเด่นแนวหญิงชาติชั่ว ผ้าหากหาใจ ๆ เมียไฟลัดกหนีแม่นจิมิตั้งด้านกับอยู่ทนนาน เมียหากเป็นคนพาลลักเอาไปเล่นขี้ไปเหลือสั่งได้พอไฟเบียบาท มันหากคาดพบเพื่อเมียสอลักผ้า เพ็นหากกลัวเกรงย่านเมียพาลใจถ้อยทางผ้าเป็นผู้หาทางเมียเป็นผู้ใช้ถึงเป้งชีวิตเขิงนั้นแล้ว

ข้อ ๘ นั้นฝันหลาอัจฉรย์ มันจักเป็นกัณโฑโปรดเทศนาว่า ฝันว่าเมฆตั้งเก้าฝาน หลังรินไหล คนก็บายเอาไฟโถ่งดูแลน้ำบาดว่าไฟใหญ่ดันไหน้อยโอดบ่เต็ม เมื่อนั้นองค์แก่นให้ตรัสส่งสรณญาณ กาดจักมีมาถึงศาสนาภายหลัง ฝูงหมู่เสนาแต่่าขุนหลวงผู้เป็นใหญ่ เขาขิเบียดไพร่ฟ้าสินจ้างค่าสูง ลุงหากสอนหลานไว้อุปไมยจอมพลวก บ่อนใดเป็นบวกาไ้แห่งแห่งเต็มเลื่อยอยู่เสมอปฐวิงพื้นธรณีกียังต่าง บ่อนใดโพนพลวกแห่งอันเป็นท้าวหน้ายศอาจ ทางภาษีเก็บเลื่อยบ่มีหลอจ้อย่างแม่นชิตางป่าไม้ก็จ้ทำให้ส่งหลวง ปวงราษฎรเกิดเดือดร้อนเก็บส่วยอากร อยู่ตามดงตามคอนก็เรียกเอาเงินขึ้น อยู่ตามดินตามหญ้าเก็บเอามาหมดทุกบ่อนราษฎรคือตั้งไหนด่วยน้อยขิเต็มได้เมื่อใด ภาษีเกดือภาษีไม้ใบขายฝิ่น ถึงที่ดินบ่อนขี้ก็จ้ให้ส่งหลวง มีแต่แนวหวงห้ามเก็บภาษีขึ้นทุกอย่างบ่มีทางฮั่วได้ให้ถ้างแหม่นสม ราษฎรคือตั้งไหนด่วยน้อยคอยแต่ขิเบาบกเทียมดั่งยามคิมหันต์เหือดเหยหายแห่ง ปุนดั่งยามระดูแล้งดินแห้งแห้งไว้ มีแต่ทางขิบกโง่แห่งยามแล้งแดดเผา

ข้อ ๙ นั้นฝันประหลาดพิลึก นึกอยู่ในทวงทิพย์บ่ฮุ่นหวนเห็นแจ้งของท่านแสดงหัวข้อพอเป็นประทีป ฝันว่าสระใหญ่กว้างกลางขุ่นขอบใส ก็หากมีดอกไม้เดียวระดาบบัวหลวง แต่ว่าในกลางหนองขุ่นมัวตมกั้ว บาดว่าทางขอบข้างใตงามปานแว่น แคมหากไธถึงแก้วเย็นจ้อยเมื่อกิน อันนี้ได้แก่ฝูงเข้าข้าเสนาผู้เป็นใหญ่ใจบิโศลกเลี้ยวทิวสอแต่ไพร่เมืง เกลี้ยงแต่่นอกทางในเป็นหมากเดื่อ ถ้าปากหวานดั่งกล้วยใจสั้มจ้งบักนาว มีแต่คำปากเกลี้ยงเสียง

ม่วนอรรถ ในใจมีแต่หนอนบ่อนกินหมิดเกลี้ยง เสียจวจาว่ามีกิริยานั้นสุภาพเขา หากตัวจะ
 หลอดล่อกินได้ไฟพร่เมือง รู้เบี่ยงถ้อยบ่มีอยู่จาหาแต่คำมาตัวจะยั่วะกินพอแล้ว นับมือเป็นไป
 แล้วหลายแนวร้อยอย่าง หาแต่ทางทำชิได้ลีนจ้างบ่ชอบธรรมจวบสมคำว่าหัวใจบ่แจ้ง
 ส่องคำปากได้ว่าแล้วใจเลี้ยวบ่ว่า นำ เหมือนดั่งน้ำขุ่นชั้นตมขุ่นกลางวัง ขุนบ่ฟังความขุ่นมุ่น
 วิตีม้าง หน้อยก็ข้างเมืองร้อนนครคนบนล่างย่านแต่เมืองมุ่นม้างฮามสร้างแสงลงปุน นาน
 ไปหลายก็วุ่นเขี้ยวขุ่นอลหล ผุ่งหมู่ชาวประชาชนเชิวังทรงงงวงจักแม่นกรรมสังโถ้อไอเอ
 พวกไฟร่ ไฟชิทนอนอยู่ได้นอนแล้งแก่งหาง บ่เคยเห็นมาข้างฟ้อหลายชาติมาพบราษฎรนอน
 บ่เต็มตาหลับตื่นมาการใช้ หน้อยหนึ่งเกณฑ์เอาไม้พุนนอนใช้กัน ไฟชิทนอนอยู่ได้การใช้บ่ขาด
 วันข้าวและน้ำตามท่าวาริ ของมันอันใดก็มีภาชิผู้อันกันต้องเสียงประชาชนร้องกรางโอยดัง
 มายากแทนอ คั้นชิปากแสงหลายก็ปากบ่ได้กลัวย่านอาชญา ศาสนาหากเคยไปถึงทันสอง
 พันปลายนั้นจั่งโกลลิตีแม่น เป็นตั้งหนองใหญ่กว้างกลางขุ่นขอบใส

ข้อ ๑๐ นั้นได้ฝันหลากหลาย ฝันเห็นกระต่ายก้นเตาหุงข้าว เห็นว่าพอเอา
 แล้วยอลงกวัดเบ็ง ลางฟ่องตูกฟ่องแหม้แหลวพันขวดประมาณลางบ่อนนั้นยังอยู่เป็น
 ข้าวสารลางบ่อนคำปานหมี่จืดจนไหม้ องค์พระจอมไตรเจ้าทรงธรรมตรัสสั่ง บอกว่า
 กรองฮิตบ้านเมื่อหน้าห้าชิสุญ โลกเกิดเดือดวุ่นเขี้ยวขุ่นมัวหมองขุนบ่ทำตามคลองบ่ยัง
 เมืองบ้านเอาแต่บุญไฟได้กระทำไปร้อยอย่าง บอกว่าทางเส้นเค้าคนเฒ่าบ่ไต่มา พอเมื่อ
 คักราชล้าตกต่ำลงไป มนุษย์ในเมืองคนบ่เที่ยงธรรมคือน้ำ หลึงบ่ยำแย่งย่านผัวโตมาบ คำ
 ฟังความเรื่องว่ากินหน้าข่มผัว ทั้งหมู่อาภาคักวุ่น เปลี่ยนเวียนวน จนกว่าเดือนปีเคลื่อน
 คราวหน้าร้อนเป็นน้ำดังขารซ้อนโลกาหมุนเปลี่ยน องค์พระพุทธรเจ้าเราเว้าต่อมา ตกไปถึง
 เดือนห้าฟ้างเดือนหก ฝนบ่ตกฮวยอำปองพองอ้อ รอไปถึงเดือนเก้าหนาวมาผ้าห่มมีแต่
 ตมล่งไม้ใบแห้งหล่นเหลือง เป็นเพราะโลกเราไถ่ครั้งศาสนาพุทธ มนุษย์ในเมืองคนวุ่น
 วายหลายอันมีแต่สับสนยุ่งชิงกันยาดแย่ง พระแสงบอกไว้ภายในศาสนาขอมไปเคื้อภายใน
 หน้าสนามขุนใหญ่พากันไถฮิตเค้าครองเต่าแต่ปฐม หลึงชิบ่หย่อนย่านพาลข่มเหงผัว ถิชย์
 บ่ยำแย่งครูดุชกินคำเว้า มันชีกลายคำเฒ่าสองเชื้อพ่อแม่ตามกระแสรื่องว่าบ่ยำเฒ่าทอโย
 ผุ่งหมู่พวกไฟร่น้อยบ่เกรงอาชญ์ความผิด ฟ่องก็ทำโจโรโคบคิตีปุ่นขุนบ่กลัวเกรงย่านตุลา

การศาลใหญ่ พวกกันไฉละทิมธรรมเจ้าปล้ำนำ พวกกันทำกันปล้นน้อราษฎ์บังหลวงตาม
 กระทรวงตามกรมข่มกินสินจ้าง มีแต่พวกกันม้างประเพณีฮิตเก่า ฮิตแต่เค้าบ่เอาเข้าใส่หุมมีแต่
 ปุณฺณพินพาโลมนป่าไฟ ไฟก็ว่าโตกะด้อความฮู้บ่หย่อนกันผุ้งหมู่อาภาศกั๊วชิป็นเปลี่ยนเวียน
 หัน วันเดือนปีชิตเคลื่อนคราวหนาวร้อน ให้อ่อยชอมไปท่อนปีเดือนบ่ถือเก่า พอแต่เมฆตั้ง
 เค้ามาแล้วชิล่าหาย เป็นเพราะปีเดือนย้ายวันคืนผิดฮิต เขาหากใจหยาบเข้าเมืองบ้านหม่น
 หมอง กรองแต่บุราณแต่บ่ทำตามจกอย่างบอกว่าทางเส้นเค้าคนแต่บ่ได้นำ ถึงเมื่อศักราช
 ล้าเข้าเขตสามพัน มันจักเป็นกาหล่วนวิติปล้น ในไปหลายแห่งร้ายปีกลายยังไคแน่ มีแต่
 ทางหน่วงเลื่อยหนักหน้าหน้าตะพื่อ ับมือตั้งแต่ชิวส่วยพองายเลยไกลลี้ค่า เลยชิดำมีดเข้า
 ขาวฟ้าก็บ่เห็น

:

ข้อ ๑๑ นั้นผ่นเป็นอันแปลก คือตั้งแขกเที่ยวค้าขายผ้าค่าแพง มันพัดพายเอาไม้
 จันทร์แดงไปซื้อจ่ายเอาไปขายแลกข้าวเกลือก้อนค่าบ่มี ตั้งหากอ้อปรีย่แท้ของแพงแลกไก่อ
 จันทร์แดงยัดใส่กระชำน้อยแขนห้อยเที่ยวขายชอมเบ็งเดอภายนอกหน้าพุ้นครึ่งศาสนาพุทธ
 มนุษย์มีโลภามิดมีนเมาลุ่ม ชุมหมู่ถือศีลสร้างเป็นจัวเจ้าหัวบ่าว เห็นผู้สาวแล้วเอ็นเกินว่า
 ดังสหาย นอกจากนั้นยังชิเป็นผู้ร้ายขายศาสนาพุทธ เอาพระธรรมลงมุดจ่ายเงินสินจ้าง ตั้ง
 เป็นตึกเป็นห้างขายกิ้นป็นไป ทั้งพระสูตรพระวินัยเอาลงใส่ตู้ขายซื้อตั้งขนม พอปาน เอา
 ตมกลัวมัวหมองเขี้ยวชุ่น ขายรูปเราออกวุ่นบ่กั๊วยานบาปกรรม ขายพระธรรมยังบ่แล้ว
 พัดขายรูปเงาพระองค์ โสตกลงมัวหมองศาสนาภายนอก เขาหากพวกกันค้าธรรมวิัยพุทธ
 รูป ของควรใส่อุปแก้วแพงไว้จ้งสม เขาหากจมใจค้าขายกิ้นบ่กั๊วบาป ชื่อว่าประมาทม้าง
 ธรรมพระเจ้าเทศนา มีแต่คนพาลกล้าโกรธาเขี้ยวชุ่น ศาสนาเกิดวุ่นสุญเฐร้างมุ่นทำลาย สงฆ์
 ชิเป็นผู้ร้ายขายศาสนาถูสัพพัญญ์ถึงเห็นหน้ายสะอาจผางร้าย คันแม่่นกลายไปหน้า
 ศาสนาโคตมจ้งลิพื้นขึ้นใหม่ ในเป็กุล่วงแล้วชิวแวจันเดินหลัง ครั้งนั้นแล้วคนเชืออยู่เป็นสุข
 จ้งชิหายความทุกข์อยู่สบายเย็นเนื้อ ใผผู้ยังเหลือค่างชิเห็นทางบุญบาป พ้นจากมารหยาบ
 ร้ายเมืองบ้านอยู่เกษมเริ่มแต่กกแต่เค้าเดือนสี่ปีกุล ใผมีบุญจ้งชิพากันเห็นหน่อพระธรรม
 องค์ล้ำ พวกกันจำศีลห้าภาวนาเข้าค่านุญชิวมาช่วยค้ำพระธรรมเจ้าชิรักษา อย่าได้ไฉลาวัน
 บำเพ็ญบุญอย่าได้ขาด ตักบาตรอย่าได้คร้านเมืองบ้านชืออยู่เย็น

ข้อ ๑๒ นั้นองค์เอกปิ่นแสน ทรงฝันเห็นนิมิตเมื่ออนอนตอนเช้า ฝันเห็นหมากน้ำเต้า จมดิ่งลงสมุทรเลยบิโหลเวินฟุ้งดังขอลางแจ้ง แยกหาไสกับบัพพอมลงพื้นแผ่นของเคยฟุ้ง เล่าคำวปิ่นจมปึงดังหิน

ข้อ ๑๓ นั้นฝันว่าหินอยู่น้ำขาเชือกพลอย ก็หากโหลเวินไปดังชะโนดอยน้ำ ฝันสองข้อรวมกันเป็นข้อหนึ่งหินก้อนล้านฟูนน้ำล่องไหล บาดว่าหมากน้ำเต้าของเบตตั้งแต่เก่า ดังเล่ากับตัวปิ่นจมปึงดังหิน เมื่อนั้นนรินทร์เจ้าองค์พุทธโรเทเทศน์ บอกว่าภายหน้าพูน เมืองบ้านชีบ่เฮือง ผุ่งหมู่พวกไพร่น้อยชิตได้นั่งกินเมือง ผุ่งหมู่ศัทธิธรรมชิต่าลงเป็นน้อย เรียกว่าหัวขาวได้หัวดำไปก่อนหัวค่อนได้น้ำก่อนดำ ถ้าหมู่ขุนไพร่น้อยชิตกับเกิดมียศ ปรากฏทางการเมืองกระเดื่องโวหารกล้า เขาหากพาโลเว้าโวหารแข็งข่ม บ่มีเจียมผู้เต่าเลย เว้าผ่านหัว บ่มีกลัวเกรงย่านโวหารเต่าแก่ ตามกระแสเรื่องเว้าบ่เกรงเท่าท่อย หาดแต่ทางชิตได้เปรียบใหญ่มามือ เขาบ่ถือครองธรรมย่ำไปคือหญาศาสนาเรากล้อยดอยไปใกล้ชิตถึงถึงละ เตื่อหว่างหันชิตหันปิ่นเปลี่ยนปุ่น ชุมผู้น้อยชิตกลับเกิดมียศ ปรากฏในแดนดินตั้งภูเขาก้า ขอมเบ็งเตื่อภายหน้าสองพันปลายหากชิต้อละน่อ ชิต้อโออ่าวโอ้เมืองบ้านชีวุ่นวาย หากชิตเห็นต่อนร้ายกลางเขตสองพันเป็นเพื่อปีเดือนหันใหม่มาแลมเข้า เดือนสิบก็ชิตเป็นเดือนเก้า อิตเก่าบ่เคยมี เป็นน่านปีนาคเดือนเคลื่อนคาวหนาวร้อน ให้ออยขอมไปท่อนตามกลอนกันว่าเป็นนำศาสนาของพระพุทธเจ้าเราเข้าครึ่งกะเสียน

ข้อ ๑๔ นั้นฝันว่าปลาไหลอยู่น้ำแห่งหน้าวังตมเขากั้แยงภูผาเพื่อนคณานอนดี หนึไปแปงรังห้องบนคอยงอยผ่อ บ่อันงบวคน้ำวังกว้างหน้ายหนี เสียงชะนีมันให้ยอยไฮ แขนงจ้อง อันหนึ่งผุ่งหมู่คลองบวคน้ำชิตินหน้ายตม ดินบ่สมกับน้ำบ่มีตมแกมเปือก เงือกชิตไถลาไว้ทะเลกว้างล่องหนี หมีบโสดาผึ่งชิตากินหมากพืพวนของเคยกินแต่ก็ชิตไถทิม บ่คอย อันหนึ่งฝันเขียดไม้่น้อยเป็นเสียวกับงู ดูดั่งผิดบุราณบ่เคยมีพ้อ ผุ่งหมู่ภูเห็ดอมอ้อบ รอคอยคาบเขียด เขากั้เอียดเหยียดก้มกั้ถ้วนอาชญา ผุ่งหมู่แมววิลากั้มกั้ถ้วนอมโทษ ขอโสดให้พ้อได้อ่อนนำ เพิ่นว่าหนูชิตทำตบะให้แมวบักดักกั้มกราบ โสภาลงนั่งบ่ยอมกั้

กราบหนุ ด้พัพญญเจ้าเทศนาชี้แจ้ง เห็นแสดงบอกไว้ไปหน้าจ้งค่อยขอม มั่นหากฮอมเข้า
ใกล้เครื่องศาสนาพุทธ มนุษย์ในแดนดินบ่เที่ยงชั้นหันเลี้ยว มีแต่การจับเขี้ยวชิงกันยาตไพร่
คนผู้เคยเป็นใหญ่ชี้ได้กลับตัวหน้ามาน้อมไพร่พล บ่มีไพร่ลิกพันโลกเปลี่ยนเวียนหมุน
ขอมไปเด้อปีคุณหมู่ขุนภายสร้อยอันว่าทารกาน้อยทำการจันใหม่ ชี้ได้เป็นใหญ่ยิ่งเทื่อเต่า
เก่าหลัง เขาชิบังคับเต่าใช้ช่วงทำการ ปานดังแมวย่าหนุหมู่ขามย่าน ก็ดั่งทำทานกั้ม
นวัศการเขียดบักแอ่ง พระแสดงบอกไว้เป็นหน้าไค้หัว

ข้อ ๑๕ นั้นผ้นหงส์เข้าถ้วนอนร่วมรังกา ตัวหากเป็นพญาหงส์ยศสูงเหนือล้ำ
เล่าทำตัวให้เทียมกายดำกบ่ย่ายศเจ้าเลยเข้าร่วมหงส์ โสตกลงก็เลยเว้าบ่ได้จักชีวไผเสีย
มัน หากสมพอดีจึงได้ลงลายกั้ว ก็ดั่งเอาวัวเข้าเสมควายมันบ่ก่อง พระแสดงบอกไว้เกย
หน้าหากชี้เห็น ผุ่งสาวน้อยสกุลนามแนวหม่อม ชี้ได้กั้มหน้าหม่อมจ้องจ้อต่อผู้ชาย ใน
คราวนั้นจักเกิดมีผู้ร้ายล่อลวงชิงนาง สาวสนมในปรางค์ชีแล่นนำชายชู้ เป็นหน้าอดสูเด่
หญิงเกตามผู้บ่าว ชุมผู้สาวหน้าด่านบ่มีย่านพื้นเดียวน เป็นนำโลกเปลี่ยนเป็นปีกันเป็นตาม
คน คนหากวนตามปีเดือนเคลื่อนควาไปหน้า เป็นนำศาสนาช่วยหญิงโอมชายชิมาสอก
หากชิมิเที่ยงแท้ภายหน้าบ่สงกั

ข้อ ๑๖ นั้นผ้นว่าเสือโคร่งเขี้ยวเข้ากว่าในดง ถึกหมู่กวางคะโยงขวิดไล่ชนทางกัน
เสือก็พากันม่วนเพื่อยหนามลี้ซ่อน มันจักเกิดเดือดร้อนเมืองบ้าน ฮ่อมใดเมื่อนั้นองค์แก้วไท้
ตรัสเทศนาธรรม ราษฎรชิบ่ย่ำแยงบพ่เมืองประนมไหว้ กาลจักมาภายหน้ามหาราชทาง
ประเทศใหญ่ ๆ ชี้ได้กั้มหน้าให้น้ำกันไพร่พล แอกชี้ได้พากันไปจากคอกควาย ก็ดั่งกวย
ตากแหลวชีห่างมอนไกลม่อน กงนครไผไว้บ่มีใจโลกล่าย พระเจ้าทายบอกไว้ในพื้นศาสนา
ต่อลงไปข้างหน้าพวกไพร่เสนาก็จักมอระณาตายดั่งหินในแก่ง หมากแดงชี้ได้หนีไกล ค้าง
ขุนนางเว้าล่าย เป็นตาหน่ายแนวบ่เคยข้างพ้อพอดั่งเมื่อเห็น ถิษย์ก็ชิบ่ผู้ถือบ่ถือพ้อครู
สอน ลูกบ่หลอนย่ำแยงรักแพงสองเต่า

วาจาเว้าบ่ย่ำแยงพ่แม่ เต่าแก่เว้าบ่เอาเข้าไสหู ขอมดูไปภายหน้าครองกษัตราภิเศก
หมองหม่น คนบ่ย่ำหย่อนย่านหาญกล้าด่าเถียง ใกล้ชิดชิดเคียงแนวหน่อพงษ์กษัตริย์

ทางพระสงฆ์ก็บิณฑบาตวัดแต่พระองค์สอนให้นับมือเป็นไปแล้วหลายอันอย่าง มีแต่ทางม่วนเมืองเต้าเก่าตูดต่อไปข้างหน้าพื้นแห่งจิตเป็นดิ้ว ถึงปลายชีวิตมีในหนองล่องฟุมลอยเพื่อ เรือคำชิได้หนีไกลน้ำ คำแดงก็ชิได้ไกลไปแล้ว นับมือเป็นไปแล้วห้วงแกวชิได้เอ็นสั่งไร่ฝูงหมูไทยพี่น้องชิหลงร้องสั่งกัน จวงจันทนับมือหนีไกลคู่ พลุยาชิได้ไกลเสียด กบเขียดชิได้ลาบวบน้ำหนีไปช่องอ้อมผา ปลาชิได้ลาห้วยแปงรังก็อนจอกกับมือกระลอกชิได้ลากระจอน นอนลี้ป่าหมากคอมนับมือจอมแหร้งชีวงชีนทั้งชีกัว นับมือเจ้าหัวพี่น้องชิติ่ม้องบ่ถึกกลอง นับมือกระจองชิได้ไถลาหม้อเอาทัพพิมใช้ต่าง นับมือครองชิได้ม่วนม้างทางเต้าหม่นหมอง นับมือครองเมืองย่งนครกรุงล้านย่าน พอปานช้างลากไม้ไชย่งแก่ปลาย บ่อยากว่าพื้นร้ายหลายอย่างลงเข็ญเป็นน้ำปีน้ำเดือนเกลือแควยาวสั้น เป็นที่อัศจรรย์แท้โลกาฟ้าหย่อน ขอให้หอมเบ่งท่อนเมืองบ้านย่านไกล เจ้าอย.

วัดศรีนันทาราม (บ้านภู) ตำบลบ้านเป้า

อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

พระครูนนทสารโสภิต โทร. 06 – 2395031 , 09 - 7095381

4 สภาพของชุมชน

โดย ๑. กว๊าน วิจิตร

1. ที่ตั้ง

บ้านภู ตั้งอยู่ในพื้นที่ของตำบลบ้านเป่า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอหนองสูง ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตามทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 2307 เส้นทางราดยางเค้น ทางผ่านบ้านหนองสูง บ้านป่าเม็ก ถนนมีความโค้งคดเคี้ยวขึ้นเขาภูจ้อก้อผ่านวัดพระพุทธคีรี สถานที่ปฏิบัติธรรมของเหล่าพุทธศาสนิกชนชาวอำเภอหนองสูง ตลอดจนของผู้แสวงบุญที่มาจากท้องถิ่นอื่น ๆ จะเห็น องค์พระพุทธคีรี พระพุทธรูปองค์ใหญ่ ประทับบนทิวเขาที่ประดิษฐานอยู่ในพื้นที่ราบบนไหล่เขาทางด้านขวามือ องค์พระพุทธรูปเป็นรูปปูนปั้นปรากฏสมาริมีลักษณะส่วนนงคางมอชิง ห่างเลขไปอีกระยะทางประมาณ 3 เส้น ก่อนถนนลาดโค้งลงจากไหล่เขาจะผ่าน ถ้ำโงดก แหล่งสวนหย่อมสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งกลุ่มหนุ่มสาวศิรินทรได้จัดตกแต่งไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2511 มีไทรงามที่ลำต้นแผ่กิ่งก้านขึ้นจากปากปล่องถ้ำโงดก แล้วแผ่กิ่งก้านสาขาปกคลุมพื้นที่เนินดินคานก้อนใหญ่ ๆ เรียงรายจำนวนหลายก้อนที่อยู่บริเวณนั้นนำชวนกันเข้าพักผ่อน แล้วเข้าโค้งของถนนลาดลงตามไหล่เขาผ่านโรงเรียนบ้านภูก่อนจะเข้าสู่หมู่บ้านมองเห็นหลังคาของพระอุโบสถและศาลาการเปรียญเด่นสะดุดตา มีช่อฟ้า ใบระกา ค้ำชูช่อยอดสูงถลนถันรวมทั้งยอดของหอรบั้งและซุ้มประตู ของวัดศรีนันทาราม บ้านภู มองดูตื่นตาตื่นใจยามที่ได้เข้าไปเที่ยวชมบ้านผู้ไทย หมู่บ้านชนะเลิศระดับภาคในการประกวดหมู่บ้านอ.พ.ป. ประจำปี พ.ศ. 2529 และหมู่บ้านวัฒนธรรมดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2541 ของจังหวัดมุกดาหาร รวมระยะทางจากที่ว่าการอำเภอหนองสูงถึงบ้านภู ยาวประมาณ 6 กิโลเมตร และมีระยะทางห่างจากเทศบาลเมืองมุกดาหาร ถึงบ้านภูประมาณ 56 กิโลเมตร

อาณาเขต มีขอบเขตพื้นที่ติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ๆ ดังนี้

อาณาเขตด้านทิศเหนือ ติดต่อกับบ้านหนองโ้ บ้านป่าเม็ก มีแนวเนินเขาภูจ้อก้อและภูถ้ำเม่นขวางกั้น

อาณาเขตด้านทิศใต้ ติดต่อกับบ้านเป่า และภูผาขาวที่มีความสูงทอดยาวตลอดด้าน

อาณาเขตด้านทิศตะวันออก ติดต่อกับบ้านนาหนองแคน และภูผาแดง

อาณาเขตด้านทิศตะวันตก ติดต่อกับเขตอำเภอหนองพอก จังหวัดร้อยเอ็ด มีสันเขาภูหินเหล็กไฟและภูผาขาวทอดยาวขวางกั้น

2. พื้นที่

ลักษณะพื้นที่ที่เป็นที่ราบในระหว่างหุบเขา มีสายน้ำจากภูเขาไหลรวมกันเป็นลำห้วยไหลผ่านจำนวน 3 สาย คือ ห้วยกระเบียน(โห้ยกะเบ้น) ห้วยถ้ำบึง และห้วยทราย ทำให้พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การประกอบอาชีพทางการเกษตร เช่น การทำนา ทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสัตว์เป็นอย่างอื่น ปัจจุบันชาวบ้านใช้พื้นที่เพื่อการทำนาปี โดยวิธีการปักดำประมาณ 2,250 ไร่ ใช้พื้นที่ทำไร่ทำสวน ประมาณ 320 ไร่ และใช้พื้นที่ปลูกตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยซึ่งอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านในเนื้อที่ประมาณ 625 ไร่ นอกนั้นเป็นพื้นที่เชิงเขาลาดชันที่ทางราชการประกาศให้เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ คือป่าสงวนแห่งชาติดงบังอี แปลงที่ 5 และเขตการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า ที่ครอบคลุมพื้นที่ภูเขาทุกลูกที่ล้อมรอบบริเวณพื้นที่บ้านภู ภูเขาเหล่านี้ได้แก่

ภูจ้อก้อ (ภูจะก้อ) อยู่ทางทิศเหนือห่างจากที่ตั้งหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตร ลักษณะสูงทรงกลมเป็นยอดแหลม มีที่ลาดเชิงเขาเป็นชั้น ๆ นับได้จำนวน 5 ชั้น ป่าไม้บนภูจ้อก้อส่วนใหญ่เป็นป่าเต็ง รังและไม้ชนิดต่าง ๆ ตามดินเห็นหินดินดานเป็นก้อนน้อยใหญ่เรียงรายอยู่โดยทั่วไป มีพืชที่ใช้เป็นยาสมุนไพร ต้นผักหวาน ถั่วฝักยาว กล้วยไม้ป่า จันทน์ ช้างน้ำว เป็นแหล่งเกิดธารน้ำในฤดูฝนหลายสายไหลรวมกันเป็นลำห้วยกระเบียน น้ำน้ำไหลก่นำปุ๋ยอินทรีย์ ธาตุสโหลผ่านพื้นที่เพาะปลูกได้แก่ นาห้วยคำ นาบ้านฮ้างพะโห้ นาน้ำส้าง และนาหนองเกด ตามลำดับ บนเชิงลาดของดินเขาชั้นที่สองและชั้นที่สามทางด้านทิศตะวันออกเป็นที่ตั้งของวัดพระพุทธรังษี แหล่งร่วมปฏิบัติธรรมของชาวอำเภอหนองสูงในปัจจุบัน

ภูหินเหล็กไฟ อยู่ทางทิศตะวันตก ห่างจากที่ตั้งหมู่บ้านประมาณ 1.5 กิโลเมตร มีพื้นที่ติดต่อกับภูจ้อก้อ ป่าไม้เป็นป่าเบญจพรรณ มีไม้ประดู่ มะค่า แดง ตะแบก พะยูง ชิงชัน และไม้ชนิดต่าง ๆ บนยอดเขาจะมีหินแกรนิตเป็นก้อนเล็ก ๆ กระจายอยู่ทั่วไป เป็นที่เกิดของต้นผักหวานจำนวนมาก เป็นแหล่งเกิดของห้วยถ้ำบึง เนื่องจากภูหินเหล็กไฟมีป่าไม้หนาแน่น ในแต่ละปีจึงมีใบไม้หล่นทับถมเป็นปุ๋ยอินทรีย์จำนวนมาก ทำให้พื้นที่ทำนาที่ลำห้วยไหลผ่านอุดมสมบูรณ์ ได้แก่ นาถ้ำบึง นาหนองโหลง เป็นต้น

ภูผาขาว เป็นเขาแนวลาดติดต่อกับภูหินเหล็กไฟไปทางทิศใต้ ห่างจากที่ตั้งหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตร พื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์เป็นป่าเบญจพรรณ มีต้นไม้ใหญ่หลายชนิด เช่น บาก ตะเคียนทอง มะค่าโมง ประดู่ แดง ตะแบก พะยูง ชิงชัน และไม้หลายชนิด บนสันเขาเป็นที่ราบแนวยาว มีป่าสาร ป่ามะแขว่น (เร่ว) ขึ้นหนาแน่นติดต่อกันไปจนถึงภูเขียวที่ตั้งหน่วยอนุรักษ์ห้ามล่าสัตว์ป่าผาน้ำทิพย์ และสวนพฤกษศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภูผาขาวเป็นแหล่งต้นน้ำของลำห้วยทรายไหลลงผ่านนาห้วยทราย นากกแดง และไหลไปตกลำห้วยกะเบ้นที่นาเมือง

ภูผาแดง อยู่ทางทิศตะวันออกห่างจากที่ตั้งหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตร เป็นเขาที่มีความสูงกว่าเขาลูกอื่น ๆ ในเขตท้องถื่นอำเภอหนองสูง เป็นที่ตั้งหุบผาที่ทหาร ซึ่งมีชาวฝรั่งเศสได้ดำเนิน

การติดตั้งเมื่อประมาณ พ.ศ. 2499 พื้นที่ป่าเป็นป่าไม้เบญจพรรณสลับกับบางพื้นที่เป็นป่าเต็งรังอยู่บ้าง ใกล้ยอดเขาจะเป็นหน้าผาสูง มองขึ้นไปจะเห็นเป็นแนวยาวสีแดง ไม้ที่มีมากที่สุดได้แก่ประดู่ มะค่าและ ตะแบก ตามบริเวณต้นเขานอกจากมีไม้ใหญ่ มีหวาย มีไผ่ขึ้นหนาแน่นแล้ว ยังมีป่าสารป่ามะแง (เร่ว) เป็นจำนวนมาก เป็นที่หาอยู่หากินของชาวบ้านเป่าบ้านภู มีพืชที่ใช้ทำยาสมุนไพรเป็นจำนวนมาก

3. ประชากร

ผู้ไทยชาวบ้านภูตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน โดยลักษณะการปลูกสร้างบ้านเรือนจะอยู่ใกล้ ชิดติดกันในกลุ่มเชื้อสาย เครือญาติ เพื่อการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเกี่ยวกับการดำรงชีพในชีวิตประจำวัน ของหลาย ๆ ด้าน เช่น ด้านอาหารการกินก็มีการแบ่งปันอาหารคาว หวานที่ปรุงสำเร็จแล้วส่งให้ครอบครัว ของพี่ ส่งให้ครอบครัวของน้อง ขามที่เกิดเจ็บไข้ได้ป่วย ก็มีการหมั่นแวะเวียนไปตามไถ่อาการ บ้างก็ จัดหาสมุนไพรต่าง ๆ เพื่อช่วยในการรักษา ขามที่มีงานหนัก หรืองานเบา เผ่าพันธุ์เครือญาติและเพื่อน บ้าน จะให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันทั้งกำลังความคิด กำลังกาย กำลังใจ และหรือกำลังทรัพย์ ได้ถือ ปฏิบัติเป็นเรื่องปกติจนถึงปัจจุบัน

บ้านภูในปัจจุบัน (2547) แบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน ได้แก่

หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านเป่า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร นายสนาม แสนวิเศษ เป็นผู้ใหญ่บ้าน มีจำนวนประชากร เป็นชาย..... คน เป็นหญิง ..... คน รวม.....คน จำนวนครัวเรือน.....หลังคา สมาชิก อ.บ.ค. ได้แก่ นายพัญานะ แสนสุข และนายคำมี ปัทม

หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านเป่า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร นายทรง กลางประพันธ์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน จำนวนประชากร เป็นชาย..... คน เป็นหญิง ..... คน รวม.....คน จำนวนครัวเรือน.....หลังคา สมาชิก อ.บ.ค. ได้แก่ นายคำมาช อาจวิชัยและนางกรรณิ ปัทม

ประชากรบ้านภูทั้ง 2 หมู่บ้าน รวม ..... คน แยกเป็นชาย.....คน เป็นหญิง..... คน แยกประเภทตามวัยอายุได้ ดังนี้

วัยสูงอายุ (60 ปี ขึ้นไป)	เป็นชาย.... คน เป็นหญิง.... คน	รวม..... คน
วัยฉกรรจ์ (อายุ 40- 59 ปี)	เป็นชาย..... คน เป็นหญิง ..... คน	รวม .....คน
วัยหนุ่ม วัยสาว (อายุ 25-39 ปี)	เป็นชาย..... คน เป็นหญิง ..... คน	รวม .....คน
วัยเด็ก เยาวชน (อายุ 7 – 24 ปี)	เป็นชาย..... คน เป็นหญิง ..... คน	รวม .....คน
เด็กอายุต่ำกว่า 7 ปี	เป็นชาย..... คน เป็นหญิง ..... คน	รวม .....คน

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนประชากรในพื้นที่ตำบลบ้านเป่า แยกชาย – หญิง จำแนกตามหมู่บ้าน

หมู่ที่	ชื่อบ้าน	หลังคาเรือน	จำนวนครอบครัว	ประชากร		
				ชาย	หญิง	รวม
1	บ้านภู	108	116	298	291	589
3	บ้านเป่า	167	176	379	376	755
4	บ้านคำพิ	136	143	362	368	730
5	บ้านเก่า	150	156	399	396	795
6	บ้านป่าแสด	56	64	138	161	299
	รวม	734	776	1,861	1,902	3,763

ข้อมูล สถานีอนามัยตำบลบ้านเป่า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

4. สภาพทางเศรษฐกิจ

อาชีพของชาวบ้าน

อาชีพหลัก.....ทำนา รับราชการ รับจ้าง ประกอบการธุรกิจ...

อาชีพเสริม....การเลี้ยง การปลูกหลังฤดูเก็บเกี่ยว การแปรรูปและการจำหน่าย
กลุ่มอาชีพ.....

รายได้ของหมู่บ้าน

รายได้จากปลูก.....

รายได้จากการเลี้ยง.....

รายได้จากการรวบรวม.....

รายได้จากการแปรรูป.....

รายได้จากการจำหน่าย.....ร้านค้าขายส่งและขายปลีก ร้านค้าสหการ

สถานประกอบการ

โรงสีข้าว .....

5. สภาพทางสังคม

การปกครอง.....

การศึกษา.....

สถานศึกษา ... โรงเรียนบ้านภู (ประวัติโดยสังเขป)

โรงเรียนพลจัตมาภานุพิทยาสรรพ์ (ประวัติโดยสังเขป)

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

จำนวนประชากรที่เรียนจบการศึกษาในระดับต่าง ๆ .....

ปริญญาเอก.....

ปริญญาโท.....

ปริญญาตรี.....

อนุปริญญา .....

มัธยมศึกษาปีที่ 6 .....

มัธยมศึกษาปีที่ 3 .....

สาธารณสุข

การรักษาแผนปัจจุบัน สถานีนอนามัยตำบลบ้านเป้า.. กลุ่ม อสม.

การรักษาแผนโบราณ หมอชาพื้นบ้าน .....

พืชสมุนไพร .....

บ้านน่าอยู่.....

การรักษาความปลอดภัย .....

สถานีตำรวจภูธรตำบลหนองสูงได้

ฝ่ายรักษาความสงบหมู่บ้าน อ.พ.ป.

พิธีกรรม / ความเชื่อ .....

การนับถือพระพุทธศาสนา ...

วัดศรีนันทาราม (ประวัติโดยสังเขป)

วัดพุทธศิริ (ประวัติโดยสังเขป)

ที่พักสงฆ์ถ้ำแม่น

ที่พักสงฆ์ถ้ำกอกะพุง

ความเชื่อเกี่ยวกับภูติผีปิศาจ...

หอปู่ตา

หมอธรรม ธรรมสม ตาป้าน ธรรมลี แม่ตง

หมอลำ หมอเหยา ยายมณีเทศ

ไฉ่ยามหาของหาย นายจีน อาจวิชัย นายเต สุวรรณไตรย์ นางไทย แสนสุข

นางบัวพา สุนทรศ

อึ้งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ หม่อแรด เขี้ยวหมูตัน เหล็กไหล แก้วเสด็จ

สถานที่ท่องเที่ยว .....

อำเภอคค ....

วังน้ำฮ้อย ....

อำเภอ... อำเภอ...

2. ประวัติความเป็นมา

บ้านภู แบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 ขึ้นกับตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ประวัติความเป็นมาในการตั้งถิ่นฐานของบรรพบุรุษไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด ได้ทำการศึกษาค้นคว้าจากหนังสือที่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับหมู่บ้านภู ก็ได้ไม่ได้บันทึกให้รายละเอียดจึงต้องอาศัยการสอบถาม ฟังเรื่องเล่าและการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในหมู่บ้านหลายๆ ท่าน ตลอดจนอาศัยที่ผู้เรียบเรียงของผู้เป็นลูกหลานของบ้านภูมาแต่กำเนิด จึงพอมีประสบการณ์ รู้เรื่องราวต่างๆ อยู่บ้าง จึงนำมาวิเคราะห์พอสรุปความเป็นมาของบ้านภู ดังนี้

สภาพพื้นที่ก่อนเข้ามาตั้งถิ่นฐาน

สภาพพื้นที่แต่เก่าก่อนบริเวณแห่งนี้เป็นดงหนาป่าใหญ่ มีไม้ดัดใหญ่ๆ นานาพรรณอยู่มากมาย มีทั้งไม้แคน (ตะเคียน) กะเดื่อ (มะค่า) ขาง (ขางนา) เปือย (ตะแบก) แดง ประคู้ ประคง (ชิงชัน) แก่นจะบุง (พุง) และสารพันไม้ใหญ่หลายชนิด เป็นป่ารกชัฏ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด เช่น เสือ หมี ฟาน (อีเก้ง) เยิง (เลียงผา) เมฆ พวกสัตว์เล็กๆ ก็มี กระรอก กะเสาะ (กระรอก) กระแต หนู อีเห็น ฯลฯ พวกสัตว์ปีก ก็มี นกยูง ไก่ฟ้า ไก่ป่า นกกก นกแก่ง นกกระโถน นกเป็ดน้ำและนกลีเก้น นกน้อยส่งเสียงร้องดังก้องทั่วผืนป่า แม้ในหน้าแล้งก็ยังมียาจับรินไหลตลอดเวลาในหลายที่หลายแห่ง น้ำก็

๑๑๑

2. นายกง (ย้ายเชียงกง) เป็นบุตรเกิดจากภรรยาอัญญาโหลงอีกท่านหนึ่ง

๑๑๑

6. นางมือ นางมด นางไค้ นางลุน เป็นธิดาเกิดกับอัญญาโหลงอีกท่านหนึ่ง ค่อมมาได้อพยพไปอยู่บ้านภู ตำบลบ้านเป่า อำเภอหนองสูง"

จากหลักฐานการบันทึกประวัติโดยสังเขปบ้านภู ในสมุดบันทึกการประชุมของผู้ใหญ่บ้านมีเรื่องราวคล้ายใกล้เคียงกันกับผู้ให้สัมภาษณ์ข้างต้นว่า บรรพบุรุษของชาวบ้านภูเป็นชนกลุ่มหนึ่งซึ่งอพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เป็นกลุ่มชาวเมืองหนองสูง พวกเขามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ที่ฝั่งขวาของห้วยบังอี่ ซึ่งอยู่ฝั่งตรงกันข้ามกับเมืองหนองสูง เรียกตัวเองว่า ไทบ้านบังอี่ เมื่อประมาณ พ.ศ. 2387 บริเวณบ้านบังอี่นั้น พอลงถึงฤดูฝนในแต่ละปีมักถูกน้ำท่วมขัง จึงทำให้เกิดโรคระบาดแก่ชาวบ้าน และที่ท่ามาหากินก็คับแคบชาวบ้านจึงเริ่มแสวงหาที่ท่ามาหากินแห่งใหม่ ประกอบกับมีเสือเข้ากินม้าในหมู่บ้าน โบราณเขาว่าเสือตัวไหนที่เคยกินม้าค่อไปมันจะกินคน ชาวบ้านพากันกลัวเสือกิน จึงหาทางอพยพย้ายบ้าน โดยมีสถานที่อันมีทำเลเหมาะแก่การสร้างบ้านแปลงเมือง คือป่าใหญ่พื้นที่ราบหุบเขา ระหว่างภูจะก่อ ภูผาขาว และภูผาแดง ประมาณปี พ.ศ. 2424 ชาวบ้านบังอี่จึงได้พากันอพยพลงมาจากใต้ โดยการนำของเจ้าสุโทธิสมบัติ เจ้าโฮดสมบัติ เจ้ามหาสงคราม เจ้ามหาเสนา เจ้ากิตติราช พร้อมด้วยเพื่อนบ้านประมาณ 20 ครอบครัว ตั้งบ้านเรือนแห่งใหม่อยู่ที่บริเวณริมฝั่งขวาของห้วยกะเบน (ห้วยกระเบียน) ส่วนเจ้ากิตติราชและเจ้าเมืองนนท์นั้นตั้งบ้านเรือนอยู่ทางฝั่งซ้ายของลำห้วย เรียกชื่อหมู่บ้านว่า บ้านหลุมภู โดยยกย่องให้เจ้าสุโทธิสมบัติ เป็นหัวหน้า

เจ้าเมืองนนท์เป็นคนมีวิชาเก่งกล้ามาก จนต่อมาชาวบ้านต่างพากันว่าเจ้าเมืองนนท์เป็นปอบ จึงถูกขับไล่ออกจากบ้านหลุมภู ให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ป่าผักชะง้า ต่อมาคนรุ่นหลังเรียกว่า บ้านผักชะง้า จนทุกวันนี้

ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าสืบต่อกันมาว่าสมัยทำนาใหม่ ๆ เข้านาบุกเบิกหักร้างถางป่าในพื้นที่จับจองเสียดวายเป็น 3 ตัว เสือมันเอาไปกิน ขาขาคของนายฤๅลา ไครขวงค์ อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 บ้านภู เคยเล่าให้ฟังว่า กลางวันแตก ๆ ควายเข้าป่าละเมาะไปไม่นาน เมื่อได้ยินเสียงควายมันร้องที่ผิดปกติ ก็รู้ว่าเสือมันเอาควายไปกินแล้ว ไม่มีใครกล้าไปช่วยเหลือ หรือไล่เสือหนีเพราะความกลัว

สืบย้อนอดีตที่มาของชาวเมืองหนองสูงและลูกหลานของชาวเมืองหนองสูงคือบรรพบุรุษของชาวบ้านภู

ในปี พ.ศ. 2384 พระมหาสงครามและเจ้าอุปราชเวียงจันทน์ (ติสสะ) ขกกองทัพไปตีเมืองวังแดง เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร และท้าวเพียรราชบุตร พาคองครัวหนีกองทัพไทยระง่ำร้ายสาบ พระมหาสงครามได้จัดให้ท้าวสาย ท้าวเพียร เมืองวัง ไปเกลี้ยกล่อมได้ครอบครัวราชวงศ์ (กอ) และท้าวคองบุตร เจ้าเมือง ท้าวตัว บุตรอุปฮาดเมืองวังเข้าสวามิภักดิ์

สมัยต้นบรรพบุรุษ

.....

การแต่งกายผู้ชาย ผมนิยมการตัดสั้น มีการสักรายตามร่างกาย โดยเฉพาะการสักรายผู้ชายในสมัยก่อนนิยมกันมาก ใครสักลายได้มาก ๆ แสดงว่าเป็นคนเก่ง ที่มีความกล้าหาญ อดทน และจะเป็นที่ชื่นชอบของบรรดาสาว ๆ ผ้าขาวม้าคือเครื่องนุ่งห่มสารพัดประโยชน์ ที่ถูกผู้ชายทุกคนจะต้องมีถือติดตัวตลอดเวลา ใช้เป็นผ้าถุง ข้อนเคี้ยว (คือการเอาชายผ้าขาวม้าที่อยู่ด้านล่างขึ้นเหน็บไว้ที่เอวด้านหลัง)

.....

สถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมที่ใช้เป็นที่อยู่อาศัยแบบดั้งเดิมของบรรพบุรุษของชาวบ้านภู และหมู่บ้านผู้ไทยในท้องถิ่นอำเภอหนองสูง มีลักษณะการก่อสร้างคล้าย ๆ กัน ในการตั้งบ้านเรือนจะคำนึงประโยชน์การใช้สอย และการป้องกันที่อาจเกิดภัยอันตรายที่เกิดจากสัตว์ป่า เช่น เสือ ช้าง หรือสัตว์เลื้อยคลานที่มีพิษอื่น ๆ ได้แก่ ภูเขา ขะขาบ เป็นต้น ที่อยู่อาศัยถาวรของบรรพบุรุษชาวบ้านภู ดังนี้

เอนโหลง (บ้านหลังใหญ่) มีความยาวนานเป็นช่วงเสา ใต้ถุนสูงโล่ง ผู้ไทยบ้านภูส่วนมากเอนโหลงมักจะปลูกสร้างเป็น 3 ห้องเสา เรียกว่าเอน 3 ห้อง ตั้งจั่วตามทิศทางการเดินของตะเอน (ดวงอาทิตย์) จั่วหลังคาขยักตั้งสูงอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 2 เมตร เพื่อให้น้ำฝนไหลสะดวก ทำให้หญ้าคาที่ชาวบ้านส่วนใหญ่นำมามุงหลังคานั้นใช้ได้นานปี และทำให้อากาศภายในบ้านในหน้าร้อนจะรู้สึกเย็นสบาย ส่วนอากาศภายในบ้านในหน้าหนาวจะอบอุ่น การเก็บรักษาอาหารการกินที่อยู่ภายในบ้านก็จะมีไม่บูดเน่าง่าย ฝาของบ้านนิยมทำด้วยไม้ที่นำลงมาจากเขาได้แก่ ไม้เปาะ (ไม้เปาะ) ไม้โก๊ะ (ไม้โกะ) นำมาสับฟาก แล้วตากแดดให้แห้ง จึงนำมาสานเป็นฝาขัดแตะหรือสานเป็นฝาถายสอง ซึ่งขึ้นอยู่กับความต้องการของเจ้าของบ้าน เอนโหลงจะทำประตูเข้า-ออก ไว้ 2 ทาง และมีประตูบ่อง (หน้าต่าง) ไว้เพียงช่องเดียว พื้นที่ภายในของเอนโหลงจัดแบ่งส่วนใช้สอย ดังนี้

สอง คือบริเวณที่กันไว้ให้เป็นที่นอนของพวกผู้ชาย หรือใช้เป็นที่นอนของแขกที่มาเยี่ยมเยือน ที่ฝาผนังทางหัวนอนจะจัดเป็นหิ้งสำหรับตั้งพระพุทธรูปและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพบูชาอื่น ๆ เป็นสถานที่ใช้ในการสวดมนต์ไหว้พระของสมาชิกในบ้าน ผู้หญิง หรือเด็ก ๆ จะถูกห้ามไม่ให้ใช้สอง ในการนั่งเล่นหรือนอนพักผ่อน เพราะถือว่าละเมิดและ (การแสดงความประพฤติกที่ไม่เหมาะสม)

ห้องโล่ (ห้องนอนที่มีผนังกัน ทำประตูเข้า-ออกหนึ่งหรือสองทาง) ใช้เป็นที่พักผ่อน หลับนอนของลูกผู้หญิงที่เจริญเติบโตเข้าสู่วัยสาว เป็นที่เก็บหีบสมบัติ หรือผ้าแพรเครื่องนุ่งห่มที่สมาชิกของครอบครัวได้พากันจัดหา มา ห้องโสมเป็นบริเวณที่กันให้เป็นที่พักส่วนของสมาชิกครอบครัวที่เป็นผู้หญิง

ห้องโถง (โถง) คือบริเวณภายในบ้านที่เหลือจากสองและห้องโถงทั้งหมด ใช้เป็นที่หลับนอนของพ่อแม่ และเด็ก ๆ บางครอบครัวจะใช้เจดีย์โถง (มุมห้องโถง) ที่อยู่ด้านเดียวกันกับห้องโถง จัดทำเป็นตอไฟด้วยก็ได้

เคื่องล้างเงิน (ได้เงินบ้าน) ส่วนหนึ่งใช้เป็นบริเวณพักผ่อนตอนกลางวันในหน้าร้อน และใช้เป็นที่ทำหัตถกรรมครัวเรือน ที่วางที่ทอดผ้า และอีกส่วนหนึ่งใช้ทำหิ้งเก็บสิ่งของเครื่องใช้ เช่น หนอจก (จอบ) หนอด้าม (เสียม) และสิ่งของเครื่องใช้ในการทำนา ทำสวนอื่น ๆ สัตว์เลี้ยง วัว ควายไม่นิยมผูกในได้เงินบ้าน แต่จะทำเป็นแสงวัว แสงควาย แยกไว้ต่างหากซึ่งอยู่ห่างจากบ้านไม่มากนัก

นอกจากเงินโถงแล้วยังนิยมสร้างที่อยู่อาศัยต่อเติมจากเงินโถงเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยให้ได้รับความสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น ดังนี้

กะเท็บ (ระเบียงหรือเกย) คือส่วนที่ต่อเติมออกจากเงินโถง หลังคาและพื้นของกะเท็บจะมีระดับต่ำกว่าของเงินโถงอย่างน้อย 30 เซนติเมตร การเดินเข้า-ออกระหว่างกะเท็บกับห้องโถงเงินโถงจะต้องได้ยกเท้าข้ามขอบตอทุกครั้ง ทำขึ้นได้ (บันได) สำหรับพาดเดินขึ้น-ลง อยู่ทางทิศเดียวกันกับจั่วบ้าน ประโยชน์ใช้สอยของกะเท็บ เป็นที่นั่ง หรือนอนพักผ่อน เป็นที่รับแขก ทานอาหาร ตั้งอุ้งน้ำกิน (โถงน้ำดื่ม) พื้นล่างไม่ค่อยใช้ประโยชน์มากนักเพราะได้เงินเต็ม ส่วนใหญ่ใช้เป็นที่กองฟืน (เก็บฟืนให้เป็นระเบียบ)

ชานเนาะ (ชานนอก) ระดับพื้นของชานเนาะจะลดระดับลงมาอีกเพื่อสะดวกต่อการนำพาน้ำหรือยกน้ำขึ้นไป ไม้ที่ใช้ทำชานเลือกจากไม้เนื้อแข็งที่ทนแดด ทนฝน เช่น ประดู่ มะค่าโมง ตะเคียนทอง เป็นต้น ใช้ประโยชน์เป็นที่ตั้งของ อุ้งน้ำใช้ (โถงน้ำใช้) อุ้งน้ำอาบ (โถงน้ำอาบ) และหรืออุ้งน้ำกิน ที่วางสางผัก (กระถางปลูกผัก) ต่าง ๆ เช่น สางผักถั้ว (สาระแหน่) สางผักใบเลื่อย (หอมที่ใช้แต่ใบในการปรุงอาหาร) สางผักหอมส้ม (หอมเป) สางผักอีตุ (แมงลัก) และสางผักแพว ใช้เป็นที่อาบน้ำของผู้สูงอายุ เป็นที่ล้างภาชนะเครื่องครัว มี กะบาน (ชาม) หม้อ โถย (ถ้วย) ชก (ครก) ชะเจ้าเบอ (ตากกระเบือ) โปง (ช้อน) พื้นล่างของชานเนาะจึงเป็นซั๊ก (น้ำขังและมีโคลนคมเมื่อหมูลงเกลือกจะมีกลิ่น)

เงินไฟ (เรือนครัว) นิยมทำเป็น 2 ห้องเสา ปลูกตั้งแยกห่างจากเงินโถงอยู่ทางด้านทิศตะวันออกหรือทิศตะวันตก (ปลูกขวางตะวัน) ประมาณ 2-3 เมตร ทำชานมนเชื่อมระหว่างเงินไฟกับเงินโถง พื้นเงินไฟมีระดับความสูงเท่ากันกับพื้นกะเท็บ ส่วนใหญ่จะปูพื้นด้วยไม้ไผ่สับฟาก บริเวณภายในเป็นที่วางตอไฟ (กระบะดิน มีพื้นที่ประมาณ 1 ตารางเมตร หิน 15 เซนติเมตร ขอบกระบะเป็นไม้เนื้อแข็งหนาอย่างน้อย 1 นิ้ว พื้นกระบะดินจะรองด้วยกาบกล้วย) ใช้สำหรับก่อไฟ ไม้มีเตา จะใช้หิน 3 ก้อน (ก้อนเสา) รองรับภาชนะหุงต้ม ในเงินไฟยังเป็นที่เก็บภาชนะอาหารแห้ง เครื่องครัวต่าง ๆ เช่น ถ้วย โถ โอ ชาม หม้อ ไห ครก ตากกระเบือ ช้อน จอง กะได๊ก (ถาดที่วางกับข้าว) กะเบ้นชวาช้าว (ภาชนะที่ใช้พักข้าวเหนียวจากการนึ่งทำให้เย็นก่อนที่จะบรรจุกระติบ) ไม้กะด้ามชวาช้าว (ไม้ที่ใช้พลิกข้าวเหนียวนึ่งที่อยู่ในกะเบ้นชวาช้าว ให้กลับไป-มา ทำให้เย็นลง และไม้ขึ้นแฉะ) วิ (พัด) ไม้มะฮีบ (ไม้ไผ่ 2 ชิก ที่มีลักษณะเท่ากัน ปลายข้างหนึ่งถูกผ่าเป็นซีกเล็ก ๆ แล้วสานขัดกันด้วยด้าย ใช้จับสิ่งของที่ร้อนของ

ร้อน) จะเอ็ง (ด้วยกันลึก มีดินรอนหนาเช่นเดียวกับกรกแต่เตี้ยกว่า ใช้ใส่ต้ม แกง หรือดำน้าพริกก็ได้) ข้างตอไฟใช้เก็บฟืนที่ทำเป็นเชื้อไฟในแต่ละวัน มีที่แขวนกระติบข้าว กระติบข้าว อุข้าวสาร (โองเก็บ ข้าวสาร) เหมง (เขียง) มีด พร้า และเครื่องมืออื่น ๆ อีก บางบ้านยังใช้ภายในเอนไฟตั้งแขวงม้อน (ที่วาง กระด้งเลี้ยงตัวไหม ทำเป็นชั้น ๆ ประมาณ 5-7 ชั้น ดินแขวงม้อน จะตั้งในน้ำของกะลามะพร้าวที่ใช้รอง รับทั้ง 4 ข้าง เช่นเดียวกับดินของคู่กับข้าว) ใต้เอนเอนไฟ ใช้เป็นที่เก็บฟืนที่เก็บสะสมเพื่อใช้ในการหุง ต้มได้ตลอดปี และมีเตาเปิด เตาปิด (ถ้าเปิด ถ้าปิด) อยู่ใกล้กันกับกองฟืนนั้นด้วย โครงสร้างของ เอนไฟจะไม่ฝักกับโครงของชานหรือโครงของเอนโหล่ง ฉะนั้นจึงสามารถรื้อไปปลูกเป็นเอนเหยาได้ใน บางกรณี

ชานมน เป็นชานเชื่อมต่อระหว่างเอนโหล่งกับเอนไฟ โครงทำด้วยไม้เนื้อแข็งทนแดด ทนฝน เช่นเดียวกับชานเนาะ ปลูกด้วยไม้กระดานไม้เนื้อแข็งหน้ากว้าง 30-40 เซนติเมตร ใช้เป็นที่นั่งพักผ่อนตาก อากาศยามแดดร้อน ลมเย็น ตอนเช้าสาย-บ่ายแก่ ที่นั่งว่างมักใช้ตั้งหม้อนิล และอุปกรณ์การย้อมผ้าขาว ผ้ายด้วยหม้อนิล เช่น หม้อคราม หม้อน้ำบ๊ยะ หม้อดั่ง เป็นต้น

เฒ่าข้าว (ขี้ข้าว) ลักษณะขยไ้ดูสูงพอกีกับการเทียบเกวียนที่ขนข้าวเปลือกข้าวขี้ข้าวได้ เฒ่าข้าว ของแต่ละบ้าน สามารถเก็บข้าวเปลือกได้นานเป็นปี จนถึงหน้าทำนาใหม่ ขนาดของเฒ่าข้าวสร้างใหญ่หรือ เล็ก ขึ้นอยู่กับผู้ที่เป็นเจ้าของที่ทำนาในแต่ละปี จะได้ปริมาณข้าวเปลือกมากน้อยเพียงใด โดยเฉลี่ยเฒ่าข้าว ของชาวบ้านจะจุข้าวเปลือกเหนียวได้ประมาณ 500-800 ปีบ สะถ่านเฒ่า (ผาขี้ข้าว) ส่วนใหญ่ทำด้วย ไม้ไผ่กึ่ง หรือไม้เปาะ สับฟากสานขัดแตะ ตามช่องความห่างของผาขี้ข้าวมูลวัวหรือมูลควายที่ยังเปียกสด อยู่ กันเมล็ดข้าวลอคหกตกหล่น ใต้เฒ่าข้าวส่วนมากจะทำคอกเปิด คอกไก่ คอระเบียงตามแนวยาว ของเฒ่าข้าวด้านใดด้านหนึ่ง กว้างประมาณ 3-4 เมตร มุงด้วยหญ้าคา ไม้ยกพื้น เพื่อเป็นที่ตั้งของ ชกมอง (ครกกระเคื่อง) ไว้สำหรับตำข้าวเป็นข้าวกล้อง ข้าวซ้อม และข้าวสาร

~*~

รูปภาพ

การละเล่นพื้นบ้าน นาฏศิลป์และดนตรี

เพลงพื้นบ้าน และการละเล่นของเด็ก

เพลงร้องเล่นของเด็ก ได้แก่เพลงที่เด็กร้องเล่นเพื่อความสนุกสนาน เพลิดเพลิน อาจเป็นเพลงร้อง เล่นธรรมดา หรือล้อเลียนกันก็ได้ เช่น

เพลงมคตะนอย

มคตะนอย	ค่อยกันพริก
คนไหนหยุดหยิก	คนนั้นต้องตด

เพลงหัวโล้น

หัวโล้นก้อนใหม่ใหม่	ควักจีไก่
มาใส่หัวโล้น	
หัวโล้นโกนนานนาน	ตกสะพาน
หัวล้านจุ่มจี	

เพลงที่ใช้ประกอบการละเล่นของเด็ก เป็นบทเพลงที่ใช้ร้องประกอบการละเล่น เช่น

เพลงโพงพาง

โพงพางเอ๋ย	ปลาเข้าลอค
ปลาตาบอด	เข้าลอคโพงพาง

วิธีเล่น ใช้ผู้เล่นไม่จำกัดจำนวน เลือกผู้ที่จะเป็นปลาโดยการจับไม้สั้นไม้ยาว หรือวิธีอื่น ๆ จำนวน 1 คน เอาผ้าผูกตาคนที่จะเป็นปลาแล้วหมุน 3 รอบ ผู้เล่นคนอื่น ๆ ล้อมวงจับมือกัน เดินเป็นวงกลมพร้อมกับร้องเพลงประกอบ เมื่อจบเพลงทุกคนนั่งลงแล้วถามว่า ปลาเป็นหรือปลาตาย ถ้าตอบว่า ปลาเป็น คนที่อยู่รอบวงขยับเขยื้อนได้ ถ้าตอบว่า ปลาตาย คนที่อยู่รอบวงต้องนั่งอยู่กับที่ ผู้ถูกปิดตาจะใช้มือคลำผู้ที่นั่งรอบวง ถ้าสามารถบอกชื่อคนที่ตนเองกำลังคลำอยู่นั้นได้ถูกต้อง ให้ผู้ถูกทายชื่อมาเป็นปลาแทน แต่ถ้าทายชื่อไม่ถูกต้องก็ต้องเป็นต่อไป

เพลงมอญซ่อนผ้า

มอญซ่อนผ้า	ตุ๊กตาอยู่ข้างหลัง
ใครนั่งไม่คิด	ฉันจะตีตุ๊กเธอ

วิธีเล่น ใช้ผู้เล่นไม่จำกัดจำนวน เลือกผู้ที่จะเป็นมอญจำนวน 1 คน โดยวิธีจับไม้สั้นไม้ยาว หรือวิธีอื่น ๆ ก็ได้ ผู้เล่นทุกคนนั่งล้อมเป็นวง ผู้ที่เป็นมอญถือผ้าไว้ในมือแล้วเดินรอบวง ทุกคนร้องเพลงพร้อมกัน ผู้เป็นมอญจะเลือกจริง (ซ่อน) ผ้าไว้หลังคนใดคนหนึ่ง แล้วต้องพรางทำว่ายังถือผ้าอยู่ เมื่อเดินรอบวงถึงที่จริง (ซ่อน) ผ้าไว้ ก็หยิบผ้าไล่ตีผู้นั้น ผู้ที่ถูกตีต้องวิ่งหนีไปรอบวง แล้วกลับมานั่งที่เดิม ผู้เป็นมอญจะเล่นในลักษณะเดิมต่อไป แต่ถ้าผู้ที่มอญจริง (ซ่อน) ผ้าไว้ข้างหลังคลำหาผ้าพบ ก็จะใช้ผ้าผืนนั้นไล่ตีมอญ มอญจะต้องวิ่งหนีรอบวง 1 รอบ แล้วไปนั่งแทนที่ผู้ไล่ตี เล่นอย่างนี้ไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะเลิก

เพลงชักผ้า

ชักผ้าเอ๋ย	มะนาวโคงเคง
ขุนนางมาเอง	ว่าจะเล่นชักผ้า
ใครมีกยาว	สาวได้สาวเถา
ใครมือสั้น	เอาเถาวัลย์ค่อเข้า

จ้ำมะมี

จ้ำมะมี เป็นการละเล่นที่เด็ก ๆ นิยมเล่นกันมากเมื่อประมาณ 30-40 ปีก่อน ผู้เล่นต้องฝึกท่องคำคล้องจองให้ได้ก่อน คำคล้องจองที่เด็กบ้านภูนิคมพูดกันในการเล่นจ้ำมะมี ว่าดังนี้

จ้ำมะมีมะม่วงเชอนาหนองกค ฝนมีคคหน้าลิงหน้าลาย หน้าผีพรายหน้าอีกหน้าหยของ หยอมแยะ ผักกะและแะคัง น้ำมันขางุ่นเขียว เหลียวหลังบั้งข้าวหลามแะคับ

สถานที่เล่น ได้ร่มไม้ ลานหน้าบ้าน หรือภายในห้องเรียน

จำนวนผู้เล่น ตั้งแต่ 4 – 6 คน

อุปกรณ์ เศษไม้ หรือหินกรวด

วิธีการเล่น เมื่อทุกคนท่องคำคล้องจองกันได้แล้ว หากคนที่หมอบลงโดยการ “โอน้อยออก” ผู้แพ้หมอบลง ผู้เล่นคนอื่น ๆ หงายฝ่ามือทั้งสองข้างไว้บนหลังคนหมอบ คนท่องคำคล้องจองจะจิ้มไม้ลงบนฝ่ามือพร้อมพูดคำคล้องจองไปด้วย 1 คำ ต่อการจิ้ม 1 มือ เมื่อจบคำคล้องจองที่มือของคนใดก็จะวางไม้ให้มือคนนั้นกำไว้ คนที่หมอบถูกขึ้นมาทายว่า ไม้อยู่กับใคร ถ้าทายถูก คนที่กำไม้ไว้ต้องเปลี่ยนมาเป็นคนหมอบแทน แต่ถ้าทายผิดก็ต้องทำหน้าที่เป็นคนหมอบต่อไป

ประโยชน์ของการเล่น ฝึกการสังเกต ฝึกความอดทน และความซื่อสัตย์ ฝึกการท่องจำรู้จักสำนวนอีสาน ฝึกประสาทสัมผัสระหว่าง ตา มือ และปาก

คิดเม็คมะหาม (เม็ลคมะขาม)

คิดเม็คมะหาม เป็นการนำรูปแบบการละเล่นของเด็กอีสานโดยทั่วไป ซึ่งมีมาแต่โบราณ

สถานที่เล่น ลานดินตามร่มไม้ชายคา ใต้ถุนบ้าน ใต้ถุนอาคารเรียน

จำนวนผู้เล่น ตั้งแต่ 3 – 5 คน

อุปกรณ์ เม็ลคมะขามคนละไม้ต่ำกว่า 20 เม็ลค หลุมดินที่ปากหลุมกลม

วิธีการเล่น ผู้เล่นนั่งล้อมวงกัน และตกลงกันว่าจะใช้เม็ลคมะขามคนละกี่เม็ลคต่อการเล่นในแต่ละครั้ง แล้วจับไม้สั้นไม้ยาวหรือปาวอิงรูปเพื่อหาลำดับคนเล่น นำเม็ลคมะขามจากแต่ละคนมากองรวมกัน ผู้เล่นอันดับ 1 กำรวบเม็ลคมะขามทั้งกองแล้วขว้างลงบนพื้น ให้กระจายอยู่ใกล้ ๆ ปากหลุม โดยใช้มืออีกข้างหนึ่งกันใกล้กับปากหลุมไม่ให้เม็ลคมะขามตกลงไป จากนั้นใช้ปลายนิ้วมือคิดเม็ลคมะขามลงหลุมครั้งละ 1 เม็ลค โดยไม่ให้ชนกับเม็ลคอื่น ๆ ถ้าผู้เล่นคิดเม็ลคมะขามไปชนกับเม็ลคอื่นก่อนตกลงในหลุม ถือว่าเสีย ต้องเปลี่ยนผู้เล่นเป็นคนอันดับต่อไป เมื่อใครหมดเม็ลคมะขามจะต้องออกจากการเล่น และเมื่อเล่นได้หมดทุกเม็ลคต้องนำออกจากหน้าถักมากองรวมกันใหม่เพื่อให้คนในอันดับต่อไปได้เล่นต่อ

ประโยชน์ ฝึกการสังเกต การกระระยะ ฝึกกล้ามเนื้อมือ ฝึกความรอบคอบ และฝึกการนับจำนวน

สับมะคาง (สับลูกข้าง)

เล่นสับมะคาง เป็นการละเล่นของเด็กผู้ชาย นิยมเล่นในระหว่างเดือน สิงหาคม - เดือน พฤศจิกายน ลูกข้างที่ใช้สับกันต้องทำมาจากไม้เนื้อแข็ง ท่อนไม้กลม ใช้มีดพริ้วเหลาลูกข้างให้กลมนกลม หัวลูกข้างความยาวประมาณ 2 เซ็นติเมตรเป็น ที่พันเชือกสำหรับหั่นมะคาง (หมุนลูกข้าง) ลักษณะรูปร่างที่สำเร็จจะมีรูปทรงคล้ายกับคอกบัวตูม ลูกข้าง ที่ใช้สับกันจะมีขนาดพอเหมาะมือคือ ไม่เล็กหรือใหญ่มากเกินไป

สถานที่เล่น   ลานดินที่เรียบแข็ง   บริเวณโคยรอบไม่มีสิ่งของเมื่อถูกกระทบจะทำให้แตก
เสียหาย

จำนวนผู้เล่น   ไม่จำกัดจำนวน

อุปกรณ์   ลูกข้างคนละ 1 ลูก

วิธีเล่น   แบ่งผู้เล่นออกเป็นสองฝ่าย โดยการเลือกหัวหน้าที่ลูกข้างมีขนาดใหญ่เท่ากัน ลูก ทีมจับคู่กัน โดยแต่ละคู่พิจารณาจากขนาดของลูกข้างที่เท่า ๆ กัน มาให้หัวหน้าทีมเลือกเข้าทีม แล้วหัวหน้า ในแต่ละฝ่ายจะสลับกันเลือกลูกทีมจนครบทุกคน หาฝ่ายผู้ได้เล่นก่อนด้วยวิธีการ หั่นมะคางเสี่ยงคว่ำ (หมุนลูกข้างแข่งกัน) การหมุนใช้เชือกที่ได้จากการปั่นด้ายหรือปอเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 มิลลิเมตร ความยาว 1 เมตรพันรอบคอของหัวลูกข้างหลาย ๆ รอบ และสองรอบสุดท้ายทำการพันตรงกลางลูกข้าง จับปลายเชือกและลูกข้างด้วยมือข้างใช้งานถนัดที่สุด แล้วกระตุกเชือกปล่อยลูกข้างลงหมุนบนลานดิน พร้อมกัน ของใคร กินน้ำจิ้น (หมุนเร็วและอยู่ได้นาน) มากกว่า จะได้เป็นฝ่ายสับ ส่วนผู้แพ้จะทำหน้าที่เป็นฝ่ายหมุน

ผู้แพ้จะผลัดเปลี่ยนกัน โยนกระตุกลูกข้างของคนลงหมุนบนลานดิน ฝ่ายชนะแต่ละคนก็จะทำการเลือกสับมะคาง (โยนกระตุกลูกข้างของคนให้กระทบกับลูกข้างของฝ่ายหมุนบนลานดิน ให้ล้มหรือ กระเด็นไปไกลที่สุดตามแรงสับ) ที่สามารถทำให้ลูกข้างของคู่ต่อสู้ คาย (ล้ม หยุตหมุน) ได้ หากสับแล้วลูก ข้างของคู่ต่อสู้ยังตั้ง (ลูกสับกระเด็นไปไกลแต่ไม่หยุตหมุน) ฝ่ายสับก็จะเสริมกันสับจนลูกข้างนั้นคาย ความเทคนิคหรือกลวิธีการสับของแต่ละคน เช่น สับคืบ (จับช่วงล่างทำให้กระเด็นไกล) สับข้างทำให้ลูก ข้างล้มหรือแตก ถ้าสับไม่ทันทำให้ลูกข้างของฝ่ายหมุนคายเอง ฝ่ายสับที่เหลือก็จะทำการ จะได้ลูก ข้าง (โยนลูกข้างของคนลงสับให้ลูกลูกข้างที่คายลูกนั้น และลูกข้างของผู้สับจะต้องหมุนด้วย) หาก ชนะได้ลูกเสีย หรือสับทุกคนแล้วลูกข้างของคู่ต่อสู้ไม่คายถือว่าแพ้ จะต้องเปลี่ยนเป็นฝ่ายหมุน

การพันเชือกลูกข้าง ฝ่ายหมุนพันโดยตั้งหัวลูกข้าง แล้วใช้หัวแม่มือกดปลายเชือกเข้ากับคอลูกข้าง มือขวาจับเชือกพันรอบคอลูกข้างตามเข็มนาฬิกา ปลายเชือกที่เหลือพันกับนิ้วมือข้างที่ใช้พันเชือกและจับ ลูกข้างไว้พร้อมที่จะกระตุกหมุน ฝ่ายสับพันโดยผูกโพธิ์เทม (พันหัวลูกข้างลงแล้วพันเชือกรอบคอลูก ข้างตามเข็มนาฬิกา) แต่ถ้าไม่พันหัวลูกข้างลงจะต้องทำการพันเชือกรอบหัวลูกข้างทวนเข็มนาฬิกา เวลาถือ ลูกข้างเตรียมทำการสับจึงหันหัวลง ถ้าพันเชือกไม่ถูกเวลากระตุกลูกข้างลงคินเชือกอาจพันหัวลูกข้างไว้ เรียกว่าเชือกชักคอกคาง

ประโยชน์ ฝึกความแข็งแรงของกล้ามเนื้อ ฝึกความสัมพันธ์ของประสาทสัมผัสระหว่างมือกับตา ฝึกการกระโดด สามารถนำวัสดุท้องถิ่นที่หาได้ง่ายมาประดิษฐ์เป็นของเล่น ฝึกความเชื่อมั่น กล้าตัดสินใจ เกิดความสามัคคีและมีความสุขสนุกสนานเพลิดเพลิน

โป๊งแป๊ะ

โป๊งแป๊ะ เป็นการเล่นของเด็กที่นิยมเล่นกันโดยทั่วไป โป๊งแป๊ะเป็นคำพูดที่ใช้ในการเล่นซ่อนหาของเด็กอีสานอีกสำนวนคำพูดหนึ่ง

สถานที่ในการเล่น บริเวณบ้านกว้าง ๆ หาที่ซ่อนได้ง่าย สวนหย่อมภายในโรงเรียน พื้นที่มีต้นไม้หลายต้นเป็นที่หลบซ่อนตัว

จำนวนผู้เล่น ตั้งแต่ 3 คน ขึ้นไป

อุปกรณ์การเล่น ไม่มี

วิธีการเล่น หาผู้แพ้โดยการปาวยิงชูป คนแพ้สุดท้ายเป็นผู้นับ โดยนับจาก 1 ถึง 10 คนอื่นต้องรีบวิ่งไปซ่อนตัวให้ทัน เมื่อนับเสร็จแล้วก็เดินหา เมื่อพบจะชี้ผู้ที่พบว่า “โป๊ง” แล้วระบุชื่อผู้เล่นที่พบ คนที่ถูกโป๊งและระบุชื่อถูกถือว่าตาย ถ้าระบุชื่อไม่ถูกผู้ซ่อนกล่าวว่า “แป๊ะ” และใช้ฝ่ามือแคะตัวของคนนับ คนนับจะต้องเริ่มนับใหม่ บางทีผู้ซ่อนอยู่กันเป็นกลุ่มสามารถออกมาแป๊ะได้พร้อม ๆ กันหลายคน คนนับต้องโป๊งชื่อให้ทัน อย่าให้โดนแป๊ะก่อน อาจวิ่งหนีไปด้วย แป๊ะไปด้วยก็ได้ แล้วแต่ความสามารถ หรือวิธีการเล่นของแต่ละคน

ประโยชน์ เป็นการฝึกสังเกต ฝึกประสาทการรับรู้การหลบหลีก รู้จักเคารพกติกา มีความสามัคคีรู้จักช่วยเหลือกัน และมีความสุขสนุกสนานเพลิดเพลิน

มะเก็บ

มะเก็บ (หมากเก็บ) เป็นการเล่นที่นิยมมากในหมู่เด็กผู้หญิง เล่นกันเพลินจนลืมข้าวลืมน้ำ ทำให้พ่อแม่ต้อง *ฮัว* (เตือน สั่งสอน) กีบ่อย ๆ

สถานที่ในการเล่น ใต้ร่มไม้ หรือในห้องเรียน

จำนวนผู้เล่น เล่นเป็นคู่หรือเล่นเป็นกลุ่มก็ได้

อุปกรณ์ ไม้ไผ่เหลากลม หรือไม้แก่นป้อ จำนวน 10 อัน ความยาวประมาณ 1 ฟุต เส้นผ่าศูนย์กลางเท่าไม้ตะเคียบ มะนาว ขนาดพอเหมาะมือ หรือมะลัดดา(ผลฝรั่ง) หรือมะเขือคิน (มะเขือหนามผลมีรสขื่น) จำนวน 1 ผล

วิธีการเล่น ผู้เล่นหันหน้าเข้าหากัน จัดลำดับการเล่นก่อน-หลัง โดยการปาวยิงชูป คนที่ชนะได้เล่นก่อน คนเริ่มเล่นจะวางไม้ลงบนพื้น โยนลูกมะนาวขึ้นข้างบน แล้วใช้มือขวาหยิบไม้ 1 อัน กำไว้ในมือซ้าย แล้วรีบรับมะนาว ก่อนที่จะตกลงพื้น ถ้ามะนาวตกลงพื้นก่อนที่จะหยิบไม้เสร็จ ถือว่าตาย ต้องให้คนถัดไปเป็นคนเล่น ถ้าหยิบได้ทุกครั้ง จะมีท่าหยิบ ดังนี้

ครั้งที่ 1 หีบทีละ 1 ไม้ ไปจนหมด

ครั้งที่ 2 หีบทีละ 2 ไม้พร้อมกันไปจนหมด

ครั้งที่ 3 หีบทีละ 3 ไม้พร้อมกัน เหลือไม้สุดท้าย 1 ไม้ หีบอันเดียว

ครั้งที่ 4 หีบทีละ 4 ไม้พร้อมกัน เหลือไม้สุดท้าย 2 ไม้ หีบ 2 ไม้

ครั้งที่ 5 หีบทีละ 5 ไม้ ครั้งที่ 6 หีบ 6 ไม้ แล้ว หีบ 4 ไม้ ครั้งที่ 7 หีบ 7 ไม้ แล้วหีบ 3 ไม้ ครั้งที่ 8 หีบหีบ 8 ไม้ แล้วหีบ 2 ไม้ ถึงครั้งที่ 10 เก็บรวบไม้ไว้แล้วหมุนควงไม้ในมือ ได้หลายรอบถือว่าเก่ง ครั้งที่ 11 ทำสุดท้าย วางไม้ทั้งหมดไว้กลางฝ่ามือ แล้วโยนขึ้นพลิกมือ เอาหลังมือรับไม้ไว้ไม่ให้ตกพื้น แล้วโยนขึ้นอีกครั้ง ใช้มือคว้าไม้ที่ลอยอยู่ไว้ คว้าได้กี่ไม้ก็มีโอกาสตีเข้าของเพื่อนเท่าจำนวนไม้ที่รับไว้ได้

ประโยชน์ เป็นการฝึกนับจำนวน ฝึกความสัมพันธ์ระบบประสาทสัมผัสระหว่างกล้ามเนื้อและตา ฝึกความจำ ความอดทน และการรอคอย ฝึกความคล่องแคล่วว่องไวของมือ และรู้จักการเล่นตามกติกา

มะสะลิก เป็นการละเล่นที่นิยมเล่นกันในหมู่เด็ก ๆ ทั้งชายและหญิง ลักษณะการเล่นเช่นเดียวกับการเล่นมะเก็บ แต่การโยนลูกและการเก็บไม้แตกต่างกันอยู่บ้าง

สถานที่ในการเล่น ได้รับไม้ หรือในห้องเรียน

จำนวนผู้เล่น จำนวน 2 คนขึ้นไป

อุปกรณ์ ไม้ไผ่เหลากลม หรือไม้แก่นปอ จำนวน 6 อัน ความยาว

ประมาณ 1 ฟุต เส้นผ่าศูนย์กลางเท่าไม้ตะเคียน มะนาว ขนาดพอเหมาะมือ หรือมะสิดา(ผลฝรั่ง) หรือมะเจือคิน (มะเจือหนามผลมีรสขื่น) จำนวน 1 ผล

วิธีเล่น ผู้เล่นนั่งเป็นวงหันหน้าเข้าหากัน เสียงลำดับของการเล่นก่อน-หลังโดยการจับไม้สะลิกชูตั้งขึ้นในอากาศแล้วปล่อยมือให้ไม้ตกลงพื้น เมื่อปลายไม้ชี้ไปหาใคร ก็ให้เป็นผู้ที่ได้เล่นก่อน คนลำดับต่อไปก็คือผู้ที่นั่งอยู่ทางซ้ายมือ ผู้เล่นจะลงมือเล่นตามท่าเล่น ดังนี้

อ้ายเก็บ 1 ถือไม้ทั้ง 6 อันพร้อมมะโยนไว้ในมือข้างถนัด หายฝ่ามือโยนลูกขึ้นสู่อากาศ แล้วรีบคว้าฝ่ามือรับปล่อยไม้ให้กระจายบนพื้นพร้อมกับควักฝ่ามือกลับมารับมะโยนไว้ให้ทัน เมื่อรับลูกได้ แล้วจึงโยนลูกขึ้นสู่อากาศใหม่ พลิกฝ่ามือกลับลงจับไม้ครั้งละ 1 อัน ทำเช่นนี้จนได้ไม้ครบ จึงเล่นอ้ายต่อไป

อ้ายเก็บ 2 ทำเช่นเดียวกันกับอ้ายเก็บ 1 แต่อ้ายนี้ให้เก็บครั้งละ 2 ไม้ รวมเป็นเก็บ 3 ครั้ง

อ้ายเก็บ 3 ทำเช่นเดียวกันกับอ้ายเก็บ 2 แต่อ้ายนี้เก็บครั้งละ 3 ไม้ รวมเป็นเก็บ 2 ครั้ง

อ้ายเก็บ 4 อ้ายนี้เก็บครั้งแรก 4 ไม้ และเก็บครั้งที่ 2 จำนวน 2 ไม้

อ้ายเก็บ 5 อ้ายนี้เก็บครั้งแรก 5 ไม้ และเก็บครั้งที่ 2 จำนวน 1 ไม้

อ้ายเก็บ 6 อ้ายนี้เก็บครั้งเดียวให้ได้ครบทั้ง 6 ไม้

อ้ายวิฬ ใช่มือถือไม้ไผ่ข้างละ 3 ไม้ โยนลูกขึ้นสู่อากาศ พร้อมกับให้เขาปลายไม้ตีพื้น 3 ที และรับลูกไว้ให้ทันก่อนลูกจะตกลงสู่พื้น

อ้ายเฮิน ใช่มือทั้ง 6 อัน วางซ้อนกันเป็นรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่ว ให้เหลือปลายไม้ในแต่ละข้าง ทประมาณ 2-3 เซนติเมตร เมื่อทำเสร็จให้โยนลูกสู่อากาศ แล้วใช่มือข้างที่โยนลูกกวาดเก็บเอาไม้ให้ได้ครบ พร้อมกับรับรับลูกให้ทันอย่าเพิ่งให้ตกลงสู่พื้น

อ้ายเคาะหนู ใช่มือทั้ง 6 วางซ้อนกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เมื่อทำเสร็จแล้วให้เล่นเช่นเดียวกับอ้ายเฮิน

ถ้าเล่น ไม่ตกเลยถือว่าเล่นครบทุกตาแล้วก็จะได้โหลคเพื่อน ๆ ที่ร่วมเล่น โดยการใช้ไม้ตีที่หัวเข่าหรือตีที่ขา แล้วแต่สมัครใจ จากนั้นก็จะเป็นผู้เล่นต่อไป

ประโยชน์ เป็นการฝึกนับจำนวน ฝึกความสัมพันธ์ระบบประสาทสัมผัสระหว่างกล้ามเนื้อมือและตา ฝึกความจำ ความอดทน และการรอคอย ฝึกความคล่องแคล่วว่องไวของมือ และรู้จักการเล่นตามกติกา

คิ่นมะบ้า (เล่นลูกสะบ้า)

คิ่นมะบ้า เป็นการละเล่นที่นิยมเล่นทั้งหญิงและชาย ทั้งเด็กเล็ก เด็กโต ลูกสะบ้าคือผลของไม้เถาชนิดหนึ่ง ซึ่งอยู่รวมกันในฝักคล้ายกับฝักสะตอ แต่ใหญ่กว่ามาก ฝักหนึ่ง ๆ จะมีลูกสะบ้าประมาณ 5-6 เมล็ด มีลักษณะกลมแบน เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3 เซนติเมตร เมื่อผลแก่จัดจะมีสีเหลืองหม่นวาว ในท้องถิ่นบ้านภูเถาสะบ้ามักขึ้นพันกับต้นไม้ใหญ่ตามภูเขา ปัจจุบันยังหาได้ไม่มากนัก

สถานที่เล่น ลานดินเรียบแข็ง ใต้ถุนอาคารเรียน หรือร่อนพื้นกระเบื้อง คอนกรีตใต้ถุนบ้าน

จำนวนผู้เล่น ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป

อุปกรณ์ ลูกสะบ้าคนละ 1 ลูก

วิธีเล่น ถ้ามีผู้เล่นหลายคนจะต้องทำการแบ่งฝ่าย โดยการเลือกหัวหน้าทำเป็น 2 ทีม หัวหน้าทีมทำการปาวชิงรูป ผู้ที่ชนะจะทำการเลือกลูกทีมก่อน 1 คน แล้ววางไว้ให้หัวหน้าทีมผู้แพ้เลือกอีก 1 คนเลือกสลับกันไปเช่นนี้ และสมาชิกของแต่ละทีมควรมีจำนวนที่เท่ากัน จากนั้นทำการปาวชิงรูปอีกครั้งหนึ่งเพื่อหาฝ่ายที่ได้เล่นก่อน แล้วขีดเส้นทำร่องในดินพอที่คั่งลูกสะบ้าได้ ฝ่ายที่แพ้ปาวชิงรูปจะเป็นฝ่ายคั่งลูกสะบ้าก่อนกำหนดเส้นเริ่มห่างจากเส้นคั่งสะบ้าประมาณ 3-4 เมตร ผู้เล่นเริ่มเล่นตามทำการเล่นต่าง ๆ ดังนี้

ท่าที่ 1 อ้ายปอม แต่ละคนใช้ข้างในฝ่าเท้าทั้งสองข้างหนีบลูกสะบ้าไว้ แล้วกระโดดปล่อยลูกสะบ้าให้กลิ้งตามพื้นลงไปกระทบกับลูกของฝ่ายตรงข้าม ถ้าลูกกลิ้งตรงและกระทบกับลูกสะบ้าที่ตั้งอยู่จนล้มลงถือว่าเป็นลูกได้ แต่ถ้าลูกกลิ้งเลยเส้นตั้งไปเพราะกันไว้ไม่ทันก็จะเป็นลูกเสีย ฉะนั้นฝ่ายที่เล่นจึงนิยมใช้มือหรือช่วงแขนกันลูกไว้ให้อยู่ใกล้ลูกสะบ้าที่ตั้งอยู่มากที่สุด แล้วใช้นิ้ววางบนพื้นค้ำลูกสะบ้าไว้ให้ชน

กับลูกของคู่ต่อสู้ล้มลง จึงเป็นถือว่าได้ลูก แต่ถ้าไม่ถูก ก็ให้เพื่อนในฝ่ายเดียวกันที่ได้ลูกแล้วเป็นผู้แก้ไขเมื่อแก้ไขได้ทุกคนแล้วจึงเล่นในท่าต่อไป

ท่าที่ 2 อ้ายบีแคง ทำเช่นเดียวกันกับท่าอ้ายคอม แต่เอาลูกสะบ้าขึ้นไปหนีบระหว่างข้อเท้าด้านในเหนือปอมเพอะ (ตาตุ่มข้อเท้า) ขึ้นไปอยู่ตรงบีแคง (กล้ามเนื้อน่อง)

ท่าที่ 3 อ้ายไคย ทำเช่นเดียวกันกับท่าอ้ายคอม แต่เอาลูกสะบ้าขึ้นไปหนีบไว้ระหว่างไหไคย(หัวเข่า)ทั้งสองข้าง

ท่าที่ 3 อ้ายวางหา เล่นเช่นเดียวกันกับท่าอ้ายคอม แต่เอาลูกสะบ้าหนีบตรงวางหา(ระหว่างขา)

ท่าที่ 4 อ้ายกระจับ ใช้ปลายเท้าที่ถนัดเหยียบส่วนครึ่งหนึ่งของลูกสะบ้าแล้วเขย่งเท้าซ้าย ส่วนเท้าขวาขยับเท้าพาลูกสะบ้าลงไปให้ถึงลูกสะบ้าของคู่ต่อสู้และชนให้ล้ม ถือว่าเล่นได้ แต่ถ้าทำไม่สำเร็จถือว่าตก ต้องให้เพื่อนร่วมทีมเล่นแก้ไข

ท่าที่ 5 อ้ายคืบ ใช้ข้อมือเท้าข้างขวาระหว่างนิ้วหัวแม่เท้ากับนิ้วกลางคืบลูกสะบ้าแล้วยกเขย่งขึ้น ใช้เท้าซ้ายก้าวขยับพาลูกสะบ้าไปกระทบลูกสะบ้าของคู่ต่อสู้ที่วางตั้งอยู่ให้ล้ม เช่นเดียวกับท่าที่ 4

ท่าที่ 6 อ้ายคึดซึ้งหรืออ้ายแรง วางลูกสะบ้าไว้บนหลังเท้าข้างขวาแล้วยกเขย่งขึ้น ใช้เท้าซ้ายเดินเขย่งขาเดียวลงไปหาลูกสะบ้าของคู่ต่อสู้ ระวังไม่ให้ลูกสะบ้าตกลงพื้นจะทำให้เสีย เมื่อถึงจึงปล่อยลงให้กระทบกับลูกสะบ้าของคู่ต่อสู้ให้ล้ม เช่นเดียวกับท่าที่ 4

ท่าที่ 7 อ้ายโศด เป็นท่าที่ผู้เล่นยืนอยู่ที่เส้นเริ่ม มือที่ถนัดที่สุดจับลูกสะบ้าของคน แล้วเล็งกระชະ เพื่อโยนลูกให้กระทบกับลูกสะบ้าของคู่ต่อสู้ที่ตั้งอยู่ ให้ล้มลง ถ้าทำสำเร็จถือว่าได้

ถ้าเล่นสำเร็จทั้ง 7 ท่า ถือว่าชนะ 1 เกม ให้ใช้ลูกสะบ้าไปชักคอก (จีดวงกลมล้อมลูกสะบ้าคู่ต่อสู้) และได้เป็นผู้เล่นต่อไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะเล่นตก

ประโยชน์ การรู้จักกฎ กติกา รู้แพ้รู้ชนะ การใช้ประสาทสัมผัสสัมพันธ์กันระหว่างตากับมือ การสืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้าน และได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน

การละเล่นของผู้ใหญ่

มะข้าวคิคมือ

มะข้าวคิคมือ เป็นการละเล่นอย่างหนึ่งของหนุ่มสาวในท้องถิ่นตำบลบ้านเป่า โดยมีข้อกำหนดให้เล่นเฉพาะในงานศพเมื่อขณะที่ศพยังอยู่ในบ้านเท่านั้น เมื่อประมาณ 30-40 ปีก่อน ถือว่าการเล่นข้าวคิคมือเป็นการเล่นที่สร้างความสนุกสนาน ประสานความสัมพันธ์ระหว่างหนุ่มสาว และเป็นการเล่นที่ช่วยการลดความโศกเศร้าในงานศพลงได้บ้าง หนุ่ม ๆ สาว ๆ นอกจากจะพากันช่วยเจ้าภาพจัดทำอาหาร การกิน จัดสำรับกับข้าวถวายพระและเลี้ยงแขกที่มาในงาน การจันทน์เฮนตี (อยู่รวมกันในงานศพ) ของหนุ่มสาวในเวลากลางคืนจะมีการละเล่นหลายอย่าง อาทิ มะข้าวคิคมือ มะเสียดพญา มะคล่องช้าง และมะเสียดกินหมู เป็นต้น ทุกเกมการละเล่นจะมีกฎ กติกา หรือข้อสัญญาการลงโทษฝ่ายแพ้ สุดแท้แต่จะกำหนด เช่น เขกไหไคย (เขกหัวเข่า) ให้เพื่อน คืบเหล้า ร้องเพลง หรือคืบน้ำเปล่าทีละขัน บางทีอาจมี

สัญญาให้เปิดเผยถึงความในใจเรื่องความรักว่ารักใคร ต้องตอบให้คณะผู้ชนะทราบ นับเป็นการสร้างความคุ้นเคย เป็นสื่อทำให้หนุ่มสาวสมัยก่อนเกิดการรักใคร่ ชอบพอกันเพราะกิจกรรมการเล่นเหล่านี้

จำนวนผู้เล่น ไม่จำกัดจำนวน แต่ต้องแบ่งผู้เล่นเป็นสองฝ่าย จะแยกชาย-หญิง หรือคละกันก็ได้ ที่นิยมกันมากคือการแบ่งฝ่ายหนุ่มและฝ่ายสาว

อุปกรณ์การเล่น ข้าวเหนียวหนึ่ง นํามานวดให้เหนียวจนติดมือเหมือนกาว โดยใช้มือทั้งสองข้างคลึงให้เป็นก้อนเล็ก ๆ ขนาดเท่าปลายนิ้วมือ 1 ก้อน

วิธีการเล่น คลงกันว่าฝ่ายใดจะเป็นผู้เล่นก่อน แต่ส่วนมากจะให้เกียรติฝ่ายหญิงได้เล่นก่อน ให้คนหนึ่งถือข้าวเหนียวไว้บนฝ่ามือ หางมือขึ้นให้ทุกคนเห็นก่อนข้าวเหนียว ผู้เล่นอีกคนหนึ่งใช้มือทั้งสองข้างครอบปิดที่ฝ่ามือของผู้ที่ถือข้าวเหนียว แล้วทั้ง 2 คนพยายามกำมือไม่ให้ฝ่ายตรงข้ามทราบได้ว่าก้อนข้าวเหนียวอยู่ในมือข้างไหนของสาวใด ผู้เล่นคนที่ 2 ก็กำมือไปหาคนที่ 3 แสร้งถ่ายเทก้อนข้าวเหนียวให้เหมือนเดิม เป็นการอำพรางให้แนบเนียนที่สุด เมื่อทำเช่นนี้ครบทุกคนแล้ว ฝ่ายสาวก็ให้ฝ่ายหนุ่มทายว่าก้อนข้าวเหนียวอยู่ที่ใคร และอยู่มือข้างไหน อาจร้องเพลงเย้ยกัน หรือพูดหยาบแตรกเพื่อให้สนุกสนานก็ได้ ฝ่ายหนุ่มช่วยกันสังเกต พิจารณาสีหน้า ท่าทาง อาการปฏิกิริยาของสาว จนมั่นใจจึงให้ตอบเป็นเสียงเดียวกันว่าอยู่ที่มือของสาวใด มือซ้ายหรือมือขวา ถ้าทายผิดก็จะถูกลงโทษ และให้ฝ่ายสาวเล่นต่อ จนกว่าจะทายถูกจึงจะได้เป็นฝ่ายเล่น

ประโยชน์และข้อคิดที่ได้จากการการเล่น ให้เกิดความสนุกสนาน ลดความเศร้าโศก เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ ฝึกการสังเกต และมีไหวพริบ รู้จักยอมรับและปฏิบัติตามกฎกติกา สร้างความคุ้นเคยในหมู่หนุ่มสาว ส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมอันดี

มะเสือกินหมู มะเสือกินหมู เป็นการเล่นในงานศพที่นิยมเล่นกันมากในหมู่ผู้ชาย ทั้งเด็ก และผู้ใหญ่ ห้อดุด้อม(ชายที่แต่งงาน/มีลูกแล้ว) ให้เล่นเฉพาะในบ้านที่มีศพอยู่เท่านั้น และเมื่อนำศพไปฉาปนกิจแล้ว แม้ว่าที่บ้านนั้นจะมีการคบขันอยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพอีกคืนหนึ่ง ก็ห้ามนำมะเสือกินหมูมาเล่นอีกเด็ดขาดถือว่าชะล่า ผิดฮึดผิดคลอง การเล่นมะเสือกินหมูจึงนับวันจะสูญหายไป

จำนวนผู้เล่น ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป

อุปกรณ์การเล่น กระดานตาราง 16 ช่อง

เบี้ยเสื่อ 4 ตัว และเบี้ยหมู 12 ตัว

กติกา เบี้ยเสือกินเบี้ยหมูได้ เบี้ยหมูกินเบี้ยเสื่อไม่ได้ แต่สามารถเดินปิดทางเดินหมากของเบี้ยเสื่อให้ถึงทางตันได้ เบี้ยหมูสามารถให้ลงในช่อง 2 ตัวพร้อมกันได้ ถ้าเสือกินหมูหมดเสื่อกี่ชนะ ถ้าหมูปิดทางเดินของเสื่อได้ หมูชนะ วิธีที่เสือกินหมูได้คือ หมูปล่อยให้มีช่องว่างให้เสื่อข้ามไปลงและกินหมูได้

วิธีเล่น เบี้ยเสื่อ ทั้ง 4 ตัว จะวางไว้ที่ช่องหัวมุมทั้ง 4 เบี้ยหมูให้ผู้เล่นถือไว้ แล้วทยอยลงวางทีละตัว หรือพร้อมกัน 2 ตัว ลงตามช่องปิดไม่ให้เสื่อมีทางเดินได้ การวางเบี้ยหมูจะต้องหลีกเลี่ยงไม่ให้มีช่อง

ว่าง ซึ่งเสียจะข้ามหมูไปลงที่ช่องว่าง ถือว่ากินหมูได้ เบี้ยหมูที่ถูกกินก็จะชกออกมา ที่เหลือก็เล่นต่อไป เบี้ยเสียก็พยายามหาทางเดินที่จะกินเบี้ยหมูให้ได้ ผลแพ้ชนะอยู่ที่ฝ่ายใดเดินหมากได้ดีกว่า

ประโยชน์และข้อคิดที่ได้รับจากการเล่นเกม ให้ความสนุกสนานแก่คนที่เล่นและหมูผู้ชม รู้จักยอมรับในกฎกติกาที่สังคมกำหนด ฝึกความคิด และทักษะการแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล ฝึกให้เป็นผู้มีวัฒนธรรม

.....

ประเพณีท้องถิ่น

ชาวไทยมีนิสัยเปิดเผยและโอบอ้อมอารี มีความสามัคคีพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีขนบธรรมเนียมที่งดงามเป็นที่ประทับใจของผู้ที่ได้มาพบเห็น การดำรงชีวิตเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย มีโครงสร้างทางสังคมและทางวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์บนพื้นฐานของความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ตามแนวคิด ศรัทธามีความเชื่อถือตามที่ได้รับการสั่งสมสืบทอดเป็นมรดก วิถีชีวิตชาวไทยอำเภอหนองสูงของไทรบ้านภูไทยบ้านเป่าจึงมีประเพณีและวัฒนธรรมที่โดดเด่น น่าสนใจ ชาวบ้านยังถือปฏิบัติโดยยึดหลักสืบทอด(จารีตประเพณี 12 เดือน) ในการดำเนินชีวิต ดังนี้

เดือนอ้าย พิธีทำบุญข้าวกรรมที่เรียกว่า ปริวาสกรรม หลังออกพรรษาพระภิกษุสงฆ์รับกองกฐินแล้ว จะต้องทำพิธีเข้กรรมเพื่อปลงอาบัติตามวิธีการของสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกาผู้มีจิตอนุโมทนาในส่วนกุศลด้วย จึงประกอบพิธีบุญขึ้นเพื่อสงเคราะห์ในการอยู่กรรมของพระภิกษุสงฆ์ ให้ดำเนินการไปด้วยดีและเป็นบุญเป็นกุศล มีการถือศีล ฟังเทศน์ ถวายจตุปัจจัยต่าง ๆ เป็นการจรรโลงพระพุทธศาสนาให้เจริญก้าวหน้าสืบต่อไป

เดือนยี่ เมื่อชาวนาเก็บเกี่ยวข้าว ขนฟ่อนข้าวตามท้องทุ่งเข้ากองไว้ในลานและทำการฟาดข้าว (รัดฟ่อนข้าวด้วยไม้ฟาดข้าวแล้วยกคูลงใส่แผ่นไม้กระดานด้วยกำลังแขน จะทำให้เมล็ดข้าวหล่นออกจากรวงข้าว) ก่อนการขนข้าวเข้าเล้า จะประกอบพิธีทำบุญ เรียกว่า ทำบุญขวัญข้าว หรือทำบุญอุลลานั้น ถ้ายกข้าวเข้าเล้าเสร็จกันแล้วทุกครัวเรือน ชาวบ้านก็จะทำบุญร่วมกัน เรียกว่าบุญกลางบ้าน

เดือนสาม พิธีการทำบุญกองข้าว หรือชาวอีสานเรียกว่าบุญข้าวจ้ ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี ชาวบ้านจะดักข้าวเปลือกจากเล้าของตนคนละหาบ สองหาบ ตามความสมัครใจนำไปรวมกันที่วัด เพื่อทำบุญถวายเป็นของสงฆ์ คอนเียนมีการไหว้พระ รับศีล ฟังเทศน์ และมีการละเล่น จัคมหรศพบกัน คอนเข้าชาวบ้านทุกครัวเรือนจัดภัตตาหารมีการทำปิ่นข้าวจี้ถวายพระสงฆ์

พอสอดเคินสามค้อย

เจ้าโหลยปิ่นข้าวจี้

ข้าวจี้มีเขอน้ำอ้อย

อ้ายโพน้อยเข็นน้ำดา

ข้าวจี้ ทำจากข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วเคล้าทาเกลือใส่น้ำอ้อย แล้วปั้นเสียบไม้จิ้มไฟให้เหลืองกรอบ ทาด้วยน้ำมันพืชเล็กน้อย และทาราดด้วยไข่ไก่ อังไฟพลิกไปมาให้จนไข่เหลืองกรอบ จะมีกลิ่นหอมน่ารับประทานมาก ในเดือนนี้มีการทำบุญมาฆบูชาด้วย

เดือนสี่ เอาบุญพระเวส (บุญเทศน์มหาชาติ) ถือเป็นมหากุศลตามพระบาลีสถูตรกล่าวไว้ว่า ถ้าใครอยากไปเกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย กำหนดให้ต้องฟังเทศน์พระเวสต้นครให้จบภายในวันเดียว จะเกิดอานิสงส์เป็นมงคลแก่ตนเอง การเอาบุญพระเวสแต่ก่อนมีการตั้งตุงเรียงรายหลายหลังรอบๆ เขตวัด เพื่อใช้เป็นที่พัก ที่นอนของพระ เณร ตลอดของญาติโยมชาย-หญิงจากหมู่บ้านอื่น ที่มาร่วมบุญพระเวส การเอาบุญพระเวสนี้จะมีกำหนดเป็นเวลา 3 วัน คือ วันแรกเป็นวันรวมชุมนุมชาวบ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง มีการตระเตรียมงาน ตกเย็นพวกผู้ชายไทยบ้านทุกวัยอายุ นำโดยเจ้าจำปูดาจะจัดขบวนแห่กลองคุ่มไปบรวงสรวงปู่ตาผีหลักบ้านเพื่อขอความคุ้มครอง ต่อจากนั้นการตีกลองฟ้อนกินเหล้า (ขบวนกลองคุ่ม) ก็จะเริ่มขึ้นและดำเนินต่อไปจนตลอดคืน วันที่ 2 เป็นวันแห่ผ้าพระเวส และรวมขบวนแห่เม็ง (กองบุญ) ไปพร้อม ๆ กัน ขบวนแห่จะมีการเล่นเกี่ยวกับวิถีชีวิตและความเชื่อต่าง ๆ มีการสวมหัวโขน แต่งตัวแฟนซีของชาวบ้าน เป็นที่สนุกสนาน ต่อไปเป็นวันเทศน์มหาชาติซึ่งการเทศน์นี้จะเริ่มตั้งแต่เวลาหลังเที่ยงคืนของการเอาบุญวันที่ 3 ซึ่งจะมีการแห่ข้าวพันก้อนก่อนแล้วจึงมีการเทศน์เรื่องพระเวสต้นครติดต่อกันให้จบภายในวันเดียว

เดือนห้า ทำบุญสงกรานต์ มีการทำบุญตักบาตร ถวายจันทน์ในตอนเช้า ถวายเพลตอนกลางวัน คอนบ่าจะมีการนำน้ำขมิ้น(ขมิ้น) แดของหอม ไปวัดร่วมสรงน้ำพระพุทธรูป และมีการสรงน้ำผู้เฒ่าผู้แก่ตลอดจนการขอพรจากท่านให้อยู่เย็นเป็นสุข คอนคำมีการแห่ต้นดอกไม้รอบ ๆ หมู่บ้านเพื่อนำลงไปบูชาพระที่ได้นำลงประดิษฐานอยู่บนส่างสรงน้ำพระ(รางน้ำสำหรับใช้สรงน้ำพระ) วันสงกรานต์นี้ในทุก ๆ ปีมีกำหนด 9 วัน

เดือนหก บางปีจะมีการทำบุญเบิกแผนก (บุญประจำปี) มีกำหนด 2 วัน คือ วันเข้าบุญกับวันฟังเทศน์ (เทศน์เรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ไม่ใช่เรื่องพระเวสต้นคร) และเดือนนี้มีพิธีทำบุญวันวิสาขบูชา ฟังเทศน์และเวียนเทียนที่วัด

เดือนเจ็ด พิธีกรรมการเลี้ยงปู่ตา ปู่ตาถือเป็นผีหลักบ้านที่สามารถให้คุ้มหรือให้โทษแก่ชาวบ้านได้ การเลี้ยงปู่ตาชาวบ้านจะต้องทำเป็นประจำทุกปี โดยการจัดอาหารการกิน มีหัวหมูและเหล้า ขวดบุหรีหรือหมวนชาสุบเป็นของเซ่นสรวง ขอให้ท่านได้คุ้มครอง คลบ้นแคลสิ่งที่เป็นสิริมงคลต่าง ๆ ให้แก่หมู่บ้าน ขอให้ฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล เป็นต้น

เดือนแปด พิธีทำบุญเข้าพรรษา โดยจัดขึ้นในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 มีการแห่เทียนเข้าพรรษา แห่ผ้าอาบน้ำฝน นำถวายแด่พระภิกษุสงฆ์เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนตามคำโบราณว่าไว้

โอกาสได้เฮ้อคุคคันหลุมบุญ

เอาไว้เป็นทุนเมื่อคนตาย

เป็นทางขึ้น ขึ้นไต่ทองเทวทอง

หันสู่ห้องสวรรค์ฟ้ายู่เย็นพ้นแล้ว

เดือนเก้า พิธีทำบุญข้าวประดับดิน ในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 ถือว่าเป็นวันที่ยมบาลปล่อยเปรตจากนรกออกมารับของทาน ชาวบ้านแต่ละครอบครัวจะพากันตระเตรียมสิ่งของให้ทาน มีอาหารการกิน ทั้งข้าวต้ม ขนมนมเนย ผลไม้หมากพุด บุหรี ห่อด้วยใบตองไปวางไว้ตามโคนต้นไม้ ตามรอบฐานของสิม(พระอุโบสถ) ให้ภูตผีเครือญาติที่ตายไปยังไม่ได้สุกได้เกิด ได้รับของทาน ปัจจุบันชาว

บ้านทุกครัวเรือนจะจัดตกแต่งอาหารคาวหวานกล้วยย้อยส้อยปลีและผลไม้ต่าง ๆ นานาชนิด เรียงไว้ใต้ถาดเป็นสำหรับข้าวขากลงไปวัดตั้งแต่ก่อนฟ้าสว่างเพื่อจะได้วางไว้ใกล้บริเวณที่พระนั่งฉัน ในตอนสายจึงมีการห่อข้าวประดับดินพร้อมทั้งทำกัณฑ์เทศน์ถือลงไปด้วยทำบุญฟังเทศน์ที่วัดด้วย

เดือนสิบ พิธีทำบุญห่อข้าวขาก ในวันเพ็ญเดือน 10 พิธีทำอย่างเดียวกันกับการทำบุญข้าวประดับดิน แต่การห่อข้าวขากจะทำด้วยการร้อยเป็นพวงอาหารที่จัดห่อเป็นกลีบ ๆ เข้าไว้ด้วยกัน เพื่อให้ภูตวิญญาณได้ถือหิ้วไปไว้กินยังที่ที่ตนสถิตอยู่ เสร็จแล้วจัดเป็นห่อมัดด้วยใบตองนำลงวัด ลงลายชื่อและจับหมายเลข มักทยอยนำรายชื่อตามหมายเลขไปบวชไว้ ให้พระภิกษุและสามเณรจับฉลาก พระเณรรูปใดจับได้หมายเลขของใคร เจ้าของก็จะนำห่อข้าวขากของตนไปถวาย

เดือนสิบเอ็ด พิธีทำบุญออกพรรษา มีการทำบุญตักบาตร เลี้ยงพระในตอนเช้า ตอนเย็นมีการจุดประทีปโคมไฟ มีการเล่นดอกไม้ไฟสว่างไสว มีกำหนดการทำบุญและการละเล่นในวันออกพรรษาเป็นเวลา 3 วัน

เดือนสิบสอง พิธีทำบุญกฐิน คำภาษิตโบราณกล่าวไว้ว่า

เดือนสิบสองมาสอดแล้วเฮ้อโฮมมูเฮ็คกรฐิน
ไปทอดทานญาคู เขอมูสังฆเจ้า
เป็นทางเห่าปรีนิพพานแดนด่าน
ขอพยาธียาหื้อโหยภัยฮ้ายห่างไกล
กรรมมิได้ถือต้องมิลำบากเค็ดอน
อันว่าอันครายผีเหลอกะมิหื้อมาเขื้อ
ได้แต่สุขหลายล้านครองคนสนุกยิ่ง
เหื้ออุหลานเฮ็คคั่งเว้าจนว้าเผ่าแก่ชราอันทอน

ก่อนออกพรรษามีผู้มีจิตศรัทธาทำบุญบริจาคทาน ทำใจจงใจคิดไว้ที่ศาลา เพื่อแจ้งให้ชาวบ้านได้ทราบก่อนล่วงหน้า โดยแจ้งวันเวลาที่ทอดกฐินไว้ด้วย พอถึงวันเพ็ญเดือน 12 นี้ เป็นวันประเพณีลอยกระทง ชาวบ้านก็มีการกิจกรรมในวันลอยกระทงเป็นประจำทุก ๆ ปี มีการจัดประกวดกระทง การประกวดนางนพมาศ มีขบวนแห่กระทงของหมู่บ้าน และการร่วมลอยกระทงที่ฝายน้ำล้นห้วยกะเบ้นท้ายหมู่บ้านทางคันทิศตะวันออก

ประเพณีที่ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติส่วนบุคคล

วิถีการดำเนินชีวิตของชาวผู้ไทยบ้านภู มีขนบธรรมเนียม ประเพณีนิยมกันหลายอย่างคล้ายคลึงกับชาวอีสานโดยทั่วไป มีวิธีปฏิบัติในการประกอบกิจการต่าง ๆ เป็นหลักการและความมุ่งหมายเพื่อความ

เป็นระเบียบเรียบร้อย และเพื่อบังเกิดความสุข ความมีสวัสดิภาพ ประเพณีส่วนบุคคลที่ควรนำมาศึกษา
อนุรักษฟื้นฟูสู่ชนรุ่นลูกหลาน มีดังต่อไปนี้

การสู่หวัน (บายศรีสู่ขวัญ) เป็นประเพณีการเรียกขวัญให้มาอยู่กับเนื้อกับตัว และอวยพรให้อยู่
เย็นเป็นสุข มีอายุมั่นคงยืนยาว มีความเจริญก้าวหน้าและประสบโชคชัย การทำบายศรีสู่ขวัญเป็นการส่งเสริม
เสริมให้เกิดความเจริญในชีวิต เพราะเชื่อว่าทุกคนมีสิ่งหนึ่งที่เป็นมิ่งขวัญ คือสิริประจักษ์อยู่ในตัว ถ้าขาด
หรือลดระดับลง จะทำให้สุขภาพพลานามัยอ่อนแอ ลักษณะผิวพรรณไม่สดใส การสู่หวันนิยมทำกัน
เสมอในโอกาสต่าง ๆ เช่น เมื่อหายจากการเจ็บไข้ได้ป่วย เมื่อคลอดบุตรแล้วออกจากการอยู่ด่า(อยู่ไฟ)
เมื่อมีกิจธุระต้องเดินทางไกลหรือต้องเดินทางออกจากบ้านไปนาน ๆ เมื่อมีการขึ้นบ้านใหม่ และเมื่อมีการ
บวชนาค หรือการจัดพิธีแต่งงาน เป็นต้น จะทำเป็นงานเล็กงานน้อยภายในครอบครัวระหว่างญาติมิตรที่
สนิทสนม หรือจะทำงานใหญ่เชิญแขกหรือออกหน้าออกตา เช่นการสู่หวันในวันแต่งงาน การต้อนรับ
รับทำการบายศรีสู่ขวัญแขกที่มีความสำคัญอื่น ๆ เข้ามาเยี่ยมเยือนหมู่บ้าน

เครื่องใช้ในพิธี ได้แก่ พาทวัน(พานบายศรี) ทำจากการนำใบตองมาเย็บมะเบิ้งหลาย ๆ ชั้นนำมา
ประกบคกแต่งใส่พานให้เป็นพาทวันที่มีหลายชั้นสวยงาม ตามระดับความสำคัญของการทำพิธีบายศรี
เครื่องที่ใช้ในการสู่ขวัญ จะต้องจัดหาไว้ในพาทวัน ได้แก่ ไข่ไก่ต้ม หรือไก่ต้มทั้งตัว หรือหมูต้ม(เฉพาะ
หัว หาง และเท้าทั้งสี่) ข้าวต้มฮอ(ข้าวต้มมัด) ข้าวหวาน(ปอกห่อข้าวต้มมัดที่เป็นส่วนใบตองทิ้ง แล้วตัดให้เป็น
ชิ้น ๆ คลุกด้วยน้ำอ้อยและเนื้อมะพร้าวแก่) ข้าวเหนียวหนึ่ง ดอกไม้ ธูปเทียน เทียนแท่ง คือเทียน
วัดจากใต้บือ(สะดือ) ถึงจะรองคอ (รองคอหอย) เทียนฮอบโฮ (เทียนที่มีความยาววัดรอบศีรษะ) เครื่องใช้
ประจำตัวของผู้รับขวัญ เช่น เสื้อผ้าหน้าแพร อย่างใดอย่างหนึ่ง ผ้าผูกแขน(ผ้าผูกแขน) จัดไว้ให้เพียงพอ
กับจำนวนผู้จะทำการผูกข้อมือของการบายศรีสู่ขวัญในแต่ละโอกาส สิ่งของเหล่านี้จัดอยู่ในพาทวันหรือ
พาทขวัญ

สถานที่ในการจัดพิธีบายศรีสู่ขวัญ โดยปกติใช้ห้องโถงของบ้านเรือน หรือลานบ้าน กลางสนาม
แล้วแต่จะเหมาะสมกับงานที่จัด ตั้งพานบายศรีลงบนผ้าขาวที่รองรับ บริวารอื่น ๆ ตั้งไว้เคียงข้างกัน เมื่อ
เตรียมทุกสิ่งอย่างพร้อม ถ้าบายศรีสู่ขวัญในโอกาสต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองที่ชาวบ้านร่วมกันดำเนินใน
พิธีการบายศรีสู่ขวัญ ก็จะมีการฟ้อนรำบายศรีของหญิงสาวก่อน หลังจากนั้นทุกคนก็จะเข้านั่งล้อม
พาทวัน หมอสูตร พ่อแม่ ผู้สูงอายุจะเข้านั่งทางด้านเหนือ ผู้รับขวัญและญาติมิตรแขกหรือนั่งล้อมอยู่
ด้านตรงข้าม เมื่อหมอสูตรเริ่มทำพิธี บุคคลอื่น ๆ ที่นั่งพับเพียบล้อมพาทขวัญ จะประนมมือตั้งใจฟัง
อย่างสงบ มีการเปล่งเสียงเรียกขวัญสนับสนุนให้กับหมอสูตรบ้างบางโอกาส เมื่อสวดคาถาเรียกขวัญจบ
ผู้สูงอายุคนใดคนหนึ่งจะผูกแขนให้พราหมณ์สูตรก่อน เป็นการไม่ให้วันอ่อนวันขอ (เป็นการเติมเต็ม
ขวัญของพราหมณ์) ต่อจากนั้นพราหมณ์จึงนำผ้าผูกแขนทำการผูกข้อมือให้แก่ผู้รับขวัญเป็นคนแรก
ขณะที่ผูกแขนจะต้องหงายมือข้างที่ผูกและกับพาทวัน มีข้าวขวัญจำไข่ หวัน หรือไก่หวัน อาหารคาวหวาน
ถืออยู่ในมือให้ขวัญที่มาอยู่กับเนื้อกับตัวได้กินอย่างอิ่มหนำสำราญ ส่วนมืออีกข้างหนึ่งให้ยกขึ้นตั้งเสมอ
อก เป็นการเคารพรับขวัญ และรับคำอวยพร คนอื่น ๆ ที่วางให้แตะหรือจับข้อมือของผู้รับการผูกแขน

หรือแต่ละเสื้อผ้าติดต่อกันไป เมื่อการผูกแขนเสร็จสิ้นลงเจ้าภาพหรือผู้มีหน้าที่ในการจัดสำหรับข้าวก็จะทำการเลี้ยงข้าวเลี้ยงน้ำแก่ผู้ร่วมพิธี มีการพูดคุยพบปะสังสรรค์ตามประเพณีนิยมจนกว่าสมควรแก่เวลาจึงถือว่าเสร็จพิธีตามขั้นตอนของการบายศรีสู่ขวัญ

จ้ำหวน คือ การให้คำอวยพรหรือคำสั่งสอนของพราหมณ์ขณะที่หยิบอาหารคาวหวานใส่ลงในมือของผู้รับขวัญ คำจ้ำหวนมีหลายสำนวนแล้วแต่การสรรหาคำพูดของพราหมณ์ หรือผู้เฒ่าผู้แก่ในแต่ละคน ตัวอย่างคำจ้ำหวนให้แก่คู่บ่าวสาวในวันแต่งงาน ดังนี้

มือนี้อันต์วันดี สิบโหลหาชาวโหลเงะ ได้มาฝู้งตั้งแต่ง เอ้อหมู่เจ้าทั้งสองคนนี่แหลว เป็นคู่โหลโหลเม เอ้อเป็นคู่สร้างคู่แปลง เอ้อเป็นคู่รักคู่แพง เอ้อร่ำเอ้อรวย เอ้อปะเสแน่วฮิดเก๋ากสองหลัง อันเอ็ดแน่วเป็นผู้สาวผู้บ่าวที่มีทันได้เอาโผเอานั่น เอ้อเปลี่ยนจิตใจเจอใหม่ เอ้อตั้งต่อแล้ว ฮู้จักแต่ง แล่งแต่งงาย ได้คู่ได้โผกะยะแด เอ็ดคือผู้สาวกะมิได้ ผู้ชายกะเอ็ดคือเป็นผู้บ่าวกะมิได้ เอ้อทั้งสองเจ้าได้ เป็นคู่สร้างคู่แปลง คู่รักคู่แพง คู่ร่ำคู่รวย คู่มันคู่ขึ้น ถือไม้เท้าขอดทอง ตะบองขอดเพชร จนได้คู่เต็มบ้าน ได้หลานเต็มเมืองพูนเคื้อ

ซ่อนหวน เป็นประเพณีที่ผู้เฒ่าผู้แก่นิยมทำติดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อเป็นการให้กำลังใจแก่ผู้ป่วยที่ประสบอุบัติเหตุ ซ่อน หมายถึงการดักเอา ซ่อนเอา เมื่อประสบอุบัติเหตุ เช่น ตกจากที่สูง หรือถูกช้างร้ายควายชนทำให้เสียชีวิต เวลานอนก็ยังสะดุ้งละเมออยู่เสมอ ทำให้พ่อแม่ญาติพี่น้องเป็นห่วง จึงทำพิธีซ่อนหวนให้ เครื่องซ่อนหวนได้แก่ สลิง (สวิง) หรือจะใช้ผืนผ้าแทนก็ได้ ไข่ไก่ต้ม 1 ฟอง ข้าวเหนียวหนึ่ง ปั้นเท่าไข่ไก่ 1 ก้อน ข้าวต้ม หรือขนมอื่น ๆ ตามแต่จะหาได้ และเสื้อผ้าของผู้ประสบอุบัติเหตุ 1 ชุด ไปทำพิธีขึงที่เกิดเหตุเอาเครื่องซ่อนบรรจุลงในสวิง ยืนอยู่สักครู่ แล้วยกสวิงขึ้นดักพร้อมคำกล่าว ว่า เจ้าแม่ธรณีเจ้าที่เจ้าทางแห่งนี้เอ๋ย มื้อนี้เวลา .. (นาย, นาง...) ได้มาประสบอุบัติเหตุอยู่ ณ ที่แห่งนี้ ขณะนี้ยังเจ็บป่วยอยู่ จึงได้มาซ่อนเอาขวัญที่ยังตกค้างอยู่ ณ ที่แห่งนี้ กลับคืนไปอยู่ กับเนื้อกับตัวของเขา ขอเสื้อผู้ป่วยดีเจ็บดีไว้ไว้ ๆ การอันเลขที่ผู้ป่วยล่วงเกิน พระแม่ธรณีและเจ้าที่เจ้าทางของจงได้อโหสิเฮ้อแด่เคื้อ แล้วโอบรัดอุ้มเอาสิ่งของในสวิงคืนทางกลับ ห้ามแหวะที่อื่น ขณะเดินให้พูดเรียกขวัญผู้ป่วยไปด้วยว่า ขวัญเคยมาเคื้อ ๆ ..... เมื่อถึงบ้านผู้ไวย บรรดาญาติ ๆ ที่อยู่ ณ ที่นั้นจะพร้อมกันพูด ว่า เอก..ขวัญเจ้าได้คืนมาอยู่กับเนื้อกับตัวเจ้าแล้ว ขวัญเคยมาเคื้อ..ขอเสื้อหายป่วยหายเคราะห์โดยเร็ว ผู้เฒ่าผู้แก่ก็เอาไข่ต้ม ข้าวเหนียวหนึ่ง อาหารคาวหวานใส่มือคนป่วย ผูกแขนเรียกขวัญ คนอื่น ๆ ก็ทำเช่นเดียวกันเป็นเสร็จพิธีการซ่อนหวน

.....

บัญชีสำรวจบุคคลชาวบ้าน ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร
บ้านเลขที่..... หมู่ที่..... ชื่อคุ้ม ..... แผ่นที่ .....

งานวิจัยประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นบ้าน..... โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

ที่	ชื่อ - สกุล	ช.	ญ	อายุ	จบชั้น	อาชีพ	สถานที่ทำงาน	โทร
1.								
2.								
3.								
4.								
5.								
6.								
7.								
8.								
9.								

ลงชื่อ..... ผู้สำรวจ

...../...../.....

บัญชีสำรวจบุคคลชาวบ้าน ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร
บ้านเลขที่..... หมู่ที่..... ชื่อคุ้ม ..... แผ่นที่ .....

งานวิจัยประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นบ้าน..... โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

ที่	ชื่อ - สกุล	ช.	ญ	อายุ	จบชั้น	อาชีพ	สถานที่ทำงาน	โทร
1.								
2.								
3.								
4.								
5.								
6.								
7.								
8.								
9.								

ลงชื่อ..... ผู้สำรวจ

...../...../.....

5 เพลงผู้ไทยบ้านภู คำร้อง ท่านอง อ.อวัธย์ ผิวขำ

บ้านภูผู้ไทยเราร่วมใจพัฒนา หญิงชายทั่วหน้าสามัคคีกลมเกลียว จิตใจแน่นเหนียวเกี่ยวพันดัง
ครอบครัวใหญ่ เชื้อสายผู้ไทย มีไมตรีสมานกันมั่น

ร่วมกันรักษาหวงแหนแผ่นดินปู่ย่า เราจะพัฒนาประชาร่วมคิดสร้างสรรค์ พัฒนาบ้านภูชูชื่อรุ่ง
เรืองเร็วพลัน มากกลุ่มสัมพันธ์ บ้านภูแคนทอง

ชาวบ้านภูรักชาติอยู่เหนือชีวา พุทธศาสนาผดุงบำรุงเรืองรอง แผ่นดินทองนี้เกิดทุนองค์มหา
ราชา เราร่วมใจหาญกล้าป้องกันแคว้นไทย

จ.ป.ฐ. หรือความจำเป็นพื้นฐาน ทั้งแปดประการสามสิบสองตัวชี้บ่งไว้ ชาวบ้านภูมั่นคงมุ่ง
งานหมาย พัฒนาร่วมใจไปสู่คุณธรรม

เพลงพืชผักสวนครัวรั้วกินได้

เพลงหมู่บ้าน อพป.

มีพืชผักสวนครัว ไม่ต้องกลัวจะขาดสน สุขใจไม่ต้องกังวลงงปลูกทุกคนไว้ริมรั้วบ้าน จะทำ
อาหารได้ทันทั่วทั้งที่

ไม่ต้องไปซื้อไปหาประหยัดเงินตราไว้แหละดี ข้าตะไคร้ควรมี พริกผักชีโหระพา ทั้งกะเพรา
คะน้าไปซื้อไปหาเขามาทำไม ปลูกรั้วกินได้จะสุขสดใสดุได้ไวตามีน

ปลูกหอมไว้ใส่ตัวขึ้น ปลูกผักค้ำถั่งลาวกินกับแจ่ว ปลูกผักแพวไว้ใส่ถาบก้อย ซอยแซ่แม่นั้สับบี คี
แหล่ลามีผักบั้งต้นหมากหุ้งหอมเป สาละเพเนวผักอ่อมแกงกะยังได้ สวรรใจไว้ด้วย ถึงยามชวยคิดให้ถ้วนถี่
คั้นแม่นมีกะละขุมหมากมี ยังสืได้แม่นใส่หอม นันละนาคนไคนี้นา ละนาคนไคนี้นา คัมส้มไคยังได้ใส่ข่า
คัมส้มปลายังพอได้ใช้ ปลูกหัวซิกเคออยู่ฮิมฮัว ปลูกหัวซิกเคออยู่ริมรั้ว

เพลงพัฒนาบ้านภู คำร้อง อ.อวัธย์ ผิวขำ ท่านอง ไ้อีสาน

พัฒนาบ้านภู บ้านน่าอยู่ หมู่บ้านงามตา ชมไม้ดอกแสนสุขอุรา ไ้อะเนื่อ ตังตังตัง ตังตังตังตัง
เหลียวมองไปใจเปรมปรีดิ์ หลายหลากสีพันธุ์นานา มวลไม้ดอกตระการตา มองโสภภาพา
เพลิดเพลิดใจ ปลูกเป็นแนวแถวต้องอาไฟ ชมชื่นใจสองข้างไหล่ทาง ไม่เว้นว่างเราพัฒนา ตัง ตัง ตัง ๑

คู่อื่นฐานบ้านเฮือน ใครได้เฮือนจะต้องกล่าวชม จักได้สมบ้านพัฒนา ไ้อะเนื่อ ตัง ตัง ตัง ๑

บ้านเฮือนชานชาบบ้านภู อยู่ถาวรมีขาดสน ทุกครัวเฮือนคำรงค์คน ไม่หมองหม่นคนพัฒนา จ.ป.ฐ
เป็นฐานครองตน ใครได้ชล เอ่ยปากชม ตัง ตัง ตัง ตัง ตัง ตัง ตัง

เพลงคนมุคาศรีแห่งสยาม คำร้อง/ทำนอง อ.ถวัลย์ ศิวะชา

บระชาธิปไตย บระชาธิปไตย คนไทยทุกคนมีสิทธิมีเสียง เราจะไม่ถูกละเลย เมื่อไปใช้
เสียงเลือกสรรคนดี เลือกคนดีเป็นผู้แทนเรา เอาคนดีเข้าในสภา

ชาวมุคาศรีถ้วนหน้ามีการศึกษาทุกคนรู้ค่า คำของคนผลงานบอกไว้ ยังใช้ได้ให้คะแนน แม่นไผมา
หวังครว้า หากคะแนนด้วยการแจกจ่าย เงินซื้อเสียงแม่นผู้แทนขี้ฮ้าย ขี้ฮ้าย ๆ ๆ ความดีพ่ายจึงคิดทำ นำเงิน
ทองมาล่อ ขอให้เขาแจ้งเจ้าหน้าที่ กฎหมายมีออกมาห้ามไว้ ผ่าฝืนได้ อพิไร มุคาศารบมีคนโง่ ไอ้
มุคาศรีแห่งสยาม สมดังนามของเมืองแล้ว สมดังนามของเมืองแล้ว

ปกครองระบอบประชาธิปไตย มีสิทธิ มีเสียงแล้วจึงได้ ใคร่ครวญ ปวงชนทั้งมวลร่วมเย็นเป็น
ไทย ก็เพราะเราใช้ สิทธิเสรีที่ถูกต้อง

เพลงบ้านภูอุดมดี คำร้อง อ.ถวัลย์ ศิวะชา ทำนอง ป้าคงพงพี

บ้านภูอุดมดี ไร่นาเรานี้มีเพียงพอ ไผ่รื้อพริกดินถิ่นทองขมิ้นมัน บ้านภูนี้แสนสุขสันต์ หลาก
พันธุ์ไม้งามสดดี ดินเถาะเราขามเข้านุ่งงานทันที ขอบและเลียมของเราก็มี สันททรัพย์ทวีด้วยกสิกรรม

ผลิตผลิตใจดีเราสามัคคีร่วมงานกัน หมู่สาวขึ้นบาน เข้าหอยกร่วมงานใจहरषา กอรัปกิจ
โมตรีสมาน แม่บ้านรักงานหนักหนา บ้านผู้ไทยมองไหนรื่นรมย์สมคำ บ้านภูเราร่วมใจพัฒนา
บ้านภูก้าวหน้าพากันสุขใจ

บ้านภูน้อยอยู่ คำร้อง อ. ถวัลย์ ศิวะชา ทำนอง วิทเคนินลม

แสนสุขสันต์บ้านภูน้อยอยู่ ได้เรียนรู้เรื่องราว วัฒนธรรมผู้ไทยสืบสาว ผู้เฒ่าเล่าสู่เราเรื่อง
ราวอดีตฝังใจชื่นชม

บ้านภูน้อยอยู่หมู่เขาพัฒนา วิจัยค้นคว้าส่งเสริม ได้รู้ทุนเพิ่มถึงภูมิปัญญา วิถีประชาสุขสันต์
รื่นรมย์ สังคมบ้านภูผูกพัน ถูกหลานประสานความดี ภูมิใจเรามีวัฒ นธรรมเลิศล้ำ วิจัยนำสืบ ค้นถึง
ความเป็นมา บ้านภูที่ศรีไค ภูมิปัญญาของคนผู้ไทย วิจัยนำได้วัฒนธรรมสืบสาน

เพลงเอื้องดินถิ่นบ้านภู คำร้อง อ.ถวัลย์ ทำนอง แคนคอกเอื้อง

เอื้อง..ถิ่นนี้คือกอสวยผลิบาน ดอกช่อยคานลานตาพารวมเที่ยวเพลิน เนินเขาล้วนแต่ไพรป่าไม้ลด
หลั่น หมู่จันผาหลากชั้น ดอกเบ่งบานกล้วยไม้ชูช่อ

บ้าน..ภูนี้มีชื่อถิ่นทอง เชิญได้เยี่ยมชมท้องถิ่นผู้ไทยสีหนอ สวยล้ำบ้านเมืองงามผู้คนก็หล่อ สาว
งามเคยเที่ยวบ้างบ้อ ไผ่รื้อขอเชิญผองพี่

ภู..จะก่อบ่งชี้ พุทธศิริ รสธรรมนำส่งวิถี ห้วยทรายน้ำนอง ห้วยกะเบนไหลล่องดาปี ถิ่นเอื้อง
เสียงจึงแห่งนี้ มากมีวัฒ นธรรมล้ำค่า

หาก..ผู้เลอได้เที่ยวบ้านภู ถิ่นนำรู้ดินแดนคอกเอื้องจันผา เก็บผักหวาน บ้านผู้ไทยชมกล้วยไม้
ป่า หริคหรั่งเสียงก้องพนา ข้าจึงขอเชิญชวน

เพลงทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว

คนเราทุกคนวាយวนผลกรรมนาเรื่อง ตกต่ำรุ่งเรืองเกี่ยวเนื่องแต่กรรมของคน ความค้ำจุนจากบุญ
เกิด ความชั่วจากบาปทุกขทัณฑ์ เพราะคนนั้นก่อเวรไว้

บางคนถือดีมั่งมีเพราะทำกรรมชั่ว นั้นบาปสาปด้วกลือกกลั้วมาเวลาไป บางคนระอาว่าเหตุ
โฉน ทำดีแต่จนเหลือใจ ไม่เห็นได้ดีเหมือนว่า

อย่าเพลินถือว่าเงินเป็นใหญ่ จิตใจเหนือสิ่งใดล้ำค่า เพราะความทุกข์ความสุขใดเป็นที่ใจ ใจที่ตา
อย่าพะวงหลงลืมตน

ทำดีทุกทีย่อมมีผลดีโดยทั่ว ก่อกรรมทำชั่วได้ชั่วตอบแทนทุกคน ทำดีรักดีโชคดีมีผล ทำชั่วชั่ว
โฉดเฉาชนม์ ไม่พ้นผลกรรมซ้ำเดิม

เพลงศึกบางระจัน

ศึกบางระจันจำให้มั่นพี่น้องชาวไทย เกียรติประวัติสร้างไว้แก่ชนชาติไทยรุ่นหลัง แม้ชีวิตจะ
อุทิศตราชาติอับปาง เลือดไทยต้องมาไหลหลัง ทาทั่วพื้นแผ่นดินทอง ไทยคงเป็นไทยมิใช่ชาติเป็น
เชลย ไทยมิเคยถอยร่นชนชาติศัตรู บางระจันแม้สิ้นอาวุธจะสู้ สองคาบฟ้าคั่นศัตรู ผู้จนชีพตนมลาย

ตัวตายดีกว่าชาติตาย เพียงเลือดหยาดสุดท้ายขอให้ไทยคงอยู่ แหลมทองของไทยมิใช่ศัตรูแม้ไกร
รุกรานต้องสู้ เพื่อผู้พื้นแผ่นดินไทย

ฉันคือยุวทูตความดี คำร้อง อ.ถวัลย์ ฝิวจำ

ทำนอง เพลงเด็กปี่ม

ฉันคือยุวทูตความดี เป็นเด็กมีศักดิ์ศรีที่ความขยัน ทำคนให้เขาเอออย่างกัน ทำงานไม่เว้นแต่ละวัน
ภูมิใจเรานั้นเป็นยุวทูตความดี

เป็นเด็กดีศรีของสังคม ฝึกอบรมหมั่นค้นคว้าทดลอง ห้องสมุดเข้าใช้ได้ ความมากมาย

สะอาดสถานที่อยู่ ครุฑนักเรียนประสานบ้านเรือนสดใสร ทั้งขยะลงถังทุกครั้งไป ระวังรักษาไม่
เผลใจพวกเราร่วมใจเป็นยุวทูตความดี

เป็นเด็กดีศรีของสังคม ฝึกจิตดำรงมั่นประสานความดี สร้างเกียรติศักดิ์ศรีคุณค่าของคนไทย

เพลงเวลานาที คำร้อง อ.ถวัลย์ ฝิวจำ

ทำนอง เพลงป่าคงพพิ

เวลานาที คือใจเรานี้ไม่รีรอ จะก่อเกื้อเอื้อเวลาเพื่อการศึกษา ค้นคว้าเล่าเรียนขยัน
ตั้งมั่นวิชาเฝ้าหา ไม่รีรอใช้เวลารู้ค่า เราขยันค้นคว้าเล่าเรียน รู้อ่าน รู้เขียน เรียนได้ตั้งใจ (ซ้ำ)

เพลงแม่ ก กา คำร้อง อ.ถวัลย์ ฝิวซ่า

ทำนอง เพลงมองเล่ยะ

เกร เกร ไม่คินะ ใฝ่รู้ชี วิชาจะรู้ทั่ว (ซ้ำ)

เวลานาทีไม่รอ อย่ามัวแต่เฝ้ารอ กลัวเวลาจะรั้ว เราเล่าเจาะรู้คำ แม่ ก กา
ชี้นำ เราจะไม่ทำชั่ว

ทำดี เวลาไม่ค่านะ ใช้เวลาทำดี ไม่รีรอ (ซ้ำ)

เพลงลูกหลานคนดี คำร้อง อ.ถวัลย์ ฝิวซ่า

ทำนอง เพลงแว่วเสียงแคน

น้ำคำไพเราะดี เอ่ยวจีมี ทะ ขา กรับ ผม เมื่อเรียกหา กิริยาวาจางามล้ำ เจ้างานข้า ลูก
หลานไทยเอย

แต่ัน แล่น แตร แห่ แล แล่น เด็กไทยทั่วแดนทำดีฝึกฝน ดูแลเสื้อผ้าตน ไม่
หม่นหมองผิวพรรณงาม เอย เก่ง ชยัน สุขใจยิ่ง เอย

เพลงข้อตกลง คำร้อง อ.ถวัลย์ ฝิวซ่า

ทำนอง เพลงวิหคเหินลม

ข้อตกลงเราปฏิบัติ ฝึกเคร่งครัดวินัย จัดระเบียบห้องเรียนสดใส ทำเวรหน้าที่ใส่ใจ
มองไหนก็สะอาดร่มเย็น

ห้องเรียนสะอาดปัดกวาด รักษา สามัคคีพร้อมหน้า เกลียวกลม พวกเราชื่นชม
สร้างสรรค์จรรยา

สุภาพวาจา กิริยาดี วินัยหน้าที่ ฝึกฝน คนดีไม่ดื้อซุกซน บนอาคารเรียนไม่วิ่งหยอกล้อ
กัน เพราะนั่นคือนิสัยคนพาลไม่ดี

คนดีมาสร้างสรรค์ร่วมใจ เก่ง ดี มีความสุขใจ เราเป็นเด็กไทยยูวทูตความดี เราเป็นเด็ก
ไทยยูวทูตความดี

เพลงเข้าแถว คำร้อง อ.ถวัลย์ ฝิวซ่า

ทำนอง เพลงลิบหมื่น

เพลงเข้าแถว คำร้อง อ.ถวัลย์ ฝิวซ่า

ทำนอง เพลงสิบหมื่น

ระเบียบแถว ไม่เข้าแถวช้า เวลาของเราไม่มีเนิ่นนาน การจัดแถวเรียงสูงต่ำ
ประสาน ไม่หยอกล้อกัน และอาหารรดกิน แต่งกายเรียบร้อยคอยระวังตน ไม่คุย ไม่บ่น ทุกคนขึ้น
บาน

เข้าแถว จัดแถวฝึกฝน แหม ระวังตนเป็นคนมีวินัย นั้นใคร เอ๊ะทำแย่ จงแก่นิสัย
เร็วไว ฝึกตนเป็นคนมีวินัย จัดแถวเร็วไว เด็กไทยพัฒนา จัดแถว เร็วไว หญิงชายพัฒนา

เพลงคนไผ่รู้ คำร้อง / ทำนอง อ.ถวัลย์ ฝิวซ่า

เราอยากรู้ เราอยากเห็น เราอยากทำเป็นรีบอ่านเขียนเร็วไว ไผ่รู้อ่านเขียนเรียนได้ ห่องสมุดเข้า
ใช้ ได้ความรู้มากมาย

เราได้รู้ เราได้เห็น เราก็กทำเป็นด้วยการค้นคว้ามากมาย การเรียน เรียนได้ทุกที่ ศึกษา ดูซี มี
ประโยชน์มากมาย

แหล่งศึกษา มีให้เห็น เช่น ทีวี วิทยุ หนังสือพิมพ์ จากตำรา ก็พากเพียรเรียนง่าย แหล่งศึกษา
มากมาย ได้ความรู้มากมาย

เราเรียนรู้ ชูชีวิต เป็นคนฝึกคิด พุด อ่าน เขียนทันการ วิสัยทัศน์เรามองกว้าง พัฒนาถูกทาง
อย่างเด็กอารยชน

เพลงเด็กดีต้องมีหน้าที่ คำร้อง / ทำนอง อ.ถวัลย์ ฝิวซ่า

หน้าที่ฉันมีมากมาย ความสะอาดร่างกายก็เฝ้ารักษา ผิวหนัง เล็บ ผม โสกา และ เสื้อผ้าทั้งผอง
ฉันก็ซักรักษา

หน้าที่ทำความสะอาดบ้านเรือน ก็เตือนตนอยู่ทุกเวลา ช่วยพ่อแม่ดูแลรักษา ตื่นเช้าขึ้นมาปิด
กวาด ถูเร็วไว

หน้าที่ฉันล้างถ้วยล้างชาม จัดได้งดงามสะอาดสดใส คุณพ่อคุณแม่สบายใจ เบาทะท่าน
ได้ ฉันสุขใจเปรมปรีดิ์

หน้าที่ฉันนั้นคนเมตตา หาดอาหารให้สัตว์เลี้ยงมากมาย เปิดไก่หมูหมาปลาที่ดี เป็นหน้าที่ฉัน
ให้อาหารตามเวลา

หน้าที่หลักเรามุ่งการเรียนรู้ ฝึกหัดอ่านเขียนเรียนรู้อวิชา พุดฟังตั้งใจพัฒนา เด็กดี จะต้อง
มีปัญญา หมั่นค้นคว้ามาสร้างสรรค์สังคม

เพลงคนดีมีน้ำใจ คำร้อง / ทำนอง อ.ถวัลย์ ผิวซ้ำ

คนดีมีน้ำใจ ผองเพื่อนใส่ใจให้แบ่งปันสิ่งของ มองหน้ามองหลังใจปอง น้องพี่ชว้า-ซ้ายแลมอง แบ่งปันสิ่งของจนเจือคนดี เด็กดีจะต้องเป็นคนมีน้ำใจ

คนแก่จะข้ามถนน เด็กดีทุกคนเร็วไวช่วยเหลือ มองซ้ายแลขวาจนเจือ กาลเอื้อให้รีบพาจร ปลอดภัยแน่นอนรีบพาข้ามไป เป็นคนไทยมากมีน้ำใจ

เด็กเล็กจะข้ามถนน เด็กดีทุกคนเร็วไวช่วยเหลือ ถนนขรุขระ ซ้ายแลมองปลอดภัยแน่นอนรีบพาข้ามไป เป็นเด็กไทยมากมีน้ำใจ

เพื่อนฝูงกำลังทำงาน เราไม่เกียจคร้านรีบเข้าช่วยเหลือ ทำงานร่วมแรงจนเจือ เยื่อใยไมตรีเราสอง ช่วยกันปรองดองน้องพี่ เด็กดีจะต้องเป็นคนมีน้ำใจ

เพลงวัยเรียนของฉัน คำร้อง อ.ถวัลย์ ผิวซ้ำ

ทำนอง เพลงหญิงใดใจเดียว

ฉันเป็นเด็กมุ่งสร้างความคิด ชยันหน้าที่สร้างสรรค์พัฒนา ผักผ่อนวิชาทั้งวาทะ พุดไม่หยวนคายวินัยดี จรรยาเคร่ง การงานเก่งแรงเร็วไว ก็พ่ายังเด่นไกล ฉันเล่นได้เชิงชั้นทันคน

เข้าเรียนอยู่โรงเรียนที่ดี ยวทูตความดีพากันฝึกฝน คุณครูทุกคนมุ่งสอนศิษย์ด้วย ใจรัก นักเรียนประจักษ์เล่น เรียน รักพรรคพวกสามัคคี ฉันมุ่งสร้างความคิด เชิดชูศักดิ์ศรีของสังคม

หมั่นท่องบ่นทำกิจกรรม ฝึกเป็นผู้นำผู้ตามเหมาะสม พ่อแม่ก็ชื่นชมสนใจเห็นลูกใฝ่ศึกษา ลูกรักพัฒนาที่โรงเรียนยวทูตความดี สถานที่ก็ร่มรื่น สร้างความชื่นชมแก่ผู้มาเยือน

ฉันอยู่บ้านช่วยงานครอบครัว ไม่มีวัรโรคให้พ่อแม่เดือน กวาดบ้านถูเรือน ทำงานหน้าที่ด้วยใจรัก หนักหนาเอาเบาสู้ยังทำรอบรู้กิจมากม ายันมันใจ เป็นคนใฝ่รู้คู่คุณธรรม

เพลงศักดิ์ศรีคนไทย คำร้อง อ.ถวัลย์ ผิวซ้ำ ทำนอง ลำเต้ย

เมืองไทยไม่พัฒนาเพราะประชาไทยเห็นแก่ตัว ศักดิ์ศรีของไทยหมองมัวคนเก่งทำชั่วจนไทยชบเรา ค่าคนไทยเราด้อยในความคิด เทศเหี้ยมดศักดิ์ศรีนี้หรือคนไทย

สายตาชาวโลกมองไทยอยู่หนแห่งใดเขาก็ดูแคลน คนไทยในสายตาต่างแดน ตกต่ำแสนโศกการาคิตตราไว้ศักดิ์ศรีคนไทยมลายหมดตัว หยุดยังทำชั่วรวมตัวร่วมใจไผ่หาความคิด

ลูกหลานไทยในมือนี้นี้ฝึกฝนทำดีตามโครงการเด่น ยวทูตความดีเพิ่นเน้น อยากเห็นบ้านพัฒนา เป็นคนไทยมากด้วยศีลธรรมสูงค่า ฝึกจรรยาวินัยใฝ่รู้ให้ยุวชน เป็นคนดี...มีชื่อ ให้เขาถือคนดี ไทยเด่น ยวทูต....ความดีให้พากันสืบเส้น เพื่อเห็นได้ในศักดิ์ศรี

กู้ศักดิ์ศรีของไทยคืนมา พัฒนากันเมืองเรืองรุ่ง มุ่งความดีตามโครงการเด่น ทั้งไทยและเทศชูแซ่ซ้องผองไทยศักดิ์ศรี.....มียืน..ยัง

กระทรวงการต่างประเทศใส่ใจ จัดโครงการแก้ไขปลูกสำนึกไทยร่วมสร้าง มุ่งปฐทางยุทธ
 ความสำเร็จ สร้างเกียรติศักดิ์ศรี ให้ไทยดียิ่ง

เพลงพรฟ้าประทาน

รำไปส่วนจิตใจฉันภาวนา ร้องไปส่วนจิตใจฉันภาวนา ข้าขอพร อินทร์พรหมยมฟ้า
 ประทาน มาให้แต่ .....ขอให้จงเจริญ อายุยืนยงไปสักหมื่นปี คิดการสิ่งใดสมความมุ่งหมายขอให้
 เป็นเศรษฐี เทวดา ไพรยมาลาลงมาสี เทวดาไพรยมาลาลงมาสี วันนี้วันดีวันสุจริตใจสุขเอ๋ย

เพลงอย่าลืมบ้านกู

อย่าลืมบ้านกูยังคอยอ้ายอยู่ ยังคอยยอด้ฐักอยู่กับอ้ายปวาย อ้ายส่งลำน้าตาของน้องรินหลัง
 ขอให้เป็นห่วงเบื้องหลัง จงฝังหัวใจเหนียวแน่น

บ้านกูบ่่านอ้ายคงมาอยู่ ร่วมเรียงเคียงคู่ขึ้นชูกับน้องมันแก่น ได้ฟังเพลงที่อ้ายฝากมาให้แฟน
 หัวใจขอให้เหนียวแน่น เป็นแฟนกับน้องจนตาย

คืนครบ้านกูอ้ายว่าเป็นหนึ่ง สวงามราบซึ่ง ติดตรึงคะนึงถึงอ้าย อยู่บ้าน ภูทุกวันอยากเห็น
 หน้าชาย ยามนอนได้แต่ฝันหาเหมือนมีชายมายืนต่อหน้า

บ้านกูยังฮักยังหวงอ้ายอยู่ ขอเพียงแต่ฐักอยู่อย่าได้ลืมลา น้องจะคอยรอคอยอ้ายนั้นกลับมา
 ปีนี้ปีหน้าก็อย่า ให้มาบ้านกูอย่าลืม

6. เรื่องแก้วเด็กดี อ.ฉวัลย์ ผิวจำ ประพันธ์

แก้วเป็นเด็กขยันและฉลาด
เข้าห้องน้ำล้างหน้าเก็บที่นอน
ออกกำลังตอนเช้าครูแล้วภูบ้าน
กระฉับกระฉ่งเร่งงานบ้านรื่นรมย์

หมคการะงานบ้านช่วยพ่อแม่
อาบน้ำแล้วกินข้าวไม่รอรี
เรียนตั้งใจฟังครูที่สอนเน้น
งานกิจยามมรรยาทสมร่ำเรียน

การพูดจาปราศรัยก็ไพเราะ
รักษากฎเคร่งครัดคมีวินัย
รู้เตือนคนมีสติคนกล้าหาญ
พูดสิ่งใดสุจริตไม่บิดเบือน

เรียนจัดกลุ่มอภิปรายใช้ความคิด
อภิปรายเชื่อมั่นในวาจา
ยามว่างเรียนครูเว้นวิชาสอน
เข้าใช้ห้องสมุดไม่รอรี

รู้คุณค่าเวลาใช้หาประโยชน์
แบ่งเวลาเรียนและเล่นให้สัมพันธ์
การเดินแถวก่อนหลังวินัยเคร่ง
มารยาทดีวิชาเด่นเน้นค่าตน

ยืนมองซ้ายแลขวาดังท่าข้าม
เด็กรุ่มน่องข้ามถนนอย่างรวดเร็ว
การออกกฎวินัยใช้บังคับ
ความสะอาดบริเวณเด่นเชิดชู

เขามุ่งมาดตื่นเช้าครูตามครูสอน
อ่านหนังสือคือชั้นตอนที่นิยม
ดูเรียนขานสะอาดจัดเหมาะสม
แก้วนิยมทำตนเป็นเด็กดี
แก้วดูแลกายคนไม่หมั่นศรี
แก้วกนคิกระวีกระวาดไปโรงเรียน
จะมักเขม้นพากเพียรการอ่านเขียน
ถึงเสพย์คิดไม่เบียดเบียนแก้วหลักภัย
ใช้จ่ายเหมาะประหยัดจัดนิสัย
ปรนนิบัติญาติผู้ใหญ่ไม่แซะเขื่อน
ใจเบิกบานเอื้อเพื่อแผ่แผ่เพื่อน
แก้วคบเพื่อนล้วนเพื่อนคมีวิชา
แก้วคิดเป็นคิครอบคอบคอบปัญหา
พาให้กลุ่มเกิดปัญญาสามัคคี
ไม่นิ่งนอนคั่นคว้ามั่นขมิ
แหล่งวิชาความรู้ดีมีครบครัน
แก้วปราโมทย์เล่นกีฬาพาสุขสันต์
สุขภาพเพียรหมั่นรักษาตน
นิสัยเร่งสร้างตามกฎเรียนฝึกฝน
ใช้ถนนหมั่นเตือนคนระวังภัย
ไม่บุ่มบ่ามถนนว่างจึงเร่งให้
ความปลอดภัยแก้วกำชับกำกับดู
นักเรียนรับปฏิบัติจิตสวดยุ
ห้องสมุดห้องพักครูครุ่นรมย์

การทำงานแบ่งกลุ่มกันหลายฝ่าย
กิจกรรมทุกอย่างจึงเกิดขลุกลม
คราประชุมอภิปรายท้ายวันศุกร์
ประชาธิปไตยพัฒนาสามัคคี

โรงเรียนคือนักเรียนเด่นเห็นคุณค่า
เห็นคุณค่าของเวลาทั้งหญิงชาย
เด็กฉลาดชาติเจริญเตือนใจคิด
ดังเช่นแก้วแล้วไซ้ไร้ทั่วไทยดี

ทั้งหญิงชายสมานงานเหมาะสม
ครูชื่นชมแก้วประธานมุ่งงานดี
ล้วนสนุกกิจกรรมนำวิถี
ต่างหน้าที่ทุกฝ่ายทำนำอภิปราย
พัฒนาหน้าที่มีจุดหมาย
กรรมการทุกฝ่ายงานมากมี
หากชีวิตเด็กไทยไฝ่ศักดิ์ศรี
ชาติทวีพัฒนาผาสุกเอย

๗. ร้อนใจเหลือเมื่อฝนแล้ง

จ.ถวัลย์ ฉิวชา

ปีนี้ฝนแล้งหนอ ชาวนารอลงข้าวกล้า รอมาสองเดือนแล้ว แลวต้องทุ่งคิน
ระแหง ร้อนแรงแสงแดดกล้า จนต้นหญ้าเฉาตายหมด วัวควายอดกินหญ้าเขียว
เหลียวมองดินเตียนโล่ง โหรงเหรงวิเวกเหงา เศร้าใจมิเคยเจอ ฝัาพราเพื่อเรียกขอฝน
จนเดือนเจ็ดดับแล้ว แล้งคงแน่วยังรังต่อ หญ้าไม่ก่อเกิดตั้ง ทั้งห้วยหนอง
คลองเหือด ชีคเผือกผอมผู่โค ควายทุยโซและเล็มคิน คัวยท้องถื่นยังแล้งขาว
ชาวนาใจห่อเหี่ยว เสียหว่นใจภัยแล้งต่อ รอนจนสิ้นเดือนมิถุนา ฝนฟ้าก็ยังไม่ตก
นำสะทกในภัยแล้ง แกล้งคนจนให้กันแค่น หัวแคว้นกันคารหรือไร

รอฝนมาเนิ่นแล้ว	ชาวนา
แมงก่อดัวลอยมา	ผ่านพ้น
ชาวนาหวนใจพา	ภัยต่อ นานเอย
ทุกข์หม่นใจเหลือล้น	กันแค่นแสนเจ็บญ
แหงนมองดูทั่วฟ้า	มีคมน
ฝนนำไปรยลงชล	ทั่วหล้า
คินคงชุ่มสายฝน	หายหม่น ใจเอย
แมงเคลื่อนเลื่อนหมดฟ้า	ร่าแล้วหมองศรี
ไยฝนหยุดตกต้อง	ตามกาล
หรือป่าเขาเราราน	รุกสิ้น
โลกหมุนเปลี่ยนเวียนฐาน	โคจรรอบ ตะวันดา
หรือสิ่งใดทำคิน	ถิ่นแล้งแคลงใจ
จำทนจำนั่งเฝ้า	คินดาน
เหลือเอ๋ยทรมาน	ร่นร้าว
คนจนยิ่งจนนาน	ใครเป่า ได้ฤา
วอนผ่านอินทร์พรหมฟ้า	เราร้องเรียกฝน

ทำไมฝนฟ้าแล้ง น้ำแห้งทุกแห่งหน โซเซทนและเล็มหญ้า นำสงสารผู่วัว
ควาย เบื่อหน้ายร้อนทนร้อน แต่เกาก่อนกาลผ่านมา ฝนฟ้ามาตรงตามกาล ทุก
หมู่บ้านต่างหรรษา พฤษภาคินชุ่มฉ่ำ น้ำนองไหลเต็มท้องทุ่ง ชาวนามุงจับจอบไถ

วัวควายอ้วนพีมัน หญ้าหลากหลายพันธุ์เขียวขจี ไม่เหมือนปีนี้ที่แล้ง แสงตะวันสาดกล้า
 ชาวนาจะอยู่อย่างไร

ที่ฝนไม่ตกนั้น
 คัดไม้ไคร่กันเล่า
 ไร่สวนจองถิ่นหมด
 เขตแคว้นทั่วแดนไทย
 สูญสิ้นแหล่งต้นน้ำ
 เมฆผ่านเย็นไม่พอ
 มรสุมก็เปลี่ยนทิศ
 แล้งร้ายวายชีวิ

เหตุสำคัญจากความเขลา
 ป่ารกเอาเข้าทำลาย
 ใจเหี้ยวหุดป่าสูญหาย
 ป่าไม้ใหญ่ไม่เพียงพอ
 ความเย็นจ๋าไม่เหลือหรือ
 ไหลลอยต่อฝนไม่มี
 จงครวญคิดให้ถ้วนถี่
 คนนี้แหละที่ก่อกรรม

บรรพบุรุษชาวบ้านภูคือผู้ไทย
 มัคหมีฝ้ายมัคหมีไหมลายทอขึ้น
 ทำสวนฝ้ายปลูกหม่อนใบเลี้ยงม่อน
 ทอผ้าฝ้ายผ้าไหมเอาไว้ใช้
 มัคหมีขึ้นลายนานาคิดประดิษฐ์
 หมีมะจับขอกลุมเครือหมีดุ่มชู
 พวงมาลัยหมีดอกสาสร้อยดอกหมาก
 มัคหมีข้อพันมหาหมีโคมไฟ
 ลายหมีสวสนื้อเรียบหนาผ้าบ้านภู
 ใครได้เห็นเป็นจับต้องผ่องปริดา

ชนเผ่าได้สร้างสรรค์หัตถศิลป์
 ฝ้ายก้นดินจกยกทอลาย
 ทำการสอนสืบสานก็हुกไหม
 ที่ย้ายถ่ายทอดสืบสานงานศิลป์ฟู
 ส่งผลผลิตมีราคาผ้าเลิศหรู
 หมีคันรู้ทั่วแคว้นในแดนไทย
 หมีน้อยชากลายถึมัคหมีไหม
 สร้อยพราวไขว้ลูกหลานได้พัฒนา
 สีสดดูธรรมชาติเลือกสรรหา
 ใครซื้อหาด้วยราคาเป็นสามัญ

๘, รายชื่อเยาวชนบ้านภู ประจำปี 2547

บ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัด มุกดาหาร

โครงการวิจัยกระบวนการหนุนเสริมศักยภาพนักวิจัยชุมชนการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น

คณะกรรมการเยาวชนหญิง	คณะกรรมการเยาวชนชาย
1. นางสาวปรีศนีย์ แสนสุข ประธาน ฯ	1. นายคิเรก ผิวขำ ประธาน
2. นางสาวเบญจพร แสนสุข รองประธาน	2. นายฉัฐพงษ์ แสนสุข รองประธาน
3. นางสาวศิริพร น้อยทรงค์ กรรมการ	3. นายกิตติพงษ์ สีดี กรรมการ
4. นางสาวบุปผชาติ รัตนคำ กรรมการ	4. นายภูวัฒน์ แสนสุข กรรมการ
5. นางสาวปิยานุช ผิวขำ กรรมการ	5. เด็กชายผดุงศักดิ์ นามเหลา กรรมการ
6. นางสาววิภารัตน์ นามเหลา กรรมการ/เหรัญญิก	6. นายวัชรยศ จันทร์เต็ม กรรมการ / เหรัญญิก
7. นางสาววัชรวิญา บุรัตน์ กรรมการ/เลขานุการ	7. นายมนตรี แก้วศรีนวม กรรมการ/เลขานุการ
สมาชิกเยาวชนหญิง (มัธยม)	สมาชิกเยาวชนชาย (มัธยม)
1. นางสาวรุ่งนภา ชูตระกูล	1. นายณพพร ไกล่เลี้ยง 21. เด็กชายพงษ์ศิลป์ อาจวิชัย
2. นางสาวสุภาวดี จันทร์เต็ม	2. นายวิช เวียงวิเศษ 22. เด็กชายฉัตรฤทธิ์ สุนทรต
3. นางสาวธิดิมา แสนวิเศษ	3. นายเอ พันผิว 23. เด็กชายภาคภูมิ สุนทรต
4. นางสาวอัญญา แสนสุข	4. นายวาณิช สุนทรต 24. เด็กชายจักรวาล อาจวิชัย
5. นางสาวรัศมี แสนสุข	5. นายชัยณรงค์ แสนวิเศษ 25. เด็กชายชาญวิทย์อาจวิชัย
6. นางสาวสรารัตน์ ศรีแพงเลิศ	6. นายนิกร คำชะ 26. เด็กชายศราวุธ ปัทม
7. นางสาวอรรณาภา สีดี	7. นายวีระศักดิ์ นามเหลา
8. นางสาวนราวี หนองสูง	8. นายธีระศักดิ์ น้อยคำยาง
9. เด็กหญิงกรรณิการ์ จันทร์เต็ม	9. นายฉัฐศาสตร์ อาจวิชัย
10. เด็กหญิงกนกวรรณ เหมะ	10. นายปิยะวัฒน์ แก้วศรีนวม
11. เด็กหญิงศิวภรณ์ ช่อวงศ์	11. นายพญศักดิ์ แสนโคตร
12. เด็กหญิงนันทา มหาอุป	12. นายคุตติ์ อาจวิชัย
13. เด็กหญิงวิภาทร อาจวิชัย	13. นายอภิสิทธิ์ อาจวิชัย
14. เด็กหญิงพรวิมล หนองสูง	14. นายเสกสรร บุรัตน์
15. เด็กหญิงธิดา วิเชียรกันหา	15. นายวีระชาติ ปัทม
16. เด็กหญิงผกามาศ แสนโคตร	16. เด็กชายทรงยศ คำนนท์
17. เด็กหญิงพันธุ์วิภา ปัทม	17. เด็กชายสิทธิพงษ์ ไตรวงค์
18. เด็กหญิงนันทาพร หนองสูง	18. เด็กชายไกรศักดิ์ หนองสูง
	19. เด็กชายประชาณาด รัตนวงศ์
	20. เด็กชายศศิพล สุนทรต

โครงการวิจัยประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น

แบบสำรวจ ชุมชนบ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร
 ผู้สำรวจ นายประยงค์ แสนสุข
 สำรวจ เมื่อวันที่ 23-31 กรกฎาคม 2547

สภาพภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อม

ชุมชนบ้านภู ตั้งอยู่ บ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร
 มีพื้นที่ประมาณ 1 ตารางกิโลเมตร (625 ไร่)

ทิศเหนือ จดภูจ้อก้อ ต่อเขตกับบ้านป่าเม็ก ตำบลหนองสูง และบ้านหนองโอใหญ่ ตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

ทิศตะวันออก จดภูผาแดง ต่อเขตกับบ้านนาหนองแคน ตำบลหนองสูง และบ้านวังไฮ ตำบลภูวง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

ทิศใต้ จดภูผาขาวและต่อเขตกับบ้านเป้า ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

ทิศตะวันตก จดภูหินเหล็กไฟ ต่อเขตกับหมู่บ้านเหล่ากว้าง วังทอง ตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร และเขตติดต่อกับบ้านหนองคำ ตำบลบึงงาม อำเภอหนองพอก จังหวัดร้อยเอ็ด

1. ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ระหว่างหุบเขา ที่ราบลุ่มมีลำน้ำสามสายไหลผ่าน เหมาะที่จะทำนาปลูกข้าว ตรงที่ราบสูงตามเชิงเขาเหมาะสำหรับทำไร่ทำสวน ไร่มันลำปะหลัง ไร่ป่อและสวนหม่อนเลี้ยงไหม มีลำน้ำลำคัญ 3 สายไหลผ่านหล่อเลี้ยงพืชพันธุ์อย่างอุดมสมบูรณ์ ได้ผลผลิตค่อนข้างสูง

ลักษณะของดิน เป็นดินร่วนปนทราย เนื่องจากแต่ก่อนเป็นป่า เป็นดงทึบมาก พื้นดินจึงเกิดความอุดมสมบูรณ์ เพราะการทับถมของใบไม้ใบหญ้าที่หล่นทับกันเป็นเวลานาน เหมาะสำหรับการเพาะปลูก

แหล่งน้ำและลักษณะของน้ำ

ชุมชนบ้านภูมีลำน้ำสำคัญอยู่ 3 สาย คือ

1. ห้วยกระเบียน
2. ห้วยถ้ำบั้ง
3. ห้วยทราย

และอีก 2 สายได้กลายสภาพเป็นที่นาเพราะความตื้นเขิน เหลือเพียงบางตอนกลายสภาพเป็นหนองน้ำกลางทุ่งนา คือ 1. ห้วยบักล้อม และ 2. ห้วยดาน

ห้วยกระเบียน หรือห้วยกะเบน (ภาษาผู้ไท) เป็นลำน้ำสายใหญ่และยาวที่สุด บรรดามีในท้องที่นี้ ยาวประมาณ 20 กิโลเมตร เกิดจากภูเขาทาง ด้านทิศตะวันออกที่น้ำบ่อแก่นเข ไหลลงสู่วังน้ำแอ่ระหว่างไหล่เขาภูหินเหล็กไฟและภูจ้อก้อ ผ่านเรือกสวนไร่นาทางเหนือของหมู่บ้านภู สู้บ้านเป่า บ้านป่าแสด และบ้านคำพิ ตำบลบ้านเป่า เข้าสู่น้ำไหลน้อย บ้านหลุบปิ้ง และบ้านโคกกลาง ตำบลหนองสูงใต้ ต่อบ้านคำนางอ็อก ตำบลร่มเกล้า อำเภอนิคมน้ำอ้อย บรรจบกับห้วยบังอี่ที่บ้านอ้อมไผ่ ตำบลกกแดง อำเภอนิคมน้ำอ้อย จังหวัดมุกดาหาร

สภาพภาพของน้ำในห้วยกระเบียนนี้ จะมีน้ำมากในฤดูฝน แต่ก่อนๆ ฝนตกชุกดี ถึงกับมีน้ำท่วมแต่น้ำก็ลดเร็วเพราะเป็นต้นน้ำ ฝนหยุดตกก็เริ่มลดแล้ว ความเสียหายก็มีบ้าง คือ คั้นนาขาด ส่วนต้นข้าวไม่ตาย กลับงามขึ้นเพราะได้รับปุ๋ยที่มาจากน้ำหลากนั้น ส่วนหน้าแล้งน้ำจะแห้ง แม้จะมีความพยายามสร้างทำนบกั้นหรือประตูน้ำกั้นน้ำไว้ ก็ยังแห้งอยู่เลย เพราะได้ดินเป็นแก่งหินน้ำซึมได้เร็ว แต่ก็มีบางช่วงเป็นวังดินเหนียวน้ำจะขังอยู่นานหน่อย แต่ก็ไม่พอใช้ในการทำเกษตร จะเป็นประโยชน์บ้างก็ให้สัตว์เลี้ยง วัวควายได้กินและนอนแช่ และเป็นแหล่งสงวนพันธุ์ปลาตามธรรมชาติไปในตัวด้วยเท่านั้น มีวังน้ำแอ่ วังกกยาง วังกอไผ่ วังถ้ำ วังกกเคื่อ วังกกแคนสองพี่น้อง วังน้ำเย็น ฯลฯ

ในปี พ.ศ.2544 ทาง รพช. จังหวัดมุกดาหาร ได้มาสำรวจและสร้างฝายน้ำล้นขนาดกลางงบประมาณ บาท ให้เหนือวังกกเคื่อขึ้นมา ตรงทำนบกั้นเดิมชาวบ้าน (เจ้าของนาบริเวณนั้น) สร้างได้หลายปีแล้วจนเกิดความตื้นเขิน เนื่องจากเป็นส่วนของต้นน้ำจึงเกิดการทับถมเร็วกว่าปกติ โดยทำการขุดลอกให้ลึกลงกว่าระดับห้วยเดิมจนถึงชั้นแก่งหินได้ต้น และขยายให้กว้างขึ้น สองฝั่งทำเป็นถนนลูกรัง รถยนต์วิ่งได้ แต่ยาวแค่ 0.100 กิโลเมตร แต่ก็ทำให้มีน้ำมากพอที่จะใช้ทำการเกษตรในหน้าแล้งได้ เป็นต้นว่า ปลูกข้าว / ปลูกข้าวโพด ผักต่าง ๆ ถั่วลิสง ฯลฯ

2. **ห้วยถ้ำบัง** เป็นลำน้ำสายสั้นๆ ยาวประมาณ 4 กิโลเมตร เกิดจากภูหินเหล็กไฟไหลลงมาทางตะวันออก ทิศใต้ของหมู่บ้านผ่านนาถ้ำบัง (ฝั่งซ้าย) นาหนองโหลง (ฝั่งขวา) บรรจบกับห้วยกระเบียนที่นาถ้ำแซง แต่ก่อนๆ เป็นห้วยเล็ก ๆ แต่ลึกมากจะมีน้ำเฉพาะฤดูฝนเท่านั้น ส่วนฤดูแล้งจะแห้งหมดโดยเฉพาะตอนบน ส่วนตอนกลางและตอนล่าง จะมีวังน้ำบ้างไม่ถึงกับแห้งขาด จึงเป็นที่อาศัยของกบ เขียด โดยเฉพาะเขียดน้อย ยามค่ำคืนเราสามารถไปได้เขียดมาไว้ทำเป็นอาหารได้ เรียกว่า ไปก้นเขียดน้อย ตอนกลางวันไปติดตังนก (ตัง คือ ยางไม้มาผสมกับน้ำมันยางใช้ความร้อน เคี้ยวให้เหนียวเทใส่กระบอกลูกไม้ เผลอไม้ไม้เป็นดิว ๆ เล็กเท่าเส้นหญ้าคา ยาวประมาณ 60 ซม. ทาตั้งให้ทั่วเหลือไว้เฉพาะที่มือจับไปวางค้างไว้เหนือแอ่งน้ำในห้วยนี้ พอตกบิณลงกินน้ำตอนกลางวันตังก็จะติดนก นกมันเยอะมาก ๆ มาเป็นฝูง แถว ๆ นั้นแหละ พอตกตืดตัง เราก็ไปเก็บเอา มันบินไม่ได้แล้ว นำมาเป็นอาหารของเรา

ประมาณ พ.ศ. 2500 ได้งบประมาณมาจำนวนหนึ่ง ให้ชาวบ้านช่วยกันกันทำนบดินรายวัน ๆ ละ 6 บาท จนแล้วเสร็จ เรียกกันว่า ป่านโหลง หลังคันป่าน เกวียนไถได้นับว่ามีประโยชน์ น้ำลึกมาก ปลูกปลา ก็มากด้วย ใส่เบ็ด ใส่มอ ได้ปลามากินไม่เคยขาด สัตว์เลี้ยง วัว ควาย ที่ปล่อยเลี้ยงไว้ตามทุ่งนาในหน้าแล้ง สายมาก็พากันมากินน้ำในป่านโหลงนี้ได้อย่างสะดวกสบาย อิ่มแล้วก็ขึ้นไปนอนเคี้ยวเอื้องอยู่ได้ร่มไม้ รวมกันอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ตกตอนบ่ายแดดอ่อน ๆ ก็พากันลูกไปและเล็มหญ้าต่อ กินไปด้วย ถ่าย(ขี้)ไปด้วย นับว่าเป็นการสร้าง ความสมดุลย์ตามธรรมชาติอย่างแท้จริงอย่างหนึ่ง คันนาไม่รกหรือก วัว ควายกินเรียบ ตอนเย็นบางฝูงก็เดินกลับบ้านเข้าคอก เข้าเลงเอง บางฝูงเจ้าของก็ต้อนเอาครีมหมู่บ้าน เลี้ยงกันทุกบ้านทุกเรือน เพราะคนยังใช้แรงงาน สัตว์อยู่ วัวลากเกวียน ควายไถนา อย่างน้อยบ้านละห้าตัว สิบตัว

กองขี้ควายที่ควายถ่ายไว้ตามท้องทุ่งนานั้น นอกจากจะเป็นปุ๋ยคอกอย่างดีที่ใส่มาแล้ว สองสามวันผ่านไป คนเราก็จะเอาเสียมไปพลิกกองขี้ควายเหล่านั้น เพื่อหาตัวแมลงที่ไปกินและขุดรูอยู่ใต้กองขี้ควายนั่น คือ ตัวแมงจุดจี หรือแมงซิ้งออง นำมาล้างน้ำให้สะอาดแล้วนำไปคั่วให้สุกแล้วตำป็นเป็นอาหาร กินกับผักหนึ่ง ผักสด ก็อร่อย หรือจะนำไปแกงใส่ผัก ใส่หน่อไม้ ก็อร่อยดีไม่น้อย

ห้วยถ้ำบึง หลังจากมีป่านโหลงเกิดขึ้นแล้ว ผู้ที่มีที่นาติดกับห้วยก็จะพากันกันด้วยทำนบดิน เอาเป็นนาดำข้าวก็มี บางคนก็บอกว่าเป็นของโหลง (ของสาธารณะ)อยู่ แต่ตนเองยังหวงปลา ใครใส่เบ็ดใส่มอไม่ได้ ปัจจุบันเจ้าของที่ติดห้วย มีกรรมสิทธิ์มากกว่าชาวบ้านมาก แม้ป่านโหลงหลังจากได้งบประมาณขุดลอกใหม่ เพราะตื้นเขิน ดินที่ขุดขึ้นมาฝังทั้งสองข้าง เจ้านายพากันล้อมรั้วปลูกพืชผักและต้นไม้เอาเป็นของตนเองแล้ว วัว ควาย จะลงไปกินน้ำอย่างแต่ก่อน ๆ ไม่ได้อีกแล้ว แต่ไม่เป็นไร วัว ควาย เหลือน้อยแล้วและเลี้ยงอยู่ในที่ของใครของเราทุกครอบครัวแล้ว

3. **ห้วยทราย** เป็นลำน้ำสายสั้น ๆ พอ ๆ กับห้วยถ้ำบึง ยาวประมาณ 3.5 กิโลเมตร เกิดจากภูผาขาว ต้นกำเนิดจากบ่อน้ำซับตามธรรมชาติ หลายบ่อ เช่น น้ำบ่อถ้ำชกสลอย น้ำบ่อถ้ำกกกะพุง น้ำบ่อกอแหลม ไหลมารวมกัน พัดพาเอาทรายจากภูเขาลงมาด้วย เป็นทรายหยาบเหมือนทรายแม่น้ำโขง พุทธศาสนิกชนได้พากันมาขนเอาทรายที่ห้วยนี้ ไปก่อองค์พระพุทธรูป พุทธศิรี ภูจ้อก้อของชาวเรา (รถกรวด ทราย แม่น้ำโขงยังเข้ามาไม่ถึง) ดังปรากฏอยู่เท่าทุกวันนี้ จึงได้นามว่า “ห้วยทราย” ไหลผ่านทุ่งนาหนองโหลง อีกฝั่งหนึ่งก็เลาะเรียบดินเขามาด้วย บางแห่งเป็นที่ราบลุ่มแคบ ๆ ก็ทำนา เรียก “น้าม่อง” บางแห่งเป็นที่ราบสูง (โนน) ก็ทำสวน ปลูกฝ้าย ปลูกหม่อน ปลูกต้นผลไม้ น้าม่องนี้จะมีเจ้าของหลายคนอยู่ ส่วนสวนก็มีอยู่หลายเจ้าเช่นกัน และโนนที่นับว่าสำคัญก็คือ โนนโรงเรียนพลังราษฎร์ ไหลมาบรรจบกับห้วยถ้ำบึงที่น้าม่องห้วยทราย ใกล้หน้าถ้ำแข ก่อนถึงห้วยกระเบียนเพียง 100 เมตร เศษๆ เท่านั้น

สถานภาพของน้ำในห้วยทรายนี้ จะมีน้ำตลอดปี ไม่แห้งแล้งเลย แม่น้ำแล้ง แต่เมื่อเรากันด้วยทำนบแล้ว จะเกิดการทับถมเร็วมาก บางแห่งมีพืชน้ำป่าคลุม เช่น จอก แหน ผักตบชวา หนามาก สามารถเดินข้ามได้ โรงเรียนพลังราษฎร์พิทยาสรรพ์ ได้ใช้น้ำห้วยทรายนี้ทำน้ำประปาใช้ในโรงเรียน

ด้วยเหตุที่ไหลเลาะโนนมีที่ลุ่มน้อย เจ้าของนาม้องทั้งหลาย อาศัยความตื่นเงินเร็วของห้วย ตนเองก็มีที่ปลูกข้าวน้อยจึงพากันขุดฝังถมห้วย แปลงเป็นไร่นาปลูกข้าวสาลีเลยใครจะทำไม จึงขอฝากองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเป่าด้วย ก่อนจะหมดสภาพเป็นห้วยเหมือนห้วยบักส้มและห้วยดานในอดีต

ห้วยบักส้ม ในอดีตเป็นลำน้ำแต่สายสั้นมากประมาณ 1 กิโลเมตร เกิดจากต้นเขาภูจ้อก้อ บริเวณแถว ๆ ถ้ำโงตง ไหลลงสู่ห้วยกระเบียนที่วังก่อไผ่ สาเหตุที่ได้ชื่อว่า ห้วยบักส้ม เนื่องจากว่า ช้างพลายตัวหนึ่งชื่อบักส้มได้ตายเพราะความขราและฝังในห้วยนี้ เป็นช้างของคุณปู่ของผู้เขียนและหุ้นส่วน (ปู่เชียงลา แสงสุข) ย่าบอกว่าชายงาคู่นี้ได้หกร้อยบาท (เงินโหล่น “ช้างพลายเหี้ยญบาทลัมย์ ร.๖”) ช้างพลายอีกตัวหนึ่งชื่อว่า “ช้างบักเพ็ง” ให้หุ้นส่วนเลี้ยง อยู่ที่บ้านหนองสูง ตัวนี้ก็อายุมากแล้ว ได้ขายไปก่อน นอกจากนี้ก็ยังมีช้างพังอีกสามสี่เชือก

ห้วยดาน ในอดีตเคยเป็นลำห้วยเล็ก ๆ ที่ไหลมาจากดานชีเสือ (โคกน้อย) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภูหินเหล็กไฟ ไหลคุ้งนานไปกับห้วยถ้ำบึงและ กับรรจบเลาะกับห้วยถ้ำบึง เหนือจุดตัดกับถนนสายนิคม – หนองสูง เพียง 100 กว่าเมตรเท่านั้น ซึ่งตอนนี้ก็กลายสภาพเป็นหนองน้ำและที่นาไปเรียบร้อยแล้ว

2. สภาพภูมิอากาศ

ชุมชนบ้านภู อยู่ในร่องมรสุมพาดผ่านและอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีภูเขาล้อมรอบ จึงทำให้ฝนตกถูกต้องตามฤดูกาลอย่างสม่ำเสมอ สมัยก่อน ๆ ชาวบ้านเรายังใช้คราดไถไถทำนาและใช้แรงงานสัตว์อยู่ เราภูมิใจในถิ่นชุมชน เราชื่นชมบรรพบุรุษของเรา ที่อพยพพากันมาตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่ในจุดนี้ ซึ่งเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์มาก กล่าวได้อย่างภาคภูมิใจว่าที่นี่ “น้ำไม่ท่วม ฝนไม่แล้ง แมลงไม่ลง” จริง ๆ แต่ถึงจะท่วม น้ำก็ลดเร็ว เพราะเป็นต้นน้ำ แต่ในปัจจุบันมีการใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ใช้ควายเหล็กใช้สารเคมี จึงมีสภาพแล้ง และมีแมลงลงพื้นดินขาดความสมดุลย์มาก จนทางศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีเพื่อการเกษตร จัดให้มีหมอดินระดับหมู่บ้าน ตำบล เพื่อให้หาช่องทางช่วยเหลือ รักษาอาการป่วยของดิน ให้กลับฟื้นคืนสู่ความสมบูรณ์อย่างเดิม แต่ก็ยังเป็นเพียงภาควิชาการสาธิตเท่านั้น ยังไม่เคยเผยแพร่ไปสู่การเกษตรส่วนใหญ่

ด้านผลผลิต แต่ก่อนทำน้อย ลงทุนลงแรงน้อย แต่ได้ผลผลิตมาก แต่ปัจจุบัน ทำมาก ลงทุนลงแรงมาก แต่กลับได้ผลผลิตน้อย

ทรัพยากรอากาศ อากาศนับว่ายังเป็นอากาศบริสุทธิ์ดี ไม่มีมลพิษใด ๆ ปน เพราะชุมชนยังเป็นชนบทอยู่ บรรยากาศก็ยังเป็นเหมือนเดิมอย่างอดีต กล่าวคือ หนาวจะร้อนมาก ประมาณ 34-35 องศาเซลเซียส ต้นไม้บนภูเขาใบจะร่วงหล่นหมด ตอนกลางคืนจะร้อนอบอ้าวเพราะในตอนกลางวันก้อนหินใหญ่บนภูเขาจะได้รับความร้อนจากดวงอาทิตย์มาก (ไม่มีใบไม้บัง) พอตอนกลางคืนก้อนหินก็คายความร้อนออกมาทำให้บรรยากาศร้อนอบอ้าว แม้จะมีลมพัดมาก็เป็นลมร้อน เรียกว่า ร้อนหมกเต่าหรือหมกขี้เต่า

หน้าหนาว จะหนาวมาก เนื่องจากมีลมพัดมาจากภูเขาอย่างแรง เรียกว่า “ลมโตนภู” มันจะแรงและเย็นกว่าธรรมดา ชาวผู้ไทยจึงพากันทำผ้านวมกันหนาวไว้บ้านละมาก ๆ (หลายผืน) ไว้ห่มตอนกลางคืน

หน้าฝน อากาศจะเย็นสบาย ไม่ร้อนไม่หนาวนัก กำลังสบายดี ถ้าในช่วงฝนตก อากาศก็ดีขึ้น กลางวันกลางคืน แต่ถ้าไม่มีฝนตกกลางวันจะร้อนบ้าง แต่ตกตอนกลางคืนอากาศก็จะเย็นสบายเพราะบนภูเขาดันไม้เขียวชอุ่มทุกต้น ลมพัดมาจึงเย็นสบายมันสุขสบายดีแท้ ๆ บ้านเรา เดียวนี้จะมีปัญหาอยู่บ้างก็คือ เรื่องของขยะ

ทรัพยากรทัศนียภาพ ทัศนียภาพส่วนใหญ่จะเป็นภูเขา เป็นถ้ำ เช่นวัดพุทธคีรี ภูจ้อก้อ ก็จะมีถ้ำโงดอยู่ด้านทิศใต้ ทางลงมาบ้านภูของเรา มีถ้ำจันทร์ อยู่ไกลไปหน่อยไปทางทิศตะวันตก มีวัดพุทธคีรีบนภูจ้อก้อนี้ มีจุดชมวิวอยู่หลายจุด จุดสุดท้ายอยู่ยอดภูที่หินซ้อนดั่ง (หินสองก้อนซ้อนกัน)

ภูถ้ำเม่น มีถ้ำพระ คือ มีพระพุทธรูปหลายองค์ แต่ก่อนท่านอัญญาคุณธรรมได้สร้างถ้ำนี้ขึ้นมาเพื่อแข่งกันเป็นห้อง ๆ มีวงกบประตู และประดิษฐ์ลวดลายบนไม้ฝาเหล่านั้น เป็นรูปดอกไม้ ใบไม้ รุนเดียวกันกับสร้างโบสถ์ที่วัดศรีนันทาราม ประมาณ พ.ศ.2474 ปัจจุบันได้มีพระพุทธรูปหนึ่ง สันนิษฐานว่าโยมหรือขึ้นไปทำผาฏิกอยู่ข้างบน ถือว่าเป็นการกระทำที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์อย่างยิ่ง ที่ทำให้โบราณสถาน ที่แห่งนี้หายไป และที่ยอดเขามีจุดชมวิวอยู่หลายจุด โดยเฉพาะที่ลั่นก่อนปูน

ภูผาแดง มีลักษณะของกรมทหารแผนที่ อยู่บนยอดภูนี้ มีหน้าผามีถ้ำหลายแห่ง โดยเฉพาะที่โหล่งภูผาแดง มีถ้ำหน้าผา มีพระพุทธรูปมาปักกลดจำพรรษาทุกปี (หลวงตามรูปหนึ่งบอกว่า ตรงนี้เป็นที่อยู่ของพวกบังบดหรือเมืองลับแล เคยเห็นครั้งเดียวเท่านั้น)

ภูผาขาว มีถ้ำกอกะพุงเป็นสำนักสงฆ์ ถ้ำชกสลอยมีหินอยู่ก้อนหนึ่ง ขนาดเท่าक्रमอง (ครกกระเดื่องตำข้าว) ตรงกลางเป็นหลุมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 15 เซนติเมตร ลึกประมาณ 20 เซนติเมตร ตั้งอยู่มุมหนึ่งของถ้ำ เพดานถ้ำเป็นรอยคว้านเจียเป็นหลายวง ลึกบ้าง ตื้นบ้าง วงกว้างก็มี วงแคบก็มี คิดผู้ไทเชื้อว่า “แก้วผัด(ขัด) หรือแก้วเซ้น(เจีย)” ย่าเล่าให้ฟังว่า อัญญาคุณธรรม มีความพยายามจะเอาครกนี้ลงมาไว้ที่วัดเพื่อเอาไว้ตำดินประสิว (ซ้เก) เพื่อทำบั้งไฟ แต่เคลื่อนที่ได้เพียงนิด ตอนกลางคืนท่านฝันว่า เจ้าที่ไม่ให้เลยเลิกล้มความตั้งใจ อีกฟากภูตรงกันข้ามกันนี้ ยังมีถ้ำหนึ่งเรียกว่าถ้ำลอด เป็นชะงุ้มหินยื่นออกไปค่อนข้างมากและสูง ทำให้พื้นที่ถ้ำมีบริเวณกว้างมาก ๆ บรรจุน้ำได้เป็นกองพัน (ร้อยกว่าคน) สมัยก่อนใช้เป็นพื้นที่พักพิงของนายพรานผู้เดินป่า ล่าสัตว์ และหาของป่าเก็บหมากแห้ง(ลูกเร่ว) จะมาแกะเปลือกย่างไฟ(ย่างคา) ย่างเนื้อย่างหนู ที่หาได้ในป่าแห่งนี้แล้วจึงหาลงมาบ้าน สมัยนี้หน่วยอนุรักษ์ผาน้ำทิพย์ควบคุมเข้มมาก จึงไม่มีใครเข้าไปหาของป่า ล่าสัตว์ได้ ถึงกระนั้นก็ยังมียาทุน หนูนให้พระเกจิอาจารย์ผู้โด่งดังท่านหนึ่งสร้างกำแพง คสล. ล้อมภูเขานี้ เพื่ออนุรักษ์ป่าและสัตว์ป่า แต่ถูกชาวบ้านรอบ ๆ ตีนเขา รวมตัวกันต่อต้าน คัดค้านไว้ไม่ให้ทำจึงหยุด แต่กว่าจะหยุดก็ถึงขั้นถวายเป็นกุศลถึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวังและสมเด็จพระราชินีได้เสด็จมาทรงโปรดระงับให้

ทรัพยากรมนุษย์ ชุมชนบ้านภู เป็นชนเผ่าผู้ไท ที่มีประเพณีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง มาเป็นเวลานานแล้ว

หมู่ที่ 1	บ้านภู จำนวนประชากร ชาย 268 คน หญิง 267 รวม 535 คน		
	อายุระหว่าง	1-10 ปี	จำนวน 56 คน
		11-20 ปี	จำนวน 80 คน
		21-30 ปี	จำนวน 90 คน
		31-59 ปี	จำนวน 236 คน
		60 ปีขึ้นไป	จำนวน 73 คน
	การศึกษา	ระดับประถม	จำนวน 191 คน
ระดับมัธยม		จำนวน 145 คน	
ระดับปริญญาตรีจำนวน 57 คน			

อาชีพนอกจากทำนา	รับราชการ	จำนวน 35 คน
		รัฐวิสาหกิจ จำนวน 26 คน
	พื้นที่การเกษตร	ที่นา 1,942 ไร่
		ที่สวน 366 ไร่

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 นายสนาม แสนวิเศษ ผู้ให้ข้อมูล)

หมู่ที่ 2	อายุระหว่าง	1-10 ปี	จำนวน คน
		11-20 ปี	จำนวน คน
		21-30 ปี	จำนวน คน
		31-59 ปี	จำนวน คน
		60 ปีขึ้นไป	จำนวน คน
	การศึกษา	ระดับประถม	จำนวน คน
		ระดับมัธยม	จำนวน คน
		ระดับปริญญาตรีจำนวน	คน

อาชีพนอกจากทำนา	รับราชการ	จำนวน คน
		รัฐวิสาหกิจ จำนวน คน
	พื้นที่การเกษตร	ที่นา 1,000 ไร่
		ที่สวน 1,000 ไร่

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 นายทรง กลางประพันธ์ ผู้ให้ข้อมูล)

ทรัพยากรพืช สภาพป่าไม้ ต้นไม้ บนภูเขาทุกลูกที่ล้อมรอบชุมชนบ้านภูของเรา ยังอุดมสมบูรณ์อยู่ค่อนข้างมาก แม้จะมีพวคนายทุน นักสัมปทานป่า เข้าไปตัดส่งโรงเลื่อยชนิดที่ว่าเอาเกินโควต้า ขอได้

สิบเอาร้อย ในช่วงปี พ.ศ.2518-2520 ก็รอดตายไปหลายร้อยหลายพันต้น จนชาวบ้านได้รวมกลุ่มกันเข้าไปคัดค้านถึงทำเนียบรัฐบาล สมัยพลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ เป็นนายกรัฐมนตรี จึงให้ถอนสัมปทาน ความจริงแล้วในสมัยนั้น ถ้าพวกนายทุนเหล่านั้นทำการตัดไม้อย่างเดียวย่อมไม่เป็นไร แต่มันไม่เป็นเช่นนั้น มีหน่วยอารักขาคุ้มครองที่ใช้อิทธิพลเถื่อน ยิงปืนชู่อยู่รอบ ๆ ป่าทุกชั่วโมง บางทียิงถูกสัตว์เลี้ยงของชาวบ้านโดยเจตนา แล้วนำไปทำอาหารสุกกิน โดยไม่เกรงกลัวต่อการทำลายขวัญและจิตใจของชาวบ้านที่ทำงานอยู่ตามไร่นาของตนเองใกล้บริเวณป่านั้น ไม่นานก็ได้ยินเสียงปืนดังขึ้นเป็นชุด ๆ ละหลายนัด ได้ยินที่ไรใจก็หวาดผวาก็กลัวว่าจะโดนลูกหลงเข้าเมื่อไหร่ จึงได้รวมตัวกันคัดค้านดังกล่าว ทางรัฐบาลท่านก็เมตตาปราณียกเลิกการสัมปทานนั้นให้

แต่อีก 22-23 ปีต่อมา ประมาณ ปี พ.ศ.2540-2542 ได้มีกลุ่มนายทุนกลุ่มหนึ่งวางแผนจะล้อมกำแพงเขาภูเขาโดยล้อมมาแล้วทางเขต ตำบลบึงงาม ตำบลผาน้ำย้อย อำเภอหนองพอก ได้ 8-9 กิโลเมตรแล้ว เป็นที่นำวิตกกังวลเป็นอย่างยิ่ง ภูเขาที่พวกเราหวงแหนอันเป็นแหล่งหาอยู่หากินมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย จะกลายเป็นสมบัติของนายทุนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไปตามโครงการทำเพื่อเบื้องสูง โดยเอาหลวงปู่องค์หนึ่งซึ่งมีบารมีมาก ทางร้อยเอ็ดเป็นผู้สร้างถวายในโครงการจะล้อมเขาภูเขียว ภูผาชะยอม ภูผาขาว ภูถ้ำป่อง ภูป่าปาง ภูหินเหล็กไฟ ภูจ้อก้อ ระยะทางหลายร้อยกิโลเมตร พื้นที่กว่าเก้าหมื่นไร่ คิดดูแล้วมันมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในหมู่บ้านที่อยู่รอบ ๆ ดินกว่า 40 หมู่บ้าน 14 ตำบล 5 อำเภอ ใน 3 จังหวัด ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ และมุกดาหาร บ้านภูของเราที่ยังกระทบมาก จึงรวมกันคัดค้านต่อต้านกันอยู่นานเป็นปีจนได้ถวายฎีกาจึงยุติ

ผืนป่าบนภูเขาเหล่านี้ มีทรัพยากรพืชอยู่หลายชนิดและมีแตกต่างกันดังนี้

1. บนภูเขาจ้อก้อ ภูหินเหล็กไฟ จะเป็นป่าเต็งรัง มีไม้เต็ง ไม้รังมาก มีไม้แดง ประดู่ ปนบ้าง มีไม้ไผ่หลายชนิด ตามหน้าผา เป็นไม้ไผ่ป่า ไม้ไร่ ไม้โก๊ะ ไม้รวก ไม้เปาะ (ไม้เปาะลำอ่อนทำข้าวหลามได้)
2. ภูถ้ำเม่น ภูผาแดง จะเป็นป่าเต็งรังเหมือนกันแต่บริเวณหลังเขามีต้นไม้แดงเยอะ ไม้ประดู่ และไม้ตะเคียน จะมีแถว ๆ บริเวณต้นเขาที่มีต้นน้ำลำธาร นอกจากนี้จะมีไม้ไผ่ ประเภทไม้พาง ไม้เห้ ที่นำมาทำหวด ทำแคน ไม้เปาะ ลำแก่ทำฝ้ายบ้าน ลำอ่อนทำข้าวหลาม
3. ภูผาขาว ป่าไม้เป็นลักษณะป่าดงดิบ ป่าดิบ มีไม้ที่สำคัญอยู่หลายชนิด มีไม้ยาง ไม้ยาง ตะเคียนทอง มะค่าแต้ มะค่าโมง ประเภทไม้มีเฉพาะไม้โก๊ะ ไม้ป่า ไม้ไร่ นอกจากนี้ยังมีประเภทของป่า เช่น ลูกเฒ่า แสม สาน หวายเครือ

ทรัพยากรสัตว์ ประเภทสัตว์เลี้ยงมี วัว ควาย หมู เป็ด ไก่ สมัยก่อนแยกเป็นสัตว์เพื่อใช้งาน มีวัวใช้ลากเกวียน ควายใช้ไถนา ปัจจุบันไม่ได้ใช้แล้ว เลี้ยงไว้เพื่อขาย นอกจากนี้ทางสหกรณ์การเกษตรหนองสูงยังส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ทุกชนิด โดยเฉพาะโคขุน สุกรขุน ไก่พันธุ์เนื้อ พันธุ์ไข่ เป็ดปักกิ่ง และชุดบ่อเลี้ยงปลาให้ด้วย ประโยชน์คือเป็นอาหาร

ประเภทสัตว์ป่า แต่ก่อนดงยังหนาปายังทึบ สัตว์ป่ามีแทบทุกชนิด เช่น เสือ ช้าง เก้ง กวาง ลิง ค่าง บ่าง ชะนี เลียงผา นกเงือก(นกกก นกแกง) นกยูง ไก่ฟ้า แต่ตอนนี้หมดแล้ว เหลือไว้เป็นเพียงเล่าขานเป็น

ตำนานกันมา เช่น ช้างสีอยู่ภูจะก่อ(ช้างเอาสีช้างถูกอินหินหน้าถ้ำ) ดานขี้เสือ (อยู่บนผลานหินหน้าถ้ำภูหินเหล็กไฟ) เสือตัวสุดท้ายชาวบ้านจับได้ เป็นเสือลายพาดกลอน เมื่อปี พ.ศ.2507 นำไปออกงานวัดให้คนจ้างเข้าไปดูคนละ 50 สตางค์ สุดท้ายขายให้เฒ่าแก่ร้านขายยาที่มุกในราคา 300 บาท แก้งจีฟาน(ฟานก็คือ แก้งหรืออีแก้ง) แก้งจีฟาน อยู่ในลำห้วยกระเบียน เหนือทางเกวียนไปนาหนองเขียด เมื่อไปล่าได้ก็มาจีมาเฒ่า ชำแหละแบ่งกัน แต่ก่อนนั้นมันเยอะจริง ๆ ขนาดจะเลี้ยงปูตา(สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนับถือ) ต้องเลี้ยงด้วยฟาน(แก้ง) ปัจจุบันเลี้ยงด้วยหมู

แต่ก็ยังมีความเชื่อให้ชาวบ้านได้ล่ามากินกันปีละตัวสองตัว หรือมาติดบ่วงแร้วที่ชาวไร่ ชาวนา เขาทำดักไว้กันหมูป่าลงมาทำลายผลผลิตในไร่นาของเขา ปีละหลายตัวเหมือนกัน สำหรับพวกสัตว์เล็กสัตว์น้อย เช่น หนูป่า กระรอก กระแต เหล่านี้พอเหลือให้เห็นมากอยู่ประกอบกับมีหน่วยอนุรักษ์ของกรมป่าไม้ กระจายกันอยู่ทุกภูเขา รักษาป่า รักษาไฟป่า รักษาสัตว์ป่า กลัวอยู่แต่ว่าหน่วยอนุรักษ์จะมีจรรยาบรรณสูงแค่ไหน เท่านั้นเอง ชาวบ้านเขาหยุดแล้ว

ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น

วัฒนธรรม ของผู้ไท วิถีชีวิต ทุกอย่างจะแยกออกจากกันอย่างเห็นได้ชัดตัวอย่างเช่น

1. วัฒนธรรมการแต่งกาย ผู้ชายนุ่งผ้าม่วง ไส่รง กางเกง ผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่น เสื้อกั้นละแบบ ผู้ชายตัดแบบหนึ่ง ผู้หญิงตัดแบบหนึ่ง และจะไม่นุ่งของกันและกัน แต่ปัจจุบันเสื้อยืด กางเกงยีนส์ ใคร ๆ ก็สวมได้
2. วัฒนธรรมการทำมาหากิน ผู้ชายจะเป็นผู้ทำงานนอกบ้าน ผู้หญิงจะเป็นผู้ทำงานบ้าน ตักน้ำ ต่ำข้าว หนึ่งข้าว เทาแกง(ทำกับข้าว) ทอดผ้า การหาอยู่หากิน ผู้หญิงจะตีกะดั่ง(ยกยอ) ผู้ชายทอดแห ผู้หญิงหา ขุดกบขุดเขียด หาหน่อไม้ หาเห็ดหาผักหวาน ผู้ชายจะหาลำเนื้อ หมูป่า นก หนู กระรอก กระแต ฯลฯ

3. วัฒนธรรมทางภาษา ทางชุมชนบ้านภูของเรา มีภาษาพูดเป็นของตนเอง คือ ภาษาผู้ไท ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้กันเป็นกลุ่ม ค่อนข้างใหญ่ ในจังหวัดมุกดาหาร ที่หนองสูงทั้งอำเภอ 6 ตำบล 44 หมู่บ้าน อำเภอคำชะอี 2 ตำบล ยี่สิบกว่าหมู่บ้าน อำเภอนิคมน้ำคำส่วย ก็มีหลายหมู่บ้าน ดงหลวงก็มีหลายหมู่บ้านเช่นกัน ภาษาผู้ไทนี้ เป็นสื่อภาษาที่เรียนรู้ได้เร็วกว่าภาษาเผ่าอื่น ๆ เช่น ข่า โซ มีแต่ภาษาพูด ภาษาเขียนไม่มี อาศัยเขียนทับอักษรไทย ซึ่งเป็นเรื่องน่าเสียดายยิ่ง ผู้เฒ่าได้เล่าให้ฟังว่า ตัวอักษรผู้ไทก็เคยมีเหมือนกัน ได้บันทึกไว้ในแผ่นหนังแท้ ไม่ได้จารึกไว้ในแผ่นศิลาเหมือนอักษรไทยพอขุนรามคำแหง เลยถูกหมาคาบไปแทะกินก็เลยหมด จึงมีแต่คำพูด ที่เป็นคำพังเพย ไว้ให้เราได้คิดได้ฟัง เป็นคติเตือนใจเป็นอุทาหรณ์สอนใจ เช่น

เงินเต็มถง   เจ้าโกงกะได้ = (เงินเต็มกระเป๋าทูดแทนก็ได้)

เข้าเต็มเล้า   นั่งเว้ากะคือ = (ข้าวเต็มยุ้ง   นั่งพูดก็ดูดี)

หมายความว่า มีเงินเต็มถง(กระเป๋) เว้า(พูด) โกง (แทน) ก็ได้ เช่น นายกทักษิณ เคยพูดว่า “ไม่มีใครซื้อผมซื้อเอง” พูดแทนพ่อค้า

เข้า(ข้าว) เต็มเหล้า นั่งเฝ้า(พูด)กะคือ(ดูดี) คือ พูดแล้วใครก็เชื่อ (ความน่าเชื่อถือสูง)

กกไม้ใหญ่ หง่านา

กกหาใหญ่ หง่านี

ดีหลายคนซัง

ดังหลายคนเฝ้า

เอาเมสาว ข้าได้โง่สาวแม่

เอาแม่แก่ ข้าได้แม่สาวคน

ไปป่าอย่ามาตาย เอาไม้ตายมาแก้งกันหม้อ หมายความว่า หาฟันมาก่อไฟ ต้มแกง นั้นแหละ และยังมีอีกที่คนมักนำไปพูดต้อนรับแขก โดยแขกผู้้นั้นเป็นแขกบ้านแขกเมืองคนสำคัญด้วย แต่ไม่อธิบายถึงความหมายให้ฟัง ทำให้แขกคนสำคัญเหล่านั้นเข้าใจผิดคือ คำว่า”เรามาเหยียบเขารึ”

ช้างเหยียบนา พระยาเหยียบเมือง ความจริงความหมายคือ ช้างเหยียบนา มิจับ(ไม่ดี) พระยาเหยียบเมือง นะจับ(ดี) เป็นสิริมงคลเหมือนกันกับคำว่า นาสองเหมิง เมืองสองท้าว นาสองเหมิง นะจับ(ดี) เหมิง หมายถึง หนองน้ำ หรือคลองน้ำ นาที่มีหนองน้ำสองหนองนี้มันดีเพราะทำนาก็อาศัยน้ำ แต่เมืองสองทาว่นั้นมิจับ(ไม่ดี) หมายถึง เมืองที่มีเจ้าครองครองสองคน

ประเพณีของชุมชนผู้ไทยบ้านภู ยึดตามฮีตสิบสองคองสิบสี่ของกลุ่มชาวผู้ไทยเป็นหลัก ประเพณีทุกอย่างเกี่ยวกับศาสนา จะเป็นประเพณีการทำบุญเป็นส่วนใหญ่ ดังนี้

เดือนอ้าย บุญช้างควนลาน

เดือนยี่ บริวาสกรรม

เดือนสาม บุญกองข้าว(ข้าวจี) เปิดประตูเล่า ข้าวจีเท่าคันทนา หมกปลาเท่ากองโพน

เดือนสี่ บุญผะเหวด

เดือนห้า บุญเถลิงศก (เมษายน)

เดือนหก ประเพณีบุญบังไฟ

เดือนเจ็ด ประเพณีบุญข้าฮะ(เสียเคราะห์ทุกเฮือน บุญหลักบ้าน)

เดือนแปด ประเพณีบุญเข้าพรรษา

เดือนเก้า ประเพณีบุญข้าวประดับดิน

เดือนสิบ ประเพณีบุญข้าวสาก

เดือนสิบเอ็ด ประเพณีบุญออกพรรษา

เดือนสิบสอง ประเพณีบุญกฐิน

คลองสิบสี่ คลองมาจากคำว่า ครรลอง แปลว่า แนวทางดำเนินวิถีชีวิตเพื่อให้เป็นสิริมงคลต่อชีวิตของตนเองและครอบครัวมีอยู่ 14 แนวทางคือ มี 3 ฝ่าย(ฝ่ายคลองฆราวาส,คลองบรรพชิต,คลองผู้ปกครอง

คลองของฝ่ายฆราวาส คือ

1. เมื่อได้ผลผลิตใหม่ ต้องทำบุญตักบาตรก่อน เช่น ได้ข้าวใหม่ ก่อนที่เราจะบริโภค ท่านให้หนึ่งใส่บาตรก่อนหรือผลไม้สุกใหม่เช่น ลำไย ก็ให้ใส่บาตรก่อนที่เราจะบริโภค เป็นต้น

1. คลองฆราวาส คลองบรรพชิต คลองผู้ปกครอง
2. อย่าโลภตาหยอย อย่าถอยตาซัง ปลอมแปลงเงิน อย่ากล่าวคำหยาบ
3. พากันทำด้ายวัด และตั้งหอผีบ้าน
4. ล้างเท้าก่อนขึ้นบ้าน
5. วันโกนให้ขอมาบันได เต่าไฟ ประตุ ด้วยดอกไม้
6. ล้างเท้าก่อนเข้านอน
7. วันศีลขอมาผัว ด้วยดอกไม้ เทียน
8. นิมนต์พระมาสูตรคุณเือน ทำสังฆทาน(บุญเือน)
9. พระสงฆ์มาบิณฑบาต อย่าให้พระรอ
10. เมื่อพระสงฆ์เข้าปริวาสกรรม จัดถวายดอกไม้ ธูป เทียน ทุกรูป
11. เห็นพระให้นั่งลงพนมแล้วค่อยถาม
12. ไม่เหยียบเหงาพระสงฆ์
13. ไม่เอาอาหารที่กินแล้วไปทานต่อพระสงฆ์แม้ให้สามีก้เป็นบาป
14. ไม่ให้เสพเมณวันศีล

คลอง 14 ของฝ่ายผู้ปกครอง คือ

1. หูตา หูเมือง	แปลว่า หูต
2. ตาเมือง	แปลว่า ผู้สอน
3. แก่นเมือง	แปลว่า พระสงฆ์
4. รากเมือง	แปลว่า โหราศาสตร์
5. รากเมือง	แปลว่า โหราศาสตร์
6. เหง้าเมือง	แปลว่า ผู้เฒ่าผู้แก่
7. ชีอเมือง	แปลว่า กำนันผู้ใหญ่บ้าน
8. ฝาเมือง	แปลว่า ทหารกล้า
9. แปะเมือง	แปลว่า คุณพญาเจ้า (นายอำเภอ , ผู้ว่าฯ)
10. เขตเมือง	แปลว่า เสนาอำมาตย์
11. สติเมือง	แปลว่า เศรษฐี ผู้เป็นดีมีมั่ง
12. ใจเมือง	แปลว่า แพทย์ผู้รู้ยาแก้ไ้คน
13. คำเมือง	แปลว่า คนทำประโยชน์ให้เมือง ชาวนา เกษตรกร
14. เมฆเมือง	แปลว่า เทพอารักษ์ รักษาเมือง

คลองของบรรพชนมี 13 ข้อวัตร (ไม่กล่าวถึง)

ประเพณีการเกิด สมัยก่อนผู้ทำคลอดคือ หมอตำแยในหมู่บ้านคลอดตามธรรมชาติ ไม่มีเทคนิควิธีคลอดอะไรมากมาย จะเอาหัวออก หรือจะเอาเท้าออก ก็พอทำคลอดกันได้ แต่มีบางรายเอาแขนข้างเดียวออกก่อน หรือเด็กเสียชีวิตครรภ์นี้เป็นเรื่องเศร้ามาก หมอตำแยหมดทางช่วยเหลือต้องปล่อยตามเวรตามกรรม หรือก็จะพยายามช่วยจนสุดความสามารถของหมอตำแยจนสุดท้ายก็ตายทั้งแม่ทั้งลูก

แต่ความเชื่ออย่างหนึ่งคือ คนใดเกิดโดยการคลอดที่เอาเท้าออก เท้าของเขาจะมีภินิหาร กล่าวคือ สามารถใช้เท้าเหยียบคลำ ๆ ที่ลำคอของผู้ที่ก้างปลาหรือกระดูกติดคอ แล้วก้างปลาหรือกระดูกนั้นจะหลุดหายไป

เมื่อคลอดออกมาแล้ว หมอตำแยจะเป็นคนจัดทำความสะอาดตัดสายรก ห่อผ้าเรียบร้อยก็ทำพิธีรับลูกจากพวงผี ซึ่งเข้าใจว่าผีก็จริงจะเอาเหมือนกัน ก็มาทำพิธีตกลงกับผีโดยหมอตำแยจะอุ้มเด็กออกไปนอกชานและกล่าวด้วยเสียงค่อนข้างดังว่า “ถ้าเป็นลูกผีก็ให้มาเอาเสียวันนี้ เดี่ยวนี้ พันวันนี้ เดี่ยวนี้ก็เป็นลูกกู/ลูกคน” แล้วอุ้มเข้ามาวางบนหลังกระดัง (แทนเบาะ) และให้ดื่มน้ำในขันที่แช่เข็ม ด้ายดินสอ(สอหิน) โดยเอาลำไส้สะอาด ๆ ชุบน้ำแล้วไปป้ายที่ปากกเด็ก เด็กก็มีปฏิกิริยาตอบสนอง โดยมีความเชื่อทำให้เกิดเป็นคนที่มีความฉลาดหลักแหลม เรียนหนังสือเก่งทำนองนั้นแหละ

ฝ่ายมารดาก็ต้องอยู่ไฟ อาบน้ำร้อน กินน้ำร้อน วันละ 9-10 หม้อ (ประมาณหม้อละ 5 ลิตร) ส่วนอาบน้ำร้อนก็ 5-6 ครั้ง (ครั้งละ 1 บิ๊บ) กินร้อนได้ อาบน้ำร้อนได้เท่าไรเป็นเรื่องที่ดีต่อผู้เป็นแม่อย่างยิ่ง อาบน้ำร้อนแล้วก็นั่งแคร่ย่างไฟต่ออยู่อย่างนี้ 10-15 วัน กินน้ำร้อน อาบน้ำร้อน ในตอนกลางวันเท่านั้น แต่ย่างไฟนั้นทำกลางวันและกลางคืน

ความเชื่อและความเป็นไปได้ ผู้ที่อยู่ไฟได้หมายถึงกินน้ำร้อนได้ อาบน้ำร้อนได้ อยู่ไฟได้ตามกำหนดกฎเกณฑ์แล้ว ออกจากไฟมาก็จะมีสุขภาพสมบูรณ์ สามารถทำงานหนักได้เร็ว แต่คนที่อยู่ไฟไม่ได้ หมายถึงผู้ที่ไม่เข้มแข็ง คือไม่กล้าดื่มน้ำร้อน ไม่กล้าอาบน้ำร้อน หรือแบบร้อนก็เททิ้ง ไปข้างหลังมากถูกตัวนิดเดียว น้ำร้อนดื่มไม่หมดกันหม้อ แทนที่จะหมด 5 ลิตร ก็หมดแค่ 2-3 ลิตร แล้วเติมน้ำใส่เป็นหม้อใหม่ต่อไป อยู่ร้อนก็ไม่ได้ขยับหนี หรือไม่ก็ใช้น้ำในหม้อต้มกินนั้นรดดับไฟ เป็นการให้น้ำในหม้อดื่มหมดเร็วด้วย อย่างนี้แล้วเมื่อครบกำหนดออกไป จะเป็นคนสุขภาพไม่สมบูรณ์ ออด ๆ แอด ๆ เหยียบขี้ไก่ไม่ฝ่อ

ดังนั้นผู้เฒ่าผู้แก่จึงคอยกำชับฝ่ายชายให้คอยกำกับในเรื่องนี้ให้มาก ๆ เดี่ยวจะมีเมียไม่สวย สำหรับหมอน้ำร้อน นิยมต้มแก่นแดง (แก่นไม้แดง , แก่นเต็ง-รัง ก็ใช้ได้) ที่ใช้กินสำหรับน้ำร้อนที่ใช้อาบก็จะใส่เปลือกแดง ใบเป่า หวานชน(พลับพลึง)

ขณะอยู่ไฟหรือออกไฟใหม่ ให้ระวังของแสง(ของชะล่า) เช่น เนื้อควายตอน(ขาว) ปลาไหล หน่อไม้ไผ่ป่า แต่ถ้าบังเอิญได้กินของแสงโดยไม่ได้ตั้งใจ หรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่น กินไก่ตอน(ขาว) ถ้ามีอาการผิวดำแดง(กินผิด) ก็มีรากไม้(สมุนไพร รากไม้ชนิดหนึ่ง)มาฝนใส่น้ำให้ดื่มก็จะหายทันที (เหมือนหนังจีน)

และมีความเชื่ออีกอย่างหนึ่ง สมัยนี้(โบราณ) แต่ละคู่(ครอบครัว)ก จะมีลูกกันมาก ถ้าเลี้ยงรอดหมดก็เกิน 10 บางคู่ 12-15 ก็มี เมื่อมีลูกมากประสงค์จะให้เขารักกันก็ให้แกงสาयरกแห้ง (สาयरคือพวกเขานั่นแหละ แม่ต้องเก็บไว้ให้ดี)แล้วมาแกงรวมกันใส่ผักให้พวกลูกกิน พวกเขาจะรักกันมากไม่ทะเลาะกัน ไม่รังแกกัน และถ้ามีใครมารังแกพวกเขา เขาจะช่วยกันชนิดที่ว่า”น้องข้าใครอย่าแตะ” ที่เดียว

ประเพณีการบวช

สมัยก่อน สถาบันพระพุทธศาสนารุ่งเรืองมาก เด็กผู้ชายจะต้องบวชเพื่อเรียนหนังสือ เรียกว่า “บวชเรียนเขียนอ่าน” สึกออกมาจะมีผู้คนนับถือ(นับหน้าถือตา) มาก มีศักดิ์ศรี มีค่าน้ำหน้าชื่อใหม่ จากนายก็เป็นทิด(บัญญัติ) เป็นจารย์(อาจารย์) เช่นทิดมี จารย์มี ถ้ามีค่าน้ำหน้าเพิ่ม เช่น ลุง ตา ปู่ ก็จะมีเรียก ลุงทิดมี ลุงจารย์มี ตาทิดมี ตาจารย์มี หรือปู่ทิดมี ปู่จารย์มี และคนเหล่านั้นจะกลายเป็นผู้นำหมู่บ้านต่อไป

การบวชที่สมบูรณ์แบบก็คือ ต้องบวชเป็นสามเณรก่อน เด็กชายอายุ 14-15 ปี ก็นำมาบวชให้สวดให้เรียนข้อวัตรปฏิบัติให้คล่องก่อน จนอายุยี่สิบปีบริบูรณ์ ก็ให้สึกออกมาก่อนเรียกว่า “สึกนาค” อาจจะใช้เวลาสัก 7-15 วัน ก่อนที่จะอุปสมบทเป็นพระภิกษุต่อไป และนิยมบวชในช่วงงานบุญประจำปีคือ เดือนสี่บุญผะเหวด หรือเดือนหก บุญบั้งไฟ สิ่งที่เป็นคู่กันมากับการบวชคือการตั้งกองบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย อาจเป็นพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย หรือญาติพี่น้องคนอื่น ๆ ก็ได้ โดยจะนิมนต์พระไปสวดบังสุกุลที่บรรจุอัฐิของญาติ นอกจากนี้ก็ต้องบอกบุญไปยังพี่น้องให้มาร่วมงานทำบุญในครั้งนี้ด้วย ตอนเช้าก็จะมีการถวายภัตตาหาร ถวายกองบุญ พระใหม่ต้องขึ้นนั่งเมืงฉัน จึงจะครบสมบูรณ์แบบ พระกล่าวอนุโมทนา เจ้าภาพกรวดน้ำเป็นเสร็จพิธี

ประเพณีแต่งงานหรือกินดอง

เมื่อชายหนุ่มหญิงสาวชอบพอกันแล้ว ฝ่ายชายจะต้องแต่งตั้งเฒ่าแก่ไปสู่ขอกับลุงตาพาข้าวพ่อและแม่ฝ่ายหญิง ดังนี้

เฒ่าแก่ฝ่ายชายที่สำคัญคือ พ่อล่ำม การจะหาคนมาเป็นพ่อล่ำมต้องพิถีพิถันเลือกคนดีมีหลักฐานมั่นคงพอสมควร โดยเฉพาะการครองเรือน สามารถจะเป็นที่แบบอย่างที่ดีได้ พ่อจะสรุปคุณสมบัติก็คือ มีความอาวุโส มีหลักฐานมั่นคง มีสัมมาอาชีพ มีความน่าเชื่อถือ มีคุณธรรมและที่สำคัญดูที่แม่ล่ำมด้วย

ขั้นตอนการสู่ขอจะมี 2 ขั้นตอนคือ

ขั้นแรก การไปโหม ขั้นนี้จะใช้พ่อล่ำมนำก็ได้ไม่นำก็ได้ โดยให้ญาติผู้ใหญ่ทางฝ่ายเจ้าบ่าวไปพบลุงตาพาข้าวพ่อและแม่เจ้าสาว มีขันโหมไปด้วย ในขันโหมนั้นมี ผ้าขาว 1 ชิ้น (ยาวประมาณครึ่งเมตร) หมากร 4 ลูก สีเสียด 4 ท่อน (ประมาณ 1 คืบ) พลุ 2 แสบๆละ 4 ใบ ซ่อนกันพับครึ่งตามความยาวก้าน และกั้นห้าชั้นแปด อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้งสองอย่างแล้วแต่ทางฝ่ายเจ้าสาวจะเรียก

การโอมนี้ ก็เหมือนการตกลงเบื้องต้นยังไม่มีสินสอดทองหมั้นอะไร เป็นการสัญญาด้วยวาจาก่อนแต่งงานเท่านั้น ถ้าชายหนีหญิงก็มีการปรับ แต่ถ้าหญิงหนีชายส่งขันอินคินก็พอ

ขั้นที่สอง การขอส่วนมากจะไปขอในวันแต่งงานก็มีขันขอขันห้า ขันแปด (ดอกไม้เทียนอย่างละ 5 คู่ 8 คู่ เงินสินสอดที่ได้ตกลงกันไว้ส่วนทองนั้นไว้สวมให้เจ้าสาวตอนสู่ขวัญ ตรงนี้ใช้พ่อสามเป็นผู้กล่าวคำขอต่อลูกตาพาข้าวพ่อและแม่เจ้าสาว(ลุงคือ พี่ชายหรือไม่มีใช้น้องชายของแม่แทน ตา คือ พ่อของแม่) โดยส่งขันนั้นให้ที่ตาก่อน ถ้าตาไม่มีก็ให้ลุง ถ้าลุงไม่มีก็ใช้น้า ถ้าไม่มีก็หาเอาลูกพี่ลูกน้องของยาย(ไม่เอาฝ่ายตามาเป็นลูกตา) สับสนับซ้อนพอสมควรแต่ก็หาได้ทุกครั้งทุกคนนั้นแหละ

การโอมสาว ตัวแทนพ่อแม่ญาติผู้ใหญ่หรือจะเป็นพ่อสามก็ได้ยกขันโอมพร้อมกล่าวคำว่า “มีดอกไม้เทียนคู่ขันห้า ขันแปด ว่าตามนั้น และขันโอมมีหมาก พลู สีเส็ด ผ้าขาว 1 ชิ้น มาขอแบ่งข้าวมัน มาขอปั้นข้าวปลุก ขอแก่อนาง(แก่อคือสะใภ้) หางไก่ ไปสร้างไปแปลงได้บ้อ ขันแม่นได้กะเยาะผู้จักคำราคาสินสอดทองหมั้นคำมินหลายไว้สา”

ฝ่ายลูกตาก็จะตอบไปว่า “สาธุการบานเจ้อ ยินดีชมขึ้น ที่มาขอโอม ตามประเพณีฮีตเก่าคลองหลัง เล็งญิงกะไว้ถ้าชายเล็งควายกะไว้ถ้า ถ้าอะถ่านา โอมกะได้อยู่ โขนคำราคาสินสอดทองหมั้นนั้น กะแล้ว พ่อแม่ผู้ญิงเขาจะว่า คำมินหลายไว้สา” ต่อจากนั้นพ่อแม่เจ้าสาวก็จะว่าค่าสินสอดให้ฝ่ายชายก็การต่อรองกันพอสมควร จนเป็นที่พอใจทั้งสองฝ่าย ก็กำหนดวันแต่งงาน(เอ็ดประซุ)

เอ็ดประซุ(แต่งงาน) นิยมทำเดือนคู่ คือ เดือนสอง เดือนสี่ เดือนหก เดือนสิบสอง ส่วนมากวันนิยมวันข้างขึ้น 1 ค่ำ(ข้างแควขึ้นสู่โงคำ) ดี ขึ้น 11 ค่ำ(ข้างแควกลายเป็นดี) ก่อนวันแต่งงาน(เอ็ดประซุ) อย่างน้อย 1-2 เดือน ฝ่ายหญิงจะต้องเตรียมเครื่องสมมา(ขอขมา) ญาติ พี่น้องฝ่ายเจ้าบ่าว ไว้ให้พร้อม มีผ้าห่ม ที่นอน หมอน ผ้าขึ้นใหม่/ฝ่าย ผ้าขาวม้า ส่วนฝ่ายชายก็จะสร้างเฮือนซุ(เรือนหอ)

เมื่อถึงวันเวลาเอ็ดประซุ พ่อสามจะเป็นผู้ประกอบพิธีให้โดยการผูกแขน และอบรมสั่งสอนให้พรพอสมควร และคู่บ่าวสาวก็เอาเครื่องสมมาพ่อสาม เครื่องสมมานี้จะพิธีพิถันเป็นพิเศษพอสมควร จะมีทั้งที่นอน (ตะนะ) ผ้าห่ม(ผ้าโนม) หมอน โสร่ง (บางคนก็มีบางคนก็ไม่มี) แพน(ผ้าขาวม้า) ผ้าขึ้น(ใหม่/ฝ่าย) อันนี้เผื่อให้แม่สามที่บ้านและเทียนที่ผูกติดกับใบดอกฮัก(ดอกกรัก) 2 คู่ ถ้าเผื่อแม่สามด้วยก็ 4 คู่ แล้วก็ก้มลงพนมมือคอยฟังคำอบรมและให้พรอีก ฝ่ายพ่อสามนอกจากจะอบรมให้พร ท่านต้องควักกระเป๋าเอาเงินออกมาตอบแทนเขาด้วยตามแต่จะเห็นสมควรและก็ควรจะไม่ให้เขาขาดทุน อย่างกรณีนี้ถ้าผ้าถุงใหม่ก็ไม่ควรจะต่ำกว่าสองพัน

ประเพณีผู้ไทย ไม่มีค่านิยมให้ญาติพี่น้องมาผูกแขนเอาแก้อ(สะใภ้) เอาเขย มีแต่เครื่องสมมานั้นแหละที่คู่บ่าวสาวจะนำไปสมมาขอคำอบรมสั่งสอนและขอพร เครื่องสมมาดังกล่าวผู้นำพาไปสมมานั้นเขาจะเลือกให้ว่าจะควรให้อันไหน ถ้าเป็นพ่อแม่ทางเจ้าบ่าวก็มากกว่าของทุกคนในงานนี้ แต่จะไม่ตอบแทนด้วยเงินก็ได้ถือว่าจ่ายค่าสินสอดไปแล้ว ต่อจากนั้นก็จะเป็น ลุง ป้า น้า อา ไปจนครบหรือจนหมดเครื่องสมมานั้นแหละ แต่อย่า

ลืมหืมตาตอบเขาด้วยเงินตามแต่จะสมควร (ไม่ควรจะให้เขาขาดทุน) มีบางคนให้น้อยบางคนไม่ให้ถือว่าเป็นของขำขวยก็มี ส่วนเงินใส่ซองไปแล้วไม่ใช่อันนี้ต่างหาก แต่ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาวเองจะไม่สมมาด้วยเครื่องสมมา จะสมมาด้วยเทียนที่มัดกับใบดอกฮัก(ดอกกรัก) คนละครึ่ง ตรงนี้ให้พรและอบรมก็พอ

พิธีกินข้าวเขย หลังจากเสร็จพิธีต่าง ๆ แล้วก็จะมีพิธีกินข้าวเขย ก็จะเรียกแต่ลูกเขยของวงศ์ตระกูลนี้มากินข้าวร่วมกัน โดยลุงตาคนหนึ่งเป็นคนกล่าวมอบ มีทั้งเหล้า ยา อาหาร รวมทั้งคำอวยพรอบรมของลุงตาดด้วย ก็ทำนองให้รักสามัคคีในหมู่เขยนั้นแหละงานหนักงานเบาก็ให้ช่วยกันทำ ดังคำกล่าวที่ว่า “จุนพูนเนื้อด้ง ล้างล้างเนื้อสาด อาดลาดเนื้อไล่ม กะมอบเหื่อเขย” ดังนี้

พิธีส่งล่ำม เสร็จจากพิธีกินข้าวเขยแล้ว ก็เป็นพิธีส่งล่ำม ขวัญเจ้าล่ำมนั้นตอนเราไปขอมาเป็นล่ำมให้ เราต้องเอาดอกไม้เทียนคู่ไปขอเขาถึงบ้าน ดังนั้นพอเสร็จพิธีต่าง ๆ แล้ว ต้องพากันไปส่งให้ถึงบ้านถึงลูกถึงเมียของเขา ก็พอดีมีเครื่องสมมามากมายด้วยถือกันไปส่ง พอไปถึงบ้านนั่งเรียบร้อย ก็ต้องมีคนหนึ่งเป็นตัวแทนกล่าวมอบ “ในวันนี้ได้นำเอาพอบ้านพ่อเฮือนนี้ของบ้านนี้เฮือนไปเป็นล่ำมในการเอ็ดประทุกหาหมั้นนี้ บัดนี้งานการนั้นเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงพาเด่วมาส่งฮอดเหย้าถึงเฮือน มิได้ให้ฮอยควาย หยายฮอยช้างแล้ว แม้นบ้อผู้นี้(พร้อมทั้งมือไปที่ผู้ไม่ใช่) แม้นบ้านของเขา(แม่ล่ำม)จะบอกว่า “มิแม่น”(ก็ไม่ใช่จริง ๆ) แล้วก็ชี้ไปที่คนไม่ใช่คนที่ 2 “แม่นบ้อผู้นี้” แม่ล่ำมก็จะตอบอีกว่า “มิแม่น” คราวที่ 3 นี่จึงให้ชี้ไปที่พ่อล่ำมจริง ๆ (ไม่ควรชี้เกิน 3 ครั้ง) “คนนี้ แม้นบ้อ” แม่ล่ำมก็จะตอบว่า “แม่นละ” หรือ “แม่นแล้ว” ก็บอกว่านอกจากนี้ยังมีของพ่อล่ำมอีกหลายอย่าง มีสะนะ(ทีนอน) ผ้าโนม(ผ้าหม) หมอน แพ ชิ่น กิ่วไปจนหมด และมอบให้แม่ล่ำม แม่ล่ำมก็จะรับเอา

ต่อจากนั้น แม่ล่ำม พ่อล่ำมก็ได้ยกเอาอาหารการกิน สุรา เครื่องดื่มต่าง ๆ ที่เตรียมไว้แล้วออกมาต้อนรับสู่กันกินโดยบอกว่า “มาฮอดแล้ว กะมิให้กกั่มหน้าอยู่ตาย หงายตาอยู่เปล่าได้ สุรา อาหาร เครื่องดื่ม เหล้านี้แหละมาต้อนรับ” แล้วส่งมอบให้พวกเขาเหล่านั้น ๆ ก็พากันรับประทานได้เวลาพอสมควรก็กล่าวคำอำลากลับ “เอ้อได้มาส่งขวัญเจ้าล่ำมฮอดเหย้าถึงเฮือนแล้ว เล็งกะเหลอ เกอกะอิม ขอลาเมอก่อนเด้อ เหื้ออยู่ดีมีแสง ความเจ็บอย่าได้ ความไข้อย่ามี ปีนหน้าเหื้อได้ลูกล่ำมอีกเนื้อ” “เจ้า เมอดี ผู้อยู่เหื้อมีชัย ผู้ไปกะเหื้อมีโชค(โชค)” ต่อจากนั้นก็แยกย้ายกันไปตามอริยาศรีย เป็นอันว่าจบขบวนกรส่งล่ำม

ความเป็นมาของการส่งล่ำม มีการเล่าสืบต่อกันมาว่า เมื่อก่อนก็ไม่มีกรส่ง ปล่อยให้ไปให้มาคนเดียว ก็มีอยู่คราวหนึ่งล่ำมกลับไม่ถึงบ้าน โดนเสือตะครุบกินกลางทาง เพราะบ้านเมืองยังเป็นป่าเป็นดงอยู่มาก สัตว์ป่าทั้งหลายบอกได้ว่ามีมากกว่าคน ทั้งเสือ ทั้งช้าง กวาง ทวาย ควายป่า วัวกระทิง ลิงค่าง ป่างะนี หมูป่า เลียงผาและสัตว์เล็กสัตว์น้อยอีกมาก

ดังนั้น เพื่อความปลอดภัยของล่ำม จึงต้องมีคนไปส่งให้มากพอสมควร กระว่าล่ำมจะเสียได้หรือว่าให้เสียกลับนั้นแหละ มาจนทุกวันนี้ บางงานมีการใส่ซองให้ล่ำมด้วยเพราะมันเปลืองมาก จนบางคนไม่กล้าที่จะเป็นล่ำมให้ก็มีทั้ง ๆ ที่ใจอยากจะมีลูกล่ำมอยู่ แต่ก็ท้อในเรื่องการต้อนรับผู้มาส่ง มีความเชื่อว่า

1. ไม่ควรมีลูกล่ำมเกินจำนวนลูกของตนเอง เหตุผลคงจะวิตกว่าจะดูแลไม่ทั่วถึง ดังนั้นข้อนี้จึงเป็นเหตุผลหรือข้ออ้างสำหรับผู้ที่ไม่อยากเป็นล่ำมให้ใครอีกก็บอกว่า พอแล้ว ครบตามจำนวนบุตรแล้ว ถ้าเขาไปก็จะเกินคำโบราณว่า มันจะไม่ดีทำนองนี้แหละ แต่สำหรับผม(ผู้เขียน) มีลูกตนเองสี่คน มีลูกล่ำมอยู่สิบสามคนไม่เห็นเป็นไร ยังอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากันทุกคน

2. ไม่ควรเป็นล่ำมตอนที่ภรรยาถือพา(ตั้งครรภ์) หรือเป็นปีเดียวกันสองคน โบราณบอกว่ามันไม่ดี อาจจะมีอันเป็นไปคนใดคนหนึ่ง ไม่ตายก็อาจจะหย่าร้างกันก็มาถูกกับตนเอง ตอนนั้นภรรยา กำลังถือพา(ตั้งท้องคนที่ 4) มีคนมาหาเป็นล่ำมให้กับบอกว่าแม่บ้านกำลังถือพาอยู่ โบราณท่านห้ามให้ไปหาคนอื่นก็ไม่มี ชอบคนนั้นบอกว่าไม่เป็นไรหรือลูกฝาแฝดก็ยังเคยมีอยู่อันนี้ก็ถือว่ามีลูกแฝดก็แล้วกันก็รับเป็นให้ สุดท้ายคุณก็หย่าร้างกันไม่ได้แต่งงาน หม้ายชันหมากไปเลยไม่เชื่ออย่าลบหลู่

3. ขึ้นอยู่กับความฝัน ตอนที่เขามาหาเป็นล่ำมนั้น เขาจะเอาดอกไม้ เทียนคู่มาหา ตอนนั้นก็อย่าพึ่งรับ นอนเสี่ยงความฝันก่อน ตอนเช้าจะบอกกับผู้ที่มาหาว่าฝันอย่างไร ถ้าฝันดีก็รับเป็นให้ ถ้าฝันไม่ดีก็ปฏิเสธ เพราะถ้าขึ้นเป็นให้ก็อาจจะไม่ดีตามฝันจึงมองได้ 2 มุมคือ มุมหนึ่งอันคือนั้นฝันไม่ดีจริง ๆ อีกมุมหนึ่งคือทางออกเพราะไม่อยากเป็นล่ำมให้อยู่แล้วแต่ไม่กล้าปฏิเสธก็บอกว่าฝันไม่ดี

เอาละครบั้นนี้มาหาความหมายของคำว่า”พ่อล่ำม”มันมีรากศัพท์มาจากไหน คงไม่ได้หมายถึงล่ำมในราชการไทย ซึ่งมีความหมายเป็นนายภาษาผู้แปลภาษาหนึ่งไปเป็นภาษาหนึ่ง เช่น แปลไทยเป็นภาษาอังกฤษ แปลอังกฤษเป็นไทย หรือเป็นภาษาใด ๆ ก็ได้ในโลกนี้ อันนี้ภาษาไทยเรียกว่า “ล่ำม” แต่คำว่า”พ่อล่ำม” ในภาษาผู้ไทยจะออกเสียงยาวกว่านี้คือ “พ่อล่ำม”

คำว่า”ล่ำม” มันมีความหมายว่า การเลี้ยงวัว เลี้ยงควายเราจะผูกเชือกยาว ๆ ไว้กับหลัก วัวควาย ก็จะได้วน ๆ กินหญ้าบริเวณนั้นนาน ๆ ก็ย้ายไปผูกหลักใหม่ ที่มีหญ้ายาวกว่า ให้มันได้วนกินหญ้าในบริเวณนั้นอีกแต่ถ้าเรามีความปรารถนาต่อ วัว ควาย เพราะใกล้จะค้าแล้ว วัว ควายก็ยังไม่มีเมีย เดียวก็จะเอาเข้าคอกแล้ว ก็ปล่อยเชือกที่หลักให้มันเดินไปกินหญ้าได้ ไกลกว่าเดิม สะดวกกว่าเดิม แต่เราผู้ล่ำมต้องเดินตามมันไปด้วย ถ้ามันจะไปกัดพืชผลผลิตของเรา เช่น ต้นข้าว เราก็จับปลายเชือกดึงคืนมา หรือเราเห็นหญ้าตรงไหนดีกว่าเราก็จะจูงมันไปกิน ดังนั้นการล่ำมวัวล่ำมควายคือ การไม่ผูกติดกับหลักจะปล่อยล่ำมด้วยเชือกยาว และก็ต้องมีผู้หนึ่งเป็นผู้คอยดูแลอยู่ห่าง ๆ นาน ๆ ก็ออกไปดูครั้งหนึ่งก็ได้ กลัวว่ามันอาจจะไปไกล หรือปลายเชือกอาจจะพันเขาหลักเอาตอ เอาต้นหญ้า ซึ่งอาจให้มันติดอยู่ตรงนั้นแล้วไปไหนไม่ได้ หรือถ้ามันไปไกลนัก เราก็ไปจูงเอาคืนมาจึงเรียกผู้ดูแลนี้ว่า”ผู้ล่ำม” มันจึงเข้าทำนองเดียวกันกับลูกสาวลูกชายของเรา ที่โตขึ้นมาพอที่จะมีลูกมีตัวมีเมียแล้ว พ่อแม่ก็อดเป็นห่วงไม่ได้กลัวไปต่าง ๆ นานา ก็หาผู้ที่มาดูแลช่วยเปรียบเหมือนกับการเลี้ยงวัวเลี้ยงควายต้องมีผู้เลี้ยงผู้ล่ำม ดังนั้นผู้ที่มาดูแลนี้ก็ให้มีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับพ่อเป็นเสมือนกับพ่อคนหนึ่ง เรียกว่า “พ่อ

ล้ามนั้น ไม่เรียกพ่อเลี้ยง เพราะพ่อเลี้ยงนั้นหมายถึง เลี้ยงมาตั้งแต่เล็กแต่น้อย สำหรับพ่อล้ามนั้นจะเลี้ยงตั้งแต่เอา
ผ้าเอาเมีย เป็นต้นไป

การมีประเพณีพ่อล้ามนั้น ให้ประโยชน์ต่อสถาบันครอบครัวและชุมชนมาก กล่าวคือ ทำให้มีญาติ
พี่น้องกว้างขึ้น มีต้นแบบที่ดีมากขึ้น มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันมากขึ้น ลดปัญหาเลวร้ายของชุมชนได้ กระชับ
ความสัมพันธ์ในความเคารพนับถือซึ่งกันและกัน (ฮักแพงกันยิ่งขึ้น เป็นเสมือนครอบครัวเดียวกัน)

บทบาทหน้าที่ของพ่อล้ามนั้น

1. ผู้ประกอบพิธีเจ็ดประเพณี ผูกแขนคู่บ่าวสาว
2. ผู้รับค่าหมั้นเขย (กติกาสัญญาข้อตกลงที่ฝ่ายหญิงให้ไว้กับฝ่ายชาย ให้ฝ่ายชายปฏิบัติให้ได้)
3. ผู้ไกลเกลี่ยข้อพิพาทกัน
4. ผู้ให้การอบรมสั่งสอน ถ่ายทอดวิชา ภูมิปัญญาให้ตามโอกาสอันควร
5. เป็นตัวอย่างที่ดีให้ดี ๆ

ประเพณีการรักษาตอนเจ็บป่วย

ความเชื่อ เมื่อเกิดการเจ็บป่วย ก็เข้าใจกันว่าต้องมีสิ่งลี้ลับมากระทำต้องไปหาหมอผี หมอเหยา
หมอกรรม หมอเป่า หมอยามาทำพิธีรักษาจึงจะหายซึ่งก็บางคนก็หาย บางรายก็ตาย

หมอผี หมายถึง หมอเวทมนต์คาถา อาศัยการเสกเป่า ไล่ผี เท่งให้ผีออกไปจากร่างกายนั้น
ถ้าผียอมออกคนป่วยก็จะหายได้แก่ ผีปอบเข้า ความเชื่อเรื่องผีปอบนั้นยังมีอยู่ และเป็นเรื่องที่น่าสยองขวัญ
ตระกูลที่ปู่ตายายเป็นผีปอบตายไปหมดแล้ว แต่ผีปอบไม่ตาย มันจะไปอยู่กับลูกหลานและก็จะอาละวาดกิน
คน ถ้ามีคนไหนตาย(หัวใจวาย)ในหมู่บ้านก็เข้าทางพ่อผี ผีปอบนั้นแหละกิน

หมอเหยา หมายถึง หมอล้ำ มีหมอแคนด้วย จะล่ำจะเหยาเอาใจผีผู้มากระทำว่าต้องการอะไร
ต้องการกินเหล้า กินต้มไก่ หรือหัวหมู หรือต้องการเอาคนไปเป็นผี เป็นเมีย กรณีผู้ชายป่วยก็มีแม่ฮ้างจะเอาไป
เป็นผี กรณีผู้หญิงป่วยก็มีพ่อหม้ายจะเอาไปเป็นเมีย หมอเหยานี้จะเป็นผู้เจรจากับผีเหล่านั้น ถ้าต้องการจะกินก็
เอาไปหนายเสนให้กินตามนั้น ถ้าต้องการเอาคนไปก็เหยาเจรจากับผีเหล่านั้น หน่นผู้ชาย หน่นผู้หญิง เรียกว่า “เอา
ท้าวต่าง นางเปลี่ยน” เอาไปให้ถูกใจผี คนป่วยก็จะหายแล

หมอกรรมหรือหมอลงกรรมหรือหมอเม็งเทียน (เสียงเทียน) หมอคนนี้ก็ใช่อีกทางเลือกหนึ่ง
ของคนป่วยที่ญาติ ๆ ขอบไปหา โดยเอาดอกไม้เทียนคู่ เรียกว่า “ไปเม็งเทียน” หมอกรรมก็จะดูให้และก็จะ
เจรจากับพ่อแม่ครูบาอาจารย์ หลวงพ่อที่เคารพนับถือ (ไม่ใช่ผี) พ่อแม่ครูบาอาจารย์หรือหลวงพ่หลวงปู่ก็จะบอ
กมาว่า คนป่วยทำผิดของผิดครู (ผิดของรักษาหรือผิดผีปู่ตา ยาเฒ่า หรือเคราะห์กรรมตามทัน” วิธีแก้พ่อแม่
ครูบาอาจารย์ ก็จะบอกเอาว่าให้ขอขมาลงโทษ หรือสร้างกองบุญ กองกุศล อุทิศให้หรือทำพิธีเสดะเคราะห์ รด
น้ำมนต์

หมอป่า เป็นคล้าย ๆ หมอเฉพาะทาง เช่น หมอป่าตาแดง หมอป่าไข้สูง หมอป่าคัดเลือด (ห้ามเลือด) หมอป่าแมลงสัตว์กัดต่อย หมอป่าหนองแก้ว(งูสวัด) หมอป่าพิษงู หมอป่าฝี คางทูม หมากะตัน ขาไซ้ องค์ประกอบในการเป่านอกจากเวชมนต์คาถาแล้ว บางครั้งก็มีมอมไฟ(เทียนจุด) น้ำ เหล้า คำหมาก(เคี้ยว) หรือแต้มด้วยปูนก้น แล้วจึงเป่า ดังนี้

หมอยา(หมอสมุนไพร) หมอคนนี้รักษาโรคได้ร้อยแปดชนิด มีทั้งยาต้ม ยาทา ยากิน ยาอาบ คนป่วยมีอาการป่วยเป็นอย่างไร หมอยาสมุนไพรจะจัดยาสมุนไพรให้ เป็นไข้ มีทั้งยากินทั้งยาอาบ อาบไม่ใช่อาบโดยตรง อาบแบบให้คนอนมน้ำนั้นแล้วเป่าออกเป็นละอองน้ำเล็กๆ ปะทะร่างกายคนป่วยนั้น ถ้าปวดท้องก็จัดพวกหนึ่งให้ ประเภทฟกซ้ำ ดำเขียวก็เอาสมุนไพรไปฝนทา เป็นหวัดเป็นไอ ก็ใช้น้ำมันทาบีบนวดเข้าไป และมีอีกสมุนไพรชนิดหนึ่งที่เป็นที่รู้จักและยอมรับในสรรพคุณของคนทั้งหลาย คือ อย่างขี้หมา เมื่อมีผู้ประสบอุบัติเหตุตกต้นไม้ ควายชน ฯลฯ หลังจากรักษาโดยวิธีอื่นมาแล้วแต่อาการข้างเคียงยังมีอยู่เช่น ปวดตามเนื้อตามตัวอยู่หรือหายใจยังติดขัดไม่สะดวกอยู่ ก็ให้มาขึ้นแคร่อย่างขี้หมา คือ เอาเตาไฟใส่ขี้หมาแห้งลงไปด้วยไฟก็จะไหม้ขี้หมา ก็เกิดควันคนป่วยก็รมเอาควันนั้น อาการที่ปวดที่เมื่อยก็จะค่อยทุเลาเบาลง และหายในที่สุด

ประเพณีการตาย(งานศพ)

เมื่อมีการตายเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ทุกครอบครัวก็จะออกมาช่วยงานศพนั้นทุกครอบครัวอย่างน้อยครอบครัวละหนึ่งคนโดยไม่ต้องร้องขอไม่ต้องเล่า ไม่ต้องหา เหมือนงานอื่น (งานบวช งานแต่ง) สมัยก่อนเทคโนโลยียังไม่เจริญ ผู้หญิงจะมาช่วยกันตำข้าว(ยังไม่มีโรงสี) แม้ทุกครอบครัวจะนำเอาข้าวสารไปช่วยงานศพด้วย ก็ไม่พอเพราะต้องใช้มาก ผู้ชายจะออกมาหาตัวไม้เตรียมไว้ทำโลงศพ (ยังไม่มีขาย) ถ้าเจ้าภาพไม่มีไม้เก่าก็ต้องพากันโค่นต้นไม้ใหม่แล้วช่วยกันเลื่อยเอาใหม่กว่าจะได้ก็ใช้เวลาครึ่งค่อนวัน เมื่อต่อโลงเสร็จแล้วก็นำไปบรรจุศพมีความเชื่อว่า ต้องปิดขัวญคนออกก่อนโดยใช้กิ่งไม้เล็ก ๆ ที่มีใบไม้ติดมา 2-3 ใบ เรียกว่า ฟดไม้ปิด บอกว่า ขัวญคนออกหนึ่ ๆ (2 หน) พร้อมกับบัต 2 ครั้ง พอครั้งที่ 3 ก็บอกว่า ขัวญผืนนี้พร้อมกับทั้งฟดไม้ นั้นลงไปในโลง(ปัจจุบันโลงที่ซื้อมาก็ทำกันอยู่)

มีความเชื่ออยู่หลายอย่างเกี่ยวกับเรื่องการตาย เช่น

1. ถ้าตายนอกบ้านไม่ให้เอาเข้าบ้าน กรณีไปล่าสัตว์ก็ยิงพวกเดียวกันตายในป่า กรณีไปเลื่อยไม้ไม้ทับตายที่ป่า แม้การตายจากโรงพยาบาลมาก็ถือว่าตายนอกบ้าน จะเอาเข้าบ้านเข้าเฮือนไม่ได้ จะลำโพงถามว่า ผู้เขียน (ประยงค์ แลนสุข) เคยเห็นอยู่ 2 ครั้ง ในชีวิตเห็นเขางันศพอยู่กลางทุ่งนา เพราะตายมาจากบนเขาไปหาของป่า ลักษณะหัวใจวายอีกคนหนึ่งจมน้ำตายที่ห้วยดาน

แต่เดี๋ยวนี้อาจไม่มีการเอาศพไว้นอกบ้านอีกแล้ว ทั้งนี้ไม่ใช่มีใครตายนอกบ้าน มีค่อยข้างมากด้วยตายเพราะรถชน ตายเพราะตนเองพารถลงชนหลักทางโค้ง ตายจากโรงพยาบาล ตายจากปายิ่งกันเอง คิดว่าเป็นหมู่บ้านก็มี คิดว่าเป็นนกยูงก็มี หัวใจล้มเหลวบนเขาก็มี แต่เอาเข้าบ้านหมดแล้ว ไม่ใช่ไม่เชื่อ ยังมีความเชื่ออยู่และไม่ลบหลู่ด้วย แต่ใช้วิธีแก้เคล็ดนิดเดียว คือ สร้างสถานการณ์ว่ายังไม่ตาย หลังจากเอาศพนอนไว้ในที่อันเหมาะสม

อันควรแล้ว ก็ทำเป็นที่ถกกันว่าตายหรือยัง ยังไม่ตายพยายามมาให้กิน เอน้ำมาให้ดื่ม ทำเป็นทะเข้าปากคนตาย สักครู่หนึ่งไม่นานหรือก็ร้องบอกกันว่า ไม่หายตายแล้วตายเดี๋ยวนี้ ก็เสร็จเรื่องเสร็จแล้วก็จัดงานศพไปตามปกติ

2. **พิธีศพจะฝังหรือจะเผา** สมัยก่อนเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี และผู้ใหญ่ที่ตายลักษณะตายมีแรง(อุบัติเหตุทั้งหลายทั้งปวง) จะให้ฝังไว้ก่อน 3 ปี ขึ้นไปจึงขุดขึ้นมาเผา ส่วนเด็กนั้นฝังเลย แต่ปัจจุบันนี้เผาหมด ทั้งนี้ไม่ใช่ก็ไม่ใช่ว่าเป็นการลบล้างยังเชื่ออยู่แต่ทำกลอุบายเอากล่าวคือ พอถึงป่าช้าก็ทำท่าจะฝัง ทำเป็นขุดดิน ขุดหลุม และก็มีคนหนึ่งไปนิมนต์พระให้มาขอเผาศพนั้น สักวันสองวันก็ไปเก็บอัฐิ ก็ให้พระท่านไปใส่หม้อ ใส่ขวดโหล ฝังดินไว้หรือใส่ไว้ในเจดีย์ธาตุ และทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ก็ตามแต่ศรัทธาของลูกหลาน ญาติ พี่น้อง เหล่านั้นจะทำให้ท่านจะเอาไปทำอะไรแล้ว แต่ท่านทำนองนั้นแหละ พระท่านก็บอกว่าได้ศพคนนี้มาแล้ว ช่วยกันเผาปนกิจเผาให้ด้วยเราดำเนินการเผาได้ไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ตายมีแรง

นางอินทวาท ตรีสิงหา

10. ยิต ๑๒ คลอง ๑๔ ของชนเผ่าผู้ไท

ความหมาย ยิต (จารีต) ๑๒ คือประเพณีทำบุญประจำปี กำหนดให้มีเดือนละ ๑ ครั้ง ดังนี้

๑. เดือนอ้าย (เดือน ๑) บุญข้าวคูณลาน คือ หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จจะกองไว้ในลาน (กองฟอนข้าว) ยังไม่ นวด/ตี/ฟาด ให้ทำบุญร่วมกันก่อนทั้งหมู่บ้าน จึงลงมือ นวด/ตี/ฟาดข้าว พร้อม ๆ กัน (แต่ปัจจุบันนี้เลิกแล้ว)
๒. เดือนยี่ (เดือน ๒) บุญปรีวาสกรรม (เกี่ยวกับพระภิกษุเจ้าปรีวาสกรรม หรือเรียกตามภาษาชาวบ้านว่า พระเข้า กรรม)
๓. เดือนสาม บุญกองข้าว (บุญข้าวจี) เปิดประตูเล่าด้วย
๔. เดือนสี่ บุญผาเวส (บุญมหาชาติ)
๕. เดือนห้า บุญเถลิงศก (ปีใหม่ หมายถึง ปีขวด - ปีขุน) คือ เดือนห้าขึ้น 1 ค่ำ เป็นวันเถลิงศก
๖. เดือนหก บุญบั้งไฟ
๗. เดือนเจ็ด บุญข้าวชะ (ชำระ) บุญหลักบ้าน หลักเมือง ทำกระทงเสียดะหวะทุกเดือน
๘. เดือนแปด บุญเข้าพรรษา
๙. เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน (เดือนเก้าแรมสิบสี่ค่ำ)
๑๐. เดือนสิบ บุญข้าวสาริก (สลาก) (เดือนสิบขึ้นสิบห้าค่ำ)
๑๑. เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา จุดประทัด โคมไฟ
๑๒. เดือนสิบสอง บุญกฐิน

คลอง ๑๔

คลองมาจาก คกรลอง หมายถึง แนวทางดำเนินวิถีชีวิต เพื่อให้เป็นสิริมงคล ต่อตนเอง และครอบครัว ดังนี้

๑. เมื่อได้ข้าวใหม่ ให้แบ่งใส่บาตรพระสงฆ์ก่อน จึงพากันกิน (อย่ากินก่อนพระสงฆ์ ไม่ใช่แค่ข้าว ผลผลิตในส่วนอย่างอื่นก็เช่นเดียวกัน เช่น ในสวน มีถั่ว มีแตง ลูกแรก ต้องทำทานก่อน ดังนี้)
๒. อย่าโลภตาหยอย อย่าถอยตาซัง (อย่าโกงตาซัง) อย่าปลอมแปลงเงิน อย่ากล่าวคำหยาบ
๓. ให้พากันทำค่ายวัด (กำแพงวัด) และตั้งหอมนบ้าน
๔. ล้างเท้าก่อนขึ้นบ้าน
๕. วันโกน (วันศีลน้อย) ให้ขอมมาบันได เตาไฟ ประตู ด้วยดอกไม้
๖. ล้างเท้าก่อนเข้านอน
๗. วันศีล (ศีลใหญ่) ให้ขอมมาบัว ด้วยดอกไม้ เทียนคู่
๘. นิมนต์พระสงฆ์สูตรคุณเขื่อน ทำสังฆทาน (บุญเขื่อน) ปีละ ๑ ครั้ง
๙. พระมาบิณฑบาต อย่าให้พระรอ
๑๐. เมื่อพระสงฆ์ เข้าปรีวาสกรรม ให้จัดถวายดอกไม้ ธูป เทียน ทุกรูป
๑๑. เห็นพระสงฆ์ ผ่านมา ให้นั่งลงพนมมือ แล้วค่อยถามหรือไม่ถามก็ได้
๑๒. ไม่เหยียบเงาพระสงฆ์
๑๓. ไม่นำอาหารที่กินแล้วไปถวายทานให้พระสงฆ์ แม้ให้สามีของตนกินก็เป็นบาป
๑๔. ไม่เสพนกวันพระ (วันศีลใหญ่)

ภาคผนวก ค.
รายชื่อนักวิจัยชุมชน

นักวิจัยชุมชน ห้วยน้ำใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร

๑. กำนันปริญญา เมืองโคตร
๒. ลุงคา เมืองโคตร
๓. ลุงคำใหม่ ชันท์แก้ว
๔. อาจารย์ไมตรี แสนบุขุม
๕. อาจารย์สุคม สุริยะพงษ์
๖. นายนิรันดร์ อาจวิชัย
๗. นายสุพล คนขยัน
๘. นายสุพจน์ แสนสุริวงศ์
๙. อาจารย์โกมุท เป้าบาง
๑๐. อาจารย์ประกอบ บางทราย
๑๑. อาจารย์อภินยา วัชระพันธ์
๑๒. อาจารย์ขวัญใจ
๑๓. อาจารย์มงคล กิตติยศธาดา
๑๔. อาจารย์สุพัทธา กิตติยศธาดา
๑๕. นายบุญเริ่ม พูลศรี
๑๖. อาจารย์บุญเพ็ง ก้องเสียง
๑๗. ลุงอุทัย ใจสุข

นักวิจัยชุมชนบ้านภู จังหวัดมุกดาหาร

๑. อาจารย์ถวัลย์ ผิวข่า
๒. ลุงประยงค์ แสนสุข
๓. นายนิพนธ์ งานไว
๔. นางสำหรับ งานไว
๕. อาจารย์บุญธรรม นาสีนวน
๖. ผู้ใหญ่ผั่น แสนสุข
๗. นางสาวอินถา ศรีสะอาด
๘. อ.บ.ต. คำมี ปัทม

- อดีตกำนัน หมู่ ๓ ตำบลห้วยน้ำใหญ่
 หมู่ ๕ ตำบลห้วยน้ำใหญ่
 อดีตพัฒนาการอำเภอ
 ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านชะโนด
 ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองผือดอนม่วง
 หมู่ ๒ ตำบลดงหมู
 เลขาสภาวัฒนธรรม อำเภอห้วยน้ำใหญ่
 ปลัดอำเภอห้วยน้ำใหญ่
 อาจารย์โรงเรียนบ้านหนองผือดอนม่วง
 อาจารย์โรงเรียนบ้านหนองผือดอนม่วง
 อาจารย์โรงเรียนบ้านหนองผือดอนม่วง
 อาจารย์โรงเรียนบ้านหนองผือดอนม่วง
 อาจารย์โรงเรียนบ้านหนองผือดอนม่วง
 อาจารย์โรงเรียนบ้านหนองผือดอนม่วง
 นายก อ.บ.ต. ห้วยน้ำใหญ่
 อาจารย์โรงเรียนบ้านชะโนด ๑

- ครูโรงเรียนบ้านเป่าป่าแสด
 อดีตผู้บริหารโรงเรียนชุมชนบ้านหนองสูง
 อดีตข้าราชการสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท
 ประธานกลุ่มแม่บ้านทอผ้าบ้านภู
 ครูโรงเรียนบ้านภู
 อดีตผู้ใหญ่บ้านบ้านภู

รายชื่อผู้ช่วยเก็บรวบรวมข้อมูล

๑. รองศาสตราจารย์. สมประสงค์ น่วมบุญลือ ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรม
ข้าราชการบำนาญ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จังหวัดนครปฐม
๒. อาจารย์อนันต์ ปันอินทร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จังหวัดนครปฐม
๓. นางสาววรรณภา แสงวัฒนะกุล คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จังหวัดนครปฐม
๔. นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาหลักสูตรและการนิเทศ ภาควิชาหลักสูตรและวิธีสอน
มหาวิทยาลัยศิลปากร จังหวัดนครปฐม
  - ๑) นางสาววิชนีย์ ทศตะ
  - ๒) นางสาวกรรณิการ์ ภูระหงษ์
  - ๓) นางสาวปานจิต วัชรรังษี
  - ๔) นายธีรวัฒน์ ดวงใจดี
  - ๕) นางสาวพรเพ็ญ ประกอบกิจ
  - ๖) นางสาวจตุพร จันทรเรือง
  - ๗) นางชลธิชา จันทรแก้ว
๕. ข้าราชการและเจ้าหน้าที่จังหวัดมุกดาหาร
  - ๑) นางไกรสร หันจางสิทธิ์ สำนักงานจังหวัดมุกดาหาร
  - ๒) นายพลพัฒน์ สุนทรส เจ้าหน้าที่ปกครองจังหวัดมุกดาหาร
  - ๓) นางสาวสุจิตตา ศรีศิลป์ เจ้าหน้าที่ปกครองจังหวัดมุกดาหาร
  - ๔) นางสาวอินถา ศรีสะอาด สำนักงานเหล่ากาชาดจังหวัดมุกดาหาร
  - ๕) นายวิโรจน์ สนิทกรณ์ สำนักงานจังหวัดมุกดาหาร

รายชื่อคณะผู้วิจัย

ผู้วิจัย

๑. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์

ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม

๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มาเรียม นิลพันธุ์

ภาควิชาหลักสูตรและวิธีสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม

ที่ปรึกษาโครงการวิจัย

๑. รองศาสตราจารย์สมประสงค์ น่วมบุญลือ

ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรม

๒. ดร.นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์

ผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร(๒๕๔๕-๒๕๔๗) และจังหวัดกาฬสินธุ์ (๒๕๔๘)

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม
โทร. (034) 255814 ภายใน 2205, 2206, 2207